

د علي قدر ډاکټر حنيف خليل صېب فيسبوکي ليکنې —
راتولونکى : مظلوميان محسودي

يو کلام دوه شاعران--- دوه قلندران-- دوه مومندان

هر قلندر ته سکندر د مچ وزر ښکاري
نادانه ته د لېونو هوښياري څه پېژني

دا د قلندر ملنگ د بډه بېر مشهور شعر دے چې خلق ئې د متل په حيثيت وائي دا يوه مصرعه خو بالکل متل جوړ شوه دے چې (هر قلندر ته سکندر د مچ وزر ښکاري)
زما مقصد دا دے چې قلندر ملنگ په عام اولس کښې ډېر مقبوليت لري، ډېر شهرت لري، ډېر مشهور دے او شاعري ئې اولس ته رسېدلي ده خو په علمي طبقه کښې هغسې مقبوليت نه لري زه په دې موقع يو خبره بله هم کول غواړم چې مونږ سره په پښتو ادب کښې د قلندر په نامه ډېر شاعران او ليکوالان تېر شوي دي. يو قلندر په کلاسيکي دور کښې د پښتو يو ډېر اهم او ډېر لوه شاعر تېر شوه دے چې خوشحال بابا هم ستايلے دی - يو قلندر چې د ميرزا سره د هغه واقعات مشهور دي د هغه د مينې داستانونه مشهور دي نو د ميرزا او قلندر په نامه باندې يادېږي. دا يو بل قلندر دے. د دغه کلاسيکي دور نه پسته هم د قلندر په نامه باندې ځيني شاعران را روان وو. خو زمونږ په شلمه صدۍ کښې دوه قلندران زيات مشهور دي او زيات اهم هم دي. او اتفاق دا دے چې دواړه د مومندو قبيلې سره تعلق لري. البته يو قلندر ځان سره مومند ليکي او بل قلندر ئې نه ليکي، سلطان محمود قلندر د بډه بېري ځان سره مومند نه ليکي هغه سلطان محمود قلندر دے او په ملنگ مشهور دے. او يو قلندر قلندر مومند، صاحبزاده حبيب الرحمان ئې خپل نوم دے. د بازيدخېلو د مومندو تپې ډېر لوه نوم دے. نو هغه ځان سره ليکي قلندر مومند، دا دواړه قلندران بيل بيل قلندران دي او دواړه د مومندو قبيلې سره تعلق لرونکي قلندران دي. د دواړو ذکر مي ځکه ضروري اوځنلو چې زمونږ په ادبي حلقو کښې کله کله دواړه قلندرانو کلام يو بل سره گډ وږيږي. د قلندر مومند شاعري چې خلق اوري نو د ډېرو گمان دا کيږي چې دا به د قلندر مومند شاعري وي او که دا به د سلطان محمود قلندر شاعري وي او چې د سلطان محمود قلندر شاعري وي نو ډېرو گمان دا کيږي چې دا به د قلندر مومند شاعري وي. خو دواړه بيل بيل شاعران دي. دواړه مومندان دي. د دواړو خپل خپل انداز دے، خپل کتابونه ئې دي، خپله شاعري ئې ده، البته يوه مسئله شته چې ځيني کلامونه ئې متنازعه دي، او بيا تر دې حده متنازعه دي چې د قلندر مومند په کتاب کښې هم شته او د قلندر ملنگ په کتاب کښې هم شته. اوس دا فېصله گرانه ده چې دا کلامونه ورومبه کوم قلندر ليکلي دي. او اصلي شاعر يې کوم قلندر دے. يو داسې کلام تاسو ته وړاندې کوم چې هغه کلام د قلندر مومند هم گڼلے شي او د قلندر ملنگ هم گڼلے شي. د دواړو په نوم باندې مشهور دے. فېصله به لوستونکي کوي کلام دے چې:

ستا له دره چې په بل لوري قدم ږدم
گويا هر قدم په لور د جهنم ږدم
زه چې شونډې په سرو شونډو د گلڼم ږدم
د حیات په چينه باندې جام د جم ږدم
پيچ د زلفو دے که خم د نرو شونډو

دا سر کښه سر په دغه پيچ و خم ږدم
 په اوربل کښې دې د گل د پاسه گل ږده
 زخمي زړه کښې به د غم د پاسه غم ږدم
 قلندر چې په دار هم سر بلند وه
 هغه سر به اوس په پښو کښې د صنم ږدم

دا کلام د سلطان محمود قلندر صېب په کلیات کښې چاپ دے، او یوه حلقه دا کلام د قلندر ملنګ گڼي. زمونږ لوستونکي او زمونږ د پښتو ادب سره علاقه لرونکي چې څومره خلق دي، څومره حلقې دي زیات دا شعر د قلندر مومند گڼي. د قلندر مومند په کتاب رباني کښې په ۲۴..۲۵ مخونو چاپ هم دے او اسلوب یې هم د قلندر مومند دے. ما دا غزل د سلطان محمود قلندر ملنګ د کلیات نه رانقل کړو. د دې مطلب دا دے چې د دې څه ریکارډ او پس منظر به د سلطان محمود قلندر ملنګ د خاندان سره ضرور وي. د هغه په ډائرو کښې د هغه په کاپي کښې د هغه د شاعرۍ په مجموعه کښې یا قلمي مسوده کښې به دا کلام وي نو په دې وجه د قلندر مومند گڼل ئې غور غواړي. هر څو که زه پخپله هم په کوم باوري سند دا فیصله نه شم کولې چې د دې کلام اصلي شاعر څوک دے. او داسې کول نه غواړم چې د قلندر ملنګ مريدان ووايي چې د قلندر ملنګ دی او د قلندر مومند مريدان ووايي چې د قلندر مومند دے. سکوته کړه او ثابته فیصله یې پکار ده ځکه چې دواړه د خپل خپل اسلوب او مزاج اهم شاعران دي. قلندر ملنګ مشر او قلندر مومند کشر دے.

د تخلص هنري راورنه او کاکاجي صنوبر

کاکاجي صنوبر حسین مومند په پښتو کښې د دیارلسو کتابونو لیکونکي دی چې څه چاپ او څه ناچاپ دي. هغه د کمال شاعر هم وو خو نن هم ډیر خلق تر دې چې زمونږ دانشوره طبقه هم د هغه په ادبي خدماتو او قد قامت ناخبره ده او یا چپ ده. بغير د څو کسانو. د کاکاجي دغه شاهکار غزل نن هم څوک د خوشحال بابا گڼي او څوک یې د غني خان گڼي چې.

د ملا په نصیحت به څوک غوړ کيږدي
 تر ممبره چې چغار ستا د پڼو ځي
 چې کوم ځای کښې د زمر و نوکي رږيږي
 عاشقان هلته په څوکو د بڼو ځي

او دغسې د دې غزل نور شعرونه هم د کمال دي. خو په شاعرۍ کښې د کاکاجي لوی کمال دا هم وو چې د تخلص هنري راورنه په باقاعده ډول د کاکاجي نه را شروع کيږي. خاطر اپريدي یې پالنه کوي او بیا نور شاعران هم په دغه لاره تگ کوي. کاکاجي ته خو لږ فکر وکړئ چې د خپلې سیمې د بارې سیند په غاړو ابادو کلو بانډو کښې د خپل کلي --کږې ولې-- ذکر څنگه کوي. د ولو یا نهرونو په غاړو چې د سروې صنوبر ونې زرغونپيږي نو کاکاجي ورسره د خپل ذات او شخصیت د

يادونې سره خپل تخلص او خپل کلي --کږې ولې-- او باري سيند او دغه باري نه راوتو ولو ذکر
خومره په شاعرانه مهارت کوي چې وايي-

يو سروه صنوبر يې هم په غاړه زرغون نه شو

راوتي له باري خو نوري هم کږې ولې دي-

او بيا کاکاجي چې د پيرنگي سامراج خلاف په هر حال کښې نيغ ولاړ وو لکه د سروې صنوبر ونه
چې په هر حال کښې نيغه ولاړه وي تر دې چې په خزان کښې هم دغه د صنوبر ونه تروتازه او ايغه
نيغه وي- سر يې لکه د نور خزان زپلو ونو راتيتيري نه- نو دغه تناظر کاکاجي په شعر کښې څنگه
بيانوي-- غور ورته وکړئ-

چې يې چرې سر خزان وته تيب نه شو

په رښتيا پرې ادې نوم صنوبر کيښود

دغه کاکاجي که د خپل بنيادي هدف يعني سياسي او عملي مبارزې نه لږ وخت غزل ليکلو ته هم
ورکړی وی نو اندازه وکړئ چې د کوم لوړ معيار شاعر به وو--- دا خو دې د ارواښاد دوست محمد
خان کامل او حمزه بابا چار ښه وي چې د هغو په تحريک کاکاجي دغه څو غزلې ليکلي دي او هر
څو که دواړه ترې کشران وو خو بيا هم د يو صادق انسان غوندې يې اعتراف هم کړی دی چې-

تا خو صنوبره هيڅ غزل نه وي

دا خو د کامل او حمزه چارې دي

روح يې ښاد--- راځئ چې شاعر صنوبر هم دريافت کړو-

شايد زما د فيسبک ملگرو زما دا ليکنه نه وي لوستې چې پخپله سليم راز صاحب هم پرې ډير
خوشحاله وو- ليکنه لږه اوږده ده بخښنه غواړم-

تنقيدي کړښې — پښتو تنقيد او سليم راز

په جنوري ۱۹۹۹ کښې د تنقيدي کړښې په چاپ کولو ښاغلي سليم راز د پښتو تنقيد د يوې
اوږدې مودې په جمود يو دروند گوډار کړی و. دغه تنقيدي اثر په کال نومبر ۲۰۰۰ کښې په
دوېم ځل او د پښتو تنقيد سره تړلي دانشوره طبقه کښې د دې کتاب د ضرورت او اهميت د احساس
په نتيجه کښې اوس په درېم ځل چاپ کيږي. له هر څخه نه وړاندې زه د خپل دروند او قدرمند مشر
سليم راز صاحب د دې پېرزوني، مينې او اعتماد منت بار يم چې د تنقيدي کړښې درېم چاپ له پاره
د سريزې، يا تنقيدي رائي ليکلو اعزاز ئې ماته راکړ او په ډېر درناوي ئې ماته موقع راکړه چې
زه د تنقيد او په خصوصي توگه پښتو تنقيد په حقله د دومره اهم کتاب په حقله خپله رائي څرگنده
کړم. د تنقيدي کړښې په يوه يوه کرښه کښې پوره يو جهان پروت دے - يوه نظريه، يوه فلسفه، يو
فکر، يو معنوي نظام، يو علمي او ادبي پس منظر، يو تاريخ، يو تهذيب او ټولنه، يو ارتقائي
صورت حال، د فن يو جهان د سماجي شعور يو تحريک، د ټولنيزو علومو يو منظر نامه او نور

ډېر اړخونه د دې کرښو په معنوي تل کښي څرکونه وهي - ځکه دا کرښې راسپړدل غواړي او د دې کرښو معنویت ، افادیت او اهمیت د پښتو تنقيدي ، علمي او ادبي حلقو ته په لا زیات صراحت سره جوتول او رسول غواړي - په ورومې نظر خو دا کرښې د څو چوکۍ شوي پښتو شاعرانو او دانشورانو د ذات ، فکر ، نظریاتي اساس تخلیقي زور ، فني کمال او هنري صلاحیتونو یوه تنقيدي جائزه ښکاري - خو خبره دومره ساده او اسانه هم نه ده - ځکه زه د سلیم راز صاحب د دې تنقيدي کرښو اصلي او بنیادي هدف ته د راتللو نه مخکښې څو هغو محرکاتو ته اشاره کول غواړم چې د دې کرښو پس منظر کښې نې وضاحت ضروري ده او د دې کرښو په تفهیم کښې زمونږ مرسته کولې شي -

دا خبره فطري علومو (Natural sciences) هم جوته کړې ده او سماجي علومو (Social Sciences) هم چې ټولنه ، دا زمکه زمونږ شمسي نظام ، دا ویر کائنات او په کائنات کښې هره ذره د ارتقاء او حرکت سره مخ دي - په کائنات کښې جامد هېڅ هم نشته ، نه ماده ، نه خیالات او نظریات او نه د کائنات لوی او واړه عناصر هر څه ، په هره لمحې حرکت کوي او ارتقائي مرحلو ته تېرېږي ، بلکې مخ په وړاندې ځي ، پراخېږي او وسعت مومي - د طبیعاتو (Physics) ماهرانو د دې کائناتو د ګڼسونو د مرحلو نه د توانائی او مادي بدلون د ارتقاء او وسعت کوم سفر جوت کړې ده ، نن مونږ د دغه سفر په نتیجه کښې د کائناتو په یوه انتهائي وړه او معمولي ذره یعنې زمکه باندې ژوند کوو چې زمونږه د شمسي نظام برخه ده او شمسي نظام پخپله د ملکي وې (Milkyway) کهکشان د (ستورو انجمن) برخه ده او دغسې دغه ملکي وې (Milkyway) کهکشان د نورو غټو کهکشانونو برخه ده چې شمېره یې د کروړونو او اربونو نه هم زیاته ده - اوس غور وکړئ چې دغه هر څه په هره لمحې حرکت هم کوي او وسعت هم مومي ، نو زمونږ په زمکه ، ژوند ، نظام ، تهذیب ، خیالات ، فکر ، فن او شاعري به څنګه جامد پاتې کېږي - د دې هر څه حرکت ، ارتقاء او وسعت د یو خاص فطري قانون تر مخه روان دي او دغه فطري قوانین د کائنات په هره ذره خپل اثر لري - په دغو فطري قوانینو کښې یو بنیادي قانون دا ده چې دغه حرکت او ارتقاء د منفي او مثبت د تصادم نتیجه ده - دغه د منفي او مثبت تصادم په ماده کښې هم ده ، توانائی کښې هم ، د ژوند په ټول مرتب نظام کښې هم ، خیالاتو او تصوراتو کښې هم او دغسې د ټولنې په تهذیبي ارتقاء ، فني او جمالیاتي سفر کښې هم - دا مونږ چې څه وینو او محسوسو یې د دې هر څه ابتداء د توانائی د صفر نکتې نه شوې ده - د طبیعاتو عالمانو جوته کړې ده چې د کائنات ماده که په توانائی کښې بدله شي او توانائی په برقي چپو کښې بدله شي نو پوره نیمه توانائی به منفي وي او پوره نیمه به مثبت - دغسې بنیادي اکائي به یې صفر وي - د هم دغه صفر د اکائي نه د منفي او مثبت تصادم د دې مادي نظام او ویر کائنات ابتدا کړې ده او دغسې په هره لمحې د ارتقاء په صورت کښې وسعت مومي - د علامه اقبال په قول :

یه کائنات ابھی ناتمام ہے شاید
کہ آ رہی ہے دما دم صدائے کن فیکون

دغسې ارتقاء او وسعت په موجوده لمحې کښې مونږ ته د فطري او سماجي علومو ډېر رازونه پرانستي دي چې نن هم مونږ په دغو علومو د هم دغو فطري قوانینو په رڼا کښې غور کوو او په دې زمکه هم د سماجي ارتقاء ، تهذیبي سفر ، او فني ، جمالیاتي او شعوري سفر برخه یو -

فطري او ټولنيز علوم د هم دغه ارتقاء او وسعت مطالعه کوي چې په ټولنيزو علومو کېنې بيا يوه څانګه د ژوند د مسلسل حرکت تغير ، ارتقاء او وسعت مطالعه د فنونو او په خصوصي توګه د لطيفو فنونو په واسطه کوي . په دې توګه د فطري علومو رشته د سماجي علومو سره او د سماجي علومو رشته د فنون لطيفه سره تړلې شي . دغسې د فطري علومو ، سماجي علومو او فنون لطيفه د دغه تګون مرکز او محور انسان او انساني ټولنه جوړېږي . هسې خو ټول لطيف فنونه (Fine Arts) لکه مصوري ، سنگ تراشي ، موسيقي ، رقص ، وغېره د انسان او انساني ټولنې نه چاپېره چورلي او ټول لطيف فنونه د حسن او صداقت ترجماني کوي . خو هر کله چې شعر او ادب هم د دغو لطيفو فنونو برخه ده او د ټولو نه موثره ذريعه او وسيله ده نو ځکه مونږ په فنون لطيفه کېنې هم شعر او ادب ته زياته پاملرنه کوو او د شعر و ادب سره تړلي شخصيات او هنرمند د ټولنې انتهائي اهم ، حساس او د تخيل ، تصور ، جذبي او احساس بهترين استاذي او نمائنده ګڼو . د فنون لطيفه په حواله چې مونږ په خصوصيت سره د حسن او صداقت په لور کومه اشاره وکړه دا پخپله يو اوږد تفصيل او وضاحت غواړي چې په راروان بحث کېنې به ئې په خپله موقع وضاحت وشي . دلته په فنون لطيفه کېنې د شعر او ادب په لور توجه کول غواړم چې خبره د سماجي بدلون ، ارتقاء او حسن و جمال د فنکارانه عکاسۍ په لور راشي او په دغه ترجماني کېنې د شعر او ادب د کردار څرګندونه وشي .

په لطيفو فنونو کېنې چې کله مونږ د ادب د کردار خبره کوو نو له هر څه اول زمونږ توجه د ادب او نظرياتي په لور راځي . د نظرياتي اساس نه بېر د دنيا يو عمل هم مخ په وړاندې نه شي تلې . دا وير کائنات پخپله د يوې منصوبي ، سکيم يا پلان (Plan) نتيجه ده . هم دغسې د هر عمل په منظر کېنې يو سوچ ، فکر يا منصوبه محرکه وي چې مونږ ورته نظرياتي اساس وايو هر سوچ ، فکر يا نظريه د اظهار نه پس د عمل شکل اخلي . همدغه قانون د ادب هم دے او د نورو علومو او فنونو هم په ادب کېنې د نظرياتي اساس اظهار پخپله د شخصيت اظهار وي . يعنې په مجموعي توګه خو داسې وئيلی کېدے شي چې ادب د شخصيت د سوچ ، کردار او ذات د اظهار يوه فني رويه وي چې د مختلفو ادبي صنفونو په شکل ئې څرګندونه کېدے شي بلکې د مغربي دانشور بېن (Baffon) په قول اسلوب پخپله شخصيت وي يعنې (Style is the man itself) خو په خصوصي توګه مونږ دا وئيلی شو چې ادب د شخصيت د مرکزي او بنيادي تصور او نظرياتي اساس ترجمان دي . ګويا ادب د شخصيت او ذات د اظهار او بيا د شخصيت د نظرياتي اساس او تصور نه بېر هېڅ هم نه وي .

هر کله چې خبره د ادب او شخصيت راغله نو مونږ ته دا هم پته ده چې د شخصيت يا فرد د ټولنې نه بېر تصور نه شي کېدے يعنې فرد او ټولنه يو بل سره لازم او ملزوم دي . ټولنه په افرادو جوړېږي او افراد د ټولنې شناخت وي . په دې توګه په ادب کېنې چې د شخصيت د اظهار خبره کېږي نو ګويا چې په ادب کېنې د يو اجتماعي ټولنيز شعور د اظهار خبره کېږي . د هم دغه اجتماعي ټولنيز شعور د اظهار نه د سماجي علومو (Social Sciences) دوه غټې څانګې وجود مومي چې مونږ ورته نفسيات (Psychology) او عمرانيات (Sociology) وايو . ګويا په دې طريقه ، ادب شخصيت او معاشره په يو ځای د يو بل سره تړلي روان وي . نفسيات او سماجيات هسې خو دوه بيل بيل سماجي علوم ښکاري چې يو د انسان د داخلي جهان مطالعه کوي يعنې انساني شعور او لاشعور ، جذبات او احساسات ، فکر او نظريه وغېره د انسان داخلي دنيا سره تعلق لري او دويم سماجي علم سماجيات يا عمرانيات د انسان د خارجي دنيا د

مطالعي نوم دے - چي پکښي د ټولني او سماج د مختلفو اړخونو يعني سياسي او سماجي شعور ، د ژوند کړه وړه او کلتور ، تهذيب او تمدن وغيره - ادب د دغو دواړو سماجي علومو هندهاره وي او دغه دواړه سماجي علوم په خپلو کښي هم يو بل نه بيل او جدا نه شي پاتي کېدے ځکه چي د فرد ذات او داخلي جهان د ټولني او خارجي عواملو نه اثر اخلي او دغسي د يو فرد د ذاتي او داخلي دنيا نه علاوه د يوې ټولني ، قام او ملت اجتماعي نفسيات هم وي چي تعلق ئي نېغ په نېغه د ټولني او سماج سره وي هم دغه رنگ د يوې ټولني ، قام او ملت د نفسياتو سماجي او کلتوري مطالعه هم کېدلے شي - په دې توگه څنگه چي فرد او معاشره د يو بل نه بېلېدے نه شي دغه رنگ نفسيات او سماجيات يا په نورو ټکو کښي د انسان داخلي او خارجي جهان هم د يو بل نه بېلېدے نه شي او خبره چي ادب ته راشي نو ادب بيا د دغو دواړو اړخونو د ترجماني وظيفه په داسي انداز تر سره کوي چي فني او جمالياتي اړخ هم څرگند شي او د ټولنيز شعور او اجتماعي نفسياتو محرکات هم مخي ته راشي - د دغو داخلي او خارجي جهانونو د ترجماني او مطالعي په وخت د سماجي علومو ځني نور اړخونه هم مخي ته راځي لکه سياسيات ، مذهبيات ، اقتصاديات ، اخلاقيات وغيره - هر کله چي ادب د دغو ټولو اړخونو ترجمان دے نو گويا چي ادب د ټول ژوند ترجمان دے - نه يواځي ترجمان بلکي په ژوند کښي د بنسټ حسن و جمال ، تهذيب او تمدن ، ټولنيز شعور کلتوري ارتقاء د ترجماني وظيفه هم ادب ترسره کوي او په هم دغه تناظر کښي د مغربي دانشور او اديب مېهتيو آرنلډ دا قول د غور وړ جوړيزي چي ونيلي ئي وه چي:

"Literature is the criticism of life"

يعني ادب د ژوند تنقيد دے - ځکه چي ادب د ژوند ټولي بدرنگي ختمول غواړي ، ژوند کښي د حسن و جمال اضافه کول غواړي - ژوند کښي د جمود خاتمه او مسلسل حرکت ، حرارت ، ولوله او پرمختگ غواړي - په ژوند او معاشره کښي تهذيب او اخلاقي اقدارو ته وده ورکول غواړي - ژوند کښي پريوتي طبقي راپورته کول غواړي او د يو ترقي پسند تصور په نتيجه کښي د يوې مهذبې ، خوشحاله ، پرامن او ترقي يافته معاشرې قيام غواړي ، دا هر څه د ادب وظيفه ده خو ورسره دا هم ياد سائل پکار دي چي ادب دا وظيفه هله تر سره کولے شي چي يو صحت مند او مثبت تنقيدي شعور وده موندلې وي - ځکه چي ادب ترجماني خو کوي خو د دغه ترجماني په وخت د ارتقائي او صحت مند شعور وظيفه تنقيد تر سره کوي - په ټولنه کښي که تنقيدي شعور نه وي نو ټولنيز اقدار به د جمود ښکار کېږي - د تهذيب د ارتقاء لړۍ به په ځانے ودرېږي د حسن وجمال تصور به له مينځه ځي - گوپا که په ټولنه کښي تنقيدي عمل نه وي نو نن به دا انساني معاشره هم نه وه - نه به دا ارتقائي شعور وه او نه دا تهذيب او اخلاقي معيار - د

تنقيدي شعور د عدم موجودگي په صورت کښي به نن هم انسان د هم هغه حيواني خصلتونو نمائنده او د غارونو او ځنگلونو باشنده وه - مطلب دا چي مونږ د کائناتي ارتقاء کومه خبره شروع کړې وه هغه مو تر معاشرتي ارتقاء را ورسوله - ځنگه چي کائناتي ارتقاء د فطري قوانينو تر مخه کېږي دغسي معاشرتي ارتقاء هم د سماجي قوانينو او د تهذيبي اقدارو د فطري بدلون سره تعلق لري - د ټولني او تهذيب د بدلون ، حرکت او حرارت قوانين مثبتې نتيجې په هغه وخت څرگندوي چي په ټولنه کښي تنقيدي تصور وجود لري - د هم دغه تنقيدي تصور په وجه ادب هم د ټولنيزو اقدارو نمائندگي په داسي انداز کښي کوي چي د انساني ټولني د تهذيب په لور پرمختگ سره سره ادبي رجحانات ، موضوعات او بنيادي محرکات هم پرمختگ کوي - په دغه پس منظر کښي د ټولني سره

سره د شخصیت ، ادب او تنقید درې ګوتیزې دائرې په هره لحظه او هره زمانه کېنې په نوو نوو شکلونو نمود کوي .

د ادب په حقله مباحثو کېنې د تصوراتي ادب او مقصدي ادب خبره کېږي یا د رومانوي دبستان او حقیقت پسندو دبستان بحثونه کېږي . دغسې په تنقیدي مباحثو کېنې هم دا سوال همېشه سر پورته کوي چې تنقید علم دے که فن ؟ تنقید سماجي سائنس دے او که تاثراتي رویه ؟ تنقید د متعین اصولو پامته دار دے که نه تنقید یو تخلیقي عمل دے ؟ کله چې مونږ په دغو پوښتنو غور راز

کوو نو دې نتیجې ته رسو چې تنقید د دغو دواړو اړخونو نمائندګي کوي . د تنقید مختلف دبستانونه مونږ ته دا ښایي چې دا د یو سماجي سائنس په شکل هم مخې ته راځي او د یو تخلیقي عمل په شکل هم . تنقید خپل اصول او ضوابط هم لري او د یوې نوي تهذیبې او ارتقائي فضا تخلیق هم کوي . په دغو دواړو رویو کېنې مشترکه خبره دا ده چې تنقید په هر صورت او هر شکل کېنې د فرد او معاشري په بدلون ، ارتقاء او د ټولنې په اخلاقي ، تهذیبې ، فني او جمالیاتي اقدارو کېنې د بنیادي محرک حیثیت لري . ادب او تنقید په عمومي توګه خو یو عظیم مقصد لري خو که ادب او تنقید محض د انساني مسرت ، خوشحالی ذوق او داخلي جهان د تسکین سبب هم جوړ شي نو دا پخپله د یو اهم مقصد د تکمیل په لور قدم دے . خو کله چې تنقید د ادب رخ د ټولنیز شعور د ودې او انساني اخلاقي معیار ، سیاسي او سماجي بدلون ، اقتصادي او طبقاتي خوشحالی په لور راولي نو ګویا چې ادب د مقصدیت نمائنده جوړولو کېنې تنقید خپله بنیادي وظیفه په احسنه توګه ادا کوي .

ادب او تنقید زیات زور د حسن و جمال په تخلیق او فني رویو راوړي . خوبه دې هم غور پکار دے چې د حسن و جمال تصور هم په هر دور ، هره ټولنه او هر قوم او ملت کېنې یو رنگ او په یوه پیمانه نه وي . ادب او تنقید که د خپل خپل دور ، خپل خپل ملت او خپلې ټولنې بنیادي غوښتنو او پوښتنو ته مثبت جواب ورکړي نو ګویا چې د خپل فطرت تر مخه ادب او تنقید د حسن و جمال نمائندګي هم کوي او د عصري غوښتنو ترجماني هم .

اوس چې خبره د شخصیت ، ادب او تنقید راغله نو مونږ په دې بحث کېنې هغه مرحلې ته راوړسېدو چې د ښاغلي سلیم راز صاحب د تنقیدي کرښې د مندرجاتو جائزه واخستې شو . په دغه پس منظر کېنې مونږ په دې خبره غور کولې شو چې د راز صاحب تنقیدي کرښې ، ادبي کرښې هم دي او د هغو ټولو ارتقائي منزلونو په لور اشارې هم ، چې مونږ ئې د فطري علومو او کائناتي ارتقاء نه تر معاشرتي ارتقاء یوه لنډه خاکه وړاندې کړه . د راز صاحب دا تنقیدي کرښې د نظري تنقید په لاره د عملي تنقید یوه داسې زړه راښکونکې نمونه ده چې د څو چوڼ کړې شوې شخصیاتو ، د فکري محرکاتو نظریاتي اساس ، سوچ او فکر ، علمي او ادبي رجحان ، ژبې او ادب له پاره د هغوي د خدماتو او په مجموعي توګه د سماجي بدلون ، ارتقاء ، تهذیبې او اخلاقي ودې او پرمختګ په لړ کېنې د دغو شخصیاتو د داخلي او خارجي جهان یوه تجزیه ده چې په پښتو تنقید کېنې د موضوع په حواله هم او د لیک او اسلوب په حواله هم یوه ځانګړې اضافه ده . د ښه او بد د تمیز کولو یا د کره او کوټه معلومولو شعور هر انسان سره وي خو پیماني او معیارونه ئې بدل وي ځکه هر انسان په ځه نه ځه پیمانه خو تنقیدي ذوق او شعور لري خو په دغو انسانانو کېنې فنکار د اظهار سلیقه او وسیله هم لري . کوم فنکار چې په کومه پیمانه زیات حساس وي او د حسن و جمال ملکه لري ، په هم هغه پیمانه د خپل تنقیدي بصیرت اظهار د خپل فن او هنر په ذریعه

کوي - ښاغلي سليم راز صاحب چي يو فنکار او تخليق کار دے نو ورسره يو بالغ نظره سياسي شعور لرونکے ، د صحافت د مېدان عملي غړے ، او د سماجي سائنس يو باخبره لوستونکے هم دے . هغه د خپل تنقيدي شعور او بالغ نظر اظهار په هره سطح او هر پليټ فارم کوي . هغه که شعر ليکي نو هم ئي د ټولني په اجتماعي نفسياتو نظروي او که نثر ليکي نو هم د خپل متوازن تنقيدي نکته نظر څرگندونه کوي . مونږ چي د هغه د رپورټاژ مطالعه کوو نو هم د يو بي رويه بي ريا نقاد په توگه را مخي ته کيږي او که د مختلفو مضمونونو ، مقالو ، تبصرو او تجزيو مندرجاتو ته ئي گورو نو د هغه د تنقيدي تصور او نظريي عکس راته جوتيږي .

سليم راز صاحب که په اصنافو ليک کوي نو هم ئي د خپل تنقيدي سوچ او نظريي په تناظر کښي جائزه اخلي او که په شخصياتو څه ليکي نو هم ئي د سماجي شعور او نظرياتي اساس په تناظر کښي تنقيدي جاج اخلي . د هغوي دا موجوده کتاب تنقيدي کرښي د شخصياتو د نظرياتي اساس او سماجي شعور د تجزيي په شکل يو تنقيدي دستاويز دے . چي په پښتو تنقيد کښي يوه نادره اضافه ده او د راز صاحب د تنقيدي بصيرت سفير او غماز دے . دا کتاب مونږ ته دا اعتماد راکوي چي په پښتو کښي د يو باقاعده ، کل وختي ، او پيشه ور نقاد په حيث مونږ سليم راز صاحب او د هغه تنقيدي هڅي ډېر په وياړ سره پېش کولے شو .

هر څو که په پښتو کښي د تنقيد هغه روايت په نظر نه راځي کوم چي په انگرېزي ، اردو او نورو ترقي يافته ژبو کښي ليدے شي خو بيا هم داسي نه ده چي پښتو ژبه او ادب د تنقيدي نظرياتو د بازگشت نه خالي او عاري ده . پښتو کښي د تنقيد ورومې نخښي خو د خوشحال خان خټک ، رحمان بابا ، حميد بابا او کاظم خان شېدا نه علاوه د کلاسيکي دور د نورو شاعرانو په افکارو کښي هم ليدے شي ، خو په منظوم ادب کښي دغه تنقيدي افکارو ته مونږ باقاعده تنقيدي روايت نه شو ونيلے . پښتو کښي د جديد تنقيد د رواج سهره د اولسي ادبي جرگي ، په خصوصي توگه د کاکاجي صنوبر حسېن ، امير حمزه شينواري او دوست محمد کامل مومند په سر ده . او بيا د اولسي ادبي جرگي د سېوري لاندې چي د دغو ذکر شوو شخصياتو نه چا د تنقيد روايت په وراثت کښي تر لاسه کړو هغو کښي د اجمل خټک ، قلندر مومند ، همېش خليل ، ايوب صابر او څو نورو نقادانو نومونه هم اخستلے شو . خو په دغو ټولو کښي چاته هم مونږ يو کل وختي او پيشه ور نقاد بيا هم نه شو ونيلے . څنگه چي په اردو کښي مونږ د تنقيد په حواله د پروفيسر ممتاز حسېن ، سيد احتشام حسېن ، پروفيسر مجتبي حسېن ، پروفيسر غلام حسېن ذوالفقار ، ډاکټر وحيد قرېشي ، اختر حسېن رائے پوري ، مجنون گورکھپوري ، ډاکټر محمد علي صديقي ، ډاکټر سيد عبدالله ، ډاکټر وزير آغا ، ډاکټر سليم اختر او نور گڼ شمېر نومونو ته گورو نو دغه شخصيات راته د تنقيد د مېدان کل وختي او پيشه ور نقادان ښکاري . په پښتو کښي چي د جديد تنقيد آغاز د کاکاجي صنوبر حسېن نه کوو نو تر سليم راز صاحب پوري د تنقيد په سفر کښي راته اكي يو سليم راز داسي ليکونکے ښکاري چي د کله نه ئي د شعور سترگي پرانستې دي د هغه وخت نه تر موجوده لمحي ئي د تنقيد لمن کله هم نه ده پرېښي او دغسې ئي په حقه د يو کل وختي او باقاعده نقاد وظيفه تر سره کړې ده . چي د تنقيدي افکارو يوه بنيادي حواله ئي دا کتاب تنقيدي کرښي هم ده . د پښتو د عملي او نظري تنقيد په سفر کښي په کتابي شکل ځني مثالونه زمونږ په مخکښي شته چي پکښي د سيد رسول رسا ،، ادبي تنقيد،، د افضل رضا ،، تخليق او تنقيد،، د سحر يوسفزي ،، ادب څه دے،، د محمد صديق روهي ،، ادبي څيړنې،، د ربنواز مائل ،، ادب ، تنقيد او فکر ،، د طاهر بخاري ،، تنقيدي مفردات،، د پروفيسر عارف نسيم ،، ادبي تنقيد،، او ځني نور د دغه مزاج کتابونه موجود دي خو

د دغو تنقيدي هڅو په موجودگي کښې هم د سليم راز تنقيدي کرښې خپل انفراديت ، اهميت او ضرورت لري چې د پښتو تنقيد يو ځانگړي اړخ ته اشاره کوي . د راز صاحب دا کتاب د مقصدي او ترقي پسند تنقيدي دبستان يوه غوره نمونه ده چې په پښتو کښې د اجمل خټک کتاب ژوند او فن سره چاپ شوي تنقيدي ليک ، ژوند او فن ، نه پس د ترقي پسند تنقيد دويمه نمونه ده چې د پښتو په تنقيدي ادب ئې پېرزو کړې ده . راز صاحب خپل دغه کتاب سره په ابتدا کښې تنقيدي ليکنه د ژوند ، ادب او تنقيد په نوم شامله کړې ده چې د دغه ليکني په تناظر کښې ئې د خپل کتاب نورو ليکونو له پاره يو تنقيدي بنياد او ادبي جواز پيدا کړې دے . په دغه ليک کښې راز صاحب د ټولني ، ژوند ، ادب او تنقيد د پس منظر څرگندولو سره هغه اصول او معيارونه هم متعين کړي دي د کومو په رڼا کښې ئې چې د مختلفو شخصياتو د تنقيدي نظرياتو جاج اخستے دے . دغه شان په دغه ليک کښې هغه د ژوند ، ادب او تنقيد په هغه زاويو يو مجموعي بحث هم کړې دے چې په پښتو تنقيد کښې د مقصدي او ترقي پسند تنقيد سمت سموي او بيا د ترقي پسند تنقيد په ميزان ئې د کاکاجي صنوبر حسين ، دوست محمد کامل ، فارغ بخاري ، سيده بشره بېگم (س ب ب) ، ايوب صابر ، سيف الرحمن سليم ، ربنواز مائل ، ډاکتر امين الحق امين ، هاشم بابر او طاهر اږيږدي د تخليقي ، علمي ، ادبي او تنقيدي نظرياتو او هڅو جاج اخستے دے . په دغو شخصياتو کښې ځنې نقادان ، ځنې شاعران ، ځنې د افسانوي ادب نمائنده او ځنې په مجموعي توگه د دانشوري طبقې نمائنده او ترجمان دي . ځکه سليم راز صاحب د هر شخصيت د فکر سر چشمنې د هم هغوي د مزاج ، ادبي سفر ، تخليقي جوهر ، سماجي شعور او تنقيدي بصيرت مطابق څېړلي او د خپل تنقيدي ميزان په تله تللي دي د راز صاحب په دغو تنقيدي تجزيو کښې د نفسياتي او عمراني دواړو تنقيدي دبستانونو نځښني ليدے شي . مونږ وړاندې بحث کښې اشاره کړې ده چې د نقاد او تخليق کار داخلي جهان ، ذات او شخصيت ، فکر و نظر د ټولنيز اجتماعي شعور نه رڼا او خلا اخلي او دغسې د خپل فني او فکري شخصيت رغاونه ترې سازوي . ځکه راز صاحب هم يو خوا خو د دغو شخصياتو په ذات او د هغوي د فکر و فن په داخلي جهان کښې خپل خان جذب کړې دے او بل خوا ئې ورسره خپل ټولنيز شعور او فکر و دانش ملگرې کړې دے او بيا ئې د يو سماجي سائنسدان وظيفه هم تر سره کړې ده او د يو فنکار او ادبي نقاد وظيفه هم . چرته چې د يو تخليق کار په تخليق کښې د ټولنيز شعور بازگشت محسوس شوے دے نو راز صاحب ئې د هغه د تخليق په تناظر کښې د فکر و نظر تجزيه کړې ده او چرته ئې چې د يو ليکونکي په ليک کښې د سماجي سائنس ، تنقيدي شعور او اجتماعي فکر و دانش څرکونه ليدلي دي نو راز صاحب ئې په هم هغه تناظر کښې تجزيه کړې ده . په دې توگه د تنقيدي کرښې په هر ليک کښې هغه متعلقه شخصيت هم په نظر راځي د چا د فکر و فن جائزه چې اخستلی شي او پخپله د سليم راز صاحب ذات او شخصيت هم په هر ليک کښې په داسې انداز را مخې ته کيږي چې د راز صاحب د شخصيت مختلفي زاوئي ترې څرگندې شي . تنقيدي کرښې کښې شامل په شخصياتو ليکونه نه خو ژوند ليکونه يا سوانح عمري ده او نه شخصيت نگاري ، نه ځاکي دي او نه د شخصياتو د هلو ځلو داستان او روداد . البته د دغو ټولو ادبي توکو څه نه څه عکس پکښې چرته چرته ضرور محسوسيږي . په حقيقت کښې دا ليکونه د شخصياتو د داخل او خارج يوه داسې مطالعه ده چې د متعلقه شخصياتو د نظريي ، فکر و نظر او سماجي شعور په تناظر کښې د هغوي د عملي غرزو پرزو يوه تجزياتي مطالعه ده چې د دغو شخصياتو د ذات انکشاف هم کوي او په ټولنه کښې د هغوي د مثبت کردار د اثراتو جاج هم اخلي . د دغو شخصياتو د فني سرگرمو به تجزيه کښې د هغوي د شخصيت عکس هم ښکاري او د

هغوي د شخصيت په مطالعه كېنې د هغوي د فن تصور او ټولنيز شعور هم منعكس كېږي - خو دا هر څه سليم راز صاحب په دومره هنر كړي دي چې خبره يواځې د شخصيت د ذات او د هغه فن پورې محدوده نه پاتې كېږي - خبره په ټولنه كېنې د ادب او اديب كردار ته رسي او په معاشره كېنې د تنقيدي بصيرت او ادبي هڅو اهميت ته رسي د دې ليكونو په ذريعه راز صاحب په غېر محسوس طريقه د غورو فكر بلنه وركوي - راز د ټولنې د وگړو په مړ ضمير گوډار كول غواړي - د دغو ذكر شوو شخصياتو د جدوجهد په تناظر كېنې راز صاحب فكري جمود ماتول غواړي ، د يو پرامن ، تهذيب يافته او خوشحاله معاشرې قيام غواړي - د ادب او تنقيد په تناظر كېنې د عصري غوښتنو شعور عام كول غواړي او په مجموعي توگه د ژوند ، ادب او تنقيد په رشته ، تعلق او تړون د غور و فكر احساس وركول غواړي چې دغسې په ژوند كېنې د يو صحت مند جمالياتي رجحان او فني دائره كېنې د ژوند او ټولنې د ارتقاء دا لړۍ روانه وي - په ژوند كېنې د مقصديت او صداقت ، او په ادب كېنې د حسن و جمال د افادي او مقصدي تصور د عام كولو په ذريعه ادب هم صحت مند وي ، ټولنه هم او د ټولنې هر وگړی هم -

د راز صاحب د تنقيدي كړنې ليكونو نه د مثالونو پېش كولو سره ما د خپل موقف تائيد په اسانه كولاى شو خو دا كار مې ځكه ضروري ونه گڼلو چې د راز صاحب په مختلفو شخصياتو دغه ليكونه لوستلو نه پس لوستونكي زما په موقف غور وكړي او د خپلې پوهې او شعور به رڼا كېنې پخپله زما د رائې تائيد يا ترديد وكړي - زه په دې موقع صرف دومره قدر وئيل غواړم چې راز صاحب د تنقيدي كړنې په ليكلو په پښتو تنقيد كېنې د يو ځانگړي اسلوب يوه نادره اضافه كړې ده چې د پښتو تنقيدي روايت ته ئې نوې رخ او نوې زاويه وربخښلې ده - پښتو تنقيد ته د دې انداز او اسلوب او د دې قسمه نظرياتي او مقصدي ليكونو نور هم ضرورت دے - زمونږ د عصر زلمي او نوې تنقيدي حلقې بايد چې د راز صاحب د دغه اسلوب پېروي وكړي او ورسره نوې نوې اضافي هم وكړي - د راز صاحب تنقيدي كړنې په خپل ذات كېنې خو هغه بې پنا اهميت لري چې په علمي ، ادبي او تنقيدي مباحثو كېنې به همېشه له پاره د سليم راز د شخصيت پېژندگلو او يوه بنيادي حواله وي - خو زما خواهش دا دے چې د دغو ليكونو او د دې كتاب تنقيدي كړنې د اهميت او افاديت احساس او اندازه بايد زمونږ نوي كول او د دې دور نوو تنقيدي حلقو ته هم په هغه پېمانه وشي چې د دې كتاب د مندرجاتو او ښاغلي سليم راز صاحب د اهلېت ، صلاحيتونو ، مطالعې ، مشاهدې او د هغه د ژوندي احساس او ټولنيز شعور حق ادا شي -

حنيف خليل

قائد اعظم يونيورسټي

اسلام آباد

۸ دسمبر ۲۰۱۸

فارسي بانو د حيرت گوتي په غاښ كړي
چې حميد سخن سازي كړه په پښتو كېنې

د موشگاف او نازک خیال شاعر عبدالحمید مومند سربني په دغه شعر کښې دوه خبرې د غور وړ دي-- یوه --فارسي بان-- او دویمه --سخن سازي--

اصل کښې دغه سخن سازي یعنې په شعروسخن کښې باریکي نراکت او د کمال هنر د فارسي غزل خاصه گڼلې شوه چې د فارسي شاعرۍ په څلورو معروفو مکتبونو --عربي-- عراقي-- خراساني او هندي مکتب کښې د یو پیچلي او دقیق مکتب -- سبک هندي یا هندي مکتب -- ځانگړتیا گڼلې شوې ده-- د دغه هندي مکتب سر په فارسي کښې د بابا فغانی نه رانښلي او د طالب املې -- غني کشمیري-- صایب تبریزی-- شوکت بخاراني او بیدل دهلوي پورې رارسي-- ژوره مشاهده-- تازه گوښي-- مثاليه اسلوب یا مدعا مثل--حس امیزی-- د تشبیه استعارې ندرت-- کایناتي اسرار-- او په مجموع کښې شعري لطافت ندرت او جدت د دغه هندي مکتب څرگندې ځانگړتیاوې بللې شوي دي-- دغه هنري توکي هر څو که په پښتو کښې د خوشحال بابا او رحمان بابا په شاعرۍ کښې چرته چرته لیدې شو خو د سخن سازۍ د کمال درجې ته حمید بابا رسولې دي- دومره کمال ته چې پخپله فارسي بان هم ورته گوته په خله پاتې شوي دي-

ارواښاد سید تسنیم الحق کاکاخیل چې د کامگار خټک دیوان چاپ کولو نو په خپله مقدمه کښې یې بحث داسې کړی وو چې د نازک خیالی او سبک هندي دغه پټکۍ په پښتو کښې د کامگار خټک په سر وتړي او حمید د کامگار پیرو او مقلد وښائي- ما تقریبین دیرش کاله پخوا د کامگار په دیوان د کاکاخیل صاحب په مقدمه مقاله لیکلې وه چې هغه دور کښې په لیکوال مجله کښې چاپ شوې وه او د کاکاخیل مرحوم تحقیق او موقف سره مې مکمل اختلاف څرگند کړی وو- چې زما موقف په هغه دور کښې په انگریزي اخبار فرنټیر پوسټ کښې چاپ شو نو د تسنیم الحق صاحب کشر ورور او د پښتو لوی محقق سید تقویم الحق کاکاخیل زما د رای په تایید کښې په همدغه فرنټیر پوسټ اخبار کښې لیک وکړو او خپل مشر ورور سره یې اختلاف څرگند کړو چې دا د تقویم صاحب علمي عظمت او ما د پاره د ویاړ خبره وه چې زه د ادب په میدان کښې بیخي مبتدي وم-- زه نن هم وایم چې دغه شمله د حمید بابا د سر نه څوک هم نه شي کوزولی- د حمید بابا دغه دعوا هم څوک نه شي رد کولی چې

د حمید د ساده شعر کمال گوره

چې شمله شوه د تمام سربني

پخپله د کامگار د دیوان نه د داخلي شهادت په توگه به بې ووايم چې---

چري نه چې باد خبر عبدالحمید کا

چې کامگار غزل دا ستا په مضمون ووي

نرگسیت-- ذاتیت-- او شاعرانه تعلي

په نفسیاتو کښې د نرگسیت اصطلاح ډېره مروج ده چې مطلب ئې خپل ځان ته متوجه کېدل. په خپل ذات کښې ډوبېدل او د خپل ځان نه متاثره کېدل دي. په نورو ټکیو کښې به ورته خود پرستي او انانیت ووايو. د دغه خودپرستي، انانیت او ذاتي محرکاتو د اظهار په ذریعو کښې یوه ذریعه شاعري هم ده. د نرگسیت دغه نفسیاتي اصطلاح نه د شاعرانه تعلي ادبي اصطلاح زیږېدلې ده او بیا په ادب کښې هم شاعرانه تعلي دوه غټ قسمونه لري. یو د ذات تعلي دویمه د فن تعلي. د ذات تعلي

نفس سره نیغ په نیغه تړون لري او د فن تعلی بلاواسطه ځکه چې فن هم د ذاتي رجحان او مېلان په نتیجه کېنې خپلې لارې وباسي. په دغه وجه د فن تعلی هم د ذات سره تعلق لري خو دلته باید د نرگسیت، ذاتیت او شاعرانه تعلی فرق نور هم واضح کړی شي. نرگسیت لکه چې وویلې شول د خپلې هرې ادا نه متاثره کېدل دي که هغه بڼه وي او که بده خو په نرگسیت کېنې مبتلا انسان ته بڼه ښکاري. ذاتیت هر هغه کیفیت سره تعلق لري چې د ذات برخه وي. بڼه څیزونه هم ذات سره تړلي وي او خراب هم خو هر خراب څیز لکه د نرگسیت بڼه نه شي گڼلې. او شاعرانه تعلی محض خپل ځان په شعري قوت یا نورو څیزونو کېنې اعلیٰ او اوچت گڼل دي. د تعلی لفظ د عربي د اعلیٰ او د قرآن پاک د علیون او علین سره نسبت لري چې معنی ئې ده اوچت او اعلیٰ گڼل یا خپل ځان یا خپل فن اوچت او اعلیٰ گڼل. په دې خبره غور کول پکار دي چې شاعر تعلی ولې کوي؟ د دې نفسیاتي محرک څه ده. او نفسیاتي پس منظر ئې څه ده. د انساني جبلت مطالعه که وشي نو معلومه به شي چې خالق د ده په خټه کېنې د انانیت یا خود پسندی زړه اچولې ده او بیا ورته د خپل ځان د پېژندنې ترغیب هم شوی ده. د دغه پس منظر په رڼا کېنې د انساني جبلت تقاضه دا ده چې ده به نه یواځې ځان ته متوجه کېږي بلکې د ځان بڼه اړخونه به هم ورته واضحه ښکاري او په مختلفو موقعو د دغه بڼه اړخونو د ښودلو جذبې هم د ده د جبلت برخه ده. او بیا په انسانانو کېنې فنکار خو له هر چا نه زیات حساس وي. ځکه د ده زیات د ځان په لور هم خیال وي. هر کله چې فنکار سره یو جبلي صلاحیت او جوهر هم وي نو د دغه جوهر ښکاره کول هم د ده فطري تقاضا ده. په دې وجه شاعر چې کله شعر وائي نو د خپل جوهر د ښودنې په وخت کله کله د خپل جوهر اهمیت او نورو خلقو سره خپل امتیاز هم په گوته کوي د څه په نتیجه کېنې چې شاعرانه تعلی په وجود کېنې راځي. شاعر چې کله شاعري شروع کړي نو د هغه مشاهده او مطالعه محدوده وي. هغه ته خپل فن ډېر نادر او اوچت ښکاري او په دغه چرت کېنې د شاعرانه تعلی لاره خپلوي. کله چې شاعر تر یوه حده معیار پیدا کړي. شعر یې د فن او فکر دواړو له مخه یو بڼه انفرادیت یا جدت پیدا کړي نو په داسې حال کېنې هغه د وړاندې نظر اچولو په موډ کېنې نه وي. بلکې شاته نظر واچوي او د خپل ابتدائي وخت د شاعرۍ سره سره ورته له ځانه واره شاعران زیات په نظر راځي. په داسې وخت کېنې د ده داخلي محرک دا وي چې ده خو ډېر سفر کړی ده او ډېر خلق ئې شاته پرېښي دي. دغه محرکات هم هغه ته د شاعرانه تعلی لاره سموي او هر کله چې شاعر د شعري عروج دور ته ورسې نو هغه ته د خپلې زمانې ادب ډېر سطحي ښکاري. په داسې حال کېنې هغه ضرور د شاعرانه تعلی په ذریعه خپله برتري ښودل غواړي. گویا د خپل هنري سفر په درې واړو پړاوونو کېنې د تعلی بیل بیل احساس لري. کله کله چې شاعر په خپل محیط یا خپل قام کېنې د خپلې اندازې شاعران ویني نو د نورو ژبو او قامونو شاعرانو سره د تقابلي تعلی مظاهره کوي. لکه په پښتو کېنې چې خوشحال خان خټک، حمید بابا او کاظم خان شپږ کړي ده. داسې وخت هم راځي چې د شاعر زمانه او ماحول د هغه د فن قدر نه کوي. یا ئې په قدر نه پوهیږي په داسې حال کېنې شاعر د ډېرې غصې نه انتقامي قسمه تعلی کوي چې پکېنې د خپل ځان درناوي سره سره د نورو د سپکاوي عنصر هم شامل وي. د ځینو شاعرانو په وړاندې خپله شانداره ماضي پرته وي. د اسلافو کارنامې او وقار ئې په نظر کېنې وي. په داسې حال کېنې هغه یو خو په خپله د خپلې شاندارې ماضي او اسلافو کارنامې په خصوصیت سره ستايني او یا که کوم شاعر ئې په اسلافو یا ماضي کوم تنقید یا اعتراض کړی وي نو د ده جبلي محرک ده مجبوروي چې انتقامي قسمه تعلی په کار راولي.

د شاعرانه تعلی دغه ټول محرکات د انسان د داخلي رجحان نه نه شو بیلولې ځکه چې انسان ته که داخلي تحریک ورکړی شي او که خارجي خو د ده ذات په کښې شریک وي. دے د هر پس منظر په رد عمل کښې چې کوم اظهار کوي. هغه د ده ذات اظهار وي. دے هر تحریک د خپل ذات په سمندر کښې ډوبوي او بیا ئې د یو غورځنگ په حېث خارج کوي او د دغه اخراج لارې لطیف فنونه دي چې شاعري ئې له هر څه زیاته موثره او صفا لاره ده هم دغه وجه ده چې تعلی هم په فنون لطیفه کښې په خصوصیت سره د شاعرۍ سره تړلې ده. نور فنونه لکه مصوري، رقص، سنگتراشي، موسیقي وغېره د تعلی نه عاجز دي.

د شاعرانه تعلی دغه ټول قسمونه مونږ په خوشحال بابا رحمان بابا حمید کامکار نجیب شیدا او په شلمه صدی کښې په حمزه بابا کښې په اولسي شاعرانو کښې علي حیدر جوشي کښې په خانگري ډول لیدی شو او په نورو کښې هم شته.

د غني خان نفسیاتي تاثر----- خالق او تخلیق

د ځینو ادبي تحریکونو او صنفونو د مزاج په حواله چې تنقیدي مباحث مخې ته راغلل نو ورسره د شاعرانه داخلیت او خارجیت حوالې هم رامخې ته شوی. په ادبي تحریکونو یا مکتبونو کښې ترقي پسند تحریک، حقیقت پسندی یا **Realism** په مخصوص ډول د خارجیت ترجمان وگڼلې شو او په مقابله کښې ئې د رومانویت تصویریت، سريلزم او نیچرلېزم وغیره اصطلاحات د داخلیت د ترجمانی له پاره استعمال کښې راغلل. دغه شان په ادبي، اصنافو کښې هم په منظوم ادب کښې غزل د داخلیت اونظم د خارجیت په حواله زیات د بحث لاندې راغللو. په دې مباحثو کښې چې د داخلي ادب یا داخلیت په حواله څومره هم خبرې شوي دي یا کپړي د هغې تر شاه یو نفسیاتي تاثر حرکت کوي.

ادب هسې هم د خارج او داخل دواړو نه ځان نه شي بیلولې. خو بڼه ادب هغه دے چې په دواړو کښې د توازن او د دواړو د امتزاج رنگ په کښې وي. هم دغه وجه ده چې ځینو نقادانو، د داخلیت او خارجیت د امتزاج او د جدت په حواله د وحدت فن نظریه هم پیش کړې ده.

د غني خان په شاعرۍ چې نظر اچوو نو په کښې هم دغه امتزاجي رنگ وینو هغه د معاشرتي مسئلو او خارجي شواهدو ترجماني هم کړې ده او ورسره ئې خپل داخلي کبھیات هم یو ځای کړي دي. خو ځینې نظمونه ئې داسې دي چې ډېر په خصوصیت سره د انساني نفسیاتو څرگندونه کوي او دا د غني په انسان شناسی او نفسیات دانی گواهي هم ورکوي. د غني نظریه دا ده چې د مکان او لا مکان د تخلیق مرکز هم انسان دے او د هر څه وجود د انسان له پاره دي. او بیا دا هم وائي چې د دې هر څه وجود تصور هم د انسان د داخل نه راولاړیږي او هم د انسان په داخل کښې جوړیږي وائي:

دا مکان او لا مکان
دواړه جوړ زما د ځان
دا جانان او بُت او رب
زما تنده او ایمان

د نفسياتو عالمانو په دې نكته بحثونه كړي دي چې د خالق تصور هم د هر انسان په ذهن كېنې
جدا جدا وي او د هغه د خپل ذهن په رسايي اډانه لري. په دې وجه غني هم دا نظريه بنائي او
واني:

زه يم ناست خان له جانان يو تصور كېنې جوړوومه
كله ئې سترگې توروومه، كله ئې شونډې ټكلوومه
زه يم ناست د غم په هار كېنې د رڼا بخري پېمه
خم درنگ كېنې لا خمار شته زه ترې لپې ډكوومه
د سخي گوتو دې خار شم څنگه ټكله وېش دې وكه
زه يو څاڅكې خو ځيگر كېنې دريابونه گرځوومه
زر او زرو او تخت دې واغشت خېش نظر او خيال دې راکه
د سرور په سور طوفان كېنې دې كړه ډوبه لوړه طمعه
دا يو غم د وېشه پاتې چرته پټ تياره كېنې ناست وو
رو رو پټ مې زړه له راغې لكه مار د ټنكار په سمه
په دې هرڅه دې رضا يم د لعلونو زرو خانه
غم څه، مرگ مې هم قبول دے په خندا ئې قبلوومه
دا خو تا اور اوركې يو د سرور ماته بخښلې
ځكه زه دې تور محل كېنې خپل خوبونه بلوومه
خلق وائي لار بډوا شو غني خپلې مستې وخور
زه يم ناست د يارو پېنو كېنې د نرگس گلونه ږدومه
مرگه څه چرته وركېږه زه لا نه يم اوزگار
خم د رنګ كېنې لا خمار شته زه ترې لپې ډكوومه
غني د دې قائل دے چې انسان د هر قسمه تخليقاتو خالق پخپله دے خو دا تخليقات د كېفياتو او
مجرداتو سره تعلق لري يعنې هر قسمه فكري او خيالي تخليقات انسان د خپل تصور په بنياد كوي.
خپل يو نظم پېدائش كېنې وائي:

او ما خان له ساز كه په خپله جوړ
د خپل خوب نه د خپل خيال نه
د خپل غم نه د مستي نه
د خپل تول نه د خپل تال نه
او ما خان له يار كه په خپله جوړ
د خپل سوز نه د ارمان نه
د خوبونو نه د رنگونو نه
د گلونو نه د خزان نه
د اميد نه د رڼا نه
د تيرو نه د بڼېرو نه
د غمونو نه دې سودا نه

او ما خان له مرگ که په خپله جوړ
د ژوندون نه د مستی نه
د سپرلي د زیرو گلونو نه
د لعلونو نه د خوانی نه

همېشه وي د ممسک قبض په بسط کښې
په دریاب کښې شپدا گوره گردابونه

د تورو معنی:

قبض او بسط: قبض او بسط د تصوف اصطلاحات هم دي او خپلي لغوي معنی هم لري. دواړه د عربي توري دي. قبض نه مراد د بندش او تنگي، يعني د فیض او ورکړې په لاره کښې خنډ، شومتیا. او د بسط مطلب د، بسیط کېدل، فراخه کېدل، ورکړه کښې سخاوت، يعني د فیض عام کېدل.

ممسک: ممسک تورے هم عربي ده. مطلب ئې دے شوم، کنجوس.

گردابونه: گرداب په دریاب کښې د اوبو چکر ته وائي چې اوبه له ډېره جوشه په خپل ځانے چورلي.

شرح:

د شوم سړي رویه هم عجیبه وي. همېشه په ډېر دولت کښې هم ورکړه نه کوي. گویا د هغه بسط يعني غني توب هم د قبض يعني شومیتا په مثال وي. د دغه شوم سړي مثال هم په دریاب کښې د گرداب غوندې وي. چې بڼه ډېرې اوبه وي. بڼه په زور او قوت کښې وي. خو په خپل ځانے چورلي. گردش کوي. مخکښې نه ځي. د چا په کار نه راځي. نو بس دغه مثال د کنجوس انسان هم دے چې بڼه ډېر دولت وي ورسره خو دغه دولت ئې په یو ځانے جمع وي. په خپل ځانے چورلي. د عام وگړي د گټې د پاره بهر نه راوځي. نو ځکه خو د شوم سړي دغه بسط هم د قبض په مثال وي.

نور وضاحت:

دې شعر کښې د شپدا مشاهده هم د کمال ده او تشبیهات هم. او شپدا چې عملي صوفي وو نو دغه د بسط او قبض اصطلاحات ئې په صوفیانه تناظر کښې هم راوړي چې کله مرشد د بسط په کیفیت کښې وي نو د علم او روحانیت فیض ئې عام وي او مریدان ترې استفاده کوي. خو کله چې مرشد د قبض په حالت کښې وي نو علم او روحانیت ئې تر هغه محدود وي. بل چا ته ترې گټه نه رسي. گویا دغه وخت کښې د پیرو مرشد مثال هم د ممسک یا شوم سړي وي چې چا ته ترې فیض نه رسي. د پیر و مرشد نه علاوه پخپله سالک هم د قبض او بسط د دغو مرحلو سره مخ وي.

د شوم دولت مند او سرمايه دار انجام به څه وي د قران حکيم په سوره همزه کښې ورته غور وکړئ او بيا د شيدا په دغه شعر يو ځل بيا نظر واچوئ-

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ (1)

هر غيبت کوونکي او پيغور ورکوونکي د پاره هلاکت دی

الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ (2)

هغه خلق چې مال جمع کوي او هر وخت يې شماري-

يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ (3)

د هغه خيال وي چې دغه مال به يې هميشه ساتي

كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ (4)

هيڅکله هم نه-- د دغه مال په وجه به حطمه ته غورزول شي-

وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ (5)

او تا ته څه پته ده چې حطمه څه شی دی-

نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ (6)

دغه د الله له خوا تيار شوی اور دی-

الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ (7)

چې زړونو ته به رسي-

إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّصَدَّةٌ (8)

بې شکه دا به له څلورو واړو خواو نه په ده راغونډولی شي-

فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ (9)

د اوږدو اوږدو ستنو او اډانو په صورت کښې-

د شيدا په دې شعر د سرمايه دارانه نظام د جديد دور د مباحثو په تناظر کښې هم غور وکړئ

-----چې

په دغه نظام کښې سرمايه په دوه څلورو طاقتورو لاسونو کښې راغونډولی شي او همدغو لاسونو کښې گردش کوي چې سرمايه د سرمايي په زور زياتولی شي او د عام اولس په کار نه شي راوستلی بلکې هغه خوارې کښې اولس هم ترې محروم ساتلی شي د چا په خوارۍ او محنت چې دغه سرمايه او دولت کښې اضافه کولی شي-

اوس غور وکړئ چې د شيدا دوو مصرعو کښې څومره لوی مقصد راغونډ شوی دی او د څومره زاویو نه يې جاج اخستلی کیدی شي- خو شرط دا دی چې د شعر غوتې يې پرانستلی شي-

په فیسبک زما لوستونکي

زما د چاپ کتابونو لوستونکي به څومره وي او د کوم مزاج او معیار به وي دا خو راته اندازه نشته خو په فیسبک د خپلو لوستونکیو د مزاج معیار او مقدار اندازه راته کیږي. ما سره پنځه زره ملگري او شپاړس نیم زره پالونکي یا څارونکي دي. څرگنده خبره ده چې دوی ټول بیل بیل مزاج او میدان لري. زه خو زیات لیکونه د ادب تاریخ کلتور ژبپوهنې مذهب سیاست قامیت او ورسره نورو اړوند موضوعاتو په حقله کوم نو دغه ټول خو زما په لیکونو کېنې دلچسپي نه لري او دا کیدی هم نه شي. خو بیا هم یو لوی شمیر لوستونکي لرم بلکې ګڼ شمیر مینه وال لرم چې مختلفي درجي یې کیدی شي. لکه دا چې-

۱--- یو شمیر ملگري داسې دي چې زما هر پوست ته رسپانس ورکوي. زه هره ورځ یو پوست کوم او دغه ملگري نژدې نژدې هره ورځ خپله رای د کمنټ په صورت کېنې شریکوي. د دغو ملگرو د مینې او توجو منت بار یم.

۲--- دغو کېنې یو شمیر داسې هم دي چې په تسلسل سره کمنټ کوي او پوره تفصیل سره کوي. دومره ګټور کمنټ چې زما د پوست نه یواځې تشریح او وضاحت وي بلکې د پوست نه زیات معلومات هغه کمنټ کېنې وي. دغه ملگرو ته ډیر درناوی لرم.

۳--- ګڼ شمیر ملگري داسې وي چې زما موقف سره اتفاق لري او په درنو لفظونو ستاینه کوي. اتفاق او ستاینه دواړه یې په دلیل او جواز اډانه وي او یا په ذوق او مینه اډانه وي. دغه هم ډیر درانه د لور ذوق او سنجیده ملگري دي.

۴--- یو شمیر زده کوونکي دي چې زما د پوستونو نه د زدکړې اعتراف او مننه پوره دیانت او روغ نیت سره کوي. دغه ملگري هم خپله سرمایه ګڼم.

۵--- یو شمیر داسې دي چې زما پوستونه په خپلو والونو او مختلفو ګروپونو کېنې شریکوي چې دغسې زما فکرونظر زیاتو خلقو ته رسي. د دغو ټولو هم منندویه یم.

۶--- یو شمیر داسې دي چې زما موقف سره یې کله کله اختلاف راشي نو په ډیره مهذب لهجه د خپل دلیل او جواز سره خپل د رای اختلاف څرګند کړي. دغه مهذب درانه او روغ نیته ملگري دي او ما ته ګران دي.

۷--- څه ملگري داسې دي چې هر کله یې د مزاج لیک مخې ته راشي نو خپله مثبت رای څرګنده کړي که میاشت دوه پس هم وي او هسې هم کمنټ کول لازم نه وي لیک کتل مهم وي. خو یو شمیر داسې هم شته چې زما ټول پوستونه ګوري خو انتظار دې ته کوي چې کله به کومه اختلافي نکته پیدا کړي چې مخې ته راشي. دغسې ملگري زیات غایب وي خو د اختلافي نکتي د پاره چرته میاشت دوه پس راڅرګند شي که نکته یې سمه وي او که ناسمه خو اختلاف به ضرور کوي یو دوه نور هم پکېنې داسې کسان منشن کړي چې د ده ترې د اختلاف یا شرارت کولو امید وي. د دغو په نیت هم شک نه کوم ځکه چې د نیتونو علم خدای سره دی.

۸--- داسې پکېنې هم شته چې کج بحثي کول غواړي مقصد یې څه مثبت هدف نه وي خو بس څه ویل غواړي او بار بار یې ویل غواړي. دغسې ملگرو ته هم یو نیم جواب ورکوم خو اوږده بحثونه نه کوم.

۹-- ځنې خو داسې هم وي چې ډير زر ورسره د قالو سلما پيروي وکړم او بحث نه يې ډډه وکړم.

۱۰-- داسې هم وي چې بيخي د جواب ورکولو زحمت ورسره نه کوم

۱۱-- يو شمير داسې هم وي چې د حسد اندازه يې راته ډيره زر وشي هر څو که زما اندازه غلظه هم کيدی شي - د هغوی په حال هم د رحم احساس راته وشي او همدري مي ورسره پيدا شي.

۱۲-- داسې به هم وي چې مقصد يې خپل شهرت کول وي نو بس هغه د شهرت ترلاسه کولو لاري اختيار کړي.

دغه روش مي د ليکلو پوستونو نه علاوه وډيو گانو او ليکچرو وغيره سره هم کيږي.

ځنې نور قسمونه يې هم شته خو دغو کښې د هر قسم ملگرو ممنون ځکه يم چې په هر نيت وي خو ليک او پوست مي گوري-- ليکچرونه مي اوري. څوک خپل عکس العمل بنايي او څوک نه-- څوک لويه سينه لري او څوک تنگ نظر--زه د چا نوم نه اخلم هر ملگری په ايینه کښې ځان ليدی شي. زه ټولو ته دعا گو يم او هڅه مي دا وي چې د هر کمنت او هرې رايې قدر وکړم-- اهميت ورکړم-- او جواب ورکړم--بيا هم که زما د فيسبک ملگرو کښې ما نه څوک خفه وي گيله لري يا مي ورته توجو سمه نه وي کړي زه ترې د زړه له کومي بخښنه غواړم-- زما عقیده دا ده چې دنيا په مينه اباد ده-- مينه عام کول پکار دي - څوک چې هر څومره پوهه لري ويشل يې پکار دي او درناوی هر چا ته ورکول پکار دي.

موسيقي

په زړه يوناني ميتهالوجي کښې د نرو خدايانو او بنځو خدايگنو دواړو تصور موجود وو-- د فن او هنر يعنې ساز شاعرۍ او رقص خدايگنې نوم ماوسايک **Mousike** وو. دغه خدايگنه د ماوسا **mousa** په نوم هم يادېده چې بيا يواځې د ساز او ترنم خالقه وگڼلې شوه - نو دغسې د ساز او ترنم د پاره دغه يوناني نوم ماوسايک رواج شو چې په زړه لاطيني ژبه کښې موسيکا **musica** شو. لاطيني نه فرنج ته هم د **musica** موزيکا په شکل راغلو. او په انگريزي کښې ميوزيک **music** شو چې اردو او نورو مشرقي ژبو ترې موسيقي جوړ کړو-- تر دې چې په عربي او فارسي کښې هم وکارولی شو-- هسې د عربي خپل نوم الغنا دی چې د فارسي نغمه او غناييت هم له دغې الغنا نه جوړ شوی دی-- پښتو کښې ورته خپل نوم سندارا هم کارولی شي چې جرړه يې سندره ده-- سندره کښې پخپله د غږونو دغه غناييت نغمکي او رواني موجوده ده-- پښتو کښې تنگ ټکور اصطلاح هم شته خو دا ترکيب دی د تنگ او ټکور چې تنگ پکښې اواز د پاره دی او ټکور داسې اواز د پاره چې زړه پرې ټکور شي يعنې درديدلي زړونو ته ملهم شي.

په اسانو ټکو کښې موسيقي د اوازونو د توازن ترتيب او اعتدال نوم دی چې هغه د الاتو اوازونه هم کيدی شي او انساني يا د مارغانو او قدرتي مخلوقاتو هم -- دغه توازن د يو دروند او يو سپک غږ د رايوځاي کولو نه زيږي چې اوچت او ټيټ يا سپک او دروند غږ يا زير و بم هم ورته وييلي شي-- د سپک او دروند غږ دغه توازن ترتيب او اعتدال که نه وي نو بيا اوازونه شور وي خو موسيقي نه وي.

اوس چې دا جوته شوه چې موسيقي يواځې د اوازونو د ترتيب او توازن سره اړه لري نو بايد دا نظر کښې وساتو چې دغه موسيقي سره که کومه فحش او بيهوده شاعري وييلی شي نو دا د شاعرۍ خرابي ده د موسيقي نه-- دغسې دغه موسيقي سره که کوم بيهوده رقص او ډانس کولی

شي نو دا د رقص خرابي ده د موسيقي نه-- دغه خرابی د ساز او اواز نه بغير هم خرابی دي-- پوچ بيان بغير له سازه هم پوچ وي- ځکه دغه نوري خرابی موسيقي پوري تړل درست کار نه دی-- که چرې يواځې ساز او اواز هم داسې شي چې د ټولنې د خرابی انتشار او اړي گړي سبب شي نو دا به د موسيقي قصور وي خو يواځې يو مترنم غږ او منظم ساز به ټولنه څنگه له دغو خرابيو سره مخ کړي-- د ټولنې د خرابولو نور عوامل په نظر کېنې ساتل ضروري دي- هر ناوړه عمل په موسيقي ورتپل هم مناسبه رويه نه ده- د موسيقي ديني او شرعي حيثيت څه دی- دې نه مخکېني دا پېژندل ضروري دي چې موسيقي په بنيادي توگه دی څه شی او کوم قسمه موسيقي-

د کاظم خان شيدا عکس

زما لوستونکيو ته پته ده چې شيدا سره مينه او عقيدت زما د هغه وخت نه دی چې د ادب ميدان کېنې مې ورومې قدم ايښودی وو- د هم هغه وخت نه مې چې د شيدا مطالعه کوله نو د هغه په کلام کېنې به مې د هغه ذات او شخصيت لټولو- همدغه تناظر کېنې به زما د ذهن په تختې د هغه يوه خاکه جوړيده - بيا چې مې د شيدا په اړه د يو داسې شخصيت معلومات تر نظره شول چا چې شيدا په خپلو سترگو ليدلی وو او بيا د خپلو سترگو ليدلې مشاهده يې په لفظونو کېنې هم بيان کړې وه- زما مراد د هند تذکره نگار قدرت الله شوق رامپوري دی چې د شيدا د ذات او شخصيت په اړه يې خپله مشاهده داسې بيان کړې ده-

”خان عالي شان کاظم خان رئيس قوم افغانه خټک يعني انسان متمثل به صورت ملک ، زاهد ، متورع ، عابد ، متشرع ، بسيار عالي حوصله و خوش سليقه ، نازک دماغ ، صاحب تمکنت ، نهايت بردبار ، کوه تحمل و وقار ، موصوف به جميع صفات انساني ، مجمع هنر و قابليت و سخنداني ، صاحب فضل و کمال ، شاعر خوش مقال نازک خيال ، معني ياب تازه نزاکت هند ، متلاشي مضامين دلپسند و بلند ، تا حال در قوم افغانه روه چنين شخص خوش فکر و خوش گو پيدا نه شده و نه خواهد شد . چند سال شد که ازین جهان فاني رحلت به عالم جاوداني نمود.“

نو بس زړه ته مې راغله چې د شيدا د کلام او بيا د هغه د همعصر شوق رامپوري د اشارو نه يوه ايډيا جوړيدلې شي چې د شيدا يو خيالي عکس پرې جوړ کړی شي لکه څنگه چې د خوشحال بابا او رحمان بابا عکسونه جوړ شوي دي او د اولس نفسياتو منلي دي-- هر څو که د شيدا دوه عکسونه مخکېنې هم جوړ شوي دي خو په يو هم زړه اوبه نه څېنې- ياده دي وي چې د شيدا په عکس جوړولو کېنې د شيدا زمانه او پېښتي کلتور-- د هغه عمر چې زما د څيرنې ترمخه په ۱۱۲۵ کېنې د پيدايښ په حساب يو کم اويا کلونه د راوړتي او نورو څيرونکيو تر مخه ۱۱۳۵ کېنې پيدايښ په حساب يو کم شپيته او ۱۱۴۰ کېنې پيدايښ په حساب څلور پنځوس کلونه جوړيږي نو د عکس د پاره مونږ دغه يو کم شپيته کلونه مناسب وگڼلو -- دغسې بيا پېښتي جلال-- د خټکو د قبيلوي سردارۍ پس منظر-- ديني او صوفيانه مزاج-- د صورت ښکلا او د سيرت پاکوالی-- او د شوق رامپوري په قول-- متمثل به صورت ملک-- يعني د فرشتې په صورت کېنې انسان --- دغه ځانگړنې هم دغه عکس د پاره په نظر کېنې ساتل ډيرې ضروري وي -- زما خيال وو چې زه خپله دغه ايډيا په کوم مصور انځور کړم خو بيا مې ذهن ومنله چې په اوسنۍ زمانه کېنې خو دا کار اے ائي يعني مصنوعي ذهانت هم کولی شي-- نو بس خپل کشر عباس خليل مې ځان سره کړو-- خاکه

مي ورته بيان كړه-- په اے ائي مو عكسونه جوړول شروع كړل خو په يو مو هم تسلي نه كیده--
 لس اته تصويران مو جوړ كړل او رد كړل-- څو مياشتي مو مسلسل رياضت وكړو- بدلونونه به مو
 پكښي كول-- اخر هم دغه عكس مو زړه ته پريوتو چي د شيدا په اړه دستياب اشارو او معلوماتو
 عكاسي يي كوله نو بس د شيدا عكس تيار شو-- د خپلو ملگرو جوهر خليل او شير احمد خليل
 تسلي مي هم پرې واخسته- اوس يي تاسو هم وگورئ-

پښتو څانگه پيښور پوهنتون-- خدشي او وسوسي

د پښتو څانگي پيښور پوهنتون د ورومبي سيشن د ماسټر سند اخستونكيو دغه تاريخي عكس سره
 څو خبرې هم د پښتو او پښتنو خواخوږو سره شريكول غواړم-
 هسي خو د پښتونخوا په تعليمي ادارو كښي ورومبي د پښتو څانگه په اسلاميه كالج پيښور كښي د
 كالج د جوړيدو ۱۹۱۳ نه څو كاله پس وجود كښي راغلي وه خو دا د كالج څانگه وه چي د ماسټر
 په سويه تدريس پكښي نه وو- د ماسټر په سويه تدريس د پيښور پوهنتون پښتو څانگي په ۱۹۶۱
 كښي شروع كړي وو چي په ورومبي سيشن كښي يي د خواجه محمد سايل افضل رضا عبدالدايان
 سعيد خليل عبدالجبار خليل ارباب يعقوب سرور خټك داور خان عبدالحق نسيم نور شاه جهان انور
 نواز حسرت او محمد اعظم غوندي ادبيان پښتو ته وركړي وو- ورپسې نژدې كلونو كښي يي
 هم ډير لوي خلق په پښتو پيرزو كړل- د استادانو په حيث پكښي د مولانا عبدالقادر پریشان خټك او
 جهانزيب نياز غوندي خلق شامل وو-چي پخپله يي لا پښتو كښي د ماسټر سند نه لرلو خو پښتو
 سره ترلي سينير دانشور هم وو او نورو ټولنيزو علومو كښي يي سندونه هم لرل- په ۱۹۷۹ كښي
 دغه څانگي د ايم فل او په ۱۹۸۳ كښي د پي ايچ ډي اغاز وكړو- خبره دې ته راغله چي دغې
 څانگي نه فارغ شوو استادانو د صوبي په نورو گڼو پوهنتونونو كښي د پښتو څانگي پرانستي - تر
 دې چي د صوبي نه بهر د ملك په نورو پوهنتونو كښي هم د پښتو تدريس په غټو سطحو شروع
 شو او لا روان دی چي په سوونو استادانو پروفيسرانو ډاكټرانو د وقار او روزگار بنيادي سبب او
 ذريعه د پيښور پوهنتون دغه څانگه ثابته شوه-- په ۲۰۱۱ كښي د پښتو څانگي په پښتو اكيډمي
 كښي د شاملولو يوه هڅه وشوه چي زر ناكامه كړي شوه او په دغه كال د عدالت عاليه فيصله هم
 راغله چي دغه څانگه په بله كومه اداره كښي ضم كيدلی نه شي-- اوس بيا حالات داسي چور شوي
 دي چي د دغه تاريخي څانگي د ختمولو او چرته ضم كولو څه نه څه لاري به لټولي شي خو دا دې
 په نظر كښي وي چي دغه هڅي به بيا هم شندې پاتي شي ځكه چي د عالي عدالت فيصله به د
 توهين عدالت په زمره كښي راځي-او دا هم نظر كښي ساتل پكار دي چي د پوهنتونونو سرمايه علم
 خورول وي پيسه گټل نه--- ځكه مناسبه لار دا ده چي د دغه تاريخي څانگي مالي مسلو ته بايد
 توجه وشي-- د كلونو راسي د ريتايرډ شوو پروفيسرانو خالي خايونه بايد ډك كړي شي- ځكه چي
 د دې څانگي بقا يواځي د يو سرڪاري ادارې بقا نه ده بلكي د پښتو مسله هم ده- د علم او ادب مسله
 هم-او د پښتو علمي او ادبي روايت د كلونو تاريخ او وقار مسله هم ده- هر څو كه دغه مسلي حل
 كول د سركار انتظامي امورو سره اړه لري خو د پښتو ژبي ادب كلتور او تاريخ سره ترلي دانشور
 شاعران ليكوال او ادبيان هم دا د خپلي دلچسپي ژبي او ادب سره د تړون او بقا مسله گڼي-زما د
 دې ليك مقصد هم د پښتنو دانشورو سياسي مشرانو او مقتدره حلقو توجه دې لور ته را اړول دي

او په دغه لار کښې کلک اودریدل دي چې دغه تاریخي څانګه دې تل غوړیدلې پاتې شي چې تل د پښتو ژبې او ادب ګلان راټوکوي او خوشبو یې په پښتنه سیمه خوریږي- نور کار د سرکار دی--
څوک چې بادار دی هم هغه سره اختیار دی او هم د هغه لاس کښې مهار دی- زموږ څو محض د خپلې رای دغه اظهار دی-

ترکستان نه تر ظاهره

د اپریدو په قبايلي ټولنه کښې د دره ادم خیل د بورې په سوکره کلي کښې چې د میر اکبر خان په کور کښې د ترکستان په نوم یو ماشوم په څلورم جون ۱۹۳۹ سترګې وغړولې نو تر سپینې ږیرې ژوند کښې یې د تخلص په توګه د اثر اخستو سره د ظاهر اثر اپریدي صورت اختیار کړو-په ډیر عجیبه حیرانوونکي ډول- د سکول او مدرسي دروازه یې هم نه وه لیدلې خو پلار به ورله کورته څه رسالي اخبارونه راوړل چې هم هغې نه یې الف ب وپیژندل-- ټکي توري جوړول یې زده کړل--
جملې جوړول او لیکل یې زده کړل او د قيصو لوستلو نه خوند اخستل یې زده کړل- تر دې چې د ژوند په یو ویشتم کال یې په ۱۹۶۰ کښې یوه قيصه ولیکله چې دغه قيصه یې نوموړي ادیب او صحافي ولي محمد طوفان په غنچه مجله کښې چاپ کړه-- هغه ورځ وه چې د ترکستان مخه د شاعرۍ نه قيصه لیکنې ته وګرځیده او د تخلص اثر نه یې هم ځان بې اثره کړو- اوس ترکستان ظاهر اپریدی شو-- په داسې رفتار یې د ادب په میدان کښې ګامونه پورته کړل چې دنیا ورته حیرانه شوه-- په کراچۍ کښې د میشته کیدلو سره یې د ټرانسپورټ څواري مزدوري هم کوله او د اردو ادب لوست یې هم شروع کړو- تر دې چې د اردو هم نامتو لیکونکي شو-- په مخه روان وو- پښتو کښې یې د افسانو مجموعه د محلونو خوا کښې چې چاپ کړه نو په تسلسل سره یې لس نورې مجموعه چاپ کړې- اردو کښې یې افسانې ولیکلې او مجموعه دیدن یې چاپ کړه- سفرنامو ته یې مخه کړه- دوه سفرنامې یې چاپ کړې-- رپورتاژونو ته یې مخه کړه یو شمیر رپورتاژونه یې چاپ کړل-- ناول ته یې مخه کړه څو ناولونه یې چاپ کړل-- په اردو او پښتو دواړو ژبو کښې-- د کتابونو ترجمې یې وشوې-- پخپله یې هم ترجمې وکړې- ادبي صحافت ته یې مخه کړه - د لوی معیار ادبي مجله جرس یې په کلونو وچلوله چې د غزل او نظم ځانګړې ګڼې یې نن هم معتبره حواله ګڼلې شي- تنظیمي خدماتو ته متوجو شو په کراچۍ کښې یې جرس ادبي جرګه جوړه کړه- د سلیم راز صاحب سره په شریکه یې د پښتو ورومې پاکستانی فلم د پاره قيصه مکالمې او سندرې ولیکلې چې دغه فلم ګل څانګه تکمیل ته ونه رسیدی شو- تکلونه یې ولیکل-- ځاکي یې ولیکلې-- ډرامې یې ولیکلې-- سريزې دیباچې یې ولیکلې-- په سوونو لیکونکیو ته یې ادبي خطونه ولیکل-- شاګردان او ادیبان یې وروزل-- د وفات نه یو کال پس په صدارتي ایوارډ ولمانځلی شو - عجیبه نالوستی ترکستان وو چې تر ظاهره سفر یې خلق حیران کړل-- بس اوس ظاهر اپریدی یو داسې نوم دی چې پخپله د هغوئ په ژوند او کار کتابونه لیکلې شي-- د ایم فل او پي ایچ ډي سندونه پرې ورکولې شي-- بس خو د سبق او پیغام اخستلو د پاره یې شخصیت اولس ته یو مثال او علامت دی-- یو رول ماډل دی او د دې هر څه نه زیات دا چې هغه ترکستان اوس د ظاهر اپریدي په شکل په زړونو کښې ساتلی شي--زه یې هم په رفاقت او اوږده موده نږدیکت وپاړم-- زما په زلمیتوب کښې یې ماته موقع راکړې وه چې د هغوئ په ناول کابو کښې رګونه مې سريزه لیکلې وه-- هغوئ

په خپله گڼو کتابونو کېنې زما یادونه په ډیره مینه او درناوي کړې ده. ما سره یې تل د پدراڼه شفقت څرگندونه کړې وه. دغسې یو لوی انسان ته به الله ضرور د روح ابدې سکون او قرار هم وربخښلی وي. په نن ورځ څلور کاله مخکېنې زمونږ نه جدا شوی وو خو هغه فارسی کېنې وایي کنه.

رفتید و لے نه از دل ما

قوم او ملت

خیل یا قبيله نسل امت او قوم ټول بیل بیل دي. ډیر خلق خیل یا قبیلې ته هم قوم وایي او نسل یا امت ته هم. د قوم تعریفونه هم په سیاسي مذهبي او ټولنیزو علومو کېنې بیل بیل دي. چرته د مذهب او عقیدې په بنسټ. چرته د جغرافیې. چرته د ژبې او چرته د وینې په بنیاد. خو دغه ټول تعریفونه په څه نا څه حواله بیا هم نیمگړي پاتې شي. ما ته پخپله د روسي لیکونکي ستالن تعریف د نورو په نسبت زیات عقلي او مناسب ښکاري. هغه شپږ داسې بنیادي نکتې په گوته کړې دي چې د انسانانو د یوې ډلې نه قوم جوړوي. ورومې دا چې دغه انساني ډله د یو تاریخي تسلسل نه راتیره وي. دویم دا چې دغه تاریخي تسلسل یو اوږد دوام هم ولري. دریم دا چې دغه ډله یوه شریکه ژبه هم ولري. څلورم دا چې دغه ډله شریکه او تړلې سیمه یا جغرافیه هم ولري. پنځم دا چې دغه ډله مشترکه معاشي نظام او شریک مفادات یا شریکې ګټې هم ولري. او شپږم دا چې دغه ډله یوه شریکه نفسیاتي رڼاونه هم ولري چې د اولس د کلتوري او تهذیبې ژوند نه یې وجود موندلی وي.

دغو نکتو سره اختلاف هم کیدی شي خو په یوه انساني ډله کېنې که دغه ټولې نکتې شتون ولري نو قوم بللی کیدی شي. که یوه نکته هم پکېنې کمه وي نو بیا قوم نه دی. په دغه پیمانې مونږ پښتانه په کوم مقام یو. دا مونږ پخپله غور کولی شو. البته خوشال بابا دغو کېنې څو نکتو ته ډیره پخوا اشاره کړې وه چې ځنې یې په دې یو شعر کېنې هم درک کولی شو.

درست پښتون له کندهاره تر اټکه
سره یو د ننګ په کار پټ او اشکار

ملت. ملت د عربی ټکی دی. جمع یې ملل ده. جرړه یې مل ده چې املا هم ترې جوړه ده. املا یعنی لیکل. فارسی کېنې ورسره د میل جول. شریک ژوند او ټولنیز یو والي تصور هم ملگری دی. دغسې د ملت معنا ده د یو قانون ضابطې او لارې ټاکل او لیکل لکه د ژوند د ایین او منشور چې په خپل ژوند کېنې یې اجتماعي پیروي وشي. دغه پیروي د پاره نه خو د قوم هغه شپږ نکتات او شرطونه لازمي دي او نه نور کوم شرایط. بنیادي شرط یو دی چې د ژوند تیرولو د پاره لاره یا قانون او ضابطه ټاکل او بیا دغه لاره او ضابطه پالل چې پکېنې د هر نسل ژبې جغرافیې او کلتور وګړي شاملیدی شي. دغه ضابطه د خدای له خوا د کوم پیغمبر په واسطه هم راوړلی کیدی شي او د کوم بل مشر حکیم او پوهه انسان یا اولس له خوا هم. لکه ملت ابراهیم او یا بیا ملت افغان وغیره. د ملت تصور کېنې د منلو تسلیمولو او عقیدې عنصر زیات شامل وي چې دغه عنصر د قوم د پاره لازمي نه دی. البته د پیغمبر نه علاوه د کوم مشر حکیم او سردار له خوا د لارې ټاکلو کېنې

د کومي ديني عقيدې تصور ضروري نه دی خو په دنياوي توگه پکښې منل او تسليمول بيا هم ضروري وي-

هوښيار مه گڼه هوښيار د دې دنيا

بې وقوف دي وقوف دار د دې دنيا

رحمان بابا

د ښاغلي الياس احمد خان په غوښتنه مي د رحمان بابا د دغه شعر وضاحت وکړو-

وضاحت--

انسان د پاره يوه دا مادي دنيا ده او يوه د اخرت روحاني دنيا- قران حکيم وايي-
وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ ط وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ط أَفَلَا تَعْقِلُونَ O

(الأنعام)

مفهوم يې دا دی چې د دې دنيا ژوند لهو لعب دی يعنې کهيل تماشا ده - گټه د هغه چا ده چې د

اختر کور د پاره يې تقوا اختيار کړه-- ايا تاسو عقل نه لرئ-

نو اوس غور وکړئ چې د قران له مخه عاقل او هوښيار څوک دی او بې وقوف او بې عقله څوک-

د دې دنيا اخستونکي او که د هغه دنيا اخستونکي-- رحمان بابا خو خپله فيصله کړې ده چې-

رحمان هسي بې وقوف سوداگر نه دی

چې د دين متاع بدله په دنيا کا

او دغه فيصله يې د قراني تعليماتو سره سمه کړې ده- که څوک قران او رحمان سره نه وي متفق

نو هم د رحمان بابا په صحت به يې څه اثر وشي--- که يو فلسفي او مفکر د ټول عمر فکرو تدبر نه

پس هم دا وايي چې زه ايله دومره پوهه شوم چې زه نه پوهيرم---- نو په عامو خلقو کښې به د

دې نه غټ بې وقوف څوک وي چې په دې دنيا ورته ځان هوښيار او وقوف دار ښکاري-

ارواښاد سليم راز صاحب هغه شخصيت دی چې د پښتو ادب صحافت سياست په گڼو اړخونو يې د

قدر وړ او د لوړ معيار ليکونه کړي دي-- ټول ژوند يې د يو کل وقتي ليکوال او عملي مبارز په

توگه تير کړی دی-- د هغه يو شمير کتابونه د هغوی په ژوند چاپ شوي دي او يو درجن ته نژدې

کتابونه د هغه بچو په ځانگړې توگه د افتاب سليم په هڅو مخي ته راغلل چې يو تازه کتاب پکښې

-- خپل اتل ته به اتل وایمه-- دی-- دې کتاب کښې د پښتني سياست صحافت او ادب سره تړلي يو

شمير شخصيات څيرلی شوي دي چې دا د سليم راز صاحب د بيلابيلو وختونو او موقعو ليکونه دي

د کوم منظم کتاب په نيت نه دي ليکلی شوي- دېو کښې څه خو داسې شخصيات دي چې مخکښي هم

پرې ډير مواد او معلومات وو خو د سليم راز صاحب د کتلو زاويه ورته بيا هم خپله ده- يو شمير

بيا داسې شخصيات هم پکښې شته چې ډير مواد پرې نه تر لاسه کيږي په هغو د راز صاحب تبصره

او تجزيه لا زيات اهميت لري لکه حسين بخش کوثر محمد خان کاکا عباد خا لالا او خوشحال خان

کاکاجي- ځنې سياسي شخصيات لکه بشير بلور عزيز ماما وغيره هم ډير معلومات نه لرل-او يو

شمير بيا داسي دي چي هغه همه گير شخصيات دي لکه پير روښان خوشحال بابا احمد شاه ابدالي او نور-- دغو ټولو ته راز صاحب اتلان وييلي دي چي زه پکښي راز صاحب هم ورشريکوم چي راز صاحب پخپله زمونږ اتل دی-- د خپل کار عمل او جدوجهد په حواله-- خپلي نظريي او تصور سره د تړون په حواله-- خپل ليک او عمل کښي د صداقت په حواله--

زه په کوم کتاب پوست يا ليک ډير نه کوم خو د دي کتاب د لوستلو بلنه ورکوم خپل اولس او ټولو ذوق لرونکيو ته- دلته بايد دا يادونه هم وکړم چي د راز صاحب په ژوند او مبارزه د ډاکټر سيد محسن شاه محسن د ډاکټريټ مقاله هم چاپ شوه چي هغه هم ډير گټور معلومات لري او د قدر وړ دي- د راز صاحب روح دي بناد وي-

د رحمان بابا د پيدايښ او وفات کلونه حنيف خليل

نوبت---

د رحمان بابا د پيدايښ او وفات په کلونو دغه مقاله ما د قلندر مومند صاحب د موقف په جواب کښي خپله د زلميتوب په زمانه کښي دوه کم دیرش کاله پخوا ليکلي وه چي هم هغه دور کښي مي د قلندر صاحب موجودگي کښي د ساهو ليکونکيو مرکه کښي تنقيد ته وړاندې کړي وه- بيا د کراچي په جرس مجله کښي چاپ شوه بيا په اميل مجله رحمان بابا ځانگړي گڼه کښي چاپ شوه- اوس يي د اميل اداري يوي يادگيرني سره خپلو د فيسبک ملگرو سره هم شريکول غواړم- مقاله اوږده ده ذوق لرونکي ملگري يي ښه په قلاړه وگورئ او د قلندر مومند صاحب او زما د موقف په اړه خپله ازاده راي هم قايمولی شئ-

يادگيرنه: دا مقاله په "درې مياشتني جرس کراچي" اکتوبر_دسمبر ۱۹۹۷ع کښي د ۶۱ نه تر ۸۱ مخ پوري چاپ ده. په دي کښي چي د املاء کومي غلطی وي دلته د هغي تصحيح وکړه شوه. ورسره د د رحمان بابا د پيدائش د کال په اړه چي د قياساتو په ضمن کښي کومي سهوي شوي وي د هغي هم درستگي وشوه. د رحمان بابا د پيدائش او وفات په اړه چي کومي څيړني شوي وي د هغي يو انتقادي جاج په دي مقاله کښي اخستې شوي دي او د داخلي او خارجي سندونو په اساس د رحمان بابا د پيدائش او وفات په کلونو زړه پوري بحث شوي دي. (اداره)

پټه خزانه کښي محمد هوتک بن داود د رحمان بابا د پيدائش کال ۱۰۴۲هـ او د وفات کال ۱۱۱۸هـ ليکلي دي (۱)

په دي دواړو کلونو ورومې تنقيد مرحوم دوست محمد خان کامل مومند کړي دي (۲). په دي حقله ښاغليو تقويم الحق کاکاخېل، حبيب الله رفيع او قلندر مومند هم مقالې وليکلي. (۳)

په دغه مقالو کښي د قلندر صېب مقاله "د رحمن بابا د پيدائش او وفات کلونه" زمونږ د بحث بنيادي محرک دي.

قلندر صېب د يو اوږد بحث او خپلو دليلونو پېش کولو نه پس د رحمان بابا د پيدائش کال ۱۰۸۱هـ او د وفات کال ۱۱۶۳هـ ښودلي دي. (۴)

که مونږ د قلندر صېب ښودلي شوي دغه کلونه صحيح يا صحيح تاريخونو ته نژدې وگڼو نو ځنې تاريخي شواهد او واقعات به د دې مرسته وړه کړي. د قلندر صېب د اساسي د ليل له مخه د هغه خيال دے چې:

" که په ۱۱۱۹ هـ کښې مونږ د رحمان بابا عمر ۵۵ کاله فرض کړو نو د رحمان بابا د پېدايش کال (به) ۱۰۶۴ هـ راوځي او که داسې وي د خوشحال بابا د وفات په وخت ۱۱۰۰ هجري کښې به د رحمان بابا عمر ۳۶ کاله منل پکار وي حالانکې داسې کول به ډېر غلط وي ځکه چې که چېرې د خوشحال بابا د مرگ په کال رحمان بابا د شپږ دېرش کالو وړ نو دا به ډېره غېر اغېزه خبره وه چې خوشحال بابا به نې د شاعر په حيث ذکر نه کولو. (۵)

د شاعرانو د ذکر په حواله چې قلندر صېب د خوشحال بابا کوم شعرونه پېش کړي دي په هغې کښې د قلندر، واصل او دولت نومونه راغلي دي. دې نه علاوه د خوشحال بابا په کلام کښې د ارزاني خوېشکي، مرزا خان انصاري، او ځينو نورو ليکونکو نومونه هم ذکر شوي دي خو که د قلندر صېب په جوړه کړې شوې دغه فارمولا د شاعرانو د درو تعين کول لازمي وگڼلې شي نو ورسره به د ځينو شاعرانو حيثيت مشکوک شي. که نور هر څه په ځان پرېږدو او صرف د مخلص (صاحب ديوان شاعر) ذکر د خوشحال بابا په کلام کښې ولټوو نو په نظر به رانه شي. خو بيا هم د قلندر صېب په دغه دليل يا رايې بحث پکار دے او دا بحث مونږ په دې طريقه کولې شو.

۱--- خوشحال بابا د چا ذکر کړې دے؟ او د چا نې نه دے کړې؟

په دې حقله د محترم تقويم الحق کاکاخېل رايې ډېره وړنې ده چې "د خوشحال بابا د شاعرۍ دوه دوره دي. يو د مغلو درباري دور او دويم د مغلو خلاف د قلمي او عملي مبارزې دور - په ورومې دور کښې خوشحال بابا د مختلفو شاعرانو ذکر هم کړې دے او د مستي او رندۍ شاعري نې هم کړې ده او بيا دويم دور کښې نې محض د مغلو خلاف رزميه او انقلابي شعرونه ويلي دي ځکه چې د هغه ټوله توجه په دغه وخت کښې د مغلو په حاکمانه رويه مرکوزه وه. دې وخت کښې ورسره د شاعرانو تذکرو وغېره د پاره فرصت نه وو". (۶)

په دې حقله مرحوم دوست محمد کامل صېب ليکلي دي چې: "د خوشحال بابا په علمي او ادبي آثارو کښې د رحمان بابا غوندې باکماله شاعر د ذکر نشتوالې يا خو د خوشحال بابا د مخصوصي وضع دارۍ له کبله دے او يا يو افسوسناک اتفاق دے." (۷)

د تقويم الحق کاکا خېل او کامل صېب رايې ډېرې موزوني او معقولي دي او له دې نه معلومېږي چې د خوشحال بابا په ژوند هم رحمان بابا د يو ښه شاعر په حيث ښه مقام پېدا کړې وو او دا خبره مرحوم کامل صېب نور په صراحت سره داسې ليکلي ده:

"له پورتنو سندونو خصوصاً د اشرف خان هجري د نظم نه ښکاره شوه چې د رحمان بابا د شعر شهرت چې کوم وخت په پښتونخوا کښې خور شوی وو نو غالباً چې خوشحال بابا هم حيات وو. دا بيله خبره ده چې خوشحال بابا چې هېڅ نې له پام، خيال او قلمه نه دي پاتې د رحمان بابا او د هغه د شاعرانه کمال ذکر په خپلو تصانيفو کښې نه کوي." (۸)

د پښتو د دوو سترو محققانو له دغو رايو نه هم معلومېدے شي چې رحمان بابا کم نه کم د ۱۰۸۱ هـ نه ضرور مخکښې زېږېدلی وو.

۲--- رحمان بابا په خپله شاعرۍ کښې د ارزاني خوېشکي، مرزا خان انصاري، دولت لوانې او خوشحال خان خټک ذکر کړې دے:

د مرزا د ارزاني دعوي به پرې کا
قدر دان د شاعرانو رحمان راغی

خوشحالا او دولتامي غلامان دي
زه رحمان په پښتو ژبه عالمگیر یم

دا هغه شاعران دي چې شاعري يې رحمان بابا نه پټه نه ده او هغه سره نژدې وړاندې دور کښې تېر شوې دي. که چرې د رحمان بابا د پېدائش نېټه د قلندر صېب د تحقيق مطابق ۱۰۸۱ هـ وگڼو او ژوند يې تر ۱۱۶۳ هجري پورې متعين کړو نو بيا به د ده په هم عصرو شاعرانو کښې د اشرف خان هجري، عبدالقادر خان خټک، صدر خان خټک، سکندر خان خټک، عبدالحميد مومند، قلندر او خواجه محمد بنگش نه علاوه مصري خان گياني، معزالله خان مومند، کامگار خان خټک، سعيد خټک او خني نور شاعران هم شمېرو. په داسې حال کښې که رحمان بابا د ارزاني، مرزا، دولت او خوشحال ذکر کوي نو په دغو همعصرو شاعرانو کښې د يو شاعر ذکر هم ولې نه کوي؟ خصوصاً په داسې حال کښې چې په دغو کښې ځينو د رحمان بابا شاعرانه عظمت هم منلې او په شعرونو کښې ستاينلې دے. يقيناً چې په داسې حال کښې د دې شاعرانو ذکر نه کول به ډېره غېر اغېزه خبره وه. خو اصل صورت حال دا دے چې په دغو کښې چې کوم واقعاً د رحمان بابا همعصر دي د هغوي شاعرانه مقام او شهرت دومره نه وو چې رحمان بابا يې ذکر کړې وې او يا يې پرې تنقيد کړې وې ځکه چې د رحمان بابا په نژد خو مرزا، دولت، ارزاني او خوشحال هم له ده نه اوچت مقام نه لري. بيا د ده د وروستيو خو هډو سوال نه پېدا کيږي او کوم شاعران چې رحمان بابا نه د دور په لحاظ وروستو دي د هغوي د ذکر کولو امکان خو د مخکښې نه ختم شوې دے. له دې نه هم معلومېږي چې رحمان بابا ۱۰۸۱ هـ نه ضرور مخکښې زېږېدلی دے بلکې په دغه کال خو ئې شاعري هم شروع کړې وه.

۳: اشرف خان هجري د کال ۱۱۰۰ او ۱۱۰۶ تر مېنځه د رحمان بابا ذکر د يو پوخ او سنجيده شاعر په حيث کړې دے.

د رحمان په وئيل ځانې د لقب نشه
چې ئې ما شعر منظور کړ معتبر دے

د قلندر صېب د تحقيق مطابق به دا وخت د رحمان بابا عمر ۲۵ کاله وو. او که دا نظم په ۱۱۰۱ هـ کښې وئيلې شوې وې نو بيا به د رحمان بابا عمر شل کاله وو. مونږ به دا ووايو چې دغه وخت کښې به رحمان بابا د شلو او پنځويشتو کالو تر مېنځه وو. که په دې عمر کښې هجري د رحمان بابا ذکر ضروري گڼي نو بيا د رحمان بابا همعصرو کښې د بل کم شاعر ذکر ولې نه کوي؟ لکه چې وړاندې د دغو همعصرو ذکر وشو چې پکښې د حميد بابا، مصري خان گياني، معزالله خان مومند، کامگار خان خټک، خواجه محمد بنگش او سعيد خټک وغېره نومونه هم شاملېږي. د دې شاعرانو په شاعرانه مقام کښې به څوک شک وکړي. هر کله چې د دې شاعرانو مقام هم اوچت دے او د رحمان بابا همعصر هم دي نو بيا هجري به په هم دغو شعرونو کښې آخر دا شعر څنگه وئيلو چې:

نور قابل د يادونه دي په دا ذېل
نه ئي شعر سنجيده نه د باور دے

که نور ټول په ځانے پرېږدو نو آخر د حميد بابا، کامگار خټک او مصري خان گډيانې شعر به
څنگه سنجيده او د باور وړ نه وي چې هجري ئي د يادولو قابل نه گڼي.

دې نه بڼه په آسانه معلومېږي چې رحمان بابا له دغو ټولو شاعرانو نه د عمر او شاعرانه معيار
دواړو په لحاظ وړاندې وو او په ۱۰۸۱ هـ کښې د پېدا کېدو په بنياد به ئي عمر دومره کم نه وو چې
هجري د ده د ذکر ضرورت نه وے محسوس کړے.

۴: د پښتو ستر شاعر او د خوشحال بابا زوے عبدالقادر خان خټک د رحمان بابا ذکر داسي کړے
دے.

زه خټک ديار په غم تازه تازه يم
غوريا خېل رحمان که شو ورځني سترے (۹)

د مرحوم عقاب خټک په خيال د عبدالقادر خان دا شعر د رحمان بابا په دې شعر د طنز کولو د پاره
ونيلے شوے دے چې:

ما له ډېري ناچارۍ ويار ته شا کړه
سرے غږ دے په ډېره ناچارۍ کښې (۱۰)

خو خبره داسي نه ده. د دې شعر په پس منظر که غور وکړے شي نو دې نه هم اندازه کېدے شي
چې رحمان بابا ۱۰۸۱ هـ نه ضرور مخکښې زېږېدلے وو.
عبدالقادر خان خټک چې دا شعر په کوم غزل کښې ونيلے دے، دا غزل ئي د رحمان بابا د غزل په
زمره ليکلے دے او د رحمان بابا د هغه غزل په شعرونو که غور وکړے شي نو معلومه به شي
چې دغه غزل د رحمان بابا د ژوند د وروستۍ برخې غزل دے ځکه چې په دغه غزل کښې هغه خپل
مرگ ته اشارې کوي. د هجر کيفيت داسي بيانوي لکه چې بڼه ئي ورله زړه سترے کړے وي او
نور ئي توان نه لري. دغه غزل کښې هغه د دنيا خلقو نه هم فرياد کوي او د خپل ژوند نه ئي هم
طمع غوڅه شوې ده. د دغه غزل ځينې شعرونه دا دي:

د اشنا له لاسه ناست يم په زړه سترے
په فلوس مي پکار نه دے درست وکړے

چې په ژوند ئي طمع پرېکړے شي له ژونده
نور به څه باندې ويريږي سر پرېکړے

له احواله ئې ورو ورو پوښتنې يارانو!
بېلتانه د رحمان وار دے خطا کړے (۱۱)

او دا اندازه د عبدالقادر خان له شعره هم کيږي چې رحمان بابا د يار غمونه دومره عمر وژړل چې نور ترې زړه سترے شو ځکه خو ئې دا مصرعه ونييلې ده چې:
" غورياخېل رحمان که شو ورځني سترے"

د ورومبې مصرعې نه دا اندازه هم کيږي چې عبدالقادر خان دغه غزل د عمر په ورومبې برخه کښې ونييلے دے ځکه چې هغه لا د يار غمونه دومره نه دي ليدلي چې لکه د رحمان بابا ترې زړه سترے شي بلکې هغه خو په داسې حال کښې دے چې په دغه غمونو د تازه کيدلو خبره کوي. د عبدالقادر خان د پيدائش کال ۱۰۶۳ هـ دے. ده که چرې دغه غزل د خپلې شاعرۍ په ورومبې برخه کښې ونييلے وي (لکه چې د غزل د اسلوب نه اندازه کيږي) نو تقريباً ۱۰۸۵ هـ ته نژدې وختونو کښې به ئې ونييلے وي ځکه چې دغه وخت کښې به د ده عمر شلو کالو نه اوږدېدے وي. د قلندر صېب د تحقيق تر مخه دې وخت کښې به د رحمان بابا عمر څلور کاله وو او په داسې حال کښې د عبدالقادر خان له خوا د رحمان بابا د غزل په زمکه غزل ليکل څه جواز لري او که د ډېر احتياط له مخه د عبدالقادر خان دغه شعر د عمر د ورومبې برخې ونه منو نو بايد چې دا خبره خو منو چې د خوشحال بابا تر مرگه ۱۱۰۰ هـ خو به ئې ضرور ونييلے وي ځکه چې له دې نه پس داسې حالات نه وو چې عبدالقادر خان د يار په غم د تازه کيدلو خبره کړے وے. په دې وخت کښې به د عبدالقادر خان عمر درې کم څلوېښت (۳۷) کاله وو او ښه پوخ او سنجيده شاعر به وو نو که داسې وي نو بيا هم د قلندر صېب دا خبره غلطپوړي چې گنې د خوشحال بابا په ژوند د رحمان بابا شاعرانه مقام د يادولو جوگه نه وو.

دې شعر ته که د يوې جدا زاويې نه وگورو نو شايد چې خبره نوره هم واضحه شي. لکه چې وړاندې مو ونييلې دي چې د رحمان بابا دغه غزل د هغه د ژوند د وروستۍ برخې غزل دے. قلندر صېب د رحمان بابا عمر دوه اتيا کاله تخمين کړے دے. ديوان کښې د هغه اوږد عمر ته اشارې شته خو د شمېر په لحاظ خپل عمر د ۵۵ نه اوږدېدے ښائي. که د رحمان بابا دغه غزل د اتيا کالو د عمر غزل وگڼو نو د قلندر صېب د تحقيق مطابق به دا غزل په کال (۱۰۸۱ هـ + ۸۰ = ۱۱۶۱ هـ) کښې ونييلے شوے وي. که د دې غزل ونييلو په وخت د رحمان بابا عمر ۵۵ کاله وگڼو نو بيا به دا غزل په کال (۱۰۸۱ هـ + ۵۵ = ۱۱۳۶) کښې ونييلے شوے وي. نو که ډېر فياضانه قياس هم وکړو او د دې غزل ونييلو په وخت د رحمان بابا عمر ۴۵ کاله وگڼو نو د دې غزل د ونييلو کال به (۱۰۸۱ + ۴۵ = ۱۱۲۶ هـ) راوځي. په دې ټولو صورتونو کښې د رحمان بابا د غزل په زمکه د عبدالقادر خان له خوا غزل ونيل د امکان نه خارج خبره ده ځکه چې د کال ۱۱۲۵ هـ نه پس د عبدالقادر خان ژوند د تاريخ نه چرته هم نه دے ثابت.

د عبدالقادر خان د يو شعر نه د هغه عمر تر ۱۱۲۵ هـ پورې ثابت دے. (۱۲)
داسې معلوميږي چې په هم دغه کال وفات شوے دے ځکه چې په دې کال د ده وراره افضل خان خټک دے گرفتار کړے وو او د گرفتارۍ نه پس د ژوند په حقله ئې تاريخ مرصع کښې هم څه نشته. افضل خان د ده د گرفتارۍ په حقله ليکلي دي: " په سن زر سل پنځويشت، مياشت د جمادي الاول عبدالقادر او شهباز د فرزندانو سره او عبدالله او محمدي واره قيد کړل." (۱۳)

هر ڪلهه ڇي له دغه ڪال نه پس د عبدالقادر خان ژوند د تاريخ (خصوصاً د تاريخ مرصع) نه نه
 دے ثابت نو بيا هغه د خپل مرگ نه وروستو څنگه د رحمان بابا د غزل په زمکه غزل وليکلو؟
 ۵: د دغه دور يو بل شاعر صديق د رحمان بابا د يو غزل په خواب کښي هم د هغه د غزل په
 زمکه غزل ليکلي دے ڇي متعلقه شعر ئي دا دے:

بل غزل په انتخاب ڇي کړي صديقه
 د رحمان د غزل بس دے دا جواب

صديق په يو غزل کښي د پښتنو او مغلو تر مېنځه هغه مشهور جنگ ته اشاره کړي ده کوم ڇي په
 ۲ محرم کال ۱۰۸۳ هـ کښي شوه وو. دغه جنگ کښي د مغلي لښکر مشر د کابل صوبيدار محمد
 امين وو ڇي صديق ئي په دغه غزل کښي ذکر کړے دے. د دغه غزل متعلقه شعرونه پېش کوو:

حق د پښتنو دے ڇي اوس بيا د حق د پاره
 سور په شهزاده کا دغه تور خوني خېبر

په دغه وخت کښي صديق خان ته هلک (زلمے) وائي:
 وړاندي زه هلک وم ڇي پرې ډوب محمد امين شو
 بڼه بڼه شهيدان وو ډېر مغل شول پرې ډېر

هر ڪله ڇي په کال ۱۰۸۳ هـ کښي صديق هلک وو نو شايد ڇي دغه وخت کښي ئي ايله د شاعري
 تازه ابتدا کړي وي نو که د خپلي شاعري په ورومبيو ورځو کښي ئي د رحمان بابا ذکر کړے وي
 لکه ڇي عموماً د شاعرانو فطرت دے) نو د قلندر صېب د تحقيق مطابق په دغه وخت کښي رحمان
 بابا د دوو کالو ماشوم وو او که د احتياط له مخه فرض کړو ڇي صديق د خپلي پخي او سنجيده
 شاعري په دور کښي د رحمان بابا د غزل جواب کړے دے نو د پنځلسو کالو يوه اوږده موده به
 ورسره نوره هم شامله کړو. داسي کولو سره به د رحمان بابا عمر اولسو کالو ته ورسې او په دغه
 عمر کښي هم رحمان بابا دومره لږ شاعر نه شي کېدلی ڇي صديق ئي جواب وکړي او که فرض
 کړه دي وخت کښي رحمان بابا دومره لږ شاعر دے نو دا وخت د خوشحال بابا وفات ته دوه کاله
 پاتي وو، بايد ڇي هغه ئي ذکر کړے وے (لکه ڇي قلندر صېب ئي ضروري گڼي).

مونږ که د صديق له خوا د رحمان بابا د غزل جواب ډېر وروستو د هغه د شاعري د وروستي دور
 هم وگڼو نو ايله به رحمان بابا د خپلي شاعري دوهم پړاو او منځني دور کښي قدم اېښوده وي.
 داسي وخت کښي د صديق له خوا د رحمان بابا د غزل جواب ناممکن يا غېر اغلب نه دے خو د
 رحمان بابا د کتاب (ديوان) ذکر کول ضرور غېر اغلب دي ځکه ڇي ديوانونه عموماً د عمر او
 شاعري په آخري وخت کښي ترتيب کولے شي. صديق نه يواځي د رحمان بابا د ديوان ذکر کړے
 دے بلکي ورسره ئي يو رنگ د خوشحال بابا د کتاب ذکر هم کړے دے او بيا ئي خپله شاعري د غو
 دواړو نه اوچته گڼي ده لکه ڇي په لاندېني شعر کښي يې د کرلان او سړبن د ذکر نه معلومېږي:

سړبن، کرلاني دواړه پښتانه هم

دا وېنا د هېڅ يوه په کتاب نشته (۱۶)

په دې شعر کېني د سربېن نه مراد روښانيان هم اخستلې کېدې شول خو د "دواړو" لفظ نه صفا معلومېږي چې دواړه يو خوشحال بابا او دوېم رحمان بابا ياد شوي دے او که داسې وي نو په آسانه دا اندازه کېدې شي چې رحمان بابا د صديق نه که مشر نه وي نو کشر يا ترې کمزورے شاعر به هم نه وي او که مونږ رحمان بابا د صديق همخولے همعصر هم وگڼو نو د قلندر صېب تخمين کړے کال ۱۰۸۱ هـ نه به کم نه کم پنځلس کاله وړاندې پېدا شوي وي ځکه چې ۱۰۸۳ هـ کېني صديق هم زلمے هلک وو.

۶: که چېرې رحمان بابا په کال ۱۰۸۱ هـ کېني پېدا شوي وي نو په کال ۱۱۳۷ هـ کېني به د هغه عمر (۱۱۳۷ منفي ۱۰۸۱ = ۵۶) شپږ پنځوس کاله وو چې ښه پوخ او سنجيده عمر دے. په دغه کال د خوشحال خان خټک کړوسے کامگار خان خټک هم په يو شعر کېني وائي چې عمر مې تېر شو (يعني د بوډا والي عمر ته رسېدلے يم):

عمر تېر شو لا تر اوسه، ستا د وصل تمنا کړم
سن زر سل درې کم څلوېښت دے چې زه دا تازه انشاء کړم (۱۷)

له دې نه معلومېږي چې رحمان بابا او کامگار خټک د يو دور شاعران او تقريباً همخولي وو نو هر کله چې رحمان بابا د خوشحال خان خټک غوندي ستر او نابغه شاعر د شاعرانه دعوو ځوابونه کوي نو د هغه د کړوسي کامگار خټک د شاعرانه دعوو ځوابونه به ئي څنگه نه کول. که خوشحال بابا وائي چې:

سل سربيني دې تر دا يو غزل څارېږي
نن چې دا پښتو ده کرلاڼي خوشحال وئيلي

نو رحمان بابا يې ځواب داسې کوي:
يو خوشحال يو کم سل خټک نور په طبيعت کېني
څار شه د رحمان سربيني له يوه فردا

هر کله چې د کامگار خټک په ديوان کېني هم دا شعرونه موجود دي چې:

دا غزل چې کامگار ووي په پښتو کېني بي له خانه
لا داهسي کېنلے نه دے هېڅ شاعر پخپل ديوان يو (۱۸)

په پښتو ژبه محال دے چې پېدا شي
د کامگار غوندي شاعر بي له خټکه (۱۹)

هسي دُر کامگار خټک نه دي پئيلي

چي غوري خشتي به غور خني ڊک نه کا (۲۰)

په ورومبي او دويم شعر کبني خوشحال خان خټک او خپل خان ته لولۍ مقام ورکړۍ شولۍ دے او د خوشحال بابا مقام رحمان بابا د مخکبني نه رد کړۍ دے او بيا درېم شعر کبني د غوري خشتي ذکر سره خو د رحمان بابا خواب کول بېخي لازمي ځکه شي چي رحمان بابا پخپله هم غوريا خپل دے. په داسي حالاتو کبني آخر هغه کوم امر وو چي رحمان بابا ئي د کامگار د خواب کولو نه منع کړۍ وو؟ بغير له دې نه بل څه کېدۍ شي چي کامگار خټک نه رحمان بابا د دور او شاعرانه معيار په لحاظ ډېر وړاندې وو بلکي کامگار خو د دولسمي صدي هجري د واسطو شاعر سعيد خټک هم خپل پېش روگنلۍ دے چي وئيلي ئي دي :

د کامگار ئي و جواب ته څه امکان دے
چي سعيد په پښتو شعر تذنين کېښود

له دې نه نوره هم واضحه شوه چي کامگار خټک رحمان بابا نه ډېر وروستو دے ځکه ئي د رحمان بابا له خوا د شاعرانه دعوى د جواب هډو سوال نه پېدا کيږي.
ددغو دليلونو په بنياد مونږ دې نتيجي ته رسو چي د قلندر مومند صېب له خوا د رحمان بابا د پېدائش ښودلۍ شولۍ کال ۱۰۸۱ هـ صحيح نه دے. د پېدائش قريباً صحيح کال معلومولو د پاره د رحمان بابا په ديوان کبني يو شهادت داسي شته چي هغه زمونږ مدد کولۍ شي او هغه د مغل بادشاه اورنگزېب عالمگير د مرگ په حقله د رحمان بابا يو غزل نما نظم دے، دکوم په حقله چي محترم تقويم الحق کاکاخېل او مرحوم عقاب خټک هم په دغه تناظر کبني بحث کړۍ دے.
د دغه نظم وئيلو کال محققينو ۱۱۱۹ هـ ثابت کړۍ دے او په دغه نظم کبني رحمان بابا په هغه وخت کبني خپل عمر ۵۵ کاله نه اوږدېلۍ ښودلۍ دے.

تر پنجاو پنجه تېر شوي
ته لا خان بولي پسر

په دغه حساب تقويم الحق کاکا خپل صېب د رحمان بابا د پېدائش کال (۱۱۱۹ - ۵۵ = ۱۰۶۴ هـ) راويستۍ دے (۲۲)

په دغه کال ښاغلي حبيب الله رفيع دا اعتراض کړۍ دے چي په ځنو نسخو کبني دا بېت غلط يا په نورو شکلونو هم راغلۍ دے کوم کبني چي رحمان بابا خپل عمر ښودلۍ دے (۲۳)
د رفيع صېب خبره درسته ده خو د دغو نسخو په حالت او حيثيت هم غور پکار دے. دې لږ کبني که د پښتو اکېډمي لائبرېري کبني موجودو او د اسلاميه کالج پېښور لائبرېري کبني پرتو د رحمان بابا د ديوان قلمي نسخو باندې غور وشي نو د نسخو حالت او صحت نه هم اندازه کېدۍ شي او يوه نتيجه تر لاسه کېدۍ شي. پښتو اکېډمي کبني په ق ۳۸۴ نمبر موجوده قلمي نسخه کبني ددې شعر متعلقه مصرعه داسي راغلي ده:

"تر پنجا تر رنجا تېر شوي"

(قلمي نسخه ص ۵۰)

په ق ۷۵۸ نمبر قلمي نسخه کښي هم دا شعر په پورتنی شکل راغلی دے خو دغو دواړو نسخو حيثيت او صحت د سند وړ نه دے ځکه چې دواړو نسخو کښي ډېرې زياتي غلطۍ دي او د دې وجه دا کېدے شي چې دا نسخي د رحمان بابا دور نه ډېرې وروستو (نقل درنقل) ليکله شوي دي. په ورومې نسخه تاريخ نشته البته په دوېمه نسخه د کتابت کال ۱۲۷۳ هـ ليکله شوي دے. دې نه د وړاندېني او د رحمان بابا دور ته نسبتاً نژدې نسخو کښي دغه متعلقه شعر درست راغلی دے لکه د اسلاميه کالج د لائبرېري يوه نسخه چې په ۱۹۲۱ نمبر موجوده ده او په کال ۱۲۲۹ هـ کښي کتابت شوې ده. دغه نسخه کښي د شعر متعلقه مصرعه داسې ده:

"تر پنجا تر پنجه تېر شوې"

په شعر کښي د مصرعي دغه شکل نه علاوه په بل شکل کښي شعر نه هېڅ معنی نه راووي. داسې معلوميږي چې دغه نسخه که نقل در نقل هم ده خو سلسله ئې ډېره اوږده نه ده ځکه چې د غلطيو امکان پکښي هم کم دے. په دغه بنياد د دې قسمه نسخو هر شعر د سند ورکېدے شي خو بيا د دغه شعر په بنياد د تقويم الحق صېب له خوا متعين کړي کال ۱۰۶۴ هـ سره دومره قدر اختلاف کېدے شي چې د نظم ونيلو کال ۱۱۱۹ هـ نه پوره ۵۵ کاله کم نه کړو بلکې کم نه کم (۵۶) پنځوس او زيات نه زيات ۵۹ کاله ترې کم کړو ځکه چې رحمان بابا د ۵۵ کالو نه خپل عمر اورېدلې بنائي او شپېتو کالو ته رسېدلې ئې نه بنائي. کومو نسخو کښي چې د "پنجا و شسته تېر شوې" خبره ده نو د دغه نسخو صحت مشکوک دے ځکه چې هغه د ډېر وروستي دور دي او د نقل در نقل په وجه پکښي غلطۍ ډېرې دي او بله دا چې اعتماد زري نسخي ته حاصل وي. په دغه حساب د رحمان بابا د پېدايش کال به ۱۰۶۰ هـ او ۱۰۶۴ هـ تر مېنځه کلونو نه لرې هېڅکله نه وي.

محترم قلندر صېب د رحمان بابا د نظم د ونيلو په کال ۱۱۱۹ هـ دا تنقيد کړے دے چې د دې تاريخ د ۱۱۱۹ هـ نه ډېر وروستو هم کېدے شي ځکه دا شعر سند نه شي کېدے خو لکه چې بناغلي رفيع صېب هم ورته اشاره کړې ده. (جرس: جولائي، ستمبر ۹۴) چې په دغه نظم کښي يو بيت داسې هم شته چې د شاه عالم دور حکومت (۱۱۱۹ هـ - ۱۱۲۴ هـ) شروع کېدلو ته پکښي اشاره شوې ده، شعر دا دے:

اوس نوبت د شاه عالم دے
دور طور شو دگر

نو معلومه شوه چې دا شعر وروستو نه بلکې د ۱۱۱۹ هـ سره نژدې ليکله شوي دے البته د قلمي نسخو په حواله چې مونږ کومه خبره وکړه په دې لړ کښي که کومه نسخه کښي چې د ۱۲۲۹ هـ نه مخکښي او د رحمان بابا دور ته نوره هم نژدې ليکله شوي وي، دا شعر په بدل شکل وي نو بيا بايد چې هغه څه ومنلے شي کوم چې هغه شعر نه ووخي. فی الحال له دې نه سېوا هېڅ نه شي ونيلے کېدے.

د وفات کال :

د پتي خزاني مؤلف محمد هوتک بن داؤد د رحمان بابا د وفات کال ۱۱۱۸ هـ ليکلي دے چي اوس د کتابت د غلطۍ په وجه ۱۱۲۸ هـ منلي شوي دے او بيا دغه ۱۱۲۸ هـ کال د يونس د يو شعر نه هم استخراج کړي شوي دے. دغه کال قلندر مومند صېب غلط ياد کړي دے او ويلي ئي دي چي د يونس د شعر نه دا کال د اوسني رائجي املا نه د ابجدو په حساب استخراج کړي شوي دے او بيا ئي د نافع المسلمين په حواله د قائم د مرثيې په مناسبت د رحمان بابا د وفات کال ۱۱۶۳ هـ بنودلي دے.

هر کله چي د رحمان بابا د پيدائش کال د ۱۰۶۰ هـ او ۱۰۶۴ هـ تر مېنځه ثابتېږي نو بيا ئي ژوند تر ۱۱۶۳ پوري نه شو اوږدولې ځکه چي د هغه په ديوان کښي د ۵۵ کالو بلکي د څلوېښتو کالو عمر ته هم اوږد عمر ونيلى شوي دے ځکه نو مونږ ويلي شو چي په دې حقله د ښاغلي حبيب الله رفيع هغه رايي سره دا دليل رد کېدې شي کومه ئي چي په دغه مناسبت په خپله مقاله (جرس جولائي، ستمبر ۱۹۹۴ء صفحه ۴۹، ۵۰) کښي بنودلي ده.

د يونس د شعر په حقله دا خبره صحيح ده چي د رحمان بابا د مرگ ذکر پکښي شوي دے خو د وفات کال بنودل ئي صحيح نه ښکاري ځکه چي پخوانو شاعرانو په دا قسمه شعرونو يا معمول ونيلو کښي که نور هېڅ نه وي کړي نو کال ته اشاره خو ئي ضرور کړي ده. په دې حقله د رفيع صېب خيال دے چي د يونس ټولي معمي ډېرې ژورې او دقيقې دي او د اشاري ضرورت ئي نه دے محسوس کړي خو که داسي هم وي نو مونږ د يونس شعر سند نه شو گڼلې ځکه چي د يونس د نورو ډېرو شعرونو نه به هم دغه متعلقه کال يا د نورو اهمو واقعاتو کلونه راووي خو داسي کول به يقيناً چي غېر محتاط عمل وي.

د رحمان بابا د وفات د کال په حقله به ورومې د دې خبري تکرار وکړو چي د تاريخ مرصع په سند د گل خان او جمال خان د واقعي په مناسبت د رحمان بابا عمر تر ۱۱۲۳ هـ خو په هر لحاظ يقيني دے.

بله خبره دا کېدې شي چي رحمان بابا د خپلو ليدلو بادشاهانو په نظام حکومت او د هغه وخت په حالاتو ضرور څه خو ويلي دي. د شاهجهان دور حکومت ختمېدو ته رحمان بابا ډېر نژدې وو ځکه لا دغه حالات تازه وو او چي رحمان بابا په ښه بد پوهېدو نو د شاه جهان د دور خبري لا ختمې شوي نه وي. د اورنگزېب ټول دور رحمان بابا پخپله ليدلې وو ځکه ئي د دغو دواړو دورونو په حقله په شاعري کښي اشاري موجودې دي. اورنگزېب نه پس د ۱۱۱۹ هـ او ۱۱۲۴ هـ تر مېنځه د شاه عالم دور حکومت وو خو د رحمان بابا په شاعري کښي د دغه دور متعلق صرف دومره اشاره شته چي :

اوس نوبت د شاه عالم دے
دور طور شو د گر

خدائے زده څه بازی شي پېښه
عاشوره شي که اختر

د دغه دور په حقله د رحمان بابا په کلام کښي د اشارو د عدم موجودگي په بنا دا اندازه هم کېدلې شي چي شايد رحمان بابا له دې نه پس د شاعري کولو جوگه نه وي پاتي او يا شايد وفات شوي

وي. په دې بنياد د يوې غېر محتاط اندازې مطابق دا هم ممکنه ده چې رحمان بابا د ۱۱۲۳ هـ او ۱۱۲۴ هـ تر مېنځه وفات شوی وي. مرحوم عقاب خټک هم دغه رائے په خپل کتاب کښي بنودلي ده او ويلي ئي دي چې د دې رائے مرسته دا خبره هم کوي چې رحمان بابا اوږد عمر ته نه دے رسېدلی ځکه خو ئي په شاعري کښي شپېتو کالو نه د زيات عمر په حقله اشاره نشته او هسي ئي هم څلوېښتو کالو ته اوږد عمر ويلي دے.

اوس مي ځائے په دا جهان کښي پاتي نه شو
خوږېدلے تر چهل او تر پنجاه يم

هر څو که دا يوه اندازه کېدے شي خو محتاطه رائے او پوخ دليل بيا هم نه دے او دغسې د يو پوخ دليل د نشتوالي په وجه مونږه د رحمان بابا ژوند په يقيني توگه د ۱۱۲۳ هـ نه نه شو اړولے او که خامخائي له دغه کال نه اړوؤ نو بايد چې مضبوط دلائل پېش کړو. په موجوده حالاتو کښي مونږ له دې نه سېوا بله رائے نه شو قائمولے چې رحمان بابا د کال ۱۰۶۰ هـ او ۱۰۶۴ هـ تر مېنځه زيږېدلے دے او د وفات کال ئي نا معلوم دے.

حوالي

- ۱- پټه خزانه مخ ۹۴ دوېم چاپ (۱۳۳۹ هـ ش).
- ۲- رحمان بابا مخ ۹ دوست محمد کامل
- ۳- رحمان پوهنه مخ ۹، ۱۷، ۲۹ (۱۹۹۳ع) رحمان ادبي جرگه پېښور.
- ۴- هم دغه کتاب مخ ۴۷.
- ۵- هم دغه کتاب مخ ۳۲.
- ۶- تقويم الحق سره خبري
- ۷- رحمان بابا - دوست محمد کامل مخ ۳۲ د
- ۸- هم دغه کتاب مخ ۳۱
- ۹- ديوان عبدالقادر خان خټک مخ ۲۱۶ همېش خليل، ورومې اشاعت ۱۹۶۷ع.
- ۱۰- رحمان بابا، عقاب خټک مخ ۱۲۵ ۱۳۷۸ هـ.
- ۱۱- ديوان عبدالرحمان (اردو ترجمه) مخ ۳۲۱ دوېم چاپ ۱۹۸۷ع)
- ۱۲- ديوان عبدالقادر خان خټک مخ ۳۶۹ دوېم چاپ ۱۹۸۷ع).
- ۱۳- تاريخ مرصع مخ ۴۰۸ تاليف د افضل خان، مقابله تصحيح او نوټونه دوست محمد خان کامل مومند يونيورسټي بک اېجنسي.
- ۱۴- د صديق ديوان مخ ۷۷، د دوست شنواري په زيار.
- ۱۵- هم دغه کتاب، مخ ۱۰۷
- ۱۶- هم دغه کتاب، مخ ۱۵۵.
- ۱۷- ديوان کامگار خان، مخ ۱۰۹-۱۱۰.
- ۱۸- هم دغه کتاب، مخ ۱۳۶.
- ۱۹- هم دغه کتاب، مخ ۹۶.

- ۲۰- هم دغه کتاب ۱۰۰.
- ۲۱- هم دغه کتاب، مخ ۸۲
- ۲۲- رحمان پوهنه، مخ ۱۱.
- ۲۳- جرس، جولاني-سپتمبر ۱۹۹۶ء، مخ ۵۴.
- ۲۴- رحمان بابا(عقاب خټک)، مخ ۲۴.

سياست يعني څه

کله کله سياست په منفي معنو کښې مکر فريب او چالاکی ته وييلی شي - مثبت معنا يې څه ده- غور وکړئ-- سياست اصل کښې د عربي ټکي دی- مطلب يې دی هغه صلاحيت قوت پوهه او زیرکتيا لرل چې د يو ملک قام او ملت مشري نگراني او سمبالول پرې وشي-- عربي کښې گورنر او د ملکي امورو سمبالوونکي ته مسياس وايي- يعنې سياست لرونکی يا سياسي اهليت لرونکی-- دغه سياست ټکي په اردو فارسي او ترکي ژبو کښې هم په دغو معنو کښې راوړلی شي--

انگريزي کښې پالټکس **politics** دی چې جرړه يې يوناني ده-- يوناني کښې پالس **polis** د يو ښار نوم دی چې د دغه ښار وسيدونکي يا شهري ته به يې پالټيز **polites** وييلو- او د دغه ښار د وسيدونکيو د پاره طور طريقې نظام او انتظام جوړولو او چلولو ته به يې پاليتيکاس **politicos** وييلو چې په لاطيني او فرنچ کښې بيا پاليتيک **politique** شو-- دغه پاليتيک بيا د پوليتيکل **political** يعنې سياسي د پاره هم استعماليدل شروع شو چې انگريزي ترې پالټکس **politics** او پوليتيکل **political** اصطلاحات جوړ کړل-

دغسې پالټکس **politics** دوه غټې برخې لري چې يوه يې تهيووريټيکل يعنې نظرياتي ده چې پکښې اصول قوانين او طور طريقې ټاکلې شي او دويمه برخه يې عملي ده چې د هم هغو جوړو شوو اصولو قوانينو او طريقو تر مخه په عملي توگه يوه ټولنه ملک يا سيمه چلولی او پرمختگ سره مخ کولی شي--

خو زموږ اولس په عمومي ډول سياست دې ته وايي چې بجلي بمبي او سپرکونه جوړوه نوکړی ترلاسه کوه سفارشونه کوه او ووت اخله-- قانون نظريه او ټولنيز پرمختگ ورته سياست نه ښکاري- او يا بس خپل مخصوص سياسي گوند د پاره هره جايزه او ناجايزه سياست گڼلی شي يعنې په هر حال جبالا کيدل سياست دی-- د حق مرسته د رای مثبت او مهذب اختلاف او د مجموعي قامي ترقي نوم او مثالي نظام او انتظام او دې مقصد پاره نظرياتي اساس ورته سياست نه ښکاري- لکه بغير د نظريې سياسي عمل-- لکه بغير د بنياد نه عمارت---

بي بنياده عمارت خو سمون نه کا

ما چې ستا ښايست او نمر سپورمی سره په ټول کړه
تल्ली تر اسمانه په ميزان کښې سپورمی نمر دي-

د رحمان بابا په دې شعر د څه وييلو نه مخکېني دا وضاحت هم کول غواړم چې د شاعر عظمت د هغه د بيان په سلیقه شعري تکنیک او عالي تخيل کښي وي په موضوعاتو کښي نه-- موضوعات فلسفي ساينسدان او سياستدان سره د شاعر نه هم اهم وي خو د بيان سلیقه بيا شاعر سره وي چې د يو معمولي مضمون نه په خپل هنر تکنیک او تخيل يو عالي مضمون جوړ کړي-- د ميني او جمال موضوع به په سوونو زرگونو شاعرانو تکرار کړي وي خو د رحمان بابا دغه شعر کښي د هغه تکنیک او تخيل ته چې خير شو نو دغه دعوي منلو ته يې هم غاړه کيږدو چې وايي--

زه په واريو کښي اول يم دويم نه يم
خپله دعوي به يې هم پرېږدو - په خپل هنر او تخيل غره کاظم خان شيدا ته به متوجو شو چې له خانه لوي شاعر په پښتو کښي يو هم نه مني خو د رحمان د غزل په يو مصرعه زړه باييلي او وايي د رحمان په دا مصرعه د شيدا زړه دی ته بري يې که اهو يې که جادو کړي-

گني د غزل پلار حمزه بابا ته به غوږ شو چې وايي-
حمزه غږ وکړو چې واړه لاس په نام شئ
قدردان د شاعرانو رحمان راغی-
نو بس د پورته ياد شوي شعر وضاحت ته به يې هم غوږ شو-

وضاحت-

د کلاسيکي شاعرۍ يو خاصيت دا دی چې د خپل محبوب د ښايست تمثيل کولو د پاره د کاینات مشاهده کوي او د تشبيه استعارې يا علامت په توگه د کاینات نه مثالونه راخلي لکه په زمکه کشمير بخارا سمرقند کوه قاف ختن وغيره او په اسمان کښي نمر سپوږمۍ وغيره. د مبالغې انداز يې داسې وي چې نور شاعران ترې عاجز پاتې شي لکه د فارسي د ټولو نه لوي منلی شوی شاعر حافظ شيرازي چې د سمرقند او بخارا د ښايست مثال ورکوي او د محبوب د زني په يو تور خال يې قربانوي

اگر ان ترک شيرازي بدست آورد دل ما را
بخال هندویش بخشم سمرقند و بخارا را
او بيا خوشال بابا د دې نه زياته حسن مبالغه کوي او وايي
سمرقندوبخارا څه هغه زه يم
چې جهان بخښم د ښکلي مخ په خال-

اوس رحمان بابا ته غور وکړئ چې هغه د محبوب د حسن تصوير کشی د پاره د کاینات مشاهده او بيا تمثيل نگاري د حسن مبالغې په کوم انداز وړاندې کوي او د کوم نادر او عالي تخيل څرگندونه کوي-

هر شاعر نمر او سپوږمۍ د حسن علامت گني خو رحمان بابا يې د محبوب د حسن په مقابل کښي دومره حقير او سپک گني چې د ميزان يعني تلي په يو چاپيري کښي يې د محبوب ښايست اچولی دی او بل کښي د ښايست علامتونه نمر او سپوږمۍ- شاعرانه جواز خو دا هم دی چې حسن غرور لري او د غرور له مخه نمر سپوږمۍ چې پاس اسمان کښي دي نو گويا دا خان ته اوچت گوري ځکه پاس اسمان کښي گرځي - خو رحمان بابا جواز دا پيش کوي چې دا نمر او سپوږمۍ چې دومره اوچت دي او پاس اسمان کښي دي نو دا ځکه چې د تلي مخالف چاپيري کښي ورسره زما د محبوب

حسن پروت دی. یو چاپیری دومره دروند چې په زمکه یعنی زما د محبوب بنایست او بل چاپیری خپل بنایست کښې دومره سپک چې اسمان ته ورسیدو یعنی نمر او سپوږمۍ - د رحمان بابا د تخیل دا کرشمه هم وگورئ چې د اسمان شکل هم لکه د تلې د چاپیری دی چې پکښې د کابو په ځای نمر او سپوږمۍ پراته دي. دا انداز دی د رحمان بابا د خپل محبوب د حسن د ستاییلو - دغه شاعرانه تخیل دی او دغه د بیان سلیقه ده د رحمان بابا چې زما په خیال هر شاعر به ترې عاجز وي ځکه خو رحمان بابا وایی ---

چې منکر پرې اعتراض کولی نه شي
دا دې شعر دی رحمانه که اعجاز.

دویم حمید

ما د شرع الاسلام ترجمې په حواله ویلي وو چې دا د نازکخیال عبدالحمید ماشوال نه شي کیدی او ورسره مې دا هم ویلي وو چې دا په کلاسیکي شاعرانو کښې د بل کوم حمید کیدی شي نو دلته د عبدالحمید ماشوال دور ته نژدې د یو بل حمید یادونه هم کول غواړم. د اشنغر د سیمې نازک خیال پښتو کلاسیک شاعر بیدل اشنغري د پښتو په کلاسیک شاعرانو یو نظم د تقابلي تنقید په صورت کښې لیکلی دی چې درې برخې لري-

۱- د بیدل پیښرو پښتو کلاسیک شاعران

۲- د بیدل همعصر پښتو شاعران

۳- د بیدل د کلي اتمانزو دوه څلوېښت شاعران چې بیدل یې له معیاره پریوتې گڼي-

د خپلو پیښرو شاعرانو په اړه وایی-

چې مشهور یې په پښتو ژبه میزان دی

شعراو کښې هغه عبدالرحمان دی

قلندر عبدالحمید خواجه محمد دی

هم غفور اشرف خلیل او کامگار خان دی

مسلم په شعر دا دي و هر چا ته

چې هر یو له دیو واړو نکته دان دی

خصوصن عبدالحمید پکښې حمید دی

چې وینېته چوي په فکر هسي ځوان دی

که خوشحال خټک اشرف او که مرزا دی

ارزاني که ورسره بل مصري خان دی

یو نیم لفظ یې په شعر کښې ښه مونده شي

نور له واړو صادر شوی پوچ بیان دی

له دغو پیښرو شاعرانو نه پس د خپلو همعصرو شاعرانو یادونه داسې کوي-

هر چي دي زما د عصر هغه دا دي
 چي هر يو پکښې خوش خويه سخندان دی
 صاحبزاده محمدي علي خان گوره
 هم سعيد له ميا اکبر سره عيان دی
 محمدي تر حميد زيات وينم کم نه دی
 هر چي زړونه پري غوڅيږي علي خان دی
 چي ممتاز زما د عصر دي هم دادي
 نور بي شماره دي د واريو بڼه بيان دی
 بيا د خپل کلي اتمانزو د دوه څلوېښتو بي معياره شاعرانو په حقله وايي-

څه حاجت دی چي بيان وکړم د واريو
 دو څلوېښت زما د کلي چي اتمان دی

په دغو شعرونو زما تبصره

ورومبي خو زمونږ څيرونکي د بيدل اشغري دغو شعرونو نه ډير خبر نه دي--- او څوک چي تري
 خبر دي هغوی دغو شعرونو کښي ياد شوي دوه حميدان يو حميد گڼلی دی-- غور وکړئ-
 ۱---- بيدل د يو حميد ذکر خپلو پيشرو شاعرانو کښي کوي او د بل خپلو همعصرو کښي-
 ۲--- پيشرو شاعرانو کښي نوم عبدالحميد اخلي چي دوه واره راغلی دی او دواړه واره عبدالحميد
 دی- او همعصرو کښي نوم حميد اخلي
 ۳---- عبدالحميد ته لوي مقام ورورکوي او وايي
 چي ويښته چوي په فکر هسي ځوان دی
 تر دي چي په پيشرو يادو شوو شاعرانو کښي يي له ټولو اوچت او خاص گڼي چي وايي
 خصوصن عبدالحميد پکښي حميد دی
 خو خپلو همعصرو کښي ياد شوی حميد د صاحبزاده محمدي نه هم کم گڼي- په دغه ډله کښي لوي
 شاعر علي خان يادوي-
 ۴--- د خپل کلي اتمانزو دوه څلوېښت شاعران خو د يادولو قابل هم نه گڼي-
 نو اوس چي بيدل د دغو شاعرانو عصر ته نژدې هم دی او هغه هم د عبدالحميد او حميد ذکر د دوو
 بيلو شاعرانو په حيث کوي--- او په شرعه الاسلام کښي د مترجم نوم هم حميد راغلی دی
 عبدالحميد چرته هم نه دی راغلی نو بيا شرعه الاسلام د دغه دويم حميد ولي نه شي کیدی يا د بل
 کوم حميد ولي نه شي کیدی او د نازک خيال عبدالحميد ماشوال څنگه کیدی شي-
 نوټ--- د کلاسيک شاعرانو د شاعرانه معيار په اړه د بيدل تنقيدي پيمانه د هغه خپله ده--- زه پري
 بحث نه کوم ځکه چي دلته زما موضوع د دويم حميد دريافت او شرعه الاسلام په اړه ده-

وروستی برخه-

د اعتراف نورې ترجمې او زما ترجمه---

په اعتراف زما د مقدمې دا شپږمه او وروستی برخه ده-- ما وکتل چې د ډیر د لوړ ذوق ملګرو او د لوړ معیار لیکونکیو په دغو ټولو برخو ډیرې درنې علمي او د قدر وړ رای شریکي کړي--- پښتنو لیکونکیو مشرانو او کشرانو دواړو نه مې زړه ډیر ښه شو--

VI

لکه چې وړاندې بحث کښې جوته شوې ده چې د اعتراف یواځې په انګرېزي کښې هم ګڼ شمېر ترجمې شوې دي. ما په پښتو کښې ترجمې د پاره د انګرېزي دوه ترجمې وکتې. یوه د لوېس ماوډ (Louise maud) او اېلمر ماوډ (Aylmer maud) ترجمه چې دغه دواړه لیکونکي ښځه خاوند هم دي. دا ترجمه څو واره چاپ شوې ده چې وروستۍ اشاعت ئې ګلوبل ګرې (Global grey) ادارې له خوا په کال (2018ء) کښې چاپ شوې ده. دې نه علاوه ما بله انګرېزي ترجمه د ډېوډ پیټرسن (David patterson) وکتله چې په ورومې ځل د نارټن اېنډکمپني نیویارک (Norton & company new york) له خوا په کال (1983ء) کښې په امریکه کښې چاپ شوې ده او وروستو هم څو واره چاپ شوې ده. زړه رابښکونکې خبره دا ده چې دغو دواړو انګرېزي ترجمو کښې د یو لفظ فرق هم نشته. دواړه بس یوه ترجمه ده خو نومونه پرې بدل بدل دي. داسې ښکاري چې پیټرسن هم هغه د ماوډ ترجمه دوباره د خپل نوم سره چاپ کړې ده. دې نه علاوه ما د اردو هم دوه ترجمې وکتې. یوه د بابو شیون چرن لال ترجمه چې په انډیا کښې چاپ ده او دوېمه د ثوبیه طاهر ترجمه چې پاکستان کښې چاپ ده. دغو ترجمو کښې هغه یو رنگ والې نشته کوم ته چې د انګرېزي ترجمو په حواله اشاره وشوه. البته د شیون چرن لال په ترجمه کښې ځینې نومونه او اصطلاحات هم بدل کړي شوي دي لکه د مثال په توګه عیسائي مذهب ته ئې یوناني مذهب ونيولې ده او داسې نور هم دي او بیا د انګرېزي ځینې اقتباسات ئې بېخي مختصر کړي هم دي. تر دې چې د اعتراف خلاصه تالستایي د یو خوب په تمثیل سره بیان کړې ده. دغه اردو ترجمه کښې د دغه خوب تمثيلي بیان هم شامل نه دی.

ما پښتو کښې د "اعتراف" د ترجمې د پاره بنیادي نسخه د ډېوډ پیټرسن انګرېزي (A confession) وټاکله او ورسره مې د شیون چرن لال اردو ترجمه هم په نظر کښې وساتله. د ډېوډ پیټرسن د انګرېزي ترجمې بنیاد ګرځولو مقصد مې دا وو چې دغه ترجمې سره مترجم د اعتراف یوه لنډه پېژندګلو هم لیکلې ده. ما خپله پښتو ترجمه کښې د پیټرسن دغه پېژندګلو هم شامله کړه او په ساده، عام فهمه او روانه پښتو کښې مې د ترجمه کولو هڅه وکړه، سره د دې چې دا پښتو ترجمه د روسی نه انګرېزي او بیا انګرېزي نه پښتو ته شوې ده چې بنیادي طور د ترجمې ترجمه ده. ځکه د تالستایي د خپل اسلوب خوند به په کښې نه وي خو بیا هم ما دې پښتو ترجمې ته د تخلیقي رنگ ورکولو هڅه کړې ده البته اصلي روح ئې مجروح نه ده. د دغه ترجمې نه علاوه ما دا هم ضرورت محسوس کړو چې د تالستایي اعتراف سره دې یوه مقدمه هم شامله شي چې په دغه مقدمه کښې ما څو برخو ته زیاته توجه وکړه. یوه دا چې د روسي تمدن او سیاسي، تاریخي او کلتوري پس منظر ته دې لنډې اشارې وشي. بیا دې د روسي ادب یوه لنډه خاکه هم وړاندې کړې شي. دغه شان دې د تالستایي د مجموعي ادبي خدماتو او د ژوند د نشیب او فراز یوه لنډه خاکه دې هم دغه مقدمه کښې شامله شي. د تالستایي د کتابونو او لیکونو د مجموعي ترجمو دې ځان له یادونه وشي او بیا دې د "اعتراف" د ترجمو په حقله هم وضاحتي خبرې وشي.

دا هر څه ما ځکه ضروري وگڼل چې يو څو په پښتو کښې د روسي ادب په حقله مجموعي بحثونه ډېر کم شوي دي څومره توجه چې د مغرب انگرېزي ادب ته ورکړې شوي ده دومره روسي ادب ته نه ده ورکړې شوې. ځکه زموږ د پښتو لوستونکي روسي ادب نه هغسې خبر هم نه دي څومره چې د انگرېزي ادب نه خبر دي. بيا دا هم جوته ده چې د تالستايي د "اعتراف" په پښتو کښې دا ورومې ترجمه ده نو بايد چې دغه ياد شوي تفصيلات هم ورسره شامل شي نوځکه ما دغسې وکړل او خپل پښتون اولس ته مي وړاندې کړل.

دې مقدمې ليکلو د پاره چې ما د کومو ماخذونو نه استفاده کړې ده د هغې په لور به هم دلته اشاره وکړم چې په خصوصي ډول دغه لاندېني ماخذونه زما په نظر کښې وو.

[A.L. Tolstoy [Daughter] A life of my father [London 1953.1

[D.S. Merezhkovsky, Tolstoy as a man and artist [London 1902. 2

[Steiner, E. A, Tolstoy, the man and his message [New York 1908. 3

[Mirsky, D.S, Tolstoy [London 1949.4

Daire, D, Russian literature and modern English fiction. 5

[[University of Chicago 1965

6. ډاکټر محمد ياسين، تالستايي، نیشنل بک ټرسټ انډيا نئی دہلی (1976ء)

7. تالستايي کی آپ بيتی، ترجمه محمد مہدی فیکشن ہاوس (2018ء)

8. محمد طیب، روسی ادب (جلد اول و دوم) انجمن ترقی اردو پاکستان (1940ء)

9. د اعتراف مختلفي ترجمي (انگرېزي او اردو)

10. انټرنېټ ذریعې

تر څو چې د دې پښتو ترجمې د نوم خبره ده نو ما په پښتو کښې د دې د پاره د "منه" خان سپارنه يا سپارښتنه غوندې سوچه پښتو نوم اېښودلې شو خو ما ته داسې ښکاري چې کوم معنویت په "اعتراف" کښې د هغه په دغه نورو نومونو کښې نشته. ځکه د دې ورومې پښتو ترجمې نوم مي هم "اعتراف" غوره وگڼلو.

ما چې وړاندې اشاره کړې ده چې د دې ترجمې په وخت ما هڅه کړې ده چې په پښتو نثر کښې هم فطري رواني، سادگي او تخليقي رنگ په نظر اشي خو بيا هم وایم چې د اعتراف سوچه او ساهو خواره به هغه خلق محسوسوي چې نېغ په نېغه په روسی ژبه پوهیږي او د تالستايي د لیک او اسلوب نه نېغ په نېغه خوند اخستې شي.

د تالستايي د ټولو لیکونو ترجمې د انگریزی جرمنی فرنچ او چينايي نه علاوه د نړۍ په نورو کومو کومو ژبو کښې شوي دي چې ټول کار يې لس کم سل جلدونه لري او تالستايي ته يې د يو نړيوال شخصيت مقام وربخښلی دی. په اعتراف زما د مقدمې پنځمه برخه وگورئ. اخيري يوه برخه سبا انشاءالله.

د تالستانی د ګڼ شمېر کتابونو ترجمې د نړۍ په ګڼ شمېر ژبو کېنې شوي دي . هرڅو که هغه تر ډېرې مودې یواځې د روس په ادبي حلقو کېنې یو اهم لیکونکې ګڼلې شو خو کله چې د هغه د لیکونو ترجمې په انګرېزي کېنې وشوې نو نوره نړۍ هم د هغه لیکونو ته متوجه شوه او داسې تالستانی یواځې د روس نه بلکې د نړیوالې درجې د یو لوی لیکونکي په حېث ومنلې شو. هر څو که تالستانی د انګرېزي ترجمو نه مخکېنې هم په فرانس کېنې پېژندلې شوی وو خو دغه پېژندګلو ئې د ترجمو په لاره نه وه بلکې په فرانس کېنې د روس د افسانوي ادب د اهمیت احساس د ډېر مخکېنې نه موجود وو او بیا چې تالستانی انګرېزي کېنې ترجمه شو نو د انګرېزي په لاره د جرمني، سپېنش، او د برطانیې ځینو نورو ژبو ادبي منظرنامي ته هم د هغه فن او فکر ورسېدو. هنري جېمس د انګرېزي داسې لیکونکې وو چې په مجموعي توګه هم د روسي ادب محقق او مترجم وو او بیا ورسره د تالستانی ګڼ شمېر کتابونه ئې هم د روسی نه انګرېزي کېنې ترجمه کړل. هنري جېمس په روسي لیکونکیو کېنې د ټولو نه زیاته توجه ترګنیف او تالستانی ته کړې وه خو د جېمس نه مخکېنې د تالستانی مشهور ناول "اناکري نینا" په انګرېزي کېنې کلارابل (Clara Bell) هم ترجمه کړې وو چې دا د انګرېزي ادب یوه زنانه لیکواله او مترجمه وه خو دا خبره دې یاده وي چې کلارابل دغه ناول د روسی نه نېغ په نېغه نه وو ترجمه کړې بلکې د فرانسېسی د ترجمې ترجمه ئې په انګرېزي کېنې کړې وه. هر کله چې دغه ترجمه نېغ په نېغه نه وه نو ځکه ئې تاثیر هم هغه نه وو کوم چې د تالستانی د فن کمال کېنې پټ وو او په هم دغه وجه په انګرېزي نړۍ دغه ترجمې سره د تالستانی کوم لوی اثر شوی هم نه وو خو کله چې جېمس نېغ په نېغه د روسی نه انګرېزي ترجمې وکړې نو انګرېزي نړۍ د تالستانی نه د ادب دیوتا جوړ کړو. وروستو چې د امریکي لیکونکیو کېنې یو جین شیلر (Eugene schuyler) او نېتهن هسکل (Nathan Haskell) د تالستانی د انا کري نینا ترجمې په 1878ء او 1886ء کېنې وکړې نو په امریکه کېنې هم د تالستانی د فن جادو خبرې شروع کړې خو تالستانی ته په دغو ملکونو کېنې هم زیات شهرت د هغه مذهبي، اخلاقي او سیاسي کتابونو وربخښلې وو. په خصوصي توګه:

What I believe
The kingdom of God is within you
A confession

داسې کتابونه وو چې انګرېزي ترجمو سره ئې تالستانی د نړۍ ګوت ګوت ته رسېدلې وو. دې سفر کېنې د تالستانی د ترجمو په لړ کېنې د یوې انګرېزي لیکوالې کانستنس ګارنېټ (constance garrnet) او د هغې خاوند اېډورډ ګارنېټ (Edward garrnet) کردار هم ډېر اهم دی چې د ترجمو په ذریعه ئې په یورپي نړۍ کېنې د تالستانی په شهرت کېنې ډېره اضافه کړې ده. دغه شان لوپس ماوډ (louise maud) یوه بله انګرېزه لیکواله ده چې د خپل خاوند اېلمر ماوډ (Aylmer maud) په مرسته ئې د تالستانی د څو کتابونو انګرېزي ترجمې کړې دي. د دوي په ترجمو کېنې په ابتدائي دور کېنې دا کتابونه شامل وو.

Resurrection.1
What is art.2
A confession .3

دغو دریو شاهکارو کتابونو کښې د ټولونه زیات شهرت دغه د اعتراف انگرېزي ترجمې د **A) confession** په نوم موندلې دے. لوپس ماوډ (**Louise maud**) بیا ورپسې د اناکري نینا (**Anna karenina**) او جنگ او امن (**war and peace**) ترجمې هم په انگرېزي کښې وکړې چې د ټالسټاني شاهکار ناولونه دي. او بیا د ماوډ دغه کارنامه د ټولو نه زیاته بې مثاله وه چې د ټالسټاني ټول کتابونه ئې په انگرېزي کښې ترجمه کړل او په کال (1928ء) کښې ئې د ټالسټاني د زیږون د ورځې په مناسب د دغو یووېشت جلدونو مخ کتنه هم وکړه. په دغه کال د ټالسټاني د ټولو کتابونو نورې ترجمې چې متفرقو خلکو کړې وې د ټالسټاني د "جمع شوو کارونو" (**collected works**) په نوم په لس کم سل جلدونو کښې مخې ته راغلې. دغه شان د انگرېزي نه د نړۍ نورو ژبو ته هم د ټالسټاني د ترجمو لاره خلاصه شوه چې دغه لړ کښې د چین لیکوال او ناول نگار کاوینگ (**cao ying**) په چيني ژبه کښې د ټالسټاني د ټولو کتابونو ترجمې وکړې او په چيني نړۍ کښې ئې هم دغه لړۍ لیکونکې او ادیب خور او مشهور کړو. دټالسټاني د ټولو کتابونو د ترجمو سره په ځانگړې توگه د اعتراف د ترجمو خان له کار هم روان وو چې یوه ترجمه په کښې د دېوډ پیټرسن (**David patterson**) انگرېزي ترجمه د (**A confession**) په نوم شامله ده. او په انگرېزي کښې یو شمېر نورو لیکونکیو هم د اعتراف ترجمې په انگرېزي او ځینو نورو ژبو کښې کولې. د اعتراف په دغو ځانگړیو ترجمو کښې انطونیوس بشیر دغه ترجمه په عربي ژبه کښې او علي رضا مجيدي په فارسي ژبه کښې وکړه چې په عربي او ايراني نړۍ کښې د ټالسټاني د شهرت سبب جوړې شوې. په هند و پاک کښې د اعتراف ترجمې په اردو کښې وشوې چې ورومې لکهنؤ کښې کال (1917ء) کښې په نولکشور پرېس لکهنؤ کښې چاپ شوه. دا ترجمه بابو شیو چرن لال کړې وه او دغسې یو شمېر نورې ترجمې ئې هم په اردو ژبه کښې وشوې چې وروستی ترجمه ئې په پاکستان کښې ثوبیه طاهر کړې ده. ثوبیه طاهر خپلې دغه ترجمې سره د اعتراف نه علاوه د ټالسټاني د نورو دریو داسې کتابونو ترجمې هم شاملې کړې کوم چې په اخلاقي او مذهبي موضوعاتو اډانه وو. دغه ترجمې ئې د "مذهب اور اس کی روح کیا هے، مذهب اور اخلاق، قانون محبت اور قانون تشدد" په نوم شاملې کړې دي. دا خبره هم باید چې په نظر کښې وساتلې شي چې د اعتراف په عربي، فارسي، او اردو کښې ترجمې نېغ په نېغه د روسي ژبې نه نه دي شوې بلکې زیاتې د انگرېزي د (**A confession**) نه شوې دي البته د نړۍ په نورو ژبو خصوصاً په فرانسيسي، انگرېزي او جرمني کښې دغه ترجمې نېغ په نېغه د روسي ژبې نه شوې دي. په هر حال ټالسټاني په مجموعي توگه او د هغه اعتراف په خصوصي توگه اوس د نړۍ گوټ گوټ ته د ترجمو په لاره رسېدلې دے

ټالسټاني نه مخکښې د اعتراف په نوم په نړیواله منظرنامه کښې نور کتابونه چا لیکلي دي- هغې کښې څه وو او د ټالسټاني په اعتراف کښې څه دي-- د لیکلو ضرورت او پس منظر یې څه وو-- دې څلورمه برخه کښې یې کتلې شئ-

د لیو تالستائي نه مخکېني د **Confessions** يعني اعترافات په نوم د معروف لاطيني دانشور سېنټ آگسټائن (Saint Augustine) کتاب چاپ دے چې په 400ء کېني ليکله شوه دے. دا ضخيم کتاب په اصل کېني د آگسټائن د خپل ژوند حالات او مذهبي مباحث لري چې په ديارلسو جلدونو مشتمل دے. کتاب په لاطيني ژبه کېني دے چې په گڼو ژبو کېني ئي ترجمي شوي دي. يواځې په انگرېزي کېني ئي هم يو شمېر ترجمي شوي دي چې زيات شهرت په کېني د اېډورډ بي پاوسې (Adward. B. Pusey) د ترجمي شوه دے. د آگسټائن د اعترافات نه پس د جان چېک روسو (Jean Jaques Rousseau) اعترافات (Confessions) په کال 1782ء کېني په فرانسيسي ژبه کېني چاپ شو چې دغه وخت د روسو د مرگ څلور کاله شوي وو. دا کتاب هم لکه د آگسټائن د روسو د ژوند په حالاتو او مذهبي سماجي او فلسفيانه بحثونو مشتمل دے. د دي فرانسيسي کتاب هم گڼ شمېر ترجمي په انگرېزي ژبه کېني شوي دي چې ورومې انگرېزي ترجمه ئي په کال 1790ء کېني چاپ شوې ده. د روسو د اعترافات نه پوره سل کاله پس د تالستائي "اعتراف" مخي ته راځي چې نړيوال شهرت ئي په برخه کيږي.

اعتراف د تالستائي په هغه کتابونو کېني شامل دے کوم ئي چې په ديني، اخلاقي، روحاني، صوفيانه او ټولنيزو مسئلو ليکلي دي. د دي کتاب نوم په روسي ژبه کېني اسپايوف (Ispove) دے چې دغه روسي تلفظ په انگرېزي (Ispoved) هم ليکله شي. د روسي لغت تر مخه د اسپايوف مطلب دے په خپلو غلطيو، کوتاهيو او گناهونو نادم کېدل او د مذهبي لارښود (پادري) په مخکېني دغه هر څه منل. د دغه هر څه اعتراف کول او دغه هر څه نه مخ اړول. هر څوک د مذهبي دود له مخه دغه اعتراف د پادري په مخکېني په گرجه (د عيسايانو په عبادت خانه) کېني کولې شي خو په علامتي توگه دغه اعتراف د خدائې په حضور کېني وي. گويا د اسپايوف اصلي مفهوم دا دے چې خپل خالق او مالک ته حاضري کول. د هغه په مخکېني د خپل جرم او گناه اعتراف کول او بيا د پاره دغه جرم او گناه نه توبه کول. دا نژدې نژدې هم داسې ده لکه په پښتني دود کېني چې څوک ننوتې کوي. يعني د خپلو ظلمونو او گناهونو اعتراف کولو د پاره چې د مظلوم کور ته ورځي. بغير وسلې او طاقت نه خپل ځان هغه ته حواله کوي او د خپلو جرمونو د اعتراف نه پس د معافي خواست هم کوي او د خپلو جرمونو هر قسمه سزا ته غاړه هم ږدي خو دغه خپل مظلوم دشمن ته د هغه حاضري او د گناه اعتراف په حقيقت کېني د هغه خپل ضمير ته د ملامتيا اظهار هم وي او جزا د قانون نه ويره هم وي.

ځکه دغه قسمه اعتراف ته په انگرېزي کېني د کنفېشن (Confession) نوم ورکړې شوه دے او د تالستائي د کتاب روسي نه انگرېزي کېني ترجمي ته هم د (A confession) نوم ورکړې شوه دے. د دي کتاب د ليک آغاز تالستائي په (1879ء) کېني کړې وو او په (1882ء) کېني ئي بيا دا کتاب په ورومې ځل په روسي ژبه کېني چاپ کړې وو. هر څوک د دي کتاب په روس کېني چاپ کولو کېني هم ستونزې وي او په خپله تالستائي هم ورومې خو د دي کتاب د ليکلو نه پس د چاپ په حق کېني نه وو خو بيا هم دا کتاب په (1882ء) کېني په خارج کېني چاپ شو. دا کتاب د تالستائي د هغه وخت ليک دے چې هغه د ډېر شديد ذهني او روحاني انتشار سره مخ وو. هسي خوهغه په دي کتاب کېني د خپلي عقيدې د ارتقائي سفر قصه ليکلي ده چې شروع ئي د الحاد نه کيږي او اختتام ئي د خدائې او عقيدې په منلو کيږي خو د دغه قصې په بيان کېني د تالستائي د ليک انداز او د واقعاتو بيان دومره زړه راښکونکې دے چې لوستونکې ترې په يوه لمحې هم سترگې نه شي پورته کولې. اعتراف هسي څوکوم ناول نه دے خو د قصې او واقعاتو بيان په کېني

دومره په زړه رابښکونکي انداز شوی دے چې دغه لیک ئې د ناول مقام ته رسولي دے . مونږ ته د اعتراف د لوست نه دا اندازه هم کيږي چې د تالستائي توجه خپل ژوند او نفسياتي محرکاتو ته ډېره په غېر معمولي ډول وه او يواځې اعتراف هم نه د هغه په زياتو ليکونو کښې دغه رحجان جوت دے چې د خارجي عواملو په ترجماني کښې د هغه داخلي ذات په ډېر شدت سره د هغه په هر ليک کښې ځان ښائي او هسې هم د اوچت معيار ليکونه د ليکونکي د ذات عکس ضرور پېش کوي. په دې کتاب کښې تالستائي يو بنيادي سوال راپورته کړے دے او هغه دا چې "د ژوند معنی څه ده؟". دغه بنيادي سوال سره هغه څو نور ضمني سوالونه هم ملگري کړي دي لکه دا چې د ژوند سره سره د مرگ څه حقيقت دے؟. زه ولې ژوندے يم او مقصد ئې څه دے؟. ما نه علاوه د انساني ژوند انجام به څه وي؟. زما په ذات کښې موجود د خبر او شر څه مطلب دے؟. او دغو سوالونو سره تړلي د ژوند په اړه نورې خبرې ئې هم رامخې ته کړې دي. د دغو سوالونو جواب پسي تالستائي سرگردانه وو او دغه سرگرداني ئې د کلونو په موده محيط وه. هغه دغه جواب د پاره د يو کرب او اضطراب د کيفيت نه تېرېدلو. هغه اطمينان غوښتو. د سکون په لټون وو خو هر خوا د مايوسي سره مخ کېدو. دغه اضطراب، مايوسي او بې سکونه لمخې ئې داسې مقام ته رسېدلي وې چې آخر ئې د خودکشی اراده وکړه خو د روح په يوه ځانه کښې ئې د اميد تته شان پلوشه موجوده وه نو ځکه ئې ځان سره تماچه ساتل هم بند کړل او د خپلې کمزۍ نه ئې رسې هم بهر کړه چې چرته ځان په ډز يا تېزندۍ ختم نه کړي. د اميد د دغه تتي پلوشې په بنياد ئې د خپلو سوالونو د جواب لټون شروع کړو. فلسفه ئې په ژور نظر ولوسته. په خصوصي توگه د شوپنهاور، کانت او پاسکل فلسفيانه افکار ئې ډېر په ژور نظر ولوستل خو فلسفې نه مايوسه شو ځکه چې فلسفې سره د هغه د سوال جواب نه وو. بيا ئې سائنس ته مخه وکړه خو سائنس هم د مايوسي سره مخ کړو او د تالستائي د سوال جواب سائنس سره هم نه وو. د مذهب او عقيدې نه تپوس کول، هغه سره اوس دغه يوه روحاني لاره پاتې وه ځکه چې د هغه په ژوند کښې هغه داسې پړاو ته رارسېدلي وو چې يا به ئې د خپل سوال د اطمينان ترحدده جواب ترلاسه کولو او يا به ئې خودکشي کوله. د هغه په روح کښې د اميد پټې پلوشې هغه ته د مذهب او روحانيت نه د تپوس کولو وويل. تالستائي په خپله خو په عيسايي عقیده کښې پېدا وو خو د خپل سوال جواب د پاره ئې د عيسايي عقيدې نه علاوه بده مت، چيني عقائد او د حضرت محمد صلی الله عليه وسلم تعليمات هم وکتل. ورومې چې د بده مت په لور ئې مېلان زيات شونو د اسلام تعليماتو ته ئې توجه کمه شوه. په بده مت کښې د امن او محبت پېغام کتلو ته ئې زياته توجه کوله خو ورسره د عيسايي مذهب مطالعه ئې د ټولو نه زياته کوله. داسې وگڼئ چې د خپلې مطالعې د پاره ئې د مذهب برخه ټوله د عيسايي مذهب مطالعې ته وقف کړه. د بائبل غرقه مطالعه ئې وکړه. تر دې چې د بائبل د تفسير ليکلو اراده ئې هم کړې وه خو د خپل سوال د جواب سرگرداني له هر څه نه ويستې وو. په عيسايي عقیده کښې ورته څه رښتيا او څه دروغ ښکاره شو. په اضطراب کښې ئې څه خو کمے راغلو خو اطمينان ئې بيا هم نه کېدلو ځکه چې په دغه عيسايي مذهب کښې ئې چې چرته چرته دروغ ليدل هغه په عمومي ډول د گرجي په مشرانو، پادريانو، سرمايه دارو او د مذهب په ټپکه دارانو کښې وو. په دغه وجه د مذهب نه هم د فرار تر پړاو رارسېدلي وو تر دې چې چرچ په خپله هم تالستائي د مذهب نه باغي او خارج اعلان کړے وو. خو تالستائي په خپل روح کښې هم هغه د اميد تته شان پلوشه بيا هم محسوسوله نو بس د هم دغه عيسايي عقيدې لرونکيو غريبو، مفلسو، خواري کښو، دهقانانو، نالوستو او ساده عام اولس د وگړو په لور ئې توجه وکړه. دغه طبقې سره بېخي نژدې شو. ښه

نژدې نه ئې د دغه طبقې د ژوند مشاهده وکړه. تر دې چې خپل ژوند ئې هم د دغو خلقو غوندې اختيار کړو. دا هغه پړاو وو چې د تالستايي مسئله هواره شوه. هغه ته د دغه خواري کښو نالوستو، دهقانانو او غريبو ساده خلقو په ژوند کښې د ژوند معنی معلومه شوه. هغه وليدل چې دغه خلق په خپله عقیده کښې صادق هم دي او په خپل ژوند مطمئن هم. د دغو خلقو په وېنا او عمل يا قول او فعل کښې هېڅ تضاد نشته. دغه د صفا نيت او سپين زړه لرونکي دي. هر څو که دغه خلق د خپلې عقیدې د صداقت د پاره کوم دليل هم نه لري تر دې چې د تالستايي په قول د دغو خلقو په وېنا کښې ځينې عقيدوي خبرې عقل ته اپيل هم نه کوي خو د دغه خلقو عملي ژوند د هغوي د عقیدې عملي او رښتوني عکس ضرور پېش کوي ځکه دغه د ايمان خاوندان دي چې په ژوند کښې ئې سکون دے. په رنځ او بيمارۍ هم خوشحاله او په سکون او راحت هم صبر او شکر کوي. تر دې چې د مرگ نه ئې هم څه خوف نه محسوسېږي. بل خوا د فلسفيانو، دانشورو او لوستو خلقو په قول و فعل او ذاتي ژوند کښې تالستايي په هر قدم مفاد پرستي، دروغ گوئي، منافقت، ظلم او جبر او مکر و فريب ليدلې وو چې دا د ژوند مقصد او مفهوم هېڅ کله نه شو کېدے.

زما خپله رائے دا ده چې تالستايي که د خپل اضطراب د شروع په زمانه کښې د سانس او فلسفې په ځای مذهب او عقیدې ته رجوع کړے وے او بيا په مذهبونو کښې ئې د بده مت، جين مت او عيسائيت نه مخکښې د اسلام او قرآن تعليمات کتلے وے نو شايد چې د ژوند د عذاب او اضطراب دغه اوږده موده ئې په سکون او راحت تېره شوے وے خو دلته مونږ په لنډه توگه دا وئيلے شو چې د عذاب او اضطراب دغه ژوند تالستايي ته د "اعتراف" غوندې يوه نادره فنپاره ورکړه چې مونږ ئې اوس مطالعه کوو او د يو لړ ليکونکي د يو شاهکار ليک درجه ورته ورکوو.

تالستايي څوک وو-- ادبي بڅښنې يې څه دي-- څنگه يې ژوند کړی وو او څنگه له نړۍ لاړو-- د هغه په اعتراف زما د مقدمې دريمه برخه کښې يې وگورئ--

III

مونږ ته پته ده چې تالستايي د روسۍ ژبې يو ډېر اهم شاعر هم وو خو د هغه نثري خدمات دومره زيات او غېر معمولي دي چې شاعر تالستايي ئې د خپل سيوري لاندې راوستے دے. په دغه نثري کار کښې ئې په سانس او فلسفه هم ليکونه شته او په دين او مذهب هم خو دلته بايد دا هم ووايم چې په نثري ليکونو کښې ئې هم غالب اړخ د افسانوي ادب دے او په افسانوي ادب کښې هم بيا د ناول په مېدان کښې هغه هيو مثال نه لري. البته ځانگړې او زړه راښکونکې خبره دا ده چې د هغه په هر قسمه ليکونو کښې هغه خپل ذات، ذاتي تجربو، ذاتي ژوند او ورسره تړلو نفسياتي محرکاتو او عواملو ته ډېر په شدت سره متوجه دے. دلته زه د تالستايي د ژوند او مجموعي خدماتو يوه لنډه شان ځاکه د مختلفو ماخذونو نه د استفادې په بنياد وړاندې کووم.

د هغه اصل نوم کاونټ ليونیکولائي وچ تالستايي وو. تالستايي د هغه د قبيلې نوم هم وو او د هغه د علاقې نوم هم وو. د پلار نوم ئې کاونټ نيکولائي ايليچ تالستايي وو او د مور نوم ئې کاونټيس ماريه تالستايي ووالېته د هغه کور ودانې چې د تالستايي خاندان نه بهر وه نو نامه ئې هم په بدل رنگ وه. د کور ودانې نوم ئې صوفيه بهرس وو. د صوفيه نه داسې اندازه کيږي چې دا به مسلمانان

وہ خو خبره داسی نه ده. کور وداني ئي هم لکه د هغه د نوري کورنی د عسیاني عقیدي سره تعلق لرلو. دغی صوفیه سره ئي چي واده کولو نو د تالستانی عمر څلور دېرش کاله او د صوفیه عمر اتلس کاله وو. مطلب دا چي تالستانی نه یواځي دا چي واده په پوخ عمر کښي کړی وو بلکي د خپلي کور وداني نه شپاړس کاله مشر هم وو. د تالستانی او صوفیه ټول بچي دیارلس وو. تالستانی په 9 ستمبر (1828ء) کښي د روس په صوبه تولا کښي پیدا شوی وو. د کلي نوم ئي تامه پوليانا وو. د دوو کالو ماشوم وو چي مور ئي په حق ورسېده. دا د کال (1830ء) زمانه وه - په (1837ء) کښي ئي کورنی د صوبه تولا نه ماسکو ته لاړه او هلته آباده شوه. په هم دغه کال ئي پلار هم په حق ورسېدو او تالستانی د نهو کالو په عمر کښي یتیم هم شواو یسیر هم. د پلار د مرګ نه څلور کاله پس ئي د ماسکو نه د کاژان په لور مخه وکړه. په کال (1844ء) کښي ئي د مشرقي ژبو په څانګه کښي کاژان یونیورسټي کښي داخله واخسته خو د ژبو په تعلیم کښي ئي سندونه ترلاسه نه کړی شول او په امتحان کښي ناکامه پاتي شو. یو کال پس ئي د قانون تعلیم شروع کړو. دغه دوران کښي د ذهني او بدني ناروغیو سره مخ شو نو د قانون تعلیم ئي هم نیمګړی پرېښو او واپس ماسکو ته راغلو. د ناروغی نه چي خلاص شو نو په ماسکو کښي ئي د مستی او عیاشی ژوند تېرول شروع کړو. په کال (1849ء) کښي تالستانی پیترزبرګ ته لاړو او هلته ئي په یونیورسټي کښي داخله واخسته خو د خپل عیاش فطرت په وجه ئي هلته هم د تعلیم د حصول په ځای په جوارۍ او نورو عبث مشغلو کښي وخت تېرولو چي آخر هم څو کاله ضائع کولو نه پس واپس ماسکو ته راغلو او په خپل کلي یاسنا پوليانا کښي ئي ژوند تېرولو. دا د زلمي توب دور وو نو د ښکار شغل به ئي هم کولو او نوري مستی هم. البته په کال (1851ء) کښي خپل ورور سره ئي د قازقستان سفر هم وکړو چي واپس خپلي سیمي ته راغلل نو فوجي ملازمت ئي اختیار کړو. تر (1856ء) ئي د فوج له خوا په ګڼو جنگي مهماتو کښي هم برخه واخسته خو په دغه کال ئي فوجي نوکري هم پرېښوه او پیترزبرګ ته راغلل چي خپله زیاته توجه خپل لیک لوست ته ورکړي. دې دوران کښي ئي روسي لیکونکیو ترګنیف او نکراسات سره نږدېکت شروع کړو او نورو ادبي حلقوته ئي هم رسائي وکړه. په باقاعده توګه ادبي کارونه او صلاحیتونه ئي رامخي ته شول. دې دوران کښي تالستانی د یوې روسی جینی ارسینووا (Arsen eva) سره د مینې لړۍ هم رامخي ته شوه او د واده خیال ئي هم له زړه نه ووتو. د شاعرۍ او موسیقۍ سره ئي ډېر شوق او نسبت پیدا شو او نثري لیکونه به ئي هم کول. دا هغه دور وو چي تالستانی ځیني بهرني سفرونه هم وکړل چي په کښي د فرانس، جرمني او سوېتزرلېند سفرونه هم شامل وو. د فرانس په پیرس کښي ئي هم د مستی او عیاشی نه مخ نه اړولو. چي واپس یاسناپوليانا ته راغله نه د کر کروندی سره ئي شوق شو. او ورسره ئي د موسیقۍ شغل هم دوامدار ساتلې وو. په ماسکو کښي ئي د موسیقۍ یوه اداره جوړه کړه او په خپل کلي یاسناپوليانا کښي ئي د کروندګرو د هقاناتو د پاره سکول پرانستو چي د کر کروندی درس په کښي ورکړي. څه موده پس په (1860ء) کښي ئي په جرمني فرانس او اټلي کښي ځیني لیکچري ورکړي. او یوه د تدریس مجله ئي هم شروع کړه. د تالستانی په شاهکار ناول جنگ او امن، هغه په کال (1863ء) کښي کار شروع کړو. دې وخت کښي ئي یو کال مخکښي واده هم کړی وو. جنگ او امن د هغه یو لوی پراجېکټ وو چي په (1868ء) کښي ئي د دغه ناول ورومبي څلور ټوکه چاپ کړل او وروستي ټوکونه ئي بیا یو کال پس چاپ کړل. په کال 1870ء کښي ئي د خپل دویم شاهکار ناول اناکري نینا منصوبه تیاره کړه. دې دوران کښي ئي یوناني ژبه هم زده کړه او د یوناني ډرامې غرقه مطالعه ئي هم وکړه. په اناکري

نينا ئې کار جاري وساتلو او ورومبې توک ئې په (1875ء) کښې چاپ کړو. کال پس ئې د دغه ناول څو نور ټوکونه چاپ کړل او بيا ورپسې وروستي ټوکونه ئې هم په کال (1877ء) کښې چاپ کړل. دا هغه دور وو چې په تالستائي ذهني او روحاني اضطراب غلبه کوله. دې دوران کښې هغه د مستي او عياشي نه د مذهب او روحانيت په لور هم مائل کېدلو. د هغه ځيني مذهبي او اخلاقي ليکونه هم مخې ته راتلل شروع شول او د هغه شاهکار کتاب "اعتراف" ليکلو منصوبه هم په کال (1879ء) کښې مخې ته راغله چې په کال (1882ء) کښې دغه کتاب د تکميل نه پس په چاپ شکل هم مخې ته راغلو. په کال (1883ء) کښې د تالستائي د مذهبي او اخلاقي ليکونو يوه بله نمونه په روسي ژبه کښې "زما عقیده" په عنوان مخې ته راغله چې په انگرېزي کښې د (what I believe) په نوم دغه کتاب ترجمه شوه او چاپ شوه د. د هغه د دغه کتاب په روسي کښې په چاپ کېدلو پابندي وه نو کور ودانې ئې په اتلي کښې چاپ کړه وو او ورسره ئې د تالستائي کليات يعني د هغه د ليکونه مجموعه هم چاپ کړه. دا د کال 1884ء زمانه وه چې کليات ئې مخې ته راغله. په دغو کلونو کښې ئې په مذهبي او اخلاقي موضوعاتو ځيني افسانې هم چاپ شوې. تالستائي به سگرېټ هم ډېر څښل. دې دوران کښې ئې سگرېټ هم پرېښول او شراب څښل ئې هم پرېښول خو د مذهبي انتشار په وجه ئې خپلې ښځې سره ناچاقي پېدا شوه. د ريسر اپکش (Resurrection) په نوم بل مذهبي او اخلاقي ليک ئې هم په کتابي شکل مخې ته راغلو او په سياسي، اخلاقي او مذهبي موضوع ئې يو بل کتاب هم وليکلو چې موضوع ئې وه چې د حکومت او اقتدار حق صرف خدا ته حاصل د. دې دوران کښې د مذهب او وطن دوستۍ په موضوع ليکله شويو د موياسان د افسانو ترجمې ئې هم وکړې. (1895ء) کښې ئې نوميالي روسي ليکونکي چيخوف سره دوستي جوړه شوه. د هغه په ملگرتيا ئې د موسيقي ځيني محفلونه وکړل او څو ډرامې ئې هم وليکلې. په (1897ء) کښې ئې يو بل شاهکار کتاب (what is art) چاپ شو. د دغه کتاب گټه ئې دغريبو عيسايانو او قحط زېلو د پاره وقف کړه. دې دوران کښې ئې مېگسم گورکي سره هم دوستي پېدا شوه او د يو ډېر الملي تالستائي سوسائتي بنياد ئې هم کېښو. په کال (1902ء) کښې (what is religion) وليکلو او د خپلو انقلابي مذهبي او عقيدوي خيالاتو په وجه عيسائي طبقې تالستائي د عيسائيت نه خارج وکړلو. يعني د کفر فتوئې ئې پرې جاري کړه. په کال (1905ء) کښې ئې يو شمېر خواره ليکونه او افسانې په مختلفو مجلوکښې هم او ځان له په کتابي شکل هم مخې ته راغلې. په ځيني سياسي او جنګي موضوعاتو او د روسي انقلاب په اهميت ئې هم خواره مضامين چاپ کېدل. په کال (1909ء) کښې ئې ذهني انتشار دومره زيات وو چې کور ودانې سره ئې حالات ډېر خراب شول. د خودکشی هڅې خو ئې د مخکښې نه هم د مذهبي تصور په بنياد کړې وې خو دا ځل ئې ښځې سره د اختلاف په وجه د خودکشی اعلان کړه وو تر دې چې په دغه کال ئې وصيت نامه هم ليکلې وه. د کال (1910ء) د نومبر په مياشت کښې د خپلې ذهني ناروغۍ او انتشار په وجه له کوره غائب شو. د رېل د سفر په دوران کښې نور هم بيمار شو. تر دې چې د استوپاف (Astopove) په سټېشن د يو سټېشن ماسټر په کور کښې په حق ورسېدو. دې وخت کښې د تالستائي عمر دوه اتيا کاله وو او دغسې يو پریشان روح د ابدې قرار په لور سفر وکړو خو د خپل ځان نه وروستو ئې هغه افکار، تعليمات، کتابونه او ليکونه پرېښودل چې تالستائي ته ئې د نړۍ د يو لويه ليکونکي، اديب او دانشور مقام وربخښلې د.

د تالستائي په اعتراف زما د مقدمې دويمه برخه چې په روسي ادب پکښې مجموعي خبره شوې ده.

II

هر څو که زموږ د مشرقي ژبو په ادب د روسي ادب نه خو هغسې اثرات ليدې شي او نه هغسې تفهيم، څنگه چې د مغربي ادب ليدې شي. البته په مغرب کښې په يو شمېر ژبو کښې د روسي ادب د ترجمو په لاره دغه ادب د نړۍ يو اهم ادب ضرور گڼلې شي او بيا په خصوصي توگه د شاعرۍ نه زيات افسانوي ادب خو د نړيوال ادب سالار گڼلې شي. دا هم معلومه ده چې د روسي ادب ترجمې زياتې په انگرېزي ژبه کښې شوې دي خو دغه ادب زيات مقبوليت په فرانس، جرمني او چين کښې تر لاسه کړې دې. د فرانس او روس ادب او بيا په ځانگړې توگه افسانوي ادب خو يو بل ته په ډېرو حوالو نزديکت لري خوکه موږ نېغ په نېغه د روسي ادب جرړې او تاريخي سفر لټوو نو راته به جوته شي چې په روسي ټولنه کښې د سياسي عدم استحکام غونډې د هغوي د ادب هم کوم منظم ارتقائي صورت حال مخې ته نه راځي.

البته دومره وئيلې شو چې د نړۍ د زياتو ژبو غونډې په روسي ژبه کښې هم ورومې نڅېښې د اولسي يا عوامي ادب تر نظره کيږي. دغه عوامي ادب کښې زيات جوت اړخ د شاعرۍ يا منظوم ادب دې لږ کښې د روسي ژبې ځينې سندرې چې د مذهبي رسمونو زياته ترجماني کوي، د هغه وخت نه تر نظره کيږي چې روسي ټولنه کښې لا عيسائي مذهب هم غزوني نه وي کړي. دا هغه دور وو چې روسيانو به د نمر، سپوږمۍ، ځنگلونو او غرونو وغېره پرستش کولو. دغو سندرو کښې به مافوق الفطرت يا اساطيري جرړې هم وي. د پېريانو، ديوانو، بڼاپېرو او د قداورو انسانانو قصې به په منظوم شکل په ځينو تهورونو، مېلو او مختلفو غونډو کښې وئيلې شوې. دغه اساطيري روايات هسې هم د کوه قاف سره تړلې شوي وو چې د مېتالوجي نه علاوه په حقيقي معنو هم د کوه قاف د غرونو لړۍ د روسي رياستونو پورې غزېدلې ده. د کاکېشيا په نوم هم يادېږي.

د دغه اساطيري روايت نه پس چې په لسمه عيسوي پېړۍ کښې په خصوصي توگه د ولادجي مير کسيف (970ء _ 1015ء) په زمانه کښې په روس کښې د عيسائي مذهب خورونه شروع شوه نو ورسره د هغه دور مطابق د علم خورونه هم شروع شوه. د درس او تدريس، وعظ او تبليغ لړۍ هم را ونښلېدې. د تصوف تعليمات راغلل، د خانقاه تصور عام شو او دغسې ورسره د ادب مخه هم بدله شوه. بيا يوه مرحله داسې راغله چې پيتراظم (1682-1725ء) د حکمران په حيث د روسي ټولنې مخ د مذهب نه د دنيا په لور واړولو نو يو ځل بيا په ادب کښې د روحانياتو ځانې زمکني حقيقتونو ونيوو. هم دا هغه زمانه وه چې پکښې د اعلي مقصدي ادب با قاعده آغاز وشو. بلکې داسې وئيل به زيات مناسب وي چې د روسي ادب تاريخ په صحيح معنوله دغه ځايه شروع کيږي. په دې دور کښې په شاعرۍ کښې هغه د اوچت معيار نمونې مخې ته راغلې چې نن هم پرې روسي ادب فخر کوي. په گڼ شمېر کښې رزميه نظمونه وليکلې شول. انقلابي شاعري مخې ته راغله. د خوارې کښو او دهقانانو مسئلې د ادب برخه جوړه شوه اوځينې لوي ادبي نومونه مخې ته راغلل چې په کښې د ميخائيل لومونوف (1712-1765ء) نوم د ټولونه اهم وو خو لومونوف د دومره اهميت باوجود هم زيات شهرت تر لاسه نه کړو. د روسي ادب په ابتدائي دور کښې چې کوم شاعر او اديب زيات نوم گټلې دې هغه الېگزنډر سرگې يووچ پشکين وو چې د

اتلسمي عسوي پېړۍ د ورومېو لسيزو شاعر او اديب وو. پشکين په فرانسيسي ژبه هم پوره عبور لرلو ځکه چې ورومې زده کړې ئې د فرانسيسي استاذانو نه کړې وې. پشکين په روسي ټولنه کېنې د ډېر زيات شهرت سره سره مقبوليت هم لرلو او د ادبي حلقو نه علاوه د عام اولس په زړونو کېنې ئې هم عزت او وقار پېدا کړې وو. د هغه په عصر کېنې په ادبي نړۍ کېنې يو داسې شاعر هم وو چې په پشکين د زړه نه منين وو. په يوه موقع چې د پشکين د يوې حادثې خبر خور شو او داسې ښکارېده چې د بچ کېدو نه دے نو په روسي ټولنه کېنې د ماتم ماحول جوړ شو او د يو زلمي شاعر د غم نه ډک نظم په ښار او کوڅو کېنې د اولس په ژبه وو. دا نظم د روسي شاعر ميخائيل لابرېجې وچ لرمنتوف (1811-1841ء) وو چې د پشکين په عصر کېنې بل اهم شاعر وو.

د روسي شاعرۍ دغه دور کلاسيکي دور هم بللې شو چې د شاعرۍ سره سره په کېنې افسانوي ادب هم وده موندله. دې دور کېنې د روسي شاعر چيچوف شهرت هم ډېر شوه وو. دا شاعر چيخوف نه وو بلکې چيچوف وو چې مقصدي او انقلابي شاعرۍ کېنې ئې کمال تر لاسه کړې وو. البته دومره ده چې د چيچوف د شاعرۍ ډېرې کمې نمونې محفوظ پاتې شوې دي. د شاعرۍ کومه برخه ئې چې دستياب ده هغې کېنې د انقلاب او بغاوت نه علاوه د حسن وجمال او فطرت نگرۍ ښکلې نمونې هم شته چې د نړۍ په ځينو ژبو کېنې ئې ترجمې شوې دي. د روسي شاعرۍ او ادب دغه زرين دور کېنې رنيل بينيف، تنيسکي، او نګراسوف هم د اوچت معيار شاعري کړې ده. دې نه علاوه د گوګول، اکيسايوف، گونچروف، تورګنيف، دستايفسکي، سالتې کوف، لسکوف او مېګسم گورکي نومونه هم د روسي ادب د زني خالونه دي او بيا د ټالستائي ادبي غلبه خو په روسي ټولنه داسې خوره شوې ده چې شاعري ئې هم کوله او د افسانوي ادب هم يو غېر معمولي او لوه نوم وو. د دغه عصر کارنامې د ټالستائي نه وروستو هم دوامدارې وې چې د ټولو نه غټه نامه پکېنې د ټالستايي هم عصر چيخوف گټلې وه خو د چيخوف اصلي مېدان د شاعرۍ نه وو بلکې په افسانوي ادب او بيا په خصوصي توګه په ډرامه کېنې ئې هغه لازوال کردار لوبولې دے چې سيال ئې پېدا کېدل محال دي. مونږ داسې وئيلې شو چې ټالستائي که د ناول او افسانې لوي نوم دے نو چيخوف د ډرامې يو قداور نمائنده ليکونکې دے خو دلته به د روسي ادب د تفصيلاتو په ځانې نېغ په نېغه د ټالستائي ادبي خدماتو ته راشو او بيا به د هغه د "اعتراف" په حقله هم وضاحت کوو.

د روسي دانشور او لوي اديب ليو ټالستايي کتاب کانفشن مي چې د انګريزي نه پښتو ته د اعتراف په نوم ترجمه کړو نو ورسره مي په شپږو برخو کېنې يوه مقدمه هم وليکله چې پکېنې-- روس خاوره او خلق-- روسي ادب-- د ټالستايي مجموعي ادبي بڅېنې-- د ټالستايي د کتابونو ترجمې-- د کانفشن نوري ترجمې-- او زما ترجمه اعتراف--- د بحث موضوع جوړه شوې ده-- زمونږ توجو روسي ادب ته لږه کمه ده او شايد ډيرو ملګرو زما دغه مقدمه کتاب سره لوستي هم نه وي ځکه دغه مقدمه خپلو د فيسبک ملګرو سره هم شريکول غواړم خو شپږ واړه برخې بيلې بيلې- ځکه چې ټوله مقدمه اوږده ده - نن يې ورومې تعارفي برخه شريکوم--

(I)

اوسنې روس يو داسې وطن دے چې په ډېره خوره رقبه پروت دے او د سوونو کالو تاريخي او تمدني پس منظر لري . د دومره لږ او پراخ وطن په يو سر د يورپ اثرات دي او په بل سر ئې د اېشيا اثرات دي . مونږ که د دې وطن په تاريخي او تمدني پس منظر نظر غورزو نو راته معلومېږي چې د څلورمې عيسوي پېړۍ نه مخکېني د تمدن او کلتور ډېره رنګارنګي لري. په څلورمه عيسوي پېړۍ کېنې چې په روسي وطن کوم خلق قابض شول هغه په بنيادي توګه يورپي نسلونه وو. دغو يورپي نسلونو کېنې يو نسل داسې وو چې اصل ئې جرمنې وو او مشر ئې د هرمانرش په نوم يادېدو. دغه هرمانرش په ورومېي ځل روس ته د يو سلطنت حيثيت ورکړو. دغه نسل نه پس په روس د يورپ له خوا ډېرې حملې شوې دي چې په کېنې د جرمن او سکېنډي نېوين نسلونه مخکېنې مخکېنې وو. د نهمې عيسوي پېړۍ نه تر يوولسمې پېړۍ په روس د سلاف نسل حکمراني پاتې شوه. دې دوران کېنې تاتاريانو هم په روس ډېر ناتارونه کړي دي. دغسې درياګ نسل هم د روس په "کيف" سيمه حکمراني کړې ده خو غټه غلبه بيا هم د جرمنيانو پاتې شوې ده. د كيف د حکمران مجبوري دا وه چې قسطنطنيه سره هم تجارتي رابطه وساتي ځکه په روس اسلامي اثرات هم يو فطري خبره وه. د دغو اسلامي اثراتو په نتيجه کېنې په روسي ژبه کېنې د عربي او فارسي ډېر الفاظ هم داخل شول. تر دې چې په روسي کېنې د زړې پښتو توري هم موندلې شي. ځکه چې د روسي رياستونو تاجکستان، ازبکستان، کرغېزستان، ترکمنستان وغېره غاړې د پښتنو سيمې سره هم لګېدلې وې. تر دې چې په روسي لهجو او رشته دارو ژبو کېنې د اوسپنک (Osatic) په نوم ژبه پښتو ته ډېره نژدې ده او بيا يو شمېر روسي ليکونکي په خپله د پښتو ژبې او ادب څېړونکي او ماهران پاتې شوي دي. تر څو چې د مذهب او عقيدې خبره ده نو هر څو که په روس کېنې د اسلام، بده مت او جين مت اثرات هم شته خو غالب مذهب او عقیده ئې د عيسائيت ده. د دغو ژبو، کلتور او عقاندو اثرات په روسي ادب کېنې د پخوا نه راروان دي او تر ننه ئې جرړې مضبوطې دي.

شرعه الاسلام د نازک خيال حميد مومند ترجمه نه ښکاري

شرعه الاسلام د بخارا د مفتي امام الواعظ رکن الاسلام محمود بن ابي بکر الحنفي په عربي ژبه ليکلی کتاب دی چې بيا په فارسي کېنې هم ترجمه شوې دی - پښتو ترجمه يې هم د مثنوي په شکل شوې ده چې په ۱۳۶۶ هجري کال د سر محقق دوست شينواري په زيار د افغانستان د علومو اکاډمي له خوا چاپ ده او د پښتو نازک خيال شاعر عبدالحميد مومند ماشوال ته منسوب ده خو زه دغه ترجمه د عبدالحميد مومند نه گڼم چې دغه لړ کېنې ما خپل معروضات د محمد اصف صميم صاحب مرتب کړي د حميد مومند کليات د پاره ليکلي خپله مقدمه کېنې درج کړي وو خو زما دغه معروضات زما مقدمې نه حذف کړي شول او مقدمه دغه کليات سره نيمگړې چاپ شوه-- بيا ما هغه نکات خپل اردو کتاب --- پښتو زبان و ادب کی تاريخ--- کېنې شامل کړل چې لوي استاد او محقق هميش خلیل صاحب يې خپل کتاب -- د پښتو شعري ادب-- کېنې تاييد وکړو او هلته يې شامل کړل- بيا نوميالي څيړونکي ډاکټر زبير حسرت هم په حميد بابا ليکلي خپل کتاب کېنې زما دغه موقف د حوالي په توګه راواخستو- دغه نکات دلته هم په لنډه توګه راوړم-

۱--- د شرعه الاسلام په ترجمه د مترجم په حيث په څرګندو ټکو د عبدالحميد مومند ماشوال نوم نه دی ليکلی شوی بلکې يواځې حميد ليکلی شوی دی چې دا کوم بل حميد هم کيدی شي- او په دغه

- دور کښې د پښتو لیکوالو په حیث د یوولسو نورو حمیدانو یادونه ښاغلي زلمي هیوادممل صاحب-- د حمید یاد-- نومي کتاب کښې کړې هم ده
- ۲---- دا نسخه نیمگړې ده او پای کښې یې کاتب یا ناقل پوره معلومات کال سیمه و غیره هم نه دي ښودلي ځکه چې هغه پانې ورکې دي-
- ۳---- نازکخیال حمید خپلو نورو ترجمو کښې د محرک شخصیت نوم ښایي لکه د شاه و گدا قصه یې چې د اخونزاده غلام محمد په خواهش کړې وه خو دلته د کوم محرک شخصیت نوم هم نه ښایي- البته ارواښاد رشاد صاحب د دې ترجمې د محرک په حیث بغیر کومې حوالې د دیر ریاست غلام محمد نوم اخستی دی چې دیر او د حمید کلی ماشو هم دیر نسبت او نزدیکی نه لري-
- ۴--- د دې ترجمې معیار نه خو د حمید د نورو ترجمو غوندې دی او نه د هغه د نورې شاعرۍ غوندې-
- ۵--- دې ترجمه کښې د بحر وزن نه پریوتې شعرونه هم شته چې د استاد او نازکخیال حمید نه یې توقع نه شي کیدی-
- ۶--- دا مثنوي ټوله په اته سیلابونو کښې ده خو چرته چرته پکښې د اوو سیلابونو بیتونه هم راشي لکه د مثنوي دا وروستی بیت چې--
- دلي ختم شه کلام
په ثنا صلات سلام
- ۷--- نازکخیال حمید نه خو په خپله عام شاعرۍ کښې او نه په خپلو ترجمو کښې د خپل تخلص په شکل یا د نوم د برخې په شکل فقیر او عاجز توری پکارولی دي خو شرعه الاسلام کښې فقیر او عاجز گڼو بیتونو کښې راغلی دی لکه
- که کا خدای دا فیروزي
د حمید فقیر روزي
او دا چې
ما عاجز دی خپل کرلی
تا قادر خدای ته سپارلی
- وگورئ دلته هم یو بیت د اوو سیلابونو دی او بل د اتو سیلابونو چې په یوه مثنوي کښې دغه کوتاهي د نازک خیال حمید نه څنگه شوې ده-
- ۸--- د شرعه الاسلام ترجمه په ۱۱۴۸ کښې شوې ده او تر دغه کال پورې د حمید بابا د ژوند بی له دغه ترجمې بل هیڅ سند او ثبوت نشته-
- دغه زما معروضات دي چې اتفاق او اختلاف دواړه ورسره کیدی شي-

د سحر غوندې می شیر په کام کښې خون شو
په شېدا د فلک کار عجب واژون دے

شرح:

شیر پیو ته وائي او کام خلق ته. يعني زه چې خُلي ته پی و اچوم نو هغه می هم په خلق کښې ويني شي ځکه چې فلک يا مقدر راسره اپوټه کار روان کړے دے. واژون اپوټه او مخالف ته وائي. او

بيا ورسره شېدا د سحر د وخت ذکر هم کړې دے چې عموماً خلق پي يا د پيو چائي د سحر په وخت څښي. خو شېدا ته دغه پي يا چائي هم د فلک يعني تقدير د لاسه ويني څښل جوړ شي. نور وضاحت:

فني باريکيو ته ئي هم غور وکړئ. شپي نه پس د سحر وخت او ورځ راتلل د خپل سپين والي يا سپيني رڼا په وجه د پيو سپين رنگ سره مشابه راوړلے شوے دے خو د سحر په وخت د نمر پلوشي سري وي او د وينو رنگ هم سور وي. نو بيا ونيلے شوي دي چې ما ته خو د پيو نه هم سري ويني جوړې شي. لکه د سحر د نمر سپيني پلوشي چې راته سري ښکاري او دا کار راسره فلک کوي، مقدار کوي. اوس دي ته هم غور وکړئ چې سحر او نمر ياد شوي دي. نو نمر خو هم په آسمان کښي دے. يعني فلک کښي دے. او نمر ته د سپينو شغلو په ځائے د سحر په وخت د سرو شغلو دغه رنگ خو هم فلک ورکوي. گويا فلک دا هم اپوته کار کوي يا واژون کوي. او بيا دي ته هم غور وکړئ چې د فلک يا آسمان شکل هم داسي دے لکه جام چې نسکور پروت وي. گويا جام اپوته پروت وي. نو دا خو بيا د فلک واژون شو يعني فلک په خپل فطرت کښي اپوته دے. ځکه ئي د مقدار په حېث کار هم اپوته دے. بيا دي ته هم غور وکړئ چې د فطرت له مخه خو ويني نه پي جوړېږي خو شيدا د پاره فلک دا کار هم اپوته کوي چې د پيو نه ورته وینه جوړه شي- او بيا دي ته هم غور وکړئ چې شير يعني پي او خون يعني وینه خو هم په يو لوبښي کښي وي يعني جام کښي وي. نو چې د فلک جام هسي هم اپوته دے. نو بيا ئي هر کار هم اپوته دے. د سپينو پيو نه سره وینه جوړه کړي. ځکه چې سپيني پلوشي پي د سور رنگ ښکاري او شېدا سره خو هم دغه رويه لري چې هغه د پيو گوټ کول غواړي خو چې تر کام يعني تر حلقه ئي ورسې نو هغه پي هم ورته ويني جوړې شي. د پيو گوټ ئي د وينو په گوټ بدل شي. دغه کار د فلک دے، دغه ئي مقدار دے. او همدغه د شيدا نصيب او تقدير دے- هر وخت اپوته-

بي باوره مقدسات

زمونږ ډير پخواني مقدسات د عقيدت په نتيجه کښي خوندي ساتلي شي خو کوم باوري سند او اعتبار نه لري-- د مثال په توگه د ترکي او مصر نه راواخله تر بادشاهي مسجد لاهور پوري په شلگونو عجايب گهرونو او جماتونو کښي د حضور اکرم ص ويښته مبارک خوندي کړی شوي ښودلي شي - نو دا د حضور پاک ص ويښته مبارک دي د پاره وو چې د دنيا په شلگونو عجايب گهرو ته وليږلي شي- بيا هر عجايب گهر کښي د حضور د شين رنگ پگړی کمبلي پيزار او کونتي هم پرته دي-- نو دا ځنگه امکان لري چې د حضور به سلو نه زيات پټکي وو او دغه هومره يي کمبلي پيزار او کونتي هم وي چې بيا هر عجايب گهر ته ورسيدې-- دا هم وگورئ چې چرته د کوم غر د پاسه يو لوی راپريوتونکی کاني وينو چې د لاس د پنجه نخښه وي پرې نو بس وييلی شي چې دا د حضرت علي کرم الله وجهه د لاس پنجه ده چې کاني راغورزیدو خو حضرت علي په خپله پنجه را ايسار کړو-- نو حضرت علي د کومو کومو سيمو غرونو ته دغو کانيو را ايسارولو له تلي وو- داسي کاني خو بلها ډيرو سيمو کښي دي- چرته چې اوږده قبرونه وينو چې د خپلي زماني د مجبوري او ضرورت تر مخه اجتماعي قبرونه جوړ شوي وو يعني يو قبر کښي به ډير مري ښخولي شول-- مونږ دغو قبرونو نه د گزونو په حساب نوگزي بابا او چهل گزي بابا جوړ کړل چې دا خو

نهه گزه دنگ او څلویښت گزه دنگ بزرگان او بابا گان وو- تر دې چې اوس د خپلو رنځونو علاجونه هم په دغو مزارونو کوو-- کله سلیمان علیه السلام پښتون کړو او دې ته نه گورو چې بیا خو به د حضرت سلیمان پلار حضرت داود هم پښتون وو نو په هغه نازل شوی کتاب زبور بیا ولې پښتو کېنې نه دی-- کله حضرت ابراهیم علیه السلام په جمرود کېنې اور ته اچوونکی یادوو او جمرود د نمرود نه مشتق یادوو- کله قیس عبدالرشید د پښتنو نیکه کړو خو دې ته نه گورو چې د قیس مور او پلار د عربي تهذيب نه څه خبر وو چې په زوی یې عربي نوم قیس عبدالرشید ایښودو او د قیس نه مخکېنې دا پښتانه بیا د چا اولاد دی-- کله خالد بن ولید پښتون کړو چې په عربو کېنې یې خپله بني مخزوم قبيله معلومه ده- کله د بت شکن په نوم محمود غزنوي پښتون کړو چې پلار یې سبکتگین او نیکه یې الپتگین مشهور ترکان وو-- داسې گڼ شمیر نور مثالونه دي چې مونږ یې د تاریخ او کتاب برخه هم جوړو او د تحقیق او څیړنې نوم هم ورکوو-- پښتانه او غیر پښتانه دواړه دغه عمل کوو- بس د عقیدت له مخه-- د مقدسو دروغو په شکل-- خو رښتیا اوریدلو ته غاړه نه ږدو چې چرته گناهکار نه شو-

دین که مذهب

د فیسبک یو گروپ کېنې پوښتنه شوې وه چې دین او مذهب کېنې څه فرق دی-- ما ورته دغه وضاحت وکړو-

هر څو که دین او مذهب دواړه د عربي توري دي خو دواړه معنوي فرق لري--- قران حکیم چرته هم اسلام د پاره د مذهب اصطلاح نه ده راوړی هر ځای یې د دین اصطلاح راوړې ده- دین او مذهب کېنې معنوي فرق دا کیدی شي-

۱--- دین د ژوند تیروولو کامل نظام ته وایي چې د رسمي عباداتو نه علاوه پکېنې اقتصادیات سیاسیات قوانین فلسفه ساینس او نور علوم و فنون زده کول او ژوند کېنې عملي کول هم شامل وي او مذهب اولیت رسمي عباداتو موندنې روژه ذکر اذکارو وغیره ته ورکوي نورې خبرې بیا وروستو راځي

۲--- دین د خدای له اړخه راغلي د قوانینو او تعلیماتو مجموعه وي چې تر څو د انساني لاس وهنې نه پاکه او محفوظ وي نو دین وي او چې انساني لاس وهنې پکېنې وشي نو دین په مذهب بدل شي-

۳--- دین خدایي لار وي او مذهب د انسان له خوا جوړې شوې لارې وي-

۴--- دین کامل او جامع وي او مذهب جزوي او نیمگړی وي-

۵--- دین ټول انسانیت د پاره یو وي او مذهبونه ډیر او گڼ شمیر

د دغو څو توپیرونو په رڼا کېنې دا هم باید جوتنه وي چې د حضرت ادم نه تر حضرت محمد صلی الله علیه وسلم پورې هر نبي خدایي پیغام د دین په شکل راوړی دی ځکه د هر نبي راوړی پیغام په خپل اصلي شکل کېنې دین وو او دغه هر یو پیغام اسلام وو-- خو وروستو چې انسانانو پکېنې لاس وهنه وکړه نو هر دین په مذهب بدل شو او د اسلام نه خبره یهودیت نصرانیت مجوسیت عیساییت وغیره ته راغله -- اسلام یواځې د حضرت محمد ص راوړی پیغام پاتې شو او یواځې د حضرت محمد ص وحی دین پاتې شو نور هر څه په مذهبونو بدل شو---

خبره نوره مخکېنې لاره چې په اسلام کېنې د څلورو امامانو فقهي دانش ته د مذهبونو نوم ورکړی شو--

خبره دې نه هم مخکېنې لاره چې دغه مذهبونه هم بيا په مسلکونو بدل شو--

خبره دې نه هم مخکېنې لاره چې دغه مسلکونه په فرقو بدل شو--

خبره نوره هم مخکېنې لاره چې هره فرقه په ذيلې څانگو تقسيم شوه--

خبره نوره هم مخکېنې روانه ده الله دې خير کړي--

بس دين يو دی -- دين اسلام دی--خو چې په خپل اصلي او محفوظ شکل وي--- نور مذهبونه مسلکونه فرقي د فرقو څانگې وغيره دي چې دين سره يې هيڅ تعلق نشته - دغه هر څه د انسان جوړې کړې لارې دي د خداي لار نه ده-- د خداي لار يوه وي- شل نه وي او شل واړه خپلو کېنې متضاد هم نه وي--

قامپالي

زه د قامپرستی نه قامپالي اصطلاح زياته مناسب گڼم چې د پرستش عنصر پکېنې نه وي بلکې د پاللو عنصر پکېنې جوت وي-- دغه قامپالي زه کوم مخصوص سياسي گوند پورې هم محدوده نه گڼم- د يو قام او ملت ژبه پالل ورته وده ورکول د بقا او ارتقا احساس يې لرل او عملي هڅې کول زه اصل قامپالي گڼم - په دې بنياد د پښتو هر ليکونکي چې په دغه جذبه عملي او قلمي هڅې کوي زه يې قامپال بولم- که سياسي اړيکي يې هر گوند سره وي خو ژبه او قام پالي نو قامپال دی- په دغه پيمانه په سياسي حواله مسلم ليکي حمزه بابا زه ډير لوی پښتون قامپال گڼم-- دوست محمد خان کامل مرحوم ډير جوت پښتون قامپال گڼم--تر دې چې اسلم خان کمالی خان مير هلالی قمر راهي پير گوهر او ځنې نور هم پښتانه قامپال گڼم چې دغه ټول مسلم ليکيان وو-- زمونږ د عصر عبدالسبحان خان او د هغه د فکر نور ملگري هم قامپالو کېنې شاملوم-- دغسې د کاکاجي صنوبر او د هغه ملگري چې په سياسي حواله د کين لاس سياست کوونکي يا کميونزم نه متاثره پښتانه وو خو د پښتون قام او پښتو ژبې د بقا او ارتقا احساس يې هر وخت ملگری وو لوی قامپال گڼم-- بل خوا داسې هم ډير کيدی شي چې د قامپالني په نوم پيژندلي سياسي گوند کېنې به شامل وي خو د پښتون قام او پښتو ژبې د بقا او ارتقا به ورسره نه خو احساس وي او نه به يې عملي سياست کېنې دغه عنصر شامل وي- نو دغسې خلکو ته به پښتون قامپال څنگه ووايو--- د مفادو سياست او د پښتون قامپالني نظرياتي سياست بايد چې بيل بيل وساتو او د قامپالني فيصله د قام پالني يعنې قام او ژبې پاللو سره تړلي وشميرو-

املا او رسم الخط (ليکدود)کېنې فرق

ډير خلق املا او رسم الخط يا ليکدود کېنې فرق نه کوي- ځکه د مبتدي زده کوونکيو د پاره مي د لنډ وضاحت ضرورت محسوس کړو-

املا د ژبپوهنې سره تعلق لري. او رسم الخط (ليکدود) د ښکلو هنرونو يا اړت او خطاطۍ سره. په ژبپوهنه کېنې د گرافيم او فونيم اصطلاحات رائج دي چې گرافيم د گراف په مناسبت شکل يا علامت او نخبنې ته وائي او فونيم آواز يا غږ ته وئيلې شي. د هرې ژبې خپل خپل آوازونه وي. په گڼو ژبو کېنې ځينې آوازونه مشترک هم وي. په خصوصي توگه د يوې کورنۍ يا ډلبندۍ گڼو ژبو کېنې ډېر آوازونه يا غږونه مشترک وي او يو رنگ ادا کيږي خو په ځينو ژبو کېنې بيا يو شمېر داسې آوازونه يا غږونه هم وي چې صرف په هم هغه ژبه کېنې ئې اداښکي سمه کېدلې شي. په نورو ژبو کېنې د دغو مخصوصو غږونو ادانيکي په سمه توگه نه شي کېدلې. دغو آوازونو يا غږونو د پاره چې په متعلقه ژبه کېنې کوم شکلونه علامتونه يا نخبنې ټاکلې شي، هغه که د نورو گڼو ژبو خپلو کېنې مشترک وي او که د مخصوصو ژبو د مخصوصو غږونو د پاره ځانگړي وي خو په هر حال دغه شکلونه علامتونه يا نخبنې د دغو غږونو د پاره گرافيم وي چې مونږ ورته په آسانو ټکو کېنې الفبا Alphabets يا د عربي حروف تهجي وايو. دغه الفبا يا حروف تهجي د متعلقه ژبې املا گڼلې شي. يعنې فونيم د پاره گرافيم يا غږ د پاره شکل او گراف.

خو رسم الخط يا ليکدود د دې نه جدا څيز دے. رسم الخط په اصل کېنې د ليکلو يا خط طريقي، سليقي، انداز يا دود ته وئيلې شي چې د ژبپوهنې نه زيات تعلق ئې اړت او هنر، خطاطۍ او مصورۍ يا د کتابت طريقو سره وي ځکه مونږ په رسم الخط کېنې د ځينو مشهورو او معروفو خطونو نومونه چې اخلو نو مونږ وئيلې شوچې خط کوفي، خط شامي، خط رفاع، خط نسخ، خط نستعليق، رومن، يوناني، لاطيني وغېره د رسم الخط يا ليکدود نومونه دي چې په تاريخي تناظر کېنې د دغو ټولو نه ورومې د مېخي خط رواج وو. ځکه مونږ بايد چې د املا او رسم الخط يا ليکدود دغه بنيادي فرق په نظر کېنې وساتو.

د دروند شخصيت او عالم فاضل مشر ليکوال ډاکټر سيد چراغ حسين شاه صاحب دغه ليک راته اوس گران دوست احمد جان مروت راولپړلو. هر څو که زه ځان د دغو درنو لفظونو قابل نه گڼم خو د دروند ډاکټر صاحب مينه خپل افتخار گڼم نو ځکه دغه ليک خپلو ملگرو او مينه والو سره هم شريکول غواړم--

حنيف خليل د صبا ميکسم گورکي

ډاکټر سيد چراغ حسين شاه

حيات اباد 8.5.2023

د ډاکټر اسرار سره دفتر کېنې ناست وم - تپوس ئې وکړو گاډې دې راوستې دے، ما ويل او - ده اوويل : راځه چې قلندر مومند صيب ته ورشو، هغه د ځان سره واخلو او د هميش خليل ځائ ته ورځو. څوک نږدې ښځينه ئې په حق رسيدلې ده - هغه ورځو کېنې د قلندر او د هميش په منځ کېنې د "پته خزانه" په اصليت يو تود ادبي قلمي جنگ روان وه - د اسرار صيب مدعا دا وه چې

داسي به د خپل وخت د پښتو دوه ادبي اتلانو، چې پکښې د پير روښان او اخوند درويزه په رنگ يوه مبارزه روانه ده، هغه به ئې په ملگرتيا او رورولۍ کښې بدله شې - قلندر صيب راسره روان شو او د هميش صيب د غريب آباد کور ته ورغلو - دعا مو او غوښته - چې واپس راتلو نو هميش صيب غلي شان يوه کتابچه راگره چې د کتاب نوم ورباندې "نام حق" ليکلې وه - او دا تصنيف هميش صيب خوشحال ته منسوب کولو - ورسره ئې اووې دا کتاب پټ درکوم "دا خلق ئې نه مني" - ما کتاب د خان سره سنبال کړو - دا وخت د هميش صيب په ترڅ کښې يو زلمې هلک چپه خوله ولاړ وه او دا هرڅه ئې د فکر او مشاهدې په زور په ذهن کښې سوگه کول - څو ورځې پس د کاغذونو يوه پنډه راغله - ليکلې ئې وه دا د حمزه بابا د لاسه د حضرت علي کرم الله وجهه (رض) ته منسوب مشهور کتاب نهج البلاغ د پښتو ترجمې مسوده ده - مونږ دا خوښ لرو چې ته د دې کتاب ديباچه يا پيژندگلو وليکي - د خط په اختتام کښې د مکتوب نگار خپل نوم حنيف خليل ليکلې وه - دا د زلمې حنيف خليل سره زما اولنۍ پيژندگلو او د تعلق پيل وه - کال شايد 1996 يا 1997 عيسوی وه - څه موده پس دغه زلمې نوخيزه ځوان دې آني خان هسپتال کښې زما دفتر ته راننوتو، دغه وخت د کالج استاد وه او سم اعتماد پکښې راغلي وه - ژوند کښې د پرمختگ ولوله ئې لرله - او د خپلې خوش کلامۍ، علمي سنجيدگۍ او پختگۍ په زور ئې د متاثر کولو چل زده کړې وه - د استاد ټاکلو نه مخکښې ئې "د رحمان بابا اعجاز" او "باباي غزل" کتابونه ئې چاپ کړي وو، چې د دې ستاننه د پښتو نامتو پوهانو نه پرته د اردو ويونکو نقادانو هم په درنو ټکو سره کړې ده - داسې د پبلک سروس کميشن ممبران ئې حيرانه واچول او ډير خوشحاله هم شو چې تيار استاد او پيدانشي پوهان مو وموننو - د مخکښې نه تراشلي هيره مو تر لاسه کړه - دې تراش خراش او موزونيت کښې د شيخ الاساتذه تقويم الحق صيب مرحوم خاص لاس دے - د ليکوال په ژوند کښې د کتابونو د کتو، لوستو او د ادب پوهې د منزل نه پس د صاحب کتاب د جوړيده مرحله راځي خو دې زيرک دا منزلونه ډير زر لنډ کړل ځکه چې ده کښې يو بل ډير اهم صفت دے هغه د مشرانو ادب او عزت کول وو او د دوئ د محفلونو او ذاتي علمي صحبتونو نه بلا واسطه استفاده او فيض تر لاسه کول وه - دغه مجلسونو کښې د ده په سوالونو او پوښتنو کښې د شوخي، بيبياکۍ عنصر به ضرور وي خو د ادب لحاظ او د مشرئ د احساس قدر او صفت جوهر بېچده زيات لري - خوش اخلاقه، خوش طبعه او محفل آرا ځوان دے - د علم او حکمت خزاني په باره کښې حنيف چې چرته هم اوړي دے ځان ورسوي او ښه استفاده ورنه کوي -

گفت حکمت را خدا خير کثير

برکجا اين خير را بينی بگير

کتابونه : حنيف خليل تر اوسه دوه د پاسه شپيته (62) کتابونه چاپ کړي دي - پښتو، اردو او انگرېزي کښې ليکل کوي - او درې واړو ژبو په ليکلو کښې روان، فصيح البيان او قادر الکلام دے - تخليق، تحقيق او تنقيد ئې معياري او په سائنسي طريقه کار پوره، مناسب او متوازي ښه په تفصيل سره وي - که خپل استاد، مربی، مشفق او مهربان مرشد هميش خليل د ژوند او فن باندې ئې د خپل ادبي ژوند اولنې کتاب ليکلې او چاپ کړې دے، (د ريکارډ مطابق) داسې ئې د خپل تعليمي دور استاد او محسن تقويم الحق صيب په شخصيت او فن هم د پاکستان ادبياتو اکيډمي په مرسته يو د اعلي پاي کتاب ليکلې دے - داسې ئې د کاکاجي صنوبر حسين، ولي محمد طوفان او پريشان خټک غونډې نظرياتي او انقلابي ادبي مشاهير شخصيتونه هم هير کړي نه دي - او د هر شخصيت حق ئې پوره انصاف سره ادا کړې دے - د ده غټه شاهکار کارنامه د موشگاف او نازک

خیال شاعر کاظم خان شیدا د کلام وضاحت او تفسیر دے - ده ته مونږ پښتو ادب کښې واحد شیدا شناس وئیلے شو.

د ده د پلار خواش وه چې د ده زوئ چرته پتواری یا وکیل جوړ شی - د ده دا ارمان د یوې بوډۍ ترور د دعا په مصداق وه چې ډیټی کمشنر ته ئې دعا وکړه چې بچیه خدای دې پتواری که ، چې د نوبنار خلق ورته مرزا وائی - د حنیف پلار ته د ده دوستانو د تاریخ مرصع یوه نسخه وربښکاره کړه چې دا د پتواری سره د کلی د خلقو د شجرې او د خسره جاتو نمبرې دی - د پلار د علم نه پټ په پټه یو عالم، پوهان، شاعر او د ادیب لوړ شهرت ئې تر لاسه کړو -

د کسانانو، مزدورانو د نړۍ والې ورځې په مناسبت سره ریکارډ شوی د ده یو پیغام مې تر نظر شو، په دغه پیغام کښې انکشاف کوی چې د احسان دانش او د ملک معراج خالد په شان د ده والد بزرگوار هم یو مزدور او کسان وه، چې نن ئې یو زوئ د ادب او بل د انجنرنګ پی - ایچ - ډی ډاکټران دی - انشاء الله گران حنیف خلیل به د پښتونخواه ټالستائی او میکسم گورکی څیژی او د ادب بام ته به رسی - وما توفیقی الا بالله -

اعتراف : څوکاله مخکښې ما د پاڅون رسالې د پاره د اعتراف د سر خط لاندې یو مضمون لیکلې وه - هغه وخت ما ته د فرانسیسی فلاسفر “روسو” د اعترافاتو پټه وه او هغه زما په نظر کښې د عالمی معیار شاهکار کتاب وه - روسی ادب سره زه لږ ډیر بلد وم خو ما د ټالستائی صرف دوه ناولونو نومونه اوریدلې وو، او دا دوه ناولونه “وار اینډ پیس (War and Peace)” او “انا کرینا” (Anna Karenna) مې د عالمی شهرت کتابونه گڼل ، خو د ټالستائی د دې اعتراف نه خبر نه وم - خدای خبر چې زموږ افغان لیکوالانو دا کتاب ولې پښتو ته نه دې اړولې - حنیف خلیل دا کتاب څو ورځې مخکښې راپرزو کړو چې په ساده سلیس بیان او د پښتو ژبې د گرامر د مزاج او د لوړو او ژورو سره سمه ترجمه ده - مترجم د Confession د توری ترجمه “ننواټي” غوره کړې ده ____ چې د عربی د توبه النصوح یعنی ریښتوني توبه ده ____ چې پکښې د بنده او د خالق تر منځ د پادری د واسطې ضرورت نه وی - خو بیا هم د مسلمانانو صوفیاء دلته د شیخ، پیر یا د مرشد کامل وجود ضروری گڼی - د حنیف دا خیال هم دے چې که ټالستائی د اسلام او د قرآن تعلیمات لوستی وے نو د ژوند د عذاب او د اضطراب دا اوږده موده به ئې په راحت او سکون کښې تیره شوې وه - اقبال هم دا خیال د نطشي په باره کښې ظاهر کړی وه او وایی :

اگر بوتا وه مجذوب فرنگی اس زمانے میں

تو اقبال اس کو سمجھاتا مقام کبریا کیا ہے

خو ډیر زر د دې حقیقت احساس ورته وشو چې دا کار زما یا د بل د عقل، منطق او د فلسفې په پړپنچ او جال کښې انځښتی کس د وس بری کار نه دے - دې عالی او ارفع مقصد او مرام ته رسیدو د پاره د شیخ احمد سرهندي مجدد الف ثانی په شان کامل شیخ او مرشد د توجه او لار ښودنه پکار ده -

کاش بودے در زمانے احمدے تا رسیدے بر مقام سرمدے

ټالستائی آخر کښې په دې نتیجه رسی چې انسان د فلسفې، د سائنس او د خشک رسمی عبادتونو او د عقیدې د بحثونو په زور د لارې سر ته رسی بلکې د خدای د خوار، مجبور، مقهور، مظلوم او د عاجز، بې وسه، غریب او پریوتی مخلوق خدمت، مرسته او مینه اصل صراط مستقیم دے - ټالستائی گاندهی متاثره کړو او د گاندهی د خدمت، د امن او د مینې دا لار باچا خان خپله کړه - مادر

تريسا ورباندي نوبل انعام وگټلو - بيا عبد الستار ايدهی د نیکو چارو او د خدمت دا مشن مخته بوتلو -

نن مونږ د حنيف خليل گولډن جوبلی نمانځلو له راغلی یو - ده په خپل دې پنځوس کلن عمر کېنې ادبی دنیا ته دوه شپيته (62) ډیر د کار کتابونه د پښتو، د اردو او د انگریزی، ادبی، نصابی او تعلیمی کتابونه سوغات کېنې سپارلی دی - داسې دے د پاکستان د 1973 ء آئين همخولے دے - دې موده کېنې ده چې څومره سپینې پانې توري کړې دي هغه که د تلې په یو پل کېنې د یو بل په سر کېښودل شي او بل لور ته د ده قد او عمر ته حساب وکړے شي نو اولنې اړخ به د دې په مقابله کېنې دروند او قد آور وخیژی -

نن د ده سره پوهه د کامل مومند او د قلندر مومند، ابلاغ، د تقرير او د تحرير فن د تقويم الحق او د پریشان خټک خدای بخښلو او تحقیقی، تنقیدی او تخلیقی صلاحیت د همیش خليل دے - امید دے چې د خپل دې صلاحیت او قابلیت په زور به د ادب صباون روښانه او د مقدار او معیار سره د نړۍ د نورو د پانې ژبو سره هم سره او هم تکره کړی -

خرد کو غلامی سے آزاد کر
جوانوں کو پیروں کا استاد کر

د لوي استاد ارواښاد عبدالحی حبيبي تلين

نن د مئ نهمه د لوي استاد ارواښاد عبدالحی حبيبي صاحب (۱۹۱۰..۱۹۸۴ عيسوي کال) د يو څلويښتم تلين ورځ ده- د څلور اویا کالو په يو ژوند کېنې يې هغه څه کړي دي چې په لسو ژوندونو کېنې هم گرانه ده-

د علم و ادب په اسمان کېنې د بري پښتونخوا په پنځو ستورو کېنې د خپل کاروزيار او علمي مقام په حواله د ټولو نه ځلاند ستوري عبدالحی حبيبي صاحب د خپل علمي سفر پيل د ديني زدکړو او د ماشومانو د ښوونځي د يو ښوونکي په توگه کړی وو چې د خپل خدای ورکړي اهليت په لاره د يو شمير نورو عهدو سره-- د پښتو ټولنې د مشر-- د لوي پوهاند-- د لويې جرگې د غړي-- او د صدر اعظم موسی شفيق د مشاور درجي ته رسيدلی وو- په ۱۹۵۰ عيسوي کال چې پيښور کېنې استوگن شو نو د کاکاجي صنوبر او نورو دانشورو سره يې د اولسي ادبي جرگې په غونډو کېنې ناستي کولې تر دې چې خپلې ليکنې به يې هم نقد ته وړاندې کولې - په اردو ژبه هم پوهيدلو او د فارسي ژبې خو د گڼ شمير کتابونو پياوړی ليکوال وو-- په عربي ژبه يې هم لاس بر وو تر دې چې د سنسکرت او نورو زرو متونو د ليکدود پوهه يې هم لرله- په ۱۹۳۳ کال کېنې د درې ويشت کالو زلمی وو چې په کندهار کېنې يې علامه اقبال سره د پښتو ژبې ادب تاريخ سياست او نورو اړوند مسلو په اړه خبرې کړې وې- يو نيم سلو نه د زياتو کتابونو او پنځه سوو نه د زياتو څيړنيزو مقالو دغه ليکوال په ايران کېنې د خپلو فارسي کتابونو په وجه يو لوي دانشور گڼلی شي او په مغربي هيوادونو کېنې د هغه د کتابونو د انگریزي فرانسوي او الماني ژباړو په وجه د نظر خاوند بللی شي- تر دې چې ځنې کتابونه يې په عربي هم ژباړل شوي دي- د کوزې پښتونخوا پوهنتونونو کېنې هم د هغه کتابونه په لوړه سويه د نصابونو برخه ده- شاعر نثار ادیب نقاد او تاريخدان خو هغه هسې هم وو چې ورسره د ژورناليزم په ميدان کېنې هم د طلوع افغان او ازاد افغانستان د مدير او مشر په حيث د هغه بخښنې د هيرولو نه دي- هسې خو د هغوئ د کتابونو د لوړ کيفيت سره سره

کمیت هم دومره دی چې د دوی تر قد یې د کتابونو لړۍ او پړۍ پورته ځي خو د تذکره الاولیا د څو پاڼو دریافت د پټې خزانې تدوین د پښتانه شعرا تالیف د افغانستان تاریخ او د هغه فارسي کتابونو د حبیبی صاحب قد خورا ډیر لوړ کړی دی-- حبیبی صاحب چې په خپل ژوند کېنې څومره پانې توري کړي دي لوستلو ته یې هم ډیرې عشري پکار دي- ځکه مونږ لا حبیبی صاحب لس فیصده هم نه دی لوستی-- باید چې توجو ورزیاته کړو-- په پښتو او پښتنو یې پریمانه لوریني کړي دي - روح یې ښاد-

د ساحر لدهیانوي د یو نظم په تاثر کېنې زما یو وړوکی نظم د مینه والو په خدمت کېنې

جنگ خو د سپیو کار دی

جنگ مې د سترگو خوښ وي

چې یو جمال زیږوي

سترگې چې یو شي سره

د مینې حال زیږوي

د زلفو جنگ هم ښه وي

خوږې وړې هم ښایسته

کمځی کمځی هم امن

د اتفاق علامت

د کیف سرور ضمانت

ډیر انساني جنگونه

هم مقدس گنمه

خو چې د شر خلاف وي

چې د تیاریو په ضد وي

د جهالت خلاف وي

د محبت په میدان

چې د نفرت خلاف وي

بس د باطل خلاف وي

چې انتشار جوړوي

د هغه مخه نیول

زړونو کېنې لار جوړوي

اضداد خو وي په ژوند کېنې

د ارتقا نخښې دي

خو چې په ژوند کېنې اعداد

معني مثبت ولري

قدروقيمت ولري

څه صداقت ولري

حيف چي د نن انسان خو
 معني بدلي کړلې
 هغه مثبت توري يې
 ټول کړل په منفي بدل
 لکه رڼا د پاره
 چي څوک خپل کور لمبه کړي
 د ارتقا جنگونه
 کړي د فنا د پاره
 مرگونه کله کوي
 کار د بقا د پاره
 انسان چي چرته هم مري
 ټول د ادم بچي دي
 د ټولو وینه يوه
 د ټولو درد هم يو دی
 درد هيڅ مذهب نه لري
 هيڅ قاميت نه لري
 جغرافيه نه لري
 څه تفاوت نه لري
 د ويني رنگ خو يو دی
 هم يې غورزنگ خو يو دی
 وینه دې تويه نه شي
 شخړه دې لويه نه شي
 چي د انسان وینه وي
 انسان په انس ولاړ دی
 انسان جنگونه نه کړي
 انسان خبرې کوي
 انسان خو ژبه لري
 روزمري هم جوړوي
 يوه يې دا روزمره
 :جنگ خو د سپيو کار دی:

زه او فلمستار جميل بابر

اوریدلي مې وو چې فیض احمد فیض په یوه موقع هند ته تلو نو خپلې لور منزله هاشمي ورته ویلي
 وو چې ما د پاره د دلیپ کمار نه اتوگراف (لاسلېک) راواخله-- فیض چې بغیر اتوگراف واپس
 راغلو نو لور ته یې وویل چې دلیپ کمار سره مې ملاقات هم وشو خو هغه زما د شاعرۍ نه

دومره متاثر وو چې زما د اتوگراف غوښتنه يې وکړه نو بس ستا د فرمايش پوره کولو جرات مې ونه کړی شو او بغير د هغه د اتوگراف نه واپس راغلم--

دا قيصه مې فلمستار جميل بابر سره زما د تعلق په اړه وکړه-- هر څو که نه خو زه فيض يم او نه جميل بابر دليپ کمار دی خو دومره قدر ضرور ده چې زه د خپلي پښتنې خاورې او خپلي پښتو يو وړوکی ليکوال يم او جميل بابر د پښتنې خاوروې او پښتو فلمونو يو لوی اداکار دی--- زه ټول عمر د هغه د فلمونو کتونکي او د هغه عقيدت مند پاتې شوی يم او هر وخت به مې دا خواهش وو چې جميل بابر سره به څنگه ملاقات وکړی شم-- دوه کاله مخکې چې زما په گولډن جوبلي (پنځولس کلن جشن) دستوره کېنې هغه خپلو خبرو کېنې ووييل چې زه په دې فخر کوم چې د حنيف خليل په حلقه کېنې يم نو ما ته هغه د فيض او دليپ کمار واقعه راياده شوه چې فخر خو زه کوم چې جميل بابر سره زما د دوستۍ رشته جوړه شوې ده-- دغه پس منظر کېنې د بابر صاحب تاثرات ملگرو شره شريکول غواړم چې ډاکټر شهاب عزيز ارمان خپل کتاب--- ادب شناس حنيف خليل-- کېنې خوندي کړي دي- بابر صاحب داسې وييلي وو-

----- حنيف خليل صېب سره چې ما څومره ژوند تېر کړی دے او ما څومره جج کړی دے. نو هغه د ښه اديب او ښه ليکونکي سره سره يو عظيم انسان هم دے. حنيف خليل صېب داسې يو انسان دے د چا باره کېنې چې علامه اقبال ويلي دي:

"سلام اس پر، جس نے بادشاہی میں فقیری کی"

هغوي د دې قابل او حقدار دي. هر فن او علم سره چې انسانيت ملاؤ شي هغه بيا اسمان ته رسي او د حنيف خليل صېب قابليت سره سره انسانيت هم ملگر دے. او زه پرې ډېر فخر کوم. ما د پاره د وياړ خبره ده چې زه د حنيف خليل په حلقه کېنې يم.

زما په حلقه کېنې يو داسې گل هم شته او دا د قلم خاوندان ټول هغه گلونه دي چې دوي ته زه د پښتو څوکيداران او د خپلو پټکو گلونه وایم.... د کاظم خان شېدا د شعر تشرېح ئې داسې کړې ده چې مونږ له ئې ورسره نوره هم مينه پېدا کړه. او شېدا ئې په خلقو پېژندو. حنيف خليل د ليک او تخليق سره سره په انساني خصوصياتو او پښتو هم يو دروند انسان او محترم پښتون دے

ادب شناس ص ۱۷۲ ----

عکس زما دفتر اسلام اباد کېنې اخستی شوی دی چې بابر صيب زما خوا ته راغلی وو-

نن به د رحمان بابا د يو شعر په وضاحت او تکنیک خوند واخلو-

چې له سترکو مې خوناډ د زړه عيان شه

له نظره مې هر سنگ در و مرجان شه

خوناډ--- فارسي ده-- د خون او اب مرکب دی-- وينه او اوبه- يعنې هغه اوبه چې وينه پکېنې هم

گډه وي-- د وينو اوښکې-

عيان-- ښکاره او څرگند

سنگ--- کاڼی

در و مرجان---- ملغلرې او لعلونه

وضاحت--

په ورومبي نظر خو دا شعر ساده او اسان ښکاري - خو چې غور ورته وشي نو تغزل او تکنیک يې د کمال دی- رحمان بابا وايي چې د زړه درد مې د اوبښکو په شکل سترگو ته راغلو او دغه د وینو اوبښکي مې راڅرگندي شوي نو بيا راته هر کاني در او مرجان يعني ملغلري او لعلونه ښکاريډل-- اوس غور وکړئ-- د زړه شکل هم د لعل غوندي وي- زړه د سرو وینو مرکز وي او لعل هم سور رنگ لري- او بيا چې زړه کښي د محبوب د مينې درد هم پروت وي نو بيا خو زړه لکه د ملغرو قيمتي هم وي-- لږ نور غور وکړئ چې د وينې رنگ سور وي او د لعل رنگ هم سور وي نو ورسره د اوبښکو رنگ سپين وي او ملغره هم سپينه پرقيدونکي وي- لږ نور غور وکړئ چې لعلونه او ملغلري د کابو نه جوړيږي- گويا در او مرجان هم کاني وي خو قيمتي او بيش بها کاني- لږ نور غور وکړئ چې خوناښکي د وينو اوبښکي خو سترگو نه راځي خو نظر هم سترگو کښي وي-- اوس دغه تناظر کښي رحمان بابا وييلي دي چې-- زما زړه کښي د مينې پروت درد چې د سترگو د خوناښکي په شکل راڅرگند شو نو بيا راته په همدغو سترگو هر کاني در او مرجان ښکاريډو- گني هسي خو هر کاني در او مرجان نه وي- خو رحمان بابا ته ولي هر کاني در او مرجان ښکاره شو-- ځکه چې هغه ته د محبوب د مينې درد گران دی او لکه د لعل او گوهر قيمتي دی-- او همدغه درد خو يې د خوناښکي د وينو اوبښکو په شکل سترگو نه عيان شوی دی- او بيا د سرو وینو او سپينو اوبو اوبښکي چې د سترگو نه قطار قطار بهيږي گويا د سرو لعلونو او سپينو ملغرو داني په اميل کښي په قطار پيللي شوي دي- رحمان بابا ته چې په دغه کيفيت کښي په خپلو سترگو هر کاني سور لعل او سپينه ملغره ښکاري نو ځکه چې سترگو کښي يې اوبښکي د سرو وینو او سپينو اوبو مجموعه ده- بلخوا دغه هر کاني هم په دوه ډوله علامت دی-- يو دا چې د محبوب زړه د کاني دی-- دويم دا چې محبوب په رحمان بابا د جفا او بې رځي کاني ورولي دي خو بيا هم رحمان بابا ته دغه د کاني زړه او دغه جفا او بې رځي هم در او مرجان ښکاري-- لعلونه او ملغلري ورته ښکاري- ځکه چې د محبوب له مخه دي نو بس د رحمان د صادقي مينې سرمايه ده-- ځکه ورته دغه کاني هم لکه د در او مرجان گران او قيمتي دي-

اوس به مونږ په دې پوهه شوي يو چې رحمان بابا د تورو راوړنه څنگه کړې ده او د خوناښکي سترگو-- نظر-- عيان-- سنگ او در و مرجان تورو نه يې څنگه معني اخستي دي او څنگه يې د خپل شعر په دوو مصرعو کښي ځاي کړي دي- دغه د رحمان بابا د تغزل او هنري نزاکت انداز دی- ځکه زه وایم چې رحمان بابا محض ساده او اسان شاعر نه دی بلکې د تغزل او تکنیک بادشاه هم دی-

نې نامه

فارسی کلام : مولانا جلال الدین رومی

پښتو ترجمه : ډاکټر حنيف خليل

نې نامه د مولانا جلالدين رومي شاهکار او د نړيوال شهرت مثنوي ده چې ورته مثنوي معنوي هم وييلی شي --- د نړی په شلگونو ژبو کښي د دې مثنوي ترجمي او شرحي شوي دي --پښتو کښي يې يوه خلاصه عبدالاکبر خان اکبر ليکلي ده چې ورسره يې د ځنو چوپ کړی شوو بيتونو نثر کښي ترجمه هم ورکړې ده----

مولانا روم د شمس تبریز مريد او د علامه اقبال روحاني مرشد وو --- هغه گڼ شمير کتابونه ليکلي دي خو د عالمگیر شهرت ذريعه يې دغه مثنوي جوړه شوې ده -- د دې مثنوي ټول بيتونه شپږ ويشت زره شپږ سوه شپيته دي چې په اوو برخو يا دفترونو کښې ويش دي دغو کښې شپږ دفترونه ورومبي او بيا اووم دفتر د مولانا د ناروغۍ په وجه څه موده پس ليکلی شوی دی ---- د ورومبي دفتر ورومبي برخه يې اته دیرش بيتونه لري چې ما يې پښتو کښې منظومه ترجمه کړې ده

ياده دي وي چې مولانا روم په شپږ سوه څلورم هجري کښې بلخ کښې زيږيدلی او په شپږ سوه دوه اويا هجري کښې وفات شوی وو چې مزار يې په ترکي کښې دی ---- د اصل کلام يواځې ورومبي بيت يې راوړم-

بشنو از نی چون حکایت می کند

از جدائی ها شکایت می کند

حنیف خلیل

راشه غوړ کيږده شپيلی ته 'حکایت به ترينه واورې
د مینو د بيلتون نه 'شکایت به ترينه واورې

چې د کله نه له ښاخه 'يې زه یمه رارېږلی
هر سړی مې له فرياده 'هم تورسړې ژړيدلی

يوه داسې سينه غواړم 'چې چور چور وي له فراقه
چې قيصر ورته زه وکړم' د ږير درد له اشتياقه

هر هغه چې په خپل ژوند کښې 'لري شوی وي له اصله
په لتون د هغه وخت وي' چې تر غاړه شي له وصله

زه په هر محفل کښې هر وخت' په هر حال کښې په ژړا شوم
که خوشحال وي که خفه وي' زه يې هر وخت همنوا شوم

هر سړی به په خپل خيال کښې 'جوړ پخپله زما يار شو
خو زما په زړه کښې راز نه' ناخبره شو ويزار شو

زړه کښې راز مې له اوازه' لري نه دی خو آ نشته
اوس په سترگو په غوږونو' کښې هم هغه خلا نشته

تن له روحه روح له تنه 'چرته پټ او پنا نه دی
خو ليدل لکه د روح چې' بس هيچا ته روا نه دی

د شپېلۍ دغه اواز خو' لکه اور دی څه باد نه دی
دغه سوز چې چا کېږي نه وي' هغه هیچا ته یاد نه دی

اور د مینې یې چې بل دی' د شپېلۍ په ولوله کېږي
جوش د مینې سر اوچت کړو' د شرابو په پیاله کېږي

شپېلۍ هر هغه سره ده' چې له یاره په بیلتون دے
چې یې وایه پردې وا کړې' په اواز کېږي یې سکون دے

نۀ زما غوندې لیدلې' به چا زهر او تریاق وي
نۀ لیدلې به چا دوست وي' نۀ زما غوندې مشتاق وي

دا شپېلۍ چې په هر وخت کېږي' یو بیان د ځیگر خون کړي
چې قیصې به راته هر وخت' بس د مینې د مجنون کړي

په دې راز چې پوهه څوک دی' بس نو واوره چې بېهوش دے
د دې ژبې اخستونکۍ' خو یو غوړ دی هم آغوش دے

زما غم کېږي ډیرې ورځې' شولې تیرې بیګانه شوي
زما سوز سره ملګري' ډیرې ورځې جاتانه شوي

ورځې تیرې شوې که ډیرې' داسې وایه پروا نشته
تۀ هغه یې سپینې ورځې' بله پاکه له تا نشته

بې له کبه خو یې وایه' په اوبو باندې ماړه شو
چې روزي یې نۀ لرله' هغه هسې هم زارۀ شو

د هوښیارو حال به څنګه' کړې معلوم چې خیال یې خام وي
لنډه دا چې دغو وایو' ته زما دې هم سلام وي

زولنۍ ماتې کړه زویه' ازادي واخله که ځوان یې
په پنجره کېږي د سرو سپینو' به تر کومې بندیوان یې

سمندر که په کوزه کېږي' څوک راګیر په ډیر حکمت کړي
راته وایه څومره برخه' به د یو ورځ په قسمت کړي

حریصانو له د سترګو ، کوزه ډکه چرې نه شوه

خو چې صبر سپی وکړو، هله سا یې را په زړه شوه

هر هغه د چا لباس چې، په جذبه د عشق کښې چاک شو
هم هغه سړی په هر رنگ، د حرص له رنځه پاک شو

عشقه تل خوشاله اوسې، تل چې مل مې د جنون یې
ته طبیب مې د رنځونو، ته زما د زړه سکون یې

ته دارو د تکبر یې، ته علاج مې د ناموس یې
عشقه ته مې افلاطون یې، او هم ته مې جالینوس یې

خاکي جسم ستا له مخه، پورته لارو په افلاک شو
غر ته غوره په اتڼ شو، غوره غر څومره چالاک شو

دا خو عشق دی چې یې طور هم، په یوه جلوه مدهوش کړو
طور چې مست شو نو موسی یې، په یوه لمحې بیهوش کړو

که له ما سره همڅنگ وی، دا خوړې شونډې شکرې
د شپیلې غونډې به ما هم، کړې خوړې خوړې خبرې

کوم اواز چې خپلې ژبې، او خپل روح نه راجدا شو
بس بې ژبې شو بې روحه، که په سل ژبو گويا شو

هغه گل او گلستان چې، رسیدلی تر انجامه
د بلبل د اوریدلو، قیصه لاره شوه تمامه

دا هر څه که معشوقه ده، نو عاشق یوه پرده ده
معشوقه خو ژوندی ګرځي، د عاشق خونه خوره ده

عشق هر څو که دې بې نیازه، له هر څه نه بې خطر دے
خو الوت یې ګران دې بیا هم، یو مارغه دی بې وزر دے

وړاندې وروستو چې نظر کړم، هوش لرم خو څه به وایم
د رڼا غونډې جانان چې، نه لرم نو بې نوا یم

عشق خو غواړي چې خبره، له زرګي نه رابهر شي
ایینه چرته غمازه، مې د زړه په حال خبر شي

ولې نه ده ايینه دي، ستا په حال باندې غمازه
چې څهره يې د خپل زنگ نه، چرې نه شوله ممتازه

واوړه هغه ايینه چې، له خپل زنگه راجدا ده
د خالق د نور له نمره، بڼه معموره ده رڼا ده

ورشه زنگ خو يې له مخه، بڼه په مينه باندې پاک کړه
بيا يې خیر شه بنکلي مخ ته، د رڼا يې بڼه ادراک کړه

حقيقت د زړه په غوږو، باندې واوړه ځان خبر کړه
د اوبو خاورې پيکر نه، ځان په ويينه رابهر کړه

که شعور لري نو روح ته، بڼه څرگنده ورکړه لاره
له دې پسته بڼه په شوق دي، خپله لاره ياره څاره

پرون مو د پشاور لټيري فيستيول په يوه ناسته کېنې نشتر هال کېنې په پيښور --- تاريخ ادب او
ثقافت يوه مباحثه وکړه چې دغه نکتي مي پکېنې رامخې ته کړې-
ياده دي وي چې پيښور نه مراد د پيښور وادي ده يواځې پيښور ښار نه-
تاريخ

پيښور د څلور سوه قبل مسيح نه خپل تاريخي او تهذيبي شناخت لري-د گندهارا تهذيب مرکز پاتې
شوی دی-- ورومې معلوم نوم يې پولاشو پولو دی چې چيني بدهي سيلکري فاحيان يې څلورسوه
قبل مسيح کېنې ذکر کړی دی- يونانيانو بيا ورومې قبل مسيح پيری کېنې پورس پور کړو چې
پورس د پيښور واکمن وو- بيا پرشاپور شو-او بيا ډير وروستو د مغل اکبر په دور کېنې پشاور
شو-

علم و ادب

په درې سوه قبل مسيح کېنې د بخشالي قلعي نسخې انکشاف د رياضي او نورو فطري علومو جرړه
د پيښور سره تړلي ده- د مغل اکبر په دور کېنې د روښاني ادب په لاره نه يواځې پښتو بلکې هندي
ادب ته هم د نثر منظمه کتابي ورکړه د خيرالبيان په شکل دي مرکز کړې ده-- د پښتو کلاسيک دلته
پيدا شوی دی- خوشحال او د خوشحاکورنی رحمان حميد شيدا علي خان مصري خان معزالله خان
بيدل عبدالعظيم بابا او په شلگونو نور کلاسيکي شاعران د دې مرکز پيداوار دي- د شلمې صدۍ
نوي ادب دلته وده کړې ده-د اردو او هندکو لوي ادبيان دي مرکز زيږولي دي-

بنکلي هنرونه

د پښتو موسيقۍ د روايت سره سره په فلمي نړۍ کېنې د دې مرکز لويه برخه ده-هالي وډ فلمونو ته
حسن خيام پيښور ورکړی دی- بالي وډ ته زکريا خان پرتهوي راج دليپ کمار راج کپور ونود کهنه

امجد خان مدهو بالا او د وروستي دور يو شمير نور هنرمندان دي مرکز ورکړي دي-- د پښتو فلمونو جرړې پيښور سره تړلي دي- پښتو ډرامې دلته وده کړې ده-
 دې نه علاوه د گڼو سياسي تحريکونو مرکز هم پيښور پاتې شوی دی خو دغه زمونږ موضوع نه وه- او هسې هم دا موضوع د يو اوږد بحث غوښتنه کوي چې دلته گرانه ده-
 نو ځکه خو وايي کنه چې---
 پيښور خو پيښور دی کنه

خپل مېدان ئې کف دست کر شېدا گوره
 د جنا عالم پرې قتل شة بي جنگه
 د ټکو معني-
 کف دست--- د لاس تلي
 د حنا عالم--- د نکريزو دنيا يعني نکريزې
 شرح:

شېدا ته دي حنا (نکريزو) ته خو وگوره چې د حسينو د لاسو تلي ئې خپل مېدان جنگ جوړ کړو او
 خان ئې پرې درې درې کړو. خان ئې پرې بغير د جنگ نه قتل کړو.
 نور وضاحت:

دې شعر کښې څه عجيبه شعري نزاکت دے. د جنگ مېدان هم غورېدلې وي، او د لاسو تلي هم
 غورېدلي وي. د جنگ مېدان کښې هم چې قتلونه وشي، نو مېدان په وينو سور شي، او نکريزې هم
 چې د حسينانو د لاسونو تلو ته رسي نو مخکښې نه ټکولې شي. مېده کولې شي، جوړولې شي،
 او بيا د حسينانو لاسونه پرې دغسې سره کولې شي، لکه چې د جنگ مېدان په وينو سور وي خو
 فرق دومره وي چې د جنگ مېدان کښې جنگيالي جنگ کوي او د حسينانو تلي ته رسيدلو د پاره
 نکريزې کوم جنگ يا مزاحمت نه کوي بلکې پلکونو او گوډارونو ته ئې په پخپله سر نيولې وي،
 چې د حسينانو د لاس تلي ته يعني مېدان ته ورسې، نو بس دغه د جنا عالم دے چې کف دست يعني
 د لاس تلې ئې خپل مېدان جوړ کړو ، او بغير د جنگ او مقابلي نه ئې پرې خان قتل کړو، تلې ئې
 داسې سور کړو لکه مېدان جنگ چې په وينو سور شي،
 په دې انداز شيدا د محبوب د لاسونو د تلو بنياست بيانوي- دغه د شېدا کمال دے - دغه يې د بيان
 نزاکت او دغه ئې تغزل دے.

تاريخ او تعصب:

دا يوه داسې موضوع ده يا يو داسې اړخ دے چې په تاريخ ليکنه کښې ورته ډېر پام پکار دے. د
 نړۍ په زياتو تهذيبونو او اولسونو کښې تاريخونه په عمومي ډول د تعصب په بنياد ليکلې شوي
 دي. تعصب په منفي او مثبت دواړو حوالو تاريخ ليکنې ته زيان رسوي. يعني تاريخ که د عقيدت
 په مثبته جذبه ليکلې شي نو هم دا د تاريخ ليکنې د اصولو نه سرغړونه ده او تاريخ که د نفرت يا
 مخالفت په منفي جذبه ليکلې شي نو هم دا د تاريخ ليکنې د اصولو خلاف خبره ده. له بده مرغه په
 نړۍ کښې زيات تاريخونه د هم دغسې عقيدت او تعصب په بنياد ليکلې شوي دي. کله مذهبي
 عقيدت او تعصب، کله قامي عقيدت او تعصب، کله لساني او کله جغرافيايي عقيدت او تعصب د
 تاريخ ليکنې په سفر کښې مخې ته راځي. دغو عقيدتونو او تعصباتو نه علاوه يوه مسئله د مفاداتو

هم ده. زیات تاریخونه داسې هم لیکلې شي چې د اقتدار غرض، د پیسو او مال لالچ، د بادشاه خوشحالولو، د خپل خاندان او بچو خوشحالي او یا د حالاتو نه د نقصان ویره او خدشه د تاریخ لیکنې معیار غورځوي.

دغه تعصب او عقیدت ته زموږ لاعلمي او د تاریخ نه ناخرتیا هم هوا ورکوي او د حقيقي نتيجو نه مو لرې بيايي-- کله کله یو تاریخ لیکونکی په خپله غلطه خبره د ضد او انا بنکار هم شي او د بل سمې رسا نتيجې او دلیل ته هم غاړه نه ږدي-یو نیم بیا په خپل موقف بې ځایه ټینګار هم کوي-- یو نیم بیا خان نه د هر سماجي او فطري علم ماهر هم جوړ کړي او په تاریخ لیکنه کښې یې حوالې ورکوي او خنې خو داسې هم وي چې د زرگونو کالو پخوانۍ خبره به بغیر حوالې کوي-- او بیا چې نصابي تاریخونو ته وګورو نو دغو نه خو په ادب او شاعرۍ کښې زیات رښتیا بیان شوي وي-- دغسې دا ټول د غلطو نتيجو سره مخ شي-

دغه ټول مثالونه زموږ په مذهبي قامي جغرافیایي او کلتوري تاریخ کښې شته-- دغه وجه ده چې موږ نه خو اسلامي تاریخ کښې سمو نتيجو ته رسو نه د پښتنو تاریخ کښې او نه سیاسي او کلتوري منظرنامه کښې د حقیقت ادراک کولی شو- ځکه زه وایم چې انسان څومره تاریخ ګمراه کړی دی دومره افسانې او میتهاالوجي هم نه دی بې لارې کړی-- ګویا انسان د عقیدت او تعصب په وجه او یا د خپل ضد او جهالت په وجه د رښتیاو نه دروغ جوړوي او دروغو نه ررښتیا-

د یو مزدور نن او پرون-- د مزدورانو نړیواله ورځ-

زه یو مزدور یم-- مزدور ابن مزدور-- نن راته څوک ډاکټر وایي او څوک ډایریکټر او پروفیسر-- لیکوال محقق نقاد او نور بلها ډیر القابات- ژوند مې هم ډیر اسوده او د الله کریم پریمانه نعمتونه او مهربانۍ هم-- خو دا زما نن دی-- پرون مې داسې نه وو-- زه خپل پرون نه خو هیرولی شم او نه یې هیروول غواړم- نه پرې چرته د کمتری کوم احساس سره مخ شوی یم او نه د کوم مصنوعي وقار غوښتلو د نفسیاتي مرض بنکار شوی یم- زموږ کورنۍ او کلیوال ژوند کښې د تعلیم روایت نه وو خو پلار بیا هم د کلي په سرکاري سکول کښې داخل کړم- شاید ذهن مې ښه وو چې تر پنځم صنف پورې به اول یا دویم راتلم- د دې قابل شوم چې اسلامیه کالجیت سکول کښې شپږم صنف کښې داخل شوم- پلار به مې دیاري مزدوري کوله-- کله بټی کښې خښتې کله د خټې دیوالونه وهل کله ټانګه چلول او بیا وروستو یو وړوکی کریانه دوکان کول-- ما به د سکول سره سره دغه هر څه کښې پلار سره برخه اخستله او د هغه مدد به مې کولو او چې لږ رالوی شوم نو د سکول د ګرمو چټیانو کښې به باقاعده دیاري مار وم-- ورسره مې لسم هم پاس کړو - د وړاندې تعلیم وس مو نه وو خو د خوارۍ مزدورۍ سره په سختو حالاتو کښې مې د اسلامیه کالج نه څوارلسم پاس کړو- مور به راته ویيل چې سبق به دومره وایي چې سرکاري نوکر شي نو نیستې به مو غوسه شي-- نوکري چرته وه-- نه مو سفارش وو او نه د رشوت اوقات-- خدای شاعر او لیکوال هم کړم نو پښتو کښې ماسټر کولو ته راغلم- د خدای کره وو چې ټوله صوبه کښې اول راغلم او د سرو زرو تمغه مې وگټله-- خو نوکري بیا هم نه وه- مالي حالت مو هم هغسې وو-- کله پوره او کله سپوره- ورسره زما او زما د پلار هغه دیاري او مزدوري هم هغسې روانه وه- یوه ورځ راغله چې زه د کلي سرکاري پرایمري سکول کښې استاد شوم-- د پرون نه د نن په لور د اطمینان سفر شروع شو- دا مو د دغه سفر ورومبې قدم وو- څه موده پس کالج کښې لیکچرار شوم-- د مور پلار مې د

خوشحالی حد نه وو--خو کاله پس د اسلام اباد په قاید اعظم پوهنتون کېنې لیکچرار شوم-- د پرمختګ لړۍ مې روانه وه چې یوه ورځ د خپلې ادارې مشر یعنی ډایریکټر شوم--ورسره د لیکونو او کتابونو لړۍ هم روانه وه--هغه څه وشو چې زما خیال او خاطر کېنې هم نه وو--بلخوا زما کشر ورور هم انجنیر شو په انجنیرۍ کېنې پي ایچ ډي ډاکټر او د انجینیرنګ یونیورسټی پروفیسر او د برقي څانګې چیرمین شو-- په ساینس کېنې څیړونکی او ساینسدان شو-- په چین امریکه برطانیه او نورو مغربي هیوادونو کېنې یې تحقیقات خپریدل شروع شو--نه یواځې زما بلکې زما د مور پلار او ټولې کورنۍ ورځې بدلې شوې--تور تیاره پروون مو په سپین ځلنده نن بدل شو--دغه هر څه نه خوب وو او نه افسانه-- بس د یو مزدور د پروون نه نن ته د راتلو قیصه او یو حیرانوونکی حقیقت چې د خالق هر څومره شکر پرې ادا کړی شي نو کم به وي--- خدای چې مهربانه شي نو بنده نه دی چې پېښمانه شي--

عکس کېنې زما پلار حاجي زین خان زه او پټکي والا زما کشر ورور ډاکټر یوسف خلیل - الله دې سلامت لري- د پروون مزدوران او د نن خوشحال وګړي--

ادب او سیاست---- کل او جز

ادب د سیاست برخه ده که سیاست د ادب برخه ده. په دې لړ کېنې دوه رائے مخې ته راځي. یوه رائے یا یوه ډله په عمومي ډول د سیاسي دانشورو ده - هغوی وائي چې سیاست د ټول ژوند ترجمان دے او ادب د هغې یو جز دے. یعنې که ټول ژوند کېنې سیاست روان دے نو دغه سیاست نه ادب هم پېدا کېږي او دغه سیاست سره د ادیب کردار ملګرے کېږي. او دویمه رائے دا ده چې ادب کُل دے او سیاست ئې جز دے - زه پخپله هم د دې رائے په حق کېنې یم چې ادب د ټول ژوند د ټولو اړخونو ترجماني کوي. هغه ارنلډ چې وئیلې وو چې: **Literature is the criticism of life** نو د هغې مطلب دا وو چې ادب د ساینس سیاست، مذهب، فلسفې نفسیاتو، او جمالیاتو ټولو ترجمان دے یعنې سیاست ژوند دے خو د ژوند د یو اړخ نوم دے یعنې که مونږه په ادب کېنې د سائنس، فلسفې، نفسیاتو یا د داخلي شعور او لاشعور خبره کوو نو دا د سیاست خبره نه کوو خو دا هر څه د ادب برخه ده او دغه شان سیاست هم د ادب برخه ده. د دې مطلب دا شو چې کومه ډله دا رائے لري چې ادب کُل دے او سیاست د هغې یو جز دے نو دا رائے د ډېرو خلکو د پاره د منلو وړ کېدے شي. دغه رائے مشکله ده چې ومنلے شي چې سیاست کُل دے او ادب ئې جز دے. بهر حال دواړه رائے موجودې دي خو زما ذاتي رائے هم دا ده چې ادب د ټول ژوند ترجمان دے او سیاست د ژوند د یو ډېر اهم اړخ ترجمان دے چې هغه هم په خپله یو پراخ اړخ دے. ځکه چې نظري او عملي سیاست دوه ډیر پراخ اړخونه دي- اوس راځو د ادب او سیاست یو بلې زاوې ته او هغه دا ده چې د ادب او سیاست د تړون په حقله هم دوه رائے دي. یوه رائے دا ده چې ادب او سیاست خپلو کېنې نه شي یو ځانے کېدے. ادب او سیاست دوه ځانله ځانله لارې دي نو په ځانله ځانله لارو سفر پکار دے او ادب او سیاست دې راجوښت نه کړے شي. بیا د دې په وضاحت کېنې ځینې نور وضاحتونه هم شته چې ادب آفاقي پکار دی، ادب آفاقي نه مراد دا دے چې سیاست محدود دے او ادب لامحدود دے نو ادب آفاقي دے او چې دا مونږ سیاست ته راولو نو دا به محدود شي او هم دغه شان ځینې نور وضاحتونه هم کېږي چې ادب او سیاست دې د یو بل نه لري وي. بلخوا دویمه رائے دا ده چې ادب او سیاست دې یو بل سره غاړه غټی وي، ادب او سیاست د یو بل نه

بیلېدې نه شي، ادب او سیاست د ژوند هغه لارې دي چې دا به شریک سفر کوي - زما ذاتي رائے هم دا دوپمه ده. دا ما ته زیات اپیل کوي چې ادب او سیاست د یو بل نه جدا نه شي کېدې. ادب او سیاست داسې دوه اړخونه دي چې دا بالکل شریک او مرستیال سفر کوي. البته دلته چې کومه ځانګړې نکته نظر کېنې ساتل پکار دي هغه دا ده چې د ادب تعین او ټاکنه په موضوع نه ده بلکې د اظهار په سلیقه اسلوب او پیرایه ده. د ادب ژبه او د اظهار پیرایه خپله وي. هنري تخليقي او جمالياتي پیرایه. په دغه پیرایه کېنې چې هر قسمه سیاسي خبره هم وشي هغه ادب شي. -- خو بل خوا که پوره خوږه او د مینې حسن او رومان خبره هم په ادبي هنري تخليقي او جمالياتي ژبه او پیرایه کېنې ونه شي نو هغه بیا ادب نه دی. -- بس تبلیغ ابلاغ ترسیل او خبر رساني کېدې شي خو ادب نه. --

زما د یو غزل په اړه د استاد محترم همیش خلیل یوه لیکنه څه کم دیرش کاله پخوا په جرس مجله کېنې چاپ شوې وه چې بیا د شیر احمد خلیل په کتاب سپین سپیڅلي خلق کېنې هم چاپ شوه. زما د هلکوالي د زمانې د یو غزل دغه تجزیه زه خپل افتخار ګڼم او خپلو د فیسېک ملګرو سره یې همیش صیب سره د وروستو ملاقاتونو یو عکس سره شریکول غواړم.

یو غزل یوه تجزیه
لیک --- ارواښاد همیش خلیل

د پښتو داسې لیکوال خو ډېر دي، چې په یو وخت شاعري افسانه نگاري، ناول نگاري، تنقید او تحقیق وغېره کوي، خو عموماً د دوي په دغو ګڼو اړخونو د یو اړخ سره زیات غالب وي. کله کله داسې هم وشي، چې د یو لیکوال تحقیقي او تنقیدي رجحان د هغه تخليقي صلاحیتونه د خپل سیوري لاندې پټ کړي. د پښتو په زلمو لیکوالو کېنې د حنیف خلیل حبثیت هم څه دغه شان دے چې تحقیقي او تنقیدي هلو ځلويي په تخليقي اړخ پرده اچولې ده. او د شاعرۍ په ضمن کېنې د باشعوره طبقي توجه راګرزولو کېنې في الحال هغه هومره کامیاب نه شو، څومره چې د سنجیده نثر نگارۍ په حواله لېده شي. حنیف خلیل د پښتو ادب په هغو زلمو لیکوالو کېنې دے چې د خپل ادبي ژوند ابتداء ئې په همه گیر ډول دنثر او بیا په تېره تېره د تنقید او تحقیق نه کړې ده. خو دغه سره سره ئې د شاعرۍ د فطري صلاحیت مظاهره هم جاري ساتلې ده. او وخت په وخت ئې په غزل او نظم طبع آزمائي کړې ده. شاعري ئې په مجموعي ډول د پښتني روایاتو، روماني عناصرو او ژوند په حقله د حقیقت پسندانه روڼیو هنداره ده. خو د معاشري په لري بري، انساني ژوند، معاشرتي خامیو او قومي پستی ئې هم نظر ساتلے دے. او د دغو ژونديو مسئلو ترجماني ئې په ښه فني انداز او یو ځانله اسلوب کېنې کړې ده. دلته د حنیف خلیل د یو غزل لنډ شان تنقیدي او فني تجزیه وړاندې کولے شي.

ښه ده رهبري ستاسو کولے شم
خپله قافله خپله لوتلے شم

د مقصدیت په حواله په دې شعر کېنې یو ژوندی پیغام او په خپله معاشره طنز دے. او قومي احساس او شعور نه ډک د آگاهۍ درس په کېنې جوت دے. يعني د هغه قافلي رهبري څه گران کار نه دے د کومي قافلي رهبر چې په خپله لوب مار وي. بيا شاعر دغه حقيقت هم په گوته کوي چې د بده مرغه دا قوم چې چاته د مشرۍ پټکې په سر کړي او خپل نجات دهنده ئې اوبولي، هم هغه د دوي د آزادۍ او اقتصادي ژوند قاتل شي. دغه شان د قومي نفاق او ورور وژنې د پاره شاعر خپل خان د مثال په ډول پېش کوي او ټولې معاشرې ته مخاطب شي چې مونږ ټول عمر ورور وژلې دے او هم د ورور له لاسه وژلي شوي يو. دغه اظهار دپاره هم حنيف خليل چې کوم شاعرانه انداز او انفرادي اسلوب کوم رنگ خپل کړے دے نو اندازه به ئې له دغه شعر نه ښه وشي.

کله شم يوسف (ع) کله قابيل شمه
ورور مي وژني، زه هم ورور وژلے شم

په داسې حالاتو کېنې چې د معاشرې هر فرد د يو بل دسر دښمن دے. د يو بل د پرمختگ، خوشحالي او سوکالۍ لارې وهي. هر خوا د امن کوت او د تخريب شور او زور دے. حنيف خليل د يو باشعوره او ويښ شاعر په حيثيت دا خپل فرض گڼي چې خپلې معاشرې ته د امن، ورورولۍ، بيدارۍ او خوشحالي احساس ورکړي. د دې شاوخواکه هر څومره شور او زور دے، خو دے په کېنې چپ پاتې کېدل گناه گڼي او زمانې ته مخاطب شي. چې:

وخته د سيند کانې نه يم غلے شه
داسې چې په شور و شر کېنې غلے شم

دا قسمه پیغام د حنيف خليل نه وړاندې هم ډېرو شاعرانو په خپل خپل وخت د خپل فرض له مخه راوړے دے خو د حنيف خليل پیغام د خپل انداز بيان او فني اظهار په وجه د ډېرې توجه وړ دے. ځکه چې د غه شعر کېنې شاعر د معاشرتي انتشار په مېنځ کېنې د چپ پاتې کېدلو د پاره چې د سيند په مېنځ کېنې د خاموش کاني کوم ترکيب د استعارې په انداز پکارولے دے، د ستانې وړ دے. يعني څنگه چې د سيند په شور او شر کېنې کانې غلے پروت وي شاعر د خپلې معاشرې په شور او شر کېنې داسې غلے نه شي پاتې کېدے. او خپل قام او معاشرې ته به د بيدارۍ احساس خامخا ورکوي. او که د شاعر دا آواز او پیغام په چا اثر نه کوي بيا هم د شاعر فرض دي چې هغه مايوسه نه شي. او ځکه خو حنيف خليل د دې قائل دے چې حقيقت که هر څومره تريخ هم وي، له بيا نه په شا کېدل به ئې د معاشرې زوال وي. ځکه خو وائي چې:

خبر دے که ئې نه اوري تور غوړي دي
لا خو سپينې سپينې زه ونيلے شم

دغه شعر کېنې د تور غوړي سره د سپينې سپينې ادبي تلازمې د شعر فني خوند زيات کړے دے. چې د شاعر په فني گرفت گواهي کوي.

حنيف خليل د دغه معاشرتي انتشار او زوال نه دخلاصي علاج هم په گوته کوي. او وائي چي هر فرد دي په انفرادي توگه اومعاشره دي په اجتماعي ډول ځان کښي خودي پيدا کړي. او د ځان پېژندلو سره سره دي خپل مقام او مرتبه هم وپېژني او که داسي وشي، نو د معاشرې هر فرد د هر ظالم او جابر مقابله په ډېره نره کولې شي. خپل حق ترې واپس اخيستلې شي او په مظلوم د ظلم کولو نه ئي لاس نيولې شي.

سر ته مې نشه د خودی وخته
اوس د زورور په سر ختلې شم

سر ته د نشي ختلو او زورور په سر ختلو تلازمه فني روايت دے چي حنيف خليل يي نږدې په هر شعر کښي خيال ساتلې دے.

سپکو ورکو ځان کښي راپېدا کړي زور
لا خومو درانه نور هم زغملې شم

دغه شعر کښي شاعر په هغو باطلو قوتونو غږ کړے دے چي لگيا دي د پښتون اولس پښي وهي. او شپه اورورځ يي په مخالفت نه ستړي کيږي او په خپل وس دهر قسمه په زيان ورکولويو لمحہ هم نه ضائع کوي. او ورته وائي چي ستاسو د ظلم، تېرے او مخالفت ددرنو زغملو توان لا په مونږ کښي شته. تاسو به په خپلو سپکو حربو زمونږ د دروند وجود هېڅ هم ونگرے شي. دغو مخالفينو ته د سپکو ورکو او د هغوي باطلو حربو او دسيسو ته د درانه مخاطبه د شعر بنيانست په دوه کړے دے.

ډېر که دي مسکانه کاره وويستم
وگوره برېښنا ته رسېدلې شم

دغه شعر ټول غزل کښي روماني رنگ لري، هسي خو د باقي غزل دمزاج نه مختلف ښکاري او داسي برېښي چي خالصه د محبوب مسکا په کښي د لفظونو په ذريعه مجسم شوي ده. خو که په شعر فکر وکړے شي، نو دغه روماني انداز سره سره په کښي د خپل ځان د مثال ورکولو په طفېل د ټول اولس د ارتقاء او کاميابي د اميد خبره هم شوي ده. د محبوب دمسکا د پاره د برېښنا استعاره راوړې شوې ده، خو ورسره برېښنا ته د رسېدلو خبره هم شوې ده چي د معاشرتي ارتقاء علامت دے. خو د دغه علامت د ابلاغ ژبه لږ کمزوري محسوسيږي.

ته کره اورونه د خليل په لار
زه په خپل مسلک کلک ودرېدلې شم

سره د دي چي مقطع کښي د اورونو کرل نه خو روزمره ده، نه محاوره او نه د واقعي صحيح نقشه ده. خو چونکي شاعر د حق په ثابت قدمي د باطل شکست ثابتول غواړي، ځکه نو د حضرت ابراهيم خليل الله د مظلوميت او د نمرود د ظلم مثال ئي وړاندې کړے دے. چي مقصد ئي خليلي مسلک او

نمرودي طاقت دے. او دغه شان نمرود که هر څومره هم د طاقت او قوت خاوند و، خو حضرت ابراهيم خليل الله ئي له خپله مسلکه وانه رولو، شاعر يو خوا که د ابراهيم عليه السلام او نمرود کردار ته په تلمیحي انداز اشاره کړي ده، اوبل ځواني دخپل تخلص خليل پکارونه په دومره بڼه طريقه کړي ده، چي ځان ئي د خليلي مسلک پېرو هم ښودلې دے. او خپل نوم ئي د خليل الله د نوم په ضمن کښي هم تکرار کړې دے، چي د شاعر شاعرانه پختگي او بالغ نظري تري څرگنده ده. د غزل مجموعي مزاج په حواله دا خبره شايد ځائے ولري چي حنيف خليل د غزل په رمز و ايما، شعري تلازمه، فني گرفت، لطافت او تغزل پوهه دے. ژبه او د بيان انداز ئي د غزل د اظهار د پاره موزون دے. انداز او اسلوب ئي انفرادي رنگ لري. اپروج ئي حقيقت پسندانده دے. د غزل موضوع ئي د ترقي پسند ادب نه متاثره ښکاري، خو دا صرف د ترقي پسند تحريک تاثر نه دے، بلکي د پښتون اولس او پښتني معاشرې خپل مزاج او حالت هم دغه دے، کوم ته چي حنيف خليل په خپل دغه غزل کښي اشاره کړي ده. د ظالم لاس نيول، د مظلوم مرسته، د معاشرې ناسمي هوارول او خپل اولس ته د بيداري شعور ورکول د هر باشعوره ورکول د پاره ځيني ليکوال او خصوصاً شاعران دومره جذباتي او د بيان انداز نېغ په نېغه داسي اختيار کړي، چي شاعري ئي بېخي يوه سياسي نعره او پروپېگنده جوړه شي، او جمالياتي او فني انداز تري په ځائے پاتې شي. دا قسمه شاعري ځيني نقادان بېخي د فن له چوگته وباسي او سياست سره ئي نتي کړي. خو هم دغه موضوعات چي کله شاعر په فني او جمالياتي انداز کښي بيان کړي، نو ادبي سرمايه تري جوړه شي. او فني حيثيت ئي برقرار پاتې شي.

د حنيف خليل ذکر شوي غزل نه په لوسونکو اندازه کړي وي چي هغه ژوندی مسنلي او ترقي پسند عناصر په جمالياتي او فني پېرايه کښي رامخي ته کوي. او هم دغه انداز ئي د غزل حيثيت او کره وړه ژوندي او تاند ساتلو د پاره اهم کردار لوبولې شي. د ده د شاعرۍ دغه رجحان ته چي غورم نو په ډاډه زړه وئيلے شم چي که شاعر دخپل تحقيقي او تنقيدي رجحان سره سره خپل شعري صلاحيت ته هم توجه وکړي، نو د يودېر بڼه شاعر په حيثيت هم خپل نوم او مقام ژوندۍ ساتلے شي.

(دري مياشتي جرس کراچي)

د تاريخ ليکني او څيړني اسلوب او د سند اهميت

حقيقت ته رسېدلو او د ماضي واقعاتو څرگندولو د پاره په تاريخ کښي بنيادي ذريعه د سند او دليل راوړل دي خو دغه سند او دليل راوړلو د پاره هم په تاريخ ليکنه کښي څو خبرې ضروري گڼلے شوې دي چي د تاريخ د سند او اعتبار پخلے تري کيږي. دغه څو ضروري خبرې د تاريخ ليکني طريقه او اسلوب گڼلے شي چي لنډه يادونه ئي مونږ په دې ډول کولے شو.

۱. د سند او دليل وخت: دلته بايد په آسانو ټکو کښي ووايو چي د تاريخ ليکني بنياد چي په سند او دليل دے نو دې لړ کښي به دا هم کتلے شي چي سند او دليل د کوم دور سره تعلق لري. يعني په تاريخ ليکنه کښي چي سند او دليل وړاندې کولے شي نو گويا د ماضي د کومي واقعي يا واقعاتو رښتونه او حقيقي شکل راوړاندې کولے شي. اوس دغه واقعي يا واقعاتو بيانولو د پاره چي کوم سند يا ثبوت پېش کولے شي، دغه سند او ثبوت که د بيانېدونکي واقعي سره نژدې دور سره تعلق

لري نو اعتبار به ئې هم زيات منلې شي او كه سند د وروستي دور وي نو دغسې به ئې اعتبار هم كمزور كېږي.

گويا سند، ذريعه يا حواله چې څومره بيانوونكې واقعي ته د نژدې دور وي هومره به ئې وقار او اعتبار زيات وي او د ماضي په مطالعه كې به په آسانه د منلو وړ وي او په مجموعي توگه حقيقت ته رسېدلو كې به زياته مرسته كوي.

۲. د سند او دليل ځانې او مقام: دوېمه خبره دا ده چې د ماضي په مطالعه او د حقيقت په څرگندولو كې چې كوم سند او دليل راوړلې شي، د هغې د ځانې او مقام تعين هم ضروري دے. مثال ئې داسې دے چې د ماضي واقعه د مشرقي نړۍ بيانېږي او سند يا دليل ورته د مغربي نړۍ سره متعلقه پېش كولې شي نو گويا چې سند او دليل د كم اعتبار دے خو د دې په مقابلې كې كه سند او دليل هم د مشرقي نړۍ سره پېوستون ولري نو بيا د سند او دليل په اعتبار كې اضافې كېږي. البته دا امكان لري چې واقعه هم د مشرقي نړۍ ده او دليل ئې هم د مشرقي نړۍ سره تعلق لري خو دغه سند او د دليل حالاتو په څه وجه مغربي نړۍ ته رسولې وي او بيا د مغربي نړۍ نه دغه دليل مشرقي نړۍ ته راوړلې شي نو په دې حال كې به هم سند د اعتبار وړ وي ځكه چې بنيادي ريښه، تړون او پېوستون به ئې هم هغه مشرقي نړۍ سره وي. د سند او دليل په لړ كې د ځانې او مقام د تعين دغسې نور مثالونه هم پېش كېدلې شي خو بنيادي نكته په كې به دا ده چې په تاريخ كې د ماضي واقعه د كوم ځانې او مقام بيانېږي، بايد چې سند او دليل ئې هم بنيادي ريښه، تړون او پېوستون هم هغه سيمې، ځانې او مقام سره ولري.

۳. دليل او سند د چا نه تر لاسه شو: په تاريخ ليكنه كې دا هم بنيادي نكته ده چې د ماضي د واقعي په بيان كې سند او دليل د چا نه تر لاسه كېږي د هغه خپل حيثيت، اعتبار او وقار څومره دے او د دغه شخص يا ادارې نسبت او تعلق د واقعي سره څومره او څنگه دے. د واقعي د حقيقت معيار به په دې هم وي چې د سند او دليل سره د متعلقه شخص يا ادارې معيار هم منلې شوې وي.

۴. د سند تصديق: يوه نكته دا هم ده چې په تاريخ ليكنه كې د سند او دليل د حالت او اصليت جائزه اخستل هم ضروري دي. يعنې دا كتل هم پكار دي چې سند او دليل په څومره اصلي او كره شكل تر لاسه شوي دے او څومره په كې د نقل او جعليت امكان دے. د ماضي د حقيقت څرگندولو د پاره د سند او دليل اصليت او حالت هم د تنقيدي پېمانې نه تېرول ضروري دي او د اصلي حالت تصديق ئې كول د تاريخ ليكنې غوښتنه ده.

۵. د سند د منلو پېمانه: هر كله چې د سند او دليل په هره زاويه جائزه اخستل ضروري دي نو يو زاويه ئې دا هم ده چې د سند او دليل د كره والي معيار به څه وي او پېمانه به ئې څه وي. دغه معيار او پېمانې د پاره چې لاره هره يو اختيارولې شي خو دا به كتلې شي چې د دې سند او دليل د منلو پس منظر څه دے. معيار ئې څه دے او وجوهات ئې څه دي. كه د دغه معيارونو او پېمانو نه پس هم سند او دليل خپل كره والې ثابت كړي نو بيا د ماضي په مطالعه كې د يوې مضبوطې حوالې كار وركولې شي.

د سند دغه معيار په هره موضوع څيرنه كې هم نظر كې ساتلې شي-

حنيف خليل

په علمي مباحثو كې هند او پښتنه سيمه نظر انداز ولي

په نړیواله توګه چې په ساینس طب فلسفه مذهب ادب سیاست او نورو فنونو او علومو کېنې ګوري نو خبره د یونان او په ځانګړې ډول د سقراط افلاطون او ارسطو نه رانیولې شي او هره علمي لیکنه او څیړنه کېنې بار بار د همدغو حوالې ورکولې شي-- تر دې چې د ادب په هره څانګه کېنې هم د ټولې نړۍ د پاره د کلاسیک معیار دغه یونان ګڼلې شي--وي دې خبر دی-- خو چې دا هند او پښتنه خاوره ولې له نظره غورزولې شي-- په ریاضی او نورو ساینسي فطري علومو کېنې په درې سوه قبل مسیح کېنې د بخشالي مردان خاورې نه تر لاسه شوې قلمي نسخه داسې ژور علمي بحثونه راوړاندې کړي دي چې نوره نړۍ ورسره لا هغسې نه وه اشنا او بیا جرمن دانشور ډاکټر رودالف د دغه نسخې پوره پیژندګلو هم په ۱۸۸۷ کېنې کړې ده چې د اکسفورډ نه چاپ شوې ده خو علمي مباحثو کېنې د دغه علمي دستاويز حوالې په نظر نه راځي- هم د افلاطون او ارسطو په دور کېنې هندي لیکونکي کوتلیه چانګیه په خپل کتاب ارت شاستر کېنې د سیاست ریاستي ادارو جاسوسي ادارو او حکمرانۍ او نورو علمي اړخونو په اړه هغه مباحث راځي ته کړي دي چې یونان کېنې هم په نظر نه راځي خو د افلاطون او ارسطو حوالو نه کتابونه ډک دي او چانګیه نه ډیر کم خلق خبر دي--

د ساینس او سیاست نه علاوه دغه رویه په ادب کېنې هم ده چې د یونان په ډرامه او شاعرۍ دفترونه او کتابونه لیکلې شوي دي خو په قبل مسیح دور کېنې د سنسکرت ژبې د کالیداس ډرامې شکنتلا نه ډیر کم خلق خبر دي-- د ادب په اړه نورو علمي او تنقیدي بحثونو کېنې هم د فارسی عربی تر دې چې د مغربي ژبو د وروستي دور د بحثونو حوالې خو په خروارونو په نظر راځي خو د سنسکرت د علمي او ادبي حوالو نه خلق مخ اړوي یا ترې خبر نه وي- د یوناني لیکونکي لان جایی نس د --ان دي سبلايم -- ترجمې هم ښه ډیرې شوې دي او د شعري صنعتونو او علویت حوالې یې هم ښه ډیرې-- خو هغه نه د وړاندیني دور د سنسکرت لیکوال بهرت مني د -- نټ ساستر-- په شعري تنقیدي مباحثو او په شعري صنایع بحث نه ډیر کم خلق خبر دي-- د ډرامې او شاعرۍ په فني او تنقیدي اړخ د ارسطو او ترې وروستو مغربي دانشورو د حوالو نه کتابونه ډک دي خو د همدغه دور د سنسکرت لیکوال بهامه د --النکار شاستر-- نه خلق خبر نه دي چې په سبک او اسلوب د شاعرۍ په قسمونو د نقاد او شاعر په خصلتونو یې بحثونه کړي دي خو حوالې یې نه تر نظره کیږي-- د وروستي دور په سیاسي مباحثو کېنې د میکیاولي د پرنس حوالو نه دنیا ډکه ده خو دغه دور ته نږدې د خوشحال بابا د دستارمي حوالې به په نړیواله سطح ډیرې نه وینو-- تر دې چې زمونږ پښتانه لیکوال هم د سقراط بقراط په نوم اخستلو زیات فخر محسوسوي خو د هند او پښتني خاورې دانشورو ته ورستی حیثیت ورکوي- داسې ډیر مثالونه شته چې یونان او مغرب به د هر علم مرکز ګڼلې شي خو هند او پښتنه خاوره د چا د توجه مرکز نه جوړیږي-- تر دې چې سومیر او مصر ته هم هغه توجه نه کیږي چې د یونان نه مخکېنې یې علمي نخښې څرګندې دي خو بیا هم زه په ځانګړې ډول د دانشورو او بیا نور په ځانګړې ډول د پښتنو دانشورو څیړونکیو لیکوالو او نقادانو توجه د هند او پښتني خاورې علمي مباحثو ته را اړول غواړم او یقین لرم چې زما دغه رویه یا فکر به څوک د کوم علمي تعصب نتیجه هم نه ګڼي--

حنیف خلیل

د ناصر کاظمي د معروف اردو غزل چې ډيرو هنرمندو موسيقي سره هم وييلی دی ' پښتو ژباړه می تازه تازه وکړه- ملگرو ته يې په مينه وړاندې کوم-

پښتو ژباړه ---- حنيف خليل
اردو غزل --- ناصر کاظمي

زړه کښې راپورته ولوله ده کڼه
د نوي باد يوه چپه ده کڼه

څه خو مزاج هم زه نازک لرمه
د پرهر نخښه هم تازه ده کڼه

د زړه په کور کښې می غوغا جوړه ده
خونه زما تالا ترغه ده کڼه

ویره دنيا کښې چې می زړه نه لگي
خدای زده د څه شي می اسره ده کڼه

څه وشو ما سره گویا که نه يې
ستا خاموشي خو راسره ده کڼه

هاغه د یاد ورکو میرو نه گله
د غږ دې پورته زمزمه ده کڼه

د ښار کوڅو کښې په تیرو کښې د ژوند
ستا په لتون هره لحظه ده کڼه

د دې مانی خلق خو ټول اوده شو
خو یوه خلاصه دروازه ده کڼه

تاسو ملگرو اوس راپاسیدلئ
ښار کښې په خلقو ویښه شپه ده کڼه

ښه وخت به هم راځي ناصره خیر دی
زندگي ډیره لا پرته ده کڼه

اردو غزل---

دل میں اک لہر سی اٹھی ہے ابھی
کوئی تازہ ہوا چلی ہے ابھی

کچھ تو نازک مزاج ہیں ہم بھی
اور یہ چوٹ بھی نئی ہے ابھی

شور برپا ہے خانہ دل میں
کوئی دیوار سی گری ہے ابھی

بھری دنیا میں جی نہیں لگتا
جانے کس چیز کی کمی ہے ابھی

تو شریک سخن نہیں ہے تو کیا
ہم سخن تیری خامشی ہے ابھی

یاد کے بے نشان جزیروں سے
تیری آواز آ رہی ہے ابھی

شہر کی بے چراغ گلیوں میں
زندگی تجھ کو ڈھونڈتی ہے ابھی

سو گئے لوگ اس حویلی کے
ایک کھڑکی مگر کھلی ہے ابھی

تم تو یارو ابھی سے اٹھ بیٹھے
شہر میں رات جاگتی ہے ابھی

وقت اچھا بھی آنے گا ناصر
غم نہ کر زندگی پڑی ہے ابھی

پہ کتاب خو خبری۔۔ زما د خو زرو لیکونو نوي ترتیب سرہ۔

نن د کتاب نړیواله ورځ ده نو ملگرو سره د کتاب په اړه خو خبرې شریکول غواړم۔ د کتاب د پارہ
دوه توري په ټوله نړۍ کېنې زیات مستعمل دي۔۔۔په مغربي نړۍ کېنې book او په مشرقي نړۍ
کېنې ۔۔کتاب۔۔ورومبۍ د انگریزی تورے دے او دویم د عربی۔۔ د انگریزی book د پارہ گڼ
شمیر مخففات بنودلے شي چې د کتاب معنا او مفهوم ترې څرگند شي۔ لکه book
.....

bio optical organized knowledge
 bundle of outstanding knowledge
 big ocean of knowledge
 bolit on organized knowledge
 bank of oppurtunistic knowledge
 binary on off keying

د دغو شپږو مخففاتو خپلې معنې دي چې د کتاب مفهوم څرگندوي -- لکه د ورومبي مخفف
 تر مخه-- ساینسي او تکنیکي منظمه پوهه--- د دویم تر مخه---د عالي پوهې مجموعه--- د دریم
 تر مخه-- د پوهې لوی سمندر--- دڅلورم تر مخه---په منظمه پوهه کېنې د گولۍ په شان تیزی---د
 پنځم تر مخه-- د موقعي مناسبت سره د پوهې خانه یا بینک-- او د شپږم تر مخه--- د دوو متضاد
 نظریو د تړلو او پرانستلو چاڼي---

دغه ټول وضاحتونه خپل خپل مفهوم لري خو دا وروستو جوړ شوي تعبیرونه دي چې مختلفو
 دانشورو جوړ کړي دي او یوه ستونزه دا هم پېښوي چې د انگریزي **book**-- د جرمن ژبې نه
 انگریزي ته راغلې ده او هلته **buch** ده چې صرف د **b** په مناسبت **bibliography** یعنې
 کتابیات ته ویلې شي -- نو ځکه د انگریزي ټولې معنې وروستو او د خانه جوړې شوې ښکاري--
 البته د کتاب مشرقي مفهوم ته چې راشو نو خبره معنوي لحاظ سره زیاته مناسبه ښکاري--- کتاب
 د عربی تورې ده خو په نورو مشرقي ژبو کېنې هم مستعمل ده--- په عربی کېنې یې مفهوم د
 کتابت یعنې لیکلو سره تړلې بیانېږي--مطلب کتابت شوه او لیکلې دستاويز--- خو دا باید نظر
 کېنې وساتو چې دا په عربی کېنې ورومبی او لغوي معنا ده--- اصلي او اصطلاحی معنا یې ده---
 قانون-- روش ضابطه--طریقه--- چې د قران څنو ایتونو نه یې دغه اصلي مفهوم څرگندېږي ---
 چرته چې ویلې شي-- کتب علیکم الصیام--- یا --کتب علیکم الصلواہ--- نو دغلته مفهوم د کتابت
 یا لیکلو نه وي--- بلکې دا وي چې تاسو د پاره صیام یا صلواہ یعنې روژه یا مونځ د یو قانون --
 روش-- ضابطې--په حیث لازم کړه شو--- نو ځکه د ذالک الکتاب--- مفهوم کېنې هم د لیک او
 کتابت نه علاوه دغه مفهوم پروت ده چې ---دې کتاب یعنې دې قانون قاعدې روش او اصول کېنې
 هیڅ شک نشته--- خدای دې وکړي چې مونږ د کتاب تش لیکلي عبارت او تلاوت پورې محدود نه
 شو بلکې د یو قانون او ضابطې په توګه یې په خپل ژوند عملي اطلاق وکړو--- او دا به هله کیږي
 چې د کتاب په لیکلي عبارت پوهه هم شو---

د کتاب معروف شکلونه

رساله--بیاض-- مصحف--دوتر -- ټالباش-- روزنامهچه-- جریده-- او مجله د کتاب نور معروف
 شکلونه دي چې وضاحت یې داسې کولی شو-
 دغه ټولې کلیمې خپلې ځانګړې معنې هم لري خو اصطلاحی معنایې بیا هم هغه کتاب راوړي-
 رساله--

د رسولو په معنا ده یعنې پیغام رسول-- دغه پیغام یو اصول او قانون هم وي او لیک یعنې کتابت
 شوی هم- رسالت هم له دغه رساله نه جوړ دی-
 بیاض--

د ابیض نه دی- ابیض په عربی کښې سپین ته وایي- یعنی سپین کاغذ چې لا پرې لیک نه وي شوی خو لیک یا کتابت د پاره وي-

مصحف---

مصحف د عربی د صحیفه نه دی چې جمع یې صحیفې یا صحایف دی-- او صحافت هم له دغې جوړ دی-- معنا یې دی پیغام رسول او لیکلی دستاويز - دغه پیغام چې ولیکلی شي یا کتابت کړی شي- نو اصول او قانون هم وي او کتابت شوی هم- دوتر--

دفتر هم ورته ویللی شي چې د یو رجسټر حیثیت لري - عمومې پکښې حساب کتاب لیکلی شي - خو د زمکو د ریکارډ کتاب ته هم دوتر یا دفتر ویللی شي چې خوشحال بابا د شیخ ملي د دفتر یادونه کړې ده نو د زمکو د ریکارډ او پښتنو قبیلو د شجرو تفصیل ترې مراد اخستلی کیدی شي- تالباش--

په جنوبی سیمو کښې ورته ډال باچ هم وایي -- دا هم په بنیادي توګه خو د زمکو د ریکارډ کتاب وي چې د مخصوصو قبیلو پورې محدود وي او د دوتر نه وړوکی وي- دغه تناظر کښې د ریکارډ ساتلو نورو کاپو یا ډایرو ته هم تالباش یا ډال باچ وایي-- شاعران د خوند د پاره د خپلې شاعرۍ ناچاپ مسودې ته هم تالباش یا ډال باچ وایي- روزنامهچې یا ډایري---

دا هغه کاپی یا رجسټر وي چې ورځني حالات پکښې خوندي کولی شي-- ځنې ادیبانو هم خپلې ډایري لیکلې دي چې د حمزه بابا ناچاپ ډایري پکښې ډیر قیمتي معلومات او مواد لري- او دغو ډایرو نه کتاب هم جوړیدی شي- جریده---

جریده د تجرد او مجرد یعنی بیل او جدا په بنیاد وي-- هغه کتابي لری چې په یو نوم ټاکلې دورانيه میاشت-- درې میاشتې-- شپږ میاشتې-- یا کال کښې مسلسل او بیل بیل کتابونه چاپولی شي- مجله--

مجله د جلا یا خلا په بنیاد ده چې د پوهې او دانش خلا خوروي-- او لکه د جریده تسلسل لري- جریده او مجله عمومن سرکاري او حکومتی کتابي لری وي خو بیا عام شوي--

کایناتي کتاب

په یو شعر کښې کاظم خان شیدا خالق ته وایي چې

هره ورځ ورق گردان یې

مخترع د نوي شان یې

دغه شعر کښې کاینات ته کتاب ویللی شوی دی او دا چې د دغه کتاب خالق هره ورځ یوه پاڼه یا ورق اروي او کتاب کښې نوي نوي اختراع کوي- یعنی کاینات کښې اضافي کوي-

مونږ چې ماشومان وو نو د تختې په یو مخ به مو الف ب لیکل او په بل مخ شمیرې- گویا دغه مو د کتاب د زدکړې پیل وو- اوس که د کایناتي کتاب د لوست خبره وکړو نو انساني علم دا خو معلومه کړې ده چې د کاینات عمر تخمینن څوارلس اریه کاله دی او د زمکې عمر څلور نیم اریه کاله دی- نن انسان وایي چې ډیره ترقي یې کړې ده-- بې شکه چې ترقي یې کړې ده خو دغه ټولې ترقي ته یواځې د زمکني حقیقتونو تناظر کښې کتلی شي- که د کایناتي حقیقتونو تناظر کښې مو ورته وکتل

نو انسان او انسانیت نن هم د زدکړې په حواله هغسې ماشوم دی لکه کچه اتنا کښې چې د تختې لیکلو په وخت کښې وو ځکه چې خالق خو د قران حکیم د سوره الجاثیه دیارلسم ایت کښې ویلې دي چې-

و سخر لکم ما فی السماوات و ما فی الارض جميعا منه-- یعنی تاسو دپاره په اسمانونو او زمکه کښې هر څه مسخر یعنی ستاسو په کار راوستونکي جوړ کړی شول- گویا ټول کاینات یا کایناتي کتاب نه گټه اخستل د انسان کار دی-- خو انسان تر اوسه څه وکړی شول-- د زمکني وسیلو نه پرته یې زیات نه زیات دا وکړی شول چې د نمر توانایي په خپل کار راوستی شي هغه هم ډیر محدود صورت کښې- نو دا خو د محدود شمسي نظام خبره شوه- د شمسي نظام په کایناتي کتاب کښې حیثیت څه دی- انسان به د خپل کهکشان ملکي وی ستورو او کرو نه کله گټه اخلي- بل نژدې کهکشان اینډرومیدا ته به کله رسي- او د کایناتي کتاب په اربونو نورو کهکشانونو ستورو او سیارو نه به کله گټه اخلي- تر اوسه خو انسان یواځې معلومات راجمع کوي او هغه هم د تصویرونو په ذریعه - د هبل تیلی سکوپ نه پس یې د جیمز ویب په ذریعه د کاینات د څه برخې تصویرونه ولیدل یا لږ ډیر اضافي معلومات- او دا هم د زمکې د عمر څلورنیم اربه کلونو په دې اخري دوه سوه کاله کښې انسان د دې قابل شو- او چې کاینات هره ورځ خورپړي هم نو انسان به یې صرف معلوماتو تر لاسه کولو پسې څنگه او کله رسي- او بیا مسخر کوي به یې کله - گټه به ترې کله او څنگه اخلي- گویا د کاینات په مطالعه کښې انسان لا هم هغسې د تختې د یو مخ د الف ب ماشوم دی- او که د ستورو او کهکشانونو د شمیر پوښتنه دې ترې وکړه نو د تختې د شمیرو په هغه دویم مخ هم هغه شش او پنځ نه لا نه دی وتی- او شاید تر ابدې د کایناتي کتاب په لوست کښې همدغسې ماشوم پاتې شي- خو غرور او تکبر ته یې وگوره چې د کاینات د یوې معمولي شان ذرې یعنی زمکې په تناظر کښې په خپل علم د دغه ویر کایناتي کتاب د خالق سره هم انگې اچوي-

احساس-----

تیرو ورځو کښې مې د --احساس-- توري په اړه په یو پوست خپل کمنټ کښې د خوند د پاره په طنزیه لهجه کښې ویلې وو چې --پښتنو کښې احساس نشته ځکه پښتو کښې ورله خپل لفظ هم نشته-- خو اوس فکر کوم چې په دغه طنزیه جمله سنجیده غور هم پکار دی- ځکه چې پښتانه چرته چرته د بل په اشارو گډیږي او چرته چرته خپل وقار او خپل هر څه بایلي-- کله ورته غیر پښتانه وایي تاسو ډیر میلمه پال یئ نو بس خرچې به کوئ دوی خوشاله شي او ځان په نورو لوب کړي-- څه خیر دی-- که تاوان کوي خو دا صفت د عزت او درناوي دی-- څوک ورته وائي تاسو بهادران یئ-- پلار نیکه مو تل توري وهلي دي نو د مرگ مخې ته به تاسو ورځئ- دوی خوشحاله شي او مرگونو ته تیار شي-- څه دا هم خیر دی- د غیرت خبره ده-- خو دا چې غیر پښتانه او نړیوال قوتونه مو خپلو کښې جنگوي-- د جنگ میدان هم پښتنه خاوره وي- کله د مذهب په نوم - کله د سیاست په نوم او کله د غیرت په نوم-- شخړه د بل- گټه به د بل وي او مري به پښتانه-- د دواړو غاړو-- په دې هم پښتانه خوشحاله وي او پوهیږي نه چې چا د پاره مرم-- څوک وژنم-- او گټه یې څوک اخلي-- څه دا به هم د زغملو وي- بس پښتانه پیدا دي د پاره دي چې په څه نا څه نوم به قتلېږي- خو د تیرو څو ورځو نه چې د سیاست او نظریې په نوم کومه لوبه په دې سوشل میډیا روانه ده او هر څوک یې تماشه کوي هغه بیخي د زغملو نه ده-- سپورې سپکې او کنځل-- لوی لوی شخصیات سپین ږيري د قربانیو او ایثار غرونه سر د لاندې راوغورزولی شول- هغه مقدسي

رشتي پکښې د خاورو لاندې شوې چې د پښو لاندې به يې جنت لټولې شو. د سياست او نظريې د دفاع په نوم--څه قصور کړی دی دغو سترو شخصياتو او مقدسو رشتو- همدغه قصور يې وو چې د قام او ملت په حيث يې تاسو روزلي وئ او د مور پلار په حيث يې تاسو زېږولي وئ- نو د دې وطن به لا څه سياست وي او څه به يې نظريه وي --زه خو يې د مور يو نوک سره هم نه برابرېم-چې د مور غونډې پاکه رشته هم دلته د سياست او نظريې په نوم د خاورو سره خاورې شوه- د دواړو غاړو نه پښتانه - نو په داسې حال کې به مونږ پښتانه بيا هم وايو چې مونږ کېښې احساس شته--مونږ کېښې تهذيب شته- کوم دی احساس او کوم دی تهذيب- دا هغه زمونږ تهذيب دی چې نورې نړۍ ته مو ښودلې دي-- نوره نړۍ داسې ده لکه مونږ پښتانه چې يو-- يه پښتنو خواست کوم زما په دغه کمنټ که د چا خاطر دروند شوی هم وي نو د خاطر درنولو په ځای په دغه طنز په جمله لږ شان سنجيده غور هم وکړئ--بس څو لمحو له خپل گريوان کېښې سر ښکته کړئ چې زما د سياست او نظريې د پاره سپکيزي څوک او بې حرمتي د چا کيزي--- او دا هم چې د هغو خطا څه ده-

حنيف خليل

د اظهاريت جمالياتي نظريه او د استاد پسرلي صاحب يو شعر

دغه اصطلاح په نفسياتو، جمالياتو او ځينو نورو فني مباحثو کېښې هم راوړلې شي او د يوې ادبي اصطلاح په حيث هم د دغو بحثونو برخه جوړېږي. د اظهاريت اصطلاح د جمالياتو په فلسفه کېښې د اټلي مفکر او دانشور کروچې سره منسوب ده خو د فلسفې، نفسياتو او ادب نورو دانشورو هم د دغه اصطلاح وضاحتونه کړي دي. ما په خپل کتاب "د ښکلا هنداره" کېښې د دغه ادبي اصطلاح وضاحت د جمالياتي فلسفې په تناظر کېښې کړې وو چې بنياد مې ورته د نوميالي شاعر محمد صديق پسرلي يو شعر جوړ کړې وو. دغه بحث دلته د يو ادبي او جمالياتي اصطلاح په حيث راوړم.

حُسن هم له ځانه ناقراره وي

ښکاري د رنگونو له پروژه ئې

زمونږ رواني صدۍ په ورومېږو څو غټو شاعرانو کېښې يو د ځانگړي سبک څښتن غزلبول شاعر محمد صديق پسرلي په کلي توگه د حسن پرستار دے. د هغه شاعرۍ ته زه د حُسن او تخيل مترنمه هنداره وایم. د حُسن او جمال مختلف رنگونه د هغه د شاعرۍ زينت دي. په پورتنۍ شعر کېښې چې محترم پسرلي د جمال کومه نظريه په علامتي شکل کېښې پېش کړې ده، په جمالياتي اصطلاح کېښې ورته د اظهاريت نظريه وائي چې مشرحينو کېښې ئې د ټولو نه جوت حيثيت د اټلي د يوې صوبې اکیله د يو کلي کسرولي وسېدونکې بينيديټو کروچې (۱۸۶۶ - ۱۹۵۲ع) لري. د کروچې نظريه په مکمل ډول روحاني او وجداني ده. د هغه په خيال روح يو حقيقت دے چې د حسن، صداقت، افاديت او ښکې په صورت کېښې نمود کوي يعنې دغه څلور ذکر شوې درجې د هغه په خيال د روح مظاهر دي. هغه د روح نه د خالق ذات مراد اخلي خو د خالق نوم نه اخلي نو هر کله چې روح خالق دے نو دغه څلورو مظاهرو کېښې يو هم باطل نه شي کېدے. دغه روح د کانت " قائم بالذات شے" او د هېگل د "التصور" د نظريې مترادف دے ځکه چې

هغوي هم د خالق د پاره دغه دوه تصورات پېش کړي وو. د کروچې په خيال روح د خپل تخليقي وجدان په ذريعه د کائناتو په شکل کښې اظهار کړې دے. هم دغه شان هنرمند يا فنکار د خپل تخليقي وجدان په ذريعه د خپل هنر يا فن اظهار کوي. که هغه د شاعرۍ په شکل کښې وي که د مصورۍ، موسيقۍ، رقص يا بل کوم هنر په شکل کښې وي.

د پسرلي صاحب په مذکور شعر کښې هم دغه د اظهاريت نظريه ډېره په شاعرانه انداز کښې پېش شوې ده. حُسن په اصل کښې د هنر يا فن سر چشمه ده. هنر د حسن لباس يا جامه ده. يا به دا ووايو چې فن د حسن مجسم صورت دے.

پسرلې صاحب د حُسن په فطرت او تقاضا پوهه دے. د حسن فطرت او تقاضا دا ده چې هغه په هر صورت اظهار او نمود غواړي ځکه خو پسرلې صاحب هم وائي چې:

"حسن هم له ځانه ناقراره وي"

هم دغه ناقراري په اصل کښې د اظهار او نمود تقاضا کوي ځکه چې د حُسن فطرت دا نه دے چې هغه دې جامد او ساکن وي. دغه حسن چې له ځانه ناقراره دے په حقيقت کښې د فنکار هغه تخليقي وجدان او سر چشمه ده چې د فن زېږېدنه ترې کيږي. او د رنگونو پرواز چې پسرلي صاحب په خپل شعر کښې ذکر کړې دے. زما په خيال د مختلفو فنونو يا هنرونو، شاعرۍ، رقص، سنگتراشي وغيره د پاره علامت دے. په دې لحاظ د پسرلي صاحب د شعر نه زه د خپل ذوق مطابق دا مطلب اخلم چې هر کله د تخليق کار تخليقي صلاحيت (حسن) په غورځنگونو شي نو هغه اظهار غواړي او دغه اظهار د شاعرۍ، مصورۍ، سنگتراشي او موسيقۍ وغيره په شکل کښې کيږي. چې پسرلي صاحب ورله رنگونه علامتونه کړي دي. يعني د حسن د ناقراري په وجه د دغه رنگونو پرواز د فنونو په شکل کښې د تخليقي وجدان اظهار دے.

هر څو که د فرانس معروف مفکر يوجن ويران د فن دوه شکلوونه بنودلي دي او ويلي ئي دي چې:

"فن په بيل بيل شکل کښې د آرائش او اظهار نوم دے. آرائش د حسن سره تعلق لري او اظهار د کردار سره آرائش د زړې زمانې سره اظهار د نوې زمانې سره تعلق لري. آرائش بغير د جذبي او تصور نه د حسن تقاضه کوي او اظهار د جذبي او تصور نوم دے.

د ښاغلي ويران دغه تاثيرات که يو خوا د جمالي ذوق سره هم آهنگي پېدا کولې شي او انسان ته يو ښه تاثر ورکولې شي نو بل خوا پرې ډېرې خبرې هم کېدې شي. د مثال په توگه ورومې دا چې:

حُسن او کردار په خپلو کښې جدا څيزونه دي.

د ويران دغه رائې سره اختلاف هم کېدې شي او هغه داسې چې کردار د حسن باطني شکل دے چې نمود ئي په هر صورت تقاضه کوي. کردار چې نمود وکړي نو آرائش شي. نو په دې لحاظ هم دغه آرائش د کردار ظاهري شکل دے نو په دې لحاظ دغه دواړه جدا څيزونه نه دي بلکې يو دي. فرق صرف دومره دے چې کردار د حسن باطني شکل دے او آرائش ظاهري.

دې نه علاوه د ويران دغه خبرې سره هم اختلاف کېدې شي چې "آرائش" د زړې زمانې سره تعلق لري او اظهار د نوې زمانې سره. هر کله چې دا دواړه يو څيز دے نو تعلق ئي هم يوې زمانې سره دے. دواړه د شروع نه تر اوسه پورې د يو بل سره سم را روان دي. دا بيله خبره ده چې د

اظهاريت په نظريه د وروستو پوهېدلو په وجه انسان دغه نومونه يا اصطلاحات هم وروستو وضع کړي دي.

د ويران بله خبره دا ده چې آرائش بغير د جذبي او تصور نه د حسن تقاضه کوي او اظهار د جذبي نوم دے. په دې حقله به دومره ووايم چې د آرائشي حسن سره که جذبه او تصور نه وي نو د اظهار تقاضه هم ورسره نه وي ځکه چې هغه يو ځل ظاهر شوی دے نو هم دغه د ده تقاضه وه چې پوره شوی ده کله چې دغه تقاضه نه وي پوره شوی نو هم دغه آرائش سره د کردار يا د حسن د باطني صورت په شکل کښي جذبه او تصور شامل وو چې اظهار او نمود ئي غوښتلو.

په هر حال د ښاغلي ويران تاثرات که يو وخت د پاره صحيح ومنلے شي نو بيا هم د پسرلي صاحب شعر د دواړو شکلونو احاطه کوي ځکه چې حسن باطني وو نو کردار وو. جذبه او تصور ورسره شامل وو چې د رنگونو د پرواز په شکل کښي ئي اظهار وشو نو آرائش شو اوس که څوک آرائش او اظهار يو ځيز گڼي او که جدا.

دا فېصله د هغه په ذوق ده ځکه چې آرائش او اظهار ښکلا ده او ښکلا ذوقي ده. هم دغه شان د پسرلي صاحب د شعر تشریح هم ما د خپل ذوق مطابق وکړه. کېدے شي چې بل څوک ترې بل څه مراد واخلي.

ح خ

د فارسي د هندي سبک نازکخيال شاعر ابوالمعاني مرزا عبدالقادر بيدل دهلوي د دې غزل د چوڼ شعرونو منظومه ژباړه راته ډيره گرانه وه-- پته نشته چې بريال شوم که ناکام خو زما هڅه د مينه والو په خدمت کښي وړاندې کوم-

پښتو ژباړه---- حنيف خليل

فارسي کلام ----- مرزا عبدالقادر بيدل

بريال د زماني شومه ناکام هم زه شومه
اغاز څه دی ملگرو چې انجام هم زه شومه

زه ستا په انتظار کښي شومه خاوري سيلی يورم
گرد جمع په زرگي چې د دوران هم زه شومه

ژوند دي وهم کښي تير شو چې خام خيال به مي شي پوخ خو
اخر له شرمه وسوزيدم خام هم زه شومه

تر څو به د فنا په غير کښي ژوند وي نامحرمه
سپين ږيري شوم قابل چې د احرام هم زه شومه

بيدله لا سرشار د بي خودی په سيوري يمه
وحشت مي هم هغه دی که ارام هم زه شومه

فارسي كلام

کام از جهان گرفتم و ناکام هم شدم
آغاز چیست محرم انجام هم شدم

آخر در انتظار تو خاکم به باد رفت
یعنی غبار خاطر ایام هم شدم

یک عمر زندگی به توهم خیال پخت
آخر ز شرم سوختم و خام هم شدم

نامحرم حریم فنا چند زیستن
مو شد سفید قابل احرام هم شدم

بیدل چو سایه محو ز خود رفتنم هنوز
وحشت بجاست گر همه آرام هم شدم

د فقیر ایپی دوامداره مبارزه

نن شپارسم اپریل د حاجي میرزالي خان فقیر ایپی د مړینې ورځ ده- ټول عمر یې د جنگ په میدان کښې په عملي مبارزه کښې تیر کړی وو خو وفات یې د دمې د ناروغۍ له وجې په ۱۹۶۰ کښې شوی وو- هر څو که فقیر ایپی له ډیرو ستونزو سره مخ شوی وو خو خپله حوصله او همت یې چرې هم نه وو بایللې- په هغه ډیر توروڼه او اعتراضونه هم شوي وو خو خپله مبارزه یې په هر حال دوامداره ساتلې وه- اعتراض کوونکیو کښې د پیرنګي نه علاوه هندي کمیونسټ لیکوال او سرتیر غورچرن سنگهه هم شامل وو چې په خپل کتاب -- وه بهی دن تھے -- کښې یې خپل اعتراضات درج کړي دي- خو یاده دي وي چې د فقیر ایپی مبارزه د اسلام او پښتو د سیوري لاندې وه- دې نه خارج یوه خبره یې هم نه ده منلې- بیا دغه همت او حوصلې ته هم کتل پکار دي چې د یو عام امام مسجد نه یو لوی مبارز جوړیدل او پیرنګي سره ډغره وهل څومره گرانه خبره وه- د نور علي او رام کوري د واقعي نه تر انقلابي غورزنگ رسیدل د فقیر ایپی د دوامدارې مبارزې نتیجه وه- تر دې چې فقیر ایپی د پیرنګي خلاف د وسله والې مبارزې غوریلا طاقت هم تیار کړی وو چې د پښتنو میرمنو اخلاقي مرسته هم ورسره وه- پیرنګي په ۱۹۳۶ کال په خیښور کښې چې د فقیر په غوریلا طاقت حمله وکړه نو پیرنګي نه یواځې ناکام شو بلکې د فقیر غورزنگ په ټول وزیرستان کښې خور شو- وزیرو محسودو داوړو بیتنو او خټکو مروتو نه علاوه د نورو پښتنو قبیلو مرسته هم ورسره شامله شوه- په ۱۹۳۷ کال پیرنګي د څلوېښت زره فوج سره حمله وکړه خو فقیر یې بیا هم مات نه کړو- پیرنګي د خپلې ناکامۍ پټولو د پاره ووی چې فقیر سره د جرمني او اټلي مرسته ده- که وه هم نو ناجایزه خو نه وه- په ۱۹۴۶ کښې پیرنګي بیا حمله وکړه خو فقیر بیا هم لکه د

غر ولاړ وو۔ اخر هم چي د برصغير د ویش فیصلې وشوې نو په یو ویشتم جون ۱۹۴۷ بنو کښې راجوره جرگه کښې فقیر ایپي د پښتونستان مطالبه وکړه چې دغه مطالبه که پوره نه هم شوه خو فقیر د پښتونستان د تحریک بنسټ گر ضرور یاد شو۔ د ویش نه پس چې فقیر افغانستان ته لاړو نو نه یواځې له هغه ځایه مایوس راغلو بلکې په خپل وزیرستان او پښتونخوا کښې هم مایوسی سره مخ شو۔۔ دغه پس منظر کښې مونږ فقیر ته بیا هم یو بریال مبارز ویلې شو چې یو خوا یې پیرنگی کمزوری او پریشان ساتلی وو او بل خوا یې د ډیر معمولي حیثیت او نشت وسایلو سره یو لوی غورزنگ په ډیرو سختو حالاتو کښې د پیرنگي غوندې لوی قوت خلاف دوامدار ساتلی وو۔۔ روح یې ښاد۔۔

حنیف خلیل

د اردو کلاسیکي شاعر حیدر علي اتش د معروف غزل چوڼ شعرونه مې پښتو ته ژباړلي وو چې د -- پیره -- لفظ مې د وزن برابرولو په خاطر ورزیات کړی وو۔۔ بل دا چې دې غزل کښې اتش د --ارزو -- قافیه ډیر تکرار هم کړی دی ځکه مې دغه ژباړه خپل د ژباړو کتاب کښې نه وه شامله کړې خو دلته د خوندي کولو د پاره یې شریکول غواړم۔

پښتو ژباړه --- حنیف خلیل
اردو کلام --- حیدر علي اتش

دا مې ارزو وه چې یار گل ته رو برو شي پیره
چې د بلبل سره بې تابه گفتگو شي پیره

پیغام رسان چې مې ونه موندلو ښه وشوله
د بل په ځله به ښکاره څنگه ارزو شي پیره

نمر او سپوږمۍ هم په چکر کښې دي زما په شاني
دوئ خو به هم د یو حسین په جستجو شي پیره

چې ستا د زلفو د حلقو حالت لیدلی یې وی
ازاد پخپله به د قید په ارزو شي پیره

چپ شه د خپل اپوټه بخت به درته څه وایمه
را اوري اور چې د باران مې ارزو شي پیره

اردو کلام ---

یہ آرزو تھی تجھے گل کے رو بہ رو کرتے
ہم اور بلبل بیتاب گفتگو کرتے

پيامبر نه ميسر هوا تو خوب هوا
زبان غير سه کيا شرح آرزو کرتے

مری طرح سه مه و مهر بهی ہیں آواره
کسی حبيب کی يه بهی ہیں جستجو کرتے

جو دیکهته تری زنجير زلف کا عالم
اسير هونے کی آزاد آرزو کرتے

نه پوچه عالم برگشته طالعی آتش
برستی آگ جو باران کی آرزو کرتے

د رحمان بابا تعلی او د خوشحال بابا وضعداری

خوشحالا او دولتا می غلامان دي
زه رحمان په پښتو ژبه عالمگیر یم
د رحمان بابا د دغه شعر په اړه ډیر نقادان دا رای لري چې دا د رحمان بابا نه دی بلکې د هغه
دیوان ته چا له خانه ورزیات کړی دی-- لکه مرحوم ډاکټر راج ولي شاه خټک يې چې خپل کتاب-- د
رحمان په شعر-- کښې تفصیلي جاج اخستی دی-- خنې څیړونکي يې بیا تعبیر په بل رنگ کوي--
ارواښاد عبدالحی حبیبی صاحب ویلي دي چې د رحمان بابا له خوا خوشحالا او دولتا ویيل اصل
کښې خوشحال بابا او دولت لوانې ته درناوی ورکول دي چې نومونه په دغه انداز اخستل د هغه
وخت د دود له مخه د عزت او درناوي نڅښه وه- مولانا عبدالقادر بیا وايي چې دا خو رحمان بابا
خوشحالي او دولت یاد کړي دي او مصرعه داسې ده-

خوشحالي دولت می دواړه غلامان دي
د دغه شعر په اړه زما رای دغو ټولو نه بدله ده-- زه دغه شعر د رحمان بابا خپل گڼم او په همدغه
شکل يې درست گڼم ځنګه چې يې دیوان کښې راغلی دی- دلیل يې دا وایم چې د پښتو کلاسیک
شاعرانو کښې د رحمان بابا عقیدت مند شاعر نجیب سربندي د رحمان بابا په دغه متعلقه غزل
تضمین کړی دی او د رحمان بابا د دغه تعلی مقطعي تایید يې هم کړی دی--دې نه علاوه د خوشحال
بابا د کړوسي کامگار خټک یادونه يې هم کړې ده چې کامگار هم د رحمان بابا د دغه تعلی جواب
کړی وو- نجیب ۱۱۷۸ کښې معروف شاعر وو او رحمان بابا تر ۱۱۲۳ ژوندی وو چې تر مینځه د
وخت فاصله يې هم ډیره کمه ده- د نجیب شعرونو ته غور وکړئ-

چې يې شعر لا مثل دی باندې ښايي
که رحمان وايي په شعر عالمگیر یم
د کامگار دا بي هوده خبره گوره
چې ویيل کا خان بادشاه زه يې وزیر یم
او کامگار خټک خو بیا نجیب نه هم مشر دی-- هغه خو په ۱۱۳۷ کښې هم ځان ته زور وایي-

عمر تیر شو لا تر اوسه ستا د وصل تمنا کړم
 سن زر سل درې کم څلویښت دی زه چې دا تازه انشا کړم
 نو د رحمان بابا وفات نه تر دغه دوره خو دغه لس پنځلس کاله زماني فاصله پاتې کېږي نو دغه
 موده کېږي به د رحمان بابا دیوان کېږي دغه شعر له ځانه چا څنگه شاملولو-
 او که دغه شعر چا له ځانه ورشامل کړی وي نو د رحمان بابا دي نورو تعلی شعرونو سره به څه
 کوو چې وایي
 یو خوشحال یو کم سل خټکه نور په طبیعت کېږي
 خار شه د رحمان سربښي له یوه فرده
 چې یې شعر د رحمان مومند تر غوږ شي
 غوږ به نه باسي څوک شعر د خوشحال
 گویا د نجیب او کامگار په دور کېږي هم دغه شعر د رحمان بابا په دیوان کېږي موجود وو- زه یوه
 خبره بله هم وریاتوم هغه دا چې د رحمان بابا شاعري خوشحال بابا ته هم ضرور رسیدلي ده--
 ځکه چې د خوشحال بابا مشر زوی اشرف خان هجري ته چې دکن ته رسیدلي وه او هغه د رحمان
 بابا یادونه دکن کېږي د قید دوران کېږي کړي ده چې پخپله اشرف خان د رحمان بابا نه عمر کېږي
 مشر هم وو-- د خوشحال بابا بل زوی عبدالقادر خان چې د رحمان بابا همزولی وو هغه هم د
 رحمان بابا یادونه کړي ده نو ضرور به خوشحال بابا ته هم د رحمان بابا شاعري رسیدلي وي خو
 بل خوا د خوشحال بابا او د هغه د زامنو وضعیتاري وگورئ چې نه خو خوشحال بابا چې تر ۱۱۰۰
 ژوندی وو د رحمان بابا د تعلی جواب کړی دی چې تر ۱۱۰۰ رحمان بابا پخپله د یو لوی شاعر
 مقام ترلاسه کړی وو او نه د خوشحال بابا زامنو د دغه تعلی جواب کړی دی-- اشرف خان په
 ۱۰۹۲ کېږي دکن کېږي قید شوی وو چې تر ۱۱۰۶ ژوندی وو- هلته یې په شاعرانو لیکلي یو نظم
 کېږي رحمان بابا ته درناوی پیش کړی دی او ویلي یې دي چې-
 د رحمان په ویيل ځای د لقب نشته
 چې یې ما شعر منظور کړو معتبر دی
 عبدالقادر خان هم د رحمان بابا په یو غزل تضمین کړی دی او هلته یې ویلي دي چې-
 زه خټک د یار په غم تازه تازه شم
 غوریا خیل رحمان که شو ورځني ستړی
 ځکه له دغو سندونو نه زه دا نتیجه اخلم چې د تعلی دغه مقطع شعر د رحمان بابا خپل دی او په
 همدغه شکل دی-- تعلی د هغه دور دود او غالب رجحان هم وو-خو ورسره خوشحال بابا او د هغه
 زامنو هم د ډیر دروند خصلت او وضعیتاري څرگندونه کړي ده چې د رحمان بابا د دغه تعلی جواب
 یې نه دی کړی بلکې رحمان بابا ته یې دروند نظر کړی دی-او بیا د خوشحال بابا اولاد کېږي کاظم
 خان شیدا خو د رحمان بابا په یوه مصرعه زړه بایلي چې وایي-
 د رحمان په دا مصرعه د شیدا زړه دی
 ته پري یې که اهو یې که جادو کړي

تعیین که د نفس اوځي له میانه
 کا به کم سراماسي د دریاب څاڅکي

تعيين--- ټاكل- مقرر كول

ميانه--- له منځه

سراماسي--- سر اوچت اوړل-- تكبر او غرور كول

شرح:

په دې مادې نړۍ كېنې چې انسان سا اخلي او ژوندۍ وي نو په دغه عارضي ژوند كېنې هم پكېنې هوا راشي--سر اوچت اوچت اوړي- كبر او غرور كوي- او دا ترې هير وي چې حيثيت يې د اوبو د يو څاڅكي دۍ- زر فنا كېدونكۍ دۍ- دغه مشاهده شيدا د شعر په ژبه څنگه بيانوي- غور ورته وكړئ-

د اوبو د څاڅكي فطرت دا دۍ چې لاندې به راځي خو په درياب كېنې چې د څاڅكي اوبو نه بربوكي جوړه شي نو د بربوكي شكل داسې وي لكه څاڅكي چې سر اوچت نيولى وي- د درياب څاڅكې چې سا واخلي نو بربوكي ترې جوړه شي يعنې د بربوكي په مېنځ كېنې چې كومه هوا جمع وي، دغه ئې اصل كېنې سا اخستې وي او بيا دغه سا اخستلو سره زر سراماسي شروع كړي يعنې سر اوچت اوړل شروع كړي خو ورته پته نه وي چې اصل كېنې خو ئې حيثيت د درياب د څاڅكي دۍ او دغه سا اخستل او بيا سراماسي كول ئې بس د څو لمحو دي، بربوكي زر فنا شي او په درياب كېنې ختمه شي، نو هغه سراماسي يعنې سر اوچت اوړل او كبرو غرور ئې هم ختم شي، شېدا وائي چې كه د مېنځ نه دغه تنفس يعنې سا اخستل اوځي نو د درياب څاڅكې به دغه سراماسي كول كم كړي يعنې بربوكي جوړېدل او سر اوچت اوړل به هم كم كړي، ورته به پته ولگي چې دغه سراماسي خو د څو لمحو ده، هسې هم چې د درياب څاڅكي خپل وجود كېنې هوا جمع نه كړي نو بربوكي ترې نه شي جوړېدۍ او چې بربوكي نه شي نو سر اوچت هم نه شي اوړۍ، ځكه چې سر خو بربوكي اوچت اوړي چې په مېنځ كېنې ئې هوا يعنې نفس جمع شي، دغسې انسان هم چې په دې پوهه شي چې لكه د بربوكي خان كېنې هوا راوستل بيا سراماسي يا سر اوچت اوړل يا كبرو غرور خو د دې دنيا د څو لمحو د ژوند برخه ده خو دا ژوند خو ډېر زر په تپه او درېږي چې سا يا نفس د منځه اوځي نو ژوند، سراماسي، كبر غرور هر څه ختم شي نو بيا د څاڅكي غوندې حيثيت لرونكې انسان ډېر كبر او سراماسي په څه كوي، لكه بربوكي چې د نفس يا هوا لرلو نه بغير سر نه شي پورته كولى.

يو اخلاقي مضمون د شعر په نازكه پيرايه كېنې داسې بيانېږي خو چې تخيل د شيدا وي-

نن د خالي ورځ ده-- درې بجې شوې- دې ورځې ته به مونږ ورځې شمارلې-- گران دادا به د جمعي د ماډيگر نه زامنو ته وې حجره صفا كړئ -- سود سودا راوړئ- زما د زړه سود او سكون به راځي- زما ملگري به راځي- په دې ورځ به مونږ گران دادا جوهر عدنان صاحب سره ناسته كوله- جوهر خليل شير احمد خليل شهاب عزيز ارمان عباس خليل هر يو به د خالي ورځ ته منتظر وو- اسلام اباد نه زما پېښور ته راتگ ته به يې سترگې نيولې وې چې دادا له به خو- زمونږ په ژوند كېنې نن ورومبې خالي دۍ چې خالي دۍ- د دادا د مادې وجود نه خالي- خو په روحاني توگه به مو تل د زړه په حجره كېنې دادا ناست وي- هم هغسې لكه مونږ به چې د هغه په حجره كېنې ناست وو- په دې مادې نړۍ كېنې خلق يو ځل يتيمان كيږي خو مونږ څو واړه يتيمان شو-- دغسې د خالي ورځ به وه چې د ډاكټر سهيل انشا په ډيره كېنې به همدغه ملگري راغونډېدو خو يوه ورځ ناگهانه

غږ وشو چې --- فلاڼی هم لکه گرد و غبار تیر شو-- د ډاکټر صاحب نه محروم شو--په علمي او ادبي توګه یتیمان شو--همیش خلیل صاحب د عمر او ناروغۍ په داسې برید ولاړ وو چې په هره دویمه هفته د خالي په ورځ به پوښتنې له ورتلو خو د ډاکټر سهیل مرګ مو هم ترې پټ وساتلو-- مونږ ته څه پته وه چې مونږ په دویم وار یتیمان کیدونکي یو--همیش صاحب هم رانه کډه وکړه--بس په جوهر عدنان دادا مو مینه ماتیدله--په هر دویم خالي به حجرې ته ورتلو--په ګڼو موضوعاتو به مجلس ګرم وو--په تصوف وحدت الوجود مذهب ادب سیاست ابن عربي مولانا رومي رحمان بابا کله کله فرعون شیطان او نور ډیر شخصیات- ژوند مرګ جنت دوزخ برزخ او نور ډیر موضوعات به زمونږ د بحث موضوع وه- دادا به د مرګ برزخ او جنت دوزخ خبرې ډیرې کولې- د مرګ نه یې هیڅ ویره نه وه- خو د خپل مرګ اګاهي ورته شوې وه - مونږ به ورته ویل جنت کښې به هم دغسې محفلونه کوو- د دادا د کتاب رمز مخ کتنه به هلته هم کوو--صدارت به یې رحمان بابا ته ورکوو- ټول جنتي ادیبان به راغواړو- دادا به ویل سمه ده خو اوس دې دنیا کښې چې اسلم تاثیر صاحب په ما او رمز کوم کتاب ولیکلو نو د چاپ نه مخکښې خو یې ما ته لوستلو له راکړې ګڼه چې څه یې لیکلي دي- مونږ وې نه په تاسو پابندي ده-- دا کتاب به د چاپ نه پس ګورئ-- دادا دې دنیا نه لارو د تاثیر صاحب کتاب به هم اوس هلته ورکوو--خو مونږ یې یو ځل بیا یتیمان کړو-- پاڅه یتیمان-د دادا ځای اوس بل څوک نه شي نیوی--او نه مونږ بل چا سره هغسې د خالي د ورځې محفلونه کولی شو- البته که جنت ته لاړو او هلته هم د ورځو تصور وو نو دادا سره به مجلسونه هم د خالي په ورځ کوو-دغه اطمینان سره چې هلته به یتیم کیدل هم نه وي-خو زه او زما ملګري خو اوس دې مادي دنیا کښې یو-- دې مادي دنیا کښې نن د خالي ورځ ده-- د دادا د مادي وجود نه خالي- دغسې هر خالي به خالي وي--د دادا د مجلس نه خالي- په دغو موضوعاتو په هم هغه کیفیت کښې په هر راتلونکي خالي اوس چا سره خبرې کوو--بس یوه لاره پاتې ده چې دادا ته ووايو چې صبر کوو-- انتظار کوو-- مونږ هم در روان یو--حجره صفا کړئ-چایو سره خوږ سکرک هم هغسې تیار کړئ-د جوهر خلیل مذهبي او فلسفيانه پوښتنې جمع شوې دي--د شیر احمد صیب شریفانه اختلاف ته تیار اوسئ-- د شهاب عزیز په تصوف دریځ ته ذهن برابر ساتئ- د عباس خلیل د غالب او اقبال شعرونه هم واورئ-د مولانا روم مثنوي او د حنیف خلیل پښتو ترجمه به هم اورو--دادا در روان یو-- ځان یواځې مه ګڼه- چې زړه دې تنګ نه کړي--دلته هم زمونږ د زړه حجره کښې مونږ سره یې او هلته هم ستاسو حجرې ته در روان یو-- بس د یتیم کیدلو قیصه لاره وفات شوه-ته ژوندی وي او ژوندی به یې-

پښتو ترجمه ---- حنیف خلیل
فارسي کلام--- ډاکټر علامه محمد اقبال

د خدای او انسان تر مینځه مکالمه

خدای

ما د خاورو اوبو "څه جهان کړلو جوړ
تا ترې زنگ او تاتار" او ایران کړلو جوړ

ما له خاوري پيدا' کړو فولاد په څه شان
تا تفنگ او شمشير' او سنان کړلو جوړ
تبر جوړ کړلو تا' چې پرې بڼ کړې تالا
دا د مستو مارغانو قفس جوړ کړو چا

انسان

تا که شپه کړه پيدا' ما کړه سازه ډيوه
تا کړه خاوره پيدا' ما کړه جوړه پياله
تا خو شاره ميدان' بيابان کړل پيدا
ما په باغ کښي د گل' کړه ترې جوړه وږمه
جوړوي چې له کاني هنداره' يم زه
زه هم د شربت کړي په لاره' يم زه

فارسي کلام

محاورة ما بين خدا و انسان

خدا

جهان را ز يك آب و گل آفريدم
تو ايران و تاتار و زنگ آفريدى
من از خال پولاد ناب آفريدم
تو شمشير و تير و تفنگ آفريدى
تبر آفريدى نهال چمن را
قفس ساختى طائر نغمه زن را

انسان

تو شب آفريدى چراغ آفريدم
سفال آفريدى اياغ آفريدم
بيابان و كهسار و راغ آفريدى
خيابان و گلزار و باغ آفريدم
من آنم كه از سنگ آئينه سازم
من آنم كه از زهر نوشينه سازم

> ساقى نامه - در نشاط ... قطره آب <

افسانوي ادب (Fiction)

د مبتدي ليکونکيو د پاره

په منثور تخليقي ادب کېنې د افسانوي ادب اهميت په هر دور کېنې منلې شوې ده چې بنيادي توکې يې قيصه ده. د صنف يا ژانر په توګه افسانوي ادب کېنې ډرامه، داستان، ناول او افسانه په ورومې سر کېنې شامل دي وروستو پکېنې د ناولت او افسانچې اضافه وشوه. دغه ټول اصناف په خپلو کېنې ډېر مشترک خصوصيات هم لري او ډير امتيازي خصوصيات هم چې په دې ډول دي.

(۱) ډرامه او داستان

د افسانوي ادب ورومې صنف يا توکې ډرامه ده. يعني ادبي مېدان کېنې له هر څه نه مخکېنې د ډرامې تعارف شوې ده هسې خو د ډرامې لغوي معني ده په کولو سره بنودل. يعني د يو عمل واقعي، حادثې وځپړه کړه وړه په حرکتونو او اوازونو څرګندول خو په عملي مېدان کېنې د ډرامې د دغه تعريف پوره کولو نه وړاندې په ليک کېنې د ډرامې وجود راغلي دي. او د ډرامې په حقله بحث او تبصره هم ورومې په ليک کېنې راغلي ده کله چې ډرامه ليک ته راغلي نو ځان سره ئې د قيصې وجود هم ليک ته راوړو. يعني کله چې ډرامه ليکلي کېده نو د دغه ډراماني ليک په ذريعه به يوه قيصه مخ په وړاندې بوتلې شوه. دا قيصه به د مختلفو کردارونو د ژبې او عمل په واسطه متحرکه وه. د مصري تهذيب د يوې ډرامې ايبيډاس نه پس د ډرامې معلوم تاريخ د يونانيانو نه شروع کولې شي ټولو نه ورومې ارسطو **Aristotle** په خپل کتاب **Poetics** شعريات کېنې د شاعري نه علاوه د ډرامې پحقله هم خبرې اترې وکړې د ډرامې په ضمن کېنې په الميه او طريبيه او درې وحدتونو (وحدت مکان، وحدت زمان او وحدت تأثر) هم تبصره وکړه خو د ډرامې بنياد يعني قيصې نه ئې انکار ونه کړو. په دې وجه د ډرامې دغه بنيادي عنصر قيصې وروستو د افسانوي ادب په يو بل (داستاني) شکل کېنې را څرګنده شوه او په داسې طريقه چې د قيصې او داستان فرق هم ختم شو. هسې خو قيصه د افسانوي ادب د ټولو اصنافو لکه ډرامه، افسانه او ناول بنيادي عنصر ده. خو د داستان نوم هم د قيصې د مترادف په حيث ياد کړې شو.

(ب) داستان او ناول

ناول د داستان ترقي يافته يا نوې شکل ده. دې دواړو اصنافو کېنې د قيصې د حرکت نه علاوه نور ډېر مشترک خاصيتونه هم شته چې دلته يې مونږ وضاحت کوو. خو په مختصره توګه دا ونيل شايد ځانې ولري چې ناول د داستان نه زېږېدلی صنف ده. د داستان خراش تراش د ناول په شکل شوې ده د داستان ارتقائي صورت د ناول په کړه وړه کېنې ليدې شي او د داستان جديد ترين شکل ناول ده. د داستان او ناول مشترک خصوصيت دا دواړه صنفونه يو بل سره تړي بلکې دغه خصوصيات د دواړو صنفونو تر مېنځه د پل حيثيت لري، په دې وجه ئې ورومې مشترک خصوصيات په لنډ شکل ليکو او بيا امتيازي خصوصيات.

مشترک خصوصيات

- (۱) د داستان او ناول ورومبه مشترک خاصیت خو دا دے چې دواړو صنفونو کښې د قیصی حرکت موجود وي.
- (۲) د دواړو صنفونو کښې د کردارونو عمل او کرداري خصوصیات موجود وي.
- (۳) دواړو اصنافو کښې تلوسه او تجسس په انتهائي درجه ځای شوی وي.
- (۴) دواړه اصناف واقعات او بیا د واقعاتو د تړون په ضمن کښې یو والی لري.
- (۵) دواړه یو مقصد او مرام ته د رسایي د پاره لیکلې شي.
- د دغو مشترکو خصوصیاتو سره سره دواړو اصنافو کښې ځینې امتیازي خصوصیات هم شته. د کومو په ذریعه چې د دواړو صنفونو پولې بنیلي شوې دي او نقادان یې د فني تجزیې نه پس بیل بیل صنفونه ګڼي. د هغې ذکر هم په لنډیز سره کوو.

امتیازي خصوصیات

- (۱) داستان او ناول کښې ورومبه فرق دا دے چې داستان د ژوند د رښتینو واقعاتو نه لري د مافوق الفطرت پېریانو دېوانو، ښاپېرانو د واقعاتو څرګندونه کوي. او ناول د انساني ژوند د حقيقي پېښو ترجماني په فني پېرايه کښې کوي.
- (۲) د داستان ژبه خطابیه، واعظانه او پرتکلفه وي او د ناول ژبه د کردار د مزاج سره سمه استعمالولې شي.
- (۳) داستان کښې اخلاقي درس او دیني وعظ و نصیحت نه پکې پیغام او نتیجه ښودلې شي. ناول د دې نه علاوه نور ډېر موضوعات او تنوع هم لري.
- (۴) د داستان خاصیت دا دے، چې عموماً په قیصه کښې قیصه پیدا کوي. او هره قیصه بیا ځان له هم یوه مکمله قیصه وي، چې د داستان ټول خصوصیات پکښې موجود وي خو ناول د دغو قیصو نه خالي وي. او صرف یوه لویه قیصه لري چې ځنې وړې واقعي ورسره ملګرې شي او لویه قیصه مخ په وړاندې بیايي.
- (۵) ناول یو موزون فني ترتیب او رابطه لري، خپل جوړښت، لري. داستان څه خاص فني نمونه نه لري البته خطابه انداز یې عمومي فني خاصیت دے.

(ج) ناول او افسانه

لکه څنګه چې د ډرامې او داستان تر مېنځه او داستان او ناول تر مېنځه ربط موجود دے. دغه شان د ناول او افسانې تر مېنځه هم یو فني تړون شته دے هسې خو د افسانې وجود کښې د راتلو په لړ کښې دا خبره نقادانو کړې ده. چې کله انسان په خپلو مصروفیاتو کښې دومره بوخت شو، چې د ناول لوستلو وخت یې نه لرلو، نو د اختصار له وجې یې د افسانې یا لنډې قیصې تخلیق وکړو، چې په لړ وخت کښې د یو لیک نه خوند او مزه واخلي. ګویا د ناول او افسانې تر مینځه بنیادي فرق د طوالت او اختصار دے. خو خبره داسې ده، چې د دغه بنیادي فرق نه علاوه ځنې فني او ساختیاتي فرقونه هم د دې دواړو صنفونو تر مینځه شته. چې مونږ پرې دلته بحث کوو. خو دا خبره ذهن کښې ساتل پکار دي، چې دغه نور فني فرقونه هم عموماً د هم دغه طوالت او اختصار له نس نه زیږېدلي دي. او ځنې فرقونه د لیکونو د ذاتي اسلوب او اسلوبیاتي تجربو په ضمن کښې وجود موندلې دے.

فرقونه

- (۱) افسانه د ژوند د يوې واقعي ترجماني په ډېر اختصار سره کوي. د دې په مقابله کېنې ناول د ژوند د يوې واقعي بلکې د گڼو واقعاتو ترجماني په ښه تفصيل سره کوي.
- (۲) افسانه د واقعي او حادثې په غټو خبرو او لوازماتو رڼا اچوي ولې ناول د واقعاتو اجزاء هم راخلي. او يوه ژوره تجزيه پېش کوي.
- (۳) افسانه کېنې د يوکر دار کره وره په وضاحت او صراحت سره وړاندې کولې شي. خو ناول کېنې د گڼوکر دارونو جوتونه گرانه وي.
- (۴) افسانه د اختصار په وجه دومره سسپنس او د واقعاتو بدلون يا ډراماني انداز نه لري څومره چې په ناول کېنې د دې گنجائش ده.
- (۵) افسانه کېنې د افسانې ټول عناصر په متوازنه توگه ځايول گران کار ده، ځکه چې د اختصار باوجود د فني اجزاو خيال ساتل او بيا د دغو فني عناصرو ربط او توازن ساتل ډېر مشکل کار ده خو په ناول کېنې ليکونکي نه فني غلطۍ ډېرې نه کيږي. د هغه گرفت هر وخت په ليک مضبوط وي. ځکه چې هغه سره د فني توازن ساتلو د پاره ډېر وخت او گنجائش وي.

(د) ناولټ او افسانچه

ناولټ د ناول مختصر شکل ده چې تقريباً ټول فني خصوصيات يې د ناول دي، خو صرف د اختصار فرق ده ناولټ د ناول او افسانې تر مېنځه ضخامت لري، يعنې دا د ناول نه مختصر او د افسانې نه طويل وي. ځکه دې ته مختصر ناول يا طويله افسانه هم وييلې شي. خو طويله افسانه ونيل درست نه دي، چې د دې فني خصوصيات د افسانې نه بلکې د ناول دي. ځکه ورته صرف مختصر ناول يا ناولټ ونيل پکار دي. دغه شان افسانچه د افسانې مختصر شکل ده. مطلب دا چې کله انسان دومره مصروف شو چې د افسانې لوستلو وخت او فرصت هم نه لري نو د افسانچې تخليق وشو. افسانې هم دوه قسمه وې په مغربي ادب کېنې ورته طويله افسانه ونيل پکار دي. بهر حال افسانچه هم د افسانې فني خصوصيات لري. او دغه شان ناولټ او افسانچه دواړه د افسانوي ادب جديد توگي دي، چې ټول افسانوي ادب سره شريک فني خصوصيات لري.

ويدي ادب او د سيارو چکر

هسي د ويدونو تعليمات هم کله کله بنده حيران کړي.--- ويدونه څلور دي. رگويد.--- اتهر ويد.--- يجر ويد.--- او.--- سام ويد.--- زمانه يې څيرونکيو دوه زره کاله د حضرت عيسى عليه السلام نه مخکېنې او نن نه څلور زره کلونه پخوا ښودلې ده. سوامي ديانند سرسوتي يو هندي ليکوال د څلورو واړو ويدونو يوه څيړنه کړې ده چې د ټولو ويدونو حوالي يې پکېنې راخستې دي. د دغه څيړنې تر مخه د يجر ويد په نهم ادهيالې شپږم منتر کېنې د نمر زمکې او سپوږمۍ په اړه وييلې شوي دي چې--- دغه ټولې کړې او ورسره نورې هم په انترکش يعني خلا کېنې چکر وهي. گټو يعني نمر د جما يعني زمکې پلار دی چې زمکه د خپل خان نه چاپېره په چکر کېنې ساتي. جما د سوم يعني سپوږمۍ مور ده چې دغه سپوږمۍ د خپل خان نه چاپېره چکر کېنې ساتي.--- مطلب دا چې سپوږمۍ د زمکې نه چاپېره چورلي او زمکه د نمر نه.--- همدغه خبره د رگويد په شپږم شتيک څلورم ادهيالې ديارلسم ورگ دريم منتر کېنې هم شوې ده.

دا هغه دور دی چې د فلکیاتو ستورو او سیارو د چکر او گردش په اړه لا په یوناني علم او سرچینو کې هم څه نه وو. تر دې چې دغه هومره څرګند مباحث په مصري او سومیري تهذیبونو کې هم نه تر نظره کېږي-او بیا جدید ساینس خو دغه نتیجې په ۱۹۲۹ کې د هبل ټیلی سکوپ د ایجاد نه پس بنودلې دي.

څه موده وړاندې ما د پښتني سیمې د بخشالي قلمي نسخې په اړه هم یو لیک کړی وو چې په قبل مسیح دور کې د ریاضې او نورو فطري علمونو په اړه پکېنې معلومات خوندي وو-- تردې چې د صفر او نورو شمېرو تصور هم له دې ځایه د بخشالي نسخې په لاره نړۍ ته رسیدلی دی-- ځکه زه دې نتیجې ته رسم چې وادئ سند یا د هند او پښتنو سیمه څلور زره کاله پخوا هم د فطري او ټولنیزو علمونو مرکز وو چې د یونان نه هم مخکې د مصري او سومیري تهذیبونو سره سیالي کوي- زموږ اوسني نسل که د دغه د بخشالي قلمي نسخې په انساني علم کېنې کومه نوې اضافه په زرګونو کاله کېنې هم ونه کړی شوه نو کم نه کم چې په خپل دغه میراث دومره څیرنه خو وکړي چې حقیقت او علمي مقام او حیثیت یې رامنځته کړي او جوت شي-

په لیمه کېنې ئې د خس په شان غږېږه
تابه سبز کا سپهر کهکشانه

شرح:

سپهر آسمان ته وائي، او کهکشان آسمان کېنې د ستورو ټولي يا گروپ ته وائي، شېدا کهکشان ته مخاطب دے، چې هر وخت د آسمان په سترگو کېنې اوسه نو یوه ورځ به دې اسمان راوټوکوي، سرسبز به دې کړي.

نور وضاحت:

فني باريکی ته یې غور وکړي، په سترگو کېنې لکه د خس غږېدل محاوره هم ده یعنې هر وخت ځان وړاندې وړاندې کول - آسمان کېنې ستوري هم هغه وخت خلا کوي، چې آسمان شین وي، گویا ورېځ نه وي، نو شېدا ورته سبز تورے راوړے دے. په زمکه چې بوټي سر سبز کيږي نو هم ورته اوبه د آسمان د لوري راځي، گویا د سرسبز کېدلو ذریعه یعنې اورېځ لاندې راوورېده نو په زمکه ئې بوټي شنه کړل او پورته آسمان هم شین شو. زمکه هم شنه شوه چې ورېځ پرې راوورېده او اسمان هم شین شو چې ورېځ ترې لاندې راغله - اوس د کهکشان سر سبز کېدل څنګه وي، هغه داسې چې آسمان شین وي. ورېځې ترې لاندې زمکې ته د باران په شکل راغلي وي، نو پاس آسمان کېنې ستوري هم پرقیږي، گویا د آسمان په پټي کېنې چې د ستورو کومه کرونده شوې ده، هغه شنه شوه، او دا ولې شنه شوه، ځکه چې کهکشان یا ستورو آسمان نه پرېښو، هر وخت به ورته لکه د خس په سترگو کېنې غږېدو، نو بس آسمان هم مجبور شو چې خپل دغه فصل راشین کړي، یعنې ستوري وځلوي، بیا دې ته هم غور وکړئ، چې کهکشان په آسمان کېنې ښکاري نو دا داسې منظر پیش کوي، لکه د آسمان په سترگو کېنې چې خس وي، گيا وي، یا بوټي وي. او دې ته هم غور وکړئ چې اسمان داسې غوړیدلی ښکاري لکه پټی چې غوړیدلی ښکاري- پیغام دا چې د خپل مقصد او مرام ترلاسه کولو د پاره تل او دوامدار کوشش سره هر څومره لوی کار تر سره کېدی شي- ځکه وایم چې شیدا د شعر په دوو مصرعو کېنې پوره جهان راغیروي

د انجمن اصلاح الافاغنه د قيام بختوره ورځ

نن په ورومې اپريل ډيرو پښتنو خپل اپريل فول نمانځلو خو په دې ورځ يو سل څلور كاله مخكېني د جوړ شوي يو لوي ادبي او اصلاحي غورځنگ او د دغه غورځنگ د تاريخي بڅښنو په لور يې توجو ډيره كمه وه. كله چې باچا خان په ورومې اپريل ۱۹۲۱ كښې انجمن اصلاح الافاغنه تنظيم جوړ كړو او بيا په ۱۹۲۹ كښې خدايي خدمتگار تحريك ته بدل شو نو چا ته پته وه چې-- پښتو ته به ډرامه دا تحريك وركوي--- پښتو ته به رپورتاژ د باچا خان د خپل رپورتاژ --د شلمې پيړۍ تهذيب او زمونږ جيلخاني-- په شكل دا تحريك وركوي--- پښتو كښې د تاريخي افسانه نگارۍ روايت به دا تحريك جوړوي-- پښتو ته به ترقي پسند ادب د هندوستان د انجمن ترقي پسند مصنفين د قيام ۱۹۳۵ نه هم مخكېني دا تحريك وركوي--- پښتو ته به د تنظيم سازۍ او ادبي ټولنو روايت دا تحريك وركوي--- پښتو ته به د ادبي صحافت وركړه د پښتون مجلې په شكل دا تحريك كوي--- پښتو كښې به د انكريزي نه علاوه د هند بنگال او تركي ادب د پښتو ترجمو په صورت كښې دا تحريك راوړي او ورسره به د ترجمه نگارۍ روايت هم عام كوي-- پښتو كښې به د مکتوب نگارۍ روايت ته وده دا تحريك وركوي--- پښتو ته به د حقيقت نگارۍ ادبي روايت دا تحريك وركوي--- پښتو كښې د بنځينه ليكوالو تربيت به دا تحريك كوي--- پښتو كښې د انعامي مشاعرو اغاز به دا تحريك كوي--- پښتو كښې د ادب نه علاوه د نورو فنون لطيفه يا ښكلو هنرونو لكه موسيقي اداكاري مصوري ستيچ وغيره روزنه به دا تحريك كوي--- پښتو ادب كښې د سياسي شعور بيداري به دا تحريك راوړي-- د پښتو ژبي د ودې او بقا عملي هڅې او نصابي هڅونه به دا تحريك كوي--- پښتو ته د مقصدي شاعرانو او ادبياتو يو لښكر به دا تحريك وركوي-- دا فهرست خو ډير اوږد دی خو هغه كوم علمي او ادبي ميدان دی چې د انجمن اصلاح الافاغنه او خدايي خدمتگار تحريك كردار پكښې اساسي نه دی-- خو بيا هم چې د پښتو د ادبي تحريكونو ذكر كيږي نو دغه انجمن او خدايي خدمتگار تحريك پكښې نه وي-- كه څو سندي مقالې پرې ليكلې شوې هم دي خو زما خيال دی د دې تحريك په ادبي خدماتو انكريزي او نورو نړيوالو ژبو كښې كار پكار دی چې نړۍ خبر شي چې دا يواځې سياسي تحريك نه وو بلكې يو لوي ادبي تحريك هم وو چې هر ميدان كښې د اوليت څهږه يې هم په سر ده---كه د اپريل فول نه اوزگار شو نو لږ دي لور ته هم بايد توجو وكړو--

حنيف خليل

روښاني تحريك سياسي وو كه مذهبي

دغه پوښتنه يو فيسبك گروپ كښې شوې وه چې د گران سليم خان صاحب په غوښتنه مې ورته دغه وضاحت كړې وو--

ډير گران سليم خان صيب---

تاسو ته پته ده چې د پخواني هند په سيمه د لودهيانو او مغلو شخړه د بابر نه رانښلېدلې وه-- او شيرشاه سوري نه بيا په دغه سيمه د پښتون او مغل سياسي كشمكش نور هم شدت اختيار كړی وو

چې د اکبر په وخت کېنې هم دغه شدت موجود وو--پير روښان که پخپله انصاري خاندان نه وو خو هغه د پښتنو په ننګ دغه سياسي کشمکش کېنې ډير مهم کردار لرلو البته هغه ته ضرورت د دې خبرې وو چې خپل افراطي قوت کېنې اضافه وکړي- دغه دور داسې وو چې په پير و مرشد او روحاني شخصيت به خلق په اسانه راغونډيدل او پير روښان هم د خپل مذهبي دانش او صلاحيت نه دغه ګټه واخسته چې خلق يې راغونډ کړل-- د هغه په مريدانو کېنې يو شمير غير پښتانه هم شامل وو خو هغوئ هم د مغل اکبر خلاف د پير روښان مرستيال وو ځکه د پير روښان دغه مذهبي او روحاني مجمع راغونډول هم د مذهبي نه زيات د سياسي مقصد د پاره وه چې مونږ ورته پښتني قامي غورځنگ هم وييلی شو هر څو که هغه په ورومبو ورځو کېنې اکبر ته د نزديکت هڅه هم کړې وه- د خپل مريد په لاس يې پيغام هم ورليږلی وو- تحفي يې ترې هم قبولې کړې وې خو انجام يې د اکبر او مغلو په مخالفت او جنګي مبارزو سر ته رسيدلی وو--ځکه د پير روښان او د هغه مريدانو لیکونه بغير د حالنامې نه که نور ټول مذهبي وو خو مقصد يې خپل سياسي قوت کېنې اضافه او د مغل خلاف مبارزه وه چې حالنامه دغه حالات مخي ته راوړي او په نتيجه کېنې يې مونږ روښاني تحريک ته يو سياسي او قامپال تحريک وييلی شو

چې هلال ته لکه ستوري
ډير په غټو سترگو گوري
په رويت يې مسرور تر شي
په عجلت يې زر اختر شي

وضاحت.....شيدا دغه مشاهده د شعر نه د معنا راويستلو او ترې خوند اخستلو د پاره بيان کړې ده. هلال د سپوږمۍ د نړۍ کرښې په شکل هغه حالت وي چې په اسانه په نظر نه راځي. ليدل يې ډير دقت غور او توجه غواړي گويا په غټو سترگو ورته د کتلو ضرورت وي- ستوري غټ وي لکه د غټو سترگو او رڼا هم کوي لکه د غټو سترگو نظر- خو د دغو غټو سترگو خلا هله زياتيږي چې تياره راخوږيږي او چې تياره راخوږيږي نو ورسره هلال هم ورو ورو رابښکاره کيږي دا داسې ده لکه ستورو چې په ډير دقت او توجه په غټو سترگو هلال ته کتل او چې هلال يې تر نظره شو د هلال رويت يې وکړو نو سرور او مسرت يې محسوس کړو او بيا نور هم وپرقيدل بلکل همداسې لکه چې د اختر په شپه انسانان په غټو سترگو کتلو سره د هلال رويت وکړي نو مسرور شي خوشاله شي او پرې اختر شي او د اختر په موقع پاکو نوو او په زياتو موقعو سپينو پرقنده جامو کېنې لکه د ستورو وځليږي- او بيا ستوري ته هم په فارسي کېنې اختر وايي- دغه د اختر غونډې سرور به د شعر نه هم هله اخستلی شي چې شعر کېنې پټ پروت د هلال غونډې نازک او رنگين مفهوم ته رسايي ممکنه شي- دا رسايي به هم هله ممکنه کيږي چې دشعر مفهوم ته په غټو سترگو کتلې شي يعنې په غور دقت او توجه د معنا او مفهوم خلا ته رسايي وشي-نو بس همدغه د لوستونکي سرور هم دی او د عجلت يعنې تيزۍ او تلوار اختر هم دی-

اختر هم راغلو خو چې د هلال رويت ته لکه د ستورو په غټو سترگو متوجه شو-ټولو مينه والو ته دې اختر مبارک وي-

سليم راز --- کره نقاد--- کل وختي ليکوال

نن د راز صاحب د زيږون ورځ ده- د هغه پلار پوليس كښې دي ايس پي وو-- پخپله لوستی سړی وو-- سرکاري نوکري يې کولی شوه خو طبيعت يې سياست صحافت او ادب ته جوړ وو ځکه ټول ژوند يې په دغو لارو د پښتون اولس خدمت ته وقف کړی وو--دوه درځنو نه زيات کتابونه يې چاپ دي او دغه هومره يې ناچاپ مسودې هم شته چې بچي يې اوس وار په وار دغه مسودې چاپ کوي- دوه کامياب عالمي کانفرنسونه او د انجمن ترقي پسند مصنفين د سيوري لاندې تنظيمي خدمات يې هم بې مثله دي خو ښکاره پيژندگلو يې د يو سوچه او بې رويه بې ریا نقاد ده- زه چې سليم راز صېب ته کره او کل وختي نقاد وایم د هغې خپله زه يو جواز داسې پېش کوم چې سليم راز صېب که شاعري کوي نو په شاعرۍ کېنې هم نقاد دے هغه د ټولنې د ډېرو خاميو او بدرنگيو نقاد دے او د ډېرو ښانستونو او خوبيو شارح دے- سليم راز "له بارې تر باره گلی" شاهکار رپورتاژ ليکلے دے هغه په رپورتاژ کېنې هم نقاد دے- هغه د مختلفو ادارو په خدماتو او په هغه خدماتو کېنې چې چرته کوتاهې دي کمې دي په هغې تنقيد کوي هغه د ادب سمټونه د ادب اړخونه درست کوي او نېغوي- هغه په خپل رپورتاژ کېنې په ځينو انساني رويو په ځيني سرکاري ذمه دارو او د ځينو ادارو په خاميو او غفلت ډېره بې باکۍ سره تبصره کوي - دغه شان راز صېب چې نور کوم ليکونه کړي دي په هغې کېنې هم نقاد دے- د راز صېب گڼ شمېر مرکې چاپ دي، گڼ شمېر ليکوالو هغوي سره په مختلفو ادبي، علمي، سياسي، سماجي، صحافتي موضوعاتو بحث مباحثې کړي دي خبرې اترې کړي دي، مرکې کړي دي، د مرکو په شکل د راز صېب بيل بيل کتابونه چاپ دي- د پښتو مرکو کتاب ئې چاپ دے- د اردو مرکو کتاب ئې چاپ دے- هغې کېنې هم د راز صېب همدغه موضوعات دي کوم ته چې مونږ د دې دور علمي او تنقيدي موضوعات وايو- د راز صېب د کالمونو يو مجموعه چاپ ده چې هغه په خپله د خپل دور د ډېرو اهمو رجحاناتو ترجماني کوي- هغه يو کل وختي کالم نگار هم دے يا هغه ته مونږ دا ونيلے شو چې په سوونو نه په زرگونو کالمونه ئې ليکلي دي راز صېب په اردو کېنې هم کالم نگاري کړې ده په مشرق او آج اخبارونو کېنې ئې ليکل کړي دي- په پښتو کېنې ئې هم کالم نگاري کړې ده په وحدت او په ځيني نورو ورځ پاڼو کېنې هم- راز صېب صرف د کالم نگار تر حده صحافي نه دے هغوي د ادبي او صحافتي مجلو د مدير په حيث هم خپل صحافتي خدمات ترسره کړي خو په دغه ټولو ليکونو کېنې سليم راز صېب چې مونږ ته په کوم شکل رامنځ کيږي نو د يو ډېر رښتوني، بې باکه، بې رويه، بې ریا نقاد په حيث هغه زمونږ مخې ته راځي او زه به دا هم اووايم چې د راز صېب دغه د تنقيد اړخ د هغوي دغه نثري رجحان او د دوي دغه ترقي پسند سوچ د هغوي ځيني اړخونه پټ هم ساتلي دي- راز صېب د ډېرې اعلیٰ پائې شاعر دے، "زه لمحہ لمحہ قتليرم" نه مخکښې هم د هغوي شعري مجموعه چاپ وه او وروستو يې هم مجموعه چاپ شوه- په دغه شاعرۍ کېنې راز صېب د يو ډېر اوچت شاعر په حيث د يو ډېر رجحان ساز شاعر په حيث مخې ته راځي خو د دغه نورو اړخونو په وجه زمونږ د محققينو او نقادانو نه د راز صېب د شاعرۍ دغه اړخ د نظر نه پناه شوے دے- حال دا دی چې د هغوي ځيني شعرونه دومره ښکلي دي چې هغه په عام محفلونو کېنې خلق وائي او رڼا ترې اخلي - هغه دا هم وييلې دي چې:

سرحدونه مې نظر کېنې نه ځانږي

د نړۍ د هر وطن زه باشنده يم

يعني د آفاقي تصور دغه خورونه د شعر په ژبه سليم راز صېب څومره په ښکلي انداز کړې ده- دغه شاعرۍ کېنې هم راز صېب نقاد دے - د هغوي د باقاعده تنقيد کتاب دے "تنقيدي کرښې" د

تنقيدي کړېښي د نوم نه څرگنده ده چې په دې کښې راز صېب څه ليکلي دي هغه تنقيد دے خو د دې باوجود د دې کتاب لوستونکيو د دې کتاب په حقله چې کومه رايي قائمه کړې ده هغوي د تنقيد نه علاوه ځيني نورو اړخونو ته زياته توجه کړې ده خو زه وایم چې راز صېب په خپل هر ليک کښې يو سوچه کره او بي رويه بي ریا نقد دی--- او ورسره يو کل وختي ليکوال هم- روح يې شاد---
حنيف خليل

ادبي چټي--- يوه خاطره

دغه --ادبي چټي-- نوم يا لقب ما او ډاکټر اظهار ته ډاکټر سلمی شاهين بي بي په هغه وخت کښې راکړی وو چې زه او اظهار دواړه زلمي وو او د ادب په ميدان کښې نوي يا نو وارد وو- سلمی بي بي ته ما په هغه وخت کښې هم احترام لرلو او اوس يې هم لرم- نن نه پنځه ويشت کاله مخکښې چې زما کتاب ايښي چاپ شو دا د پښتو په جديدو شاعرانو ليکلی شوی کتاب وو چې د حسینه گل په نوم يې تړون هم شوی وو او د هغې يوه حواله نيمه هم پکښې راخستې شوې وه خو د سلمی بي بي ذکر پکښې نه وو شوی- دغې نه لږ مخکښې ورځو کښې په پښتو ناول هم زما تحقيقي کتاب چاپ شوی وو چې د سلمی بي بي د ناول-- که رڼا شوه-- په حقله پکښې صرف دوه جملې وې او هغه هم تنقيد -- همدغه دور وو چې د اظهار صيب کتاب -- اوازونه او دايرې-- هم چاپ شو-- دا هم په معاصرو پښتنو شاعرانو او نوي شاعرۍ ليکلی شوی وو خو د سلمی بي بي ذکر پکښې سم نه وو شوی-- نو دا زمونږ کوتاهي خو وه شايد ځنې خلق يې گستاخي هم وگڼي -- بس سلمی بي بي خو هم له چا نه کمه نه وه- د پښتو اکيډمۍ پښتو مجله کښې يې په مونږ دواړو يو ليک وکړو او عنوان يې ورکړو --ادبي چټي-- خلاصه يې دا وه چې پښتو ادب کښې يو دوه چټي راپيدا شوي دي-- په وړه ځله غټې غټې خبرې کوي خو ادبي حيثيت يې د چټو نه زيات نه دی-- ما په هغو ورځو کښې هم دغه --لقب-- نه ډير خوند اخستی وو او اوس هم چې راياد شي نو خوند ترې اخلم-- سلمی بي بي که دغه خبره د غصې نه هم کړې وي خو خبره يې درسته ځکه ده چې زمونږ حيثيت اوس هم د چټو دی--چټی په مارغانو کښې د ټولو نه وړوکی مارغه دی او مونږ په ادیبانو کښې د ټولو نه وړوکی- په قد قامت هم وړوکی او په ادبي حيثيت هم وړوکی-- خوشحاله ورته په دې يم چې چټی په اسانه د ښکاري د گوډار نخښه کيږي نه - خداي دې وکړي چې مونږ هم د چا ښکاري د ښکار نخښه نه شو- زما او د گران اظهار مينه دې قايمه او دايمه وي-

ليدلوری او فليش بيک--- د ناول فني توکي

د ناول په فني يا هنري توکو کښې کردارونه مکالمه ژبه پلاټ تهيم قيصه سسپنس نکته عروج پيغام وغيره خو هر څوک پيژني خو دلته د څو هغه هنري توکو وضاحت هم کوم چې کم پيژندلی شوي دي-دغه توکو کښې يو زاويه نظر هم دی چې ليدلوری ورته هم وايي-
ليدلوری--- ليکونکی چې کله ناول ليکي نو هغه که پخپله هم په ناول کښې يو کردار وي نو بيا ژبه هم ادبي او شايسته راوړلی شي او د کوم کردار نفسيات هم بيانولی شي تر دې چې د يو کردار د زړه او ذهن خبره هم کولی شي- خو ليکونکی که پخپله د قيصې او واقعاتو برخه او کردار نه وي نو بيا هغه محض د راوي حيثيت لري- يعنې د واقعاتو روايت کوي- په داسې حال کښې به ليکونکی

ژبه ماحول نفسيات او ټول شاليد د كردار د مزاج مطابق راوړي- هغه به پخپله مداخلت نه كوي- خپله راي خوبنه او ناخوبنه به نه شريكوي- د هغه كردار كه لوستی وي-- وکیل جج پروفیسر یا بل كوم باشعوره فرد وي نو كردار له به ژبه ماحول او نفسيات هم د هغه كردار سره سم وركوي- او كه كردار نالوستی دوكاندار ټانگي وال موچي مزدور وغيره وي نو بيا به هم ژبه ماحول او نفسيات د كردار مطابق پكار وي- شريف دي شريف بنكاره شي او بدماش دي بدماش وليدی شي- دغه هر څه دي د ليكونكي د معيار بنكاره نه شي بلکې د كردار د معيار دي بنكاره شي- البته ليكونکی دي د هر كردار د كړه وړه مشاهده ژوره او اصلي ولري چې كردار په خپل حال كېني اوريجنل بنكاره شي-- دغسې كولو سره گويا ليكوال د ليد لوري يا زاويه نظر هنري توکی په ځای راوړلو كېني بريالی دی چې كردار او ماحول ته يې د مناسب لوري او زاويې نه كتلي دي- فليش بيک--- د ناول قيصه د يو مناسب اغاز نه سر رانېلوي - بيا مخ په وړاندې ځي او د انجام په لور حركت كوي-- دي دوران كېني ليكوال كله كله نورو اړوند واقعاتو ته متوجو كيږي او د اصلي قيصې د ارتقا نه لرې ځي خو بيا د قيصې منطقي ربط او ارتقا ته واپس راځي- دا په ناول كېني د فليش بيک يو صورت دی-- دويم صورت يې دادی چې ليكونکی د ناول شروع د يو داسې ځای نه وکړي چې هغه د قيصې د وروستی برخې او انجام سره اړه لري خو ليكونکی بيا په چل او هنر د قيصې ورومبي واقعات په ناول كېني وروستو بيان كړي او وروستي واقعات اول راڅرگند كړي او د يو اوږد بحث نه پس هغه د انجام نکتې ته راوړسي چې د ناول په اغاز كېني يې كومه نكته راوړې وه-- داسې كولو سره هغه خپل ناول كېني سسپنس او تلوسه زياتول غواړي او لوستونکی ځان سره متوجو او په قيصه كېني ډوب ساتل غواړي-- دا په ناول كېني د فليش بيک دويم صورت دی- يعنې وروستی خبرې مخكېني كول او بيا د قيصې غوټې پرانستل او د نكته خروج يا منطقي انجام په لور واپس راتلل- نور هنري توکي بيا-----

علامه اقبال د مسلمانانو د زوال او تباهی درې غټ اسباب بنودلي دي --- د خلافت نه ملوکیت او بادشاهت ته راتلل

--- د ملا په پنجه كېني راگيريدل

--- او د بي عمله پيرانو صوفيانو په لاره تلل ---

دغه تناظر كېني يې خپل يو نظم كېني مسلمانانو ته د يو غيبي اواز په علامتي انداز كېني د خپلې باوقاره ماضي ياد د پاره ډير ښکلی نظم په ډير جلالي انداز كېني ليكلے دے چې ما يې پښتو كېني د ترجمې هڅه كړې ده ----ملکرو سره يې شریکوم ---- حنیف خليل

غيبي اواز ----

سحر سبا رادرومي له اسمانه يو اواز

تا څنگه وبایللو هنر هاغه د ادراک

ستا څنگه شوله پسه هغه توره د تحقيق

دا ولي له تانه شولو د ستورو ځيگر چاک

ظاهر او په باطن يې ته څښتن د خلافت
لمبې هم چرته کړې غلامې ده د خاشاک

دا ستوري نمر سپوږمۍ دې ولې نه دي لاس په نام
ستا ولې له نظره چې لرزېږي نه افلاک

منم چې په رگونو کښې دې وینه څي راځي
نه هغه ولوله شته او نه سوچ هغه بې باک

رڼا به لري ډیره خو جهان نه شي لیدي
پردې د کومو سترگو چې نظر نه لري پاک

دا ځکه خو شوي خلاص له ايینه غوندي ضمير
راځي چې په حلقه شوي د سلطان ملا او پير

اردو نظم ----اواز غیب ---علامه اقبال

آتي به دم صبح صدا عرش بریں سے
کھویا گیا کس طرح ترا جوہر ادراک!

کس طرح ہوا کند ترا نشتر تحقیق
ہوتے نہیں کیوں تجھ سے ستاروں کے جگر چاک

تو ظاہر و باطن کی خلافت کا سزاوار
کیا شعلہ بھی ہوتا ہے غلام خس و خاشاک

مہر و مہ و انجم نہیں محکوم ترے کیوں
کیوں تری نگاہوں سے لرزتے نہیں افلاک

اب تک ہے رواں گرچہ لہو تیری رگوں میں
نہ گرمی افکار، نہ اندیشہ ہے باک

روشن تو وہ ہوتی ہے، جہاں ہیں نہیں ہوتی
جس آنکھ کے پردوں میں نہیں ہے نگہ پاک

باقی نہ رہی تیری وہ آئینہ ضمیری

اے کشتهء سلطانی و ملانی و پیری

د ناول فنی توکی--- د مبتدی زده کونکیو د پاره

په فیکشن (Fiction) او بیا په ناول کبني د ټولو نه بنيادي جز قيصه ده- دغه قيصه د مختلفو واقعاتو او حادثاتو د ربط او جوړښت نه وجود کبني راځي- دغه ربط او جوړښت ته پلاټ وئېلې شي- د پلاټ جوړښت د مختلفو اشخاصو يا نورو ساه لرونکيو په ذريعه مخې ته راځي- او قيصه حرکت کوي- اشخاصو يا سالرونکيو ته د ناول کردارونه وئېلې شي- په کردارونو کبني چې کوم په ټوله قيصه کبني په يو انداز روان وي او خپل شکل نه بدلوي- هغې ته (flate) يا جامد کردارونه وائي- او کوم چې د واقعاتو او پلاټ د تقاضي سره سم خپل شکل بدلوي هغو ته (round) يا متحرک کردارونه وائي- لوي کردار ته (ميجر) او ورو کردارونو ته (mioner roles) يا (suposting roles) وئېلې شي- کوم لوي کردار چې په ټوله قيصه کبني جوت او پېش پېش وي هغې ته مثالي يا (type) کردار وئېلې شي- دغه کردارونه د ژوند د يوې مسئلې يا ډېرو مسئلو بڼه او بد او د هغې عوامل او نتيجې راوراندي کوي چې د فیکشن په ژبه کبني ورته فلسفه حيات وائي- بيا مسئلې په داسې حېرانوونکې فضا کبني راوراندي کولې شي چې لوستونکي ته په هر قدم يوه نوي نتيجه او تلوسه ورکړي دي ته د فیکشن په اصطلاح کبني سسپنس وائي- د واقعاتو پېښېدل په يوه فضا او مقام کبني وي- ناول نگار د هغه فضا او مقام تصوير هم په لفظونو کبني پېش کوي کوم ته چې منظر کشي وئېلې شي- ناول کبني چې کوم کردارونه شامل وي د هغو کره وره کله ناول نگار پخپله بيانوي، نو دغه ناول ته بيانیه ناول وائي او کله د کردارونو تر مېنځه د تبادلې خيال يا کلام او خبرو په ذريعه د کردارونو کره وره رامخې ته کړې شي نو دغې ته مکالماتي ناول وئېلې شي او د کردارونو تر مېنځه تبادلې خيال يا خبرو اترو ته مکالمې وائي- د ناول قيصه خپل انتهائي مقام ته رسېدلو نه پس د قيصي نتيجه راوځي دغه نتيجه ته تهيم يا مقصد يا پيغام او انتهائي مقام ته نکته عروج وئېلې شي- دې نه علاوه د ناول په نورو اجزاو کبني د زاويه نظر-- فليش بيک-- پونيک جستيس (Poetic Justice) او تصادم (conflect) اهميت هم کافي دے- دا بحث لږ نور وضاحت غواړي خو ما صرف اشارې وکړې-

کامريد بهگت سنگهه ته د پښتنو درناوی

نن درويشتم مارچ دی-- په دې ورځ کال ۱۹۳۱ کبني د پيرنگي د ظلم او جبر په نتيجه کبني د ازادۍ پتنېگ بهگت سنگهه او د هغه دوو ملگرو سکديو او راج گورو ته د پھانسی سزا ورکړې شوې وه--- دا وخت بهگت د څلور وېشت کالو زلمی وو- بهگت او د هغه يادو شوو دوو ملگرو نه علاوه جيتن داس --اجھے کمار گھوش-- او --دت-- درې نور د ازادۍ داسي پتنگان وو چې پښتنو سرتيرو سره يې يو ځای د پيرنگي خلاف مبارزه کوله---کاکاجي صنوبر چې په کال ۱۹۲۴ کبني کوم انجمن زمينداران جوړ کړی وو او بيا د عبدالرحيم پوپلزي او څو نورو پښتنو سرتيرو په مرسته د نوجوان بهارت سبا په نوم بدل شو نو پنجاب کبني يې نمايندگي دغو هندوانو او سکھانو سرتيرو کوله -- جيتن داس په کال ۱۹۲۹ کبني په جيل کبني د -- بهوک هرتال-- له مخه سترگي پټې کړې او دت وروستو د بهگت په ملگرتيا کبني د پيرنگي د ظلم ښکار شو -- دغه ورځو کبني

لږ مخکېني پښتون اشفاق الله خان هم د پيرنگي د جبر بنکار شوی وو. پښتنو سره په ملګرتيا کېني د نيتهاجي سبهاش چنډر بوس بهگت رام او څو نورو هندوانو قرباني هم د تاريخ برخه ده چې گور چرن سنگهه يې خپل کتاب---وه بهي دن سن--- کېني ذکر کړی دی خو جتن داس دت او بهگت زموږ پښتنو شاعرانو په خپلو شعرونو کېني هم ياد کړي دي-- د ۱۹۲۹ د پښتون مجلي يوه گڼه کېني سمندر خان سمندر جتن داس او غازي علم دين شهيد ته په يو ځای خراج وړاندې کوي-

د خپل قوم په غم شه داس چې مشهور شي
علم دين شه ننگيالي شه چې مغفور شي
او د همدغه کال د پښتون مجلي يو بل نظم کېني د سوات صادق نومي شاعر دت او بهگت قرباني
د ازادي خوښو د ايمان برخه گڼي او ورته داسي خراج وړاندې کوي-

چې دت بهگت ايمان ځان کېني پيدا کړي
پس له هغې ځان ته وايه مسلمان
او سيد رسول رسا هم وييلي دي چې

معشوقه د ازادۍ به دي نصيب شي
چې پيدا شي درکېني دت او بهگتونه
يو خوا د پيرنگي خلاف د هغه وخت د هندوانو او سکھانو د ازادۍ او قرباني جذبه وه او بل خوا
زموږ د پښتنو کامريدانو قرباني وي ---- برصغير که ازادي موندلې ده نو پکېني داسي سرتيرو
وينې شاملې دي----
د بهگت سنگهه د مړيني په ورځ يوه لنډه يادونه --- دغه سربازان د هيرولو نه دي---
حنيف خليل

تيره ورځ فيسېک کېني بحث روان وو چې په نړۍ کېني ترقي هله ممکنه ده چې د زرو څيزونو
يعني خپلې ماضي نه ځان خلاص کړی شي- هلته مي کمنټ کېني دا وييلي وو-
د زرو څيزونو نه ځان خلاصول نه خو امکان لري او نه گټه-- که هغه خيالات او تصورات هم
وي-- هر جدت د روايت سره تړلی وي-- بغير د روايت د تصور او تفهيم نه به جدت په کومو
بنیادونو او دريزي- په هوا کېني-- انسان که د نورو مخلوقاتو نه ممتاز دی نو د خپلې ماضي په
تصور- که ماضي دې ترې واخسته په حال او مستقبل کېني د قدمونو ځايي به يې هم وران شي-- د
ماضي تصور خو يا ليوني سره نه وي او يا د انسان نه علاوه مخلوقاتو سره- البته دا سمه ده چې
ځان په ماضي کېني دومره فنا کول نه دي پکار چې د حال او مستقبل نه څوک غافل پاتې شي-- او
نه ځان د ماضي خوش فهميو پورې محدود کول پکار دي-- ژوند کېني حرکت او حرارت په هر حال
لازم دی- او دا د عصري شعور لرلو او عصري غوښتنو ته پام لرلو سره کيږي-
دلته ورسره دا اضافه هم کول غواړم چې دې راي ته د مغربي دانشور ټي ايس ايليټ د هغه تصور
تايد هم حاصل دی چې هر جدت د پاره د روايت يو مستحکم بنياد پکار دی او هر جدت د ماضي د
روايت سره تړلی او د هغه روايت تسلسل پکار دی-- دې نه علاوه د سرييلزم په تحريک کېني هم
بنیادي نکته دا وه چې د انساني ټولنې د طبعي ژوند او ما بعد طبعي عناصرو رشته او تړون ولټولی

شي- د ايليټ او سرييلزم تحريك دغه دواړه نكتي كوم فرسوده روايات نه دي بلكي نن هم ژوندی نكتي دي-- البته نړۍ چې څومره په تيز رفتار بدلېږي بايد دغه هومره تيز تگ ورسره وشي خو د ماضي نه د ځان خلاصولو په قيمت نه-- روس فرانس جرمن چين جاپان او نورو كه تيز ارتقايي تگ كړی دی نو ماضي او خپل تهذيبي روايت نه يې ځان نه دی خلاص كړی- انسان ته د مادي ترقی سره د روحاني قدرونو هم ضرورت دی- انسان كه مشين نه دی بلكي انسان دی نو په روحاني قدرونو د رشتو په احترام د خپلو اتلانو په وياړ د ماضي په تصور تاريخي شعور او تهذيبي حافظه-

يادونه او خاطري

د --پټه خزانه-- كتاب يا تذكرې جعلې ثابتولو د پاره به د قلندر مومند صاحب يو دليل دا هم وو چې دې كتاب كښې د رحمان بابا د زيرون او مړينې كلونه غلط ليكلي شوي دي--- مونږ به چې كله هميش خليل صاحب ته د هغه دغه دليل ياد كړو نو په خپل جلالي انداز كښې به يې ووييل چې--- بابا-- د قلندر د زيرون كال خو هم ما په پښتانه ليكوال كښې يو رنگ ليكلي دی او اخونزاده فرمان مسافر په ځلنده ستوري كښې بل رنگ--- نو اوس زما پښتانه ليكوال جعلې شو او كه د فرمان مسافر ځلنده ستوري-- دا هم لا څه دليل دی-- د هميش صاحب دغه خوندور انداز يو خوا خو ورسره ما ته يوه خاطره هم راياده شوه--

زمونږ د پښتو مشر شاعر حاجي گل صوفي هم د پښتنو شاعرانو يوه تذكره ليكلي وه چې نوم يې وو --- ليكوال نه مري-- دغه تذكره كښې يې د اولسي شاعر حوص خان ملنگ په اړه ليكلي وو چې په ديارلسم مارچ په فلاني كال وفات شو-- د حاجي گل صاحب تذكره چاپ شوه او حوص خان ملنگ د تذكرې د چاپ نه پس هم لس كاله ژوندی وو-- چې مونږ به حاجي گل صوفي صاحب ته ووييل چې هغه حوص خان ملنگ خو نن هم ژوندی دی او تاسو خپله تذكره كښې لس كاله مخكښې مړ ليكلي دی-- نو صوفي صاحب به وييل چې زه څه وكرم چې نه مړ كيدو-- ما خو خپل كتاب كښې د خپله اړخه ډير احتياط كړی وو-- كتاب چې چاپ ته تيار وو نو حوص خان ملنگ اسپتال كښې وو - حالت يې نازك وو- نو ما وې چې نن سبا كښې به هسې هم مري او چې زما كتاب پريس نه راووي نو دی به مړ وي - بس ما مړ وليكلو-- اوس چې دی لس كاله نور هم ژوندی وو -- نو مرگ او ژوند خو د خداي لاس كښې دی-- زه پكښې څه كولى شم-- بس بيا زه هم سم پوهه شوم چې د حاجي گل صوفي صاحب كتاب خو هم جعلې نه دی نو د چا د زيرون او مړينې په كال غلط ليكلو خو كتاب رښتيا هم جعلې كيدی نه شي- څومره ښكلي مشران وو- څه وختونه وو او څه يادونه-

پيښور

ما ته گران پير سيد نادرشاه صاحب د قدرمند مولانا خانزيب صاحب يوه وډيو راولپړله چې پكښې يې وييلې وو چې پيښور د حضرت ابراهيم عليه السلام نه هم پنځه سوه كاله زوړ دی-- د مولانا صاحب ماخذ گران سميع الدين ارمان وو-- نه يم خبر چې د گران ارمان ماخذ به څه وي خو د مولانا خانزيب صاحب خبرې لږ حيران كړم نو ورپسې مې لږ لتون وكړو-- د خپل لتون خلاصه د

دې وضاحت سره وړاندې کوم چې زه مولانا خانزيب صاحب ته ډير احترام لرم او د علمي هڅو يې ستاينونکي او قدرونکي يم-

ورومبى خو بايد ووايم چې د پيښور د قدامت اندازه د حضرت ابراهيم عليه السلام او مصري يا اشوري تهذيبونو په تناظر کښې نه دي لگول پکار بلکې د انيس ويلي او گندهارا تهذيبونو په تناظر کښې پکار ده -- چې د پيښور د سيمي سره تړلي تهذيبونه دغه دي-- بل دا چې نه خو د حضرت ابراهيم د دور مناسبه اندازه شته او نه د هغه نه مخکښې دور باوري سند او تاريخ شته- چې د هغه سيمي تهذيبونه ورېسې لټوو نو ياد تهذيبونه يې دا دي----

سوميري--اکادي--بابلي--اشوري--کسدي--کلداني---حري--ارامي-- د دغو ټولو تهذيبونو زمانه درې نيم زره قبل مسيح نه شروع کيږي او پنځه سوه قبل مسيح ته رارسې- خو په دغو کښې يو تهذيب کښې هم د پيښور ذکر نشته-

چې د خپلو تهذيبونو او اسنادو په رڼا کښې د پيښور پلټنه کوو نو ورومبى نوم مونږ ته د موجوده چارسدي د پاره پشکلاوتي تر نظره کيږي چې پنځه سوه قبل مسيح کښې په سنسکرتي ليکونو کښې شتون لري-- څلور سوه قبل مسيح کښې بيا چيني بدهي ليکوالو فاهيان او ورپسې بيا زان زنگ د --پولاشا پولو-- په نوم د اوسني پيښور ذکر کړى دى- دغه پولاشا پولو بيا سل کاله قبل مسيح کښې د --پورش پور-- په نوم يوناني ليکوالو ياد کړى دى چې پورش د هغه وخت د پيښور واکمن وو- يوناني ليکوالو د پورش پور نه بيا --پرشاپور-- جوړ کړى دى- چې ډير وروستو بيا د مغل اکبر بادشاه په دور کښې پشاور شوى دى- دغه دور کښې په فارسي ليکونو کښې د -- پيش اورډن-- په اصطلاح هم ياد شوى دى يعنې راپيښيدونکى يا مخه کښې راتلونکى ځاى چې بيا همدغه پيشاورډن اصطلاح د پښتو په روزمره کښې داسې ياده شوې ده-- پيښور د پيښې دى- همدغه مغولي دور کښې د باگرام اصطلاح هم پيښور د پاره راوړلى شوې ده خو اصلي جرړه يې د پنځه سوه قبل مسيح --پورش پور-- ده چې نن پشاور پيشور او پيښور يادېږي-

د قيصى زيږون او سفر

د قيصى وجود د انسان د گويا کيدلو سره سم راغلى دى- ځکه چې انسان چرته هم څه واقعه يا حادثه ليدلې ده- نو هغه ئې نورو خلقو ته رسولي ده چې له خپله ځانه يې پکښې کمې زياتې هم کړې دى- د انسان د دې هڅې ابتدائي تاريخ ښاغلي ډاکټر محمد اعظم اعظم څلور زره کاله د مسيح نه وړاندې ښودلې دى- اوئيلي ئې دي چې:

”د دنيا په قديمو قيصو کښې د ټولو نه زړې د مصر، يونان او هند قيصى يادېږي- د مصر قيصى قريباً دوه زره ق- م- پورې رسې- هسې په يو اندازه د دې قيصو سر ۳۰۰۰ نه تر ۴۰۰۰ ق- م- پورې لگي- دا قيصى د جادو او ټوټکو په واقعاتو اډانه دي- دا قيصى د ونو په پرچ او پيپرس ليکلي شوې دي-“

دلته د مصر سره په ځانگړې توگه د سوميريانو د قيصو يادونه پکار ده او ورسره د گلگامش يادونه هم پکار ده-- دغو زرو قيصو نه پس، چې د لقمان حکيم قيصى ورته وئيلې شي، دغه قيصى هم په قبل مسيح دور کښې مشهورې شوې دي -

دا قيصى وروستو په گڼو ژبو کښې ترجمه شوې او په غونډه نړۍ کښې خورې شوې- د لقمان حکيم د قيصو اثرات يونانيانو خپل کړل- او د هومر قيصى په يونان کښې مشهورې شوې- دې سره

سره د مذهبي او الهامي قيصو تذکره هم لازمه ده- دې لړ کښې ورومبې د ویدونو د قيصو اهمیت منلې شوی دے- دغسې د تورات، زبور، انجیل په متنونو کښې د عبرت له پاره مختلفې قيصې راغلې دي- او بیا د قرآن پاک رښتینې قيصې هم د عبرت او درس له پاره یادې شوې دي- د دې نه پس چې هر کله قيصې په نوي شکل سر ښکاره کړې دے نو الف لیلی په صورت کښې ئې ښکاره کړې دے- د الف لیلې لغوي مفهوم دے- ”زر شپې“ د الف لیلې اصطلاح د قيصیز مفهوم تر مخه داسې بیان شوی دے- چې:

”یو بادشاه وو چې هغه به هره ورځ یو واده کولو- او هره شپه پس به ئې ښځې له طلاق ورکولو- او نوي ښځه به ئې نکاح کوله- د دې باچا په دربار کښې یو وزیر وو چې یوه ښانسته لور ئې هم لرله- وزیر ته دغه لور خواست وکړو چې زما واده هم دغه بادشاه سره وکړه- وزیر ورته ډېر ووي چې بادشاه یوه شپه پس ښځه پرېږدي خو د جینې په ډېر اسرار دغه واده بادشاه سره وشو- د بادشاه چې ښځې سره لیدل وشول نو په ورومبې شپه ورته جینې یوه قيصه وویلله- قيصې بادشاه له دومره خوند ورکړو چې د دویمې قيصې اوریدلو له پاره ئې ښځه په دویمه شپه هم طلاقه نه کړه- جینې په دویمه شپه بله قيصې او په دریمه شپه بله او دغسې په مسلسل قيصو ونيو ئې بادشاه ته دومره تسکین ورکولو چې ښځې ته طلاق به آنده قيصې اوریدو په نیت خنډیدلو- او دغسې جینې په زرو شپو کښې زر قيصې ونيولې- د هم دغو زرو شپو زرو قيصو په مناسبت دې قيصو ته په اصطلاح کښې ”الف لیلې“ ونيولې شو-“

ددې قيصو قدامت تقریباً اووه سوه کاله وړاندینې دے- دا قيصې عموماً د جادو، پېریانو، دیوانو، ښاپېرانو وغیره مافوق الفطرت عناصرو باندې اډانه لري- او قریباً په هره قيصه کښې د باچا او وزیر کردار سره سره د کوه قاف د غرونو دیوانو او ښاپېرانو ذکر هم موجود دے- د پښتو روایتې او ثقافتې قيصو څه خو د لقمان حکیم نه اثر واخستو او څه هم دغه د الف لیلوي قيصې په لړ بدل شکل کښې په پښتنه ټولنه کښې مقبولې شوې- د پښتو دغه روایتې قيصې د مختلفو نسلونو نه سینه په سینه را روانې دي- او لا تر اوسه دا روایت ژوندې دے- خو د دې روایت نسبت د نورو روایتونو سره دے لکه په حجرو کښې قيصې اورول- خو هر کله چې د انسان د انتهائي مصروفیت په وجه هر چا سره د اضافي وخت کمې راغلو نو حجرو کښې ناسته پاسته او د قيصو اورولو دا روایت هم په ختمیدو شو- نن صبا چې څومره پسمانده سیمې دي هغو کښې د حجرو روایت لا ژوندې دے او ورسره د روایتې قيصو روایت هم- خو د ښاریو او مخ په وړاندې روانو سیمو په مادي او مشیني خلقو کښې اوس دا روایت تقریباً ختم شوی دے- د دې نه علاوه د دغو قيصو د ژوندي پاتې کیدلو یوه ذریعه دا هم ده- چې د پښتنو تقریباً په هره کورنۍ کښې به نیا، نیکه، پلار، مور یا یو مشر خپلو بچو او نمسو ته د ژمي په اوږدو شپو کښې دغه روایتې قيصې په خوند اورولي کومې ئې چې د خپلو مشرانو نه اوریدلې دي- او دغسې به د دې روایتې قيصو انتقال جاري وو- خو اوس دغه روایت هم تقریباً په ختمیدو دے- صرف په انتهائي پسمانده سیمو کښې تر څه حده ژوندې دے- په ترقي یافته سیمو کښې د دغه قيصو اوریدو وخت ورومبې خو ویدیو گیم، وي سي آر، ډش انټینا، ټي وي، وغیره او بیا نور جدید دور کښې کمپیوټر، موبایل انټرنیټ او نورو جدیدو لوبو ته ورکړې شوي دے-

دې قيصو کښې ځنې داسې هم شته چې یواځې پښتنه ټولنه کښې نه، بلکې په نورو ټولنو کښې هم شتون لري- لکه د گل صنوبر قيصه، گل بکولي، گل اندامه ښاپیرې، بهرام شهزاده وغیره قيصې چې افایي شهرت ئې تر لاسه کړې دے- او پښتو نه علاوه په نورو ژبو کښې هم په کتابي شکل

کښې تر لاسه کیدې شي- او ځنې داسې قيصې هم شته چې صرف پښتنې ټولنې پورې محدودې دي- بلکې پښتنه ټولنه کښې هم د بېلو بېلو سیمو او بېلو بېلو خاندانونو قيصې بېلې بېلې دي- یوه قيصه چې په یوه سیمه یا خاندان کښې مشهوره شوې ده نو بله قيصه په بله سیمه کښې شهرت موندلې ده- دا قيصې اکثر د لقمان حکیم د قيصو نه ماخوځ دي- او د زیاتو کردارونه هم پکښې ځنور او مارغان دي چې د نیکی، بدی، ظلم، رحم، حرص او بدنیتي وغیره علامتونه دي- په دې قيصو کښې د پورته ذکر شوو کردارونه په ذریعه د پښتنې اقدارو درس ورکولو کوشش شوی دی- د قيصې په دغه سفر کښې دا هم وویلې شول چې ځنې خاطرې او یادونو هم وروستو د بیان نه پس د قيصې شکل اختیار کړی دی- دا قسمه یادونه که چا لیکلې هم دي نو د ”خاطره“ د عنوان یا نوم سره ئې یاد کړي دي- دغه شان د اسطوري یا اساطیر، حکایت، نقل وغیره تذکره هم شوې ده- چې د قيصې په سفر کښې ئې یادول پکار دي- د قيصې دغه اوږد سفر په مختلفو پړاوونو او مختلفو شکلونو، چې وروستو ئې جدید صورتونه خپل کړي دي او د ډرامې، ناول او افسانې په شکل را څرگند شوي دي، هر څو که ډرامه په مصر او یونان کښې هم وه خو پرمخ تللی شکل یې نوی دی-

د فیسبک یو گروپ کښې پوښتنه شوې وه چې پښتانه په مختلفو وختونو کښې په کومو نومونو یاد شوي دي-- هلته مې لنډ شان وضاحت کړی وو چې دلته یې د لږې اضافې سره خپلو ملگرو سره هم شریکول غواړم-

پښتانه په مختلفو وختونو کښې په بیلابیلو نومونو یاد شوي دي-
 څلور زره کاله مخکښې په رگوید کښې پکتهین-- د پکته د اوسیدونکیو په وجه-
 په اوستا کښې درې زره کاله پخوا بخدین -- د بخد د اوسیدونکیو په وجه-
 څنو نورو ایراني لیکونو کښې لږ وروستو دور کښې باختریان--- د باختر د اوسیدونکیو په نسبت-
 څنو نورو ایراني سرچینو کښې اساک یا ساکان-- د اسونو د څښتنانو په وجه-
 په کاکیشین یعنی روسي سرچینو کښې سیتهین -- د ساکانو د یوې ډلې په حیث-
 په یوناني لیکونو کښې دوه نیم زره کاله پخوا پکتویک او پکتا--- د پکت د اوسیدونکیو په حیث-
 په همدغو یوناني لیکونو کښې اپگان--- د غرنیو سیمو د کلکو اوسیدونکیو په حیث-
 په مغولي لیکونو کښې افغان --- اه و فغان یعنی شور او فریاد کوونکي خلق-
 قیس عبدالرشید سره تړلي بې باوره روایت کښې بطن چې بیا ترې پتهان جوړ شوی دی-
 هم هغه مغولي لیکونو کښې پتان--- د هند په پتنه کښې د ابادیدو په مناسبت-
 گویا خپل او زور نوم یې پکتهین پکتویک او پکتا دی چې پشترین پشتون او پښتون ترې جوړ شوی دی او افغان بیا په پښتنو کښې وروستو نوم رواج شوی دی-
 دلته باید دا یادونه هم وکړم چې څنگه پتهان د پښتنو خپل نوم نه دی دغسې خان هم د پښتنو خپل نوم نه دی-- خان د ترکی ژبې اصطلاح ده چې قدرمند او ښاغلي سړي ته وایي مونث یې خاتم ده چې قدرمنې ښځې ته وایي-- دغسې بیګ هم ښاغلي سړي ته او بیګم اغلې ښځې ته وایي-- د خان سره خاقان اصطلاح هم شته چې د قبیلې سردار او یا بیا د چین ترکی او ایراني روایت کښې واکمن او بادشاه د پاره به راوړلی شو-

خان د چا په طلب وژني بد اختره
چې روان ئې لکه اور تر خاکستره

بداختر:- فارسي ده - اختر ستوري ته وائي ، د قسمت ستورې ، نصيب ، تقدير ، دغسي د بداختر
مطلب دے - بدنصيب کم بخت ، د خراب قسمت د ستوري څښتن -
خاکستر:- خاورې ايرې ، د اور د سوزيدو نه پس پاتې شوې ايرې -

شرح:-

اور تر هغې ژوندې وي چې تر څو ترې ايرې نه وي جوړې شوې - او کله چې ايرې شي نو اور
هم مړ شي -

بل خوا ځله کښې اور اوړل محاوره هم ده يعنې د جذبي شدت سره خبرې کول-- تريخ حقيقت
بيانول-- د هېچا پروا نه کول--

شېدا وائي چې ته لکه د ژوندي اور داسې روان ئې چې خان د ايره کيدلو مرحلې ته رسوي نو
داسې خو به آخر هم خپل خان وژني - نو بس بڼه بدنصيبه (بداختره) ئې چې آخر دا د چا په طلب
روان ئې چې خان وژني ، خان د اور نه د ايرې مرحلې ته رسوي -

نور وضاحت:-

دې شعر کښې شېدا د نصيب ستوري اصطلاح کښې ستورې چې ياد کړې دے نو کنايته ئې د
ستوري او اور نسبت هم راوړې دے - ستورې هم داسې رڼا کوي چې يوه لمبه ښکاري - او په
ساينسي حواله هم ستوري اور وي- ستورې په گردش او چکر کښې هم روان وي او آخر په تياره
کښې ورک هم شي - دغه تياره يو قسم له خاکستر يعنې ايرې دي ځکه چې ايرې هم تورې وي او
تياره هم توره وي چې د لمبې غونډې ځلنده او ژوندې ستورې پکښې ورک شي- يو بله ساينسي
اشاره هم وگورئ چې ځلنده ستوري چې خپل عمر پوره کړي نو د مرگ په شکل اخر هم تک تور
بليک هول کښې ورک شي او بيا ستورې چې په گردش او چکر کښې روان وي نو شېدا دا هم وائي
چې د چا په طلب او چا د پاره لکه د اور روان ئې او د خاکستر (ايرې) يعنې تيري مقام ته رسي او
په تيره کښې ورکيزي لکه چې اور په ايرې کښې ورک شي او مړ شي - د شېدا دغو پټو نسبتونو ته
هم غور پکار دے چې څومره نازک خيال شاعر وو او په شعر کښې يې څومره باريکي نکتي پټې
دي چې اوس به يې زمونږ نقادان او شعر پوهان راسپړي-

د غني د حسن تصور او خالق

پخوانی يوناني فلسفه کښې کایناتي حسن د خالق د ازلي حسن اظهار گڼلی شوی دی- د غني خان
هم دغه تصور دی خو په خپل انداز -- خپل سرور او مستی سره-
غني د تمام کائنات د حسن سرچشمه د خالق وجود گڼي او د حسن ټول کمال د هم هغه حقيقي حسن
له مخه مني- لکه د نورو سترو جمال پرستو پوهانو غني خان هم د خالق په واره مخلوقاتو کښې د
انساني حسن د کمال قائل دے او د انسان دغه کمالی حسن د خالق د لازواله حسن نه عبارت گڼي او
په شاعرانه اصطلاح کښې د خالق حسن سمندر او انساني حسن د ځاځکي سره مشابه کوي: -

دا زما بي خودي واره يو نظر ستا د قرار دے
 دا زما درياب د حسن ستا يو څاڅکې د څمار دے
 د خالق د حسن سمندر سره د خپل حسن د نسبت حواله ورکوي- او
 وائي: ـــ

حُسن دے بس حُسن چي هم خدائے او هم جانان دے
 دې فاني مکان کبني بل مشال د لا مکان دے
 يو د گلاب مخ کبني چي بڼکاره کوم جوابونه دي
 نشته يو هم نشته د منطق په کتابونو کبني
 يعني د دې جهان حُسن د خالق د حُسن د سمندر له مخه دے- د جانان حُسن هم د خدای له حُسنه
 دے- د خالق د حُسن د معرفت لپاره چي صرف د گل په مخ کبني کومي نخبني موجودې دي هغه هم
 ډېر وضاحت کولې شي- خو يواځې گل نه بلکې نور کائنات هم د خالق د حسن گواهي ورکوي او بيا
 په دغو کائناتو کبني انسان ته انفراديت او خصوصيت حاصل دے- دا ځکه چي انسان سره د ميني
 جذبه هم شته او حُسن هم- غني په دې حقله ډېر په صراحت سره وئيلي دي چي: ـــ

ستورو ته آسمان کبني يوه ورځ ووي هلال
 خدای آدم له مينه ورکړه، مونږ له تش جمال
 زه به په خدا ورکړم دا خپل بڼېشت د کمال
 ماله که يو څاڅکې مينه راکړي څوک په سوال
 مينه حقيقت حُسن سايه د حقيقت ده

حُسن له زوال شته مينه نه لري زوال
 يعني کوم حُسن سره چي د ميني جذبه نه وي شامله هغه زوال لري- په دې لحاظ صرف د خالق او
 انسان حُسن داسې دے چي هغه د ميني تاثر هم لري او بياله دغه تاثره حُسن هم زېږوي- ځکه هغه
 د خالق حُسن ته سمندر او د انسان حُسن ته قطره وائي او بيا په خپله دُعا کبني هم د خالق حُسن و
 کمال او د نور سمندر نه ځان د پاره هم يوه قطره غواړي او وائي: ـــ

اے د حُسن او نور دريا به ماله يو تکه د نور را
 سترگي ډکې د خدا را شونډې ډکې د سرور را
 زه دې خپل روکي زړگي له يوه نخبڼه د يار غواړم
 اے د حُسن و نور دريا به ماله يو تکه د نور را
 دې تک تور د غم محل له يو بڅرے د رڼا را
 سترگي ډکې د خدا را شونډې ډکې د سرور را
 دې مستی او دې ارمان له يو تصوير د جانان راکړه
 ستا په مينه نازېدل را ستا په بڼکلي مخ غرور را
 دې د خود سوې باغچي له يو وعده د بهار غواړم
 زه دا نه و يم چي جنت را زه دا نه و ايم چي طور را

د غني د حُسن دا نظريه ده چي هغه بنده د خالق د حُسن د سمندر يوه قطره گڼي هغه دا هم مني
 چي د خالق د حُسن اثرات بنده په خپل زړه کبني هم ځايولې شي او داسې کولو سره بنده حُسن
 پرست نه بلکې په خپله حُسن جوړ شي، خودې د پاره د پاک او فراخ زړه ضرورت وي ځکه چي د
 خالق د حُسن تصور په زړه کبني ځايول ډېره لويه مرتبه ده چي غني ورته اشاره کړې ده- ـــ

اے د ليونيانو نيڪه لمونځ ٻڻه ڪه مستي ٻڻه ده
 حُسن جو ريدل ٻڻه دي- ڪه حُسن پرستي ٻڻه ده
 وي ٻڻه ده مستي ٻڻه ده خو زره پاڪ لکه آئينه غواري
 دا درياب هضمول د سمندر هومره سينه غواري
 حُسن جو ريدل د بنده عشق د ڪمال دے
 تور د غم درياب ڪٻي سور خمار د وصال دے
 انساني حسن ته دومره لوي شرف ڪه حاصل دے ڇي د ميني جذبه ورسره شامله ده- حسن د
 ميني نه نه شي بيلبدے او مينه د انسان په داخل، جبلت او فطرت ڪٻي وي- په دي وجهه د حسن د
 تاثر منبع هم د انسان روح او داخل وي- البته د حسن اثر له خارجي ٻنڪلاڱانو نه ضرور ماخوذ وي
 خو محرکه جذبه ئي بيخي داخلي وي- په دي وجهه د حسن په نظريو ڪٻي موضوعي نظريي ته ڊپر
 اهميت حاصل دے او غني خان هم دي لڙ ڪٻي د موضوعيت او داخليت قائل دے- هغه ڪه د خپل
 فطرت مطابق د حُسن لئون کوي نو ڪه ڇي په فطرت ڪٻي ئي مينه گڏه ده- هغه وائي: ۛ

حُسن حُسن لتومو
 زه په مينه مينه پاي
 بي وفا ڪه د جانان يم
 چرته رنگ ڄان له لتومو
 ڇي يو ڄم د ميوتش شي
 بلے ڊکي مېخاني له
 تش ڪرے ڄٽلے نه شم
 زه مئين په پيال نه يم
 پتنک نه ڄٽي مومونه
 توراني نه وئ سندرې
 بي وفا ڪه ديو يار يم
 ڪه په غروي ڪه په سمه
 بي د ميني مرمه مرمه
 بي وفا نه يم د ميني
 ڇي پري سترگي ڪرم رنگيني
 تش تيڪرے شي بي روحه
 سينه يوسمه مجروحه
 ڇي خوند نه وي د ڪبابو
 زه مئين يم په شرابو
 ڇي د شمع رڻا نه وي
 ڇي مستي د سبا نه وي
 وفادار د ميني يمه
 حُسن حُسن لتومو
 ڪه په غر وي ڪه په سمه
 نو خبره هم هغه شوه ڇي غني د حسن څاڅڪي او خالق بي پايانه سمندر-- د غني په نظر--

د اشرف مفتون د گوشه نشین مزاج باوجود زه هغه ته ډېر نژدې پاتې شوی يم ډېر بحثونه مي ورسره شوي دي او ډېر علمي او ادبي محفلونه مي ورسره شوي دي - هغه ما لوستلې هم دے او اورېدلې هم دے څنگه چې د مفتون صاحب ليک د دليل او منطق په ټول پوره دے، دغسې د هغوي خبرې هم تللي او سپيڅلي وې - د مفتون صاحب د فکر و دانش د مطالعې او مشاهدې په نتيجه کېنې ما د هغوي د فکر و فن په حواله مخکېنې هم څو ليکونه کړي دي چې دغو کېنې يو تفصيلي ليکنه "د اشرف مفتون رومانوي احساس" په نوم زما کتاب د بڼکلا هنداره کېنې په کال ۱۹۹۸ ۶ کېنې چاپ شوې ده -

دا هغه ليکنه ده چې ما د اشرف مفتون صاحب په درناوي کېنې راجور شوي تقريب کېنې د پېښور پريس کلب کېنې اورولې وه - په ۲۹ اپريل ۱۹۹۸ ۶ کېنې ما د اشرف مفتون سره يوه تفصيلي مرکه کړې وه چې هغه بيا زما کتاب "مخ په مخ" کېنې په کال ۱۹۹۹ ۶ کېنې چاپ شوه - په کال ۲۰۰۱ کېنې چاپ شوي زما بل کتاب "آئيني" کېنې مي د مفتون صاحب د فن نظريه د مفتون رومانويت، د حسن او جمال پرستار مفتون، د مفتون فکري بغاوت، د مفتون فلسفيانه فکر او د هغوي د منتخب نظمونو په تنقيدي مطالعه مشتمل بيل بيل تجزياتي ليکونه وکړل چې دا د مفتون صاحب د فکر و فن د جاج زما يوه بله هڅه وه او دغسې په کال ۲۰۰۸ ۶ کېنې چې ما خپله د پي ايچ ډي مقاله ليکله نو د مفتون صاحب د شاعرۍ په مقصدي او حقيقت پسند زوايه مي يو ځل بيا د هغوي د فکر و دانش جائزه واخسته - دغسې مفتون صاحب هم زما په کتاب "راڼه فکرونه" نفسياتي تنقيد "خپله تنقيدي تبصره راپېرزو کړې وه چې زه يې د خپل ځان لپاره د يو اعزاز او سند نه کمه نه گڼم -

دغه پس منظر مي ځکه بيان کړو چې نن څوارلسم مارچ د هغه د يو ويشتم تلين ورځ ده او زه د هغوي په اړه وييل غواړم چې مفتون صيب يواځې شاعر نه وو بلکې لوی ډرامه ليکونکی هم وو چې د ريډيائي ډرامو ټولگه يې د --حيدر-- په نوم په نولس سوه اته پنځوسم کېنې چاپ ده خو ډيرو کمو خلقو لوستي ده-- دليل خبرې کوي يې د فلسفيانه نثر کتاب څو کاله مخکېنې زما مقدمې سره د هغه د لور نځينه مفتون په زيار چاپ دی چې دا به هم ډير کم لوستی شوی وي--په شاعرۍ کېنې هم ورته خپل همعصر سيد رسول رسا صاحب د پښتو رومانوي شاعرۍ بابا ادم وييلی دی او رښتيا هم شلمې پيړۍ پښتو ادب ته د غني خان او اشرف مفتون په شکل دوه داسې مفکر او مبتکر شاعران ورکړل چې بيخي ځانگړي دي خو غني زيات ولوستی شو او مفتون کم--مفتون هر څو که لوستی شوی کم دی خو په خپل شعري اسلوب فلسفي تفکر رومانويت او باغيانه تصور کېنې له هېچا کم نه دی بلکې تر هر چا زيات دی- بايد چې مفتون په درسته معنا درک کړو-

د غزل دغه څو شعرونه مي د گران جاويد احساس په هڅونه ليکلي وو-- مينه والو ملگرو سره يې شريکوم-

د خپل هدف په لور په گرانه به په لاره اوځي
په دې هجوم کېنې چې کوم ستوری له مداره اوځي:

که د يوسف د اخستو قيمت لري او که نه

چې ولوله نه لري بيا خو به له شماره اوځي

زما د درد قيصه هر څو که ژبه نه لري خو
غوږ ورته اونيسه چې ساندې له ستاره اوځي

سر به هغه لري سردار به هم هغه سړی وي
سر په تلي کښې گرځوي چې څوک تر داره اوځي

چې د قامي وحدت نه ځان رابيلوي نو مري به
لکه بڅری چې د اور له سور انگاره اوځي

هره لمحې د ژوندانه مې شه له قامه لوگی
ایله به سا رانه ملگرو په قلاړه اوځي

چې خلیلي جذبه لري او دین یی هم وي حنیف
ځکه سرخ رویه خو د وخت له هره ناره اوځي

داستان ناول او افسانه کښې فرق څه دی

نن راته گران ډاکټر حنیف حیران څوارلس کاله پخوانی یو ویډیو راولیږله چې کابل کښې راسره یو ژورنالست د ناول په اړه خبرې کړې وې. د دغه ویډیو خوندي کولو په غرض مې زړه وغوښتل چې څو خبرې ورسره نورې هم ولیکم.

افغانستان کښې ناول ته رومان وائي ځکه چې اوږده قيصه وي. کوزه پښتونخوا ورته هم هغه د انگریزی --ناول-- اصطلاح کاروي چې اصل کښې د اتالوي ژبي -- ناولا-- نه جوړ دی. د ناولا مطلب دی نوی څیز. یعنې نوی قيصه. نوی قيصه په دې معنا چې د ناول نه مخکښې په نړیوال ادب کښې هم کومې قيصې لیکلې کیدې هغه به ما فوق الفطرت وي. د فطري ژوند نه لري. د پیریانو دیوانو او ښاپیرو قيصې. دغې ته به داستان **Tale** ویلې کیدو. په اردو کښې هم داستان دغه قسمه قيصو ته وائي. نوی قيصه په دې وجه نوی یا ناول وبللی شوه چې هغه عام فطري ژوند ته نږدې وه. دغه د ژوندو کردارونو ترجمانه قيصه د اتلي لیکوال بکاشیو په وړومبي ځل ناول بللی وه. یعنې په قيصه ایز ادب کښې نوی څیز. د فطري ژوند ترجمان څیز. دغه اوږده قيصه چې رالنده شوه نو په افغانستان کښې د -- لنډه قيصه-- په نوم یاده شوه چې په انگریزی کښې --شارت سټوري-- وه. او که نوره به هم لنډه وه نو بیا به شارت --شارت سټوري-- وه چې دغه بیخي لنډه قيصه په اردو کښې افسانچه وبللی شوه. او که ناول به مختصر وو نو ناولت به بللی شو. گویا ناولت د ناول او افسانې تر مینځه اوږدوالی لرلو. یا به داسې ووايو چې ناول د ژوند د واقعاتو تفصیل وړاندې کوي او افسانه اجمال یا د ژوند یوه وړه واقعه--خو د ناول او افسانې هنري ځانگړتیاوې بیا هم خپلې خپلې وي--دغسې د داستان نه ناول زیږیدلی دی او ناول نه افسانه. البته پښتو کښې داستانونه روماني دي او منظوم دي او تر څه حده د فطري ژوند ترجمان هم دي--خو په

نورو ژبو کښې داستان هم هغه د پيريانو ديوانو نثري قيصې دي او ناول د فطري ژوند ترجمان څيز او نثري قيصه-
دغه دوه منډه ويديو هم راسره واورئ-

پيسه ټکه

زمونږ په ژبه روزمره او محاوره کښې د مال دولت د پاره --پيسه ټکه -- اصطلاح ډيره کارولې شوې ده وروستو بيا د روپۍ استعمال هم شروع شوی دی- د انساني تهذيب په وروميو دورونو کښې خو به د جنس بدله کښې جنس يعني د څيزونو بدله کښې د څيزونو ورکړه راکړه وه ځکه چې پيسه نه وه خو بيا د پيسې علامت د سرو سپينو اوسپنې وغيره په سیکه شروع شو- چې پلټنه وکړو نو په شپږ سوه قبل مسيح کښې د ورومې سیکې استعمال سره به مخ شو چې هغه دور کښې د --پنه-- په نوم ياده شوې ده- دغه روايت په درې سوه قبل مسيح کښې د موريه واکمنۍ پورې عام شوی وو- په ورومې عيسوي پيرۍ کښې بيا د --رتۍ-- په نوم يوه سیکه پخواني سري لنکا کښې جاري شوه چې زمونږ تر دوره خلکو يې نامه اوریده او په خپلو خبرو کښې به يې د کم نه کم قيمت د پاره يادوله- پيسه-- اصطلاح په شپاړسمه عيسوي صدۍ کښې رواج شوې ده چې تر اوسه عام ده- دغسې د روپۍ اصطلاح په څوارلسمه عيسوي صدۍ کښې په هند کښې رواج شوې ده چې تر ننه عام ده--په سنسکرت ژبه کښې دا --روپيه-- وه چې معنا يې وه د چاندي يا سپينو زرو سیکه- په برصغير چې انگرېز واکمن شو نو د پيسه او روپۍ دواړه اصطلاحات يې جاري وساتل-او ورسره د کم نه کم قيمت د پاره ځنې نور اصطلاحات هم مشهور شول- لکه سوری پيسه--پائي--کوري-- دمرۍ--تيرهي--کاسيره ټکه او انه وغيره- په انگرېز دور کښې يوه روپۍ د څلور شپيته پيسو او شپاړس انو برابره وه-گويا يوه --انه-- کښې به څلور پيسې وي-يو درې پيسيز سره به يوه تيرهي ملگرې شوه نو يوه انه به ترې جوړه شوه--دغسې يو شپږ پيسيز سره به دوه تيرهي ملگرې شوې نو دوه انيز به ترې جوړ شو--دوه انيز به چې ډبل شو نو څلور انيز او څلور انيز به چې ډبل شو نو اته انيز او اته انيز به چې ډبل شو نو روپۍ به ترې جوړه شوه او دغه هر څه د پاره به خپله خپله سیکه وه-يوه پيسه به په يوه ټکه هم يادیده چې ورسره د کم قيمته څيز د پاره به د ټکه وال اصطلاح هم مروج وه- وروستو بيا بنگله ديش خپله کرنسي په ټکه بنياد کړه چې د پاکستان د دوه روپو برابره وه-افغانستان خپلې کرنسي ته افغانۍ ووييله او هندي يا پاکستاني کرنسي ته يې گلداره ووييله چې دغه گلداره بيا خپل تاريخي شاليد لري-په نولس سوه اووه پنځوسم کښې چې هند خپله روپۍ د څلور شپيته په ځای د سلو پيسو برابره وگرځوله نو پاکستان هم دغه روايت خپل کړو او اوس يوه روپۍ د سلو پيسو برابره ده-خو د خوند خبره دا ده چې زمونږ ماشومان بلکې ځوانان هم نن پيسه-- ټکه-- پائي-- دمرۍ--رتۍ-- کوري--کاسيره--يو هم نه پيژني--که ورته متل ووايي چې---اوبن په کاسيره شو خو کاسيره هم نشته--نو اوسنی نسل د دې متل په معنا نه پوهيږي-- او دغسې نور ژبني اصطلاحات او کلتوري پس منظر هم دی چې تعلق يې کرنسي يا پيسې ټکې سره دی زمونږ اوسنی نسل يې له تفهيم او مغنويت نه محروم دی-- لږ ډير پام دې لور ته هم پکار دی-- دا هم زمونږ ماضي ده-- زمونږ د پلرونو نيکونو نخښې پکښې خوندي دي--

دا سړی مو څومره لوستلی او پیژندلی دی

سلیمه سم دې کره غزل شرعي ته
لږ پکښې ذکر د خپل قام کوه

سیف الرحمان سلیم صاحب به زمونږ د نوي نسل ډیر زلمي ادیبان سم نه پیژني ځکه چې دغه نوی نسل نن سبا څه بل قسمه شاعران پیژني--- خو ما خپلو ځنو نورو لیکونو کښې هم سلیم صاحب د اردو د فیض احمد فیض او ساحر لدهیانوي سیال گڼلی دی او دلته هم د خپل دغه موقف تکرار کوم--

سلیم صاحب د پښتو د ترقی پسندې ډلې شاعر دی خو یو عجیبه زړه رابښکونکی رومان یې هم د غزل برخه ده- شاعري یې د انساني درد، رشتو او تقدس ترجمانه ده د مظلوم مرسته او سرمایه دار خلاف اواز پورته کول د هغوی د شاعرۍ بنیادي موضوع ده. دغه قسمه شاعري که به نظم کښې اجمل خټک عروج ته رسولې ده نو په غزل کښې دغه خصوصیت د سلیم صاحب په برخه دی زما په خیال که مونږ د اجمل خټک او سلیم صاحب شاعرۍ بوځای کړو نو د اسلوب د انفرادیت سره سره به د اردو د فیض احمد فیض کمی پښتو کښې هم پوره شي- سلیم صاحب ډېرې لږې خبرې کولې او ډیره کمه شاعري یې کړې ده خو په معیار ډیره عالي ده. د ترقی پسند فکر نمائندگي یې ډیره به فني انداز کړې ده - شعري مجموعه یې د «سندريزه شفقونه په نامه افغانستان کښې چاپ شوې ده چې افراسیاب خټک پرې بوه علمی تبصره هم لیکلې ده. وروستو یې مجموعه -- د ورو ورو خدایانو دې بنده کړم -- پښتونخوا کښې هم څو واره چاپ شوه- سلیم صاحب سره څه لږه ډیره ناچاپ شاعري هم وه خو چاپ کولو ته یې ډیره سنجیده اراده نه لرله-- گوشه نشین سړی وو خو په دې خبره یې یقین وو چې که یو شعر یې هم ژوندی پاتې شي نو کافي ده- د اولسي ادبي جرگې د ادبي میدان لوبغاړی وو- ډیره موده یې د دغه جرگې د تنقیدي غونډو رودادونه لیکلي دي-- د کاکاجي صنوبر--حمزه بابا-- او دوست محمد کامل همڅنگ پاتې شوی وو- شهباز اخبار د پاره یې کالمونه لیکلي دي-- ریډیو د پاره یې ډیره موده سکریټونه لیکلي دي- د یوې درې میاشتیزې مجلې ادارت یې هم کړی دی-- د شلمې صدۍ په ډیرو اهو شاعرانو کښې یې شمار پکار دی. ځنې شعرونو یې د متل غونډې قبولیت تر لاسه کړی دی لکه-

کله نا کله ست د جام کوه
په تا مین یم په ما پام کوهی

څومره جونگړو ته دې اور ورته کړو
چې خپل محل ته دې رڼا راوسته

د ورو ورو خدایانو دې بنده کړم
لویه خدایه زه به چا چا ته سجده کړم
خو د دغو مقبول شوو شعرونو باوجود زمونږ نوی نسل سلیم صاحب سم نه پیژني- ډیرو ته دا پته هم نشته چې نن نهم مارچ یې د وفات ورځ ده-- روح یې شاد اوسه-

د فیسبک یو ګروپ کښې پوښتنه شوې وه چې پښتانه ارین نه مخکښې څه وو - هلته مې یو لنډ شان کمنټ وکړو چې دلته یې د لږې زیاتونې سره خپلو ملګرو سره هم شریکول غواړم--

انساني ډلو کښې یوې ډلې د پاره د ارین اصطلاح تقریبېن څلور زره کاله پخوا راورلی شوې ده چې په ویدي ادب او ځنو ایراني نوشتو کښې یې ذکر دی -- دغه خلق د کاکیشیا یا کوه قاف او هندوکش په غرنیو سیمو کښې اباد وو چې اوسنی افغانستان یا پخوانی خراسان او یا د هغې نه هم پخوانی باخترا او یا د هغې نه هم پخوانی پکېت پکښې هم شامل وو -- ارین اصطلاح نه مخکښې به چرته باختریان او چرته اساک یا ساکان یعنې د اسونو خاوندان نومیدل-- بلخوا په هواره سیمه د دریائې سند په غاړو اباد خلق چې په کومو نومونو یادیدل هغو کښې دراوړ -- منډا--نګریتو او استرک څرګند وو-- کله چې دغه د غرنیو سیمو قبیلې یا ډلې او خلق د غر نه لاندې راغلل او د دریائې سند په غاړو اباد شول نو دلته د مخکښې نه ابادو خلقو ته یې ماتې ورکړه او د ارین په نوم یاد شول-- ارین یا اریه د سنسکرت ژبې لفظ دی چې پښتو کښې یې هم ریښه شته-- ریښه یا جرړه یې -- ار -- ده چې اصلي بنیادي او عالي ډلو یا خلقو ته وایي-- دغه-- ار -- نه ارین جوړ شوی دی چې بیا د بنیادي او عالي قبیلو د پاره مستعمل شوی دی-- دغو بنیادي قبیلو کښې یوه د پکېتین پکتا او پکتویک په نوم هم یاده شوې ده چې ویدي ایراني او یوناني لیکونو کښې یې ذکر شوی دی-- وروستو ترې پکېتین پشتین پشتون او پښتون جوړ شوی دی-- دا هم باید ووايم چې د حضور اکرم ص له خوا قیس عبدالرشید ته د بطن لقب ورکول او بیا ترې پټهان جوړیدل کوم قوي سند نه لري--

حنیف خلیل

د علامه اقبال د یو علامتي نظم پښتو ترجمه د مینه والو په خدمت کښې

اردو نظم : علامه محمد اقبال

پښتو ترجمه : حنیف خلیل

ستوری

د سپوږمۍ ونیره ده که ونیره د سحر تا ته

که د بنایست د انجام راغلو خبر تا ته

د لوټ کیدلو ونیره تا ته د رڼا پیښه ده

لکه بڅري ته چې ونیره د فنا پیښه ده

تا ته اسمان زمکې نه لري ښکلی کور درکړو

لکه سپوږمۍ یې زرزي لباس پرې نور درکړو

عجیبہ نہ دہ چہ بیا ہم سا دی لہ تنہ اوخی
تولہ شپہ ریزدی او خولہ دی لہ بدنہ اوخی

یہ خلیدونکیہ مسافرہ دلتہ حال دی عجب
دیو عروج چہ وینی بل لہ زوال دی عجب

ستوری لکونہ ورک کری دا د نمر ہستی دہ کنہ
خوب د فنا غیرہ کبھی ہم یوہ مستی دہ کنہ

غوتی لہ ژوندہ کہ رخصت اخلی نو گل غوریزی
د نشت ہندارہ کبھی تصویر بہ درتہ بل خلیوی

سکون خو چرتہ د قدرت پہ کارخانہ کبھی نشتہ
بی لہ بدلونہ خو ثبات پہ زمانہ کبھی نشتہ

اردو کلام---- ستارہ

قمر کا خوف کہ ہے خطرہ سحر تجھ کو
مال حسن کی کیا مل گئی خبر تجھ کو؟

متاع نور کے لٹ جانے کا ہے ڈر تجھ کو
ہے کیا ہراس فنا صورت شرر تجھ کو؟

زمین سے دور دیا آسمان نے گھر تجھ کو
مثال ماہ اڑھائی قبائے زر تجھ کو

غضب ہے پھر تری ننھی سی جان ڈرتی ہے!
تمام رات تری کانپتے گزرتی ہے

چمکنے والے مسافر! عجب یہ بستی ہے
جو اوج ایک کا ہے ، دوسرے کی پستی ہے

اجل ہے لاکھوں ستاروں کی اک ولادت مہر
فنا کی نیند مے زندگی کی مستی ہے

وداع غنچہ میں ہے راز آفرینش گل
عدم ، عدم ہے کہ آئینہ دار بستی ہے

سکون محال به قدرت کے کارخانے میں
ثبات ایک تغیر کو به زمانے میں

پښتانه بايد خپل سوچ بدل کړي

د هر وخت او دور خپلې خپلې غوښتنې وي-- يو وخت وو چې واکمني او ترقي به هم د بدني جنگ گټلو او زور لرلو په نتيجه کېنې کيدله خو بيا د دور غوښتنې بدلې شوې-خبره ذهني مقابله او د ساينس او ټيکنالوجي ميدان ته راغله تر دې چې گټې او اقتصاد ته راغله- خو زمونږ پښتانه اوس هم په خپله هغه جنګي ماضي فخر کوي او د خپلو نیکونو جنګي کارنامې په وياړ بيانوي- د پښتنو دغه سوچ او نفسياتو نه پردو مکارو قوتونو ډيره گټه تر لاسه کړې ده- پښتون ته وايي ته توريالی او جنګيالی يې ستا نيکونو هم توري ويلي دي نو اوس د جنګ ميدان کېنې به ته يې--گټه به ته کوي-- ورځه پرې-- دغسې پښتنو پردي جنګونه هم په خپل سر قبول کړي دي- په هر لور پښتون مري او بهرني قوتونه يې تماشي کوي-

نن که پښتون خپل سوچ بدل کړي-- هغه په خپله پښتونولي کېنې په ننوتې فخر وکړي نو د امن پيغام--که په تيزه وياړ وکړي نو امن-- که په بدرگه فخر وکړي نو امن او مينه-- که په پنا ورکولو وياړ وکړي نو امن او مينه--که په خپلو جرگو مرکو حجرو او ميلمه دوستي فخر وکړي نو مينه او ورورولي--که په خپل کلاسيک فخر وکړي نو مينه او اخلاق-- که په خپل رحمان بابا وياړ وکړي نو د مينې پيغام او د انسانيت شاعر-- هر کله چې پښتانه د فخر او وياړ دومره زياته سرمايه لري نو بيا نن هم په جنګ فخر کول او پردي جنګونه په خپل ميدان گرم ساتل-- هر څو که راتپلي شوي جنګونه دي او پکښې زمونږ د جغرافيه اثرات او مجبوري هم دي-- خو گټه به څه ولري-- د نورو په لاسونو کېنې به لکه د تاش د بادشاه تر څو لوبږو-- مونږ خو اوس دې ځای ته رارسيدلي يو چې غر نښتر چنار او مارغان مو هم محفوظ نه دي -- کاروان هسې خو نه دي وييلې-

مارغان دې راشي زمونږ لپو کېنې دې ځالي وکړي
غر مو نښتر نه لري کلي مو چنار نه لري

هنر-- فن يا ارب-- يعنې څه

شاعري مصوري اداکاري موسيقي او ځني نور- دغه ټول ښکلي هنرونه يا فنون لطيفه گڼلي شي خو ولي او څنگه-

فنونه په دوه قسمه دي. يو ته لطيف فنونه وئيلې شي او دويم ته صناعي يا مصنوعي. په مصنوعي فنونو کېنې د کار کسب د هنر عنصر شامل وي او زيات ماديت سره تعلق لري. لطيف فنونه د روحانيت او يا بيا داخليت سره تعلق لري چې د انسان په خيال، فکر، جذبه او احساس ولاړ وي په دې طريقه انسان چې په کومو ذريعو د خپل خيال، فکر، جذبي او احساس اظهار کوي هغې ته لطيف فنونه يا فنون لطيفه وئيلې شي. يا په نورو ټکيو کېنې مونږ دا هم وئيلې شو چې د کومو څيزونو بنياد چې په تعقل ولاړ د، هغه د علم او سانس سره تعلق لري او د کومو څيزونو

بنياد چي په تصور او تخيل ولاړ دے. هغه د فن سره تعلق لري او د فن د تعريف په لړ کښي نقادان په دې خبره متفق دي چي د خپلو داخلي جذباتو او احساساتو د څرگندونې نوم فن يا آرت دے. هر کله چي د اردو فن او د پښتو هنر د پاره په انگرېزي کښي د آرت تورے مستعمل دے نو رائي چي د دغه آرت **Art** وضاحت هم وکړو. د دغه آرت د وضاحت د پاره ضروري ده چي د آرت سره تړلي د انگرېزي ځيني نور اصطلاحات هم واضح کړو او دغسي د آرت مفهوم ته ځان ورسوو.

۱. **Artifice**: دا يوه اصطلاح ده چي په لغتونو کښي ئي مفهوم داسي څرگند دے. په تېزي سره، په هوښياري سره او په عقل مندي سره منصوبه جوړول. لاره ويستل.

۲. **Artificer**: دا اسم دے، نوم دے يا د انگرېزي **Noun** دے چي مطلب ئي دے منصوبه جوړونکي، هوښيار، عقل مند، ماهر، کاريگر او جوړوونکي.

۳. **Artificial**: د انگرېزي د دغه توري لغوي معني ده جوړ شوي، مصنوعي، د انسان کمال سره جوړ شوي. داسي جوړ شوي چي په قدرتي توگه په خپله نه وي جوړ بلکي د انساني پوهي، عقل صلاحيت او منصوبي سره جوړ وي.

۴. **Artisan**: د دې توري مطلب دے هنر مند، ماهر، په لاسونو د څيزونو جوړوونکي، دستکار.

۵. **Artist**: د آرتيست مطلب دے د اوچتي درجي هنر مند، فنکار، په کومه خاص څانگه يا مېدان کښي ماهر.

۶. **Articulator**: د انگرېزي د دغه توري مطلب دے په هنر سره خبري کوونکي، ښکلي وياند، صفا صفا وېنا کوونکي، واضح، فصيح او بليغ، خبره رسووونکي، په څرگند ډول د خلقو پوهوونکي.

۷. **Artistry**: د دغه توري مطلب دے هنري صلاحيت، پوهه، فنکارانه خوبۍ لرل يا د فن او هنر فطري ملکه لرل.

دغه څومره توري او اصطلاحات چي د خپلو خپلو معنو سره راوړلي شول، په دغو ټولو کښي بنيادي ريښه د آرت **Art** ده او بيا په هم دغه تناظر کښي آرت **Art** په خپله يوه ځانگړې او مکمله اصطلاح هم ده چي د دغو ټولو تورو يا اصطلاحاتو نه بيل خپل ځانگړي تعريف هم لري خو په بنياد او ريښه کښي به ئي دغه ټولي معني هم شاملې وي. په دې بنياد چي مونږ د آرت لنډ تعريف کوو نو وييلے شو چي:

"د کوم خاص مقصد او ښکلي هدف پوره کولو يا تر لاسه کولو د پاره موجوده څيزونه يا مواد په استعمال کښي راوړل او د يو نوي څيز تخليق کول چي ښکلا او زړه راښکون هم ولري او د هنرمند يا فنکار د قدرتي صلاحيت، پوهي، شعور، داخلي کمال، مهارت او خدائي ورکړي قابليت ښکني په کښي ښکاره شي او ورسره د حسن او جمال تصور رامخي ته شي.

د فن هنر يا آرت دغه لغوي تعريف نه اوس مونږ په آسانه دې نتيجي ته رارسېدے شو چي هنرونه **Arts** په دوه قسمه دي چي يو ته ساده هنرونه **Simple Arts** وييلے شي چي په عمومي ډول د مادي څيزونو سره تعلق لري نو ځکه ورته مادي هنرونه **Material Arts** هم وييلے شو او دوپمه برخه ئي د ښکلو هنرونو، زيبا هنرونو، فنون لطيفه يا (**Fine Arts**) ده چي په عمومي توگه مادي نه دي بلکي د يو خيال، فکر، تخليقي سوچ او داخلي صلاحيت پېداوار گڼلے شي. البته د معنويت د اظهار نه پس بي ځني شکونه مادي هم کيدی شي لکه خطاطي يا مصوري او سنگتراشي.

صحافت او جرنلزم --- معنوي تفهيم

لفظونه او ټکي په خپل تهذيبي او ارتقايي پس منظر کښې خپلې معنې بدلوي. په انگرېزي کښې چې د صحافت د پاره کوم ټکې استعمالېږي نو هغه د **Journalism** دې ټکي کښې چې کومه اصل جرړه ده نو هغه ده **Jour** او دا **Jour** د زړې فرانسيسې ژبې ټکې دے چې په فرنچ کښې **Jour** وائي "ورځي" ته. او د دغه **Jour** نه جوړ شوی دے **Journal**. خو د فرانسيسې دا **Jour** په خپله د لاطيني يو زوړ ټکي نه راغلی دے چې هلته دے **Diarness** - په لاطيني ژبه کښې هم دا ټکې د ورځي د پاره استعمالېږي. د دغه **Diarness** نه جوړ شوی دے **Diary**. او د ډائري مطلب دا دے د ورځي حالات ليکل چې مونږ ورته په اردو يا فارسي کښې وايو روز نامه. نو د لاطيني نه ټکې لارو فرانسيسې ته، فرانسيسې کښې شو **Jour** او چې **nal** ورسره شو **Journal** نو د دې مطلب دا شو چې د معلوماتو خوندي کولو او رسولو لاره. دغه شو **Journal** او د دې نه جوړ دے **Journalism**. خو دا په نظر کښې ساتل پکار دي چې په ابتدائي معنو کښې د **Journal** مطلب دے د ورځي حالات رسول، يعني هغه حالات چې روزانه بېښيږي او روزانه اولس ته رسيږي. ورستو بيا **Journal** د ورځي نه راوتے دے او د هفتي او مياشتي حالاتو ته راغلی دے، د مياشتي نه هم هغه بيا درې مياشتيز، شپږ مياشتيز او کلني حالاتو ته راغلی دے. کله چې مونږ د عربي ټکي صحافت ته راځو نو صحافت په اردو، فارسي او نورو مشرقي ژبو کښې هم مروج دے. خو د دې جرړه هغه عربي ټکې دے چې مونږ ورته وايو "صحيفه" د صحيفه مطلب دا دے چې يو رښتونی پيغام او ليکلے څيز چې په هغې کښې حالات، معلومات او خبرونه وي. خو په صحيفه کښې دا شرط نشته چې د ورځي حالات. ځکه چې صحيفه رښتوني پيغام او بيا ليکلي څيز ته وائي چې هغه خبر رساني کوي يا معلومات رسوي. نو هغه د ورځي هم کېدے شي د مياشتي او کال هم کېدے شي او د ټول عمر هم کېدے شي. مونږ چې د پيغمرانو تعليماتو ته صحيفه وايو نو دغه صحيفه د صحافت جرړه او بنياد دے چې په عربي کښې صحيفه ده. خو عربي ته هم دغه صحيفه ټکې د نورو سامي ژبو نه راغلی دے.

دغه شان په دې نن زمانه کښې چې ميډيا دومره تېزه شوې ده يا د خبر رسولو لارې دومره تېزې شوې دي. نو پخواني صحافت کښې خو د ټولو نه کم يونټ وو ورځ يعني د پوره ورځي معلومات رسول. خو زمونږ په نننۍ زمانه کښې يونټ د ورځي نه هم د کمۍ طرف ته راغلو. مخکښې خو به مونږ وئيل چې د کم نه کم د ورځي معلومات رسول يا زيات نه زيات د ډېرو ورځو يا د هفتي يا د مياشتو معلوماتو رسولو ته صحافت وائي. خو اوس خبره رپورس يعني مانس کښې روانه ده اوس د کم نه کم ټائم او دورانې خبر او معلومات هم اولس ته رسي. اوس د اليکټرانک ميډيا په وجه د ټولي ورځي خبرونو ته جرنلزم نه وايو بلکې مونږ ته گهڼه په گهڼه نوې خبرې راځي او هغه اولس ته رسي، گهڼو نه خبره مينتونو ته راغله مينټ په مينټ خبرونه راځي او هغه اولس ته رسي، بلکې سکندونو کښې رسي او ټولي دنيا رسي. مطلب دا شو چې د پخوانۍ فرانسيسې ژبې ټکې **Jour** بيا **Journal** او بيا **Journalism** مطلب دا وو چې دومره تېزي چې د هرې ورځي معلومات ورسې، خو اوس د **Journalism** مطلب دا دے چې دومره تېزي چې د سيکندونو خبر ورسې. په سيکندونو کښې ځکه چې اوس د ابلاغ او ميډيا لارې زياتې شوې، انداز بدل شو، هر څه اليکټرانک ميډيا په خپل گرفت کښې واخېستل نو دا هم جرنلزم دے. اوس دې پس منظر کښې که مونږ گورو چې د جرنلزم بنيادي مقصد خو دے پيغام رسول يا د پيغام رساني لارې

پیدا کول، هغه ذریعې پیدا کول چې معلومات پرې اولس ته ورسې نو دغه جرنلزم دے۔۔ او یا صحافت دی۔ خو په دې هم پوهه شو چې ټکي او کلیمې خپلې معنې په خپل تهذيبی پس منظر او ارتقايي صورت حال کېنې بدلوي۔

زما د دغه غزل غوښتنه رانه څو مینه والو کړې وه۔ د هغوئ د مینې په احترام کېنې یې ملگرو سره شریکوم۔

که تور لباس کعبه غوندې سینگار کړې لالیه
گمراه د زماني به هم په لار کړې لالیه

خبرې دې سندرې دي کلونه پرې سرشار یم
دا ځکه څو لمحو له مې ایسار کړې لالیه

پوهېږم اپوټه لیکلي سم وي آئینه کېنې
په زړه کېنې دې اقرار وي چې انکار کړې لالیه

بارود توره ټوپک دې درنه درې واړه لوغې شي
راپورته چې په غیږه کېنې ستار کړې لالیه

شیخ نه یم چې د تورو زلفو ورد کوم په پټه
دا سپینې سپینې ځکه مې په جار کړې لالیه

پیرزو که د سرو شونډو انگو په خلیل وکړې
باغ باغ به پرې لمبې او سور انکار کړې لالیه

حنیف خلیل

تحریک او نظریه د ادب په تناظر کېنې

تحریکونه د دوو بنيادي لارو نه سر ټنکاره کوي یو د انداز اسلوب یا سبک نه او دویم د نظريې نه۔۔ يعنې ځینې سبکونه په ارتقايي شکل تحریکونه جوړېږي او ځینې (Theorie) یا نظريې تحریکونه جوړېږي، دا نظریات هم هغسې کېدې شي، چې سیاسي نظریات وي نو سیاسي تحریک به ترې جوړېږي، که ادبي نظریه وي، ادبي تحریک، که مذهبي نظریه وي مذهبي تحریک ترې جوړ شي، د دې مطلب دا دے، چې د تحریک یو بنیاد خو هغه وو چې مونږ د سبک نه شروع کړو او تحریک ته راوړسېدو خو یو بنیاد ئې نظریه دے، په دې ټولنیزو علومو کېنې یو څیز هم بېر نظرئې نه شي کېدلې، ځنګه چې سیاسي، نفسیاتي، مذهبي، نظریات دي، دغه شان ادبي نظرئې هم شته، نظریه پېش کوونکې یو فرد وي، هغه څه تصور وړاندې کړي، هغه تصور که انفرادي نه

اجتماعي شو هغې ډېرو خلقو ته اېږل وکړو، په هغه نظريه باندې عملي کار وشو نو نظريه په خپله د تحریک شکل واخلي، دغه شان ادب کښې هم شوي دي، چې د ادب په مېدان کښې مختلفې نظريې په مختلفو دورونو کښې پېښ شوي دي او بیا هغه نظرياتو د تحریکونو شکل اخستې دے، د مثال په توگه، مارکسیزم، چې د مارکس د تصوراتو نوم دے، په ابتداء کښې دا نظريات دي، چې د هغه څومره د نظرياتو په حق کښې پیروکار وو، هغوي خپل لیکونه وکړل نو نظريه د تحریک په لور روانه شوه، اوس چې مونږ مارکسیزم وایو، سره د دې چې بنیاد ئې نظريه ده چې اوس ئې د تحریک شکل اخستلې دے، کله چې مونږ ریلېزم یا رومانټیسم وایو نو دا د نظریو نه تحریکونه جوړ شوي دي، کله چې مونږ کمیونیزم وایو نو دا یو نظر وو، یو تصور او نظریه وه، چې دغه نظریه زیاتو خلقو خپله کړه نو کمیونیزم په خپله د تحریک په لور مزل وکړو، د دې نظریو په بنیاد تحریکونه وچلېدل- یعنې د هر عملي قدم د پاره یو نظریاتي اساس وي، تصورات وي، دغه تصورات په مختلفو ټولنیزو علومو کښې موجود وي نو دغه رنگ په ادب کښې هم نظريات موجود دي، دغه ټول نظريات دي چې د تحریک په لور ئې قدم اخستلې دے،

دلته د دې خبرې وضاحت ضروري وو، چې (Theory) په تحریک څنگه بدلېږي، چې کله یو (Theorist) یا یو نظریه پېښ کوونکې یو تصور پېښ کړي، په خپل دور کښې هغه تحریک نه وي خو د هغې (Theory) یا نظريې او تصور منونکي پېداشي، شرح کوونکي یې پېدا شي او هغه خلق بیا په خپلو لیکونو کښې یا په خپل سیاست او ادب یا په خپلو مذهبي لیکونو کښې یا په نورو ټولنیزو علومو کښې په هغه نظرياتو باندې عملي قدمونه اخلي، کله چې دغه اجتماعي رنگ واخلي نو نظریه په خپله تحریک شي، گویا تحریک ته رارسېدل په دوو لارو کېږي، یو د نظريې د لارې او بله د انداز او اسلوب یا سبک د لارې، که اوس په ادب کښې تحریکونه لټوو نو مونږ به دغه دواړو لارو ته گورو، ادبي تحریکونه نظرياتو نه جوړ شوي دي او یا ځینې تحریکونه د سبک او اسلوب نه جوړ شوي دي او د تحریکونو شکل ئې اخستلې دے، چې کله مونږ د تحریک خبره کوو، په دې کښې بنیادي څیز (Movement) وي، (Move) حرکت وي نو دا حرکت دا

(Movement) یواځې د ادب د پاره نه وي، دا خو د ژوند د هر اړخ د پاره وي، چې د ژوند د هر اړخ د پاره وي نو مونږ سره ځینې تحریکونه سیاسي دي، ځینې نفسیاتي دي او ځنې نور- خو دغه ټول د ادب برخه هم ده، د ادب نه مراد نړی وال ادب دے یا دغسې د ژوند سره تړلې نورې نظريې، روڼې، سوچ، فکر هغه چې د تحریک شکل ئې اخستې دے، اول په خپله په خپل مېدان کښې هغه (Theory) وي او د (Theory) نه بیا تحریک جوړ شوی وي، بیا ئې د هغه میدان یا مضمون نه سفر کړی وي، او په ادب کښې هم بیا یو ادبي (Theory) نظریه او بیا ادبي تحریک جوړ شوی وي. اوس که په دې تناظر کښې په تحریکونو نظر اچوو نو اصل خبره زموږ ادبي تحریکونه دي، په ادبي تحریکونو کښې سیاسي، نفسیاتي، جمالیاتي، مذهبي ټول تحریکونه شامل دي- هغه مونږ د ادب د انځر کښې د بحث موضوع جوړه وو، نور د دې تحریکونو خپل خائے او محرک، مضمون دے، چې خپل پس منظر کښې راوچت شوی دے خو د ادب برخه جوړه شوې ده، په هغه تناظر کښې که مونږ د ادب لوی تحریکونه راځلو، په ادب کښې درې لوی او بنیادي تحریکونه گڼلې شي -- کلاسیکي -- رومانوي -- او مقصدی یا حقیقت پسند -- بیا نور ادبي تحریکونه، د دې درېو ځانگې وې او بیا ځانله هم تحریکونه جوړ شوي دي چې د دغو درې واړو او یا دغو دریو نه زیږیدلو نورو ادبي تحریکونو بنیاد په ابتدا کښې خپله خپله نظریه وه چې ورو ورو یې د تحریک په لور سفر کړی دے-

حمزه ځنگه د غزل بابا شو

د شلمې صدۍ په شاعرانو کېنې حمزه بابا هغه شاعر دے چې د پښتو غزل سره ئې نامه د لازم او ملزوم حیثیت لري. حمزه بابا ته د پښتو نوميالي شاعر ملک الشعراء سمندر خان سمندر په يوه مشاعره کېنې په دې شعر اورولو چې:

تورې سترگې مې د یار مخ ته په څیر دي

بیا حبشو په کعبه تړلې لام دے

د غزل بادشاه خطاب ورکړے وو. او بیا د غزل بادشاه نه بابائے غزل مشهور شو. د یوې اندازې تر مخه حمزه بابا د یو نیم زر نه زیاتي غزلي لیکلي دي. او په دومره زیاتو غزلو کېنې یې یو شعر هم د معیار نه دے پریوتے.

حمزه بابا ته پخپله هم دا احساس شوے وو چې هغه پښتو غزل کوم لوړ مقام ته رسولے دے دغه احساس د هغه د شخصیت برخه وه. او لکه د هر فنکار حمزه بابا هم خپل شخصیت په خپل فن او شاعرۍ کېنې منعکس کړے دے. دغه انعکاس او د شخصیت اظهار د هغه د غزل فني تقاضه هم وه او د هغه د ذات نفسیاتي غوښتنه هم. په دې وجه د هغه په شاعرۍ کېنې د غزل په حواله د شاعرانه تعلی اظهار د نورو شاعرانو په مقابله کېنې نسبتاً زیات شوے دے. د شاعرانه تعلی دغه اظهار کله خو د غزل د مجموعي ارتقاع په حواله شوے دے او کله د غزل د جزوي فني محاسنو د تذکري سره یو ځای شوے دے. د غزل په مجموعي حواله د هغه شاعرانه تعلی د شخصیت اظهار او نفسیاتي تقاضه څه په دې انداز شوې ده.

چې خپل غزل د چا نه واورم حمزه

وايم چې چا هسې وينا کړې ده

ستا په انگو کېنې د حمزه د وینو سره دي

ته شوې د پښتو غزله ځوان زه دې بابا کړم

قام ته بادشاهي ښائي زما د سخن سيوري

خپله که په شان د هما اوچ هډوکي شپلم

او بیا د شاعرانه تعلی سره چې د خپل غزل د کوم فني عنصر اظهار کوي نو دا ئې د غزل یو بل

انفرادي رنگ دے. لکه دا شعر چې د غزل د بلندی په حواله د شاعرانه تخیل فني عنصر ذکر کوي.

لا سخن خيزې دي زما د تخیل ژوري

زه د غزل د بلندو نه پریوتلے نه یم

یا دا شعر چې پکېنې د غزل د پاره د نوي خیال لرلو ذکر کوي.

حمزه! چې د غزل نه رنگینۍ دي ورکې نه شي

دا ښائي چې تل تل ولري خیال نوے نوے

د خپل غزل او شعر د روحاني، الهامي او شاعرانه امد د کیفیت تذکره د شاعرانه تعلی په آئینه کېنې

داسې ښائي.

هر سحر ملک د شعر کړي حمزه ته الهامونه

کیف پکېنې ملکوتي وي، ناسوتي سوز په سخن کېنې

د معني او د لفظونو تړون يا مضمون او انداز بيان د نسبت ذکر کولو سره د تعلی دا انداز ئي هم د ځيرلو دے چي وائي:

چي ئي اظهار لره الفاظ نه مومم

خيال ته زما هسي مضمون راغے

دغه د نوي خيال غزل د مضمون ندرت، د تخيل لور والے او الهامي کیفیت د حمزه د تغزل توکي دي. د څه په وسيله چي ئي غزل فني بلندو ته رسولے دے. حمزه د غزل ژور مفهوم ته ډير زيات وسعت ورکړے دے. د هغه غزل په معنوي لحاظ صرف د پنځو سره خبرې نه دي بلکي يو پوره معاشي، سياسي ثقافتي او معاشرتي پس منظر لري او د معني او مضمون تنوع لري. دغه شان په صوري لحاظ هم د هغه غزل صرف د بحر وزن او رديف قافيي جوړښت نه دے بلکي د لفظونو د انتخاب غنائيت، برجستگي، لفظي صنائع او نورو فني توکو يو ماهرانه تکنیک لري. هم دغه څيزونه د غزل په تغزل کښي اضافه کوي. ځکه خو د حمزه غزل د تغزل نه ډک وي بلکي تغزل ئي د غزل روح ځلے شي. هم دغه د تغزل اوچت شان حمزه په خپل غزل کښي د شاعرانه تعلی په صورت کښي منعکس کړے دے

خو د غزل په حواله د حمزه تعلی هسي نه ده. هغه په رښتيا د غزل بادشاه هم وو او بابا هم. هغه حق لري چي تعلی وکړي او دغه احساس هم حمزه بابا ته شوے وو نو بس په حقه يي وييلي وو چي-

تعلی مي د غرور له مخه نه ده

توري سترگي په رنجو د امتياز يم

حنيف خليل

قتيل شفابي د سندرې بادشاه او د رومان او ترنم شهزاده شاعر دی.--- د هغه د يو اردو غزل پښتو منظومه ترجمه د ملگرو سره شريکوم-

د تن په جام کښي غوړيدلي د گلاب غوندي ده

اورم له خلقو چي ځواني يي د شراب غوندي ده

گلاب گلاب سر نه تر پښو غزل غزل څهره

بس خو بيخي د يو شاعر د حسين خواب غوندي ده

چي د هر چا د پارسايي نه تييري وتښتوي

هغه بشره خو په رښتيا چي د مهتاب غوندي ده

د ځوارلسمي شپه " د جام او د پيالي نه بغير

د چا غريب زپلي ژوند او د شباب غوندي ده

نه شاعري نه محبت نه چي وي جام واعظه

ستا هم د ژوند قيصه بيخي د يو عذاب غوندي ده

قتيله ما چي مينه ڪري ستمگر سره ده
دغه يوه خطا مي خدايگو د ثواب غوندي ده

اردو غزل-----قتيل شفائي

بدن ڪے جام ميں ڪھلتے گلاب جيسی ہے
سنا ہے اس کی جوانی شراب جيسی ہے
کنول کنول ہے سراپا، غزل غزل چہرہ
وہ بوبہو کسی شاعر ڪے خواب جيسی ہے
اندھيرے دور ڪرے سب کی پارسائی ڪے
وہ ايک شکل ڪہ جو مابتاب جيسی ہے
بغير جام و سبو، چاند رات کی حالت
کسی غريب ڪے عہد شباب جيسی ہے
نہ شاعری، نہ محبت، نہ جام، اے واعظ
يہ زندگی بھی تری اک عذاب جيسی ہے
قتيل ميں نے کیا پيار اک ستمگر سے
يہ وہ خطا ہے جو ڪار ثواب جيسی ہے
پڻتو ترجمہ----حنيف خليل

غني خان نور معاف ڪري

ڀوب په سمندر ڪنبي شوم خو لوند نه شوم
خدايه لڙ باران وڪري چي وچ شمه

زه ڪافر یم د ڪافرو د ڪافر نه
زما خداي هم د ڪافرو نه ڪافر دی

بي اودسه مونڱ ڪوه ثواب يي ڀير دی
بي نکاح بنڌه ساهه گناه يي نشته

ما چي ڇه ليدلي هغه خداي نه دي ليدلي
ڇوڪ چي ڪليمه د محمد وائي ڪافر دی

ڪليمه د پيغمبر وييل گناه ده
ڪليمه د غني خان وييل ثواب دی

دغه شعرونه د څه وخت نه په فیسیک او واټسپ گروپونو کښې هم او په ځانگړو والونو هم اوږي راوړي او د غني خان په نوم وړاندې کولی شي- او بیا په کمښتونو کښې پرې هم عجیبه تبصرې روانې وي چې دا خو غني بابا ډیره ژوره فلسفه وړاندې کړې ده--خبره دا ده چې یو خو دغه شعرونو کښې یو هم د غني خان نه دی او نه پکښې کومه ژوره فلسفه شته- هسې لکه د پخوانو خلقو د وینې دي- یو خو زمونږ ډیر دانشوران صاحبان دغسې مبهمو دونو او گډو وډو ته هم فلسفه وائي-او بیا چې د غني خان نوم ورسره وتړلی شي نو بس بیا خو یې خامخا په ژوره فلسفه یادوي- خو ما ته دا غني خان سره زیاتې ښکاري- د هغه بدنامي ورسره کیږي- ځکه چې د دغه هر شعر تعلق خدای رسول او مذهب سره دی - په داسې انداز چې د ساده اولس د گمراهی سبب هم جوړیدی شي- هر څو که دغو شعرونو کښې یوه معمه شته یا یوه پټه خبره پکښې ضرور شته خو ذهن د گمراهی په لور مایل کوي- بل دا هغسې کومه شعري او هنري معمه هم نه ده لکه کلاسیک شاعرانو به چې په شعر کښې ډیره په هنر راوستله- هغو هنري معمو کښې به کلاسیکو شاعرانو یا خو تاریخ بیانولو یا کومې اهمې واقعي ته به اشاره وه یا بله کومه فني نکته به یې بیان کړې وه- د هرې معمې تعلق به خدای رسول او مذهب سره نه وو- لکه د علي خان یو بې نقطې غزل نه دا شعر چې---

معمه مې ده اووه سوه د اسم

لا هم کم دی که دوه واره ورله لام لار

مې --- به زړه املا کښې د م لاندې زیر باندې لوستی شو

اوس داسې هنري او تکنیکي شعر سره د علي خان مقام پورته کیږي خو د غني خان په نوم پیش کړی شوو دغو شعرونو سره د غني مقام راټیټیږي-- او بیا غني خان غریب چې دغه شعرونه ویلي نه دي نو د هغه نوم سره یې تړل ولې او په کوم دلیل کیږي-ځکه وایم چې غني نور مه بدناموئ- بس دا غني خان نور معاف کړئ-

حنیف خلیل

حمزه بابا او ښکلي هنرونه(فنون لطیفه)--- یو نظر انداز اړخ

شاعري پخپله یو ښکلی هنر دی او حمزه بابا د پښتو د شلمې پیړۍ د ټولو نه لوی شاعر دی چې ورسره یې په اردو او فارسي کښې هم د کمال مشق سخن کړی دی- ډرامه یو بل ښکلی هنر دی چې حمزه بابا په دغه میدان کښې هم د پښتو د ټولو نه لوی ډرامه لیکونکی دی - د سټیج ریډیو او کتابي ډرامو په سوونو فنپارې یې له قلمه وتلي دي تر دې چې -- د ډمانو ښار-- په نوم یې منظومه ډرامه هم لیکلې ده- موسیقي یو بل مهم ښکلی هنر دی چې اغیزې یې تر صوفیانه مسلک رسیدلي دي- مونږ ته پته ده چې حمزه بابا به ځان ته چشتي نظامي ویلو او دا هم مونږ ته پته ده چې د تصوف په چشتیه سلسله کښې د سماع قوالی او صفا موسیقي روایت ډیر پوخ دی چې اثر یې په حمزه بابا هم وو- د خپل مرشد سید عبدالستار شاه باچا په نگرانی کښې هم او بیا د هغوئ د وفات نه پس د هغوئ په مزار یې هم په گڼو محفلونو کښې برخه اخستې ده- د موسیقي په پردو سر او تال دومره پوهه وو چې خپل د طریقت ورور او لوی موسیقار رفیق شنواري ته یې په ډیرو موقعو لارښودنه کړې ده او پخپله هم د رباب ښه غږونکی وو- ځکه خو یې شاعري موسیقي ته جوړه هم ده او ښه پریمانه ویلی شوې هم ده- اداکاری یو بل ښکلی هنر دی چې د دغه شوق پوره

کولو د پاره حمزه بابا د بمبئی فلمي صنعت ته تللی وو. فلم کبني د اداکاری ادیشن يي هم ورکړی وو خو اواز يي دومره نری وو چې نه د هیرو د پاره کامیاب شو او نه د ویلن د پاره. نو بس لوی فلمساز او هدایتکار رفیق غزنوي يي دې ته تیار کړو چې د پښتو ورومبی فلم لیلا مجنون يي ولیکلو او د رفیق غزنوي په هدایتکاری کبني يي په کال ۱۹۴۱ کبني دغه فلم جوړ کړو چې حمزه بابا پکبني د اداکار په حیث یو وړوکی کردار هم لوبولی وو. هدایتکاري هم د ښکلو هنرونو څانګه ده چې حمزه بابا به دغه لړ کبني کله کله د هدایتکار په حیث رفیق غزنوي او د امجد خان پلار زکریا خان جینت پشاور يي ته هم مشورې ورکولې تر دې چې کیمره مین ته به يي هم مشورې ورکولې او هغوی به پرې عمل هم کولو. خطاطي او مصوري یو بل اهم ښکلی هنر دی چې حمزه بابا دغه ذوق هم لرلو. خپل ژوند لیک کبني يي ویلې دي چې د کالجیت سکول د لوست په وخت کبني به يي په تختی د لیک په ځای ځاكي او تصویرونه جوړول خو استاذ په دغه عمل داسې وټکولو چې د حمزه په ذات کبني پروت مصور او خطاط يي په ماشوموالي کبني قتل کړو. گویا د فنون لطیفه په هره څانګه کبني حمزه بابا هڅه کړې ده چې د خپل فطري صلاحیت ښودنه وکړي. چرته کامیاب چرته ناکام. خو دې کبني شک نشته چې حمزه بابا د فن اربت او هنر د دنیا ډیر لوی نوم دی. پته نشته چې حمزه شناسان عقیدتمند به يي دې لور ته متوجو وي او کنه. نوټ--- دغه ټولې اشارې د حمزه بابا دوو اردو ژوند لیکونو او یو پښتو ژوند لیک کبني شته چې منظم کار پرې کیدی شي.

گران او خوږ کشر څاروان محسود راته تیره ورځ ویلې وو چې کله کله خپل شعرونه هم راسره شریکوه - خنو نورو مینه والو هم رانه غوښتنه کوله. د دوی د غوښتنې په احترام کبني د غزل څو شعرونه د مینه والو په خدمت کبني.

بیا به پخپله زمانه کړي زمونږ ښکل لاسونه
که له گریوانه د یو بل مو وویستل لاسونه

ته د اختر په شپه غوښتنه د نکریزو کوی
دلته سره شوي دي په وینو د یو بل لاسونه

ویل يي ستا په ژوند کبني ورځ نشته دی تل به شپه وي
ښار کبني پرون د یو مزدور پالي کتل لاسونه

لاس په دعا یم خدایه بیا هغه لحظي راوړي
هغه زلمو به چې اتې کبني اړول لاسونه

دا التجا به يي په شونډو وه چې لوی سړی شي
مور به مې هر مانځه نه پس پورته کول لاسونه

د تحقیق طالب علمانو د پاره څو سرسري خبرې

د تحقیق اصول ډېره پراخه موضوع ده چې گڼ شمېر کتابونه پرې لیکلې شوي دي. په بنيادي توگه دغه موضوع مونږ په دوو برخو وېشلې شو. چې يوه برخه ئې د تهیوري Theory ده او دوېمه د عملي اطلاق Practical ده. د تهیوري برخه ته ئې د تحقیق اصول يا په اردو او فارسي کښي "اصول تحقیق" يا په انگرېزي کښي (Research Methodology) وئيلې شي. دغه شان د تحقیق د ټاکلو اصولو په رڼا کښي بيا عملي تحقیق کولې شي.

تعريف:

مونږ که د تحقیق تعريف کوو يا په بنيادي مفهوم ئې ځان پوهوو نو بايد چې ورومې د عربي د لفظ "تحقیق" په معنی ځان پوهه کړو. د عربي د لفظ تحقیق معنی ده، د حق لټون کول، حقیقت څارل، په عربي کښي ئې ماده داسې ده. حَقَّقَ - یحَقِّق، تحقیقاً، هم دغه د عربي لفظ تحقیق د پاره په انگرېزي کښي د ريسرچ اصطلاح راوړلې شي چې د دوو تورو مجموعه ده. (RE+Search) د سرچ مطلب دے لټون او تلاش - او د ري مطلب دے په دويم وار. دوباره بيا بيا دغسې د انگرېزي د لفظ ريسرچ (Research) مطلب شو دوباره تلاش. په دويم وار لټون يا بار بار لټه کول. دغه تلاش او لټون هم هغه د حق او حقیقت لټون وي چې د عربي د تحقیق په اصطلاح کښي ئې وضاحت وشو. گویا تحقیق هغه مسلسل عمل ته وئيلې شي چې حق، حقیقت يا رښتياؤ ته رسېدلو د پاره کيږي. په دغه عمل کښي د ثبوت ضرورت هم وي او د سند يا دليل ضرورت هم. ځکه مونږ د تحقیق په نورو عناصرو بحث هم دغه د سند، دليل، ماخذ او ثبوت د پيدا کولو د عمل سره کوو.

مواد راجمع کول(Data Collection):

په تحقيقي يا څېړنيز عمل کښي يوه فرضي موضوع خو د مخکښي نه په غېر منظم شکل ټاکلې شوې وي. په دغه موضوع د عملي تحقیق د پاره سندونه، ثبوتونه، دليلونه او مواد په ورومې مرحله کښي راجمع کولې شي چې دغه عمل ته په انگرېزي کښي (Data collection) وئيلې شي. د موادو را جمع کولو په دې ابتدائي مرحله کښي هر قسمه دليل، ثبوت او سند لاس ته راوړلې شي. چې وروستو بيا دغه راغونډ شوي مواد د نورو مرحلو نه تېرولې شي.

د موادو تجزيه او جاج (Data Analysis) :

دا مرحله د موادو راجمع کولو نه وروستو کولې شي. دې مرحله کښي د راغونډو شوو مواد جاج اخستلې شي او دا کتلې شي چې په دې ټولو راغونډو شوو موادو کښي کوم د کار دي او کوم بي کاره. د کار موادو درجه بندي څنگه ده يعنې کوم سندونه زيات قوي دي او کوم کم. کوم به مخکښي استعمالولې شي او کوم وروستو. کوم سندونه به د څېړني په کومه برخه او کوم باب کښي راوړلې شي. دغه عمل ته د موادو جاج يا تجزيه وئيلې شي. چې په انگرېزي کښي ورته Data Analysis وائي. دغه تجزيه کښي مواد د دوو بيلو مرحلو نه تېرولې شي چې يوې ته ئې خارجي نقد وائي. يعنې د خارجي نقد په عمل کښي د کار او بي کاره مواد بيلولې شي او بيا د داخلي نقد مرحله راځي چې د کار موادو ته درجه بندي ورکولې شي. د اهميت او ضرورت مقام ئې ټاکلې شي. او په عملي اطلاق ئې غور کولې شي.

تحقيقي سوال او فرضيه Research question and hypothesis

فرضيه د پاره د مفروضه اصطلاح هم راوړلې شي. دا هغه مرحله ده چې د راغونډو شوو موادو جائزه واخستې شي. مطالعه ئې وشي نو دا اندازه هم وشي چې په شوي تحقيق كېنې خلا چرته ده. په كوم ځانې كېنې سوال راپورته كېږي. چې دلته كمې دي. د مزيد تحقيق ضرورت دے. او په هم دغه مقام خپلې موضوع ته د حقيقي شكل وركولو منصوبه جوړولې شي. د خپلې څېړنې د پاره د فرضيې يا مفروضې تعين كولې شي يعنې خپل تحقيقي سوال د پاره يو فرضي جواب هم لټولې شي چې ورته مفروضه يا فرضيه وييلې شي. او بيا په عملي څېړنه كېنې د هم هغه مفروضې يا راپورته شوي سوال د پاره عملي تحقيق كولې شي. گويا ټول تحقيق په اصل كېنې د راپورته شوي سوال (Research Question) د جواب د پاره كېږي او په بنيادي توگه هغه خلا ډكولې شي چې د موادو جايزې او مطالعې په دوران كېنې ئې تعين شوي وي.

پس منظري مطالعه Literature Review:

په څېړنه كېنې دا هغه مرحله ده چې د راغونډ شوو موادو د مطالعې او جائزې سره تعلق لري. د دغو موادو مطالعه او جائزه خو په دې نيت كولې شي چې د خپلې مفروضې يا سوال تعين وشي خو په دغه مرحله كېنې د مخكېنې نه موجوده كار، دستاويزاتو، كتابونو او موادو يو تعارف هم پېش كولې شي چې دغه تعارف يا مطالعه په خپله د مفروضې په تعين او خلا په لټون كېنې هم مرسته كوي. خو په بنيادي توگه د دغو مخكېنې نه موجوده موادو، ليكونو، دستاويزاتو او سندونو تعارف په تحقيقي طريقه كار ته پس منظري مطالعه Review of literature ونيلې شي.

نظرياتي اساس Theoretical Framework :

په سماجي علومو كېنې په خصوصي توگه تحقيق او څېړنه د يو ټاكلي نظرياتي اساس تر مخه كېږي. يعنې تحقيق چې په كومه موضوع كولې شي. په هغه موضوع د مخكېنې نه پېش شوې نظريې هم لټولې شي او بيا د تحقيق د موادو او موضوع سره تړلې يوې يا يوې نه زياتو نظريو ټاكنه كولې شي چې په خپله موضوع د دغو نظريو عملي اطلاق وكړي شي. دا داسې ده لكه چې د تحقيق د عملي اطلاق د پاره نظرياتي اصول لټولې شي. گويا په اقتصادي موضوع څېړنې د پاره به د اقتصاد د ماهرانو اصولي مباحث كتلې شي. په سياسي موضوع د سياسي ماهرانو، په نفسياتي موضوع د نفسياتو د ماهرانو او داسې نور نظرياتي بنيادونه او اصولي مباحث د تحقيق بنياد جوړول پكار وي چې دغه انداز ته نظرياتي اساس Theoretical Framework ونيلې شي.

محاکمه او نتیجه Conclusion and finding :

د تحقيق په دې برخه كېنې محقق د شوي تحقيق نتيجه او خلاصه پېش كوي.

حوالې:

په يوه څېړنه يا تحقيق كېنې حوالې په عمومي توگه په دريو طريقو كولې شي. يوه طريقه د بريكتو ده چې آتھرډيت سسټم Auther date system ورته وائي. په دې طريقه كېنې محقق

چې د کوم ماخذ نه حواله راخلي يا ئې د سند په حيث وړاندې کوي. خو د پېراگراف په ختمېدو په برېکټو کېنې د لیکونکي او کتاب د چاپ کال نوم وليکي او ورسره صفحه نمبر وليکي او بس. **Auther date system** ورته په هم دغه مناسبت وائي چې د لیکونکي نوم او د کتاب د چاپ کال په برېکټ کېنې ليکلې شي او د کتاب پوره تعارف بيا د ليک په آخره کېنې ورکولې شي. دوېمه طريقه د فټ نوټ **Footnote** ده چې هرې صفحې په آخره کېنې حواله ورکولې شي. د صفحې د آخر يا لاندېنې برخې په وجه ورته فټ نوټ ونيلې شي. درېمه طريقه ئې د **End Note** ده چې د ټول ليک حوالې ترتيب وار په آخر کېنې ورکولې شي. دغه آخره کېنې ورکولو په وجه ورته ايند نوټ **End Note** وائي. په فټ نوټ او ايند نوټ دواړو کېنې د حوالې په وخت پېنځه ټوکی ضروري دي چې ترتيب ئې داسې دے.

د لیکونکي نوم، د کتاب نوم، اداره، د چاپ کال او صفحه نمبر مثال ئې داسې دے:

۱. طائر، محمد نواز، روحي ادب، پښتو اکېډمي پېښور پوهنتون، ۱۹۷۸ع، ص ۷۷.

که ورپسې مسلسل نورې حوالې هم دغه کتاب نه وي نو بيا صرف ايضاً سره صفحه نمبر ليکلې شي. او دا پوره حواله گڼلې شي.

کتابيات Bibliography:

په حوالو او بېبليو گرافي يا کتابيات کېنې فرق دا وي چې په حوالو کېنې د يو کتاب نه څو واره حوالې راخستلې شي نو دغه هومره واره به د حوالې د طريقې مطابق بيا بيا کتاب او حواله تکرارېږي. خو په کتابيات کېنې که د يو کتاب نه هر څومره حوالې راخستې شوي وي. دغه کتاب مکمل تعارف په صرف يو ځل راځي. بل فرق دا دے چې کتابيات کېنې صفحه نمبر نه وي نور څلور ټوکی په هم هغه ترتيب راځي کوم ترتيب چې حواله جات کېنې ضروري دے. خو په حواله جات کېنې هرې حوالې سره صفحه نمبر هم وي. دې نه علاوه په کتابيات کېنې ټولو کتابونو ته الفبائي ترتيب ورکولې شي. دې نه علاوه د مختلفو ژبو د ماخذونو لکه فارسي، عربي، اردو، پښتو يا انگرېزي وغيره بيلي بيلي درجې جوړولې شي. د انټرنېټ يا سوشل ميډيا درجه بندي ځان له کولې شي. او دغسې د نورو حوالو لکه کتابونه، مجلې، اخبارونه، مرکې وغيره هم بيل بيل ليکلې شي.

ځنې نورې خبرې:

د تحقيق د طريقه کار سره تړلې ځنې نورې ضروري خبرې هم شته. لکه خاکه تيارول. د خاکی اجزاء او مختلفې برخې، سوالنامه تيارول. د سرکاري اسنادو او دستاوېزاتو د حوالې طريقه، د زباني خبرو او رواياتو د حوالې طريقه، د اخبار يا مجلې نه د حوالې ورکلو طريقه، د تاليف يا ترتيب شوي کتاب نه د چاپ د مخصوصې مقالې يا مضمون د حوالې طريقه، حاشيې او نوټونه ليکل. د متن څېړنه، د قلمي نسخو د حوالې طريقه، اشاريه جوړول، ضميمې ورکول. د تدوين اصول، د مذهبي ماخذونو د حوالې طريقه، د پېراگرافونو وېش او مقدار، مسوده تيارول. اقتباسات راخستل. د تحقيق ژبه او اسلوب يا د بابونو وېش او طريقه کار. د بابونو عنوانات ورکول. د تحقيقي اصطلاحاتو وضاحت کول او داسې نورې ډېرې خبرې دي چې په تحقيق کېنې ئې خيال ساتل پکار دي.

معطل په عارضه د شام غريب دی

که می زړه په حلقه بند شو د کاکلو

وضاحت----

دا شعر د شیدا په اسانو شعرونو کښې دی خو بیا هم ورومې د ټکو معنی ښایم---

معطل---ولار-ایسار شوی---

عارضه-----عربي ده ناروغي تکلیف او پېښیدونکی مصیبت---غریب----مفلس او لاچار ته هم وایی
او مسافر ته هم دلته د مسافر معنا ورومې ده چې مونږ وایو غریب الوطن یعنی وطن نه لري
مسافر-----

معطل په عارضه د شام-----یعنی د ماښام د تکلیف په وجه ولار----

اوس راځو شعر ته شام یا د ماښام تیاره توره وي نو نسبت یی د محبوب تورو زلفو سره راغلی
دی. زړه اواره وي د خیالاتو بهیر پکښې په حرکت او موجودو وي نو نسبت یی روان او متحرک
مسافر سره راغلی دی. اوس شیدا وایی چې دا زما متحرک او د جذباتو د غورزنگ نماینده زړه د
محبوب د تورو زلفو په حلقو یعنی د زلفو په غوتو کښې راییسار او معطل شو که نه یو مسافر چې
توله ورځ یی په رڼا د خپل منزل په لور حرکت او سفر وکړو خو چې د تورو زلفو د ماښام غونډې
تیاره راخوړه شوه نو مسافر بیچاره هم راییسار شو. تکلیف سره مخ شو. عارضه ورته لاحق شوه.
ودريدو - معطل شوځکه چې په تیاره کښې سفر کښې خطر ده. گویا شیدا د محبوب د زلفو ښایست
هم ستایی. د دغه ښایست له مخه یی زړه هم د تورو زلفو حلقو کښې بند دی. هم داسې لکه مسافر
غریب چې د ماښام د تیاری له مخه معطل وي---او بیا د شام غریب---مناسبت یی د شام
غریبان---اصطلاح سره سمون خورل یو اضافي خوبی ده.

ادیب نه خو امریت سره تلې شي او نه جمهوریت سره

ادب چې ادب بللې شي نو په موضوعاتو نه بلکې په اسلوب تکنیک او د اظهار په سلیقه ادب
بللې شي خو ټولنیز موضوعات هم د ادب برخه جوړیږي. ادیب چې کله ادب تخلیق کوي او د هغه
نظر په سیاسي منظر نامه وي نو هغه سره دوه لارې وي. یوه لاره دا ده چې د هغه په ټولنه کښې
آمریت، Dictatorship دے. نو سا هو ادیب به څنگه ادب تخلیق کوي؟ او آیا دغه ادیب د آمریت
ترجمن جوړېدے شي-- نه نه شي جوړېدے؟ د آمریت نه پیدا شوې ټولنه د هغه په ادب کښې هم
هغسې په صحیح شکل پېش کېدے شي که نه شي پېش کېدے؟ نو یو طرف ته دا آمریت دے. بل
طرف ته د ادب د تخلیق د پاره جمهوري ټولنه ده. که مونږ د جمهوریت روح واخلو نو هغه دا دے
چې د عوامو یا د جمهور د منشا مطابق، اولس څه غواړي؟ د اولس د رائے مطابق سیاست پکار
دے. نو اوس که ادیب د آمر، dictator سره نه شي تللے نو د د سره دوېمه لاره جمهوري ده.
خو ادیب د جمهوریت سره هم نه شي تللے - هسې خو جمهوریت ډېر ښانسته څیز دے خو هغه د
عملي سیاست د پاره ډېر ښانسته څیز دے. یعنی جمهوریت د ادیب د پاره یا د هغه د ادب د پاره څه
ډېر گټور څیز نه دے. ځکه چې جمهوریت کښې خو عوامي رائے ده، عوام څه غواړي، هغسې ادب
تخلیق کړه. خو عوامي غوښتنې بیل څیز دے او ټولنیزې غوښتنې بیل څیز دے. او بیا جمهوریت
کښې خو د شمیر او زیاتو خلقو رایه شامله وي-- امکان لري چې د زیاتو نه د کمو خلقو رایه
درسته وي-- دا هم امکان لري چې زیاتو خلقو نه کم خلق زیات پوهه او باشعوره وي او بیا خو دا
هم امکان شته چې د ټولنیزو غوښتنو په اړه د زیاتو خلقو د رای نه رسا پوهه او رای پخپله د ادیب

وي- ستا ټولنه د اديب نه څه تقاضه کوي دا خو بالکل معياري ادب تخليق کولې شي. د خپلو ټولنيزو دردونو تکليفونو، ټولنيزو ناانصافو نه اديب په خپله کوم تاثر اخلي دا خو بيله خبره ده، دلته جمهوريت نشته، دلته د اديب خپله ذاتي مشاهده ده، چې د عوامو د رائے مطابق نه ده، دلته رائے او مشاهده د اديب خپله ده، دې دوران کېنې چې اديب د عصري غوښتنو مطابق کوم ادب تخليق کوي نو هغه به معياري او اصلي ادب به وي. خو که مونږ جمهوريت په نظر کېنې ساتو نو د جمهوريت نه مراد دا دے چې ستا اولس څه رائے لري او ستا اولس تا نه تقاضه څه کوي؟ نو ستا اولس خو د ډېرې ټيټې سطحې وي، د اولس معيار خو هغه نه وي کوم چې د اديب وي، د اولس د ټولنې نه د مشاهدې اخېستو صلاحيت خو هغه نه وي کوم چې د اديب وي. نو دلته هم مطلب دا دے چې اديب د اولس د رائے مطابق ادب نه شي تخليق کولې. هغه ته دغه دواړه لارې مشکل پېدا کوي. که هغه د آمر سره نه شي تللې نو هغه د جمهوريت سره هم نه شي تللې. جمهوريت سره ځکه نه شي تللې چې هغه د خلقو د منشاء مطابق ادب نه شي تخليق کولې. هغه به د خپلې مشاهدې خپل احساس او خپل تصور مطابق ادب تخليق کوي او هغه ادب به داسې تخليق کوي چې د دې په ذاتي مشاهده خو اډانه وي خو دے به يوه ريښتوني مشاهده پېش کوي. لکه رحمان بابا چې د آئيني خبره کړې وه، بې رويه بې ریا ايښه- يعنې اديب به يوه سوچه او صفا هنداره پېش کوي. همدغه زمونږ د اديب او ټولنې تعلق دی- دغه زمونږ د اديب او سياستدان تعلق دے او همدغه زمونږ د ادب او سياست تعلق دے. - د دغه هر څه بيان او اظهار چې د ادبي تکنیک او سليقي په جامه کېنې وړاندې شي نو ادب هله ژوند دے او افقي جوړېدی شي- که داسې ونه شي نو بيا ادب نه هم تبليغ او پروپيگنده جوړه شي او خپل وجود ژوند دے ونه ساتلې شي-

حسن فاني دی که باقي

په رباط يې د مخ غوره فاني حسن
چې يې خط په شان د شام غريب پرور شي
شيدا

رباط-سرای --چرته چې ستري مسافر پړاو کوي شپه تيروي او د سوي زړه حالونه بيانوي---
شام او غريب پرور---- شام مابنم ته وايي او غريب مسافر ته --شام غريبان ته اشاره ده---يعنې د مسافرو مابنم چې مسافر پکېنې د خپل درد او مايوسۍ حالونه وايي---او دغه حالونه په سراي کېنې د شپې د قيام دوران کېنې بيانولی شي-
خط---د حسين محبوب په سپين مخ د تور خط يعنې ويښتو زرغونيدل--او هسې هم ليکلی خط د توري سپاهي توري کرېنې وي--
وضاحت----

ساده مفهوم يې دادی چې د محبوب حسن فاني دی--ډير غرور دې په خپل حسن نه کوي--- د شيدا انداز ته وگورئ---ورځ چې رڼا ده او سپينه ده نو د حسن علامت دی---شپه چې توره ده او تياره ده نو د حسن د زوال علامت دی---کایناتي قانون هم دا دی چې سپينې ورځ پسې توره شپه راځي نو گویا رڼا ورځ او حسن د شپې په راتلو د زوال سره مخ کېږي--- د محبوب مخ هم لکه د سپينې ورځ رڼا کوي او حسن لري-- او په مخ يې تور خط راتلل لکه سپينې ورځ پسې د تياره مابنم راتلل

دي نو ورځ رڼا او حسن درې واړه خو به دغه مابښام راتلو سره اړو مرو د زوال سره مخ کيږي---ليکلی خط هم په توره سياهی وي نو گویا د خط دغه حواله هم د مابښام تیارې سره نسبت لري---نو مطلب دا شو چې د محبوب د سپین مخ سرای هر څو که د ورځې په مناسبت د درد و غم د قيصو نه خالي وو خو د مابښام سترو درديدلو مسافرو چې پکښې پړاو وکړو يعنې د محبوب په سپين مخ تور ويښته راغلل او لکه د تورې شپې د مسافرو سرای کښې ديره شول نو يو خوا خو سپينه ورځ لاره فنا شوه او بل خوا د مسافرو د درد و غم قيصې شروع شوې---گویا دغه حسن رڼا او ورځ هر څه د څو لمحو وو---فاني شول او ختم شول --بلکل همداسې د محبوب د سپين مخ رڼا او خلا هم د تور خط يعنې تورو ويښتو په راتلو لاره فنا شوه---شام غريبان او د درد قيصو هر څه له خان سره يوړل---

په يوناني فلسفه او نفسياتو کښې حسن ته اوليت حاصل دی او عشق و محبت د حسن له اثره پيدا شوې جذبه گڼلې شوې ده---خو دغه د حسن ازلي او روحاني تصور دی---دې نه علاوه د حسن يو مادي تصور هم دی چې صوفيان ورته ناسوتي حسن وايي--- شاعران په عمومي ډول دغه مادي او ناسوتي حسن فاني گڼي او شيدا هم د حسن دغه فنا ته اشاره کړې ده---علامه اقبال هم ورته اشاره کړې ده--

هوئی ہے رنگ تغیر سے جب نمود اس کی

وهی حسین ہے حقیقت زوال ہے جس کی

او زمونږ غني خان هم وييلي دي

مينه حقيقت حسن سايه د حقيقت ده

حسن له زوال شته مينه نه لري زوال

خو د مادي حسن د زوال دغه نکته شيدا څنگه او په کوم شاعرانه انداز بيان کړې ده د هغې راسپړدل مې اصل مقصد وو چې د شيدا مينه وال ترې خوند واخلي-- او دا هم جوته شي چې د شيدا علامه اقبال او غني خان درې واړو له انده مادي حسن فاني دی-- باقي نه شي پاتې کيدی-

د ډاکټر علامه محمد اقبال د مشهور اردو کلام ترجمه د ملگرو په خدمت کښې -- دغه کلام صنم ماروي او عابده پروين په خپل لازوال ترنم کښې هم وييلي دی-

انتخاب کلام : ډاکټر علامه محمد اقبال

پښتو ترجمه : حنيف خليل

خوره خاوره د وجود مې چې صورت د زړه وانه ځلي
کوم مشکل سره چې مخ يم زړه مې هغه څه وانه ځلي

چرته حورې مې جنت کښې په اظهار نه کړي مجبوره
سوز د زړه مې چرته بيا چې د محفل خواره وانه ځلي

تر منزله رسيدو کښې ناکامي خو مې ياديري
دغه غم د ناکامۍ چې تر منزله تلل وانه ځلي

دا منمه چي زه ميني بي ساحله سمندر ڪرم
دا ساحل مي د خودي رانه د ميني شته وانه خلي

چرته ستا هغه بي رنگ و بو جهان ڪبني پاڪه ربه
چي ارزو مي د فاني جهان قيصره او ڪره وانه خلي

د خاڪي ادم عروج نه ستوري هم له ونيري ريودي
دا مات ستوري چي له مخه د سپورمي نه سره وانه خلي

د علامه اقبال اردو ڪلام

پريشان هو ڪي ميري خاڪ آخر دل نه بن جائے
جو مشڪل اب به يا رب پهر وبي مشڪل نه بن جائے

نه ڪر دين مجھ ڪو مجبور نوا فردوس مي حوريں
مرا سوز درون پهر گرمي محفل نه بن جائے

ڪبهي چهوڙي هوني منزل بهي ياد آتي به رابي ڪو
ڪهڻڪ سي به جو سيني مي غم منزل نه بن جائے

بنايا عشق نه دريائے ناپيدا ڪراں مجھ ڪو
يه ميري خود نگهڊاري مرا ساحل نه بن جائے

ڪهين اس عالم به رنگ و بو مي بهي طلب ميري
وبي افسانه دنباله محمل نه بن جائے

عروج ادم خاڪي سه انجم سهه جاتے هيں
ڪه يه ٿوڻا هوا تارا مه ڪامل نه بن جائے

ادب د ٽولني زوال سره ترقي ڪوي-- درستہ ڪليه نه ده

مونڊ چي ڪله د ٽولني او ادب په ترون او تعلق خبره ڪوو نو زمونڊ نقادانو ڪبني يو ڀله دا خبره هم
ڪوي چي ڪله ٽولنه د زوال، انتشار، مسئلو او اري ڪري بنڪار وي نو بيا ادب ترقي ڪوي. دا خبره
په انگريزي ادب ڪبني هم ڪيني خلقو ڪري ده- "جان ملٽن" ڊپر لوئے نقاد دے هغه هم دا خبره
ڪري ده او د اردو ڊپر لوئے نقاد الطاف حسين حالي په "مقدمه شعر وشاعري" ڪبني هم دا خبره
ڪري ده او وروستو هم ڪيني نقادانو دا خبره ڪري ده - دا خبره تر ڇه حده درستہ هم ده خو د يوي

کلني يا فارمولي په حېثيت ئې نه دي اخیستل پکار. که چرې مونږ د دې تجزيه کوو نو مونږ له دا خبره پکار ده چې د ټولنې اړي ګري نه مقصدي ادب پېدا کېږي. ترقي پسند، مقصدي، او ټولنيز ادب دغه ټولنيز زوال سره ترقي کولې شي. ترقي په دې معنی کېږي چې ټولنه په ادب کېږي واپس **Reflect** او منعکس کېږي، خو صرف د مقصدي ادب د پاره دغه يو لاره ده. اوس مونږ که رومانوي، نفسياتي تخيلاتي او جمالياتي ادب تخليق کوو نو هغې د پاره ضروري نه ده چې مونږ دې د ټولنيز اړي ګري، انتشار او زوال نه ادب تخليق کړو. سره د دې چې زه په دې حق کېږي يم چې ادب د ټولنې سره تلل پکار دي، ادب د ټولنې ترجمان پکار دے، د ادب او ادیب د ټولنې په ټولو تحريکونو باندې نظر پکار دے، ادب له پکار ده چې هغه دې د تخيلاتي او جذباتي ادب نه زيات حقيقت پسند وي او دا ترقي پسند ادب راوټے هم د حقيقت پسند ادب نه دے. خو دغه وينا کېږي مونږ له دا اضافه پکار ده چې ټولنه د اړي ګري او انتشار ښکار وي نو يواځې مقصدي ادب ترقي کوي. مقصدي ادب نه مراد دا دے چې په هغې کېږي مونږ ټولنيز شعور، ټولنيز تحريکونه، سياسي تحريکونه دا مونږ کله په ادب کېږي د توجو مرکز جوړوو نو دغه ادب د ټولنې اړي ګري نه څه ډېرې نوې زاويې او نوې خبرې راويستے شي. خو که مونږ نظرياتي او جمالياتي ادب تخليق کوو، که مونږ د سر ريليزم خبره کوو (چې دا ديومالائي او زمکني ادب به څنگه نږدې کوو - څنگه به يې يو ځانے کوو- دې ته سر ريليزم وائي)، که مونږه د فلسفيانه ارتقاء خبره کوو چې د يونان، هند يا مغرب د فلسفيانه نظرياتو دا سفر څنگه کړے دے که مونږه په ادب کېږي د وجوديت خبره کوو- د وحدت الوجود او تصوف پلټنه په ادب کېږي کوو- يا دغه شان نورې نظرياتي او تصوراتي حوالې راځلو او د ادب برخه ئې جوړوو نو په هغې کېږي بيا دغه فارموله ضروري نه ده چې مونږ ووايو چې د ټولنې انتشار او زوال ادب ته ترقي ورکوي، اصل کېږي ټولنيز انتشار مقصدي او ټولنيز ادب ته ترقي ورکوي، کله چې مونږ ادب او سياست يو بل ته نږدې کوو نو بيا ترقي کوي او په دې کېږي شک نشته. په دې کېږي به زه يو دوه مثالونه هم ورکړم- يو دا چې کله د هند په دې سيمه کېږي پيرنگي واکمن وو او بيا د برصغير ویش کېږو نو ټولنه د اړي ګري ښکار وه تحريکونه وو او په دې ټولنه کېږي مختلف قسمه مشاهدات د ادیب د ذات برخه جوړېده. دغه ټولنيز اړي ګري، تحريکونو او انتشار ادب تخليق کړو او په رښتيا ئې ډېر لوائے ادب تخليق کړو، خو هغه ټول ټولنيز ادب وو هغه تخيلاتي ادب نه وو- دغسې زمونږ په پښتنه سيمه د يوولسم ستمبر ۹/۱۱ پيښې ادب ته ډير موضوعات ورکړل- دلته دا خبره زه په دې راغونډوم چې د ټولنې اړے ګرے ادب ته ترقي ورکوي خو يواځې ټولنيز ادب، سياسي ادب او مقصدي ادب ته- تخيلاتي نفسياتي او جمالياتي ادب ته نه-

بله اهمه خبره دا ده چې د ادب فکري او موضوعاتي اړخ خو به دغه ټولنيز زوال او انتشار سره نږدې تعلق ولري خو د ادب فني هنري او تکنیکي اړخ دغه ټولنيز اړي ګري سره کوم نږدې تعلق هم نه لري ځکه د ادب ترقي په کلي توګه ټولنيز زوال سره تړل درسته خبره نه ده-

يوه خاطره

زلمی وم-اسلاميه کالج کېږي د څوارلسم ټولګي لوستونکی وم او لږ وران يعنې شرارتي هم وم- پيښور کېږي د ساهو ليکونکیو مرکي نه پرته د سرحد ادبي ټولنې غونډو ته به هم په شوق تلم چې مشري يې ارواښاد شيرشاه ترخوي صاحب کوله او د ښکلا په نوم مجله به يې هم چاپوله هر څو

که زه يې خوښ نه وم ځکه چې په کچه عمر کښې به مې په تنقيدي غونډو کښې ډيرې خبرې کولې او کله کله به مې شیر شاه صاحب هم پوزې له راوستو بلکې د شیر شاه صاحب د تقرير پيښې به مې هم کولې. خو بيا هم زما ليکنې به يې ښکلا مجله کښې چاپولې. تازه تازه مې د کاظم خان شيدا لوست پيل کړی وو چې دغو ورځو کښې مې -- د شيدا د جمال نظريه -- په عنوان يوه مقاله وليکله او د سرحد ادبي ټولنې غونډه کښې مې نقد ته وړاندې کړه. په دغه ورځ له ښه مرغه د افغانستان لوی ليکوال عبدالرحيم الهام د غونډې صدر او ارواښاد شپون صاحب مشر ميله وو. شیر شاه صاحب د ميله توب په وجه د غونډې مشران خو ټاکلي وو خو د علمي او ادبي لوی والي نه يې خبر نه وو. بس عام ليکوال ورته ښکاريدل -- ما چې مقاله واوروله نو شیر شاه صاحب نقد کولو د پاره ودریدو گڼې دغه ورځو کښې يې پښه هم زخمي وه کونټې به يې ساتله - په ولاړه يې نقد شروع کړو چې -- دې مقاله کښې حسن او جمال يو څيز ياد شوی دی خو دا بيل بيل دي --- الهام صاحب ورته وايي -- وبخشه دغه توپير يې راوشيه -- شیر شاه صاحب ورته وايي دا ډير لوی بحث غواړي --- الهام صاحب وايي وروره همدغه بحث ته راغلي يو دغه توپير يې راوشيه -- شیر شاه صاحب وايي تاسو په دې بحث نه پوهيږئ دا ډير لوی بحث دی -- الهام صاحب ورته غصه شو. وييل يې زه د جمالياتو پلټونکی يم دغه توپير به يې راشاي - شپون صاحب هم دغه تماشه ليدله. شیر شاه صاحب چې ورته اولته پوله خبره وکړه نو الهام صاحب ورته وايي کشينه جاهله -- ته پر جمالياتو نه پوهيږئ -- شیر شاه صاحب د خپلو شاگردانو په مخکښي دا چرته زغملی شوه. بس کونټې يې راواخسته او په احتجاجي توگه د غونډې نه روان شو -- غلي غونډې يې ځان سره ووييل --- کابليان ټوول جاهلان دي -- بيا به چې ما بازار کښې کله هم ليدو نو ورته به مې وييل -- شیر شاه صيب هغه الهام صيب گڼي تاسو سره ډير زياتی نه وو کړی - ما ته به يې ووييل --- ته هم ډير غټ شيطان يې -- په پرهرونو مې مالگې مه دوروه --- دغه خاطره راته تيره ورځ ازمون صاحب راياده کړه نو زړه مې وشو چې دلته يې ملگرو سره هم شريکه کړم. الهام صيب شپون صيب او ترخوي صيب درې واړه اوس وفات دي -- روحونه يې شاد اوسه.

اديب او ټولنه

دنیا نه تجربات وحوادث کی شکل میں
جو کچھ مجھے دیا ہے وہ لوٹا رہا ہو میں

دا خو ساحر لدهيانوي د يو شاعر په حيثيت د خپل ذات او ټولنې د پاره ويلي وو خو دا يو مجموعي کليه هم ده چې اديب د ټولنې مشاهده کوي، هغه په دې ټولنيز ژوند کښې د ځينې غورزو پُرو نه تېرېږي. چې کله اديب يا ليکوال په دې ټولنه کښې ژوند کوي نو هغه ځينې کردارونه ويني، هغه د مختلفو واقعاتو مشاهده کوي او هغه د ځينې ذاتي تجربو نه داسې تېرېږي چې دغه تجربې هم د هغه د ادب برخه جوړېږي خو عام وگرې نې د خپل ذات پوې محدود وساتي، ليکوال، هنر مند او د فنون لطيفه سره تړلي هر وگړي سره دا يو صلاحيت شته چې کوم تجربات او مشاهدات د ده د ذات برخه جوړه شوي ده هغه دې په خپل فن کښې په يو ښکلي رنگ کښې ټولني ته پېش کوي. د دې مطلب دا دې چې دلته بيا د اديب او ليکوال تعلق د ټولنيزي مشاهدې، ژوند او ټولنې سره دې خو گورئ يواځې د شاعر، اديب او ليکوال نه! د هر هنر مند او ټولنې تعلق هم

دغه دے- که یو مصور تصویر جوړوي نو هغه هم د دنیا د تجرباتو او حوادثو نه یو تخیل جوړ کړی وي او د هغه تخیل نه هغه د قلم او کاغذ یا د رنگونو او برش په ذریعه یو تصویر جوړوي خو په هغې کبني د ده داخلي جذبات او احساسات شامل وي او د ده مقصد وي بڼکلا پیدا کول. نو بڼاست پیدا کول د مصور، شاعر رقااص اداکار او موسیقار د دې ټولو کار دے - دا ټول دا کار کولې شي يعني بڼکلا پیدا کولې شي خو په دې ټولو فنکارانو کبني زیاته موثره لاره ادیب سره ده. او هغه داسې چې ادیب سره لفظونه دي، هغه سره ژبه ده او که بل خوا مونږ د دغه ټولو نه یو راواخلو لکه د مثال په توګه مصور، نو هغه سره صرف د برش او د رنگ ذریعه ده- لفظونه ورسره نشته یا رقااص څوک چې رقص کوي یا اتڼ کوي هغه هم د هنر څرګندونه کوي خو هغه سره هم لفظونه نشته یواځې حرکتونه دي یا داسې سنگ تراش په مجسمه یا یو خاکه او شکل جوړولو کبني د خپل تخیل استعمال کوي او بڼکلا پیدا کوي خو هغه سره هم لفظونه نشته يعني د هغه ابلاغ د شاعر، ادیب او لیکوال هومره موثر نه شي کېدې یا د دې نه علاوه چې نور څومره بڼکلي هنرونه دي نو یو سره هم سپوا د شاعر او ادیب نه زیاته موثره ذریعه نشته. البته دا کار کېدې شي چې ځینې آسانی مصور او سنگ تراش سره وي خو هغه شاعر او ادیب سره نه وي. د مثال په توګه که یو شاعر یا ادیب په فارسي کبني شاعري کوي یا نثر لیکي نو د هغه د شاعري یا نثر نه به صرف هغه خلق استفاده کوي چې څوک په فارسي پوهیږي یا دغه شان که څوک په جرمني یا انګرېزي کبني کوي نو دغه د ژبې ستونزه د ادب د لوستونکي مخې ته راځي خو مصور یا سنگ تراش سره د ژبې مسئله نشته ځکه چې د مصور آرټ یا هنر په سترګو لیدې شي او سترګو باندي لیدلو کبني د لفظونو د مرستې ضرورت نشته - د دې په مقابله کبني ډېرې آسانی بیا ادیب سره دي يعني که یو مصور په خپل تصویر کبني یو کیفیت بڼاني چې دا گرمي ده که دا یخني ده یا دا ارزاني ده که گراني ده چې دا څه کیفیت دے؟ نو د کیفیتو په بڼودلو کبني مصور د مشکلاتو سره مخ وي، شاعر یا ادیب سره لفظونه دي نو هغه د دې مشکل سره نه دے مخ. خو دواړه د ټولنې سره تعلق لري هنر مند که مصور، سنگ تراش یا موسیقار دے او که شاعر او ادیب دے ټول د ټولنې سره تعلق لري او ټول د ټولنې مشاهدات او تجربات څرګندوي، خو په دغه څرګندونه کبني د ادیب کردار د ټولونه فعال او موثر ځکه دے چې دے د لفظونو په لاره اظهار کوي او چې کوم اظهار د لفظونو په لار وي نو هغه موثر او بلیغ هم وي او په هغې کبني آساني هم وي. بس دغسې د هنرمند او ټولنې تړون هم قایم وي او خپلو کبني ورکړه راکړه یې هم دوامداره وي-

د حافظ شیرازي د دې غزل پښتو ترجمه راته ډیره گرانه وه خو دغسې ممکنه شوه - د ملګرو په خدمت کبني-

فارسي کلام : حافظ شیرازي
پښتو ترجمه : حنیف خلیل

هغه ترکي د شیراز نه به دا خپل زرګی فدا کړم
په تور خال به صدقه یی سمرقند او بخارا کړم

ساقی نور هم شراب راکړه بیا به نه وي په جنت کبني

چې اوبه د رکناباد وي ' سیل سفر د مصلا کړم

داسې شور دی شریر بڼکلي ' لکه وران بڼار کښې فساد کړي
صبر داسې د زړه لوت کړي ' دسترخوان لکه تالا کړم

د نیمگړې مینې حال نه ' د یار حسن بې نیاز دی
څه حاجت دی بڼکلی مخ چې ' ډول سینگار سره اشنا کړم

هغه حسن ته هم گوره ' چې یوسف په مخ لرلو
عشق پرده د عصمت وا کړه ' گرمه څنگه زلیخا کړم

که بنیرې کړې که بد وایې ' زه به تا ته دعاگو یم
تريخ جواب د خوړو شونډو ' سره بڼایي که رښتیا کړم

نصیحت ته مې غوړ کړېده ' وي له ځانه ورته گرانه
بڼه ځوانانو ته به یاده ' زه د پیر فقیر وینا کړم

د دنیا رازونه جانه ' په مستی کښې به فاش کيږي
چا په عقل خو حل نه کړه ' زه چې یاده معما کړم

غزل وایې که در پیلې ' راشه ووايه حافظه
فلک وایې چې قربان به ' ستا په نظم ثریا کړم

نوبت :-

رکناباد ---- شیراز سره نزدې یوه سیمه ده چې پکښې یخې خوږې اوبه بهیږي او خلق سیل و
تفریح ته ورځي -

مصلا ---- ایران کښې یوه عیدگاه ده چې حسین عمارت لري --

فارسي غزل ----

اگر آن ترک شیرازی به دست آرد دل ما را
به خال هندویش بخشم سمرقند و بخارا را

بده ساقی می باقی که در جنت نخواهی یافت
کنار آب رکن آباد و گلگشت مصلا را

فغان کاین لولیان شوخ شیرین کار شهر آشوب

چنان بردند صبر از دل که ترکان خوان یغما را

ز عشق ناتمام ما جمال یار مستغنی است
به آب و رنگ و خال و خط چه حاجت روی زیبا را

من از آن حسن روزافزون که یوسف داشت دانستم
که عشق از پرده عصمت برون آرد زلیخا را

اگر دشنام فرمایی و گر نفرین دعا گویم
جواب تلخ می‌زبید لب لعل شکرخا را

نصیحت گوش کن جانا که از جان دوست‌تر دارند
جوانان سعادتمند پند پیر دانا را

حدیث از مطرب و می گو و راز دهر کمتر جو
که کس نگشود و نگشاید به حکمت این معما را

غزل گفתי و در سفتی بیا و خوش بخوان حافظ
که بر نظم تو افشاند فلک عقد ثریا را

ادب د ژوند د پاره -- که ادب د ادب د پاره

زمونږ نقادان اکثر دا وائي چي ادب د ژوند د پاره او ادب د ادب د پاره- يا په اردو کښي وائي، ادب برائے زندگی اور ادب برائے ادب - اوس دلته د نقادانو مراد دا دے، چي يو ادب داسي تخليق کيږي چي هغه د ژوند ترجمان دے او د ژوند مسئلي حل کوي، بل ادب داسي تخليق کيږي چي هغه ادب د ادب د پاره وي- خو دا وضاحت ضروري گڼم چي "ادب د ادب د پاره" دا خبره په دې تناظر کښي کيږي چي دې کښي صرف خوند، سرور، مزه وی او په ژوند کښي څه فائده نه کوي، زما خيال دے چي دا خبره درسته نه ده، او ځکه-- ادب د ادب د پاره -- نظريه هم بي ځايه غير ضروري او اضافي ده- کوم ادب چي د ادب د پاره تخليق کيږي په هغي کښي به رومانيت وي، په هغي کښي به ديومالا، مافوق الفطرت عناصر وي، يا زيات نه زيات د ميني داستانونه به وي، نو مينه خو په خپله د ژوند برخه ده، ديومالا، فطرت يا مافوق الفطرت عناصر خو په خپله د ژوند په تفهيم کښي زمونږ مرسته کوي، مونږ که په ژوند کښي مبالغه هم کوو نو هغه د ژوند د يو مقصد د جمال پيدا کولو د پاره کوو، ځکه زه په خپله د ادب برائے ادب نظريي په حق کښي نه یم، زه وایم چي ادب ټول د ژوند د پاره دے، دا په کښي نشته، چي دا ادب د ژوند د پاره دے او دا نه دے. چي ادب شو نو د ژوند د يو اړخ سره به ئي تعلق ضرور وي، ادب که صرف د جمالياتو خبره کوي نو ژوند نه بدل خو نه دے، که مونږ صرف د ميني او رومان خبره کوو نو د ژوند نه خارج خو نه دے، که په ادب کښي زمونږ مقصد وي، مسرت، خوند پيدا کول، سرور اخستل نو دا خو هم د ادب انتهائي ضروري

برخه ده. د نفسياتو د ځانگي ډېره ضروري برخه ده، زما مطلب دا دے، چې دا نظري پخوانی نظري وي، ادب ټول د ژوند د پاره دے، پکار ده چې زمونږه اوليت دا وي، چې د ژوند ترجماني دي وشي، په ژوند کښې خوند پېدا کولو په ځانې ژوند کښې حرکت، حرارت، ولوله او انقلاب دي پېدا کړو، ژوند کښې دي د جدوجهد د پاره جذبه پېدا کړو نو زياته به ښه وي، د خپل دور هم څه تقاضې وي او د هر دور تقاضې بدلېږي، پکار ده چې د ادیب په ادب کښې هغه عصري تقاضې موجودې وي، د هغې ترجماني دي وشي، عصري شعور دی په هغې کښې موجود وي، دا به داسې وي چې دغه ادیب په ژوند کښې خوند پېدا کولو نه زیات په ژوند کښې حرکت، حرارت او ولوله پېدا کول غواړي، ژوند ته نور ژوند ورکول غواړي، دا زیاته بهتره خبره ده، دا هغه ادیبان دي، چې دوي ادب د آسمان نه زمکې ته راوړي کړي، په دې زمکه ډېرې مسئلې دي د انسان، ژوند کښې ډېر مشکلات، ستونزې، ناانصافي دي، ډېرې داسې خبرې دي، چې په هغې خبرې کول دي، هغه آواز پورته کول دي، شعوري بېداري پېدا کول دي خو په هنري او جمالياتي اظهار سره. نو ځکه که ادب زمکني حقیقتونو ته راشي نو دا به د ژوند په ترجماني کښې نور ډېر فعال کردار ادا کړي، هسې خو ټول ادب، ادب برائې زندگي دے، ادب برائې ادب نظریه نه وه پکار خو که مونږ ادب برائې زندگي په ځانگړي ډول هم واخلو، د هغې معنی دا اخستل پکار دي، چې ادیب په خپل ادب کښې عصري نفسيات، عصري شعور، عصري غوښتنې يادې کړي دي که نه. هغه، دي نه خبر دے ګنه، چې زما په معاشره کښې څه کېږي؟ زما په معاشره کښې ژوند څنگه دے؟ دا د ده د ادب برخه ده ګنه؟ نو که دا برخه وي نو دي ادیب د ادب او ژوند کلکه رشته ساتلي ده که دا برخه نه وي نو دي ادیب د ژوند ضمني اړخونه د ادب برخه جوړه کړي ده خو کوم ژوند چې په وړومبي صف کښې ولاړ دے چې ادب ئې ترجماني وکړي نو د هغې نه غافل دے نو داسې نه ده پکار. گویا -- ادب د ادب د پاره -- هېو څه نظریه نه ده. ادب خو ژوند دی او ادب یواځې ژوند د پاره دی.

ډیلې بازار شي.--- دغه توري په پښتني کلتور کښې یوه لویه دعا ده.--- لوی انسان او لوی شاعر دروند فجي گل صیب دوه کاله مخکښې ما ته دغه دعا زما د پنځوس کلن جشن په تقریب کښې کړې وه. زما په اړه دغه دعاییه نظم یې په هغه موقع په خپل خوږ ترنم کښې اورولی وو چې پکښې یې زما د کتابونو نومونه.--- پرځه په پرښه.--- غني غني ته.--- او رانه فکرونه -- هم په ډیر هنر ځای کړي وو. دغه نظم افغان ټي وي ریکارډ کړی وو او خلیل ټي وي په سوشل میډیا شریک کړو چې زه یې د دواړو چینلونو په مننه خپلو مینه والو ملگرو سره هم شریکوم. د فجي گل صیب د درنو تورو او جادوگر ترنم پوروری یم

رقص شمیمه باده خمار شي
ډیلې بازار شي ډیلې بازار شي
د ژوند په لاره د حضر یار شي
ډیلې بازار شي ډیلې بازار شي

د ماتو زړونو راجوړولو
د گریوانونو راټولولو
هم رفوگر شي هم ستنه تار شي

ډيلے بازار شي ډيلے بازار شي

ټکي چنپړوي ستا له الهامه
معني جوړپړوي ستا له افهامه
د علم بناره د رڼا لار شي
ډيلے بازار شي ډيلے بازار شي

د ژوند نصاب يې د ژوند کتاب يې
خپله يو سوال يې خپله جواب يې
د وخت يوسفه د مصر بنار شي
ډيلے بازار شي ډيلے بازار شي

د زړه مکان کښې يو لوءه جهان يې
فخر خلیله فخر افغان يې
ماه کامله ملي دستار شي
ډيلے بازار شي ډيلے بازار شي

"پرخه په پرېښه" د غزل پير يې
سم په مقېشو د غر تصوير يې
بيا آينه کښې ښکلے سنگار شي
ډيلے بازار شي ډيلے بازار شي

د سوات ايلم يې د تيرا بنگ يې
بنگره د بنو د خېبر ننگ يې
گبين په بڼ کښې د کره مار شي
ډيلے بازار شي ډيلے بازار شي

کوره چې گل شوې شونډې پرانيزه
پونۍ د مشکو لارو کښې نوله
جام ختن شي لب عطار شي
ډيلے بازار شي ډيلے بازار شي

"رايه فکرونه" سم مشالونه
"غني غني ته" ستاخراجونه
سخن شناسه سخن نگار شي
ډيلے بازار شي ډيلے بازار شي

فکر دی باج کرو خو وخت دی رنگ کرو
 د ژوند په سر کبني خان دی ملنگ کرو
 چشم گدازه د قام گلکار شي
 ډيلے بازار شي ډيلے بازار شي

چي خوند او رنگ دی د دیوان څېرم
 لکه چي زلفي د جانان شمېرم
 فجي در خار شو فجي نه خار شي
 ډيلے بازار شي ډيلے بازار شي

د ستر غني خان مشهور نظم -- اے زما وطنه د لعلونو خزاني زما --- چي پښتانه يي د ملي سرود
 په حيث هم وايي په اردو کبني مي د ترجمي هڅه وکړه- ملگرو سره يي شريکوم-

اردو ترجمه --- حنيف خليل
 پښتو کلام --- غني خان

میرے وطن

میرے وطن گنج مرجان میرے حسین وطن
 تیرا ہر درہ میری شان کا امین وطن

چشم نثار تیری خاک درودیواروں پر
 ہو میری عقل تیری فکر میں انگاروں پر
 وار دوں جان تیرے دریا و کہساروں پر
 میرے وطن گنج مرجان میرے حسین وطن
 تیرا ہر درہ میری شان کا امین وطن

ہوں تیری خاک سے پر تجھ کو بھی بخشا ہے وجود
 میری انا و میری شان سے لیا ہے وجود
 میرے اجداد کے لہو سے ہی پایا ہے وجود
 میرے زمانے تیرے دل کے ہیں مکین وطن
 تیرا ہر درہ میری شان کا امین وطن

گر تیری نہ ہو میری عزت سے بے کیا حاصل
 تو ہو بے چین میری راحت سے بے کیا حاصل
 تو سرنگوں ہو میری شوکت سے بے کیا حاصل
 ہو میرے خون سے مٹی تیری رنگین وطن

تيرا ٻر دره ميري شان کا امين وطن

سرخرو تجھ کو اس جهاں ميں ٻي بنانا ٻي
متاع جان تيرے قدموں ميں بچھانا ٻي
تيري سلامتي ٻي خود کو بهي مٺ جانا ٻي
ٻي تجھے ياد ميرا عهد آفرين وطن
تيرا ٻر دره ميري شان کا امين وطن

اے زما وطنه -- غني خان

اے زما وطنه ! د لعلونو خزاني زما
ستا هره دره کبني دي دتورو نيناني زما

سترگي مي لوگي شه ستا د خاورو د کورونو نه
عقل مي اٻري شه ستا د پاره د فکرونو نه
خار شمه قربان شم ستا د غرونو د سيندونو نه

ستا هره دره کبني دي دتورو نيناني زما
اے زما وطنه د لعلونو خزاني زما

زه ٻم ستا د خاوري ته زما د مٻني جور يي
ته مي د غٻرت او د پښتو رنگبني جور يي
ته مي د نپکه او د بابا د ويني جور يي

ستا زره کبني ڀرتي دي ٽولي تللي زماني زما
اے زما وطنه د لالونو خزاني زما

ستا عزت چي نه وي زه به نوم او عزت څه کرمه
ته چي خوار او زار يي زه به خوب او راحت څه کرمه
ستا سر چي وي ٽپت نو زه به شان او شوکت څه کرمه

مسته به دي خاوره کرم ٻي ويني مستاني زما
اے زما وطنه د لعلونو خزاني زما

ٻا به دي زه سيال کرمه وطنه د جهان
ٻا به ستا ٻي پښو کبني توري خاوري کرمه خان
زه به ډري وري شم خو تا به کرم ودان

نر یمه پښتون پم تاته یادی افسانې زما
اے زما وطنه د لعلونو خزانې زما

تهیه د اسپ و فیل ده بی حاصله
یو بساط دی د شطرنج میدان زما
کاظم خان شیدا

وضاحت.....

اسپ او فیل د شطرنج د لوبې دوه داسې مهرې یا گیتی دی چې عمومن پرې د شطرنج د لوبې میدان گتلی شي خو لوبه بیا هم لوبه وي چې قسمت دې یاري نه کوي نو د دغو مهرې د لرلو باوجود هم د شطرنج بازي گټل گران شي. بل خوا اسپ اس ته او فیل هاتی ته وایی چې د جنگ میدان پرې گتلی شي خو دغه د جنگ میدان گټلو د پاره د اسونو او هاتیانو تیارول یعنی طاقت کښې ساتل ضروري وي. تهیه په فارسی کښې تیاری او امدگی ته وایی. گویا د شطرنج د لوبې گټلو د پاره د قسمت یاري یا د مقدر مهربانه کیدل زیات ضروري دي او د جنگ میدان گټلو د پاره د تیاری جدوجهد او طاقت لرلو ضرورت زیات وي. د شطرنج بساط هم میدان وي چې اسپ او فیل مهرې پرې لوبولی شي خو مقدر ورله پکار دی. د جنگ هم میدان وي چې اس او هاتی پرې جنگولی شي خو تیاري طاقت او جدوجهد ورله پکار دي.

اوس شیدا دغه پس منظر کښې د خپلې مینې کشمکش ته او یا د خپل هدف او مرام سر کولو ته د دواړو میدانونو پس منظر کښې گوري او وایی چې لکه د جنگ د میدان گټلو ما د خپلې مینې د میدان گټلو هم پوره هڅې وکړې په دغه میدان کښې مې د وفا صداقت او ایثار ټول اسونه او هاتیان ښه تیار کړل او اومې زغلول. بار بار ناکام شوم بس نور د دغو اسونو او هاتیانو تهیه او تیاری بی حاصله دي. اوس خو خبره د شطرنج مهرې والا اسپ او فیل ته پاتی ده. اوس زما د مینې میدان د شطرنج میدان یا بساط دی. که قسمت مې یاري وکړه نو د شطرنج اسپ و فیل به زما هدف یا زما جانان زما کړي او دا میدان به وگټم او که مقدر مې ملگرتیا نه کوي نو د شطرنج اسپ و فیل هم زما دا بازي نه شي گتلی. هر څو که د شطرنج په لوبه کښې د ټولو نه طاقتورې مهرې همدغه اسپ و فیل دي خو چې میدان د شطرنج شو نو بس خبره مقدر ته پاتی ده. وفا قرباني صداقت او هر قسمه جدو جهد په دې میدان کښې طاقت او قیمت نه لري او بی حاصله دي.

لوی پښتون حکمران شیرشاه سوري سره دا روایت تړلی دی چې هغه خپل دربار کښې په خلقو قدغن لگولی وو چې د قبیلو خبرې به دلته نه کوئ بلکې د یو افغان او پښتون خبره به کوئ. همدغه د پښتون قامیت ورومبی باقاعده تصور گنلی شي چې علامه اقبال پرې اردو کښې یو وړوکی نظم لیکلی دی او ما پښتو کښې ژباړلی دی. ملگرو سره یې شریکوم.

اردو کلام : ډاکټر علامه محمد اقبال
پښتو ژباړه : حنیف خلیل

دا خبره د شیر شاه په گل بدله
په نفاق خواره وي ډله او تپله

د وزیر او د محسود نامه خوړه ده
خو جامه به د افغان اغوندي کله

دا د غره مسلمانې خو زر توتې شوه
خپل خپل بت پسې چې هره ډله تلله

حرم هاغه لات منات پکښې هغه دي
خو څوک نشته چې ئې توره شرنغوله

اردو کلام ----

یه نکته خوب کہا شیر شاه سوری نے
کہ امتیاز قبائل تمام تر خواری

عزیز بے انھیں نام وزیری و محسود
ابھی یہ خلعت افغانیت سے ہیں عاری

ہزار پارہ بے کہسار کی مسلمانی
کہ ہر قبیلہ بے اپنے بتوں کا زناری

وہی حرم ہے، وہی اعتبار لات و منات
خدا نصیب کرے تجھ کو ضربت کاری

ادب د انسان په ژوند کښې کله او څنگه پيدا شوی دے۔

انسان ټولنه کښې ژوند زرگونه کاله پخوا شروع کړی دے، دا انسان چې اوس څنگه دے، دے
هميشه راسي داسې نه وو۔ دا انسان چې نن څومره په ترقی دے يا تهذيبې او تعليمي ارتقاء نه تېر
شوی دے، دا خو ټول عمر داسې نه وو، چې ټول عمر نه وو نو د دې مطلب دا دے، چې د انسان
ژوند د ډېرو پړاونونه راتېر شوی دے۔ انسان په بنيادي توگه د ډېرو غټو ادوارو نه راتېر دے
يعني يو د دۀ ځنگلي دور، دوېم کانېز دور او درېم تهذيبې يا مهذب دور دے. ځنگلي دور کښې خو
انسان د دې قابل نه وو چې د خپلې مشاهدې اظهار په ادبي ژبه کښې وکړي، کله چې انسان کانېز
دور ته راغلې دے، کانېز دور نه مراد دے، کله چې انسان د ځنگلي دور نه وتی دے په غر
کښې ئې پناه اخستي ده او د غر د پناه په وجه دے د قدرتي آفتونو، بارانونو، زلزلو او داسې
مختلفو آفتونو نه محفوظ شوی دے، نو دلته ئې په ورومېي شکل ادب پيدا شوی دے، چې لږ

ذهني قرارے او سکون ئي موندے دے نو دۀ قلم ، کتاب او کاغذ پېژندلے دے، د کاغذ نه مراد هغه قديم شکل دے، ظاهره ده چي کله به ئي په چمره ، په کاني ليکل، په کتبو ليکونه، ځکه چي په کانېز دور کبني هم په کايو ليکل شوي دي خو دي نه پس انسان د تهذيب په لور يو داسي قدم اخستے دے، چي دے اوس تهذيب ته نزدي شوے دے، په دي کانېز دور کبني دۀ وېنا شروع کړي ده او په وېنا کبني يي بېنکلا هم پېدا شوې ده، انداز هم پېدا شوے دے، هغي ته مونږ يو ادبي ابتداء ونيلے شو- ادبي نېني هم د دۀ په اظهار کبني پېدا شوي دي، خو اصل ادب د انسان په تهذيبي ژوند کبني شروع شوے دے. کله چي دے د کانېز دور نه راوتے دے، دے مهذب شوے دے ځکه چي ژوند کبني يو بل پړاو راغلے دے، هغه پړاو ته مونږ وايو مهذب دور يا تهذيبي دور، کله چي دا مهذب دور شروع کيږي نو اوس انسان ادیب، ليکوال، شاعر او ډرامه نگار هم دے هغه د ادب بلها اصناف ليکي، هغه خپل اظهار کوي او د اظهار وسيلې، سليقي پېدا شوې. دا ځکه پېدا شوې چي د دۀ په ژوند کبني نور آرام او سکون راغلو، د کانېز دور نه هم دے په تهذيبي دور کبني داخل شو، د دۀ تهذيبي دور څنگه شروع شوے دے، چرته چرته چي په دي زمکه اوږه ډېرې وې، چرته چي غټ غټ دريابونه وو، د سمندرونو په غاړو ژوند کول نور آسان وو په نسبت د غرنېز دور، چرته چي دريابونه، سمندرونه دي، آب هوا بڼه ده، په هغه ځائے زراعت کيږي، مال موېشي ساتلے شي، چرته چي کرکېله کيږي نو خوراک تاته د زمکې نه ملاويږي، چي غوا مېښه ساتي نو پني ماسته ملاويږي، چي آب هوا دي بڼه وي نو تاته ذهني سکون حاصلېږي نو په کبني تخليقي صلاحيت پېدا کيږي - د دي سمندرونو او دريابونو په غاړو آباديدو سره انسان مهذب شو او په سکون شو نو دي سره د دۀ تخيلي قوت، او تخليقي قوت زيات شو، او د دۀ په ژوند کبني سکون چي راغلو نو خپل تفکر ته کښېناستو، فکر ئي شروع کړو، دي نه مخکېني خو انسان په دفاعي حالت کبني وو، په خپله دفاع کبني وو، کله د قدرتي آفتونو نه دفاع کول ځان بچ کول وو او کله په کانېز دور کبني انساني مقابلي او جنگونه وو، په مهذب دور کبني دۀ ته د سوچ، فکر، تخليق، خيال کولو موقعه ملاو شوې ده، د دغه ځائے نه په اصلي معني ادب او ليک د انسان د ژوند برخه جوړه شوې ده، مونږ چي گورو چي مونږ سره څۀ د ادب مثالونه، نموني، اظهارونه دي نو دا هم په هغه ځايونو کبني دي، چرته چي د سمندرونو په غاړو انسان آباد دے، سمندرونه، په مصر کبني دي او دي نه مراد مصري تهذيب دے دا يو مرکز دے، او ورسره نور تهذيبونه دي، دغه رنگ اوږه زمونږ ايشياء کبني هم دي، لوائے لوائے سمندرونه او دريابونه ايشيا کبني موجود دي، د دي دريائے سندھ په غاړه هم انسانان آباد وو او نور چي چرته چرته سمندرونه او دريابونه زيات وو هلته انسان خپلي پخي آبادۍ جوړې کړي دي او د آبادو نه پس ئي خپل سوچ، تفکر پکار راوستو او د ادب باقاعده تخليق په دي تهذيبي دور کبني شروع شو، مونږ ته د هغه ادب ځيني نموني هم په لاس راځي، او د دغه تهذيبي دور نورې نېني هم - گويا په دغه ورومېنو تهذيبونو کبني د ادب ورومېنې نڅېنې موندې شي- په ځانگړې توگه په سوميري تهذيب کبني چي نزدي نزدي پنځه زره کاله عمر لري- نوټ--- دغه د انساني څيړني تصور دی-- مذهبي تصور خپل دلايل لري -- هغه په بله موقع-

د غني خان شاعرانه اسلوب

غني د پښتو په جديد و شاعرانو کښې د بېخي خائله اسلوب شاعر دے. هسې خو هر شاعر په خپله وېنا کښې څه داسې انفرادي خصوصيات لري چې د هغه د اسلوب د انفراديت اندازه ترې کېدې شي. او دغه انفراديت يواځې په شعر و ادب کښې نه بلکه په تمامو ښکلو هنرونو يا فنون لطيفه کښې څرگند وي. د رقااص په حرکتونو کښې چې کوم ردم وي هغه د هغه شخصيت پورې محدود وي. د مصور د لاس توازن او د هغه فطري صلاحيت د هغه د فنيارو د ځانگړتيا نښې ښايي. د موسيقار په موسيقي ساز او انداز کښې هم يو ځان له رنگ او آهنگ وي چې د هغه د ځانگړتيا گواهي ورکوي. دغه معامله د هر فن ده. د فنون لطيفه نه چې بهر فکر وکړې شي نو د ژوند په عامو معاملو کښې هم د ځانگړتيا اثر ليدې شو. مثلاً د يو انسان په چال او د قدم اخستلو په انداز کښې، د چا د خبرو په انداز او اواز کښې، د چا په تقرير کښې او دغسې نورو معاملاتو کښې د ځانگړتيا نښې واضحي ښکاري. ځکه چې په دې هر څه کښې د هغه شخصيت شامل وي او شخصيت د هر چا بيل وي. په دې وجه ئې اسلوب او انداز هم جدا وي.

خو کله چې خبره شاعرۍ ته را ورسې نو په هغې کښې د تقليد او انفراديت بحث مخې ته راشي کوم شاعران چې د نورو شاعرانو تقليد کوي خو بيا هم د خپل شخصي تاثر په وجه ځينې انفرادي خصوصيات ئې په شعوري يا غېر شعوري توگه په شاعرۍ کښې مخې ته راتلې شي. خو ځينې شاعران داسې هم وي چې د وړاندېنيو شاعرانو د هر قسمه پېروۍ نه په ډډه پاتې شي او يوه داسې شاعرانه لار را پېدا کړي چې صرف هم د هغه لار وي. هغه جوړه کړې وي او هغه پرې مزل کوي. هر څوک پرې د مزل کولو نه توان لري او نه سليقه او صلاحيت. غني خان د شاعرانو په دغه ډله کښې شامل دے. چې خپله لاره ئې جوړه کړې ده او د خپلو ټولو ځانگړتياو سره پرې مزل کوي. د يو شاعر شاعرانه اسلوب د دوو غټو برخو د گډون نه زېږي. يوه شکلي يا صوري برخه او دوېمه فکري يا موضوعاتي برخه. د غني خان په شاعرانه اسلوب چې د دغو دواړو زاويو نه غور کوو نو ورومې نظر به ئې په شکلي يا صوري برخه واچوو. په دغه برخه کښې د شاعرۍ په بحر، ردم، علامت، تشبيه، استعاره صنائع، تلازماتو، قافيه، ردیف او نور شکلي عناصرو توجه کولې شي. د غني شاعري په دغه حواله په سخته پېمانه نه دي تلل پکار. ځکه چې هغه د فکر او تخيل شاعر دے. د داسې فکر او تخيل چې ډېرې صوري پابندۍ ئې د فکروخيال په ابلاغ کښې خنډ پېدا کوي. په دې وجه د هغه په شاعرۍ دغه قسمه اعتراضات نه دي کول پکار.

د شعر د پاره، که ازاد وي او که پابند بنيادي طور ورته د جذبي او تخيل ضرورت دے. وزن د تکنیک او فني لوازماتو يو جز گڼل پکار دي. که د غني خان شاعري چا په غور لوستلې وي نو د وزن بحر او نورو فني لوازماتو په کښې دومره خيال نه دے ساتلې شوې څومره چې په کښې د جذبي صداقت او د خيال دريافت ځای شوې دے.

د غني د شاعرۍ په دغه فني خاميو د معترضينو په جواب کښې غني خان په خپله ما ته يوه مرکه کښې تقريبن ديرش کاله پخوا ونيلي وو چې:

"زه خو وائم چې گني دا اعتراضونه به اوس ختم شوي وي. ما چې کله ابتدائي شاعري کوله نو دا خبرې به ډېرې کېدلې. خبره دا ده چې اوس خو په شاعرۍ کښې ډېرې تجربې شوې دي. ازاده شاعري رواج شوه او زه خو هسې هم د دې خبرو په ځای د تخيل قائل یم".

د غني خان دغه خبرې سره زه هم متفق یم.

حنيف خليل

تر آستين دي لاس په داد ولي

ستا كيسه ده غنچه وار په زر لبريزه
كوتاه شه

كيسه-- همياني يا كسوره - چي پكښي زر يا مال دولت جمع كولى شي-
غنچه وار-- يعنى د غنچي غوندي-- د گل د غوتى په شان-
لبريزه-- لب شونډو ته وايي او ريزه پكې ته وايي-- يعنى تر خلي پورې پكه-
استين-- لستونى-
داد--- وركړه او سخاوت-
كوتاه--- لنډ-- كوتاه لاس هغه لاس ته وايي چي وركړه نه كوي- شومتيا كوي-

وضاحت ---

ستا كيسه يعنى همياني يا كسوره خو لكه د غنچي د خوشبو د زرو نه لبريزه ده يعنى مال دولت نه پكه ده نو بيا په داد او وركړه كښي دي لاس ولي لنډ دي- وركړه او سخاوت ولي نه كوي- ستا په وركړه به ستا زرو او مال دولت كښي څه كم شي- يعنى محبوب چي د حسن په دولت مالا مال دي نو په ميينانو د ديدن كنجوسى ولي كوي -
غور وكړئ د غنچي يا د گل د غوتى رنگ هم زرورى وي او د زرو هم-- د غوتى شكل هم راغونډ گول شان وي او د كسورې هم- غنچه هم خپل دولت يعنى خوشبو ویشی او سخی دولت مند هم خپل مال ویشی خو د محبوبانو خوئ داسي نه وي- د هغوئ مثال د شوم دولت مند غوندي وي چي د پريمانه زر او مال لرلو باوجود يي په وركړه كښي لاس كوتاه وي يعنى وركړه او عطا نه كوي- ځكه شيدا وايي چي محبوب ولي داسي شوم دي- چي په وركړه كښي يي لاس د لستوني نه هم كوتاه دي-- كنجوس سري د پاره محاوره ده چي لستونى وركوي بچ كوي لاس-بيا د شيدا تشبیهات هم د كمال دي - عجيبه نزاکت لري- غنچه د كسورې سره تشبيه كول-- د غنچي سور رنگ د سرو زرو سره-- غنچه كښي پرته خوشبو كسوره كښي د جمع شوي مال دولت سره- او بيا په دغه انداز د حسينانو فطرت بنايي- د شومانو كيفيت بنايي- او خپل د كمال شعريت بنايي-

مظلوم باچا خان-- د باچا خان د تلين په مناسبت-

ستر باچا خان په خپل اصلاحي سياسي علمي او ادبي مشن كښي مظلوم هم وو-- ډيرو مثبتو قدمونو ته يي خلقو په منفي نظر كتلي دي- په دغو خبرو مو چرته غور كړى دى-
۱--- باچا خان ته په ورومبي وار سرحدي گاندهي هندي صحافي امير چند بموال وييلي وو چي د انډين ډيلي تايم اخبار په اداريه كښي يي دغه ټايتل وركړى وو او بنياد يي دا وو چي په ټول هند كښي لوي ليډر مهاتما گاندهي دي او په سرحد يعنى پښتونخوا كښي د دغه ليول لارښود او سياستدان باچا خان دي چي د دغه معيار بل ليډر نه خو په پنجاب كښي وو او نه په سند او بلوچستان كښي- خو د دغه مثبت پس منظر نه ناخبره زموږ اولس يي دغه لوي اعزاز ته هم په منفي نظر گوري-

۲--- باچا خان د عدم تشدد تصور د خپل خوږ پيغمبر حضور اكرم صلى الله عليه وسلم د ژوند نه په هغه وخت كښي اخستى وو چي لايي گاندهي سره هيڅ قسمه اړيکه نه وه-- په كال ۱۹۱۰ كښي د

ازادو مدرسو جوړولو اغاز او په ۱۹۲۱ کښې د انجمن اصلاح الافاغنه قيام سره هغه پښتانه تعليم ته رابلل او خپلو کښې دشمنو او تشدد نه يې منع کول- نن ډير خلق د باچا خان دغه د عدم تشدد تصور د گاندهي نه مستعار گڼي - حال دا چې گاندهي پخپله هم دغه دور کښې د عدم تشدد نظريه په باقاعده ډول نه وه پيش کړې-

۳--- باچا خان د اصلاح د کار نه پس چې عملي سياست ته راتلو نو ورومبې يې مسلم ليگ ته د دوستۍ لاس وړاندې کړو خو هلته قبول نه شو نو بيا کانگريس ته يې لاس ورکړو خو هلته هم ورسره د هوکې وشوې- د ویش نه پس يې د نوي ازاد شوي هيواد سره د وفادارۍ اعلان په دستورساز اسمبلۍ کښې وکړو خو بيا هم د قيوم خان د سياسي حربو ښکار شو-- اوس په داسې حال کښې هم ډير خلق باچا خان ته غدار وايي-اخر سړی خفه شي-

۴--- پښتون اولس د پاره د قربانو يې مثال نشته- دومره قیدوبند او جيلونه به ټول برصغير کښې چا ليدلي وي لکه باچا خان-خو په دغو قربانو يې هم د ډيرو سترگې پټې دي او د دې هر څه باوجود اعتراض له ښه تکړه دي-

۵-- د اشنغر د لوي خان بهرام خان په کور کښې زيږيدلي باچا خان هر قسمه اسوده ژوند جاگير او مال حال له لته ورکړه او خپل ژوند يې د اولس د بقا ترقی او خوشحالی د پاره وقف کړو خو دا هم په ډيرو ښکاره نه دي-

۶---- د پښتنو تعليمي حالت راپورته کولو د پاره يې ذاتي يو سل څلور ديرش ازاد سکولونه جوړ کړل خو زمونږ دانشوره طبقه يې په دغه لوي کار هم خاموشه ده- ليکونه او تحقيقونه پرې نه کوي- په يو سل څلور ديرش سکولونو صرف يو کتاب ليکلی شوی دی او هغه هم سندي تحقيق د ډاکټر سهيل خان مقاله- نور سدم ته شين دی-

۷--- پښتو ژبې او ادب ته ورومبې مجله د پښتون په شکل ورکول ورومبې رپورټاژ ورکول ورومبې ډرامه د عبدالاکبر خان د ليکلي ډرامې په شکل ورکول د مقصدي او ترقي پسندو شاعرانو پوره لښکر تيارول پخپله گڼ شمير پښتو ليکونه کول او نورې بېش بها کارنامې په ريکارډ دي خو د پښتو ژبې او ادب ليکلي تاريخونه راواخلي باچان خان او د هغه ادبي خدمات به درته ډير کم په نظر راشي-

۸--- په يوه موقع يې ابولکلام ازاد ته د هغه په ليکلي تفسير کښې د اصلاح مشوره ورکړه او د ازاد غونډې لوي عالم يې اعتراف هم وکړو خو د نن مذهبي طبقه راپاڅي او د باچا خان په ديني فهم هم تنقيدونه او اعتراضونه کوي-

۹---- باچاخان به په ټانگه کښې سفر کولو د خامتا لباس به يې اغوستلو او کليوالي خپلۍ به يې اخستلې چې دغو خوارې کښو ته يې گټه رسي او ورسره کار روزگار کښې مرسته کيږي- له دغه ساهو فکر او روغ نيت نه يې هم ډير خلق نه دي خبر--

۱۰--- فضول خرچۍ يې نه کولې چې پښتون اولس ته دغه د لوي خان بهرام خان زوی يو سبق جوړ شي خو په بدله کښې دغه اولس د شوم او کنجوس په نوم ياد کړو- د باچا خان د مظلوميت دا قيصه نوره هم اوږده ده خو د دغو څو نکتو په بنياد هم وييلی شو چې دغه ستر انسان يو مظلوم انسان هم وو- د صبر او زغم لوي غر-- مظلوم باچا خان-

په فارسي کښې د غزل د څو شعرونو ليکلو هڅه مې وکړه د عروضي غلطيو به بڅښنه غواړم

می دیدم جلوہ ئے دلدار می رقصم
نحیفم من و لے بسیار می رقصم

شنیدم گفتگوئے یار من پیہم
بہ ہر ان مستم و سرشار می رقصم

بہ تیر چشم او نیمکش شدم بسمل
کہ رقصم مست سوئے دار می رقصم

برائے دید یک لمحہ رخ روشن
منم خاکم شدم غبار می رقصم

سرور بخشید رخ زیبا شما آتش
خلیلم در میان نار می رقصم

مطلب او ترجمہ

چی د دلدار جلوہ وینم نو رقص کوم
کمزوری یم خو بیا ہم زیات رقص کوم

د خپل یار خبرې په تسلسل سره اورم
خکه په ہرہ لمحہ مست یم او رقص کوم

د هغه د سترگو په نیم کینو غشي زخمی شوم
چی د دار په لور مست روان یم او رقص کوم

د روښانه مخ د یوې لمحې دیدن د پارہ
زہ د خاک ذرہ شوم او په رڼا کینې رقص کوم

ستا د ښکلي مخ اور راتہ سرور رابخښي
زہ خلیل یم د اور په مینځ کینې ہم رقص کوم

غني نہ مري

نن د غني خان د زيږون ورځ ده۔۔ غني دې مادې نړۍ کښې د تل ژوندي پاتې کيدو د پارہ سترگې
غږولي وې۔ په مادې توگه خو هغه زمونږ تر مينځه شتون نہ لري خو په فکري او روحاني توگه

غني نه مري- دا ولي- دا ځكه چې ځني خلق د خپل ذات سره تړلي ځني داسې حوالې لري چې هغه پرې امر شي- غني هم داسې وو-

غني نه پلار ملا جوړولو خو غني د ریاکار ملا ژوندی حریف جوړ شو- پلار ترې سیاستدان جوړولو چې دغه لږ کښې د هند د ویش نه مخکښې د متحده هندوستان د اسمبلۍ غړی هم جوړ شو خو غني دغه عملي سیاست سره دایمي تړون ونه ساتلو او نه یې دغه حواله د شخصیت د پیژندګلو ذریعه جوړه شوه- هغه د پښتون زلمي په نوم سیاسي ګوند هم جوړ کړو خو بیا یې ترې رجوع وکړه- په میکینیکل انجینرنگ کښې یې زدکړې وکړې خو په هغې هم ژوندی نه پاتې کیدو- غني که ژوندی پاتې شو نو په خپل فکر هنر او شعري اسلوب- په نثر کښې یې کالمونه مضمونونه او ګډې وډې ولیکلې چې دغه کار په دغه انداز بل هیچا ونه کړی شو- اردو کښې یې کتاب خان صاحب ولیکلو چې اردو نثر کښې هم غني خپل مثال پخپله دی-- په انگریزی کښې یې دي پتهان ولیکلو چې لوستونکي یې انگریزی او د لیک اسلوب ته نن هم ګوته په خله دي- ښکلو هنرونو سره یې رشته وساتله او د خاورو خټو او رنگ و برش په لاره یې داسې فنپارې تخلیق کړې چې هډو د چا ترې توقع نه وه- د موسیقۍ په هنر یې هغه زدکړه تر لاسه کړه چې بنده ورته حیران شي- دغه ټولې یې هم د ژوندي پاتې کیدلو حوالې دي خو د هغه د دې نه هم لوی کمال د هغه شاعري ده- داسې شاعري چې بل سیال او مثال نه لري- په خپل شعري اسلوب کښې نه د چا په لاره لارو او نه یې څوک په لاره تللو کښې بریالي شو- په فکري توګه هم رومان جمال تفکر نفسیات مقصدیت قامیت مزاحمت طنز مزاح او نور داسې رنګونه او اهنګونه یې راوړل چې د چا نه مستعار نه دي بلکې د غني د ذات نه زیږیدلي دي- د بي پنا خوري مطالعي باوجود غني ځانګړی دی ځکه چې تخلیق یې په مطالعه نه دی کړی بلکې په مشاهده او خپل فطري صلاحیت یې کړی دی- په خپله ساده کلیواله او د مور نه اوریدلې او زده کړې ژبه کښې د مست او شرنگیدلي ترنم سره یې کړی دی- په فکر او اظهار کښې له هر قیده ازاد غني خپلو دغو حوالو ژوندی ساتلی دی او تل به ژوندی وي- په فکري توګه هم او په روحاني توګه هم-

چغې وئ اجل ملا ته اورې که نه اورې
تسه خاوره نه دی غني څنګه به شي خاورې

خوبونه

انسان خوبونه ولي ويني او ايا انسان نه علاوه نور مخلوقات هم خوبونه ويني که نه- د دې پوښتنې اساس د پوهې او شعور په معيار او پيمانه دی- يعنې کوم مخلوق چې څومره پوهه او شعور لري په هم هغه پيمانه او معيار خوبونه ويني- د نورو مخلوقاتو د خوبونو د معيار اندازه هم د انسان د خوبونو ليدلو نه کيږي ځکه چې ټول انسانان هم يو رنگ او په يو معيار خوبونه نه ويني- د هر چا خوبونه د هغو د ويښې دنيا په مشاهده او پوهه اډانه لري- البته دا جوته ده چې خوب هر انسان ويني خو په خپل خپل معيار او خپله خپله پوهه او مشاهده- ګويا په چارپايو او مارغانو کښې هم چې کوم کوم په ويښه هر څومره شعور يا پوهه لري هم په هغه معيار خوب ليدی شي- يعنې يو چارپايه که په ويښه دومره پوهيدی شي چې څوک راباندې ګوډار کوي تيښته ترې پکار ده نو دغه څه يې په خوب کښې هم راتلی شي يا يو مارغه په ويښه په دې پوهيږي چې ښکاري زما ښکار پسې راروان دی نو ځان ترې په ډډه کول پکار دي نو دغه څه يې په خوب کښې هم راتلی شي- تر

دې چې د ځنو چارپايو او مارغانو څه حواس او د مشاهدې په بنياد شعور د انسان نه هم تيز وي- ځنې مارغان د لرې لرې هيوادونو نقل مكاني بڼه برابره كوي- ځنې چارپايه په ميلونو لرې په توره تياره كښې پريږده خو بڼه برابر به واپس ځان رارسوي-

انساني خوبونو ته چې راشو نو يو خو د پيغمبرانو خوبونه دي چې هغه د خالق له خوا د وحي او الهام يوه اشاره هم كيدى شي او عام انساني خوب هم-- خو د عام انسانانو خوبونه د هغوئ د ويښې دنيا په شعوري مشاهده اډانه لري- انسان چې په ويښه كومه مشاهده كوي د دغه مشاهدې نه ترلاسه شوي معلومات د هغه په لاشعور كښې جمع كيږي- په تدريج او تسلسل سره- په مياشتو او كلونو دغه د معلوماتو جمع كيدلو عمل روان وي بلكې ټول عمر روان وي- د لاشعور نه ځنې معلومات تحت الشعور ته هم ځي چې د اوږدې مودې د پاره ورك وي خو دغه معلومات په يوه موقع د لاشعور سطحي ته او د لاشعور نه د شعور سطحي ته هم راتلى شي- انسان چې ويښ وي نو يواځې د هغو معلوماتو بهر ته راوړلو يا څرگندولو وظيفه تر سره كوي چې شعور يې د خپل معيار په تله وتلي يا يې د خپل غلبيل نه چاڼ كړي او د اظهار اجازت يې وركړي- خو انسان چې كله اوده وي نو شعور يې هم معطل وي نو دغه وخت كښې د لاشعور نه هم هغه جمع شوو معلوماتو نه څه برخه په گډ وډ او بې ترتيبه صورت كښې راپورته كيږي چې مونږ ورته خوب ليدل وايو- دغه معلومات هم هغه د انسان د ويښې دنيا په مشاهده اډانه وي چې په مختلفو وختونو مياشتو كلونو كښې د انسان د لاشعور او تحت الشعور په ځانو كښې جمع شوي وي خو په اوده حالت كښې چې شعور معطل وي نو لاشعور او تحت الشعور هم د شعور د قيد نه ازاد وي ځكه هر قسمه پراته معلومات په هر شكل كښې سر ښكاره كولى شي او چې سر ښكاره كړي نو مونږ ورته د خوب ليدل وايو چې دا هر څه حقيقت نه وي- حقيقت او رښتيا صرف شعوري معلومات وي--خو دغه شعوري لاشعوري او تحت الشعور ټول معلومات د انسان د ويښې دنيا د مشاهدې په نتيجه كښې خپلو خپلو ځانو ته تلي وي-- او د خپلو خپلو حالتونو سره سم سر ښكاره كوي چې شعوري اظهار يې حقيقت او لاشعوري اظهار يې خوبونه بللى شي- گويا انسان د خپلې پوهې او مشاهدې يا په همدغه اساس خپل خواهش ارزو سوچ او تصورنه بالاتر خوب هم نه شي ليدى-

پرون د احمد فراز د زيږون ورځ وه -- د دغه ورځې په مناسبت د هغه د مشهور اردو غزل پښتو ژباړه ملگرو سره شريكوم-

اردو غزل : احمد فراز
پښتو ترجمه : حنيف خليل

لمړى نې ټولي كړلى ماتې په اسانه گوره
چې تله راتله خو مو تر منځه و ټه جانانه گوره

د شپې تنيرې نه د گيلې نه خو به دا هم بڼه وه
د خپلې برخې كه يو شمع كړې روښانه گوره

څومره اسانه وه كه ستا په جدائى كښې مړ و ټه

عمر يي واخستو چي ساه وٽه له ما نه گوره

د مقتولانو جشن جوړ نه شولو مونږ ته گني
په زولنيو کبني اتن به وه پريمانه گوره

هغه خو پريږده د وفا لوظ ته گوري که نه
ته خو به نه تلي له دې خپل عهد و پيمانه گوره

اردو غزل ----- احمد فراز ---

سلسلے توڑ گیا، وہ سبھی جاتے جاتے
ورنہ اتنے تو مراسم تھے، کہ آتے جاتے

شکوہِ ظلمتِ شب سے، تو کہیں بہتر تھا
اپنے حصے کی کوئی شمع جلاتے جاتے

کتنا آساں تھا ترے ہجر میں مرنا جاناں
پھر بھی اک عمر لگی، جان سے جاتے جاتے

جشنِ مقتل ہی نہ برپا ہوا، ورنہ ہم بھی
پابجولاں ہی سہی، ناچتے گاتے جاتے

اس کی وہ جانے اُسے پاسِ وفا تھا کہ نہ تھا
تم فراز! اپنی طرف سے تو، نبھاتے جاتے

ارواښاد استاد پسرلی او هندي سبک

په اوسني دور کې که په کامله توګه له پوره پيچلتيا سره د هندي سبک ځانګړنې په چا کې وینو،
هغه استاد پسرلی دی.

استاد پسرلي د هندي سبک ټول شاعران ډېر ژور لوستي لکه: طالب املې، شوکت بخاراني، غني
کشميري، بيدل دهلوي، کلیم کاشاني...

د پسرلي صيب مزاج هم ورته جوړ و چې ده دا ځانګړنې خوښولې.

بل پسرلي صيب په پښتو کې کاظم خان شيدا هم ډېر دقيق لوستی دی.

نو په نن دور کې د هندي سبک د ځانګړتياوو ليدنه تر ټولو ډېره په پسرلي صيب کې کيږي.

نن هم د هندي مکتب پيروي کيدلی شي چې اوس يې هم ځينې شاعران کوي.

که لومړي دور ته څو نو هلته د جغرافيه، حکمراني طبقې او سياسي حالاتو ژور اثر و چې اوس
وخت کې د هغو اثراتو د اغېزې ضرورت نه شته.

زموږ مخې ته د هندي مکتب شاعران پراته دي چې ټول تکنیکونه یې خپلولی شو لکه پسرلي صیب چې خپل کړي دي.

نو ویلی شو چې په پښتو کې د هندي سبک په کلاسیک کې لوی پیرو شیدا او معاصره شاعرۍ کې یې لوی پیرو استاد پسرلی دی. د استاد روح دې شاد وي

د علامه محمد اقبال یو عالي غزل خپلې پښتو ژباړې سره خپلو مینه والو ته وړاندې کوم.

پښتو ژباړه--- حنیف خلیل
اردو غزل --- علامه محمد اقبال

بیا راوړه هغسي باده او هغه جام ساقی
بیا چې تر لاسه کړمه هغه خپل مقام ساقی

درې سوه کاله اوښو بندې میخانې دي د هند
اوس خو لازمه ده چې ورکړه دې وي عام ساقی

دغه څو څاڅکي د غزل په پیمانه کښې پاتي
شیخ راته وایي چې دا هم به وي حرام ساقی

اوس خو زموږ نه د لټون هغه ځنگل خالي دی
اوس د صوفي او د ملا شولو غلام ساقی

عشقه چې ستا هغه تیره توره چا یوړه له تا
علم ته پاتي دی په لاس کښې تش نیام ساقی

زړه کښې رڼا چې وي هنر کښې ولوله وي د ژوند
بې له رڼا خو هنر مري به شامدام ساقی

زما یوه شپه د مهتاب نه چې محرومه نه کړې
پیاله دې ډکه لکه وي ماه تمام ساقی

اردو غزل

لاپهر اک بار وبی باده و جام اے ساقی
باته آ جائے مجھے میرا مقام اے ساقی

تین سو سال سے ہیں بند کے میخانے بند
اب مناسب ہے ترا فیض ہو عام اے ساقی

مری مینائے غزل میں تھی ذرا سی باقی
شیخ کہتا ہے کہ ہے یہ بھی حرام اے ساقی

شیر مردوں سے ہوا بیشنہ تحقیق تہی
رہ گئے صوفی و ملا کے غلام اے ساقی

عشق کی تیغ جگردار اڑا لی کس نے
علم کے ہاتھ میں خالی ہے نیام اے ساقی

سینہ روشن ہو تو ہے سوز سخن عین حیات
ہو نہ روشن ، تو سخن مرگ دوام اے ساقی

تو مری رات کو مہتاب سے محروم نہ رکھ
ترے پیمانے میں ہے ماہ تمام اے ساقی

سوال می خوئ لہ در افشانہ ابرہ نہ دی
صدف و رانہ خپلہ خلہ کرہ پہ غوبنتلو
وضاحت----

دا شعر اسان ہم دی او مشهور ہم خو فنی نزاکت ډیر لري حکہ یی ملگرو سرہ شریکوم----
در ملغلرې یا گوهر ته وایي یعنی لعل وگوهر---
ابر وریخ ته وایي نو در افشانہ ابر هغه وریخ شوه چې د باران په شکل در یا ملغلرې ویشي---
صدف د سمندر په اوبو کښي وي- د سمندر اوبه چې د نمر په شغلو گرمي شي نو د بخار په شکل
پورته فضا ته خپري- پورته فضا کښي چې دغه بخار یخ شي نو د وریخو شکل واخلې - وریخي بیا
د اوبو په څاڅکو کښي بدلي شي چې دغه څاڅکي بیا سمندر ته هم واپس راځي- او دغسي د اوبو
دغه چکر دوامدار وي- یعنی وریخ چې د باران په شکل وریزي نو کوم څاڅکی چې په سمندر کښي
د سیپی یا صدف خلہ کښي پریوځي هغه در یا ملغلره جوړه شي--او د صدف خلہ کره یا وړانہ هم
وي نو شیدا وایي چې د صدف دغه خلہ وړانہ یا کره ده نو دا یی د باران څاڅکي ته خلہ وړانہ
نیولی ده چې څاڅکی راشي او ما سره ملغلره پیدا شي---بیا وایي چې هر څو که د صدف په وړانہ
خلہ کښي پریوتی څاڅکی ملغلره شي او ملغلره ډیره قیمتي وي خو زما خودي دا نه مني- زما خوئ
دا نه دی چې زه هم لکه د صدف خپلہ خلہ د غوبنتلو د پارہ وړانہ ونیسم --یعنی کله هم چې څوک
چا نه څه غواړي یا سوال کوي نو د عاجزی اختیارولو د پارہ خلہ هم وړانہ غوندې ونیسي چې د
چا پرې زړه ورحمیري او د سوال کوونکي سوال رد نه کړي--- د شیدا خپلي خودی بنودلو د پارہ د

هغه مثال وگورئ چې زما خوئ او عادت د سوال کولو نه دی--که څوک ملغلري او در گوهر هم راکوي خو لکه د صدف چاته ورانه خله نه شم نیولی--- د شیدا د مشاهدې به څه وایي چې څومره نادره مشاهده یې د خودی او خود داری د پاره مثال کښې راوړي ده او د شعر ژبه یې ورکړې ده - چې یو خوا د اوبو بخار وریځو او بیا اوبو جوړیدو ساینسي چکر ته اشاره ده او بل خوا ټولنیزه مشاهده چې سوال کوونکی هم د سوال په وخت لکه د صدف خله ورانه نیسي- ځکه خو زه اکثر وایم چې شیدا په شعري تکنیک کښې بل سیال نه لري-

وجدان

شاعران او ادیبان د وجدان کلیمه په خپلو لیکنو او شعرونو کښې ډیره راوړي خو د دوی په لیکنو کښې د وجدان معنا او مفهوم ډیر نه جوتیږي- دوی عموم وجدان د یو نامعلوم داخلي قوت په معنا راوړي خو ډیر ورته پخپله هم نه وي معلوم چې دا څه شی دی- وجدان اصل کښې په نفسیاتو فلسفه تصوف او ادب کښې بیلو بیلو معنو کښې استعمالیږي- نفسیاتو کښې وجدان کوم مهم او لوی صلاحیت نه شي گڼلی- فرایډ لوی نفسیات دان دی هغه د انساني عقل نه بالاتر کوم قوت او صلاحیت نه مني- بل لوی نفسیات دان ژونگ دی هغه هم وجدان د عقلي صلاحیت ورومبی مرحله گڼي او یو غیر شعوري عمل هم ورته وایي چې نتیجو ته رسایي یې غلطه هم کیدلی شي- دغه شان په فلسفه کښې هم عقل نتیجو ته د رسیدلو لوی قوت گڼلی شي- خو بل خوا صوفیان او شاعران دغه وجدان ته چې کومی معنی ورکوي هغه د عقل نه بالاتر د یو لوی قوت په حیت رامنځ ته کيږي- د دغه لوی قوت په حیت په وجدان غور کوو- وجدان د عربي ژبې کلیمه ده-- بنیاد یې وجد دی- عربي کښې د وجد گڼې معنی دي- یوه معنا یې ده موندل-- بله معنا یې ده اوچته مرتبه او لوړه درجه- بله معنا یې ده لطیفه جذبه احساس او ادراک او د علم د حصول قوت- په عربي کښې یو بل لفظ حدس هم شته چې معنا یې ده اندازه- په انگریزی کښې وجدان د پاره د انټیویشن intuition کلیمه راوړل شي چې معنا یې ده نتیجې ته زر او تیز رسیدل یا د پیژندلو تیز صلاحیت- دغه معنوي پس منظر کښې مونږ د وجدان مفهوم داسې بیانولی شو چې وجدان د علم د حصول صلاحیت او قوت دی خو---

یو علم د تجربې نه ترلاسه کيږي دغه وجدان نه دی- بل علم بغیر د تجربې نه په جبلت کښې پروت وي دغه وجدان دی- یو علم په تدریج سره د اوږد عقلي او ذهني ریاضت نه ترلاسه کيږي دغه وجدان نه دی - او بل علم زر تیز او مخي سره وجود ولري دغه وجدان دی- یو علم د څرگندو پنځو حواسو په لاره تر لاسه کيږي دغه وجدان نه دی - او بل علم نیغ په نیغه بغیر د حواس خمسې د استعمال نه د ذات برخه وي دغه وجدان دی- یو علم د معمول مطابق نتیجې تر لاسه کولی شي دغه وجدان نه دی او بل علم غیر معمولي نتیجې تر لاسه کولی شي دغه وجدان دی- یو علم شعوري او ارادي فیصلې کوي دغه وجدان نه دي او بل علم غیر شعوري غیر ارادي فیصلې کولي شي تیزې او ناڅاپي فیصلې- دغه وجدان دی-- یو علم د دلیل او جواز غوښتنه کوي دغه وجدان نه دی او یو علم پخپل ذات کښې دلیل او جواز وي دغه وجدان دی-- یو علم د خارج نه راځي دغه وجدان نه دی - او بل علم د داخل نه سر پورته کوي دغه وجدان دی- او داسې نورې نکتي هم مخي ته راځي چې د وجداني او غیر وجداني قوت وضاحت کوي- گویا د انسان په داخل کښې یوه بېله وجداني دنیا هم

شتون لري - مونږ داسې هم وييلی شو چې د فلسفي او نفسيات دنيا عقلي ده او د صوفي او شاعر دنيا وجداني ده-- هر څو که دغه دواړه له يو بل نه مرسته هم اخلي- خو وجداني دنيا بيا هم فطري جبلي او د نبوغ دنيا ده-

دا سړی مو څنگه هير کړو

سبا دريمه جنوري د دغه ستر سړي د وفات ورځ ده - ارواښاد صنوبر حسين مومند يادوم- چې د خپل عصر کشرانو ورته د ډير احترام نه کاکاجي وييلو - د پيرنگي په حکمرانی کښې د پرايمري سکول استاد شو خو د پيرنگي د ناوړه رويو او جبر احساس چې ورته وشو نو د ډير غربت باوجود يې د سرکار نوکرۍ له لټه ورکړه- د ارباب شير علي خان غوندي مخوريز او با اثره شخصيت د بچو اتاليق شو خو ځان د پاره يې ترې د يوې روپۍ گټه تر لاسه نه کړه- چې انجمن زمينداران يې جوړ کړو نو د علاقې نوابانو ورته لوی لوی پيشکشونه وکړل خو ټول يې رد کړل- چې نوجوان بهارت سبها يې جوړ کړو نو غټو سياست دانانو ډير لالچونه ورکړل خو کاکاجي لکه د غر ولاړ پاتې شو- چې په سياسي ميدان کښې يې شهرت تر هندوستانه خور شو نو سرمايه دارو يې په غټه بيه د اخستو هڅې وکړې خو کاکاجي په يوه بيه هم خرڅ نه شو- چې روس کښې به د کميونسټ پارټۍ اجلاس ته وبللی شو نو د تللو پيسې او نور اخراجات به ورسره نه وو او چې پاتې به شو نو روس کښې به د کاکاجي په کرسۍ بل چا ته د ناستې اجازت نه وو ځکه د کاکاجي تصوير به په کرسۍ کيښودلی شو- چې دويم جنگ عظيم ونښتو نو د جرمني نه په لکهونو روپو راغلي سياسي فنډ کښې يې د يوې روپۍ خيانت نه دی کړی تر دې چې خپل د دمي د رنځ علاج يې هم په دغو پيسو نه دی کړی- د سر پټکۍ به يې سوری سوری وو خو په ايمان او خود داری کښې يې معمولي شان شکاف هم نه وو- په نولس سوه يو کم ديرشم کښې يې د پيرنگي سرکار په ساپمن کميشن د پښتنو خواري کښو ټولې غوښتنې ومنلې خو د سيمې نوابانو ناکام کړو- د دمي مريض وو خو د روژې خورل يې د خپل ديني او پښتني غيرت خلاف گڼل ځکه تر مرغه يې روژه نه ده قضا کړې- د کميونسټ پارټۍ د اجلاس په دوران کښې به يې څادر وغوړولو او د مونځ فريضه به يې ادا کړه- په جيل کښې د قيد په دوران کښې به د احمد نديم قاسمي غوندي لوی شخصيت د کاکاجي خدمت کولو خو کاکاجي به خپل خدمت ته نه پريښو- د انجمن ترقي پسند مصنفين بنيادگر سيد سجاد ظهير په نولس سوه شپږ څلوېښتم کښې هند نه پيښور ته د راتلو په وخت د کاکاجي د ليدو ارمان لرلو خو دغه ارمان يې پوره نه شو- هندو انقلابي ليکوال او سياست دان بهگت رام په خپل انگرېزي کتاب --د سبهاش چندرا فرار -- کښې د کاکاجي د لارښودنې په وجه کميونسټ پارټۍ د پاره د باجوړ سوال قلا د ماسکو غوندي مرکز ياد کړی دی خو زمونږ پښتانه انقلابيان ترې نه دي خبر- هندي سرتير او انقلابي ليکوال گور چرن سنگه په خپل گورمکهي کتاب-- وه بهی دن سن-- کښې کاکاجي د پښتون سرتير او سرفروش په حيث ياد کړی دی خو مونږ ترې ډير کم خبر يو- د هند د ویش نه پس يې په نوي جوړ شوي وطن کښې انتخاباتو کښې برخه واخسته خو د هغه وخت اربابانو د پيسې په زور ناکام کړو- ویش نه پس يې د حمزه بابا او کامل صاحب په مرسته اولسي ادبي جرگه جوړه کړه او پښتو کښې د نوي تنقيد بنيادونه يې کيښودل خو تنقيدي مباحثو کښې يې مونږ ډير کم ذکر کوو- ديارلس کتابونه يې ليکلي دي خو زمونږ د کتاب خاوندان يې په خدماتو ډير کم خبر دي-- د سيلاب-- شعله-- سرفروش او اسلم په نومونو يې ادبي او سياسي مجلې جاري کړې

او چلولي دي خو د نن زماني صحافيان ترې ناخبره دي-- د پيرنكي خلاف يې حاجي صاحب ترنگري سره په گډه عملي مبارزه او جهاد كړى دى خو زمونږ خله پرې چپ ده- د حالاتو عذاب عذاب لمحو په ټول عمر كېنې د واده كولو موقع ور نه كړه خو په قربانو يې زمونږ سترگې پټې دي- زمونږ كاكاجي چې په كوم غربت كېنې په دې نړۍ كېنې سترگې پرانستې وې په هم هغه غربت كېنې يې له دې فاني نړۍ سترگې پټې كړې- سترگې به د مرگ په خوب د هر چا پټيري خو زياته د افسوس خبره دا ده چې د هغوئ په دغه كړيدلي زوريدلي او درديدلي ژوند كېنې د هغه په بې پنا قربانيو بې مثله خود دارۍ او لكه د غر په لوړو حوصلو اخر زمونږ سترگې ولې پټې دي- اخر دا سړى مو څنگه هير كړو-

نوبت--- تفصيل او حوالو د پاره زما اردو كتاب--- كاكاجى صنوبر شخصيت اور فن --- كتلى شى-

د افتاب په كمند نه خيژم اسمان ته
نه ږدم بار لكه شبنم په دوش د گلو

وضاحت----

افتاب يعنې نمر----

كمند د اوسپنې يا فولاد نه جوړ شوى مضبوط څلور غاښى اوزار چې كله رسى ورپورې تړلى شي او اوچتو قلاگانو ته پرې خلق بره خيژي---
د فارسى ..دوش..اوږه ..ولۍ..يا ..ادانه..لكه خانه بدوش مطلب ..كور په اوږه گرځول.. يا د پښتو په محاوره كېنې..كډه په سر..دوش د پاره خپل يو پخوانى شعر به راوړم.
ستا محل خو مې په خپلو اوږو جوړ كړو
كه پخپله زه خليل خانه به دوش يم

اوس شيدا څه وايي..غور وكړئ---د خپلې خود دارۍ په بيان كېنې دوه نازكې او كمزورې ادانې په شعري نسبتونو كېنې رابښايى---يو دا چې د نمر اوږدې پلوشې داسې دي لكه اوږده رسې چې د كمند شكل يې اخستى وي او څوك پرې نمر ته خيژي---دويم دا چې شبنم د گلو په نازكو پاڼو پروت وي لكه چې د گل په نازكو اوږو بار وي---دواړه ادانې نازكې او كمزورې دي---شيدا دغسې په نازكو ادانو تكيه كول نه غواړي..نه د نمر د پلوشو په كمند اسمان ته ختل غواړي او نه د گلو په نازكو اوږو لكه د شبنم بوج جوړيدل غواړي---بس په خپلو پښو اوږيدل غواړي---په هم دغه ادانه يې اعتماد دى---

اوس د شعر بل خوند ته ځير شى ---دغه ادانې يواځې نازكې او كمزورې نه دي بلكې بې اعتماد او بې اعتباره هم دي.. د نمر پلوشې صرف د ورځې ملگرتيا كوي د شپې بيا نه وي.. بل خوا پرځه يواځې د شپې ملگرتيا كوي د ورځې بيا تبنتي---د پلوشو او پرځې نسبت ته هم وگورئ چې پرځه تبنتي هم د همدغه پلوشو په وجه..او د شپې چې پلوشې نه وي نو پرځه بيا د گل په اوږو بار شي---گوي دواړه بې اعتباره دي---گل هم د څه وخت د پاره په پرځه تازه وي خو پرځه ورسره دايمي وفا نه كوي نو دا پرځه خو بيا هسې د گل په پاڼو بوج دى.. او د نمر پلوشې هم دايمي كمند نه جوړيږي--- د شپې تبنتي ځكه چې نمر خو د شپې نه وي ---نو په داسې عارضي بې اعتماد او بې اعتباره ادانو بيا شيدا ولې تكيه وكړي---بڼه نه ده چې په خپلو پښو ودريري---هيچا ته احتياج ونه

لري۔ دغه د پلوشو او شبنم علامتونه يی په ټولنيز ژوند کښي هم واخلي او د شيدا په ټولنيز پيغام
 او شعري بنايست غور وکړئ۔ نو جوتته به شي چي په ساده شعر کښي يی هم د فني ښکلا خبري
 ډيري دي۔۔ حمزه بابا ته هم غور شئ۔
 گله بي پت لکه د پرخي نه يم
 چي به د نمر د پلوشو سره ځم

نن د مرزا اسدالله خان غالب د زيږون ورځ ده۔ په دغه ورځ د هغه د مشهور اردو غزل پښتو
 ترجمه د مينه والو په خدمت کښي۔۔۔

يه نه تهی هماری قسمت که وصال يار هوتا
 اگر اور جيتے ربتے، يهي انتظار هوتا

ترے وعدے پر جئے ہم، تو يہ جان، جُھوٹ جانا
 کہ خوشی سے مر نہ جاتے، اگر اعتبار هوتا

تری نازکی سے جانا کہ بندھا تھا عہد بُودا
 کبھی تو نہ توڑ سکتا، اگر استوار هوتا

کوئی میرے دل سے پوچھے ترے تیرِ نیمکش کو
 يہ خلش کہاں سے ہوتی، جو جگر کے پار هوتا

يہ کہاں کی دوستی ہے کہ، بنے بين دوست ناصح
 کوئی چارہ ساز هوتا، کوئی غم گسار هوتا

رگِ سنگ سے ٹپکتا وہ لہو کہ، پھر نہ تھمتا
 جسے غم سمجھ رہے ہو، يہ اگر شرار هوتا

غم اگرچہ جاں گسل ہے، پہ کہاں بچیں کہ دل ہے
 غمِ عشق گر نہ هوتا، غمِ روزگار هوتا

کہوں کس سے میں کہ کیا ہے، شبِ غم بُری بلا ہے
 مجھے کیا بُرا تھا مرنا، اگر ایک بار هوتا

ہوئے مر کے ہم جو رُسوا، ہوئے کیوں نہ غرق دریا
 نہ کبھی جنازہ اٹھتا، نہ کہیں مزار هوتا

اسے کون دیکھ سکتا کہ يگانہ ہے وہ يکتا

جو دوى كى بو بهى هوتى توکهيں دوچار هوتا

يه مسائل تصوف، يه ترا بيان، غالب
تجهى به ولى سمجهتے، جو نه باده خوار هوتا

پښتو ترجمه

زما دومره نصيب چرته --- چې ديدن به د يار وکړم
که ژوندی يم تر ابدہ --- تل عمرې انتظار وکړم

په لوظونو به دې پايښت---گله څه ښکلي دروغ دي
مړ چې نه شم خوشالي نه --- که په تا اعتبار وکړم

نراکت دي د مزاج دى --- چې وعدې کوي نازکي
داسې کلکه وعده وکړه--- لکه زه چې اقرار وکړم

چې لينده کښې غشي سم کړي --- د زړه حال نه مي خبر شه
دغه درد له کومه راغى --- چې ځيگر ته پرې لار وکړم

دا لا څنگه رفاقت دى --- چې ملگرى مي ناصح شو
په مرستيال به تسله کړم --- په دردمند به قرار وکړم

په رگونو کښې د کانو --- به هم وينې بهيدلي
که دې غم ته هم نسبت زه --- د بخري د نار وکړم

غم له تنه سا وباسي--- خو دى زړه سره څه وکړم
غم د مينې که ونه کړم --- نو به غم د روزگار وکړم

چا ته څه ووايم څه ده --- د غم شپه بده بلا ده
بس که يو ځلي مرگى وي --- زه به هم ورته وار وکړم

چې په مرگ باندې رسوا شوم --- کاش لاهو په سمندر وى
نه به شور د جنازې او --- نه چرچه په مزار وکړم

هغه څوک چرته ليدى شي --- چې خانگري او يکتا دى
د دويى که څرک درک وى --- زه به څنگ ترې انکار وکړم

باريکي د تصوف چي --- ستا په خله راشي غالبه
سم ولي يي که انکار دي --- له بادي له خمار وکړم

د ساغر صديقي د مشهور اردو غزل پښتو ترجمه ملگرو سره شريکوم---

دعا مي ياده وي خو حرف د دعا ياد نه وي
هنر د غږ زما سندرو ته بيا ياد نه وي

د چا د پاره مو چي لاره کښي شيندلي ويني
وايي چي ما ته هغه لوظ د وفا ياد نه وي

هره لمحہ مي د ژوندون لکه سزا تيره کړه
چي په کوم جرم باندي خورمه سزا ياد نه وي

ما خو يي ور د خپلو سترگو په بنوتکوو
ملنگ کړي څنگه اواز ما ته خو دا ياد نه وي

څنگه راږکي له ماښامه د چا سترکي شولي
څنگه د ستورو رپيدله خلا ياد نه وي

بس خو رڼا به مي لیده د پريوتونکيو ستورو
څوک شو او کله شو له ما نه خفا ياد نه وي

راشه سجده خو يوه وکړه چي خمار يي کله
خلق خو وايي چي ساغر ته مولا ياد نه وي

اردو غزل -----ساغر صديقي

بے دعا ياد مگر حرفِ دعا ياد نهی
میرے نغمات کو اندازِ نوا ياد نهی

ہم نے جن کے لیے راہوں میں بچھایا تھا لہو
ہم سے کہتے ہیں وہی عہدِ وفا ياد نهی

زندگی جبرِ مسلسل کی طرح کاٹی ہے
جانے کس جرم کی پائی ہے سزا، ياد نهی

میں نے پلکوں سے درِ یار پہ دستک دی ہے
میں وہ سائل ہوں جسے کوئی صدا یاد نہیں

کیسے بھر آئیں سرِ شام کسی کی آنکھیں
کیسے تھرائی ستاروں کی ضیا یاد نہیں

صرف دھندلائے ستاروں کی چمک دیکھی ہے
کب ہوا کون ہوا مجھ سے خفا یاد نہیں

اُو اک سجدہ کریں عالمِ مدہوشی میں
لوگ کہتے ہیں کہ ساغر کو خدا یاد نہیں

اتن

لاس پہ دعا یم خدایہ بیا هغه لحظي راولي
هغه زلمو به چي اتن کبني اړول لاسونه
حنيف خليل

اتن د پښتنو د قبايلي ژوند زيږنده دی يعني کله چي پښتنو په غريزو سيمو کبني د مختلفو قبيلو په شکل ژوند کولو- دا که د زرگونو نه وي نو د سوونو کلونو تاريخ خو ضرور لري ځکه چي پښتانه د زرگونو يا سوونو کلونو راسي د شهري ژوند نه لري په قبيلوي ژوند کبني پاتي شوي دي-- د پښتنو يوه پيژندگلو د هغوي جنگجو مزاج او شجاعت هم دی چي دغه اتن به يې د جنگي مشق حيثيت لرلو-- يو خوا ورزش او د ويني گرمول او بل خوا د اتن دوران کبني د ځوانمردی سندرو وييلو سره حوصله اوچتول او جذبات گرمول به د اتن بنيادي موخه او برخه وه-- وروستو اتن د کلتوري دود شکل واخستو چي افغانستان کبني قندهار يې لوي مرکز وو- او دغسي د پښتنو نورو قبايلي سيمو ته هم دغه دود وغزیدو-- نن هم د اتن په وخت لاسونو کبني توري شرنګول د هغه جنگي رياضت نخښي بنايي-- افغانستان کبني د اتن درې غټ قسمونه دي-- وردگی-- لوگری-- او خوستي-- چي زموږ د جنوبي پښتونخوا په دود او کلتور يې هم اغيزې دي- دغه شان زموږ د محسودو او وزیرو اتن نن هم د کمال دی-- د خټکو رقص داسي سرکاري غوندي حيثيت اختيار کړی دی خو د محسودو اتن نن هم په اصلي شکل شته چي ورسره وزیرو بښتو داوړو او ځنو نورو قبيلو هم دغه لار پاللی ده -- له بده مرغه زموږ په شهري ژوند او هوارو سيمو کبني نه خو د اتن روايت شته او نه چا له اتن ورځي-- لږه د حیرانی خبره دا هم ده چي زموږ د پښتونخوا په نورو قبايلي سيمو لکه مومندو اپريدو شنوارو ملاګورو باجوړو او نورو ډيرو قبيلو کبني د اتن روايت ولې هغسي نه دی لکه په وزيرستان کبني چي دی- په وزيرستان کبني خو لکه د قندهار د ځوانانو نه پرته پيغلې هم د خوشحالی او واده بنادی په موقع هم هغسي رقص کوي کوم ته چي ملي او کلتوري اتن وايي- پيغلې او ځوانان خو څه چي زاړه او بوداگان ملکان مشران يې هم کوي- دا ښه ده چي په پوهنتونونو او تعليمي ادارو کبني د قبايلي پښتنو سره اوس د نورو هوارو سيمو پښتانه

هم د اتن سره اشنا شو-- تر دې چې په غير پښتنو يې هم اغيزې وشوې- که ټول يې کولی نه هم شي خو هغسې سپک نظر خو به ورته نه کوي لکه ځنې ښاريانو پښتنو به چې کولو-

باچا خان او عدم تشدد

تشدد د دليل او مکالمې لاره نيسي او عدم تشدد دليل او مکالمې ته لاره ورکوي- تشدد د بې صبرو خلقو کار وي او عدم تشدد د صبر او زغم نوم دی- تشدد لنډ مهالې وي او عدم تشدد د مسلسل جدوجهد نوم دی- تشدد که هر څومره اوږد هم شي خو نتيجه يې بيا هم په عدم تشدد تماميږي- د باچا خان د عدم تشدد په تصور ډير تنقيدونه هم شوي دي- خو زه وایم چې په ځانگړي ډول هم او په اجتماعي ډول هم د تشدد او عدم تشدد خپل خپل وخت تناظر او موقع وي او د باچا خان د عدم تشدد محل او تناظر د تشدد په مقابله کېنې درست او زيات موثر وو- د دغه تشدد او عدم تشدد تصور پخپله د هند په لوي گوند کانگريس کېنې هم شتون لرلو چې گاندهي يې د عدم تشدد او سبهاش چندر بوس د تشدد منونکي وو- سبهاش که په خپل مقصد کېنې هر څومره مخلص وو خو اولس ته گټې گاندهي راوړې وې- ځکه چې لار يې د عدم تشدد وه- د پښتون اولس مزاج هر څو که د عدم تشدد نه وو خو باچا خان سره يې بيا هم منلی وو-- تر دې چې دغه تصور په پښتنو منلو د پاره پخپله گاندهي د باچا خان په پښتنه سيمه کېنې وخت هم تير کړی وو چې بيا پرې هندي ليکوال پيارے لال ځانگړی کتاب وليکلو -- گاندهی جی بادشاه خان کے دیس مين-- باچا خان پخپله هم د پښتون مجلي د کال ۱۹۴۰ په گڼو کېنې د عدم تشدد په وضاحت کولو لیکونه کړي دي او د خپلو تقريرونو خلاصې يې هم چاپ کړې دي چې عدم تشدد ته يې د خدايي خدمتگارو اصول وييلي دي نه چې د کمزورو خاصه- باچا خان دا هم وضاحت کړی دی چې د هغه د عدم تشدد تصور د گاندهي نه هم ماخوځ نه دی او دا خبره يې اپيل هم کوي ځکه چې باچا خان د عدم تشدد رويه له هغه ځايه خپله کړې وه چې ۱۹۱۰ نه د ازادو سکولونو رواج يې شروع کړی وو- پښتانه يې د ذاتي دشمنو او د ټوپک په ځايي تعليم او قلم ته رابلل- او بيا په ۱۹۲۱ کېنې يې د انجمن اصلاح الافغانه د سيوري لاندې د تعليم تهذيب ادب شعور پوهې او اصلاح کار ته تحريک ورکړو نو دې وخت کېنې خو د باچا خان گاندهي سره هيڅ تعلق او اړيکه نه وه- باچا خان په خپل دغه تصور کلک ولاړ وو-- کله کله به د انکريز ظلم و ستم کېنې شدت هم دې د پاره وو چې پښتانه په تشدد مجبور کړي خو باچا خان پوره زغم او استقامت سره د عدم تشدد لاره نيولې وه تر دې چې همدغه عدم تشدد يې خپل طاقت او وسله جوړه کړې وه- په رښتيا هم دغه صبر زغم نرمۍ او عدم تشدد کېنې زور وو- ځکه زه چې د خيبر اپريدي د دې شعر په معنا ځان پوهول غواړم نو د باچا خان جدوجهد او د عدم تشدد تصور مخي ته ږدم چې خيبر وييلي وو --

زور دی په نرمۍ کېنې د سختۍ نه ډير
لار په غره کېنې وباسي پستۍ اوبه

دوه خاطرې

د ارواښاد اکرام الله گران صيب په معصوميت قربان- څه عجيبه مقدس معصوميت يې لرلو- يوه ورځ د ارواښاد محمد دين مقيد کليزي له په فلاينگ کوچ کښې تل ته روان وو- يو خوا راسره اصف صميم صاحب ناست وو بل خوا گران صيب- صميم صاحب ته مې وييل چې تاسو ډيره سوچه او ساهو پښتو ليکئ خو ډير لوي لوي شاعران او ليکوال پرې هم نه پوهيږي نو چا د پاره يې ليکئ-- صميم صاحب وييل ولې پرې نه پوهيږي - هر څوک پرې ښه پوهيږي- صميم صاحب مې متوجه کړو او گران صاحب ته مې وې ---- گران صيب تاسو د بنسټوالو ملتونو پر پرتليزه شننه کښې ونډه لرئ---- گران صاحب څه عجيبه معصوميت سره ووي -- څه---- ما ورته جمله بيا تکرار کړه-- گران صاحب بيا وايي -- دا ته څه وايي-- پښتو کښې راته ووايه کڼه---- صميم صاحب وځانډل وييل ډير شرارتي يې ښه-- يعنې د گران صاحب غونډې لوي شاعر هم زمونږ په پښتو نه پوهيږي دا څرگندول غواړي--گران صاحب هم وځانډل وې ښه ستا دا مطلب وو- ډير وران يې ښه-- په يوه بله موقع غني خان سره مرکي کولو له تلم نو گران صاحب مې ځان سره محمد نارې ته د غني خان حجرې ته بوتلو -- په لاره راته گران صاحب وييل چې هلکه د غني خان په مخکښې به د حمزه بابا ذکر نه کوي ښه--- ما وې ښه-- چې لاړو--مرکه مو وکړه-- د شرارت د پاره مې غني خان ته ووي چې د حمزه بابا شاعرۍ نه څومره متاثر يئ-- غني خان وې زه خو حمزه نه لولم-- زه ترې هډو خبر نه يم--چې واپس راتلو نو گران صاحب زړه کښې ښه غصه وو خو د غصې کولو چل نه ورتلو-- په عجيبه عاجزانه انداز يې راته ووي چې يره تا ته خو ما وييلي وو چې د حمزه بابا ذکر به نه کوي-- ما وې والله غلط شوم-- خو دا بنديز ولي وو-- وې مړه غني او حمزه دواړه زما ادبي پيران دي-- او زه د يو پير له خلي د بل پير کمه نه شم اوريدی خو تا راباندې واوریده-- هم هغه دې وکړل کڼه چې څه نه مې منع کړی وې- ما وې کران صيب-- د دغو پيرانو هره خبره شکره وي-- او د شکري د مريض هسې خوږو ته زړه کيږي-- وې ښه-- څه بيا خو ټيک ده نو----- نن چې هغه فرشته صفت گران صيب رايادوم نو د عجيبه کيفيت او ډيرو جالبو خاطرو سره مخ کيږم-- روح يې ښاد--

معروف هندو شاعر او اديب جگن نات ازاد د نوميالي هندو اديب او دانشور تلوک چند محروم زوي وو- د گڼ شمير کتابونو ليکونکی اديب دانشور او د اقبالياتو ماهر وو- د مياوالي اوسيدونکی وو چې د ویش نه پس دواړه پلار او زوي هند ته لاړل- د ښاغلي ازاد دغه اردو نعت مې پښتو کښې ترجمه کړی دی - خپلو ملگرو سره يې شريکوم ---

سلام په هغه ذات' هغه چې فخر د دوران دی
راغلی په زر واره يې احسان لاندې جهان دی

په مرسته کښې ولاړ لکه د غر' د کم بختانو
اسره د مفلسانو' د سر سيوری د خوارانو

مرستيال د غريبانو او کمزورو عاجزانو
زړو له اډانه او ستر محسن د صادقانو

سلام وایم هغه ته چې رحمت د عالمین دی
راوړی یې پیغام لکه صادق او د امین دی

سلام چې په خپل نور یې نړۍ هم رڼا رڼا کړه
سلام چې د بیان سحر کښې گیره یې دنیا کړه

سلام چې یې خاموشه ژبې هم واره گويا کړې
سلام چې حوصلې یې ناتوانانو ته عطا کړې

چې زړونو کښې یې بل د معرفت کرل مشالونه
د حق سجدو د پاره یې لیواله کرل سرونه

سلام چې یې د حق غوښتونکي واره مستانه کرل
راغونډ یې د حکمت په میو مسته پیمانه کرل

چې ذوق د ورورولۍ یې لوی وړوکی کښې پیدا کړو
نړۍ نه د اقا او د بنده فرق یې فنا کړو

سلام چې بادشاهي په ملنګۍ کښې یې کوله
چې تل یې خاقاني دبدبه پښو کښې رغړیدله

سلام چې د خضرا گنبد د لاندې یې ارام دی
نن هم یې در "ته تیټ د وخت تندۍ په احترام دی

سلام چې د ظلمونو په زغملو یې رضا وه
په سپکو اوریدو "کانو خوړلو یې دعا وه

سلام په هغه ذات خو دي ټول عمر جاودان وي
سلام دي د ازاد او د هغه شیرین بیان وي
صلی الله علیه و اله وسلم

اردو نعتیه کلام ---- جگن نات ازاد

سلام اس ذات اقدس پر، سلام اس فخر دوران پر
بزارو جس کے احسانات ہیں دنیائے امکان پر

سلام اس پر جو حامی بن کے آیا غم نصیبوں کا

رہا جو بیکسوں کا آسرا، مشفق غریبوں کا

مددگار و معاون بے بسوں کا، زبردستوں کا
ضعیفوں کا سہارا اور محسن حق پرستوں کا

سلام اس پر جو آیا رحمۃ للعالمین بن کر
پیام دوست لے کر، صادق الوعد و امین بن کر

سلام اس پر کہ جس کے نور سے پر نور ہے دنیا
سلام اس پر کہ جس کے نطق سے مسحور ہے دنیا

سلام اس پر کہ جس نے بے زبانوں کو زباں بخشی
سلام اس پر کہ جس نے ناتوانوں کو توان بخشی

سلام اس پر جلانی شمع عرفاں جس نے سینوں میں
کیا حق کے لیئے بیتاب سجدوں کو جبینوں میں

سلام اس پر بنایا جس نے دیوانوں کو فرزانه
مئے حکمت کا چھلکایا جہاں میں جس نے پیمانہ

بڑے چھوٹے میں جس نے اک اخوت کی بنا ڈالی
زمانے سے تمیز بندہ و آقا مٹا ڈالی

سلام اس پر فقیری میں نہاں تھی جس کی سلطانی
رہا زیر قدم جس کے شکوہ و شان خاقانی

سلام اس پر جو ہے آسودہ زیر گنبد خضری
زمانہ آج بھی ہے جس کے در پر ناصیہ فرسا

سلام اس پر کہ جس نے ظلم سہہ سہہ کر دعائیں دیں
وہ جس نے کھائے پتھر، گالیاں، اس پر دعائیں دیں

سلام اس ذات اقدس پر حیات جاودانی کا
سلام آزاد کا، آزاد کی شیریں بیانی کا
#صلی اللہ علیہ وسلم

(مجموعہ کلام : بیکراں)

هنر د علامت ژبه ده

علامت اصل کښې په عربي کښې --علامه-- دی چې معنا يې ده-- نڅښه--نشان يا اشاره کول- په انگرېزي کښې **simbole** دی چې همدغه معنا لري- د انگرېزي سمبول د فرنج د **simboline** نه جوړ شوی دی- فرنج کښې يې هم دغه معنا ده- د فرنج سمبولين د لاطيني د **simbolus** نه جوړ شوی دی چې هلته يې هم معنا همدغه ده- د لاطيني سمبولس د يوناني د **simbolon** سمبولون نه جوړ شوی دی چې هلته يې معنا ده دوه څيزونه يوځای کول- دغسې د علامت جرړه عربي ده او د سمبول جرړه يوناني ده- د دواړو يوه معنا ده نڅښه نشان يا اشاره-- او دويمه معنا يې ده دوه څيزونه که مادي وي او که غير مادي دواړه څيزونه نژدې کول پرته کول او په يو ځایي اېښودل- دغه ټولې معنې يې لغوي دي-- په اصطلاحي معنو کښې علامت يا سمبول ډيرې خورې معنې او پراخ مفهوم لري چې په ټولو ښکلو هنرونو يا فنون لطيفه کښې خپل خپل تناظر لري- نژدې تړون خو يې نفسياتو او ژبې سره دی خو په مصورۍ موسيقۍ او ادب کښې هم د علامت استعمال ډير اهم او ضروري دی-

د ادب او شاعرۍ بنيادي وسيله ژبه او لفظونه دي نو ځکه وييلی شو چې د ژبې هر لفظ په ورومېو معنو کښې د يو خيال يا تصور د پاره علامت دی تر دې چې هر نوم د يو معنويت د ابلاغ د پاره علامت دی-- او دا هم چې يو علامت د ډيرو او بيلو بيلو معنو او مفاهيمو د پاره هم په بيلو بيلو موقعو راوړلی کیدی شي-- گویا علامت د خيال او تصور رشته د ذهن سره تړي يا د نفسياتو په اصطلاح کښې علامت د شعور او لاشعور لفظي جامه - يا د دغو دواړو تر منځه پل دی- دواړه يو ځای کوي- که نيغ په نيغه شاعرۍ ته راشو نو په ورومېو مفهوم کښې تشبيه استعاره او کنایه تر دې چې تمثال او اميج هم يو علامت وي- بلکې متل او محاوره هم د علامت شکل اخستلی شي- خو تشبيه استعاره کنایه او محاوره ټاکلی چوکاټ او اصول لري او علامت له دغې محدود چوکاټ نه هم ازاد وي- نه ورته لکه د تشبيه د --مشبهه-- او-- مشبه به-- ضرورت وي او نه ورته لکه د استعارې د --مستعار له-- او --مستعار منه-- ضرورت وي-- تر دې چې ځنې معروف او بيا بيا راوړلی شوي تشبيهات او استعارې هم علامت جوړ شي لکه د شيدا په شاعرۍ کښې حباب-- شمع-- فلک وغيره- د شاعرۍ نه علاوه په نثري تخليقي ادب لکه ناول ډرامه افسانه وغيره کښې هم د علامت راوړنه ډيره ضروري ده- تر دې چې د فن او هنر ژبه په هر حال علامتي وي- البته په ادب کښې علامت د مخصوصو سياسي او ټولنيزو حالاتو ضرورت هم وي چې د سياسي جبر په ماحول کښې هره خبره په ازادۍ سره کول گران شي نو د علامت لاره خپلول ضرورت جوړ شي- په خالص هنري اظهار کښې بيا ځنې علامتونه مجسم وي يعنې مادي وي چې ورته تجسيمي علامتونه وايي او ځنې بيا مجرد وي يعنې غير مادي وي چې ورته تجريدي علامتونه وييلی شي-- دغه تجريديت د مصورۍ نه د ادب په لور مخه کړې ده- خو په خپل ذات کښې هر هنر علامتي وي-- هنر مند خپل اظهار د علامت په ژبه کوي او خبريال سياستدان واعظ او مقرر بيا د علامت په ژبه بيان او هنر سره ډير کار نه لري-- بس يواځې ابلاغ کوي- ادب او شاعرۍ کښې د هنري جمال زيرولو د ټولو نه غټه او مهمه لار د علامت ده چې مثالونه به يې په بله کومه ليکنه کښې راوړو چې خبره نوره هم جوته شي- او ورسره بايد د زوړ يوناني طب نه راوتی نفسياتي علم سيميائيکس **semiotics** او ژبني علم سيمان تيکس **semantics** هم جوت کړی شي چې علامت له دغو

علمونو نه راوتی او بیا یې نورو ښکلو هنرونو ته لاره موندلې او بیا یې شعر او ادب کښې
پرمختګ کړی دی. او نن مونږ وایو چې
----- هنر د علامت ژبه ده-----

د غزل څو شعرونه ملګرو سره شریکوم.

یو لاس کښې ملغلرې بل کښې تار راواخله پیره
څو څاڅکي د شبنم دې د رخسار راواخله پیره

دا سترګې او بڼه به درته لاره کښې کرمه
ته یو قدم زما په لور په لار راواخله پیره

د تیغ او د تفنگ او د بارودو دې څه جوړ کړل
دا درې واړه عبث دي یو ستار راواخله پیره

راځه چې دا د شر او د فساد تیږې سنگسار کړو
له ستورو لمن ډکه کړه بې شمار راواخله پیره

سردار به چې په سر کښې وو ولاړ هغه سر نشته
اوس میر د قافلي شه خپل دستار راواخله پیره

خدایان د زمانې به دې د ژوند کشتی کړي ډوبه
بس نوره دې اسره د کردگار راواخله پیره

سجده کښې که سرور غواړي د زړه حرم دې پاک کړه
دا یو سبق زما د گناهگار راواخله پیره

د حسن و عشق قیصه لکه د گل او د سور اور ده
خلیل فطرت مې وایي چې انګار راواخله پیره

قامپال رحمان

د رحمان بابا په اړه زما په یوه لیکنه گران دل اغا فطرت له ما غوښتنه کړې وه چې د رحمان بابا د
قامپالني په اړه څه ولیکه ځکه چې زیات خلق رحمان بابا محض یو صوفي شاعر گڼي او د قام
پرستی په اړه یې بې برخې گڼي.

زما تر فهمه د انسانیت د خیر او بقا په اظهار کښې خو رحمان بابا د عالمگیر انسانیت مرستیال او د عشق د افاقي جذبې په څرگندونه کښې په څرگند ډول افاقي دی - د هر قسمه قامیت تصور په دغه افاقي جذبه کښې د ځایولو په حق کښې نه دی او پکار هم داسې ده لکه رحمان بابا چې ویلې دي-
زه عاشق یم سروکار مې دی له عشقه

نه خلیل نه داودزی یم نه مومند

خو کله چې رحمان بابا د ټولنیز شعور څرگندونه کوي نو بیا سوچه قامپاله دی- هغه په سربنو کښې مومند او په مومندو کښې دویزی دی-- او ځان ته یې سربنی هم ویلې دی-- مومند هم او دویزی هم- خو د خپل دغه ذاتي او خانداني پیژندگلو سره بیا سرلوري د ټول پښتون او افغان اولس غواړي- د هغه استعاری او علامتونه هم پښتانه دي- د سیمې او جغرافیې احساس هم پښتون او د ژبې د اهمیت تفکر هم پښتون- د هغه په وخت کښې هم دریاه سند په همدغه نوم یادیدو خو هغه یې د پښتنې سیمې په پښتون نوم اباسین یادوي-

لکه سیند د اباسین په غورزنگ درومي

هسې یون دی په تلوار تلوار د عمر

هغه که د حاکمانو د ظلم زور په سبب په کومه خاوره دردیږي نو هم د خپل پیښور په خاوره-

په سبب د ظالمانو حاکمانو

گور او اور او پیښور درې واړه یو دي

هغه که د خپلې شاعرۍ تاثیر د پاره کومې مستې پیغلې یادوي او پخپله ترې هم سرور اخلي نو هم د خپل باگرام ښایسته ترکی-

هم نغمې کاندې هم رقص کا هم خاندې

د رحمان په شعر ترکی د باگرام

هغه که د خپلې شاعرۍ په خوشبو کوم وطن خوشبویه کول غواړي نو هم نیغ په نیغه افغان وطن او افغان اولس یادوي-

چې کشور د افغانانو معطر کا

د هر بیت مصرعه مې زلفې د خویان کړې

هغه که خپل ځان او خپله شاعري ټول عالم کښې د شهرت گټونکي یعنی عالمگیر حیثیت لرونکي گڼي نو هم سبب یې خپله پښتو ژبه یادوي او په ښکاره وایي چې-

زه رحمان په پښتو ژبه عالمگیر یم-

هغه که د علم و ادب په حواله پرمخ تللي ژبې فارسی ته گوري نو سیالۍ کښې ورسره د خپلې پښتو یادونه کوي-

په پښتو کښې رحمان ووي

په فارسی کښې سنایي

نو زه خو وایم چې د عالمگیر انسانیت افاقي شاعر د پاره دغه هومره قامپالنه بس ده-- د خپل دغه اظهار په نتیجه کښې رحمان بابا یواځې کوم دیني مذهبي او صوفي شاعر نه دی بلکې هغه یو پښتون قامپاله شاعر هم دی-- د پښتون قامیت د احساس په بنیاد هم او پښتو ژبې د اهمیت احساس لرلو په بنیاد هم--

د شعر غله د شیدا دور کښې هم وو

زر به رسوا شي د مضمون دزده
جامه غمازه د جامه دز ده
کله پتيري له مبصره
متاع په بلخ کښي چي د قندز ده

وضاحت.....

مضمون نه مراد شاعرانه خيال فکر او شعري تکنیک دی. دزد فارسي کښي غل ته وايي. جامه دز مطلب د جامي کپري گڼوونکي يعني خياط چي کله کله جامه کپره کښي غلا هم کوي. بلخ او قندز د افغانستان د دوو سيمو نومونه دي. دې شعر کښي دغه دوه سيمي يادول يو تاريخي پس منظر لري. بلخ د ازبکستان په سرحد پروت دی او قندز د تاجکستان. قندز يخ اوسرسبزه وطن دی چي سبزي او ميوې زياتي پيدا کوي او ورسره د جامي کپري د پاره هم مشهور دی. په يو وخت کښي به د سبزي او ميوې نه علاوه د اعلا قسم جامه کپره هم د قندز نه بلخ ته تله - بلخيانو به وييل چي دا اعلا کپره زمونږ د بلخ خپل پيداوار دی خو چي جامه به جوړه شوه او وا به غوستي شوه نو د ډير ښه معيار په وجه به پرې خلغو تبصره کوله چي دا خو دومره اعلا ده لکه د قندز نه چي راغلي وي. يعني د جامي معيار به پخپله غمازي کوله چي دا د بلخ نه بلکي د قندز ده. او دغسي به بلخيان زر رسوا شو چي د اعلا معيار په پردی کپره خپله دعوا کوي. دې پس منظر کښي شيدا غل شاعر ته وايي چي ته د مضمون فکر خيال او تکنیک غلا خو کوي خو لکه د بلخيانو به ډير زر رسوا شي خکه چي د شاعري اسلوب او انداز خو هم د شعر جامه اولباس دی. دا جامه يعني شعري اسلوب خو پخپله حل وايي او غمازي کوي چي اصلي خيال او مضمون د چا دی او چا غلا کړی دی. لکه د بلخ د مبصر د شاعري نقاد نه هم دغه غلا شوی مال متاع يعني مضمون پتيدی نه شي. صفا پته لکي چي د قندز مال بلخ ته رسيدلی دی. يعني کوم غل شاعر د بل کوم لوي شاعر مضمون چپه کړی دی. نو ضرور به د شعر دغه غله هم ډير زر رسوا کپري لکه خوشال بابا چي دستارنامه کښي هم وييلي دي چي-- څوک چي غلا کا خان به رسوا کا-- خو کاظم خان شيدا په کومه سلیقه وييلي دي غور پرې وکړی چي د لوي او استاد شاعر د وينا سلیقه څنگه وي.

پښتو بل رحمان ولي پيدا نه کړو

پښتو ژبي ډير لوړ شاعران پيدا کړي دي-- خو رحمان يي ايکي يو پيدا کړی دی-- هر شاعر د مقبوليت خپله خپله حلقه لري-- د لوستو او دانشورو حلقه-- د نالوستو او عام اولس حلقه-- د سياستدانانو حلقه-- د مذهبيانو حلقه-- د قامپالو حلقه-- د ترقي پسندانو حلقه-- د رومانيانو حلقه-- د سندرغاړو موسيقارانو او هنرمندانو حلقه-- د ملايانو حلقه-- د زاهدانو حلقه-- د مستانو حلقه-- د ښځو او سړو حلقه او نورې بلها ډيري حلقې-- خو که دغه ټولو خلکو يو رنگ منلی او زرونو کښي کښينولی کوم شاعر دی هغه ايکي يو رحمان بابا دی-- که په تصوف وي نو داسي نور هم شته-- که په شاعري کښي په سادگي او روانی وي نو نور هم شته-- که په هنر تکنیک او نازکخيالي وي

نو گڼ شمير -- که په انسان دوستۍ وي نو ښه ډير-- خو په اير منلی شوی بيا هم يو رحمان بابا--
 چې دا ولې-- يو وجه خو يې دا هم کيدی شوه چې رحمان بابا دغه دعوا کښې رښتونی دی--
 چې دا نور شاعران کاندې هغه نه کا
 رحمان کړی نوی نوی اجتهاد
 خو زه فکر کوم چې شعري اجتهاد يا د يو نوي شعري سبک ايجاد هم نورو شاعرانو کړی دی- نو
 بيا د رحمان بابا د مقبوليت او ځانگړتيا څه سبب پاتې کيږي- خبره بيا هم د غور ده - که نه سبب
 يې د رحمان بابا يوه بله دعوا وي چې-
 په غزل کښې خو دوه بېته انتخاب وي
 د رحمان تمام غزل دی انتخاب
 زه بيا فکر کوم چې دغسې د لور معيار انتخاب شاعري هم د نورو ډيرو شاعرانو کيدی شي- نو بيا
 حيرت-- چې دا رحمان بابا دومره ځانگړی په څه دی- د حيرت خبره خو دا هم ده چې د رحمان په
 زمانه کښې د ابلاغ د ستونزو باوجود د رحمان بابا د شعر مقام اشرف خان هجري ته تر دکنه څنگه
 ورسيدو چې دکن کښې په قيد کښې يې ووييل-
 د رحمان په وييل ځای د لقب نشته
 چې يې ما شعر منظور کړو معتبر دی
 د لا زيات حيرت خبره خو دا هم ده چې د شيدا غوندي مشکل پسند او په خپل هنر غره شاعر چې
 پښتنو کښې څوک هم تر ځان بهتر نه گڼي خو د رحمان غوندي ملنگ اسان او د ساده انشا شاعر
 بيا داسې مني چې په يوه مصرعه يې زړه باييلي او هغه هم د هند غوندي د لور معيار ادبي ماحول
 کښې چې وايي-
 د رحمان په دا مصرعه د شيدا زړه دی
 ته پري يې که اهو يې که جادو کړي-
 د دومره ساده انشا شاعر رحمان دومره رنگين څنگه شو- بس يوه لار پاتې کيږي او هغه دا چې
 خالق د رحمان بابا هغه دعا قبوله کړې وي کومه يې چې د سردار دو جهان او د الله د حبيب حضور
 اکرم صلی الله عليه وسلم په صدقه کښې غوښتي وه چې-
 الهي د خپل حبيب له برکته
 دا ساده انشا رنگينه د رحمان کړي

خان شهيد عبدالصمد خان اچکزی-- د شهادت ورځ-

نن د ستر شخصيت عبدالصمد خان اچکزي د شهادت ورځ ده- د خان شهيد په نوم معروف د پښتون
 اولس دغه لوی شخصيت او مشر د حمزه بابا د زيږون په کال ۱۹۰۷ کښې زيږيدلی او زما د
 زيږون په کال ۱۹۷۳ شهيد کړی شوی وو چې په دغه شپږ شپته کاله ژوند کښې يې په گڼو
 ميدانونو کښې د پښتون اولس د پاره ډيرې بڅښنې کړې دي او د دغو بڅښنو يادونه يې د هغه په
 ځانليک-- زما ژوند او ژوندون درې ټوکه کښې هم شوې ده -- دغه ژوند ليک هغه په پښتو کښې د
 لاهور جيل د بند په دروان کښې ليکلی وو چې د زيږون نه تر ۱۹۵۲ پيښې يې پکښې خوندي کړي
 دي- دغه ژوند ليک يې په انگريزي کښې د هغه زوی او د جنوبي پښتونخوا پخواني گورنر محمد
 خان اچکزي په انگريزي کښې او واصلې ايشکوف د ډاکټر غلام سرور په مرسته په يوکريني

روسي ژبه كښې هم ژباړلی دی. -- خان شهيد د ژوند ورسټي څلور كاله غوندې په بند كښې وو او له دغې مخكښې هم په بېلابېلو وختونو كښې د قيدوبند سره مخ وو. د هغه سياسي هلې ځلې يو خوا پښتو او پښتنو د پاره علمي او ادبي هلې ځلې يې هم د خورا قدر او درناوي حق لري خو له بده مرغه د دغو ژبني ادبي او علمي هڅو يې يادونه او شننه ډېره كمه شوې ده چې دلته يې لنډه يادونه كول غواړم.

۱ --- خان شهيد د پښتو نه سربېره په انگرېزي عربي فارسي اردو سنډهي بلوچي او براهوي ژبو هم ډېره پوهه لرله او له دغو ټولو ژبو يې په خپلو پښتو ليكنو كښې ډېره گټه اخستې ده. خو علمي وركړه يې خپلې پښتو ته كړې ده.

۲ -- په ۱۹۳۸ كښې د انجمن وطن او په ۱۹۵۴ كښې د ورور پښتون په تنظيمونه جوړول يې هر څو كه د سياسي مقاصدو د پاره وو چې بيا منظم سياسي گوند يې د پښتونخوا ملي عوامي پارټي په نوم شهرت تر لاسه كړو. خو علمي او ادبي بڅښنې او د پښتو بقا او ارتقا يې هم د دغه ټولو تنظيمونو په منشور كښې شامل وو.

۳ -- د پښتو ليك دود په اړه د هغه تصور سره متفق كيدل كه ضروري هم نه وي خو د عربي فارسي د اغيزو نه يوخوا ته كول او سوچه پښتو ليكدود او گړدود رامنځ ته كول هم د خان شهيد ژبنی او علمي هڅه ده.

۴ --- د عربي فارسي اردو او انگرېزي ژبو نه د مولانا ازاد د ترجمان القرآن -- د شيخ سعدي د گلستان -- د شبلي او ندوي د سيرت النبي او د ډاټسن كارتو د فيوچر اف فريدم پښتو ژباړې يې نورې علمي بڅښې دي. تر دې چې د علامه اقبال ليكلي د ماشومانو ترانه چې د متلدا د انگرېزي نظم نه ماخوځ ده -- لب په اتی هے دعا بن كے تمنا میری -- يې هم په پښتو ژباړلې ده چې زموږ دانشوره طبقه يې عموم په دغو علمي ژباړو او بڅښنو سترگې پټوي.

۵ --- په ۱۹۳۸ كښې د بلوچستان صوبې په تاريخ كښې په ورومېي ځل د استقلال په نوم اخبار شروع كول يې د صحافت د ميدان كارنامه ده چې د انگرېز سرکار په حكمراني كښې دا يوه تاريخي هڅه وه.

۶ --- د صحافت په لاره د مختلفو سياسي مذهبي ټولنيزو علمي ادبي او كلتوري مسلو په اړه د خان شهيد ليكلي اداري لا زياته مهمه علمي برخه ده چې راټولو يې د وخت غوښتنه ده.

۷ --- د پښتو په بېلابېلو پخوانو مجلو كښې د خان شهيد علمي ليكونه او مقالې د پښتو ژبې او ادب يو بله د قدر وړ بڅښنه ده.

۸ -- په ۱۹۷۰ كښې د بنځينه ووت اندراج يې د بنځينه حقوقو تر لاسه كولو يوه بله هڅه ده چې په هغه دور جغرافيه او كلتوري حالاتو كښې كومه وړه خبره نه وه. -- ځكه چې د دغه حق تر لاسه كولو اغيزې په بنځينه تعليم زدكرو او ادب هم شوې دي.

۹ --- د هغه د يوې لور نه علاوه د هغه څلور واړه زامن احمد خان - محمد خان - محمود خان او حامد خان -- د خپلو خپلو ځانگو ډاكټري انجنييري وغيره سره سره سياسي كلتوري او ادبي پوهه لري چې په څه نا څه شكل يې عملي وركړې هم شته. او گټه يې پښتو ژبې او ادب ته ده.

۱۰ --- مونږ د قايد اعظم پوهنتون د پاكستاني مطالعاتو د څانگې نه د خان شهيد په مجموعي خدماتو خو د ډاكټري يوه مقاله په خپل شاگرد عنايت كاكړ وليكله خو د هيواد د ټولو پوهنتونونو نه د خان شهيد په بېلابېلو اړخونو د مفصل او مدلل كار او څيړني اړتيا ده. په ځانگړې توگه د پښتو ژبې او ادب د پاره د هغوئ په وركړو او بڅښنو.

۱۱ --- زما دغه تاتر د خان شهید د پښتو ژبې او علم او ادب په اړه دی-- سیاسي اتفاق او اختلاف سره اړه نه لري-

۱۲ --- دې نه علاوه دغه لوی شخصیت ته باید مونږ د کوم مخصوص سیاسي گوند په محدود چوکاټ کښې ونه گورو- د پښتو او پښتنو د یو اتل په نظر ورته وگورو او د هر قسمه تعصب نه بالاتر یې قربانۍ ومنو- قدر او درناوی یې وکړو- او په لویه سینه یې اعتراف او مننه وکړو-

هایکو او غلط فهمی

د امریکې څیرونکي هیرالد گولډ هنډرسن درې کاله په جاپان کښې پاتې شو او په جاپاني اړت او ادب یې څیړنې وکړې بیا یې په انگریزي کښې په جاپاني هایکو یو کتاب ولیکلو چې په ۱۹۵۸ کښې چاپ شو بیا د امریکې په کولمبیا پوهنتون کښې د جاپاني اړت او ادب پروفیسر پاتې شو - هغه چې د هایکو په اړه کومې څیړنې کړې دي زمونږ پښتانه دانشور یې نه مني او هایکو په خپله خوښه لیکي- دا خو داسې شوه لکه کوم انگریز یا جاپانی چې راشي او مونږ ته ووايي چې ستاسو پښتنو تپه غلظه ده- اصلي تپه خو په امریکه او جاپان کښې ویلې شي-

د هایکو په حقله زمونږ دانشور وايي چې په دریو مصرعو کښې لیکلې شوی نظم هایکو وي که بحر یې هم هر څنگه وي ---- خو اصلي خبره داسې نه ده---- د هیرالد گولډ هنډرسن د څیړنې تر مخه هایکو د زور جاپاني صنف رینگا نه رابیل شوی ورومبی بند دی چې ورومبی د هوکو په نوم بیا د هایکاي په نوم او بیا د هایکو په نوم یاد شو---هایکو ته نژدې په جاپاني ادب کښې د --چوکو-- --تانکا-- او--هایگا-- په نوم صنفونه د هایکو نه مخکښې موجود وو-- او د-- تایکي-- په نوم صنف د هایکو نه پس پیدا شوی دی--- چې هایکو ته نژدې دی---

په جاپاني ادب کښې هایکو خپل مخصوص فارمیت او مخصوص بحر لري---فارمیت یې هلته د دریو مصرعو نه دی بلکې هلته هایکو یوه مصرعه ده چې په دریو برخو تقسیم ده---بحر یې نه خو لکه د اردو فارسی د فاعلاتن فاعلات دی او نه لکه د پښتو او انگریزي د سیلابونو دی---هلته د وزن د پاره د --ان-- او---مورا سستم دی---ان یې اوږدې چې ته وايي او مورا لنډې چې ته---نو داسې وگڼی چې د یوې اوږدې مصرعې یوه هایکو په دریو برخو کښې د پنځه--اووه--پنځه--په ان یا مورا کښې راځي---د دغه فارمیت او بحر نه خارج نظمونه جاپانیان پخپله هم هایکو نه گڼي---هغوي ورته بیا-- سینریو-- وايي چې دغه سینریو سره په معنوي حواله د طنز او مزاح عنصر هم شریک شي---

هایکو دریو بیلو مصرعو او د خپلې خوښې بحر ته انگریزي ادب راوستي ده چې د جاپاني هییت نه یې انحراف کړی دی او بیا د دغه انحراف پیروي زمونږ د پښتو په شمول نورو گڼو ژبو هم کړې ده ---جاپانیانو چې هم یوه مصرعه کښې د پنځه اووه پنځه یعنی ټوټل اوولسو چپو یا مورا نه په کم بحر کښې کومې هایکو لیکلې دي نو دغې ته یې ازادې هایکو هم ویلې دي خو شمار کړې یې بیا د هایکو په ځایی په سینریو کښې دي---

اردو دانو هم دغه د بحر او فارمیت نه خارج هایکو ته --ثلاثي-- ویلې ده یا یې نور نومونه ورکړي دي---خو مونږ پښتانه ښه په چرت کښې پردی صنف په خپل فارمیت او د خپلې خوښې په بحر کښې لیکو او نوم ورته هم هغه د جاپاني هایکو ورکوو---نو که نور چا زمونږ تپه د خپلې خوښې په بدل فارمیت جدا مصرعو او جدا بحر کښې ولیکله او بیا هم وايي چې دا تپه ده نو دا خو ورسره

نه منو----که زمونږ د رباعی مخصوص بحر څوک بدل کړي نو ورسره به یې ونه منو----خو جاپانی هایکو سره په خپله خوښه هر څه روا گڼو او لا د پاسه پرې دا چې د خپلې سرزوری وکالت هم کوو---

د دستیاب ریکارډ تر مخه د پښتو په حواله مونږ دومره قدر وپیلی شو چې
 ۱ --- د جاپاني فارمیت نه خارج پښتو کښې ورومبی هایکو ربنواز مایل لیکلي دي چې په ۱۹۸۶ کښې اولس مجله کوټه کښې چاپ دي-
 ۲-- جاپاني فارمیت ۵..۷..۵ چپو کښې ورومبی هایکو قاسم بنوي لیکلي دي چې په ۱۹۹۰ کښې د مردان مجله انعام کښې چاپ دي-
 ۳-- د جاپاني فارمیت د هایکو ورومبی مجموعه هم د قاسم بنوي ده چې د ادب نورنگ کتابي لری په شکل په ۱۹۹۱ کښې چاپ ده-
 ۴-- جاپاني فارمیت کښې دننه او خارج دواړو هایکو د ټولو نه زیاتي او ورسره معیاري هم د اظهارالله اظهار مجموعي چاپ دي چې د هایکو په میدان کښې بل سیال نه لري-
 دغه د دستیاب ریکارډ خبرې دي-- نورې هوایي دعوي هم کیدی شي- هوایي دعوا خو دا هم کیدی شي چې پښتو کښې ورومبی هایکو امیر کروړ لیکلي وه خو ثبوت -- سدهم ته شین دی-او که هر قسمه درې مصرعې هایکو وي نو بیا دا خو زمونږ اولسي ادب کښې د ډیر پخوا نه شتون لري-دا وگورئ کنه-

ما پرې سيزي

ځي په مکيزونو ياره

حجرې ته بله ډيوه اوړي

نوبت--- زما يو زور ليک د نوي اضافي سره

د کاینات د کتاب الف ب

هره ورځ ورق گردان یې

مخترع د نوي شان یې

شیدا

نن د شیدا د شعر تشریح نه کوم- شعر اسان دی- دغه شعر کښې کاینات ته دیوان یا کتاب وپیلی شوی دی او دا چې د دغه کتاب خالق هره ورځ یوه پاڼه یا ورق اړوي او کتاب کښې نوي نوي اختراع کوي- یعنی کاینات کښې اضافي کوي-
 مونږ چې ماشومان وو نو د تختی په یو مخ به مو الف ب لیکل او په بل مخ شمیرې- گویا دغه مو د کتاب د زدکړې پیل وو- اوس که د کایناتي کتاب د لوست خبره وکړو نو انساني علم دا خو معلومه کړې ده چې د کاینات عمر تخمینن څوارلس اریه کاله دی او د زمکې عمر څلور نیم اریه کاله دی- نن انسان وایي چې ډیره ترقي یې کړې ده-- بې شکې چې ترقي یې کړې ده خو دغه ټولې ترقي ته یواځې د زمکني حقیقتونو تناظر کښې کتلی شي- که د کایناتي حقیقتونو تناظر کښې مو ورته وکتل نو انسان او انسانیت نن هم د زدکړې په حواله هغسې ماشوم دی لکه کچه اتنا کښې چې د تختی

ليکلو په وخت کېنې وو ځکه چې خالق خو د قران حکيم د سوره الجاثيه ديارلسم ايت کېنې وييلي دي چې-

و سخر لکم ما فی السماوات و ما فی الارض جميعا منه-- يعنی تاسو دپاره په اسمانونو او زمکه کېنې هر څه مسخر يعنی ستاسو په کار راوستونکي جوړ کړی شول- گویا ټول کاینات یا کایناتي کتاب نه گټه اخستل د انسان کار دی-- خو انسان تر اوسه څه وکړی شول-- د زمکني وسیلو نه پرته یې زیات نه زیات دا وکړی شول چې د نمر توانايي په خپل کار راوستی شي هغه هم ډیر محدود صورت کېنې- نو دا خو د محدود شمسي نظام خبره شوه- د شمسي نظام په کایناتي کتاب کېنې حیثیت څه دی- انسان به د خپل کهکشان ملکي وی ستورو او کرو نه کله گټه اخلي- بل نژدې کهکشان اینډرومیدا ته به کله رسي- او د کایناتي کتاب په اربونو نورو کهکشانونو ستورو او سیارو نه به کله گټه اخلي- تر اوسه خو انسان یواځې معلومات راجمع کوي او هغه هم د تصویرونو په ذریعه - د هبل تيلي سکوپ نه پس یې د جیمز ویب په ذریعه د کاینات د څه برخې تصویرونه ولیدل یا لږ ډیر اضافي معلومات- او دا هم د زمکې د عمر څلورنیم اړه کلونو په دې اخري دوه سوه کاله کېنې انسان د دې قابل شو- او چې کاینات هره ورځ خورپړي هم نو انسان به یې صرف معلوماتو تر لاسه کولو پسې څنگه او کله رسي- او بیا مسخر کوي به یې کله - گټه به ترې کله او څنگه اخلي- گویا د کاینات په مطالعه کېنې انسان لا هم هغسې د تختی د یو مخ د الف ب ماشوم دی- او که د ستورو او کهکشانونو د شمیر پوښتنه دې ترې وکړه نو د تختی د شمیرو په هغه دویم مخ هم هغه شش او پنځ نه لا نه دی وتی- او شاید تر اېده د کایناتي کتاب په لوست کېنې همدغسې ماشوم پاتې شي- خو غرور او تکبر ته یې وگوره چې د کاینات د یوې معمولي شان ذرې يعنی زمکې په تناظر کېنې په خپل علم د دغه ویر کایناتي کتاب د خالق سره هم انگتي اچوي- او پته نشته چې څه څه وايي- خدایه زما دې توبه یي-

د غالب په غزل ورومې پوهیدل گران بیا یې ژباړل گران او بیا ژباړې ته پښتون رنگ ورکول خو لا گران وي - خو دغه غزل مې ډیر خوښ وو نو په پښتو مې ځکه ژباړلی دی چې هر څومره گران وو-- د مینه والو په خدمت کېنې-

اردو غزل : مرزا اسد الله خان غالب
پښتو ژباړه : حنیف خلیل

د سپوږمۍ حسن خو منم چې په کمال بڼه دے
خو له دې هم مې د نمر مخي ترې جمال بڼه دے

پپه به نه ورکوي بیا یې هم په زړه وي نظر
زړه کېنې به وايي چې د مفتو دی نو مال بڼه دے

بس خو که مات شولو نو بل به له بازاره راوړم
جام د جمشید نه خو مې لوبڼی د کولال بڼه دے

ڄومره به خوند کوي چي ورکړه بي غوښتنې کوي
ملنګ هم هغه چي خوئ نه لري د سوال' بڼه دے

راته چي وگوري د مخ سرخي مي وغوړيږي
ځان سره وايي د رنځور لکه چي حال بڼه دے

گورو چي څومره ميينان له ښکلو گټه اخلي
يو برهمن خو دي وييلي چي دا کال بڼه دے

د شيريني فرهاد خبرې د تيشي برکت
خو چي په هر شکل څوک ولري کمال' بڼه دے

څاڅکي چي لار شي سمندر ته' سمندر شي ترې جوړ
انجام د هر هغه کار بڼه دی چي يې حال بڼه دے

خضر سلطان لري هر وخت تروتازه خالقه
د بادشاه ښ کښي چي تازه بوټي وي نال بڼه دے

بڼه پرې پوهيږمه چي څه دی حقيقت د جنت
زړه به خوشاله کړو غالبه دغه خيال بڼه دے

نوبت ----- خضر سلطان د مغل بادشاه بهادرشاه ظفر
زوبے وه چي د پيرنگي په قيد کښي وه ---

اردو غزل ----مرزا غالب

حسنِ مه گرچه به ښگام کمال اچھا ہے
اس سے میرا مہ خورشیدِ جمال اچھا ہے

بوسه دیتے نہیں اور دل پہ ہے ہر لحظہ نگاہ
جی میں کہتے ہیں کہ مفت آنے تو مال اچھا ہے

اور بازار سے لے آئے اگر ٹوٹ گیا
ساغرِ جم سے مرا جامِ سفال اچھا ہے

بے طلب دیں تو مزہ اس میں سوا ملتا ہے
وہ گدا جس کو نہ ہو خوئے سوال اچھا ہے

ان کي دیکھے سے جو آ جاتی ہے منہ پر رونق
وہ سمجھتے ہیں کہ بیمار کا حال اچھا ہے

دیکھیے پاتے ہیں عشاق بتوں سے کیا فیض
اک برہمن نے کہا ہے کہ یہ سال اچھا ہے

ہم سخن تیشے نے فرہاد کو شیریں سے کیا
جس طرح کا کہ کسی میں ہو کمال اچھا ہے

قطرہ دریا میں جو مل جائے تو دریا ہو جائے
کام اچھا ہے وہ جس کا کہ میل اچھا ہے

خضر سلطان کو رکھے خالق اکبر سر سبز
شاہ کے باغ میں یہ تازہ نہال اچھا ہے

ہم کو معلوم ہے جنت کی حقیقت لیکن
دل کے بہانے کو غالب یہ خیال اچھا ہے

گزرے ہوئے سب لمحے یادگار ہوتے ہیں

لوٹ کر نہیں آتے ایک بار ہوتے ہیں

عمر د باد پہ شان تیر پری۔۔ دودھ دیرش کالہ مخکینی چي پہ اسلامیه کالج پيبنور کيني دولسم
صنف کيني زده کوونکی وم نو د کالج کلوزه مجله خيبر کيني مديرانو زما يو غزل چاپ نه کرو۔۔
نوی نوی شاعر شوی وم - سم غصه وم- بس په هغه مجله کيني تول غله شاعران مي راوويستل
او د انگريزي فرنثير پوست اخبار ته مي يو ليک وليزلو چي دا تول قصور د مجلي د پښتو څانگي
مشر فرمان الدين بخشالي صاحب دی چي اصلي او نقلي شاعران نه پيژني۔۔ دغه ليک به هم چرته
شريکوم- زما ليک چي چاپ شو نو چا تر پرنسپل ارباب سکندر حيات صاحب ورسولو- بس زه چي
دولسم نه اووتم نو په ديارلسم کيني يي داخله نه راکوله- وييل يي ته په دي اداره په انگريزي
اخبارونو کيني اعتراضونه کوي- چي په منتونو مي پرې ځان داخل کړو نو ديارلسم کيني د پښتون
سټوډنټس فيډريشن سکرټر شوم- ورسره د خليل سټوډنټس ارگنائيزيشن سکرټر هم وم- پرنسپل
صاحب مي بيا پوزي له راوستو- هغه هسي خو ډير تريخ او دبنگ سړی وو خو ما ته يي وييل
هلکه ته شاعر هم يي - د خيبر د پښتو برخي مدير به دي جوړ کړم او دا نوري قيصي پرېرده- ما
وي ادب او ادارت خو زما هم خوښ دي- بس د پرنسپل صاحب خبره مي ومنله او په دغه کال يي د
خيبر د پښتو برخي مدير جوړ کړم- دغه وخت کيني مي کتاب خو يو هم نه وو چاپ البته څو مقالې
مي په ادبي مجلو کيني چاپ وې- هغه پرنسپل وو او هغه خيبر وو چي د پښتو ادب په لاره يي نيغ
کړم- د وکالت کولو اراده مي په پښتو ماسټر کولو بدله کړه- په اردو ادبياتو کيني مي هم بيا ماسټر
وکړو - سياسي تنظيمونه مي چي هاغه پريښي دي تر ننه مي ترې ځان په ډډه ساتلی دی- دوه

دیرش کاله می د ادب په لارو سفر وکړو او نن دا دی د خیبر مگزین نه تر کتابونو راوړسیدم چې په دغه لاره اچولو کښې می د پرنسپل ارباب سکندر حیات لوی لاس دی. دغه عکس کښې راسره زما استاذان ټول وفات دي-روحونه یې شاد اوسه - په هلکانو کښې یو اعجازالحق نه خبر یم چې چرته جج دی-- او زما د پاره د الله کریم دغه فیصله وه چې تر دې ځایه د رارسیدو اسباب یې راته برابر کړل-- نن می دوه دیرش کاله پخواني خیبر کښې خپل دغه عکس مخې ته راغلو نو ورسره زما د ماضي پوره فلم هم زما د ذهن په شیشه راتیر شو چې دلته یې یادولو ته می هم زړه وشو-

کتاب--- لږ نور وضاحت

د کتاب په اړه زما په یو لیک د ډاکټر پلوشه سهار د یو کمنټ وضاحت کښې می لږه اضافه وکړه چې ملگرو سره یې شریکول غواړم- رساله--بیاض-- مصحف--دوتر -- ټالباش-- روزنامهچه-- جریده-- او مجله څه ته وایي او فرق یې څه دی

دغه ټولې کلیمې خپلې ځانګړې معنې هم لري خو اصطلاحي معنایې بیا هم هغه کتاب راوړځي- رساله--

د رسولو په معنا ده یعنې پیغام رسول-- دغه پیغام یو اصول او قانون هم وي او لیک یعنې کتابت شوی هم- رسالت هم له دغه رساله نه جوړ دی- بیاض--

د ابیض نه دی- ابیض په عربی کښې سپین ته وایي- یعنې سپین کاغذ چې لا پرې لیک نه وي شوی خو لیک یا کتابت د پاره وي- مصحف---

مصحف د عربی د صحیفه نه دی چې جمع یې صحیفې یا صحایف دی-- او صحافت هم له له دغې جوړ دی-- معنا یې دی پیغام رسول او لیکلی دستاویز - دغه پیغام چې ولیکلی شي یا کتابت کړی شي- نو اصول او قانون هم وي او کتابت شوی هم- دوتر--

دفتر هم ورته وییلی شي چې د یو رجسټر حیثیت لري - عموماً پکښې حساب کتاب لیکلی شي - خو د زمکو د ریکارډ کتاب ته هم دوتر یا دفتر وییلی شي چې خوشحال بابا د شیخ ملي د دفتر یادونه کړې ده نو د زمکو د ریکارډ او پښتنو قبیلو د شجرو تفصیل ترې مراد اخستلی کیدی شي- ټالباش--

په جنوبي سیمو کښې ورته ډال باچ هم وایي -- دا هم په بنیادي توګه خو د زمکو د ریکارډ کتاب وي چې د مخصوصو قبیلو پورې محدود وي او د دوتر نه وړوکی وي- دغه تناظر کښې د ریکارډ ساتلو نورو کاپو یا ډایرو ته هم ټالباش یا ډال باچ وایي-- شاعران د خوند د پاره د خپلې شاعرۍ ناچاپ مسودې ته هم ټالباش یا ډال باچ وایي- روزنامهچه یا ډایري---

دا هغه کاپی یا رجسټر وي چې ورځني حالات پکښې خوندي کولی شي-- ځنې ادیبانو هم خپلې ډایري لیکلې دي چې د حمزه بابا ناچاپ ډایري پکښې ډیر قیمتي معلومات او مواد لري- او دغو ډایرو نه کتاب هم جوړیدی شي-

جړیده---

جړیده د مجرد او مجرد یعنی بیل او جدا په بنیاد وي-- هغه کتابي لړۍ چې په یو نوم ټاکلې دورانیه میاشت-- درې میاشتي-- شپږ میاشتي-- یا کال کښې مسلسل او بیل بیل کتابونه چاپولې شي--
مجله--

مجله د جلا یا خلا په بنیاد ده چې د پوهې او دانش خلا خوروي-- او لکه د جړیده تسلسل لري--
جړیده او مجله عمومن سرکاري او حکومتی کتابي لړۍ وې خو بیا عام شوي--

کتاب

د کتاب د پاره دوه توري په ټوله نړۍ کښې زیات مستعمل دي-- په مغربي نړۍ کښې **book** او په مشرقي نړۍ کښې --کتاب-- ورومې د انگریزي تورے دے او دویم د عربی-- د انگریزي **book** د پاره گڼ شمیر مخففات بنودلے شي چې د کتاب معنا او مفهوم ترې څرگند شي-- لکه **book**

.....

bio optical organized knowledge

bundle of outstanding knowledge

big ocean of knowledge

bolit in organized knowledge

bank of oppurtunistic knowledge

binary on off keying

د دغو شپږو مخففاتو خپلې معنې دي چې د کتاب مفهوم څرگندوي -- لکه د ورومې مخفف
ترمخه-- ساینسي او تکنیکی منظمه پوهه--- د دویم تر مخه--- د عالي پوهې مجموعه--- د دریم
ترمخه-- د پوهې لوی سمندر--- دڅلورم تر مخه--- په منظمه پوهه کښې د گولۍ په شان تیزی--- د
پنځم تر مخه-- د موقعي مناسبت سره د پوهې خانه یا بینک-- او د شپږم تر مخه--- د دوو متضاد
نظریو د تړلو او پرانستلو چاڼي---

دغه ټول وضاحتونه خپل خپل مفهوم لري خو دا وروستو جوړ شوي تعبیرونه دي چې مختلفو
دانشورو جوړ کړي دي او یوه ستونزه دا هم پېښوي چې د انگریزي **book**-- د جرمن ژبې نه
انگریزي ته راغلې دے او هلته **buch** دے چې صرف د **b** په مناسبت **bibliography** یعنی
کتابیات ته ویلے شي -- نو ځکه د انگریزي ټولې معنې وروستو او د خانه جوړې شوي ښکاري--
البته د کتاب مشرقي مفهوم ته چې راشو نو خبره معنوي لحاظ سره زیاته مناسبه ښکاري--- کتاب
د عربی تورے دے خو په نورو مشرقي ژبو کښې هم مستعمل دے--- په عربی کښې یې مفهوم د
کتابت یعنی لیکلو سره تړلے بیانېږي-- مطلب کتابت شوے او لیکلے دستاويز--- خو دا باید نظر
کښې وساتو چې دا په عربی کښې ورومې او لغوي معنا ده--- اصلي او اصطلاحی معنا یې ده---
قانون-- روش ضابطه--طریقه--- چې د قران ځنو ایتونو نه یې دغه اصلي مفهوم څرگندېږي ---
چرته چې ویلے شي-- کتب علیکم الصیام--- یا --کتب علیکم الصلواه--- نو دغلته مفهوم د کتابت
یا لیکلو نه وي--- بلکې دا وي چې تاسو د پاره صیام یا صلواه یعنی روژه یا مونځ د یو قانون --
روش-- ضابطې--په حیث لازم کړے شو--- نو ځکه د ذالک الکتاب--- مفهوم کښې هم د لیک او

کتابت نه علاوه دغه مفهوم پروت دے چي ---دي کتاب يعني دي قانون قاعدي روش او اصول کبني هيڅ شک نشته---

ژبه په شميرو کبني

انسان چي په دي زمکه او نړۍ کبني د کله نه د ژبي څښتن شوی دی او خبري يې شروع کړي دي نو د خيالاتو تصوراتو د څرگندونې د پاره د علامتونو او نڅينو په ايجاد کولو سره د ليک په لور هم راغلی دی-- دغسې انسان کله د تورو او کليمو د پاره د شميرو راوړنه کړې ده او کله يې د شميرو د پاره د تورو او کليمو راوړنه کړې ده-- چي دغه دواړه راوړني يې د ژبي برخه وه-- د ابجدي کليمو راوړنه خو انسان نن نه پنځه نيم زره کلونه پخوا په سوميري تهذيب کبني شروع کړې ده چي په عربي تهذيب کبني يې وده موندلې ده او تر ننه دغه عربي ابجد رواج لري - دغسې د يو نه تر زرو شمير د ابجد په اتو کليمو کبني راگير شوی دی چي دا د شميرو د پاره د کليمو راوړنه ده-- دغسې کله مونږ د تاريخونو شميره په ابجد کبني بيانوو او کله د کلمه طيبه د ورومبي برخي د لفظونو د پاره ۷۸۶ شميره راوړو-- گويا يادوو شمير خو مراد مو لفظونه وي-- او کله يادوو لفظونه خو مراد مو شميره وي لکه خوشال بابا چي لفظ غصج نه ۱۰۹۲ هجري کال مراد اخستی دی - او يا نورو کلاسيکي شاعرانو تاريخي شميري په ابجدي لفظونو بيان کړي دي--

دغسې شميره هم په ډيرو ژبو کبني د لفظونو د پاره راوړلی شي - کله د محاورې په توگه او کله د عمومي اظهار د پاره-- لکه په عربي کبني چي د اويا شميره د زيات شمير د پاره راوړلی شي-- حضور اکرم به چي کله د کافرو ايمان راوړلو او بڅښلو د پاره دعا غوښته نو الله ورته د وحې په ذريعه ووييل چي دوی د پاره که اويا واره هم دعا وغواړي خو بڅښنه يې نه کيږي-- دلته اويا نه مراد دی زيات واره يا بڼه ډير ځله-- دغسې په عيساييت کبني هم ډير لوی جرم د پاره شميره راوړلی شي اووه گناهونه-- په انگريزي کبني هم د غصې سرولو د پاره وييلی شي-- تر لسو شماره-- اردو کبني هم د --بيسيون دفعه-- نه مراد دی -- ډير ځله-- پښتو کبني هم وييلی شي چي شل ځله خو مي درته ووييل-- خو مراد ترې شل نه وي بلکي ډير ځله وييل وي-- يا دا چي -- ما نه بغير دي شل نه کړه-- يعني مسله دي حل نه کړه-- يا دا چي د تسلي د پاره وييلی شي چي -- ته به ووايي چي شپاړس-- يعني افرين به راته ووايي-- يا دا چي په ما خو دي گياره باره تير کړل يعني ورهم او وييره دي راباندې تير کړل-- يا دا چي فلانی خو -- نه تين دی او نه تيره-- په فارسي کبني هم شش وپنج کبني مبتلا کيدلو نه مراد دی حيرت سره مخ کيدل-- داسي په دغو ټولو ژبو کبني نور هم مثالونه شته خو د خوند خبره دا ده چي دغه شميره د ژبي په حيث ادب او شاعري کبني هم شتون لري-- لکه هندي سندرہ--

ايک دو تين--

چار پانچ چه سات ات نو دس گياره--

باره تيره--

تيره کرو گن گن گن گن--

او يا پښتو کبني چي فلمي سندرہ ده--

تيري چپي هيري کړه راتلونکي چپي شماره--

سوله پندره ياره--

سوله پندره ياره-

يا زما خپل شعر کښي ما --دوه سترگي څلور نيول-- د انتظار د پاره راوړي دي-

دا دوه سترگي چي څلور مي دي نيولي

دا هم تا ته ستا په لور مي دي نيولي

يا د فيض احمد فيض دي اردو شعر کښي د --چار دن-- شميره د لږ وخت د پاره راغلي ده-

اک فرصت گناه ملي وه بهي چار دن

ديکھے هين هم نه حوصلے پروردگار کے

يا زمونږ د زلمي احد امين رهبر سندرہ--

دوه او دوه څلور--

نوره د خوند خبره دا ده چي په برلن کښي يو نقاش او مصور **tiemer** د **timero** ټايميرو په

نوم نولس سوه يو ويشتم کښي د شميرو د نظام يو مکمله ادبي ژبه اولس ته وړاندې کړه چي د

اظهار کامل نظام لري -تر دي چي پکښي ادبي ليکونه هم شوي دي-- د دغه ژبي يوه جمله د مثال د

پاره داسي ده چي وييلي شي چي --زه تا سره مينه کوم-- نو جمله په شميرو کښي داسي وي -

1-80-17 او داسي نور مثالونه يي په نټ لټولي شئ-

گويا شميره او حساب کتاب چي په ژوند کښي هسي هم په هره څانگه کښي خپل ضرورت او اهميت

لري نو يو اړخ يي دا هم دی چي شميره د ژبي لفظونو او اظهار وسيله هم ده-

مونږ نصر پيژنو ؟

نن د پښتو د يو پتنګ د مړيني ورځ ده -- ارواښاد نصر-

کوم نصرالله خان نصر چي په څوارلسم مارچ ۱۹۱۹ په بر تاکال کښي د عبدالغني خان الکوزي کره

او د لوي انسان بابو حيدر په کورنۍ کښي پيدا شوی وو - په ۲۲ نومبر ۱۹۶۵ وفات شوی او په

۲۳ نومبر د پلوسی پيښور په اديره کښي خاورو ته سپارلی شوی وو- ايا چا ته يي قبر هم معلوم

دی او که نه-

د کوم نصر نيکه بابو حيدر چي اسلاميه کالج پيښور د پاره په ايکړونو زمکه ورکړې وه چي په

سيمه کښي د علم رڼاگاني خوري شي-

کوم نصر چي د ايدورډز کالج پيښور نه په هغه زمانه کښي دولسم او اسلاميه کالج نه څوارلسم

کولو باوجود سرکاري نوکري ځکه نه کوله چي د خپلي پښتو د خدمت د پاره به بيا وخت او ماحول

ونه لرلی شي-

کوم نصر چي د پريمانه جايداد لرلو باوجود د ملنګۍ ژوند تيرولو-- د پښتو د بقا او خوروني د

پاره-

کوم نصر ته چي د پښتو مينی د واده کولو موقع هم ورنه کړه او بي واده له جهانه لاړو-

کوم نصر چي د پښتو د خدمت د پاره په ۱۹۴۳ کښي په بر تاکال کښي ادبي ټولنی جوړ کړو او د

خليق صيب سمندر خان سمندر کاکاجي صنوبر حمزه بابا کامل صيب اجمل خټک او د هغه وخت نور

ليکوال يي په يو پليټ فارم راجمع کړل چي دغه دور کښي لا اولسي ادبي جرگه هم نه وه جوړه-

البته د نوبنار ادبي جرگه جوړه وه-

کوم نصر چې د ادبي ټولې په اجلاسونو کېنې به هر وخت د انگریز سرکار د جاسوسانو او په نتیجه کېنې یې سزاگانو سره مخ وو.

کوم نصر چې د پښتنو په کلو بانډو کېنې گرځیدو او د پښتو مشاعرې او غونډې به یې کولې- کوم نصر چې ماشومانو کېنې د پښتو شوق رابیدارولو د پاره سبق آموز قیصې او په ولیانو پیرانو او نیکانو کتابونه لیکل او ماشومان به یې د پښتو لوست ته راپارول- کوم نصر چې د ډیر ښه مالي حیثیت باوجود په سایکل گرځیدو - د پښتني سیمې سکولونو ته به یې خپل لیکلي کتابونه او پمفلټونه اورل او مفت به یې ویشل-

کوم نصر چې د کلو بانډو په جماتونو کېنې د ماسخوتن مونځ نه پس ماشومانو ته د پښتو درس ورکولو او د غریبانو ماشومانو مالي او تعلیمي مرستې یې کولې- چې پښتانه تعلیم یافته شي او د خپلې ژبې د اهمیت احساس هم ورسره وي-

کوم نصر چې پښتو کېنې څلور شعري مجموعې او په شلگونو نثري کتابونه چاپ دي خو چې پښتنو به لوستي څومره وي- پوهه پرې نه یم-

کوم نصر چې په ذاتي وسایلو کېنې د دارالتصنیف په نوم یوه اشاعتي او څیړنیزه اداره د همیش خلیل صاحب په مرسته جوړه کړې وه او د یو منظمي ادارې نه یې هم زیات کار کړی وو- کوم نصر چې پښتو ته د همیش خلیل غونډې لوی څیړونکی او لیکوال ورکړی وو - په کوم نصر چې د اسلامیه کالجیت سکول استاد کفیل خان د ماسټر او د باچاخان پوهنتون پروفیسرې کرن سنین د پي ایچ ډي ډگری د پاره څیړنیزې مقالې لیکلې دي خو د دې باوجود یې څومره خلق پیژني- خبر نه یم-

په کوم نصر چې د فلمسټار جمیل بابر پلار میر رحمان غازي-- د ریډیو پاکستان فقیر حسین ساحر-- او پخپله همیش خلیل صاحب پرې بیل بیل کتابونه لیکلي او چاپ کړي دي خو چې لوستي به څومره خلقو وي-دا راته پته نشته-

کوم نصر چې ژوند د پښتو او پښتنو له سره څار کړو خو صله یې هیڅ نه- نه د سرکار له خوا او نه د اولس له خوا- دغه صله به یې هم کافي وه چې مونږ په رښتیا معنا پیژندلی وی-- خو رښتیا به وایو چې په رښتیا معنا مونږ نصر پیژنو ؟

شاعران د خدای شاگردان-- په کومه معنا

ان الشعرا تلاميذ الرحمان-- په دغه حواله بحث روان وو چې ځنې ملگرو ما نه هم د څه ویيلو غوښتنه وکړه-- د دغو ملگرو د غوښتنې په احترام کېنې وایم چې-- د هر قول او خبرې معنا خپل تناظر لري-- دغه قول چا د حضرت علي کرم الله وجهه سره منسوب کړی دی او چا ورته د قران ایت هم ویيلی دی خو دا نه د حضرت علي قول دی او نه قراني ایت-- دا د عربی یوه مقوله ده لکه زمونږ د پښتو متل-- چې خپل تناظر لري- په قران حکیم کېنې هم په سوره الشعرا کېنې او ځنو نورو ایتونو کېنې د شاعرانو ذکر دی چې هغه هم خپل تناظر لري-- تناظر ته راځو خو اول د عربی د شعر او شعرا په معنا ځان پوهوو- عربی کېنې شعر یا شعرا د ش په زبر کورتې یا لباس ته هم وایي د ډیرو ونو باغ یا بڼ ته هم او هجوم یا رش ته هم- اشعر بیا محسولو ته او مشاعر جذباتو ته وایي چې دغه د محسوسولو او جذباتو د اظهار په مناسبت بیا

شعرا شاعرانو ته وييلی شوي دي- او په عربي کبني بيا شاعري منظوم کلام ته هم وايي چې په نورو ژبو کبني ورله د منظوم کيدلو شرط هم لازمي نه دی- اوس راځو تناظر ته- قران حکيم چې د شاعرانو رد کړی دی نو تناظر يې دا دی چې مشرکانو به حضور اکرم ته شاعر وييلو او قران حکيم ته د هغه شاعري نو خداي پاک يې رد وکړو چې داسې نه ده- په سوره الشعرا کبني چې شاعران غندلی شوي دي نو تناظر يې هم بنودلی شوی دی چې د شاعرانو پيروي کوونکي بې لارې ځکه دي چې هره وادی کبني منډی وهي او چې څه وايي هغه کوي نه- خو هغه شاعران نه څوک چې ايمان لري - نيک عملونه کوي- الله زيات يادوي- او د ظلم مخه نيسي-

غور وکړئ دلته هم د شاعرانو غندنه شوې ده د شاعرۍ نه--- او په شاعرانو کبني هم يواځې د بې لارې شاعرانو- د سمو شاعرانو نه-- او بيا دا اشاره هم د غور وړ ده چې هغه شاعران هم د غندنې نه ازاد دي څوک چې د ظلم مخه نيسي- ځکه خو پخپله د حضور اکرم په وخت کبني د حسان بن ثابت غوندي شاعران د حضور له خوا ستاييلی شوي دي تر دې چې د شاعرۍ پوره ديوان د حضرت علي کرم الله وجهه په نوم هم چاپ دی--

اوس راځو ان الشعرا تلاميذالرحمان ته يعنې شاعران د خداي شاگردان څنگه دي-د دې مقولي پس منظر دا دی چې په عربي ټولنه کبني به پوښتنې کيدلې چې شاعري د استاد نه څنگه زده کيږي نو په جواب کبني يې دغه قول مخې ته راغلی دی چې شاعري د استاد نه په کسب او علم يا زور نه زده کيږي دا د خداي له خوا ورکړی شوې ملکه ده-د خداي ورکړه ده- جبلي ده- په خټه کبني اخبلي ده- په مزاج کبني راوړلی شوې ده يعنې خداي ورکړی صلاحيت دی نو ځکه شاعران د کوم استاد په ځای نيغ په نيغه د خداي شاگردان دي يعنې شاعري خداي ور عطا کړې ده- د دې مقولي شاته بنيادي خبره دا ده چې د خدايي کلام يعنې قران په اير تصديق هم شاعرانو کړی وو- هغو شاعرانو چې ايمان يې هم نه وو راوړی-- کله چې د سوره الکوثر درې ايتونه په کعبه ولگولی شول نو د عربو د فصاحت او بلاغت ماهرانو بې ايمانه شاعرانو ورته وليکل چې--ما هذا کلام البشر-- يعنې دا د انسان کلام نه دی- گویا بې ايمانه شاعرانو هم د خدايي کلام تصديق وکړو- نو جوته شوه چې شاعري يو صلاحيت دی چې په استعمال يې اډانه ده-- که څوک ترې بد کار اخلي نو قصور د شاعر شو د شعر نه - او که څوک ترې ښه کار اخلي نو کريډت يې هم شاعر ته ځي-- بلکل هم داسې لکه سترگه کبني چې نظر د خداي ورکړه ده -که څوک دغه نظر غلط استعمالوي هم قصور د سترگې او نظر نه دی او که څوک يې ښه استعمالوي نو هم د خدايي ورکړې درناوی کيږي-- بس شاعري هم دغسې د خداي ورکړه ده-- نيغ په نيغه د خداي له خوا- خو نه وحي ده او نه الهام-- تر دې چې دغه ورکړه د خداي له خوا بې ايمانه او کافرو د پاره هم ده- همداسې لکه کافرو ته هم چې سترگې او نظر له خدايه ورکړی شوی دی-- نو اوس چې شاعري په کسب علم زور او قوت له چا نه زده کيږي نه نو تناظر خو بيا همدغه جوړيږي چې مقوله مخې ته راشي چې--

ان الشعرا تلاميذ الرحمان--

سبک-- رجحان-- مکتب-- او تحريک

کله چې مونږ شاعري گورو نو په هغې کبني اولنې څيز مونږ ته مخه ته راځي اسلوب يا سبک-

دغه اسلوب/ انداز يا سبک چې بلکل ځانگړی وي او دا د يو فرد خپل وي! مطلب شاعر/ لېکوال چې د هغه خپل څه الفاظ، خپل انداز، خپل څه علامتونه، څه استعارې يا د انداز بيان څه نور اجزا وي چې د هغې نه هغه شاعر/لېکوال پېژندلای شي نو دې ته د اسلوب فني اړخ مونږ وئيلی شو. دغه رنگ اسلوب يا سبک فکري اړخ هم لري لکه ځينو شاعرانو ادیبانو سره څه خاص خبرې وي. څه خاص موضوعات او خاص رسايي وي چې دغه فکري ځانگړتياوې دي - خو اسلوب يا سبک کښې بنيادي خبره دا ده چې دا د يو فرد ځانگړی شناخت وي او د هغه د پېژندگلو سبب جوړيږي. کله چې دا اسلوب يا سبک عام کېدل شروع شي او د نورو افرادو د شاعرۍ يا ليک پرځه جوړيدل شروع شي - مطلب نور افراد د هغه پېروي شروع کړي - نو دغه شان هغه اسلوب په رجحان کښې بدل شي - داسې هر کله چې يو ځانگړی رويي ته (که د فن په لحاظ وي او که د فکر) د پيرو خلکو توجه ورواړي نو هغه اسلوب په رجحان کښې بدل شي او رجحان کښې هم هله بدل شي چې هغه انداز عام شي او اولس د هغې سره اشنا شي -

اوس اسلوب چې يو قدم واخستو د رجحان په طرف نو بيا په بل قدم کښې د هغه رجحان نه يو مکتب جوړيږي لکه ډير خلک د هغې طرف ته توجه وکړي بيا پکښې ورځ تر بله اضافه کيږي او د دغه لارې پېروي زياتيږي په دغه فکر او تصور کښې اولس په زيات شمېر کښې شاملېږي نو دغه رنگ رجحانات په مکتب کښې بدل شي او مکتب بيا په تحریک کښې بدلېږي. تحریک کښې داسې بدل شي چې کله د هغه مجموعي روحيو د خورولو د پاره شعوري هڅې شروع شي يو منظم جدوجهد شروع شي او څه خاص مقاصد وټاکلې شي او بيا د دغه مقاصدو پوره کولو د پاره يو اجتماعي کوشش، عمل او جدوجهد شروع کړی شي نو خبره تحریک ته لاړه شي- دغه رنگ په شعر و ادب کښې يو ارتقائي صورت حال وي

- ۱ اول "سبک" ځانگړی رويه په فن او فکر دواړو کښې-
- ۲ "رجحان" د هغې رويي طرف ته د خلکو مائله کېدل
- ۳ "مکتب" د خلکو په مائله کيدو کښې اضافي کيدل
- ۴ "تحریک" د منصوبه بندۍ په بنياد خپل اهداف ټاکل، غوښتنې لاس ته راوړل او د هغې د پاره شعوري او عملي جدوجهد کول-

نوت --- د گران حسين علي اظهار مننه چې د واټسپ ساھو ادب گروپ د پاره يې زما يو ليکچر جديد رجحانات او پښتو ادب ليک ته راواړولو-- دغه يوه ټوټه د هغه ليکچر برخه ده-

د دې غزل د ژباړې په وخت مي هڅه کړې وه چې پښتني رنگ ورکړی شم او رواني يې هم فطري ښکاره شي نو د -- پيره-- کلمه مي له ځانه ورزياته کړه- خو بيا هم ځنې کلمي يې ساھو پښتو نه دي چې بله لاره راسره نه وه- خو بس په دغه رنگ مي وژباړلی شو- مينه والو ته په مينه-

پښتو ترجمه : حنيف خليل

اردو غزل : مظفر وارثي

مونږ چې دليل سره خبره کوو رد وي پيره
د هغه شونډې چې خاموشه وي سند وي پيره

سا اخستونکي انسانان هم د لاشونو په څير
اوس که درزيږي هم د زړونو يو لحد وي پيره

مونږه که چغه خپله تيره کړه هم نه ور رسي
د چا د سترگو اشارو کښي هم رسد وي پيره

پري په غاړه چي د چا وي هغه لوي سري وي
دلته رسي هومره اوږدي څومره چي قد وي پيره

پير مداريان هم په جامه د خطيبانو کښي وي
خبري جهل کړي بدنام به پري خرد وي پيره

څوک که څه نه وايي نو هم بايلي هنر د بيان
زغمل د ظلم هم ظالم سره مدد وي پيره

اردو غزل----- مظفر وارثي

هم کړي بات دليلوں سے ، تو رد ہوتی ہے
اس کے ہونٹوں کی خموشی بھی سند ہوتی ہے

سانس لیتے ہوئے انساں بھی ہے لاشوں کی طرح
اب دھڑکتے ہوئے دل کی بھی لحد ہوتی ہے

اپنی آواز کے پتھر بھی نہ اس تک پہنچے
اس کی آنکھوں کے اشارے میں بھی زد ہوتی ہے

جس کی گردن میں ہے پھندا وہی انسان بڑا
سولیوں سے یہاں پیمائش قد ہوتی ہے

شعبده گر بھی پہنتے ہیں خطیبوں کا لباس
بولتا جہل ہے بدنام خرد ہوتی ہے

کچھ نہ کہنے سے بھی چھن جاتا ہے اعزاز سخن
ظلم سہنے سے بھی ظالم کی مدد ہوتی ہے

خیلو لوستونکیو ته مينه او درناوی

نن د کوم علمي ادبي تاريخي يا خشک او گران بحث په ځاي زړه ته راغلل چې خپلو لوستونکيو ته مينه او درناوی وړاندې کړم هغه ځکه چې تقريبن يو کال مخکې چې زما هغه زړه فيسبک ابي ډي هيک شوه نو ورسره پنځه زره فرينډز او لسو زرو نه زيات فالورز هم لارل-- چې بله نوې ابي ډي مي جوړه کړه نو اميد مي کم وو چې هغسي لوستونکي او مينه وال به مي بيا په برخه شي خو ځان خوش بخته بولم چې ډي يو کال کښې مي فرينډز او فالورز هغه شمير ته بيا ورسيدل- خاص خبره پکښې دا ده چې دا تش شمير نه دی بلکې ټول راسره د ډير لوړ علمي او ادبي ذوق درانه مينه ناک او مهذب خلق دي-- ما په فيسبک ډير کم ليدلي دي چې په تاريخ تحقيق او ځنو خشکو موضوعاتو به په دومره گڼ شمير کښې او د دومره عالي معيار خلق تبصرې وکړي- خپله راي شريکه کړي مثبت تنقيد وکړي او خپل قيمتي وخت زما د ليکونو لوستلو ته ورکړي يا زما ويديو گانو ليکچرو او مباحثو اوريدو ته ورکړي-- که يو نيم پکښې بي ځايه اعتراضونه هم وکړي خير دی د دغو ډيرو درنو علمي ذوق لرونکيو او مينه ناکو ملگرو نظرماتې دي وي-- بس زړه مي غوښتل چې دغو ټولو د فيسبک ملگرو ته د مننې او قدروني جذبات وړاندې کړم-- قبول يې کړئ-- علمي ادبي او تهذيبي معيار مو دغسي عالي اوسه-

د دې فارسي کلام پښتو ترجمې په وخت مي هڅه کړې ده چې هم هغه د اصل کلام په بحر وزن او اسلوب کښې يې وکړی شم- هر څو که د فارسي او پښتو عروضي نظام کښې فرق هم ډير دی- د ملگرو په خدمت کښې-

پښتو ترجمه : حنيف خليل
فارسي کلام : امير خسرو

ياران مي خبر نه يم 'چې څه شو او د چا شو
يه خدايه کومه ورځ وه' ټول زما نه چې جدا شو

سپرلي که پيښه وکړه 'د يارانو يې پوښتل
نو ووايه ای باده ' ټول گلونه وو گيا شو

له زمکې راغلي گله 'هغه څنگه وو گلان
مخونه هغه ښکلي 'چې په خاورو کښې فنا شو

د خلقو د سر تاج چې به وو هغه سرداران
اوس گوره کنه څنگه' هغه واړه خاک پا شو

دنیا خو بس د خلقو خون بها ده نن سبا
بلا ډير د دنيا په سر' ته گوره خون بها شو

د نمر غوندي به وو خو' شو له خاورو لاندې زیر
 ذرې غوندي چې سپک شو' د هوا سره هوا شو

دولت د زماني ده ' یوه لوبه د ماشوم
 بی عقله سړي واره په دې لوبه مبتلا شو

اوس هغه سړی څه شو' چې مراد ته رسي نه
 نو گویا خازنان د فلک واره بی نوا شو

خسروه خان په څنگ کړه' وفا نشته په دنیا
 وگړي د دنیا لکه دنیا بڼه بی وفا شو

فارسي غزل---امیر خسرو دهلوي

یاران که بوده اند ' ندانم کجا شدند؟
 یارب، چه روز بود' که از ما جدا شدند؟
 گر نوبهار آید ' و پرسد ز دوستان
 گو، ای صبا که آن' همه گلها گیا شدند
 ای گل، چو آمدی' ز زمین گو چگونه اند؟
 آن رویها که در' ته گرد فنا شدند
 آن سروران که تاج' سر خلق بوده اند
 اکنون نظاره کن' که همه خاک پا شدند
 دنیاست خونبهای بسی خلق، وین زمان
 بسیار کس که بر سر این خونبها شدند
 خورشید بوده اند' که رفتند زیر خاک
 آن ذره ها که چون' همه اندر هوا شدند
 بازیچه ایست طفل' فریب این متاع دهر
 بی عقل مردمان' که بدین مبتلا شدند
 کس را چه شد که' نقد مرادی نمی رسد
 مانا که خازنان فلک بینوا شدند
 خسرو، گریز کن' که وفا نیست در جهان
 ز اهل جهان که همچو جهان بی وفا شدند

پښتو پښتانه او اقبال-- څو خبرې

اقبال د نسل نه کشمیری او د ژبي نه پنجابی وو- د هغه په افکارو او عمل دواړو کښي چې د یو
 نسل یا ملت په حیث تر هر چا زیاته مینه عقیدت او احترام چا سره لیدی شي هغه پښتانه دي- بل یو

قام او ملت داسې نشته-- تر دې چې کشمیریان او پنجابیان هم نه- خو بیا هم زمونږ پښتنو کښې ډیر خلق شته چې اقبال پرې بڼه نه لگي- دغه تناظر کښې زما ذهن ته اکثر څو خبرې راځي یا پوښتنې راځي چې غور پرې کوم-

۱--- اقبال د پښتنو نه پرته یو ملت هم داسې نه لیدو چې د ایشیا زړه یې ورته ویلی وی-- دغه درناوی یې یواځې پښتنو ته ورکول لازم ګڼلې دي چې دا ولې- ملت افغان در ان پیکر دل است

۲--- اقبال د څوارلسم دسمبر ۱۹۱۸ په یو مکتوب کښې د هند پښتون تاریخ دان نجم الغني رامپوري سره د پښتنو په اصل نسل او تاریخ خپله څیړنه شریکوي چې دلچسپي یې څه وه-
۳--- همدغه رامپوري صاحب ته یو مکتوب کښې وایي چې کاش ماله پښتو ژبه راتلې چې د پښتو رزمیه شاعري مې د ترجمې په لاره نړۍ ته رسولی وی چې دې کار کښې به یې ګټه څه وه-
۴--- اقبال د پښتنو په حقله پښتون دانشور میر احمد شاه رضواني سره بحث مباحثې کولې چې پښتانه په رښتیا معنا وپېژني- چې غرض یې څه وو-

۵--- اقبال په ۱۹۲۴ کښې د ترکی حکومت ته مکتوب لیرلې وو او ورسره یې د شپږو لیکچرو یو خاکه هم لیرلې وه چې په دې باید منظمه څیړنه وشي- دغه خاکه کښې د پښتنو تاریخ-- روښاني تحریک -- او خوشحال بابا په ځانګړي ډول شامل وو- چې اقبال دا ولې غوښتل او د اقبال تر دوره دغسې سوچ کوم پښتون هم کړی دی که نه-

۶--- اقبال په ۱۹۲۸ کښې په ستر خوشحال بابا په انګریزي کښې یوه علمي مقاله لیکلې او په دکن کښې اسلامک کلچر مجله کښې چاپ شوې ده-- خوشحال خان خټک دي افغان وارییر پوښت-- په نوم- چې تر دغه دوره په خوشحال بابا پخپله پښتنو څومره مقالې او کتابونه لیکلي وو او په کومو ژبو کښې یې لیکلي وو-

۷--- سید سلیمان ندوي په سیر افغانستان کښې لیکلي دي چې اقبال په ۱۹۳۳ کښې افغان حکومت د تعلیمي او علمي مشورو د پاره راغوښتی وو نو په دغه موقع یې د پښتو تحریک مشر عبدالحی حبیبی صاحب سره مجلس کښې ویلي وو چې هر څو که فارسي د زرو کالو راسې د دې سیمې علمي ادبي او درباري ژبه پاتې شوې ده خو د افغانانو مورنۍ ژبه پښتو ده او دغه مقام به یوه ورځ پښتو تر لاسه کوي--- چې د دې پښتو دومره فکر اقبال سره ولې وو-

۸--- چې اقبال د کال ۱۹۱۹ راسې رسالدار سجید گل سره دي د پاره مسلسل ملاقاتونه او بحثونه کول چې د پښتنو او خوشحال بابا په اړه معلومات تر لاسه کړي نو دا دومره سرخوږی یې د خپلو کشمیریانو او پنجابیانو په اړه ولې نه کولو-

۹--- چې دې اقبال د جمال الدین افغاني احمدشاه ابدالي نادرشاه او غازي امان الله خان دومره درناوی په خپلو کتابونو او نظمونو کښې کولو نو دې کښې یې څه ګټه وه-

۱۰--- په خوشحال بابا د خدیجه بیګم په پي ایچ ډي مقاله کښې د دومره مرستې او خوشالۍ څه اړتیا وه-

۱۱--- اقبال د دریو ژبو لیکوال وو-- انګریزي فارسي او اردو-- دغو درې واړو ژبو کښې د پښتنو او خوشحال بابا صفتونو کښې یې څه مفاد وو-

۱۲--- دا چې د سمندر خان سمندر او حمزه بابا غوندي سترو شاعرانو نه علاوه د غني خان او اجمل خټک غوندي قامپالو هم اقبال ستایلی دی نو د دغو پښتنو اتلانو پیروکار او قامپاله پښتانه یې ولې غندي کوي-

۱۳--- ځنې وايي چې په ملکه برطانيه يې نظم ليکلی وو او يا د پيرنگيانو صفتونه يې کړي دي--
 نو چې دې نه به پښتنو ته کوم نقصان رسيدلی وي- دا چې اجمل خټک په جناح صيب نظم ليکلی
 دی او يا غني خان پخپله اقبال ستايلی دی نو په هغې گڼې اجمل او غني هر څه بايلل-
 ۱۴--- که پښتانه په دې اعتراض لري چې اقبال د پيرنگي نه د سر خطاب اخستی وو ځکه پرې
 تنقيدي تبصرې کوو نو چې پښتون دانشور مير احمد شاه رضواني همدغه پيرنگي نه د شمس العلماء
 خطاب اخستی وو په هغه مو څومره تنقيدي تبصرې کړې دي-
 ۱۵--- ډير وايي چې اقبال د خوشحال بابا نه او يا نورو شاعرانو نه شعري مفاهيم اخستي دي نو
 اقبال خو هغه شخصيات ياد کړي او ستايلی هم دي او خپلو دغسې کلامونو ته يې ترجمه يا ماخوذ
 وييلی دي او يا يې شعري اشارې کړې دي--- زمونږ پښتنو چې د فارسي عربي انگريزي او اردو نه
 کوم مفاهيم راخستي دي نو چرته چرته يې ماخذ ښودلی دی او چرته يې ماخوذ يا ترجمه ورسره
 ليکلي دي-
 ۱۶--- که څوک وايي چې اقبال د دې هيواد خوب ليدلی دی او يا يې پښتنو ته کوم سياسي اخلاقي
 او علمي زيان رسولی دی-- نو نه خو اقبال د دې هيواد خوب ليدلی دی او نه يې دا هيواد په سترگو
 ليدلی دی- چا چې ورپورې دغه خبرې ترلې دي هغې کښې د اقبال څه قصور دی-
 که دې نه علاوه د اقبال کوم قصور وي نو ښه به نه وي چې د هغه پښتنو سره د دغه پرېمانه
 عقيدتونو په نتيجه کښې هغه قصور ورمعاف کړو- د بيش بها نيکيو يې احسان مند شو- او بس نور
 يې د دغو غندنو او رتنو نه لاس واخلو-- روح يې شاد-

کمينه خلق

کمينه په خپل اصل کښې مثبت کليمه ده چې د فارسي د کمين نه جوړه ده او په مثبتو معنو کښې
 عاجز خاکسار او بې کبره خلقو ته وايي خو زيات خلق يې په منفي معنو کښې راوړي چې د کم ذاته
 او بد ذاته خلقو د پاره راوړلی شي-- اوس ذات خو د ويني او نسل سره اړه لري خو کم ذاته او بد
 ذاته هغو خلقو ته هم وييلی شي چې ذات که يې اوچت هم وي خو بد کرداره او بد عمله وي-
 په پنجاب او يا هندي تهذيب کښې کمي هغو خلقو ته وييلی شي چې کسب گر او خدمتگار وي-- د
 انساني ذات دغه اوچتې او ټيټې درجې د ټولو نه زياتې په هندي تهذيب کښې ليدی شي چې جرړه
 يې ټولنيزه او کلتوري ده خو په څه نا څه حواله د مذهبونو سره هم تړلی شي-- په هندو تهذيب
 کښې يو خوا خو د برهمن ویش کهترې او شودر درجې دي چې د ټولو نه ټيټه درجه پکښې د شودر
 ده-- خو دغه شودر نه هم لاندې درجې شته لکه دهلت-- هريجن-- او مليچ-- مليچ هغه خلق گڼلی
 شي چې ورسره لمس يا نزديکت نه هم خلق کرکه کوي-- د دغه لاندې درجې خلقو ته په عيساييت
 کښې چورا وييلی شي او مسلمانانو کښې د مصلي اصطلاح رواج لري-- خو دغه ټولې درجې بيا هم
 مذهبي نه دي بلکې ټولنيزې دي چې څه خو يې پښتنه ټولنه کښې هم عام دي-- لکه د عيساييت
 چورا ته چوريان وييلی شي چې کار يې د لارو کوڅو او وېنو لختو صفايي وي-- همدغه کار
 کوونکي ته مېتر هم وايي- دغه شان مصلي د اوچتو خلقو کورونو کښې په چچ غله دانه صفا کوي
 او ورسره غم ښادی کښې خدمت هم کوي-- پښتنو کښې بټياري هم وييلی شي چې په بټ نينې هم
 پخوي خو غم ښادی کښې خدمت هم کوي- يو نسل پکښې شيخيل بللی شي چې همدغه خدمت کوي-
 ښځې يې هم په کورونو کښې په غم ښادی کښې کار کوي- دوی کښې لږ په ښه درجه خدمتگارو يا

کسب گرو کښې بیا لوهار ترکان کولال جولامشکي او نایي هم دي. دغو ټولو ته استکاران هم وایي. استکار هم په مثبت معنو کښې هنرمند او ماهر وي. پښتانه هندکي هم تیت نسل گڼي او ورته اینکيان وایي. دغو کمین خلکو کښې یو شمیر زمونږ په ادب کښې هم یاد شوي دي لکه حمزه بابا چې هندکي ډیر کم کوز یادوي. تر دې چې د رحمان بابا غوندې بزرگ شاعر هم ویلي دي چې--
ډیر هندکي په جهان گرځي د چا یاد دي
عشق عالي پایه د هیر او د رانجه کره
یا خوشحال بابا ته منسوب دغه شعر کښې چې مصلي یاد شوی دی.

چچ په لاس تور مصلي وی
خو افسوس دی چې ځواني وی
د غور خبره دا هم ده چې دغه ټول خلق د رنگه تور هم وي-- څه خو عیسایان وي او څه پنجابیان یا کوتایان او چنگریان-- دغه ټول کمی کمین یا کمینه گڼلې شي. خو حقیقت کښې دغه کمینه خلق په خپلو مثبتو معنو کښې کمین یا خاکسار عاجزان او بی کبره خلق وي چې په حقیقت کښې لوی خلق همدغه دي. او بیا د کسب گر یا کاسب په معنو کښې خو نور هم لوی شي چې اسلام ورته د الله دوستان ویلي دي.

الکاسب حبیب الله
که د دین په ځای ورته په ټولنیز تناظر کښې گورو نو بیا هم کسب گر اصل کښې هنر مند دي. هنر لري جوهر لري. او که رښتیا ووايم نو نړۍ او ټولنه پاکه صفا ښکلي او خلیدلې هم په دغو خلکو ده. ځکه نو څوک چې څومره کمینه یعنی کمین وي هومره لوړ او عظیم وي. د عامر خان فلم لکان کښې د کرکت لوبه گټونکی اتل خو هم د کچره په نوم یو کمین وو. یعنی کمینه خلق څومره عظیم دي - هغه د رحمان بابا خبره----
ژوندی خان په زمکه ښخ کره لکه تخم
که لویی غواري د خاورو په مقام شه.

کلتور تهذیب او تمدن

کلتور چې انگریزی کښې کلچر فرنچ او جرمن کښې کلتور او لاتینی کښې کلتورا دی چې د لاتینی د کولر نه جوړ دی او لغوي معنایې ده کرل او د کر نه پس د زرغون شوي فصل تراشل او سمول. دغسې کلتور په اصطلاحی معنو کښې د یوې ټولنې د وگړو د ژوند تیروولو هغو رویو د ژوند تیروولو انداز او روش ته ویلې شي چې د اولس په مجموعي ټولنیز دانش او پوهه اډانه وي او تراشل او سمول یې شوي وي-- دا دغه متعلقه ټولنې پورې ځانگړتیا ولري--- د دغه ټولنې د رویو او روش پیژندگلو ترې وشي او سینه په سینه راروانو نسلونو ته هم ورسې--- لکه د پښتنو پښتونولي--میلستیا--لوږ پوره کول--- پنا ورکول--- او نور ډیر توکي--- چې په نورو اولسونو کښې به هم پکښې ځنې شتون ولري خو پیژندگلو د پښتون اولس ده - دغه هر څه غیر مادي دي-- د دغه کلتور یو شکل نیم مادي او یو یې مادي هم دی--- دغه مادي شکل نه وړاندې او نوره پرمخ تللې مرحله یې بیا تهذیب بللې شي--- لکه د مجموعي دانش او پوهې په بنیاد ښایسته کورونه او ودانۍ -- لارې او سړکونه---باغونه چمنونه--- او د ترقی نوري مادي لارې د تهذیب برخه ده---کلتور ته عربی کښې ثقافت وایي چې جرړه یې لفظ---ثقفه--- دی--- یو بل توری وراثت

دی چې جرړه یې---ورثه --دی---څنگه چې ورثه د وینې او خاندان وګړو کښې یو نسل نه بل ته رسي--- دغسې --ثقفه-- بغیر د خاندان او وینې د رشتې نه یو نسل نه بل نسل ته د مجموعي دانش پوهې او دودونو رسمونو په شکل رسي---ګویا ثقافت هم دغسې نسلونو کښې سفر کوي- بل خوا تهذیب د عربی توری دی چې د ذهب نه جوړ دی-- د ذهب معنا ده لاره- دغسې تهذیب لارې اختیارولو ته وایي یعنې د ترقی پرمختګ او ژوند کښې د اسانۍ لارې چارې لټول--- دغه د لارې لټون چې د ژوند د اسانۍ په غرض مادي شکل واخلې نو تهذیب شي--- ګویا په کلتور کښې بنیادي څیز ټولنیز فکرو دانش دی او تهذیب د همدغه فکرو دانش مادي څرګندونه ده- د ابادیو او ودانیو په شکل--

تمدن د عربی یو بل توری دی چې شهري او ترقي یافته ژوند د پاره راوړلی شي-- مدینه په عربی کښې ښار یا شهر ته وایي له دغې مدینه نه مدن جوړ دی او له دغه مدن نه مدنیت جوړ دی یعنې ښارونو کښې د اسانۍ او ترقی ژوند--- دغسې مدنیت د تهذیب نور ترقي یافته شکل دی- ګویا تهذیب په کلو بانډو کښې هم لیدلی کیدی شي خو مدنیت بیا یواځې شهري ژوند پورې خاص وي--

کلتور

مونږ د عربی ثقافت د پاره پښتو کښې کلتور کلمه کاروو-- دا پښتو ته ډیره ورسټو راغلی ده-- اولس منلی ده او اوس د ژبې برخه جوړه شوې ده- زمونږ په کلاسیکي ادب کښې دغه کلمه نشته تر دې چې په زور اولسي ادب کښې هم نشته ځکه ذهن همدغه لور ته ځي چې دا د انګریزی کلچر culture پښتو کښې کلتور شوی دی-- خو د انګریزی کلچر هم د فرنچ نه راغلی دی-- سره د دې چې پښتو او فارسی کښې د فرهنگ کلمه هم کارولې شي خو دغه فرهنگ کلتور سره معنوي فرق لري-- اصل کلمه همدغه کلتور ده چې جرړه یې په نورو ژبو کښې هم شته-- په ترکی کښې کلتور kulture دی خو د ترکی نه زړه ریښه یې جرمنی کښې د همدغه کلتور ده- چې نورو ژبو ته هم غزیدلې ده لکه په روسی سپینش پرتګالی او اطالوي ژبو کښې دغه کلتور بیا کلتورا cultura دی- د دغو ټولو ژبو د کلچر کلتور کلتور او کلتورا معنا یوه ده-- یعنې کر کرونده-- تخم په زمکه کښې اچول چې راشین شي او فصل ترې جوړ شي-- دغه د کر کروندې لغوي معنو نه چې اصطلاحي معنو ته راغلی دی نو مطلب یې دا جوړ شوی دی چې د ذهانت او پوهې په پټي کښې د شعور فکر او دانش تخم کرل چې عملي اظهار یې د ژوند تیرولو د سلیقي او روش یا دود دستور په شکل بیا د راشین شوي فصل درجه لري-- پښتو او فارسی نه علاوه په یادو شوو ژبو کښې د ټولو نه زړه ژبه لاطینی ده چې هلته هم دا کلمه کلتورا ده خو جرړه یې کولر colere ده چې پښتو کښې بیا جرړه --کرل -- ده-- کولر او کرل صرف د --ل -- او-- ر -- په مخکښې وروستو کیدلو بیخي یوه کلمه جوړېږي او معنا د دواړو یوه ده-- کرل- ځکه د پښتو اوسنۍ کلمه کلتور هر څو که د انګریزی په لاره د فرنچ نه راغلی ښکاري-- خو د کرلو په مفهوم کښې د لاطینی کولر سره حیرانونکی نژدیکت لري- په ګڼو ژبو کښې په یوه شریکه معنا دغه کلمه مونږ ته دا هم ښایي چې دا کلمه د انساني ژوند د هغه پړاو زیږنده ده چې انسان د کاپیز دور نه د زراعت یا کر کروندې دور ته داخل شوی دی ګویا زرګونه کلونه مخکښې دور-- او دا هم چې د کلتور بنیادي مفهوم همدغه دی چې د انسان په ذهن کښې د پوهې صلاحیت او شعور کوم بوتی یا تخم کرلی شوی دی د هغې زرغونیدل د ژوند د عملي څرګندونې په صورت کښې کلتور دی-- چې دغه عملي څرګندونه یا د ژوند تیرولو سلیقه به د هر قام ملت او ټولنې خپله وي- ځانګړې وي- سوچه او ساهو او د هر قسم

ملاوت نه به پاکه هم وي-- لکه تخم نه زرغون شوی فصل چې پاک سوچه او ساهو وي او د بل کوم تخم يا فصل ملاوت پکښې نه وي - او بس که د لغوي معنا کرل يا کر کروندې په بنياد مونږ د عربي د ثقافت په ځای کلتور وايو نو ښه کوو-- مونږ سره د دغه کلیمې جرړه شته-- خپله جرړه-- يعني - کرل- دغسې د لاطیني کولر -- گویا سالمه کلمه کلتور-

مینه والو سره د غالب د یو اردو غزل خپله پښتو منظومه ژباړه شریکول غواړم-

ټول چرته یو څه د گل په پانیو کښې عیان شو
څه ښکلي مخونه پټ په خاورو د انسان شو

هغه رنګارنګ چې د یارانو محفلونه وو
هغه ښایستونه مې له یاده ګریزان شو

دا د پروین ستوري چې د ورځې په پرده کښې وو
څه یې زړه ته راغلل چې د شپې راته عریان شو

قید کښې اخستلو نه یعقوب که د یوسف خبر
کسې یې سوري په دیوالونو د زندان شو

ورک دې رقیبان شي خو بس یو د مصر ښځې نه
ډوب چې نظرونه یې ښایست کښې د کنعان شو

دې د هجر شپه کښې دې د سترگو نه روان وي رود
بس خو گویا دواړه مشالونه چراغان شو

دغو پریزادو نه جنت کښې به بدل اخلو
خدای که هلته حوري کړي او یا چرته غلمان شو

خوب هم د هغه دې "هم دماغ او هم یې شپې خپلې
های په کومو لیچو چې زلفان دې پریشان شو

زه چمن ته څه لارم چې باغ هم تنی پرانستې
واړه بلبلان زما فریاد ته غزلخوان شو

هغه نظرونه خدایه ولې راته زړه څیړي
کوم چې له تور بخته راته جوړ لکه مژگان شو

ما منع کول خو راوتل د زړه نه وار په وار
ستنه او تار جوړ مي اسويلي چي د گريوان شو

ورغلم خو څه به يي جواب د زيرو وکړمه
ضايغ اثرات چي د دعا مي په دربان شو

ژوند کښي يي سرور وي خو چي جام د چا په لاس وي
دا مي د لاس کښي که رگونه مي د ځان شو

مونږه خدايي پرسته د مسلک رسمونه نه منو
ورک هغه قومونه شو اجزا چي د ايمان شو

غم سره بلد چي شي نو غم له سړي لري شي
درد مي دومره وليد تکليفونه مي اسان شو

په خلقه غالب که داسي هر وخت په ژړا وي نو
گوري دغه کلو ته اباد چي وو خو وران شو

اردو غزل----مرزا غالب

سب کهاں؟ کچھ لالہ و گل میں نمایاں ہو گئیں
خاک میں کیا صورتیں ہوں گی کہ پنہاں ہو گئیں!

یاد تھیں ہم کو بھی رنگارنگ بزم آرائیاں
لیکن اب نقش و نگارِ طاقِ نسیاں ہو گئیں

تھیں بناتِ النعشِ گردوں دن کو پردے میں نہاں
شب کو ان کے جی میں کیا آئی کہ عریاں ہو گئیں

قید میں یعقوب نے لی گو نہ یوسف کی خبر
لیکن آنکھیں روزِ دیوارِ زنداں ہو گئیں

سب رقیبوں سے ہوں ناخوش، پر زنانِ مصر سے
بے زلیخا خوش کہ محوِ ماہِ کنعاں ہو گئیں

جُوئے خوں آنکھوں سے بہنے دو کہ بے شامِ فراق
میں یہ سمجھوں گا کہ شمعیں دو فروزاں ہو گئیں

ان پري زادنو سے لیں گے خلد میں ہم انتقام
قدرتِ حق سے یہی حوریں اگر واں ہو گئیں

نیند اُس کی ہے، دماغ اُس کا ہے، راتیں اُس کی ہیں
تیری زلفیں جس کے بازو پر پریشان ہو گئیں

میں چمن میں کیا گیا گویا دبستان کُھل گیا
بلبلین سُن کر مرے نالے غزل خواں ہو گئیں

وہ نگاہیں کیوں بُوئی جاتی ہیں یارب دل کے پار؟
جو مری کوتاہی قسمت سے مڑگاں ہو گئیں

بس کہ روکا میں نے اور سینے میں اُبھریں پے بہ پے
میری آہیں بخینہ چاکِ گریباں ہو گئیں

واں گیا بھی میں تو ان کی گالیوں کا کیا جواب؟
یاد تھیں جتنی دعائیں صرفِ درباں ہو گئیں

جاں فزا ہے بادہ جس کے ہاتھ میں جام آ گیا
سب لکیریں ہاتھ کی گویا، رگِ جاں ہو گئیں

ہم موخہ ہیں ہمارا کیش ہے ترکِ رسوم
ملتیں جب مٹ گئیں اجزائے ایماں ہو گئیں

رنج سے خوگر بُوَا انسان تو مٹ جاتا ہے رنج
مشکلیں مجھ پر پڑیں اتنی کہ آساں ہو گئیں

یوں ہی گر روتا رہا غالب تو اے اہل جہاں
دیکھنا ان بستیوں کو تم کہ ویراں ہو گئیں

ژبہ خنکہ پیدا شوې ده

دا پوښتنه ډیره کړوي چې ژبه خنکه پیدا شوې ده او انسانانو خنکه زده کړې ده ... ما مناسبه دا
وگنله چې د ژبپوهنې د علمي او دقیقو نظریو او بحثونو په ځای که لنډه او اسانه خبره وشي نو
شاید زیات خلق پرې پوهه شي- اسانه خبره خو دا ده چې--

د ژبې د پیدا کیدو په اړه نظریې ډیرې دي خو دوه پکښې غټې او جوتې نظریې دي--- یوه الهامي یا مذهبي چې ژبه د انسان پیدا کیدو سره سمه پیدا شوې ده او ورومبي انسان ته د خالق له خوا ورکړې شوې یا الهام شوې ده--- او دویمه نظریه ساینسي ده چې انسان په ارتقايي شکل د حیوانیت نه د انسانیت په لور سفر کړې دے او دغه ارتقايي سفر کښې یې ژبه هم تدریج سره د ټولنیزې مشاهدې نه زده کړې صفا کړې او خوره کړې ده--- ورومبي اوازونه یې چې د یو څیز په لیدو له ځلي وتي دي هغه یې پاڅه علامتونه جوړ کړي دي--- دغسې یې د وخت تیریدو سره د لفظونو ذخیره زیاته شوې ده --جملې یې جوړې کړې اوږدې کړې او صفا کړې دي او د یوې بلیغې ژبې مقام ته رسولې دي چې زرگونه کلونه پرې لکیدلي دي--- شروع کښې چې انسانان شمیر کښې کم او محدوده جغرافیه کښې وو نو ژبه هم یوه وه--- انسانان چې زیاتیدل او جغرافیه یې خوریدله او بدلیدله نو یوې ژبې نه لهجې وتلې او بیا ځانله ژبې جوړیدلې او خبره تر دې راغله چې اوس په اربونو انسانان دي او په زرگونو ژبې دي-----

هسې خو دغه دواړه نظریې د یو بل متضاد ښکاري-- خو د دغو دواړو نظریو نزدیکت هم کیدی شي که حضرت ادم علیه السلام محض ورومبی مذهب انسان وگنلې شي- ورومبی پیغمبر یې وگنلې شي او دغسې د حضرت ادم نه مخکښې د حیوانیت نه تر انسانیت پورې ارتقايي پړاوونه یې هم تسلیم کړی شي-- او د ادم په اړه الهامي اشارې د یو فرد په اړه نه بلکې د ادمیت او انسانیت په اړه وگنلې شي-- د قران حکیم د سوره ال عمران د یو ایت نمر ۳۳ --- ان الله اصطفی ادم و نوحا و ال ابراهیم و ال عمران علی العلمین- نه علاوه چې چرته هم ادم یاد شوی دی نو د یو فرد یادول ترې واضح نه دی بلکې د ادمیت په لور مجموعي اشارې ښکاري-- او دغه ذکر شوي ایت کښې هم ادم ته ورومبی انسان نه دی ویللی شوی--- که داسې تعبیر او تفسیر یې درست وي نو بیا د ژبې د پیدایش په اړه هم دواړو نظریو کښې تضاد ختمیږي- او د الهامي نظریې ترمخه هم د ژبې زدکړه هم هغه ارتقايي او پړاو په پړاو زدکړې ته راځي- چې د حضرت ادم علیه السلام تر دوره تکمیل او کمال ته رسي- شاید دیني عالمان دې لړ کښې ښه لارښودنه وکړی شي--

زما سرکاري وظیفه خو د قاید اعظم پوهنتون اسلام اباد د پاکستاني مطالعاتو په څانگه کښې ده خو دفتر ته وخت په وخت د مختلفو څانگو سره تړلي شخصیات راځي- مذهب تاریخ سیاست فلم ډرامه او د ټولو نه زیات ادب سره تړلي شخصیات - د پاکستان د هرې صوبې شخصیات-- خو زه هر چا سره بحث په پښتنو او د پښتنو په سیمه کوم-- دغو سیاسي شخصیاتو کښې په ځانگړې توگه د افراسیاب خټک او فرحت الله بابر نه پس نن ډیر دروند شخصیت اویس غني سره ډیر د خوند بحث او مکالمه وشوه-- اویس غني د پښتونخوا گورنر هم پاتې شوی دی او د بلوچستان یعنی جنوبي پښتونخوا هم-- د سیمې په سیاست او تاریخي پس منظر یې درې کتابونه هم چاپ دي-- نن مو چې د پښتنو په سیاسي تاریخي او جغرافیایي صورت حال خبره وکړه نو ډیر خوشاله شوم چې مونږ داسې گورنران هم لرو چې دانشوران هم دي-- د پښتونخوا گورنرانو کښې یواځې اولف کهیرو نه وو چې دانشور وو-- مونږ ورته ارباب سکندر خان خلیل نه پس اویس احمد غني هم پیش کولی شو-- د دغسې شخصیاتو زما خوا له راتگ خپل ویاړ گڼم -- مننه یې کوم-- او د علمي بحث او مکالمې نه یې خوند اخلم-- تل دې راشي -- د پوره درناوي او وقار سره دې راشي--

اتم فیل

په اسلامیه کالجیت سکول کښې په اتم کښې فیل شوی وم. د دغه دریو سړو د لاسه. د ډیر خواهش لرلو باوجود د سکول واکدارو د ساینس مضمون وییلو ته پرې نه بنوډم. کال مې ضایع نه شو خو ارتیس ته یې ور دیکه کړم. ما سره پکار هم دغسې وه چې د دغو دریو عقیدت مند وم. د پنځم صنف نه به سنیما ته تلیم. هره هفته کښې دوه یا درې فلمونه کتل زما شغل وو. د پلار وړوکي شان د کلي کریانه دکان نه به مې پیسې پټولې. څه موده کښې د دکان صحت هم لکه د شوگر د مریض پریوتو. د دغو دریو سړو د لاسه -- بدرمنیر لیجنډ وو خو زما د دغو دریو اداکاری خوبه وه. ورومې فلم مې زخمونه کتلې وو پکچر هاوس کښې. دغه درې واړه پکښې موجود وو. بس بیا خو خیبر بازار او کابلې لکه چې زما کور شو. د بازار دوکاندارانو هم پیژندلې وم. کله ناولټی او تصویر محل سنیما او کله ارشد -- ایینه -- صابرینه او امان سنیما -- بیا ناز سنیما -- شمع -- فردوس. او میټرو ته به مې هم پښه ور اوږده کړه. تردې چې د پېښور یونیورسټی اغا خان اډیټوریم -- د صدر پي اے ایف -- کیپیټل او فلک سیر هم رانه نه وې خلاصې. د دغو دریو سړو د لاسه. اردو فلمونه مې هم کتل خو اصلي میدان مې د پښتو وو. پښتو کښې تقریبین دیارلس سوه فلمونه جوړ شوي دي چې ما به پکښې زرو ته نژدې کتلې وې. زما ارمان وو چې دغه درې سړي چرته نیغ په نیغه ووینم. ورپسې لاهور ته هم تلې وم شاه نور -- ایورنیو -- او باري -- درې واړه سټوډیو گاني مې کتلې وې خو دغو دریو سړو کښې مې یو هم ونه لیدلی شو. چې قسمت مې وو نو ټولو نه اول مې امان ولیدو. -- څلیریشټ کاله مخکښې په ډي ابي خان کښې چې زه لیکچرار شوم -- بس بیا مو تله راتله شو تر دې چې امان به اسلام اباد ته هم زما لیدو له راتلو خو اوس کمزوری دی. تعلق مو تر ننه دی. -- بیا مې اصف خان ولیدو پنځلس کاله مخکښې د پېښور پریس کلب کښې د بدرمنیر په اړه یو تقریب کښې دواړه ویناوال وو. تعلق مو تر ننه دی. -- بیا مې جمیل بابر ولیدو هم هغه پریس کلب کښې لس کاله مخکښې. راشه درشه مو تر ننه ده دومره مینه کوي چې څو واړه تر اسلام اباده ناستو او لیدو له راغلی دی. -- درې واړو ته مې ویلې دي چې ستاسو د لاسه اتم کښې فیل شوی وم نو ساینس نه یې ارتیس ته لیږلی وم. ځکه مو تر ننه احسان منم چې ساینس کښې ما نه هیڅ نه شو جوړیدی. -- چې ارتیس ته راغلم نو ستاسو په وجه په لار شوم. ادب سره اشنا شوم. تر دې چې لیکوال شوم. ستاسو فلمونو نه مې چې څه زده کړي دي نو ډیرو کتابونو نه مې هم نه دي زده کړي. ځکه چې فلم علم ورکوي خو د تفریح په لاره. ځکه خو یاد پاتې کیږي. او ځکه خو په انساني ژوند اثر پریږدي. ستاسو د فلمونو په وجه مې د ژوند د مختلفو کردارونو مشاهده وشوه. -- او هغه مشاهده مې د لیکونو او تجربو برخه جوړه شوه. -- تر دې چې د هغه پخوانو تجربو او مشاهدو په مرسته مې. -- پښتانه په فلمي نړۍ کښې. -- کتاب هم ولیکلو. پښتو مې دایمي خپله کړه او پښتو هم راسره پښتو وکړه. د ژوند خوشحالي مسرت او خوږې شیبې یې را په برخه کړې. -- ستاسو په وجه. -- تاسو سره د مینې لرلو په وجه. زما د ژوند دغه اړخ ډیرو ملگرو او مینه والو ته ښکاره نه دی. -- که څوک ورته لوفري وایي او که نور څه. -- خو زه یې غنیمت ګڼم. -- زه یې د ژوند راحت ګڼم. -- د پښتو فلم هغه دوران لاړو خو تاسو سره زما د رفاقت دوران راغلو. لکه چې ما سره هم هغه د حمزه بابا توقه وشوه.

تا له پوهه راغله د ځوانۍ سره
ما له هله راغله چې ځواني لاړه

څومره خوش نصيبه يم چې اتم کښې فيل شوی وم-- دا موجوده شناخت او دژوند سکون هيڅ به نه وو که اتم کښې فيل شوی نه وی-

تعقل او تخیل

تعقل په عقل ولاړ دی او تخیل په خیال-- خیال کول هر څوک کولی شي خو خیال جوړول صرف تخلیق کار کولی شي- تعقل د خارج نه دلیل راوړي او تخیل د داخل نه - خارج یعنی د انسان د ذات نه بهر مادي کاینات او داخل یعنی د انسان د ذات دننه تصوراتي دنیا - ځکه تعقل معروضي دی یعنې ثابتې نتیجې ښايي او تخیل موضوعي دی خپلې متحرکې نتیجې ښايي - تعقل تحقیق کوي او تخیل تخلیق کوي- تعقل په علم یعنې ساینس او فلسفه کښې کار کوي او تخیل په هنر او ادب کښې یا په ټولو زیبا هنرونو کښې کار کوي- تعقل د مخکښې نه د موجود جهان دریافت کوي او تخیل د نوي جهان تخلیق کوي- تعقل د مادي نړۍ سره کار لري او تخیل د معنوي جهان سره- تعقل رښتیا لټوي او تخیل ښکلا لټوي-

گویا د دواړو فطرت جدا دی او دواړه په جدا جدا لارو سفر کوي خو بیا هم کله کله دواړه له یو بل نه مرسته اخلي- گویا تعقل که د کوم مادي حقیقت په لټون وي نو ورومبی ورته خیالي مفروضي جوړوي-- بیا یې رد کوي بیا یې جوړوي - دغه عمل یې د تخیل دی خو اخر هم چې حقیقت درک کړي نو نتیجه یې په تعقل تمامه شي- دغسې تخیل هم دی چې هغه کله د یو نوي معنوي او خیالي جهان تخلیق د ښکلا زیږولو د پاره کوي نو ورته د یو منطقي ربط او توازن ضرورت وي- دغه منطقي ربط او توازن یې د تعقل کار دی خو د نوي معنوي جهان د تخلیق په صورت کښې نتیجه یې تخیلي وي-- لکه یو شاعر چې د ښکلا زیږولو په خاطر یو نوی خیالي تصویر وړاندې کول غواړي نو عناصر به د مادي کاینات نه راخلي-- عناصرو ته علامت تشبیه استعاره او ترکیبونه به د ژبې نه راخلي او بیا به د ابلاغ نه مخکښې یو خیالي یا تصوراتي تصویر ته د نوي شکل ورکولو د پاره د ترتیب تنظیم او توازن نه کار اخلي- تر دې ځایه عمل خو یې تعقلي دی - خو چې نوی تصویر پېش کړي نو هغه بیا تخیلي وي او مقصد یې د ښکلا زیږول وي - دا کار د شاعر نه علاوه مصور موسیقار سنگتراش او اداکار هم کوي-- خو فلسفي او ساینسدان داسې نه کوي- د هغه مقصد د حقیقت درک کول وي- د ښکلا زیږول نه-

که دغه دواړه متضاد صفتونه تعقل او تخیل د یو بل نه مرسته اخستلی شي او کله کله خپلې لارې یو کولی شي نو په ټولنه کښې مونږ انسانان هم که دغه فطرت نه یا د فطرت دغه قانون نه سبق واخلو او د تضاد او اختلاف باوجود د یو بل نه مرسته واخلو د یو بل په کار راشو یو بل سره لارې یو کړو نو شاید چې دا به د تعقل هم تقاضه وي ځکه چې انسان د انس نه دی او عقلي غوښتنه یې د انسیت ادراک کول دي-- او بیا دا به د تخیل هم تقاضه وي چې انسان ښکلا غواړي د ښکلا زیږون په هم دغه انساني نږدیکت کښې دی--- تعقل هم شاد او تخیل هم اباد-

همیشه وي نرم چوب غذا د کرم
شیدا مه شه مرد خالی له سیاسته

وضاحت---

دا شعر گران نه دی خو شاید د چوب او کرم تګو پکښې لږ مشکل پیدا کړی وي -- چوب لرګي ته وایي او کرم هغه چينجي يا وینه دي چې لرګي دننه نه خوري خو بهر نه لرګي روغ او سلامت ښکاري ګڼي حقيقت کښې وینو دننه خالي کړی وي او د لرګي طاقت او مضبوط والی یې ختم کړی وي -- اوس خبره اسانه شوه چې شیدا څه وپیل غواړي -- شیدا مرد د پاره د سیاست پوهه طاقت قوت او صلاحیت لرل لازم ګڼي -- دلته یو خو مرد نه مراد یواځې سړی نه دی بلکې ښځه هم ده خو چې مردانګي یعنې قوت صلاحیت او زیرکتیا ولري -- لکه خوشحال بابا چې یو شعر کښې تکره ښځې د پاره د سړی کلیمه راوړې ده - بل سیاست هم د غور وړ دی چې کله کله سیاست په منفي معنو کښې مکر فريب او چالاکی ته وپیلې شي خو شیدا په مثبت معنو کښې راوړی دی -- مثبت معنا یې څه ده -- غور وکړئ -- سیاست اصل کښې د عربی ټکی دی -- مطلب یې دی هغه صلاحیت قوت پوهه او زیرکتیا لرل چې د یو ملک قام او ملت مشري نګراني او سمبالول پرې وشي -- عربی کښې ګورنر او د ملکي امورو سمبالوونکي ته مسیاس وایي -- یعنې سیاست لرونکی یا سیاسي اهلیت لرونکی -- دغه سیاست ټکی په اردو فارسی او ترکی ژبو کښې هم په دغو معنو کښې راوړلی شي -- اوس د شیدا په شعر غور وکړئ -- چې چوب او کرم یعنې لرګي او چينجي یې ولې یاد کړي دي -- د کور یا کوټې چت دغه کور یا کوټه د باران طوفان او هر افه نه محفوظ ساتي او چت په لرګو ولاړ وي -- لرګي که بهر نه ښکاري سلامت خو دننه وینو خوړلی او خالي کړی وي نو هغه خو بیا نه د چت بوج اوچتولی شي او نه کوټه د افتونو نه محفوظ ساتلی شي -- او نرم لرګي خو تل د وینو خوراک وي -- دغه مثال د نرم مزاجه ساده او بی طاقت انسان هم وي یعنې په هره خبره دهوکه خورونکی انسان هم لکه د نرم چوب وي ډیر زر یې وینه وخوري او دننه نه یې خالي کړي -- د پوهې زیرکتیا صلاحیت او قوت نه خالي انسان - بس مرد هغه دی چې د نرم چوب غوندې ساده او بی طاقت نه وي -- د خپل قام او ملت بوج هم اوچتولی شي او خپل قام او ملت لکه د مضبوط چت د طوفانونو او افتونو نه هم بچ کولی شي -- بس مرد دی دغه قسمه سیاست یعنې پوهې صلاحیت او د قامي بوج اوچتولو طاقت نه خالي نه شي لکه د نرم لرګي چې وینو خوړلی وي او د چت بوج نه شي زغملی -- ګویا مرد هغه دی چې وینو خوړلی نرم لرګي نه وي بلکې د سخت او طاقتور لرګي غوندې د قامي بوج اوچتولو صلاحیت لرونکی وي -- ځکه دی مرد چرې هم له سیاسته خالي نه شي لکه د چينجو خوړلي خالي لرګي --

نن د اردو ژبې د ډیر لوی ترقي پسند شاعر او ښکلي انسان ساحر لدهیانوي د وفات ورځ ده -- په دې مناسبت د هغه د یو شاهکار نظم -- تاج محل -- پښتو ژباړه ملګرو سره شریکوم -- دغه نظم ساحر مرحوم د شکیل بدایوني د یو نظم په جواب کښې لیکلی وو چې بدایوني مرحوم خپل نظم کښې د تاج محل او ورسره تړلي د شاه جهان بادشاه د مینې د روایت ډیر صفتونه کړي وو --

تاج محل

زه تاج محل دا ستا د مینې علامت هم منم
دغه ښایسته وادی سره دې عقیدت هم منم
خو زما ګله ما له بل چرته دیدن راوړه
وي په شاهانو د خوارانو گذر څه د پاره

په کومه لاره چې وي نخبني د شاهانو پر تي
 په هغه لاره د ميينو سفر څه د پاره
 زما گلابه هغه پتي علامي د وفا
 کاش چې ليدلي دي وي رعب او نبناني د وفا
 د مرو شاهانو په قبرونو باندې مسته ياره
 خپلو تياره تورو کورونو ته نظر خو وکړه
 بلې په ډيرو په دنيا کبني وي لمبي د ميني
 چا وي چې نه به وي رښتونې يې جذبي د ميني
 خو د هغوي د ميني داسې اواز نه وه
 چې مفلسان وو نو د ميني يې چرچه خو نه وه
 دا محلونه ديوالونه قلاگاني پلني
 دا د جابرو بادشاهانو د عظمت دي ستنې
 دا چې د وخت په سينه داغ يې د ناسور غوندي دي
 زمونږه وينې يې چې څښلي رنگ يې سور غوندي دي
 زما محبوبه دوي به هم وي چرته مينه کړي
 چې خپل هنر يې ښکلي شکل ته خلا ورکړي
 خو د پلرونو د قبرونو يې نشان نشته
 ځکه چراغ چرته بل شوی پرې روښان نشته
 دا چمن زار" دا د جمنا غاړه او گوره محل
 دغه سينگار په ديوالونو او محراب ته کتل
 يو شهنشاه چې به وو مست د خپل دولت په نشه
 زمونږ د خوارو محبت پورې خندا کړي ده
 نو زما گله ما له بل چرته ديدن راوړه

اردو نظم ---- ساحر لدهياني

تاج تيرے ليے اک مظہر الفت ہی سہی
 تجھ کو اس وادیء رنگیں سے عقیدت ہی سہی
 میری محبوب کہیں اور ملا کر مجھ سے
 بزم شابی میں غریبوں کا گزر کیا معنی؟
 ثبت جس راہ میں ہوں سطوتِ شابی کے نشان
 اس پہ الفت بھری روحوں کا سفر کیا معنی؟
 میری محبوب پس پردہ تشہیرِ وفا
 تو نے سطوت کے نشانوں کو تو دیکھا ہوتا
 مردہ شاہوں کے مقابر سے بہلنے والی
 اپنے تاریک مکانوں کو تو دیکھا ہوتا
 ان گنت لوگوں نے دنیا میں محبت کی ہے

کون ڪهتا ٻه ڪه صادق نه تهه جذبه ان ڪه
 ليڪن ان ڪه ليه تشهير ڪا سامان نهين
 ڪيونڪه وه لوگ بهي اپني هي طرح مفلس تهه
 يه عمارات و مقابر يه فصيلين يه حصار
 مطلق الحڪم شهنشاهون ڪي عظمت ڪه ستون
 سينه دهر ڪه ناسور مين ڪهنه ناسور
 جذب ٻه ان مين تره اور مره اجداد ڪا خون
 ميري محبوب! انهن بهي تو محبت هوگي!
 جن ڪي صناعي نه بخشى به اسه شڪل جميل
 ان ڪه پيارون ڪه مقابر ربه به نام و نمود
 آج تڪ ان په جلائي نه ڪسي نه قنديل
 يه چمن زار يه چمن ڪا ڪناره، يه محل
 يه منقش درو ديوار يه محراب يه طاق
 اڪ شهنشاه نه دولت ڪا سهارا له ڪر
 هم غريبن ڪي محبت ڪا اڙايا به مذاق
 ميري محبوب! ڪهن اور ملا ڪر مجه سهه

بنييري

واحد يي بنيره ده او جمع بنييري- فڪر مي دي لور ته لارو چي ڊيرو ڙبو ڪيني بنييرو د پاره
 خانگري ڪليمه هم نشته- لڪه عربي ڪيني لعنت وييلي شي او فارسي ڪيني نفرين چي دغه دواره
 بس د ناخوڻي څرگندونه ده خو د پڻتو د بنييرو غوندي معنويت او ڪيفيت پڪيني نه محسوسيري-
 په خنو ڙبو ڪيني خو ورته د دعا متضاد ڪليمه راوړلي شي چي خانگري ڪليمه لري نه -- لڪه اردو
 ڪيني بد دعا يا انگريزي ڪيني ill will يا evil wish-البته په يوناني ڪيني راغلي ڪليمه يي
 خانگري هم ده او پڻتو ته نڙدي هم-- ڪتاره -- د واحد په شڪل-- او پڻتو ڪيني --بنيره-- د واحد
 په شڪل- خو پڻتو ڪيني بيا دعا د پاره خانگري ڪليمه نشته او بنيره يا بنييري د خانگري ڪليمي په
 توگه شته- او دا هم چي بنييري زياتي د بنحو له خوا ڪيري او بيا دا هم چي بنييري د ڪلتور سره هم
 ٿينگه اړيڪه لري- د پاسه پري دا چي بنييري ڪمزوري خلق ڪوي زورور خو وهل ڪوي- نو دي نه
 خو دا مطلب هم راووي چي پڻتنه ٿولنه ڪيني بنخي په سرو لاس نه شي اوچتولي- بس بنييري
 وکري- بنخي په غصه ڪيني هم سرو ته يو قسم احترام لري چي د لاس اچولو په خاي بنييرو ته
 ڪيني- په نورو ٿولنو ڪيني بنخي هم لاس اوچتوي او هم د سرو مقابله ڪوي - د بنييرو دا شڪل هم
 مهذب دي چي د طاقت لرلو باوجود ڏوڪ د بنييرو په صورت ڪيني معامله خداي ته وسپاري- پڻتو
 ڪيني راته دا هم خانگري خبره بنڪاري چي ڪله ڪله بنييري د دعا شڪل واخلي- لڪه حمزه بابا چي
 وييلي دي-

خداي دي مين ڊير ڪا چي بنييري ڪوي
 نور راله هيڄ چل د دعا نه راخي

پښتو کښې راته دا هم د نورو ژبو په مقابله کښې زیاته ځانگړتیا ښکاري چې څوک ځانته د دعا په ځای ښیرې وکړي- لکه اسیر منگل چې وایي-
چې ستا د مخ کتاب کتلو ته اوزگار نه شومه
خداي دې ما مړ کړي د دې ډیرو کتابونو شاته-

دا هم د غور وړ ده چې په نورو ټولنو کښې په ځانگړي ډول په مغربي ټولنه کښې د ښیرو تناسب پښتو نه کم دی - دغه کم تناسب یې دا ښایي چې دغو ټولنو کښې روحانیت کم دی-- عقیدوي اعتماد کم دی او په مقابله کښې یې تشدد زیات دی--
په کلتوري تناظر کښې پښتنه ټولنه کښې د ښیرو رنګارنګي هم زیاته ده-- د ښیرو خپله ژبه ده -- خپل اسلوب یې دی- او دا هم چې ځنې ښیرې د عمومي رواج برخه ده یعنې هسې بې مقصدې ښیرې د عادت په توګه کولی شي لکه مور چې وړوګي ماشوم ته او یا ځان ته ښیرې کوي-- تباښه شي- لاسونه دې مات شه- روند شي- په ټپو شي-- شمکور شي - سر مې وخورې- شیرې مې وخورې- زمکه درباندي ډکه شه- کټ سره مې روان شي- ځواني مرګ روان شي-- د پلار سر وخورې- شیرې دې ووهه-- په بلا مات شي- تاله د چا راغلي راشه-- او داسې نور-
د ښیرو یو اړخ نفسیاتي هم دی- چې د داخل بوج او غبار ورسره کم شي-- زړه ورسره سپک شي-- درد ورسره کم شي- ما ته یې دا اړخ هم مثبت ښکاري-
نور اصل ښیرو ته نه د ژبې ضرورت شته او نه د لفظونو- بس د دردیدلي زړه نه وتلي یو اه او سور اسویلي ضرورت وي چې اسمان هم په حرکت کښې راولي- هغه د کاظم خان شیدا خبره- چې نفس زما د اه سرکشي وکا
فلک لاندې خپله شمع تر دامان کا

د خواجه میر درد اردو غزل او زما پښتو ژباړه د ملګرو په خدمت کښې --

څه خو رشته د صنم شته زما د ځانه سره
د زړه درزا مې ده ترلې د جانانه سره

د لیونو غوندې لاسونه زورور لرمه
چې ټوله شپه مې وي پرزولي د گریوانه سره

د جفاکارو زړه به خامخا د کاتي خو وي
توره هم کار لري د کاتي د سووانه سره

مسیحايي که دې ته وایي نو مطربه بڼه ده
ژوند به کوو ستا د رباب د هره تانه سره

درده هر څو که په ښکاره یمه کمزوری میړی

خو ولي شخړه مي راغلي سلیمانہ سره

اردو غزل ----خواجہ میر درد

ربط بے ناز بتاں کو تو مری جان کے ساتھ
جی بے وابستہ مرا ان کی ہر اک آن کے ساتھ

اپنے ہاتھوں کے بھی میں زور کا دیوانہ ہوں
رات دن کشتی ہی رہتی بے گریبان کے ساتھ

جو جفا جو ہیں انہیں سنگ دلی لازم ہے
کام تلوار کو رہتا ہے سدا سان کے ساتھ

گر مسیحا نفسی ہے یہی مطرب تو خیر
جی ہی جاتے ہیں چلے تیری ہر اک تان کے ساتھ

درد ہر چند میں ظاہر میں تو ہوں مور ضعیف
زور نسبت ہے ولے مجھ کو سلیمان کے ساتھ

انسان او لیک

انسان پہ دی زمکہ څومره زور دی دا بیل بحث دی خو انسان لیک کله پیژندلی دی دی لږ کښی د ارکیالوجی یعنی زمک کنستنی ماهران زمونږ مرسته کوي-- د دغو ماهرانو تر مخه یوه خبره دا کیږي چې د طوفان نوح د وخت ځنی خښتې داسې موندلی شوي دي چې پرې جوړې نڅښې د لیک تاثیر ورکوي-- دویم دا چې حضرت ادریس علیه السلام ته د ابجد علم ورکړی شوی وو-- خو دغه دواړه حوالې مستندي نه شي گڼلی ځکه چې ثبوتونه یې نه شي وړاندې کولی - البته کومه چې مستنده حواله گڼلی شي هغه د تاملس هایډ او ځنو نورو ماهرانو د څیړنې تر مخه دا ده چې پخواني سومیر یا اوسني عراق کښې د اریم یا ار په مقام د خاورو خټو ځنی تختی موندلی شوي دي چې تصویري ځاكي او نشانات لري خو تفهیم یې نه شي کیدی چې مطلب یې څه دی--- دا درې زره څلور سوه کاله د حضرت عیسی علیه السلام نه پخوانی تختی دي--- همدغه سومیر کښې چې درې زره قبل مسیح کښې په تختو کوم لیک موندلی شوی دی هغه د تفهیم قابل دی چې ژبه یې سومیري ده او لیک میخي یا پیکاني دی-- پیکان غشي ته وایي یعنی د میخ یا غشي غوندي نشانات دي-- دغه نشانات هم د ابجد یو شکل دی خو تفهیم یې شوی دی-- مصر کښې دغه لیک لږه موده پس نور هم منظم او صفا شوی دی- تر دې چې یو نیم زر کلونه قبل مسیح کښې مصر په ورومبي ځل د دوه ویشت حرفونو ترتیب هم ورکړو- دغه ټول لیک به د بني نه گس طرف ته کیدلو- چین په دولس سوه قبل مسیح کښې خپل حروف جوړ کړل او لیک به یې د پاس نه لاندې طرف ته کولو- یونان په اووه سوه قبل مسیح کښې خپل حروف وضع کړل او لیک به یې گس نه بني طرف ته

کولو- لږ وروستو لاطینی کبني هم د یونان غونډې انداز خپل کړی شو-- هند کبني ویدونه د دوه زره قبل مسیح د وخت دي خو د لیک نمونه يي په سنسکرت ژبه کبني د پنځه سوه قبل مسیح نه -زړه نشته

دغه ټول لیکونه د خاورو خټو او کاڼو په تختو لیک دي چې دې نه پس بیا په خرمن د لیک اغاز شوی دی--- د کاغذ د نوي شکل ایجاد د چینیانو دی چې ورومبی به يي د ونو په پاپر تنه او لرگي لیک کولو -- دغه پاپر ته یونانیانو بیا د پیپرس نوم ورکړو چې نوي انگریزی کبني ترې پیپر یعنی کاغذ جوړ شو-- زمونږ د پښتنو سیمه بخشالي مردان کبني چې کومه د لیک نمونه د قبل مسیح دور موندلې شوې ده هغه هم د لرگي په تخته لیک ده او ژبه يي سنسکرت ته نژدې ده چې په هغې ما -خاتله لیکنه کړې وه

د انسان د لیک په لور دغه راتګ ډیر د وروستو دور دی ځکه چې د ویل ډیورانټ د څیړني تر مخه --په زمکه د انساني ژوند نڅېني د څلویښت زره قبل مسیح دور موندلې شوې دي گویا انسان ډیره اوږده موده د ډیرو سختو پړاوونو نه پس د لیک په لور راغلی دی چې د ادب زړې نڅېني يي هم په سومیر او یا مصر کبني نن نه تقریب پنځه زره کلونه پخواني دور کبني تر لاسه کيږي--- دغه ادب په اولسي قیصو اډانه لري

و انا لموسعون

د دغه قراني اعلان تر مخه کاینات وسعت مومي او پراخېږي-- په مصري سومیري اشوري او یوناني تهذیبونو کبني د فلکیاتو او کاینات په اړه ډیرې اشارې موندې شي خو د اسماني کرو او - کاینات د خوریدلو او وسعت په اړه پکبني معلومات نه تر نظره کيږي زمونږ نمر اصل کبني یو ستوری دی چې رڼا يي زمونږ زمکې ته اته منټه او شل سیکنډه کبني رارسي--رڼا په یو سیکنډ کبني یو لاک شپږ اتیا میله سفر کوي--نو یو کال کبني چې دغه رڼا څومره سفر کوي هغې ته یو لایت ایږي یا یو نوري کال وایي--نمر نه پس چې زمکې ته کوم نژدې ستوری دی هغه پراکسیما سینتاري نومېږي چې فاصله يي زمکې نه څلور نوري کاله ده--بیا ورپسې نژدې ترین ویگا ستوری دی چې فاصله يي شپږ ویشته نوري کاله ده--بیا ډینیوب دی چې فاصله يي پنځلس سوه نوري کاله ده--او داسې یو کهکشان کبني په کروړونو ستوري وي چې فاصله يي تدریج سره زیاتېږي--زمونږ نمر په ملکي وی کهکشان کبني دی چې د خپل مرکز نه یی فاصله درې لکه نوري کاله ده--ملکي وی سره بل نژدې کهکشان --اینډرو میډا --دی چې د ملکي وی نه هم زیات ستوري په لا زیاته فاصله لري-- دغسې د کهکشانونو شمیر هم د کروړونو نه زیات دی-- د ساینس ماهرانو دا معلومه کړې ده چې د دې ستورو او کهکشانونو په شمیر او فاصله کبني په هره لمحۀ اضافه کيږي--کهکشانونه او ستوري په انتهای تیز رفتار په فضا یا خلا کبني زغلي--او دغسې کاینات په هره لمحۀ وسیع کيږي--د ساینس په دنیا کبني دا هر څه په څرګند ډول په 1929 کبني معلوم شول کله چې ایډوین هبل جدید طاقنور ټيلي سکوپ ایجاد کړو--خو قران حکیم دا اعلان څوارلس نیم سوه کاله پخوا کړی وو --والسما بنیناها باید و انا لموسعون-- مونږ اسمان په لاسونو یعنی قدرت او طاقت جوړ کړو او مونږ وسعت ورکړو-- اسمان یا سما په عربی کبني پورتنی فضا ته او د ساینس په اصطلاح کبني زمکې نه چاپیره ویر کاینات ته ویلی شي-- انسانیت د

پاره په خصوصي ډول دا هم د غور نکته ده چې د هبل ټيلي سکوپ نه مخکېني انسانيت ته د کایناتو د وسعت دغه رازونه په څرگند ډول معلوم نه وو نو بيا د قران دغه اعلان بغير د خالق کاینات نه د چا کيدی شي. او په مجموعي توگه هم دا څومره د غور نکته ده چې دا موجوده کاینات به څومره وسیع وي--- نور به څومره وسعت مومي-- دغه وسعت به تر کومي مومي-- انساني علم به د کاینات د څومره برخي ادراک کړی وي او د څومره برخي ادراک به راروان وخت کبني وکړی شي--- ما ته خو داسي محسوسیږي چې انسان به په زرگونو لکونو کلونو پس هم بلکې همیشه به لکه د علامه اقبال هم دغه وايي چې--
 يه کاینات ابهي ناتمام هے شاید
 که آرهي هے دمدام صدایه کن فیکون

---د فیض احمد فیض د یو اردو غزل پښتو منظومه ترجمه مینه والو ته په مینه وړاندې کوم

دونوں جہاں تیری محبت میں ہار کے
 وہ جا رہا ہے کوئی شب غم گزار کے

ویراں ہے مے کدہ خم و ساغر اداس ہیں
 تم کیا گئے کہ روٹھ گئے دن بہار کے

دنیا نے تیری یاد سے بیگانہ کر دیا
 تجھ سے بھی دلفریب ہیں غم روزگار کے

اک فرصت گناہ ملی وہ بھی چار دن
 دیکھے ہیں ہم نے حوصلے پروردگار کے

بھولے سے مسکرا تو دیے تھے وہ آج فیض
 مت پوچھ ولولے دل نا کردہ کار کے

پښتو ترجمہ

ستا په مینه یی لوگی دین او دنیا کړه
 یو سړي زړه چاودې توره شپه سبا کړه

میکده وړانه ساغر او خم خفه دي
 د سپرلي ورځو هم تا پسې ژړا کړه

ستا د یاد نه دنیا داسې نا اشنا کړم
 ستا نه هم د روزگار غم زیاته خلا کړه

د گناه موقع يی راکړه خو دوه ورځې
د خالق په حوصله هم سترگې وا کړه

بي خیالی کښې خو مسکې شوله نن فیضه
چپ شه زړه مې ورپسې جوړه غوغا کړه

پښتونخوا

د کال ۲۰۱۰ نولسم ۱۹ اپریل وو چې دې وطن کښې د پښتنو صوبه ده-- این ډبلیو ایف پي-- غونډې مجهول نوم نه د --خیبر پښتونخوا-- په نوم ونومولې شوه--دې سره داسې دعوی هم رامنځ ته شوې چې صوبې ته مو خپل نوم ورکړو خو دې ته یې نه کتل چې پښتونخوا خو د پښتني سیمې تاریخي نوم دے چې څلور زره کاله زړه ریښه لري-- په رګوید کښې چې د پښتنو سیمې ته --پکهت-- ویلې شوي دي نو ریښه خو یې همدغه پښتنه ده--- په ایراني نوشتو او اوستا کښې-- بخد-- په یوناني لیکونو کښې-- پکتویک او پکتا - هم دغه پښتنه ریښه لري-- چې وروستو ترې د پکتیکا او پکتیا نومونه هم راوتی دي--- بیا سلیمان ماکو چې کال ۶۱۲ هجري کښې خپل کتاب تذکره الاولیا کښې دغه سیمې ته --پښتنخا-- ووییل نو دا خو نیغ په نیغه همدغه پښتونخوا نامه وه خو په څرګند ډول ده-- پښتونخوا-- کلیمه په ورومې ځل د اخون درويزه په مخزن کښې راغلې ده-- --بیا خوشال بابا هم ویلي دي چې نوره واړه پښتونخوا په ځای میشته ده خو یو زه دې زمانې پکښې منصور کرم --احمد شاه بابا هم ووییل چې د ډیلي تخت هیرومه چې رایاد کرم زما د ښکلي پښتونخوا د غرو سرونه نو دغه نامه د دې وطن سیاستدانانو څنګه صوبې ته ورکړه--- البته دغه نامه یې چې بحال کړه دا یې هم د قدر وړ کارنامه ګڼم --- خو عجیبه خبره دا ده چې په صوبه کښې ډیر وړوکی اقلیت هندکیانو په هره موقع د پښتونخوا د نوم مخالفت ولې کړے دے--- جواز یې څه وو--- د وطن د هرې صوبې په نوم کښې د اکثریتي ابادی پیژندګلو شتون لرلو لکه پنجاب سند او بلوچستان -- خو په هغې اعتراض نه وو--- هندکیانو ته په خپله هزاره کښې د سر ایبټ په نوم ایبټ اباد قبول وو--- د مان سنگهه په نوم ورته مانسهره قبوله وه--- د هري سنگهه نلوه په نوم ورته هري پور قبول وو--- خو د پښتون په نوم ورته پښتونخوا نه وه قبوله--- خو بیا هم چې د پښتنو دا سیمه په نهم نومبر ۱۹۰۱ کښې د پنجاب صوبې نه رابیله شوه نو یوه کامله صوبه بیا هم نه وه--- صوبایي حیثیت ورته پیرنګي په کال ۱۹۳۵ کښې ورکړو چې د مجهول این ډبلیو ایف پي په نوم به یادیدله--- ښه شوه چې په نولسم اپریل ۲۰۱۰ خو-- خیبر پښتونخوا-- شوه - خیبر هم د پښتنو تاریخي پیژندګلو ده - خو مونږ ورته صرف پښتونخوا وایو ځکه چې دا یې خپل نوم دے او دا یې تاریخي نوم دے--- که څه پي ورته ویل هم درست نه دي--- یو خو دا د دوو تورو مرکب دے--- خیبر او پښتونخوا--- نو بیا خو -- که پي-- شو-- خو د که پي -- هم ضرورت نشته--- زمونږ

پښتونخوا--- د رگوید پکھت--- د اوستا بخد--- د یونانیانو پکتویک او پکتا -- نه راوتی نامه ده چې د سلیمان ماکو -- پښتنخا-- ده او د اخون درويزه--خوشال بابا او احمد شاه بابا پښتونخوا ده--- او --تل به وي
نوټ--- دا لیکنه مې یو وخت خپره کړې وه-- بیا رانه ورکه شوې وه--- نن مې خوندي کولو لپاره -شریکه کړه

وخت او د زمکې عمر

دوو ملګرو صمیم صافي او نهضت الله نيازي دوه پوښتنې کړې وې یو دا چې وخت څه دی او دویم دا چې د زمکې عمر تخمینن څومره پاتې دی-- نو دواړو ته مې د خپل فهم تر مخه داسې وضاحت --وکړو

ګرانه د وخت دوه برخې دي---یو محسوس او دویم غیر محسوس--- محسوس برخه یې د کاینات د پیدایش او بیا د ستورو سیارو او فضايي کړو د حرکت او گردش نه شروع شوې ده او غیر محسوس برخه یې اغاز او انجام نه لري---- مونږ انسانان یو زمونږ سروکار یې محسوس برخې سره دی او په دغه محسوس برخه کېنې زمکنی وخت د څلور نیم اربه کالو نه را شروع دی او د مجموعي کاینات وخت یې د څیرونکیو په څیرنه کېنې دی چې لا تر اوسه یې انساني علم جوت ادراک نه دی کړی--البته د مجموعي کاینات عمر د زمکني وخت تر مخه دیارلس نیم اربه کاله -ښودلی شي

دویم وضاحت

د زمکې پاتې عمر هم تخمینن همدغه هومره دی یعنې څلور نیم اربه کاله - ځکه چې زمکه د نمر په کشش او گرفت کېنې ده او نمر د ځوانی مقام ته رارسیدلی دی--- دې نه پس به نمر ریډ شفت او ییلو شفت ته واپسي کوي یعنې د بوداوالي عمر ته به ځي او زوال سره به مخ کيږي---- گویا څومره عمر یې چې ځوانی ته په رارسیدو اخستی دی دومره یې بوداوالي او مرګ ته پاتې دی--- د --لمر د مرګ سره به د زمکې عمر هم ختم شي

څو نورې خبرې

دې لږ کېنې د دریو شخصیاتو څیرنه ډیره توجه غواړي--- یو نیوټن چې د زمکني او نورو اسماني کړو د کشش رابنګون یا ګریویتی قوانین یې دریافت کړي دي--- دویم این سټاین چې د وخت او نورو مادي شیانو د اضافت نظریه یعنې تهیوري اف ریلیټیویټي دریافت یې کړی دی او دریم سټیفن هاکنګ چې د وخت لنډ تاریخ یې لیکلی دی-- د دغه دریو شخصیاتو د مجموعي څیړنو نه دا اندازه وشوه چې محسوس وخت هم اضافي یا ریلیټیو دی--- یعنې د زمکې وخت د نورو سیارو د وخت نه بدل دی--- او دغسې د شمسي نظام نه بهر هم په نورو کهکشانونو ستورو سیارو او فضايي کړو د وخت پیمانه بدله ده --- البته دا معلومه ده چې د محسوس وخت اغاز او انجام شته--- اغاز یې د ستورو او سیارو جوړیدو او بیا گردش سره کيږي او انجام یې د ستورو او سیارو مرګ او اختتام سره کيږي--- مادي کاینات کېنې د ستورو او سیارو یا کهکشانونو مرګ او خاتمه هم اضافي یعنې

ریلیتیو ده--- ټول کاینات به په یو وخت نه ختمیږي بلکې هر ستوری سیاره او کهکشان به خپل خپل عمر پوره کوي او د بیل بیل مرگ سره به مخ کیږي
د ټول مادي کاینات د مرگ او خاتمی نه پس به څه وي--- دغه بیا د وخت غیر محسوس برخه ده
---چې د انساني احساس سره اړه نه لري
نوت--- دغه وضاحتونه می صرف د انساني فهم او څیړنی ترمخه کړي دي--- هر څوک ورسره اتفاق او اختلاف کولی شي--- د علم الهامي سرچشمې څه وایي--- په دې اړه خائله خبره کیدی
---شي

استعداد ورکړو فلک و کج نهادو
په ناخن چې د گره کارکشایی شوه

-- اسان مطلب
فلک یا مقدر هم عجیبه کار وکړو چې د غوتې پرانستلو صلاحیت یې نوک ته ورکړو--- نو نوک خو
---کوړ وي ځکه کاږه او کج نهاد خلق اوس په هر څه قابض دي

استعداد---یعنی صلاحیت او طاقت
---فلک---یعنی اسمان---مقدر---زمانه
کج نهاد--- یعنی کج فطرته---کاږه خلق---بدخویه---کرپټ
گره---یعنی غوټه---گنجلکه مسله
کارکشایی--- یعنی کار ویستل---مسله حل کول

-----وضاحت
د فلک دلته ډیرې معنې دي--- زمانه--- د اسمان گردش--- د وخت سره حالات بدلیدل---او په
ساینسي حواله هم سیارې او ستوري په اسمان کېنې گردش کوي چې وخت او زمانه ورسره
تیرېږي او حالات بدلیږي لکه د زمکې په خپل مرکز چکر او بیا نمر نه چورلیدو سره چې ورځ او
شپه هم بدلیږي او زمانه هم اوړي--- دا هر څه په فلک یعنې اسمان کېنې کیږي او د اسمان گردش
سره کیږي--- د فلک یوه معنا مقدر هم ده یعنې فلک د چا یاري نه کوي--- مقدر د چا مرسته نه
---کوي

اوس دغه تناظر کېنې د شیدا د شعر یوه پټه نکته هم د غور وړ ده او هغه دا چې شپه توره وي
گویا هر څه راز کېنې وي پټ وي نو لکه چې رازونو ته غوټه ورکړی شوې وي او دا غوټه د
سحر نمر راختو سره پرانستی شي چې تیاره لاره شي او د رڼا څرک ولگي خو غور وکړئ چې د
نمر راختو سره د رڼا ورومبی څرک لگي نو د نمر شکل لکه د تیره نوک یوه نری کرېنه وي---او
دغه کرېنه لکه د نوک کږه هم وي--- یعنې د نوک فطرت دا دی چې دې به کوړ وي او د خپل طاقت
او صلاحیت استعمال به غلط کوي--- او هسې هم نازکه غوټه په کوړ او تیره نوک پرانستلی
شي----- بس فلک یعنې وخت زماني او مقدر مونږ سره هم دغه ناسازه کړې ده چې زمونږ د مقدر
فیصلې یې د کوړ نوک غوندې د دور کږو کج فطرتو کرپټ او بد خوږه خلقو ته پریښي دي--- دغه
کج نهادو ته فلک یعنې زماني دغه استعداد او طاقت ورکړی دی چې هر څه په خپل واک کېنې

واخلي لکه څنگه چې د نمر نری او د نوک غونډې تیره کړېنې ته هم فلک دغه استعداد ورکړی دی چې د شپې غوټه د نمر په ورومې څیره پرانیزي---- بس د زماني دا ستم ظریفې په هر دور کېنې وي چې شیدا هم ورسره په خپل دور کېنې مخ وو--- هغه د خپل دور کچ نهادو سره مخ وو او مونږ د خپل دور کړو او کچ فطرتو سره مخ یو چې طاقت او اختیار دغو بدخویه او کچ فطرتو سره دی ---- ځکه خو د شیدا نکته دانی ته سړی گوته په ځله پاتې شي--- چې د دور د ناسازو او کچ --فطرتو خلقو د رویو خبره د شعر په ژبه څومره په هنر کوي

د خيبر په تاریخي دره ډیرو شاعرانو نظمونه لیکلي دي خو د حفیظ جالندهري دغه نظم د کمال دی---- ما یې پښتو کېنې د ترجمې هڅه کړې ده ----زما لوستونکیو او مینه ناکو ملگرو ته یې ډالی کوم - د کلثوم زيب بي بي د مننې سره چې دغه نظم یې رامخې ته کړو ---- یو کال مخکېنې مې هم --شریک کړی وو

د خيبر دره

نه گیا پکښې توکيوي" نه گلونه زر غونډیږي
خو دې سیمې ته پام وکړه" اسمانونه راتیتيږي

د اسمان د پرقیدونکې بجلی زړه دلته درزیږي
اوریځ هم په ډډه درومي" باد له ویرې نه رپیږي

دا د تورو زیگو غرونو" دنګې څوکې چې خورې دي
دې کېنې پټې د اسلافو" مو پرې ډیرې قیصې دي

ژوند کېنې نخښې د رنگونو" خو همدغه کړې لارې
د ملت د نصیب کړېنې" دي هم دا د وینو دارې

دا درې د لارویو" لوړ همت ته په خندا دي
د پروڼ قیصې چې وایي" خو د نن په ځله گویا دي

داسې ښکاري دغه کاني" چا په لتو دي وهلي
د چا داسې اور ورینو" د پښو لاندې دي راغلي

په دې ورانه ویرانۍ کېنې" چې د حشر هنگامې دي
په دې شاړه کېنې خو دفن" د دنیا ډیرې قیصې دي

دا له خوف او ویرې ډکه" یوه داسې ویرانه ده
د بې شمیره شور انگیزه" تهذیبونو افسانه ده

يو كاروان د اړينو په دې سختو لارو تللی
چې د هند په دغه زمکه يو اسمان هم دی راغلی

دغه سيمه سکندر ته ايینه ده لا تر اوسه
د هم هغه سيلی دوره خو پرته ده لا تراوسه

مومنانو په دې لاره خپلې تورې شرنګولي
تکبيرونو به ډغري د فولاد سره وهلي

فلک څو واره محمود او هم جنگونه يې ليدلي
د غوريانو بهادرو قسمتونه يې ليدلي

دغه خاوره په کلونو قافلو الوزوله
يو لوگی لکه د اه به په اسمان کېنې خوريدله

تيمور هم کړه د پېنو لاندې بابر لتي ورکړې لار کېنې
يو ذره فرق رانغلو د دې خاورې په وقار کېنې

په دې لاره تيرې شوې قافلي د بزرگانو
دغه خاورې دي بڼکل کړي قدمونه د شاهانو

اوس نو هغه جلال څه شو چې نادر ابدال لرلو
سبق پېنو لاندې راغلو کابو هم ترې اخستلو

دا هغه د غنو شپول دی شوې تباکي پکېنې ماتې
خو ازغي يې لا تر اوسه سلامت شولو راپاتي

د اردو نظم-----حفيظ جالندهري

پښتو د پاره زما په کار د گناه کار تنقيد او اعتراض

تاسو هم د پښتو دپاره کار کوی د پښتون دپاره نا
خفه نه شې تاسو بې کولی م نه شې
ځکه چې د پښتون دپاره کار کوو سره بيا د اسلام اباد خواره ورکيږي

زما تر نظره ستاسو کار بلکل صفر دي

تاسو نه د رحمت شاه ساېل او د امام منظر کار په شانتې شاعرانو خلکو کار یو په سل غوره دي
تاسو بس هم دغه صحېفې راخستې

ريښتيا چې راباندې واي زه خو ستاسو دا سردردې هېو گورم نا فضول هسي لگېا پي
په پښتون څه تېريږي او ته ورته پښتو ساته هغه هم د اسلام اباد نه

--زما څرگندوني دا دي

د --گناهگار-- په فرضي نوم په فيسبک کښې څوک دی چې زه يې د اصليت نه خبر نه يم خو پښتو
د پاره زما په ليک او کار اعتراض لري چې د هغه د دوو کمنټونو نه مي زما د کار سره اړه
لرونکي برخه راواخسته او د خپلو پښتنو په خدمت کښې يې د څو څرگندونو سره وړاندې
کوم--سره د دې چې زما د کار په اړه زما خپلې څرگندونې شايد مناسب هم نه وي ځکه چې زما
لوستونکي او پيژندونکي يې پخپله قضاوت کولی شي خو بيا هم گناه کار او خپل اولس ته وييل
----غواړم چې

--گناه کار ته څه پته ده چې زه په کوم ځاي او کومو حالاتو کښې د پښتو او پښتنو خبره کوم ---- ۱
----نوکرې مي په پاکستاني مطالعاتو کښې ده -- ليک پښتو او پښتنو د پاره کوم ---- ۲
--تر اوسه مي يو ټکی هم د خپلې پيشې او رسمي وظيفې اړه نه دی ليکلی ---- ۳
د همدغه ځانگي نه مي په باچا خان-- کاکاجي صنوبر-- ولي خان--غني خان-- اجل خټک ---- ۴
--او گڼ شمير پښتنو شخصياتو او د پښتني سيمې سره تړلو موضوعاتو باندې په شلگونو د ايم فل
--مقالې په خپلو شاگردانو په خپله نگراني کښې وليکلې
په همدغه ځانگه کښې مي په پښتنو سياسي علمي او ادبي مبارزينو گڼ شمير سيمينارونه ---- ۵
--وکړل

په همدغه اسلام اباد کښې مي د پاکستان د ټولو نه غټې ادبي ادارې -- اکادمي ادبيات-- نه د ---- ۶
کاکاجي صنوبر او ولي محمد طوفان غوندي پښتنو شخصياتو په ژوند او خدماتو ليکلي خپل کتابونه
--چاپ کړل

په فيسبک ټي وي چينلونو کتاب رساله اخبار او هر فورم شپه ورځ لکيا يم د پښتو او ---- ۷
--پښتون خبره کوم

د پښتو او پښتنو د پاره د پښتو نه علاوه په اردو او انگرېزي کښې هم لکيا يم لیکونه کوم
--تقريرونه کوم ليکچري ورکوم-- دغه هر څه تاسو وينئ گورئ

د پښتو او پښتون غږ د پاره د ملک هرې صوبې او گوټ گوټ ته او د پاکستان نه بهر هم ---- ۸
--سفرونه کوم

زما د پښتو غږ کښې پښتون هر وخت شامل وي -- او که څوک يواځې پښتو د پاره هم کار ---- ۹
--کوي نو ايا دا به د پښتون د پاره نه وي

او دا هم بايد ووايم چې وروره زه د قلم سړی يم-- د ميدان جنگ نه-- هر سړی پيدا دی ---- ۱۰
--خپل خپل کار لره کنه

خو بيا هم زه گناه کار يم --زما کار صفر دی او تاسو د پاره سردردې ده -- بلکې زه هسي فضول
لکيا يم-- زه ستاسو تنقيد او اعتراض په سر سترکو اخلم او شايد جذبه مو هم نيکه وي خو دا بيا

هم وایم چې زه یواځې تاسو ډ پاره نه لیکم--- ما سره زما د مزاج په سوونو زړگونو مینه وال دي--- هغوی زما د لیک او کار ضرورت هم محسوسوي--- او ما ته غوږ هم نیسي--- په کومه ورځ چې راته هغوی هم ووی چې ستا کار صفر--- سردردي--- او فضول دی نو له هر څه به لاس واخلم--- که پښتو او پښتنو د پاره دغه هر څه زما گناه وي نو بیا گناه گار ته نه یې گناه گار زه یم--- او ستاسو غوندې خلق به مې توبه گار کړي چې یوه ورځ له هر څه توبه وباسم او قلم کیږدم--- بلکې په زبه هم تاله ولگوم

--- گران محمود مرهون څه موده مخکې په یو پوست کښې پوښتنه کړې وه چې زمکه څلیریشته ساعته کښې پر لمر راڅرخي نو هوا ولې نه بدلیږي او الوتکې ولې څي خو --- وډې دریږي چې زمکه څرخي دغه پوښتنه له نورو ډیرو ملگرو سره هم شته نو ځکه گران مرحون ته مې چې کوم وضاحت کړی --- وو هغه خپلو ملگرو سره هم شریکول غواړم

زمکه د خپل ټول فضايي ماحول سره څرخي --- خپل ماحول له ځانه سره اوږي او له ځانه سره یې څرخوي--- د څلیریشته ساعته په خپل محور څرخیدلو کښې هم او پوره کال کښې د نمر نه چاپیره څرخیدلو کښې هم--- اوس دغه د زمکې ماحول څه شی دی--- زمکې نه اووه میله پورې پورته فضا ته یې ترومو سفیر وایي--- دې برخه کښې گرمه هوا د زمکې مخ نه پورته ځي او بیا په یخ حالت کښې بېرته واپس راځي--- چې نور اوولس میله پورته لار شي دغه برخې ته یې سټریټو سفیر وایي--- چې نور څلوېښت میله پورته لار شي دغه برخه یې کیمو سفیر بللی شي--- دغه برخه یې د اوزون کیس ده--- چې نور دوه سوه میله لار شي دغه برخه یې ایښو سفیر بللی شي--- دغه برخه کښې یې اسماني برق وي--- دغه ټول سفیرونه د فضايي کاینو او نورو افتونو نه د زمکې ساتنه کوي--- او د زمکې په څرخ کښې دغه هر څه ورسره یوځای په څرخ کښې وي--- نو ځکه د طیارې له زمکې پورته کیدل دا معنا نه لري چې له زمکني ماحول نه بهر ووته--- زمکه چې په یو سیکینډ کښې د اتلس میله په رفتار د نمر نه څرخي نو دغه هر څه چې د زمکې د ماحول برخه ده په همدغه هومره رفتار له ځانه سره اوږي او له نمر نه یې څرخوي--- ځکه مونږ ته نه --- محسوسیږي چې طیاره ولې له زمکې بل لوري ته نه کوزیږي--- یا هوا ولې نه بدلیږي

سرکشي کاندې مخ تور د سرخ رویانو
مضمر مه شه د شعلې په داب هرگز

سرکشي--- سر اوچت اوړل--- کبر او غرور کول
سرخ رویان--- سور مخ لرونکي--- سرخرویه -- کامیاب او بریالي ته هم وایي -- صادق او رښتیا
--- ویونکي ته هم
--- مضمر--- پټ --- په راز کښې--- چې په ظاهره ښکاره نه وي
داب--- په عربی کښې دستور --- روش--- دود--- عادت او سلیقي ته وایي--- او په هندي یا اردو کښې
--- ددبې رعب او جلال ته وایي

-----وضاحت

شيدا د کمال فنکار وو---داب-- توری یی د عربی او هندي دواړو معنو کښې استعمال کړی دی---
 شعله چې پورته خيژي نو گویا چې سرکشي هم کوي چې سر پورته اوړي -- دا یی د کبر او غرور
 نخبه وي--- چې د هندي معنا تر مخه دغه یی رعب ددبه او جلال وي---او بیا د عربی معنا تر
 مخه دغه سرکشي د شعلې روش دود یا عادت هم دی---دغه د سرکشي عادت خو د شعلې
 کبرو غرور شو---اوس دې ته پام وکړئ چې شعله سره هم وي نو گویا سورمخي یا سرخرویه هم
 شوه---اوس به راشو تور مخي ته یا زمونږ په روزمره کښې مختورن ته---مختورن د سرخرویه
 متضاد دی---گویا مختورن ملامت او شرمنده ته وایي---نو سرخرویان خو ملامت او شرمنده نه وي
 ---خو بس په یو صورت کښې دغه سرخرویان هم کله کله ملامت او شرمنده پاتې شي---هغه
 صورت د کبرو غرور دی---کبرجن که هر څو رښتیا هم وایي یعنې په رښتیا ویلو سرخرویه وي
 خو د خپل کبرو غرور انجام یی دا وي چې سره د سرخرویی او ډیر کبرو غرور هم داسې راگیر شي
 چې بیا یی مخ تور نیولی وي یعنې په سرخرویی کښې هم مختورن پاتې شي---دغه مفهوم بیانولو
 دپاره شيدا استعارې له کومه راوړي دي---په کوم فني نزاکت یی استعمال کړي دي او کومه نادره
 --مشاهده یی پیش کړي ده ---غور ورته وکړئ
 شعله چې کله بره خيژي نو که سر ډیر هم پورته یوسي خو په سړی یو تور لوگی روان
 وي---شعله سره وه ---سرخرویه وه---خو د سرکشي سره یی چې په سر کوم تور لوگی رابنکاره
 شو نو گویا سرخرویه شعله هم مختورنه شوه---د سرکشي په وجه--- د کبرو غرور په وجه---او
 دغه تور لوگی پخپله په همدغه شعله کښې مضمر وو یعنې پټ پروت وو---دغه روش د کبرجن
 انسان هم وي---د هغه د مختورن کیدو سبب هم د هغه په خپل ذات کښې پټ پروت وي خو د خپل
 کبر په وجه ورته د ده پام نه وي---کله یی چې سرکشي له حده زیاته شي نو د مختورن کیدو سبب
 ---یی پخپله سر بنکاره کړي
 بس شيدا یو اخلاقي پیغام په دغه طریقه ورکوي چې د شعلې د کبرو غرور داب--روش--او عادت
 هرگز مه خپلوی گڼي همدغسې د سرخرویی باوجود به مختورن پاتې یی---لکه د سړي شعلې په
 --سر د تور لوکي
 دغه د شيدا شاعرانه انداز دی--- دغه یی تغزل او نزاکت دی چې بنده حیران کړي--- د شعر خوند
 ---یی څومره زیات شي خو چې سړی پرې پوره فني نزاکت سره پوهه شي

هند کښې پښتو او پښتانه

نوټ --- د فیسبک یو گروپ --- پښتو ژبه ادب کلتور او تاریخ --- کښې پوښتنه شوې وه چې
 هندوستان کښې پښتو ژبه شته او که نه--- نو هغوی ته می دغه لنډ تاثر ولیکلو چې دلته یی هم
 --خپلو ملگرو سره لږې اضافي سره شریکول غواړم

دوه خبرې دي--- یو پښتانه او دویم یی ژبه-- د پښتنو زیاتې غټې قبیلې لکه خلیل مومند اږیږدي
 شنواري بنگش کاکړ اڅکزي خټک یوسفزي او نور گڼ شمیر ټول په هندوستان کښې د پیرو راسي
 میشت دي او اوس هم شته--- هند کښې د پښتنو ټولو نه لوی مسکن روھیلکنډ دی چې نوم یی هم د
 روھيله پښتنو په وجه دی -- مرکز یی رامپور دی-- خو دغه مسکن او مرکز نه علاوه پښتانه د

هندوستان په پخواني بنگال-- بهار -- اريسه-- چهار كهنډ-- دوايه گنگ جمن-- بريلي-- مراد اباد --
 فرخ اباد --- نجيب اباد -- احمد اباد-- گجرات-- دكن-- بيجاپور-- گواليار--- بدايون --- بجنور--
 دهلي-- پيلي بهيت-- اتهر كند--- اترپرديش او ځنو نورو سيمو كښې اباد دي--- د ځنو رياستونو
 نوابان پاتې شوي دي--شميره يې كروړونو كښې ده--- څه ترې لارل خو زيات لا هم هلته دي-- چې
 ---بيا هم د لكونو په شمير كښې دي
 تر څو چې د پښتو ژبې خبره ده نو زياتو پښتنو خپله ژبه پريښې ده خو يوه غټه شميره اوس هم
 هندوستان كښې خپله ژبه پښتو وايي--- تر دې چې پښتو يې په نصابونو كښې شامله ده -- غير
 پښتانه هم د هند پوهنتونونو كښې پښتو وايي-- د پښتو گڼ شمير قلمي نسخې د رامپور رضا
 لايبريرۍ او دهلي ميوزيم كښې خوندي دي-- د شيدا د ديوان بنيادي نسخه هم رضا لايبريرۍ نه
 ---راوړلې شوې وه -- پښتو كښې كتابونه چاپ كوي خو مونږ ته كم رارسې

د ډاكر نايك پاکستان ته راتگ او گرم بحثونه

زه د ډاكر نايك وكيل نه يم او نه كوم اختلافي او غير علمي غير مهذب بحث كښې دلچسپي لرم--
 خو د ډاكر نايك په راتگ دغو گرمو بحثونو حيران كړی ضرور يم--- څوك وايي عقیده يې درسته
 نه ده--- څوك وايي جاهل دی نه پوهيږي--څوك وايي لباس يې د انگرېزانو دی--- څوك وايي د
 يهوديانو ايجنټ دی--- څوك څه وايي او څوك څه--- هر سړی د افلاطون او ارسطو نه كمه خبره
 نه كوي-- زما د ډاكر نايك دا انداز خوښ دی چې خان ته عالم نه وايي بلکې طالب علم وايي--- او
 دا هم اقرار كوي چې ما نه غلطې كيدی شي ځكه چې انسان يم-- بلکل ترې غلطې كيدی شي ---
 اردو ژبه يې كمزوري ده په وينا كښې هم تير خورۍ شي -- په حوالو كښې ترې هم غلطې كيدی
 شي او په ساينسي نتايجو بيانولو كښې هم -- تر دې چې په تعبير كښې هم - خو دغه اقرار او
 اعتراف څوك كوي--- هغه سړی چې لږ غور ورته وكړئ--- ايا
 --ميډيكل ډاكټر جوړيدل كومه وړه خبره ده ---- ۱

د مصر يونيورسټی نه د تقابل اديان په موضوع پي ايچ ډي كول د كوم جاهل سړي كار كيدی --- ۲
 --شي

په خپله تحقيقي او علمي اداره اسلامك ريسرچ فاونډيشن نيمه نړۍ متاثره كول د ناپوهه او --- ۳
 -- غلطې عقيدې د سړي كار كيدی شي

د نړۍ د شلگونو ملكونو له خوا يو جاهل او ناپوهه سړی راغوبښتلی كيدی شي او په ---- ۴
 --زرگونو خلق يې بيا اوريدلو ته راجمع كيدی شي

د هغه په امن تي وي چې دوه سوه ملكونو كښې تقريبن لس كروړه خلق د هغه پيغام اوري نو --- ۵
 دغه لس كروړه خلق هم احمقان دي

د هغه د امن تي وي نشریات چې چين په خپله چينايي ژبه كښې شروع كړل نو د چين د نيمې --- ۶
 --نړۍ هومره انسانان هم بې وقوفان دي

په كال ۲۰۰۰ كښې چې ډاكر نايك نوموړي ساينسدان او محقق د نوبل پرايز اخستونكي --- ۷
 ويليم كيمبل سره د -- قران او بايبل د ساينس په رڼا كښې --- مكالمه وكړه او كيمبل يې لاجوابه
 كړو (په يو ټيوب دغه مكالمه شته هر څوك يې كتلی شي) او په ردعمل كښې يې څلور ديرش زره
 غير مسلمو اسلام قبول كړو-- نو دا هم گني يو جاهل او د غلطې عقيدې فرد كولی شي--- پكار خو

دا وه چې کیمبل یا د ذاکر نایک جواب ووايي او یا خپل نوبل پرایز واپس کړي چې د فزیالوجي او --میدیسین په خدماتو یې اخستی وو

په کال ۲۰۰۶ کېني هندو پندیت روي شنکر سره مکالمه یې ---د خدای تصور په اسلام او ---۸ هندو دهرم کېني-- په موضوع وه--- دا هم په یو تیوب شته--- د جاهل او عالم صفا مثالونه پکېني ---لیدی شي--- ایا دلته هم ذاکر نایک نه پوهیدو او عقیده یې هم درسته نه وه

په کال ۲۰۱۱ کېني چې هندوستانی ادارې انډین ایکسپریس ذاکر نایک د ټولې نړۍ په نوي با ---۹ -اثره شخصیاتو کېني شامل کړو نو ایا دغه هندوستانی اداره هم جاهله وه

په کال ۲۰۱۲ کېني د امریکې جارج ټاون یونیورسټی د تحقیق تر مخه چې ذاکر نایک د ---۱۰ ټولې دنیا په پنځه سوه با اثره شخصیاتو کېني شامل شو نو امریکه هم جاهله شوه او یونیورسټي --یې هم

د ملایشیا صدر مهاتیر محمد چې ذاکر نایک ته بلنه ورکوي او د خپل وطن شهریت ورکوي-----۱۱ --نو مهاتیر هم کم عقل شو

د الجزیره نیوز د څیړنې او رپورټ تر مخه چې د نړۍ یوولس لکه غیر مسلم د ذاکر نایک ---۱۲ --په اسلامي موقف او تشریح مسلمانان شول نو دغه یوولس لکه ټول احمقان وو

او عالمان زموږ دا د قدوري منیا لوستونکي دي--- دا چې په شلگونو مسلکونو کېني تقسیم دي د ---دوئ عقیده درسته ده--- او چې د یو دین منونکی او خورونکی دی د هغه عقیده غلطه

هیڅ پوهه نه شوم چې د ذاکر نایک نه خلکو ته څه تکلیف دی--- او اسلام اباد کېني په نولسم اکتوبر د هغه تقریر نه په دغه ورځ کومه خطرې پېښیدونکي ده--- هیڅ سر مي پرې خلاص نه --شو

کن فیکون

کن فیکون د قران حکیم اصطلاح ده او زه هم یواځې د قران حکیم په رڼا کېني خبره کوم-- د کن فیکون اصطلاح په عمومي ډول د کاینات د پیدایش په ضمن کېني ویلې شي چې کن نو فیکون شو--- یعنې خالق وویيل چې اوشه نو اوشو--- مطلب کاینات ته یې ووي چې پیدا شه نو پیدا شو---خو که غور وشي نو دغه اصطلاح قران حکیم یواځې د کاینات د پیدایش د پاره نه بلکې په عمومي معنو کېني راوړي ده-- کن فیکون د قران حکیم په اتو مقاماتو کېني په خپل خپل تناظر کېني راغلي ده--- چې دوه څرګندې زاوې لري--- یوه زاویه فیصله کول او دویمه زاویه اراده کول --- یعنې یو داچې کله خالق د یو څیز د پیدا کولو فیصله وکړي نو هغه څیز بیا پیدا شي--- او دویم دا چې خالق د یو څیز د پیدا کولو اراده وکړي نو هغه څیز بیا پیدا شي--- د سوره بقره په ایت ۱۱۷ د سوره مریم ایت ۵۳ او د ال عمران ایت ۳۷ کېني کن فیکون د حضرت عیسی علیه السلام د پیدایش په ضمن کېني راغلی دی-- مثلا --- اذا قضی امرا فاما یقول له کن فیکون--- یعنې کله چې الله فیصله وکړي نو ووايي چې اوشه نو بیا اوشي--- دلته-- قضی-- نه مراد دی فیصله کول---دغسې په سوره غافر ایت ۳۸ کېني د مرګ او ژوند په ضمن کېني--- په سوره نحل ایت ۴۰ او سوره یس ایت ۸۲ کېني د عمومي پیدایش په ضمن کېني راغلی دی-- مثلا -- اذ اراد شی فیقول له کن فیکون---یعنې کله چې خالق د یو څیز د پیدا کولو اراده وکړي نو ووايي چې اوشه نو اوشي-- دلته --اراد -- نه مراد دی اراده کول--- نو خبره خو په ټولو ایتونو کېني عمومي ده

یواځې د کاینات د پیدایښ سره مخصوص خو نه ده--- البته که د کاینات پیدایښ ته هم راشو نو د --کن فیکون-- په اصطلاح کښې استمرار دی یعنې دوام دی--- مطلب هر څه مخې سره نه کیږي بلکې د خالق د مقرر فطري قوانینو مطابق تدریج سره کیږي-- چې زمونږ د زمکني وخت او قانون ---تر مخه پرې زرگونه لکونه او کروړونه کلونه لگي

قران حکیم چې نیغ په نیغه د کاینات د پیدایښ په اړه ویلي دي چې --- الذی خلق السموات والارض وما بینهما فی ستنه ایام--- نو دلته هم په عمومي ډول دا گڼلی شي چې د خالق له خوا د -- کن -- ویلو په نتیجه کښې اسمانونه زمکه او تر مینځه یې چې څه دي دا هر څه په شپږو ورځو کښې پیداشو--- خو دې ته پام ډیر ضروري دی چې عربی کښې یوم یو ورځ ته هم وایي او یو دور ته هم--- په همدغو ایتونو کښې د یوم وضاحت هم شوی دی چې --- فی یوم کان مقداره الف سنه مما تعدون--- یعنې دغه یوم د زر کلونو یا زرگونو کلونو هومره مقدار لري که په شمار یې ---راشئ

اوس دې ته هم غور وکړئ چې د کاینات د تخلیق په اړه خو د خالق --کن-- لا تر اوسه د --فیکون-- د مرحلې نه تیرېږي ځکه چې کاینات خو لا نن هم مکمل شوی نه دی--- خالق پخپله وایي چې زه ورته وسعت یعنې پراختیا ورکوم--- والسما بنینها باید و انا لموسعون-- یعنې اسمان مې په خپلو لاسو جوړ کړو او ورته وسعت ورکوم--- نو بیا خو د کاینات په ضمن کښې اوس هم د فیکون مرحله روانه ده-- چې د قران حکیم دغه ایت یې نور وضاحت کوي چې --- کل یوم هو فی شان--- یعنې هغه هره ورځ نوي شان کښې وي--- ځکه خو زمونږ کاظم خان شیدا هم ویلي دي --چې

هره ورځ ورق گردان یې

مخترع د نوي شان یې

--او د کاینات په اړه علامه اقبال هم ویلي دي چې

یه کاینات ابھی ناتمام هے شاید

که ارهی هے دمامد صدائے کن فیکون

--نتیجه دا چې د کن فیکون عمل هم دوام لري او کاینات هم خورېږي او پراختیا مومي

نوبت--- د خالق له خوا ویل--- اسمان په لاسونو جوړول-- وغیره د تفهیم د پاره علامتي انداز دی-- او ایتونه مې د کیبورډ د مجبورۍ نه بغیر اعرابو لیکلي دي چې اصلي متن سره یې کتل پکار دي-- د سوره او ایت حوالې مې ورکړي دي

حسن او جمال

زمونږ اکثر زده کوونکي حسن او جمال په یوه معنا اخلي خو دې دواړو کښې فرق دی--- حسن پراخ مفهوم لري چې پکښې معنوي او مادي ښکلا دواړه شامل دي- خو په بنیادي توگه حسن د معنوي ښکلا مفهوم ادا کوي-- یعنې د سیرت ښکلا-- غیر مادي ښکلا-- لکه حسن اخلاق-- حسن کردار-- نیکی-- صداقت -- دغه هر څه حسن دی خو مادي شکل نه لري--- ځکه نیکی او ښه رویو ته حسنات ویلي شي--- کله کله د تفهیم د پاره په علامتي صورت کښې په مجازي معنو کښې د غیر مادي حسن د پاره د جمال اصطلاح هم راشي خو هغه صرف د پوهولو د پاره وي--- گویا د

جمال توري په بنيادي توگه يواځې د مادي بڼکلا د پاره راوړلی شي--- يعني د صورت بڼکلا--
 ---شکلي بڼکلا -- ځکه دا توري د حسن په مقابله کښې محدود مفهوم لري
 حسن او جمال دواړه د عربي توري دي او په عربي لغت کښې بغير د ځنو استثنایي موقعو نه چې د
 تفهيم او ابلاغ ضرورت وي حسن معنوي دی او جمال شکلي-- او دا هم چې جمال د حسن برخه ده
 ځکه چې حسن پراخ مفهوم لري خو حسن د جمال برخه نه ده ځکه چې جمال محدود مفهوم
 لري--دې سره د عربي يو بل توري -- کمال-- هم دی چې معنا يې ده پوره توازن او اعتدال سره
 مکمل شوی څيز-- گویا کمال هم د مادي بڼکلا نوم دی-- يو بل توري --- زينت--هم دی چې دا هم
 مادي بڼکلا ته وايي--- يعني بنایسته کړی شوي څيز ته -- مزین-- وايي--- دغه شان يو بل توري
 -- جلال-- دی چې د عظمت -- قوت--لوې والي-- رعب او ددبې د پاره راوړلی شي--- ځکه چې د
 جلال په مقابله کښې په جمال کښې نرمي شگفتگي نزاکت او ملايمت شامل وي---جلال کښې مادي
 --او غير مادي دواړه بڼکلاگانې شاملې وي--خو په بنيادي توگه جلال هم د مادي بڼکلا د پاره وي
 دغه ټول اصطلاحات د عربي دي چې په ورومې سر کښې د جمال برخه وي او بيا په پراخ مفهوم
 کښې په حسن کښې ورشامل شي--- د دغو ټولو اصطلاحاتو د مطالعې او تفهيم نوم دی --
 --جماليات-- يعني د حسن و فن علم او پوهه

---نوبت----- دغه وضاحت مي د زلمي حضرت وهاب سلمان په غوښتنه وکړو

بيگا شپه مي د يوې شعر ويونکې جينې په خله په يو اردو شعر کښې د -- اس پاس-- توري په يوه
 ويډيو کښې واوريدل نو خوند يې راکړو او دغه اردو غزل مي وليکلو --- زړه مي وغوښتل چې
 ---ملگرو سره يې هم شريک کړم-- د ژبې او عروضو د غلطۍ به راته بخښنه کوئ

تمام عمر میرا بهرم ربا آس ربا
 وه جو اک آن میرے ساتھ ربا پاس ربا

ایک لمحہ بھی نہ ٹھہرا وہ شہر چھوڑ گیا
 فرد تو کیا درودیوار بھی اداس ربا

وہ میرے قتل میں مسرور تھا سرشار بھی تھا
 مجھے نہ خوف ربا اور نہ ہراس ربا

تبھی تو ہارتا ربا کہ وہ کھل اٹھتا تھا
 لمحہ لمحہ اسکا ایسا مزاج شناس ربا

اپنی مجبوریوں میں ہی تھی مسرت میری
 جبر جو اسکا میری زندگی پہ راس ربا

دور نمرود ہی کیا جانے کہ خلیل ہوں میں

سلگهتي آگ میں میرے لئے مٹھاس رہا

که کریم راباندي راشي لکه نمر په زر ريزی کښي
زه په دا افتادگی کښي ترې گریز کوم د سیوري

---وضاحت---

د شیدا د مشاهدې به سړی څه ووايي--- دغه شعر يې اسان دی خو مشاهده او شعري تکنیک يې د کمال دي--- دې شعر کښي د خودی او خود داری پیغام دی خو د کمال تغزل سره وړاندې شوی دی---

نمر ته کریم يعني سخي وايي ځکه چې خپله رڼا په هر چا ویشي--- د رڼا شغلې يې چې زرزي دي نو د زرو يعني مال دولت سره يې نسبت دی-- گویا سخي نمر خپل دولت او سره په هر چا ویشي--- نمر پورته هم دی گویا د سخاوت لرلو سره ځان اوچت هم گڼي يعني دغه سخاوت کښي يې ریا او غرور هم شامل دي - ریا ځکه چې نمر دغه هر څه په رڼا ورځ کوي چې هر چا ته ښکاره وي -- گویا ځان ښايي -- نو بیا شیدا خو د داسې سخي ورکړه هم نه قبلوي او لرې ترې تښتي---شیدا ځان ته سیوری وايي-- او چرته چې نمر وي هلته سیوری نه وي--- نمر چې راشي نو سیوری لرې تښتي-- اوس دې ته هم غور وکړئ چې سیوری ټیټ وي يعني افتاده وي-- کم کوز وي-- خو چې خود داره وي نو په خپله افتادگی کښي هم د کریم او سخي نمر نه لرې تښتي-- ځکه چې نمر ځان اوچت جلايي او مغرور گڼي-- نو بس شیدا ترې لکه د سیوري په خپله افتادگی کښي هم گریز کوي-- نزدې نه ورځي-- هر څو که نمر زر ريزي کوي--- مال او زر ویشي -- خو شیدا ته نه دي ---پکار--- د خپلې افتادگی سره يې خپله خود داري پکار ده
د خود داری دغه مضمون زمونږ ډیرو کلاسیکي شاعرانو بیان کړی دی خو دلته به د خوشحال بابا ---شعر راوړم چې

د منت دارو که مرم پکار مې نه دي

که علاج لره مې راشي مسیحا هم

--- خو د شیدا انداز ته چې وگوري نو هغه د غالب خبره

کھټه هین که غالب کا هے انداز بیان اور

گران څارگر مومند پوښتلي وو چې د مطالعي ذوق به څنگه وده مومي نو دغه څو خبرې مې ورته ---وکړې

مطالعه په جبر مه کوه--- کله دې چې طبیعت وغواړي نو کتاب راخله که بیخي لږ وخت له هم --- ۱ وي

صرف د هغه کتاب او مضمون مطالعه کوه چې پرې پوهیږي-- کله چې پوهیږي نو مطالعه به --- ۲ --درباندي بوج نه جوړیږي

--هغه موضوعات لوله چې خوند درکوي او لطف ترې اخلي --- ۳

--وړومی اسان لوله او بیا د گرانو په لور څه --- ۴

- تلوار مه کوه--- مطالعه د ورځي عمل نه دی د کلونو او عمرونو عمل دی او ذوق په تدریج---۵
- سره قدم په قدم څیزونه قبلوي
- زړه به نه بایلي --- حوصله به لوړه-- صبر او زغم-- او اوږده ستمنا به ساتي ---۶
- مطالعي سره څه گټي هم زړه ته راوله--- تعلیم ډگري--عزت--مقام-- یا روحاني مسرت ---۷
- وغیره
- کومه مطالعه چې وکړي نورو ملگرو سره پرې بحث مباحثه کوه چې په اړوند موضوع درته ---۸
- نوري لاري خلاصیږي
- په مفهوم خان پوهوه--- که په یو پیراگراف دي میاشت هم لگي خو چې تر څو پوهه شوی نه---۹
- بي نو مخکېني مه څه
- ذهن ازاد ساته--- سوال راپورته کوه-- تنقید کوه هم او زغمه هم--- ضدي مه جوړیږه ---۱۰
- هغه شخصیات هم ذهن ته راوله چې معاشره کبني بي لوي مقام د پوهي او مطالعي په وجه---۱۱
- ترلاسه کړی دی نو ولي دي ته هم دغه مقام تر لاسه نه کړي
- هر کتاب هر چا د پاره د مطالعي وړ هم نه وي--- داسي هم کيږي چې د یو کتاب وړومي ---۱۲
- باب نه پس د نور کتاب لوستل ضرورت نه لري--- د ځنو کتابونو د وړومي پاني لوستلو سره اندازه وشي چې نور د لوستو نه دی او د یو نیم کتاب خو د نوم او تایید نه پته ولگي--- نو خپل
- وخت په هر کتاب مه خرابوه--- زړي اندازه کوه
- نوري خبرې بیا--- خو بس مطالعه خپله داسي محبوبا جوړه کړه چې ژوند کبني څه هم خوشالي
- سکون او مقام دی نو بس هغه داسي مطالعه کبني دی چې پخپله هم پرې پوهه شوی بي او نور هم
- پرې پوهولی شي

ما په خپل ژوند کبني د جوهر خلیل غوندي د سپین زړه څښتن دوست ونه لیدو-- داسي سپین لکه ایینه او داسي قدر و قیمت لرونکی لکه ملغلره - دا بي په ما څلورم کتاب دی --- گران شیر احمد خلیل هم دغه مقام لري د هغه هم په ما درې کتابونه چاپ دي-- د دواړو کتابونه په درې واړو ژبو کبني دي-- پښتو اردو او انگریزي-- دواړه مي همعصر دي او همعصر تسلیمول څومره لوي زړه غواړي-- څومره پاک او مقدس فکر غواړي -- دا دي څوک د جوهر خلیل او شیر احمد خلیل نه تپوس وکړي --- نه یواځي تسلیمول بلکي پوره صداقت او بي مثله میني سره ستایل بغیر د هغه زړه لرلو نه امکان نه لري چې پکبني اخلاص میني وفا ایثار او صداقت کور نه وي کړی--- دغو دواړو سپین زړو سره چې د ډاکتر شهاب عزیز ارمان کتاب ادب شناس حنیف خلیل او د کشر عباس خلیل د دوو کتابونو راغونډه شوي ذخیره او منصوبه هم ملگری کړم او بیا ورسره زما د سوونو مینه والو نظمو نه او لیکونه او د زرگونو مینه والو بي لوته مینه هم ملگری کړم نو د گران جوهر ---خلیل دي کتاب کبني شامل دغه شعر په مفهوم هله و رسم چې

عظمت عزت راحت پرې پیرزوينه د الله
راوړی له ازله ښه قسمت حنیف خلیل

په گوشه کبني د کمان وصل افت دی-
ناوکی غوره د دي خلوت گزینو-

وضاحت.....یوه گوشه یو گوټ کښې د خلقو نه په ډډه پټ پاتې کیدلو ته وایی اوبل خوا گوشه د کمان یا لیندې دواړو سرونو ته هم وایی. وصل یو ځای کیدل وي یعنې د گوټ نه راوتل وي. دغسې خلوت گزین هم هغه څوک وي چې په خلوت کښې یعنې خلقو نه پټ یو گوټ کښې وي. او ناوک غشي ته وییلی شي چې دغسې ناوکي د غشو ویشتلو ته وایی.

اوس راځو د شعر مفهوم ته شیدا وایی چې د کمان د گوشو یعنې دواړو سرونو رایوځای کیدل یا وصل خو ځکه لوی افت دی چې دا گوشې په هغه وخت کښې رانزدې کیږي چې کمان کښې غشي بڼه په شدت او زور سره ویشتلې شي گویا کمان چې څومره زیات رابښکلی شي د کمان گوشې هومره نزدې کیږي یعنې د گوشو وصل کیږي او دغسې په شدت سره د غشي ویشتلو تیاری کیږي. نو حسینان خو هم دغسې دي کنه چې تر څو خلوت کښې وي گوشه کښې وي نو د مینانو د پاره لوی افت نه وي خو چې د گوشې نه رابهر شي نو په مینانو د خپل حسن غشي بڼه شدت سره وروي او دغسې د دوی دغه رایوځای کیدل او وصل د ساز باز او سازش سبب هم شي نو گویا چې لکه د کمان د گوشو د وصل د مینانو دغه وصل خو هم لوی افت جوړوي او بیا دغه وخت کښې د خلوت نه راوتو خلوت نشینو ناوکي یعنې د حسن ادا او ناز د غشو وروړل یی د کتو وي یعنې لوی --افت وي

بس دغه کمال دی د شیدا چې خبره ساده نه کوي بلکې د فني نزاکت ژورې او نادري مشاهدې او تغزل په کالیو سینگار یې کوي--- او د بیان په نزاکت یې چې کله پوهه شو نو د شعر خوند یې هم په اصلي معنا جوت شي

نشته بوی ستا د قميص په درست جهان کښې
څه امکان لري په مصر و په کنعان کښې

---وضاحت

د شیدا شعر که بلکل اسان هم وي خو معنوي جهان ضرور لري--- داسې جهان چې په دوو --مصرعو کښې یې رابندول بلکل اسان نه وي--- دغه شعر کښې یې معنوي جهان ته غور وکړئ دویمه مصرعه کښې د مصر او کنعان ذکر شوی دی--- څنگه چې د چین زور تهذیب او نورو مشرقي سیمو کښې د ختن او خطا سیمې د بنایست او خوشبو د پاره شهرت لري -- دغسې په سامي تهذیبونو کښې مصر او کنعان د بنایست او خوشبو د پاره مرکزونه دي--- دغو تهذیبونو کښې د فطري بنایست سره بنځینه د پاره یو قسم بورقه یا جلباب او نارینه د پاره کرته یا قميص معروف لباس گڼلی شوی دی چې ورسره د خوشبو لگولو روایت هم وو-- او دغه لباس او خوشبو ---کښې به مصر او کنعان له هر چا وړاندې وو

اوس شیدا ته خیر شئ--- د یوسف علیه السلام د بنایست سره د هغه د کرتې یا قميص ذکر کوي او ورسره د خوشبو روایت ته هم اشاره کوي-- د یوسف علیه السلام قميص په دوو موقعو د خپلې خوشبو اثر ښودلی دی--- یو د کنعان سره تعلق لري او دویمه موقعه یې د مصر سره---کنعان کښې چې میرنو وروڼو یوسف کوهي ته واچولو نو د هغه شلیدلی قميص یې پلار حضرت یعقوب ته دهوکی ورکولو د پاره یوړو چې یوسف رانه شرمخانو وخوړو دغه شلیدلی قميص یې نڅښه ده-- پلار یې د یوسف د قميص د خوشبو نه محسوس کړه چې دوی دروغ وایی-- د یوسف په بیلتون کښې یې د سترگو نظر هم لاړو--- دویمه موقعه هغه وه چې یوسف د کنعان د کوهي نه د مصر تر

غټې انتظامي عهدې رسيدلې وو او د قحطۍ په دوران كېنې يې يو ځل بيا هغه ميرني وروڼه د محتاجۍ په حالت كېنې وليدل چې د كنعان نه مصر ته د غلي دانې د حصول په خاطر تللي وو--- او د هر څه مشر او نگران په دغه موقع يوسف وو--- يوسف دغه ميرني وروڼه وپيژندل خو هغوی ونه پيژندو البته د پلار د خفگان او نظر تللو قيصه يې د زياتي غلي تر لاسه كولو په غرض د فرياد په توگه وكړه--- يوسف په دې موقع هم خپل قميص وروڼو ته وركړو چې د پلار په سترگو يې راكړي نو نظر به يې بيرته راشي--- وروڼو يې دغسې وكړل او پلار يې يو ځل بيا د قميص د خوشبو نه محسوس كړه چې دا قميص د يوسف دی او يوسف ژوندی دی-- دغسې د هغه نظر هم --بيرته راغلو

خبره رانه اوږده شوه خو شيدا دغه هر څه په دوو مصرعو كېنې څنگه راكړ كړل بنده حيران شي--- د يوسف د قميص د دوو بيلو واقعو سره د مصر او كنعان دواړو ذكر--- په داسې حال كېنې چې يوسف هم د بنايست مثال دی او مصر و كنعان هم د بنايست مركزونه--- د يوسف قميص هم خپله د خوشبو كړشمه بنودلې ده او مصر و كنعان هم د خوشبو مركزونه-- د يوسف د پلار نظر تللی هم د يوسف د قميص ليدلو سره وو او نظر يې واپس هم د يوسف د قميص خوشبو سره راغلو--- نو اوس د داسې قميص خوشبو به په مصر او كنعان كېنې څنگه پيدا شي--- بلکې په درست جهان كېنې يې هم امكان نشته--- زه خو وایم چې د شيدا غونډې دغسې يو پوره جهان لرونکی شعر به هم د شاعرۍ په جهان كېنې پيدا نه شي خو كه څوك يې ژورو ته كوز شي-- او د معنوي جهان -لټون يې وكړي

د --- مور --- م

پښتو كېنې د مور كلیمه د --م -- نه شروع كيږي او عربي كېنې چې مور ته -- ام-- وايي نو دغه ام په-- م -- ختميږي--- ټوله خبره په دغه م كېنې ده چې مشرقي او مغربي دواړو بلکې د نړۍ په بڼه ډيرو ژبو كېنې دغه م مركزي معنويت لري--- په عربي كېنې د -- رب -- معنا ده پالونكی او ساتونكی-- او د نړۍ په اكثر ژبو كېنې د مور د پاره د راغلو تورو معنا هم ده پالونكې او ساتونكې--- پخپله د عربي د -ام- يوه معنا ده اصل بنياد يا جرړه--- همدغه اصل او جرړه وي چې --د ونې يا بوتې د پاللو وظيفه تر سره كوي

چې جرړه يې د meh --خو لږ د نړۍ نورو ژبو ته ځير كيږو--- يو توری دی -- د م په زیر -- مه هند يورپي ژبو ده خو نورو ژبو ته هم تللی دی او د څلور زره قبل مسيح دور نه شتون لري--- د meha --دغه توري معنا په اكثر ژبو كېنې --- پالنه -- ده--- په سنسکرت كېنې دا توری -- مېها د مور پيو ته وايي چې د ماشوم پالنه پرې me --دی چې معنا يې ده پالنه-- په يوناني كېنې --مي يو ځای شي نو.. مهتر .. ترې جوړ شي او دغه مهتر په ډيرو tar سره چې meh كيږي---دغه ژبو كېنې د مور د كلیمې جرړه ده--تر- په هند يورپي ژبو كېنې تړون او تعلق ته وايي--- يعنې د پالنې تړون او رشته--- په دغه اساس چې د نړۍ زرو ژبو كېنې مور د پاره څومره هم توري دي matar نو په لږ شان د ادایيگی بدلون سره د هر توري شروع د م نه كيږي--لكه لاطینی كېنې متر اطالوي كېنې matar سنسکرت كېنې متر mutar جرمن كېنې متر metra يوناني كېنې ميترا سنډهی كېنې ماو په چيني بنگالی mother فارسی او انگریزی دواړو كېنې مادر madre مدر پرتگالی كېنې مايي او ډيره د eomma په كوريایي ژبه كېنې ايما maa هندي درې واړو كېنې ما

mere خوند خبره دا چې پښتو ته بيخي نژدې يا د پښتو د جنوبي لهجو سره سم په فرنچ کښې مير ---توري راوړلی شي **mor** او د ناروی ژبه کښې بلکل د پښتو مور دا دومره قيصه مي دي د پاره وکړه چې يو خو د مور په ---م--- کښې ټول کمال دی بيا دغه م نه چې جوړ شو نو د پالنې په معنويت کښې يې کمال دی او بيا چې د عربي په ---ام--- کښې م شاته **meh** هم لارو خو د جرري اصل او بنياد په حواله پکښې هم هغه پالنه او ربوبيت شامل دی چې د لوي رب خاصه ده--- نو چې د مور او م پس منظر دغه وي نو د دي رشتې نه پاکه او مقدسه رشته به بله کومه وي---په دغه معنوي تقدس يې څومره ډيرې ژبې په فطري توگه د معنويت په ضمن کښې ---نژدې او يوه ځله دي

صاف دلان مومي لذت د تلخ کامی
تا ليدلی د مينا زهر خند نه دی
په ايمان شيدا په تغزل او شعري تکنیک کمال کوي--- لکه چې توري او شعري نسبتونه ورته لاس
---په نام ولاړ وي--- د دغه اسان شعر په نسبتونو او تکنیک خو يې غور وکړئ
صاف دلان -- يعني د صفا او صادقو زړونو څښتنان
تلخ کامي--- کام حلق ته وايي او تلخ تريخ ته--- نو دغسې تلخ کامي يعني حلق تريخ کيدل---
---ترخي خبرې--- تاو تريخوالی
-مينا--- د شرابو پيمانه يا پياله چې د صفا شيشې نه جوړه وي---گويا صافدله وي
-زهر خند--- زهر و څښلو سره هم خندل--- يعني د ترخو زهر و نه هم لذت اخستل
اوس په شعر غور وکړئ--- پياله سپينه او صفا شيشه وي او پکښې پراته شراب تراخه وي---
گويا شيشه صاف دله وي--- زړه يې صفا وي--- او چې تراخه شراب ترې راتويږي نو د شرابو د
غږ غږپ اواز گويا د دغه صاف دله شيشې خندا ده---يعني په برق برق خاندې-دغه تراخه شراب
د راتويدو په وخت د شيشې د حلق نه راتيريږي خو شيشه د شرابو د غږپ غږپ اواز په شکل بيا
هم خاندې--- گويا د زهر خند څرگندونه کوي--- حلق يې تريخ وي خو په ځله يې خندا وي--- يعني د
تلخ کامی باوجود د زهر خند مظاهره کوي--- بلکې دغه زهر خند نه هم لذت اخلي ځکه چې شيشې
ته پته وي چې د دغه شرابو څښونکی هم صاف دل دی او د دغو شرابو څښلو نه به اوس لذت
اخلي---شيشه بس دغې ته خوشاليري او د خپل تريخ حلق پروا نه کوي--- بل خوا دي ته هم غور
وکړئ چې زړه خو هم لکه د شيشې صفا او نازک وي نو يو خوا که د شرابي حساس زړه د شرابو
څښلو سره لذت اخلي نو بلخوا شيشه هم چې د ترخو شرابو نه خالي کيږي نو گويا چې زړه يې صفا
کيږي او دغسې شيشه هم صافدله جوړيږي--- نو بس صافدله شيشه د صافدله شرابي د لذت سبب
---هم جوړيږي او همدغه حال کښې پخپله هم لذت اخلي
دغه هر څه شيدا په علامتي ژبه وييلې دي--- اصل پيغام يې دا دی چې د صفا زړه څښتنانو سره که
څوک تلخي يا تلخ کلامي هم وکړي خو دغه صاف دلان غصه نه کوي د دغه تلخ کلامي يا تلخ کامی
يعني حلق تريخيدلو نه هم خوند او لذت اخلي -- په دې طريقه تلخ کلامه خلق مجبوروي چې خپلو
ترخو کښې خواږه پيدا کړي --- د شيشې يا مينا د تلخ کامی نه سبق اخلي - پخپله هم صافدله شي
---او نورو صافدلانو خلقو ته هم خواږه ورکړي---خوند او لذت ورکړي
شيدا چې په هر خيال دغه شعر وييلی وي خو ما ته پکښې دغه تکنیک تغزل او شعري رعايتونه
-محسوس شول نو ملگرو سره مي شريک کړل

د پښتو تدریس په خارجي نړۍ کېنې

پښتو د تدریس په حواله اوس د نړۍ په غټو ژبو کېنې شامله ده چې د نړۍ په ګڼو پوهنتونونو کېنې په مختلفو سطحو تدریسولی شي--- ځنو هیوادونو کېنې د پښتو د تدریس ځانګې دي او په ځنو کېنې د نورو ځانګو برخه ده-- د دولسم ټولګي نه واخله تر دوکتورا د پښتو تدریس د نړۍ ---پوهنتونونو کېنې شتون لري

په فرانس کېنې د پروفیسر ګلبرټ لیزارد په مرسته په ۱۹۶۶ کېنې د انالکو انستې تیوت قیام سره پښتو په فرانس کېنې د څیړنې او ښوونې برخه شوه- په جرمني کېنې د پروفیسر لوتس ضحاک په هڅو پښتو د جرمني پوهنتونونو کېنې د درس او څیړنې برخه شوه-- همدغه جرمني کېنې په هایدل برگ پوهنتون کېنې د پښتو پروفیشنسي سند ورکولی شي- په سویډن کېنې د پروفیسر انډرس ویډ مارک په هڅو په اوپاساله پوهنتون کېنې پښتو لولولی شي- د انګلینډ په کیمبرج پوهنتون کېنې د پښتو زدکړې ډپلوما ورکولی شي- د پولینډ په ورسا پوهنتون کېنې د پښتو لیک لوست او وییلو د سند د پاره کورسونه لولولی شي-- د امریکې په ګڼو پوهنتونونو کېنې د پښتو د مختلفو درجو سندونه ورکولی شي چې پکېنې د اریزونا پوهنتون کېنې ژبپوهنه پنسیلوانیا پوهنتون کېنې پښتو --پروفیشنسي او ټیکساس پوهنتون کېنې پښتو د سمر انستې تیوت برخه ده

دغه معلومات مې د مختلفو کتابي او بریښنايي ذریعو نه راغونډ کړل- په کال ۲۰۰۷ کېنې په کابل کېنې مې د روس پروفیسر صولت میرګن او د هندوستان روشن لعل ملهوتره سره په دې اړه خبرې شوې وې--- روسي صولت میرګن راته ویيلي وو چې د تاجکستان په نیشنل یونیورسټي کېنې د پښتو پروفیشنسي سند د پاره درس ورکولی شي- په ازبکستان کېنې د پښتو ډپلوما د پاره درس ورکولی شي- په ماسکو او لینن ګراډ کېنې د نورو مشرقي ژبو سره پښتو هم لولولی شي-- روشن لعل ملهوتره راته ویيلي وو چې د هند په جامعہ ملیہ دهلي کېنې د پښتو ډپلوما د یو کال تدریس کولی شي-- دغه شان په جواهر لال نهرو پوهنتون کېنې پښتو د سرټیفیکیت اف پروفیشنسي او هائي ډپلوما د پاره لولولی شي-- په چین او ایران کېنې هم د پښتو تدریس په مختلفو سطحو شتون لري-- او د نړۍ په ځنو نورو هیوادونو کېنې هم د تدریس سره سره د تحقیق برخه هم لري--- د تحقیق او څیړنې د دوکتورا د سطحې ډیر موضوعات داسې دي چې د خارج نه پرې ډګری راوړلی شوې دي--- د دوکتورا دغه لړۍ چې ښاغلي محمد رحیم الهام ډاکټر مجاور احمد زیار ډاکټر زرغونه رشتین ډاکټر خالد خان خټک ډاکټر صادق فطرت ناشناس او ځنو نورو مشرانو رانیولې وه نو تر اوسنو کشرانو رارسیدلي ده--- په خارجي نړۍ کېنې د پښتو د تدریس صرف همدغه حوالې نه دي چې ما یې یادونه وکړه- نورې هم شته--- د شکر مقام دی چې پښتو په علم او درس و ---تدریس کېنې په نړیواله سطح یوه سیاله ژبه ده--- خدای دې په پښتنه خاوره هم سیاله کړي

انسان او ایینه

د انسان یا انسانیت په اړه د یو پادري اشر یوه حواله سبط حسن په خپل کتاب --ماضی کے مزار --کېنې راخستې ده چې پادري اشر انسان په دې زمکه څلور زره کاله زوړ ګڼي--- دغه خبره خو د ډیرو ثبوتونو سره رد شوې ده خو دې نه علاوه هم په روایتی توګه په زمکه د انسان یا انسانیت

عمر اته زره کاله زور بنودلی شي چې دغه روایت هم د ارکیالوجي جیالوجي او انتهرپالوجي درې وایو ټولنیزو علمونو د زمک کنستني په نتیجه کېني لاس ته راغلو اثارو په مرسته رد کړي دی او جوتنه کړي یې ده چې انسان په دې زمکه لکهونه کاله زور دی--- په دغه اوږد سفر کېني انسان په ---یوه مرحله کېني ایینه یا هنداره هم پیژندلي ده

د انسان ورومبی ایینه خو د هغه د شعوري ژوند د آغاز سره د هغه د خپل زړه او ذهن خیالات کیدی شي چې هغه به ضرور خني عکسونه په خپل تصور کېني جوړ کړي وي چې د هغه د امروزه ژوند د مشاهدې زیږنده کیدی شي--- خو دغه ایینه یې غیر مریي یا غیر مادي گڼلی شو--- انسان چې مادي ایینه پیژندلي ده دا هم زرگونه کلونه زره ده--- دلته مونږ ویلی شو چې د انسان ورومبی ایینه رڼې اوبه کیدلی شي چې پکښې به انسان ضرور خپل عکس لیدلی وي خو د اوبو نه هم علاوه چې د انسان د مادي ایینې جرړه لتوو نو د جے ایم انوچ د یوې څیړنې ترمنځه ورومبی ایینه اته زره کاله پخوا په اناطولیا موجوده ترکی کېني موندلی شوې ده چې د یو پرقنده کاني په په شکل ده---همدغسې پرقنده کاني په لږ نور صفا شکل کېني په مصري یا زور عراقي تهذیب کېني موندلی شوي دي چې انسان ترې د ایینې یا هندارې کار اخستی دی---په ایشیایي تهذیبونو کېني ایینه په نور صفا شکل کېني څلور زره کاله پخوا موندلی شوې ده- تر دغه دوره د کاتیزو هندارو رواج وو چې دغه دور نه پس پخواني چین او یونان د اوسپنې پیتلو او چاندی پرقنده ایینې جوړې کړې --- د شیشې هندارې په ورومبی عیسوي پیړۍ کېني پخواني لبنان ایجاد کړي دي-- چې په عربي او سامي نړۍ کېني د ریاضی یو ماهر ابن ساحل ورته په لسمه عیسوي پیړۍ کېني نوي رنگونه ور وڅښل او شغلي تمبونکې هندارې یې هم راوپيژندې چې انگریزی کېني ورته پیرابالک میرر وایي---جرمني په شپاړسمه عیسوي پیړۍ کېني نوره تنوع او رنگارنگي ورکړه--- او ورسره د ---شام او حلب ښارونه هم د هندارو مرکزونه جوړ شول

دغه اوږده قیصه مې ځکه وکړه چې ایینه نه یواځې د انساني ژوند یوه اهمه برخه ده بلکې په نړیوال ادب کېني یې هم ذکر په تکرار سره راغلی دی او بیا زمونږ په پښتو ادب کېني هم د ایینې یادونه په شدت سره شوې ده--- د شعرونه مثالونه خو یې ډیر زیات دي خو کاظم خان شیدا چې په ---ډیرو گڼو او جدا جدا معنو کېني راوړي ده نو څو چوڼ مثالونه به ترې وړاندې کړم

د حیرت جوهر نصیب د تیره زړه وي
د فولاد بیضه کجا ایینه چرته

د مرات غوندې جوهر په ایرو ورکا
کله فعل د صاف دل وي بی حکمه

ورک په شان کړم د مهتاب سیه روزیه
ایینه مې زنگ اخلي له پردازه

هر چې مات د زنگ لښکر کا سکندر شي
د خاطر جوهر صفا د سجنجل کا

د برکت د پاره به د رحمان بابا په ژبه ووايم چې
----- ايښي غونډې بي رويه بي ريا يم-----

په زبان مي د صدا په عوض کې دے
شعله خيز مي چې د شمعي په شان نې دے
---وضاحت

-صدا--- اواز ته وايي
نې--- شپيلی ته وايي
کې --- اصل کښي د عربي --کي -- دے چې مطلب نې دے، داغ ورکول، گرمول يا په گرم خيز
--- هوارول

شيدا وائي چې زما په ژبه دومره گرم بيان راځي چې ژبه مي اور وروي او دغه گرم بياني سره مي
په ژبه تور داغ جوړ شوي دے - بېخي داسې لکه چې د شمعي په خله کښي يو نرے تار راوتے
وي- او د دغه تار سر تور وي-- دغه تار لکه چې د شمعي ژبه راوتي وي چې اور هم وروي او د
توروالي داغ هم لري او بيا د شمعي اوږد شکل د شپيلی د اوږد شکل سره هم سمون خوري نو
ځکه د دې شعر دويمه مصرعه کښي نې يعني شپيلی تورے هم راغلے دے، اوس شمع چې په
خپل سر راوتي تور تار يا خپله خله کښي راوتي ژبي نه شعله خوري، گویا چې د شمعي په ژبه
اور بل دے يا يې ژبه اور وروي-- دغه د شمعي اور وريني خبرې دي- ځکه چې خبرې په ژبه
کيږي او د شمعي خله کښي راوتے تور تار هم لکه د شمعي ژبه وي چې اور پرې بل وي - دغسې
شپيلی نه هم چې آواز راوځي نو لکه چې د شپيلی ژبه هم گويانه ده- هغې کښي هم داسې درد وي
چې د مينو په زړونو اور پوري کوي، گویا د شپيلی ژبه هم اور ورينه ده. دغه تناظر کښي شيدا
وائي چې زما په زبان يا ژبه د آواز په ځای تور داغ دے، لکه د شمعي په خله کښي د تور تار
غونډې -- ځکه زما شپيلی هم لکه د شمعي شعله خېزه ده - او اور ورينه ده- په خپل آواز کښي
---شعلي خوري. گویا د زړه درد لکه د لمبو راوباسي
غور وکړئ چې شيدا خپل زړه کښي پروت درد سوز او د زړه سوي چې په ژبه راولي نو يو خوا
يې د شمعي په ژبه بل اور سره تشبيه کوي او بل خوا يې د شپيلی په ژبه راغلي دردناک او اور
---ورين اواز سره نسبت راوړي خو دومره په هنر چې شعري مثال يې پيدا کول گران دي

---د گران همه تن گوش د يو پوست په تاثر کښي مي د دې وضاحت ضرورت محسوس کړو
امريکنے پروفيسر او ساينسدان نيل ارمسترانگ (1930..2012) په جولايي 1969 کښي
سپوږمي ته تلے وو چې ډير خلق يې مني هم نه خو د همدغه مزاج ډير خلق بيا د ډير عقيدت نه
وايي چې هغه په سپوږمي د اذان اواز واوريدو او بيا مسلمان شو--- دغه خبرونه د انډونيشيا او
ملايشيا نه علاوه د نورو اسلامي ملکونو په ورځپاڼو او مجلو کښي هم خپاره شوي وو-- تر دې
چې د مولانا وحيدالدين غونډې د نوي او ساينسي فکر دانشور هم د نيل ارمسترانگ نه وضاحت
غوښتے وو-- ځکه نيل ارمسترانگ يې د مولانا مرحوم په نوم دغه ورکړے شوي خط کښي پخپله
وضاحت کړے دے چې نه خو ما د اذان اواز اوريدلی دی او نه مسلمان شوی يم - ارمسترانگ که
مسلمان شي او که نه د اسلام پرې هيڅ نه کميږي او نه زياتيږي - ځکه مناسبه لار دا ده چې مونږ

ساینس او مادي کاینات ته د عقیدت په ځایې د حقیقت په سترګه وګورو--- د ارمسترانګ خپل
--وضاحت د هغه دغه خط کښې کتلې شئ---په نورو اړخونو یې تبصره نه کوم

هر چي مات د زنگ لښکر کا سکندر شي
د خاطر جوهر صفا د سجنجل کا

وضاحت----

زنگ--په دې شعر کښې په دوو معنو راغلی دی--زنگ یعنی توروالی--او زنگ--یعني زنگیان یا تور
نسلونه--

سکندر-- نه مراد لوی فاتح سکندر اعظم دی--- او په فارسي کښې د سکندر معنا ده ښه بخت
--لرونکی--- خوش نصیب--- بلند و بالا--- سرلوری
خاطر --- زړه یا طبیعت ته وایی--
جوهر-- یعنی صلاحیت--

سجنجل --- عربي کښې آييني يا هنداري ته وایی----

د شعر اسان مطلب خو دادی چې څوک زنگیانو یعنی تورو نسلونو ته ماتي ورکولی شي نو هم هغه
سکندر جوړیدی شي---او بیا دغه فتحي سره یی د زړه اینه یا طبیعت د غصې د گردوغبار نه داسي
صفا شي لکه د آييني د مخ نه چې گرد صفا شي او په جوهر یا د عکس ښودلو په صلاحیت کښې
یې اضافه وشي---

دا شعر د خپل تکنیک له مخه لږ نور هم غور غواړي---د زړه نه زنگ لري کیدل-- د زړه سپکولو
او غصې لري کیدلو مفهوم لري نو داسې ویلې شي چې طبع یی صفا شوه--دغه کیفیت د پاره شیدا
د آييني د مخ صفا کیدل اصطلاح راوړي ده--بیا دې ته هم غور وکړئ چې د آييني مخ څومره صفا
وي او اپوټه اړخ یی څومره د زنگ نه تور وي هومره د آييني طبع صفا وي او عکس هم صفا
ښایی--او دغه زنگ چې په اپوټه اړخ وي نو گویا چې زنگ په شا تللی دي او ماتي یی خوړلي ده
نو ورسره د زنگیانو یعنی تورو نسلونو د ماتي او شکست خبره شوې ده---په دغه تناظر کښې شیدا
د سکندر اعظم زنگیانو ته د ماتي ورکولو تاریخي واقعه بیان کړې ده چې دغه فتح په ډیره ګرانه
تر لاسه شوې وه نو ځکه پرې د سکندر زړه یخ شوی یعنی طبع هم صفا شوې وه او په جنګي
جوهر او صلاحیت کښې یی نوره هم اضافه شوې وه لکه د آييني چې تور زنگ شاته اوړلو سره
طبع صفا شي او د عکس ښودلو جوهر کښې یی اضافه وشي--دې شعر کښې کمال دا دی چې تور
زنگ د آييني شاته تللو سره د آييني مخ صفا کیدل یا یې طبع صفا کیدل او ورسره په مناسبت کښې
د جنګ میدان کښې د تورو زنگیانو لښکر شاته تلل یعنی ماتي خوړلو سره د سکندر د زړه زنگ
رژیدل او طبع یی صفا کیدل شیدا څومره په هنري نزاکت راوړي دي --- چې دغزل او تغزل شان هم
--دغه هنري تکنیک او نزاکت دی

مجموعي پیغام دادی چې دنیا کښې هر مشکل کار تر سره کیدی شي او هم هغه سړی لکه د سکندر
کامیاب دی چې مشکل نه مشکل کار تر سره کړي----

نوبت---۱--جوهر د عرض متضاد هم دی--چې مفهوم یی ما پریښی دی

۲---د آييني او سکندر سره د---آيينه سکندري---روایت هم تړلی دی چې زه ترې راتیر شوم---

خوږو مينه والو

سخکال چې د صدارتي ايوارډونو اعلان وشو او بيا يې لست جاري شو نو زما نوم پکښې نه وو. بيا هغه لست مخې ته راغلو چې زموږ صوبايي حکومت مرکز ته لېږلی وو - هغې کښې زما نوم شامل وو. بيا د گران فاروق فراق د يو پوست نه خبر شوم چې مرکزي حکومت د هغه څه د پاسه درې سوه نومول شوو لست يو سل څلور ته راکم کړی دی چې پکښې نه يواځې زما بلکې يو د بختيار خټک نه علاوه د ادب او هنر ټول د پښتونخوا نه لېږلی شوي نومونه اخوا کړی شوي وو. فراق زما مينه والو ته وييلې وو چې دوی دې خپلې مبارکۍ راروان کال ته وځنډوي. زه وایم چې دغه ايوارډ که راروان کال ته هم يا لس کاله پس هم يا په ټول عمر کښې هم نه راکوي نو ما د پاره کومه معنا نه لري. که معنا لري نو هغه زما د مينه والو دغه بې مثله مينه ده چې ما سره يې په سوشل ميډيا په خپلو پوستونو او کمنټونو مسیجونو او فونونو کښې څرگنده کړه. دغسې مينه زه هره ورځ په دلو دلو د دغو درنو مينه والو نه اخلم. زما ايوارډ همدغه دی. دی نه لوی ايوارډ مې نه پخوا بل کوم گڼلی دی او نه به يې راروان وخت کښې وگڼم. ما سره دغه صادق مينه لرونکي دي الله کريم تل سرلوري لري. قسم دی که جواب ازاله يا صله يې لرم. په دغو درنو مينه ناکو پتمنو او قدرمنو ژوندی يم او د ژوند په خوندونو سرشار يم. ټول زما له خوا هم دغسې بې ټوله مينه واخلئ. قربان

هيڅ برش يې عريان تيغ له لاسه نه کا

چې په طور د هلال سایه پرور دی

وضاحت.....

څه موده پس به د شيدا په دغه شعر خوند واخلو. په دې شعر پوهيدل او تل ته يې رسيدل بار بار غور غواري. د نازک خيال کایناتي مشاهدې او فني تکنیک څه نادره نمونه ده. برش...فارسی کښې پریکولو يا غوڅولو ته وايي.---

عريان تيغ --- يعنې بربنده توره.

هلال --- د ورومبی شپې نری سپوږمۍ.

سایه پرور --- يعنې په سيوري کښې لوی شوی ، په نازونو کښې ساتلی شوی.

اوس غور وکړئ سپوږمۍ د زمکې نه چاپېره چورلي او زمکه د نمر نه دي چکر کښې د زمکې مخلوق ته د سپوږمۍ صرف هغه برخه ښکاري چې د نمر رڼا پرې پریوځي او نوره برخه چې په سيوري کښې وي هغه نه ښکاري. دغه چکر کښې هره ورځ د نمر رڼا په سپوږمۍ تسلسل سره زیاتوي او سپوږمۍ ورو ورو غټېږي چې په څوارلسو ورځو کښې په ټوله سپوږمۍ د نمر رڼا پریوځي نو سپوږمۍ مهتاب شي يعنې پوره شي او د سيوري نه مکمله راوځي. گویا سپوږمۍ خپل دغه پیغلټوب ته د سيوري په تسلسل کښې راوړسیده او چې پیغله شوه نو اوس ورته د چا د سيوري ضرورت نشته. شيدا دغه د سپوږمۍ په سيوري کښې غټیدل داسې گڼي لکه نیازبین محبوب چې د مینې د مینې د سيوري لاندې پیغلټوب ته رسي او مین یی ټول نازونه په خپل سر اخلي. بيا دې ته هم غور وکړئ چې د سپوږمۍ د ماشومتوب په وخت يعنې د ورومبی شپې د نری سپوږمۍ يعنې هلال شکل هم د یوې نری کرښې په حیث د تیرې تورې غونډې وي. بيا دا هم پام کښې ولرئ چې شيدا د تورې په لاس کښې نیولو خبره هم کړې ده نو د محبوب نری بربندې لیچي

خو هم د برېښې تیرې تورې غوندې وي خو چې نازپرور او نیازبین محبوب لکه د هلال د پیغلنوب د نازونو او مینې په سیوري کښې رالوی شوی دی نو د تورې غوندې برېښې لیچې یې هم او ورسره په لاس کښې یې د هلال غوندې تیره توره هم هیڅ برش نه کوي - یعنې غوڅول او پریکول نه کوي ځکه چې په دې مرحله کښې خو محبوب هم په طور د هلال دی -- نازپرور دی -- د نازونو په سیوري کښې رالوی شوی دی. نو د شعر مفهوم دا شو چې----- حسین او نیازبین محبوب چې لکه د سپوږمۍ د نازونو په سیوري کښې رالوی شوی دی نو بس عریان تیغ یا برېښه توره یې هم غوڅول نه کوي--- ځکه چې نازک او نیازبین رالوی شوی دی---او توره چلول خو سخت ژوند او -مشق و ریاضت غواړي

د دې شعر تشریح له نورو زاویو هم کیدی شي خو فلحال یې په دغه زاویه غور وکړئ او د شیدا په طبع آفرین ووايي.

زیري

د کاظم خان شیدا عقیدت مندو او زما مینه والو لوستونکیو ته زیري ورکوم چې د شیدا د تفصیلي شرحي دویمه برخه تکمیل شوه--- کمپوز یې هم تکمیل ته نژدې دی-- که خدای کول دوه میاشتو کښې به کتابي شکل کښې زمونږ لاسو کښې وي-- په ورومې برخه کښې د دیوان ورومې څوارلس نظمونه او یو سل دیرش غزلونه شرح شوي وو چې په کال دوه زره اوولس کښې کتابي صورت کښې چاپ شوي وو او بیا د شیدا عقیدت مندو به رانه بار بار د دویمې برخې پوښتنه کوله--- اوس دویمه برخه کښې یو سل شپږ پنځوس غزلونه نور شرح شو-- دغسې په دیوان کښې د غزل برخه تکمیل ته ورسیده چې ټولې دوه سوه شپږ اتیا غزلې دي--- اوس دیوان کښې د شیدا رباعیات-- قطعات-- تاریخونه-- او څو متفرق نظمونه پاتې شو چې دغه هر څه به زما د شرحي دریمه برخه وي--- د دغه دریمې برخې د پاره هم را ته د الله کریم نه د ژوند دعا غواړئ چې د --شیدا مکمل دیوان په دریو برخو کښې شرح کړی شم-- او د شیدا دغه گیله هم ورکه شي چې

په تدوین د خپل زبان ځکه نادم یم
چې ونه شوه په محل گل افشاني

طارق وزیر

دا د هندي مکتب ځانگړني له پښتو او فارسي ورهاخوا د نورو ژبو خاصتاً انگریزي شاعري کښې هم شته؟

حنيف خليل

په انگریزي شاعري کې نه شته، وجه یې داده چې دغه سبک خصوصاً د غزل لپاره دی که څه هم د شرق د شاعري په قصایدو او نورو منظوماتو به یې هم یو څه اغيزي ولیدل شي خو انگریزي او نورو د غربي ژبو ادب کښې نه خو غزل شته او نه دغه نور شرقي صنفونه--- دا هم جالبه ده چې د شرق په شاعري کښې هم په اردو کښې خو به د غالب په شاعري کښې دغه د هندي سبک نخښې ولیدی شي او یو څه د مومن په شعر کښې خو د سندھی پنجابی سرايکی او بلوچی وغیره شاعري -هم له دغو هنري باریکیو او تکنیک ناخبره ده

په انگریزي کبني نظم لیکل کيږي پابند ازاد معرا او يا بيا نثري شاعري-- ځکه په غربي شاعري کبني د شرقي شاعري غوندي فني تکنیک نه شته، نه يوازي انگليسي بلکې فرېنچ، جرمن او نه نورو کبني دا تکنیک شته ځکه هغوی سره غزل نه شته په انگریزي شاعري کبني تمرکز په مضمون او مانا دی که څه هم د انگریزي د مزاج مطابق خپل تکنیک لري خو له شرقي شاعري بلکل بدل دی نور انگریزي کبني نازخيالي نه شته او که څه هنري ټنګلا لري هم نو کاملاً بدله ده

مضمون افريني او هندي مکتب

مضمون افريني څه ته وايي؟ او د هندي مکتب د شاعرانو لپاره څومره مهمه ده؟--- طارق وزير

:حنيف خليل

کله چې له لفظونو ډېرې ماناوې اخلو دا مانا افريني ده او دا د دې سبک د شاعرانو کار دی کله چې په يو شعر کبني داسې خيال راوړو چې د يو مضمون سربېره ضمناً بل مضمون هم بيان کړي، يا تر دې ډېر بيان کړي، نو دې ته مضمون افريني وايو کمال يې دا دی چې داسې کليمې پکبني راوړل کيږي چې مضمون هم بدل کړي او ماناوې ډېرې کړي؛ دا د هندي مکتب د شاعرانو يو فني نزاکت دی د کاظم خان شيدا بيتونه درته وایم رنگيني يې د اشعار تر حنا زېب کا د شيدا ديوان په لاس واخلي خوبانو اوس مضمون دا دی چې خوبانو ته دا وييل غواړي چې تاسې لاسونه رنگين کول غواړئ نو نکريزي په لاس اخلي-- خو تاسې يو وار د نکريزو پر ځای د شيدا ديوان خو په لاس واخلي-- لاسونه د نکريزو پر ځای د شيدا پر ديوان رنگين کړئ ځکه د شيدا ديوان تر حنا رنگين دی، دا يو مضمون شو بل مضمون چې اصلي يې هم بللی شو دا دی چې تاسې د لاسونو رنگيني غواړئ خو د ذهنونو رنگيني مو نه خوبسيږي، د لاسونو له رنگيني د ذهن رنگيني مهم ده او ذهنونه د شيدا د ديوان په را اخيستلو او لوستلو رنگينولی شئ يو بل بيت درته وایم د اسمان په شاني تېز د فتنو تبغ کا صبح و شام گرځي ټنګاره په سرو منګولو دلته شاعر دا وييل غواړي چې محبوب يې په سرو ټنګلو منګولو او ناز او ادا داسې خلک قتلوي -لکه څوک چې په توره قتل کوي او په تيره توره اسمان هم فتنی کوي اوس مضمون افريني ته سوچ وکړئ! منګولې رانغاړل د جنگ او وژنې نښه ده، منګولې د تورې په شان اوږدې وي، کله چې منګولې په نکريزو سرې شوي وي نو دا مانا هم ورکوي چې توره په وينو سره ده. نو دا چې د ټنګاره گرځيدلو خبره کوي خبره د ټنګاره قتل ده او محبوب هم ټنګاره گرځي.

بل مضمون دا دی چې صبح و شام تورې يې يادې کړي او اسمان هم ذکر شوی، نو سهر او ماښام په اسمان يو ډول منظر وي.

سهر چې لمر له غره نه خیره وهي، نو اول راتاو شان لکیره رابنکاره شي، چې د تورې غونډې تیره کړبڼه بڼکاري او دغه وخت رڼا او شغلي هم سرې وي. مضمون دا دی چې لمر د تورې غونډې کړبڼه ده، نو چې سره کړبڼه ده قتل هم توره په وینو سره کوي.

کله چې لمر ولویږي یوه نرۍ سره لکي پاتې شي، نو دا بیا د یوې سرې شوي تورې شکل پېش کوي، نو دا منظر سهر او ماښام وي ځکه شیدا ویلي چې صبح و شام گرځي بڼکاره په سرو منگولو.

اسمان ځکه ورسره یادوي چې سهر او ماښام پکښې د سرې تورې شکل جوړیږي او محبوب صبح و شام لېچې رانغاړي او قتلونه پرې کوي.

اوس غور وکړئ چې په یو بیت کښې څومره مضمونونه راجمع شوي او لفظونه مختلفې ماناوې ورکوي. مثلاً د لمر سرې کړبڼې ته توره ویيل، لېچو ته توره ویيل، بربنډې لېچې له ټيکې د راویستي تورې سره تشبیه کول، د سهر او ماښام د منظر ورسره بیانول دا هغه مضامین دي چې په دوو مسرو کښې شیدا بیان کړي او دا مضمون افریني ده او له لفظونو جدا جدا ماناوې را ایستل مانا افریني ده.

نو مضمون افرینی او مانا افرینی د هندي سبک شاعرانو په لویه پیمانه د خپل شعر د بنایست لپاره راوړي دي.

--طارق وزیر

د یو سبک یا مکتب پیروي کول او یا بیا ځانله بېله لاره ویستل -- دواړو ته په کوم نظر گورئ--
 --- چې دغه پیروي د شاعر مقام ته زیان نه رسوي

:حنیف خلیل

دا خبره دې سمه ده، خو ما په رومبو خبرو کښې وویيل چې سبک بېل او مکتب بېل څیز دی، سبک ځانگړی او مکتب اجتماعي وي.

که چېرې یو شاعر فقط د یو بل شاعر پیروي کوي نو خپل شناخت یې ختمیږي او فن ته یې تاوان رسیږي.

خو که شاعر د یو مکتب پیروي کوي چې مکتب یو اجتماعي رجحان دی، نو هغه په شخص پورې نه وي تړلی؛ په هماغه مکتب کښې نوښت کوي نوي استعارې، نوي ترکیبونه... پیدا کوي نو شاعر باید په مکتب کښې دننه هم ځانگړی وي، که څه هم باریکۍ او فني نزاکتونه هماغه وي. خوسمبولونه، ترکیبونه، استعارې، صنعتونه، تشبیهات... یې خپل او جدید وي.

نو لنډه دا چې د شخصي سبک پیروي زیان لري خو د مکتب پیروي هم شناخت ورکوي او هم شاعر خپل فني نزاکتونه برقرار ساتلی شي.

د یو شخص د سبک پیروي اسانه ده او کوم لوی کار نه دی، خپله لار پیدا کول گران او مشکل تمامیږي.

د یو مکتب پیروي کومه بده خبره نه ده خو مکتب کښې دننه خپله ځانگړتیا د خپل فن او تکنیک په بنیاد قایمه ساتل ضروري دي؛ په داسې حال کښې به یو شاعر ته د مکتب پیرو وایو خو د سبک

پیرو یې نه بولو؛ ځکه د سبک پیروي د یو شخص کیري خو د مکتب اطاعت د یو پوره فکر او انداز بیان کیري.
نو د سبک پیروي یعنی د یو شخص پیروي نقصاني ده چې شاعر پکښې خپل شناخت بایلي تردې خپل وجو ورک کړي او د مکتب پیروي مشکل نه لري--- دغه د سبک او مکتب پیروي تر دې حده ---هم نه ده پکار چې شعر د چا ژباړه یا بیا غلا او سرقه ښکاره شي

د هند خاوره - هندي مکتب--او استاد پسرلی

طارق وزیر

تاسې وویل په پښتو یوازینی شاعر شیدا دی چې د هندي مکتب شاعر دی، یوه پوښتنه داده چې د هندي مکتب د پیروي لپاره په هند کښې اوسیدل لازمي دي؟
بل د ځانگړنو په لحاظ استاد صديق پسرلی هغه شاعر دی چې ستاسې ټولې بیان کړي ځانگړنې دده په شعر کښې په پراخه پیمانه موندلې شو.
مثلاً: له مدعالمثل یې شاعري ډکه ده او ټول مثالونه یې خپل دي
مه کوه پسرلیه له تقلیده د عروج تمه
وگوره سایې ته که د غرونو هم وي پسته ځي
حس اميزي هم پکښې پریمانه ده

اخر یې عشق دومره حساس کړمه چې ناز یې اورم
که په حیا یې رنگ هم الوخي پرواز یې اورم
د شمع سربېره پریمانه سمبولونه پکښې شته، پارادوکس لري
کایناتي مشاهدې یې کړي او خپلې تجربې یې شعر کړي دي
مهمه خبره داده چې دا ځانگړنې خال خال هم نه دي بلکښې تقریباً هر بیت کښې یې یوه نه یوه ځانگړنه موندلې شو، نو فکر نه کوئ چې له شیدا سربېره استاد پسرلی هم د دې مکتب لوی شاعر دی؟

حنيف خليل

کله چې دا سبک منځته راتلو نو هغه وخت کښې یې لویه غوښتنه په هند کښې اوسیدل و، وجه یې دا وه چې د هند دوه قسمه اغېزې وې: یو د هند د موسم، ماحول، د زمکې زرخېزي، جغرافيايې او د طبیعي حالاتو تاثیرات و چې ذهنونه به پکښې زرخېز و او د هندي سبک باریکۍ او فني نزاكتونه د شاعرۍ برخه شوه

دویمه اغېزه د ټولنیز ماحول وه، چې هند بدل شرایط لرل حکمرانانو به شاعرانو ته روزنه او مراعات ورکاوه او ماحول یې ورته جوړواه
دا د لومړي دور خبرې وې خو ضروري نه ده چې نور دا سبک ختم شو بلکې سبک په مکتب بدل شو او هر څوک چې غواړي په هر دور او هر ځای کښې یې پیروي کولی شي
اوس وخت کښې حتی د حمزه بابا په شعر کښې یې هم ځینې ځانگړنې لیدلې شو خو په هغه پیلچتیا نه دي راغلي چې څنگه شیدا راوړي، دي-- سره د دې چې حمزه بابا هم په خپل شعري تکنیک کښې له شیدا متاثر دی

د پوښتنې دوهمې برخې ته به راشم.
 په اوسني دور کېنې که په کامله توګه له پوره پېچلتيا سره د هندي سبک ځانګړنې په چا کېنې وینو، هغه استاد پسرلی دی.
 استاد پسرلي د هندي سبک ټول شاعران ډېر ژور لوستي لکه: طالب املې، غني کشميري، بيدل... دهلوي، صايب تبريزي او نور.
 د پسرلي صيب مزاج هم ورته جوړ و چې ده دا ځانګړنې خوښولي.
 بل پسرلي صيب په پښتو کېنې کاظم خان شيدا هم ډېر دقيق لوستی دی.
 نو په نن دور کېنې د هندي سبک د ځانګړتياوو ليدنه تر ټولو ډېره په پسرلي صيب کېنې کېږي.
 نن هم د هندي مکتب پيروي کيدلې شي چې اوس يې هم ځينې شاعران کوي.
 که لومړي دور ته څو نو هلته د جغرافيايي، حکمراني طبقې او سياسي حالاتو ژور اثر و چې اوس وخت کېنې د هغو اثراتو د اغېزې ضرورت نه شته.
 زموږ مخې ته د هندي مکتب شاعران پراته دي چې ټول ټکنیکونه يې خپلولی شو لکه پسرلي صيب چې خپل کړي دي.
 نو وييلی شو چې په پښتو کېنې د هندي سبک په کلاسيک کېنې تر ټولو لوی شاعر شيدا او معاصره شاعرۍ کېنې يې لوی پيرو استاد پسرلی دی.
 شيدا خو د هند په خاوره کېنې ژوند کاوه او هماغه وخت دا سبک غوړيدلو، خو پسرلي صيب په پښتنه خاوره ټول تاريخي پس منظر، شعري ټکنیک او ټول نزاکتونه مطالعه کړي او ترې متاثر دی.
 د پسرلي صيب د شعرونو مثالونه راوړل ځکه ضروري نه ګڼم چې نژدې نژدې ټوله شاعري يې د --هندي مکتب دغه شعري ټکنیک کېنې رنگ ده

--فارسی او پښتو کېنې د سبک هندي شاعران څوک دي --- طارق وزير

حنيف خليل ---- فارسی کېنې د دې مکتب بنسټګر بابا فغاني دی، چې صفوي دور ته نږدې تېر شوی.
 په فارسي کېنې بابا فغاني نه پس غني کشميري - صائب تبريزي، شوکت بخاراوي، طالب املې، ميرزا بيدل دهلوي او ځينې نور د دې مکتب لوی شاعران دي.
 پښتو کېنې يې لومړنی شاعر حميد بابا دی، که څه هم د رحمان بابا ځينو شعرونو کېنې هم د هندي مکتب ځانګړنې موندلې شو خو رحمان بابا مشکل پسند نه و او د عراقي سبک پيرو و.
 ځينې نور شاعران هم شته چې ځينې ځانګړنې يې په شعرونو کېنې شته خو په ټوله مانا د هندي مکتب شاعران نه دي لکه: علي خان، کامگار خټک، بيدل هشنغری، خواجه محمد بنگش، حنان بارکزی، پيرمحمد کاکړ او شمس الدين کاکړ.
 زما سکوټه رايه داده چې په پښتو کېنې د هندي مکتب شاعر ايکي يو دی او هغه کاظم خان شيدا دی، په دې نورو نومونو يې اغېزې شته خو دوی نه د هند ادبي ماحول ليدلی دی، نه يې د هند په اب و هوا کېنې شاعري کړي ده، د هند د زرخېزې زمکې اثرات يې هم نه دي اخيستي، او نه يې د هند د حاکمانو له خوا د شاعرانو قدرداني ليدلې ده چې ورسره نور تشويق شوي وای - دوی فقط په خپل وطن کېنې د هندي مکتب ځانګړنې مطالعه کړي دي او خپل شعر کېنې يې ګډي کړي دي.

نو تکرار وایم چې پښتو کښې د هندي مکتب شاعر فقط کاظم خان شیدا دی او دا نورو کښې یې فقط ځینې ځانگړنې دي.

شیدا په فکري ژور والي او تخيلي لوړوالي کښې بلکل سیال نه لري. پښتو خو څه چې کله کله خو تر فارسي هم لوړ ښکاره شي--- سره د دې چې د فارسي دغه یاد شوي د هندي مکتب شاعران یې ټول په خپله شاعرۍ کښې ستایلي دي-- او د اردو غالب غوندي لوي شاعر چې د زمانې په حساب هم تر شیدا وروستو وو او هغه هم د سبک هندي پیرو وو بلکل د شیدا د شعري نزاکت او تکنیک ---سیال نه ښکاري

د برصغیر د ویش نه مخکښې د پښتنو په سیمه د عدم تشدد د سیاست سره سره یو جوت اړخ د تشدد د سیاست هم وو چې دغه سیاست د کمیونزم د مفکورې نه متاثر وو او ورته به یې د چپ لاس سیاست یعنې اردو کښې -- باین بازو کی سیاست -- ویلو په دغه اړخ علمي لیکونه د نشت برابر دي-- د هند نوميالي ترقي پسند لیکوال او سیاستدان گور چرن سنگ په دغه اړه ډیر نادر معلومات په خپل کتاب --- وه بهی دن سن--کښې ځایي کړي دي--- دغه کتاب په ورومېي ځل په گورمکھی لیک دود کښې چاپ وو-- بیا انور خان دیوانه مرحوم د مردان د یو هندو امرنات په مرسته اردو ته راوړولو-- بیا ورسره ما خپل وضاحتونه او مقدمه ملگري کړل او په اردو کښې مو د ---وه بهی دن تهه --- په نوم چاپ کړو چې حیرانونکي سیاسي معلومات لري او د پیرنگي ظلمونه او سیاسي حربې او بیا د هغې په جواب کښې د چپ لاس پښتنو سیاستدانانو قربانۍ او منصوبې رامخې ته کوي-- اوس دا کتاب چاپ شو او فلحال به د پېښور هر دکان نه ترلاسه کیږي د -- سانحه سرحد-- د چاپ کولو نه پس خپله دغه هڅه هم په ویاړ پیش کوم - یقین لرم چې زما دغه هڅې ته به په درنه سترگه کتلې شي--

هندي سبک به څنگه پیژنو -- ځانگړتیاوې یې څه دي

هندي سبک کښې بنیادي خبره تازه گوښي او د بیان نوی انداز خپلول و. د بیان نوی انداز په نوو تشبیهاتو، نوو استعارو، سمبولونو او ترکیبونو خپلول پکار و، چې د فارسي شاعرۍ روایت باید بدل کړي.

نوي کایناتي مشاهده هم لازمه بلل کیده.

دوهمه خبره پکښې دا وه چې خبره باید ساده او اسانه نه وي، ځینې شاعران فقط د مضمون د رسولو هڅه کوي، خو دوی و غوښتل چې نوی خبره دې په جدید او پیچلي انداز کښې وړاندې کړي شي، یعنې خبره دې په غوټو کښې انغښتي وي چې د پوهیدو لپاره باید غوټې پرانستل شي چې د خوند اخستلو سبب وگرځي؛ د دوی مشکل پسندي فقط په لفظونو کښې نه وه مشکل پسندي یې په شعري تکنیک کښې هم وه. دا مشکل پسندي په ابهام نوي صنعت بدله شوه یعنې یو څه داسې پرېښودل چې لوستونکي په غور کولو مجبور کړي ابهام بلل کیږي.

د مشکل پسندي لپاره به یې د فلکیاتو مشاهده کایناتي مشاهده او خبرې، د جغرافیې د مختلفو اړخونو خبرې او د جغرافیې له علم شعري اصطلاحات را اخیستل، ساینسي شعور او فلسفیانه انداز خپلول د شعر برخه شوه او شعر یې مشکل کړ.

بله مهمه ځانگړتيا پکښې مثالیه اسلوب (مدعاالمثل) وه، دوی به په یوه مسره کې ادعا کوله یعنې دغه کوله او بله کښې به یې د ادعا د اثبات لپاره دلیل راوړلو.

حس امیزی هم پکښې مهمه وه، کله چې په انساني حواسو کښې د یو حس دنده بل ته ورکړل شي دې ته حس امیزی وايي؛ لکه سترگې لیدل کوي خو که ووايو چې سترگې ویل کوي نو دا حس امیزی ده.

بله خاصه یې تخیل امیزی وه، تخیل امیزی د لفظونو له لارې د نوو تصویرونو سازولو ته وايي. یو خیال کول وي او بل خیال سازول وي --- دغه خیال سازول اصل کښې تخیل دی او یا بیا تخیل امیزی ده -- د خیال کولو په مرسته د نوي خیال سازول په هندي سبک کښې مهم شی و. نوی خیال مطلب نوی خیالي تصویر جوړول و چې فارسي شاعرانو به ورته محاکات ویل، محاکات هم د تخیل په زور د نوي تصویر سازولو ته وايي. دوی به په دې کښې مبالغه کوله، تر دوی وړاندې شاعرۍ کښې د تخیل په نسبت په فکر یا فکر تمرکز و، نو فکر کښې مبالغه کمه وي، فکر ژور او خیال لوړ وي، په فکر کښې مبالغه نه وي یا کمه وي او په خیال کښې مبالغه وي، د خیال په مرسته جوړ شوي تصویرونه ښکلا او خوند پیدا کوي.

بل دوی ځانگړي او نوي سمبولونه راوړل، لکه (شمع) چې یو سمبول دی چې فارسي او پښتو شاعرانو په گڼو ماناوو کښې استعمال کړی دی، (حباب) بل علامت دی په مختلفو مختلفو ماناوو کارول شوی دی. خصوصاً کاظم خان شیدا په ډېرو ماناوو راوړی دی، (موج) یو بل سمبول دی گڼ مفهومونه یې لرل، (گرداب) هم استعمالیده یا (گرد باد) چې موږ ورته د پیریانو ډولۍ وایو په زیاتو ماناوو راغلو، چې دا نوي سمبولونو د هندي سبک پیژندگلو باندې بدل شول. نو پورته څومره ځانگړنې مو چې بیان کړې دا او دغسې د هنري نزاکت ځنې نورې ځانگړنې چې به د کوم شاعر شعر کښې وي او پوره شعري نزاکت او تکنیک سره به راوړل شوي وي نو هغه یې د هندي سبک لرونکي باله. --

اوس پښتو کښې د هندي سبک شاعران څوک دي او دغه ځانگړنې پکښې څنگه راغلي دي -- شعري نزاکت او تکنیک یې څه دی --- دغه بحث هم راروان دی --

طارق وزیر سره مرکه

د هندي سبک غټ ماخذونه او پس منظر

څلور ماخذونه به دروښایم چې د هندي مکتب ځانگړنې او پس منظر پکښې دی. لومړی د ملک الشعرا بهار فارسي کتاب (سبک شناسي) دی چې د فارسي شاعرۍ یاد شوي ټول مکتبونه پکې معرفي شوي دي. دوهم فارسي کتاب (صور خیال در شعر فارسي) دی چې پکښې پر هندي مکتب سربېره په نورو مکتبونو هم تبصره شوي چې شفیع کدکني لیکلی دی. دریم فارسي کتاب (طلا درمس) دی چې دا د رضا براهني دی، په دې کښې هم په ټولو سبکونو ښه بحث شوی دی. څلورم په اردو کښې د شبيلي نعماني کتاب هم مهم دی چې (شعر العجم) نومېږي، چې د فارسي ادب او شاعرۍ تاریخ پکښې دی. پنځه ټوکه دی او وروستي ټوک کښې پر هندي سبک تبصره شوي ده.

په پښتو کښې هم ځينې اثار شته چې د دغو يادو کتابونو يا ځنو نورو ماخذونو پر اساس ليکلی شوي دي.

اوس به د هندي سبک يا مکتب پس منظر ته راشو--

هندي سبک په لسمه هجري پيړۍ کښې رامنځته شوی چې په ايران کښې د صفويانو دور و او تر دې مخکښې تيموري واکمني وه چې په اواخرو کښې يې په شاعرۍ کښې بدلون راتللو خو د صفويانو په راتگ کاملاً د فارسي شاعرۍ روح بدل شو او له دې بدليدونکي روح سره هندي سبک مخې ته راغلو.

د وخت سياسي شرايط داسې وو چې انتشار او ذهني پريشانۍ خورې وې، نو شاعران د ذهني ارامۍ او سکون په لتون وو چې له دغو گډويو فرار ورته په برخه شي، نو ځکه يې فلسفي تفکر، کایناتي مشاهدې او د غزل تکنیک ته زياته توجه وکړه.

دوهم لامل دا و چې ايران کښې د شاعرانو قدرداني کمه شوه، هغه اکرامونه او عزت چې تر دې مخکښې د شاعرانو په برخه وو بيخي کم شول، نو شاعرانو هند ته مخه کړه ځکه هند کښې مغل حاکم وو، چې د شاعرانو قدر يې کاوه. مغل خپله ليکوال، شاعران او د ښکلو هنرونو مينوال وو. د هند اب هوا، موسم او حالات ډېر زرخېز و چې ذهنونه به پکښې تازه وو، ځکه شاعرانو کایناتي او ژورې مشاهدې، تازه مضامينو او د ادب مطالعې ته توجه وکړه. بل لامل دا و چې کله له ايران شاعران هند ته ولاړل نو هلته نور نازکخيال شاعران موجود وو چې په دغو راغلو شاعرانو يې د ماحول او شاعرۍ اغيزه فطري وه.

يو بله مهمه خبره چې، په فارسي کښې د مولانا، حافظ او سعدي شاعرۍ پر عوامو دومره پخه قبضه وه چې د هغوی څخه د نوي رنگ شاعري نه کيدله.

تر حافظ لوی شاعر نه و نو تازه گوښي نه وه چې دغسې پر غزل جمود راغی.

د غزل جمود ماتول پکار و - ځه وخت خاموشي هم راغله خو وروسته تازه گوښي پيل شوه او هڅه دا وه چې تر پخوانو بدله او نوي رنگ کښې شاعري وشي چې هندي سبک رامنځته شو. اوس د هندي سبک پيژندگلو څه ده-- غټې ځانگړتياوې يې څه دي--- دا هم مخکښې راځي---

طارق وزير سره مرکه

د مشرقي شاعرۍ څلور معروف مکتبونه

په مشرقي شاعرۍ کښې څلور مکتبونه ډېر مشهور دي او د څلورو واړو تخصص په فارسي شاعرۍ کښې شوی دی او له فارسي وروسته په نوره مشرقي شاعري کښې دا مکتبونه خواره شوي دي.

۱: په فارسي کښې تر ټولو پخوانی مکتب عربي مکتب دی، کله چې په ايران د عربو سياسي اثرات وشول نو په فارسي شاعرۍ هم تر ډېره عربي اثرات وشول چې زيات يې ژبني اثرات وو -- د عربو توري فارسي ته ورغلل. د عربي د تورو او پيژندگلوی له وجې يې عربي مکتب بولي. د فارسي رودکي او د هغه همعصرو دغه مکتب کښې شاعري کوله--- پښتو کښې د دغه سبک پيروي نه ده شوې-

۲: له عربي مکتب وروسته دوهم مشهور مکتب خراساني مکتب دی، په دې مکتب کېنې زیاته پاملرنه ساده ژبې ته شي، د دې په خاطر چې د موضوع او محتوا ابلاغ موثر وشي. ټینګار په ابلاغ و نو ځکه ساده ژبې ته ضرورت و. دغه سبک او بیا مکتب هم د فارسي غزل له ابتدايي دور سره تعلق لري. رودکي نه وروسته ځینو نورو شاعرانو یې پیروي کوله. پښتو کېنې دغه سبک ته نژدې شاعري د اکبر زمينداوري په غزل او ترې وروسته شاعري کېنې لیدې شي--

۳: له خراساني وروسته عراقي سبک یا مکتب رامنځته شو، په دې مکتب کېنې زیاته پاملرنه د موضوع او مفهوم پر ځای تکنیک ته وشوه، چې په غزل کېنې باید تخیل، استعاري، سمبولونه، تشبیهات، موسیقي او تغزل راشي او هدف یې د شاعر ممتاز ښکاره کیدل و.

جامي، سعدي او حافظ غونډې لویو شاعرانو یې فارسي کېنې پیروي کړي ده. حافظ د ښو موضوعاتو لکه اخلاقيات، انسان دوستي او تصوف د راوړلو ترڅنګ د غزل تکنیک عروج ته رسولی او دا سبک یې د تقلید قابل کړی. پښتو کېنې دې سبک یا مکتب ته نژدې شاعري د رحمان بابا عبدالقادر خان خټک او څو نورو همعصر وده--

تر دې وروسته هندي مکتب رامنځته شو چې زمونږ د بحث اصلي موضوع ده نو هغه باندې هسې هم تفصیلي خبره راځي.

د ګران طارق وزیر سره زما مرکه--لږې تصحیح سره--

سبک او مکتب څه فرق لري

سبک او مکتب دوه جوت فرقونه لري - یو دا چې سبک په انداز بیان جوړښت او هنري اظهار زیاته اډانه لري او فکر یا محتوا او مضمون یې اضافي برخه وي--- بل خوا مکتب په فکر او محتوا یا مضمون زیاته اډانه لري او جوړښت یا انداز بیان یې اضافي برخه ده--- ځکه ورته انګریزي کېنې --سکول اف تهات-- هم وایي یعنې فکري مکتب-- چې اساس یې فکر وي--

دویم توپیر د سبک او مکتب دا دی چې سبک ځانګړی او مکتب اجتماعي وي، سبک ورو، ورو په مکتب بدلیږي.

موږ وویل چې سبک د یو شخص ځانګړي لاره ده چې شاعر یا لیکوال پرې پېژندل کیدای شي. که چېرې په دې ځانګړي اسلوب کېنې زړه راښکون او زور وي، نو هغه نور خلک هم پیروی ته رابولي، کله چې څو کسان یې پیروي وکړي نو سبک په مکتب بدل شي او دغسې یو ځانګړې لاره اجتماعي او د ډېرو پېژندګلو جوړه شي.

دغسې هر مکتب په یو شخص، سیمه او زمانه پورې تړل کیږي. سبک چې کله اجتماعي شي نو بیا ورته مکتب ویل مناسب دي، مثلاً د هندي سبک اصطلاح عامه ده خو هندي مکتب باید ورته ویل شي ځکه دا سبک د سیمې، جغرافیې او زمانې په لحاظ اجتماعي شوی دی.

هندي سبک ویل هغه وخت مناسب و چې کله چا ایجاد کړی و، ځانګړی او یو شخص پورې مربوط و.

نو باید متوجه شو چې کوم سبکونه چې اجتماعي شوي او ډېرو يې پيروي کړي هغه سبکونه نه دي پاتې، بلکې مکتبونه ورته ويل کيږي. د ډيرو اشخاصو سبک په خپل دور کښې په مکتب بدل شي لکه د رحمان بابا سبک چې په هم هغه وخت کښې د رحمان بابا مکتب جوړ شوی وو--- ځنې سبکونه موده پس په مکتب بدل شي لکه د خوشال بابا مکتب --- او ځنې سبکونه بيخي ځانگړي پاتې شي او د مکتب په لور سفر ونه کړي لکه د غني خان سبک---
د يو څه اضافي نه پس د گران طارق وزير سره زما مرکه -

سبک څه شی دی

نوبت---

زلمي او د لور ذوق ليکونکي بناغلي طارق وزير ته مي د سبک مکتب او هندي سبک په اړه په يوه مرکه کښې ځوابونه وييلې وو چې په سوشل ميډيا دغه مرکه خپره شوې هم ده خو ډيره اوږده ده نو مناسب مي وگڼل چې يو يو ځواب يې بيل بيل د لږ ډير تصحيح سره خپلو د فيسبک ملگرو سره شريک کړم--- دغه يې ورومبې ځواب دی چې د سبک د مفهوم په اړه دی---
سبک د عربي ژبې کليمه ده او په عربي کې سبک دې ته وايي، چې کله کومه اوسپنه يا سره او سپين زر وييلې کړای شي، نوي سانچه کښې واچولی شي او نوی شکل واخلي نو دې ته په لغت کښې سبک وايي--- دغه وييلې کړی شوو موادو ته د وييلې کيدو نه مخکښې سبیکه وايي او چې وييلې شي بيا ورته مسبوکه وايي؛ اصطلاحاً چې لفظونه، تراکيب، تشبيهات، استعارې... راغونډوو، د يو خيال د بيان لپاره يې په کار اچوو، گویا خپل تخيل کښې يې لکه د سرو او سپينو زرو وييلې کوو-- او بيا ترې د شعر نوی شکل ټاکو نو دا زموږ د شعر سبک جوړيږي.
د سبک لپاره بله عربي کليمه اسلوب هم کارول کيږي چې د داسې سليقي، طرز، روش او طريقې په مانا ده چې په هغې کښې ځانگړتيا او انفراديت وي او اجتماعيت پکښې نه وي، له دې ځانگړنو يو شاعر پېژندل کيږي.

يوه کليمه شيلي هم د سبک د پاره کارول کيږي -- دا نوم د سانسکرېټ و ، نو همدا لغت په هندي ژبه کښې د ادب د بنايست د پاره هم وکارېد، چې دا هم د سبک او اسلوب مانا لري.
په انگليسي کې ورته style وايي چې د يوناني د **stilus** نه جوړ دی-- دغه **stilus** يوه داسې اله وه چې تيره څوکه به يې لرله او د مومو په تختو به پرې نقش و نگار کيدلو چې بيا به يې يو نوی او ځانگړی نقش رامخې ته کړو--نو دغه سټيلس نه بيا سټايل اصطلاح جوړه شوه-- دا له ادب وړهاخوا د نورو هنرونو د ځانگړتيا لپاره هم استعماليږي. تر دې چې د ادب او هنرونو نه پرته د نورو عمومي شيانو د پاره هم د ځانگړتيا له مخه کارولی شي-- ځکه وييلی شو چې سبک --
اسلوب--شيلي-- او سټايل ټول د اظهار هغه سليقي ته وايي چې ځانگړتيا ولري-- د محتوا او انداز بيان دواړو له مخه---

د درويشتم اپريل ۱۹۳۰ د قصه خوانۍ په خونړۍ پيښه الله بخش يوسفی په انگریزۍ کښې د ---
دي فرنټير تريډي -- په نوم يو کتاب ليکلی وو چې اردو ترجمه يې انور خان ديوانه مرحوم کړې وه--- بيا په دغه پيښه د انگریز پټيل يو رپورټ تيار کړی شوی وو چې د هغې هم اردو کښې ترجمه شوې وه--- بيا ځنې نور دستاويزات هم د دغه پيښې په اړه مخې ته راغلي وو--- ما دغه

ټول مواد راجمع کړل او ورسره می یوه مفصله مقدمه ولیکله چې دغه هر څه اوس د یو نوي اردو کتاب--- سانه سرحد--- په نوم زما مقدمې ترتیب او تدوین سره د ادب محل له خوا چاپ شول---دغسې زما په تالیفاتو کښې هم د یو نوي کتاب اضافه وشوه--- د لوستونکیو په خدمت کښې یې پیش کوم---

بڼه----

بڼه د پښتو عجیبه کلیمه یا لفظ دی-- د کورودانې په معنا هم او د عمومي بڼې په معنا هم--- د ډیر لټون نه پس هم ما د دې لفظ جرړه د نړۍ په یوه ژبه کښې ونه مونده--- پکار وه چې په زړو اریایي ژبو کښې یې چرته رینه تر نظره شوی وی خو ماته تر نظره نه شوه--- د کور ودانې په معنا په سنسکرت ژبه کښې هم هغه د هندي معروف لفظ-- پټي-- دی--- په فارسي کښې خو هډو مفرد توري لري نه-- هلته همسر دی-- لکه عربي کښې چې زوجه دی--- خو همسر او زوجه خو متقابل جوړې ته وایي نو بیا خو همسر او زوج سړی هم کیدی شي یعنې د بڼې جوړه--- جرمن ژبه هم اریایي رینه لري خو هلته -- فراو -- توری دی-- په یوناني کښې سایزیکوس دی چې دا هم-- بڼه -- لفظ نه ډیر لري دی-- دغسې جاپاني ژبه کښې -- تسوما-- دی چې لفظ ډیر لري نه دی خو ژبه پښتو نه ډیره لري ده-- په سپینش ژبه کښې --- ایسپوزا--- دی چې بڼه لفظ ته نور هم نژدې کیږي خو دغه ایسپوزا اصل کښې د فرنچ -- ایسپاوس-- او د انگریزی -- spouse دی چې هم هغه متقابل جوړې ته وایي نو بیا دغه دواړه لفظونه د پښتو -- بڼه -- لفظ نه لري کیږي-- ترکی هم مونږ ته نژدې ژبه ده--- هلته --- ایش-- دی چې د دې نه زیات پښتو ته نژدې توری د عبراني --- ایشه--- دی-- هر څو که عبراني سامي ژبه ده او پښتو اریایي--- خو دا امکان لري چې د عبراني ایشه د ترکی په لاره تر پښتني سیمې هم رارسیدلی وي--- په روسی کښې کورودانې د پاره--- ژینه-- لفظ راوړل شي چې --جینی-- لفظ ته نژدې دی--- خو پښتو کښې بیا جینی کم عمره ماشومي ته -- پیغله د واده عمر ته رسیدلې ناواده شوې ته او بڼه واده شوې ته وایي-- البته په یوناني کښې عام بڼې ته جینایکا-- وایي چې د جینی رینه پکښې شته-- بلوچی کښې هم -- جن -- عام بڼې ته وایي خو دغه جن د فارسي د --- زن --- نه جوړ شوی دی-- چې زیاتو بڼو ته بیا بلوچی کښې-- جنین -- وایي -- د عربي -- جن او جنین-- د پټ او خفیه په معنا دي چې د جینی د شرم و حیا د پتوالي سره یې نسبت کیدلی شي-- خو باقاعده عمومي بڼې د پاره عربي کښې د نسا او امرا توري راوړلی شي-- د سنډه -- زال- او د براهوی -- اورایي-- خو بیخي پښتو نه لري دي--

نو نتیجه هم دا کیدی شي چې -- بڼه-- بیخي د پښتو خپل توری لفظ یا کلیمه ده چې نه خو له کومي ژبې اخستلی شوی ده او نه بلې کومي ژبې ته تلې ده---داسې به پښتو کښې گڼ شمیر لفظونه راغونډ شي چې رینه به یې چرته هم سمون نه خوري--- د دې وجه ما ته دا ښکاري چې پښتانه پخواني قبایلي او غریز ژوند کښې د نورو خلقو نه ډیر په ډډه او بیل پاتې شوي دی نو د تورو او کلیمو اوږنه راوړنه یې هم پخواني دور کښې ډیره کمه شوې ده--- چې یو توری یا کلیمه یې دغه بڼه هم ده--- زه که د پښتو خپله معنا یې کول غواړم نو هغه به هم دغه د --کور ودانې-- په تصور کښې وي یعنې کور یو مقام دی یا ځای دی --- نو د ځای ښه کوونکي --- بڼه کیدلی

شي--- بڼه ځاي جوړونكې--- بڼه ځاي ابادوونكې--- مطلب د بڼه او ځاي دوه تورو مركب---
 بڼځه---

دا زما خپل سوچ او اندازه ده--- اصل ريښه به يې د ژبو پوهان څرگندولی شي---

هميش خليل ----- ليک ..حنيف خليل

د پښتو دا ستر محقق نقاد صحافي افسانه ليکونکي شاعر او ژباړن استاد هميش خليل د کال نولس
 سوه ديرشم د اپرېل د مياشتې په يولسمه ورځ د پيښور په مشهور کلي برتا کال کښې د انځر گل
 کره پيدا شو . په خټه مرزا خپل مومند دی . خپل يو شعر کښې دغه حقيقت داسې ښايي :-

د بارې په اوبو لوي شوم دا دی زور شوم
 که له خيله د مرزا يم په تمن کښې

د پينځو کلونو په عمر کښې د خپل کلي په سرکاري مدرسه کښې کښېنولې شو . د شپږم جماعت تر
 سره کولو نه پس د وړاندې تعليم د حصول د پاره اسلاميه کالجېټ هائي سکول
 پيښور ته لاړ، هلته د ثانوي تعليم د حصول نه پس د پيښور په اسلاميه کالج کښې داخل شو .
 دولسم جماعت کښې وو چې د يوې اوږدې ناروغتيا په وجه د سبق نه پاتې شو- خو وروسته يې په
 پرائيوېټ توگه بيا څوارلسم پاس کړو- او هم يې د پښتو آنرز سندونه ترلاسه کړل . د طالبعلمۍ په
 زمانه کښې د هميش صيب د شاعرۍ ابتدا وشوه او تقريبا دولس کاله ادبي دنيا کښې د همېش گل
 همېش په نامه پېژندلې شو. د طالبعلمۍ په زمانه کښې يو ډېر بڼه لو بغاړی وو - د يو ميل د منډې
 چيمپين وو . او اکثر به په مقابلو کښې اول نمبر راتلو - يو ځل خو يې چې د لوبو په کليزه مقابله
 کښې يو ميل منډه په څلور نيمو منټو کښې ووهله، نو د دغه مقابلي زور ريكارډ يې مات کړو او بيا
 هم د دغه ورځې نه پس په فلانينگ هارس (Flying Horse) مشهور شو-- هم د طالبعلمۍ په
 زمانه کښې ئې د نغمه زار په نامه ورومبې شعري مجموعه چاپ شوه . د تعليمي سلسلې قطع
 کېدلو نه پس د کواپريټو سوسائټي دفتر کښې په شپيته روپۍ مياشت بابو ولگېدو تقريبا شپږ
 مياشتې دغه ملازمت کښې وو-، دلته نوکری نه يې بيا استعفی ورکړه او پاکستان ايئر فورس کښې
 د سيويلين کلرک په حيثيت نوکر شو. د همېش صاحب د زلميتوب ورځې شپې وې - قوم پرستي او
 انسان دوستي يې په خټه کښې اغېز شوې وه . د سياسي تحريکونو په اجلاسونو کښې د شموليت
 او سياسي فکر د خاوندانو سره د ناستې پاستې او تعلقاتو په وجه ئې په خيالاتو او شاعرۍ هم
 قومي رنگ غالب شو. نتيجه دا شوه چې د حکومت په نظر کښې مشکوک شو او په خپل دفتر کښې
 گرفتار کړی شو. درې مياشتې د نحقی (پېښور) په تايه کښې د سی آئی - ډي پوليس د ظلمونو
 ښکار وو - وروستو بيا د پېښور په مرکزي زندان کښې د يو سياسي نظر بند په حيث بندي کړی
 شو - د نظر بندي په دغه دوران کښې د همېش صيب نظر بندي د هغه مشر ورور عجب گل د يو
 درخواست په ذريعه د پيښور هائي کورټ کښې چيلنج کړه عدالت عاليه د مقدمې د سماعت نه پس
 هميش صيب د کال ۱۹۵۳ د نومبر د مياشتې په پينځمه ورځ رها کړو - ولې د ازادۍ سره سم هم د

عدالت عاليه په حدودو کښې دوباره گرفتار کړی شو د دوباره نظر بندۍ په دوران کښې څه موده پس د کال درې پنځوسم د جنورۍ د میاشتې په دریمه ورځ اگر که همیش صیب هم د ځنو نورو سیاسي بندیانو سره د صوبائي حکومت په حکم آزاد کړی شو - ولې موصوف لا د جیل له دروازي راوتلی هم نه وو چې په دریم وار یو ځل بیا د فرنټیر کور لاز مطابق دفعه 11 ایف - سي آر لاندې گرفتار کړی شو . دغه وار د یوې جرگې لاندې چې د پېښور په سټي مجسټریت، پېښور په اسسټنټ کمشنر او نوښار اسسټنټ کمشنر مشتمله وه ، یوه بې وکیله او بې دلیلېه مقدمه وچلولی شوه -- د دې مقدمې سماعت د دغه کال د می د میاشتې په ۱۱/۱۲ او ۱۵ تاریخونو د جیل دننه په جیل کلب کښې وشو - او هم د دغه کال او میاشتې په نولسمه ورځ د پېښور ډپټي کمشنر د جیل دننه همېش صیب ته د اوډ کلونو د قید سخت ، او د پنځه زره روپو د جرمانې د جرمانې نه ورکولو په صورت د پنځو کلونو مزید قید ، سزا واوروله . د دغه سزا خلاف همېش صیب او د هغوی مشر ورور عجب گل د جرگې د ذکر شوې فیصلې خلاف یو ځل بیا د پېښور عدالت عاليه ته د حبس بیجا خلاف رجوع وکړه - دا شان یو ځل بیا د مقدمې سماعت شورو شو - دغه مقدمه کښې هم همېش صیب سرخرو شو. او د عدالت عاليه په حکم د کال درې پنځوسم د نومبر په څلیریشتمه ورځ ازاد کړی شو خو د پېښور هائي کورټ د دغه فیصلې خلاف صوبائي حکومت سپریم کورټ لاهور کښې اپیل وکړو - ولې د کال څلور پنځوسم د مارچ په پینځمه ورځ د سپریم کورټ د دریو ججانو صاحبانو په متفقېه فیصله د پېښور هائي کورټ فیصله په حال پاتې شوه - پرله پسې له الزامونو نه په سرخ رو کیدلو صوبائي حکومت د خپلې بدننامې پټولو د پاره یو ځل بیا همیش صیب هغه وخت گرفتار کړو چې موصوف د پېښور په لیډی ریډینګ اسپتال کښې ناروغه پروت وو - دا د کال څلور پنځوسم د نومبر اتلسمه ورځ وه - دغه وار ورسره پلار او کشر ورور عزیز گل هم گرفتار کړی شول - ولې څو میاشتې پس انتظاميې د خپلې غلطۍ د احساس له مخه د همېش صیب پلار او ورور پریښول - البته همیش صیب هفته نیمه د ناروغتیا په وجه اسپتال کښې د پولیس نگرانی لاندې وو . چې ښه شو، د نوښهر حوالات ته ولیږلی شو. د یوې هفتې نیمې پس بیرې ورواچول شوې او د شپې په ریل گاډي کښې د لاهور شاهي قلا ته ورسولی شو. تقریبا میاشت دوه هلته بندي وو - د تفتیش نه پس د لاهور پولیس پېښور ته واپس ولیږلو او د صوبه سرحد حکومت ته ئې ولیکل چې په ملزم د الزامونو په حقله هغوی د سرحد پولیس سره متفق نه دي . پېښور ته د رارسېدلو نه پس یوې هفتې نیمې

د پاره یوځل بیا د نحقی تاني په حوالات کښې بندي کړی شو. وروستو بیا د مقدمې د فېصلې تر وخته په ضمانت آزاد شو - تقریبا دوه نیم کاله دا مقدمه ډوبه وه ، خو څه وخت چې یو ماتحت عدالت کښې ورباندې مقدمه و چلولی شوه، نو دغه مقدمه کښې هم د خپلې بې گناهی په وجه همېش صیب باعزته رها کړی شو .

مارچ شپږ پنځوسم کښې همېش صیب د هفت روزه جمهوریت پېښور نه د خپل صحافتي ژوند آغاز وکړو. تر دغه وخته موصوف د همېش گل همېش په نامه لیکل کول - خو هر کله چې پښتو ادب کښې هم په دغه نوم او تخلص یو بل شاعر پیدا شو نو موصوف څه خو په دغه وجه او څه د جبران خلیل سره د ادبي عقیدت له مخه خپل ادبي نوم همېش خلیل غوره کړو - د نوم هم دغه تبدیلی ته یې په خپل یو شعر کښې داسې اشاره کړېده :

څه عشق وو د جبران له خلیل توبه چی خلیل شوم

ما د تخلص نامه په دې وجه بدله کړه

لکه چې وويلی شول چې همېش خليل د خپل صحافتي ژوند آغاز د هفت روزه جمهوريت " پيښور نه اوکړو -

خانمير هلالي د دغه مجلې مالک او مدير وو-- د خپل وخت د پښتو ادب د يو ډېر لوی شاعر او اديب مجله کښې په حيث د مدير د راوستلو مشوره چا هلالي صيب ته ورکړه - خو هلالي صيب ورسره اتفاق ونه کړو - مارچ شپږ پنځوسم نه تر جولايي پورې همېش خليل د مدير په حيث ذکر شوې مجله کښې د خپل صحافتي کردار لوبولو نه پس د کال اووه پنځوسم د جنورۍ د مياشتې د ورومۍ ورځې نه هفت روزه دوران پيښور (اگر که دا مجله هفت روزه وه ، ولې پنځلس ورځې پس به چاپ کېده) کښې د مدير په حيث کار شروع کړو او ورسره بې د نصر الله خان نصر مرحوم په معاونت د "دارالتصنيف" په نوم يوه تحقيقي او اشاعتي اداره هم جوړه کړه. همېش خليل په يو وخت د مجلې چلولو سره سره د "دارالتصنيف" نه د پښتو په عالي شعر و ادب د تحقيق او اشاعت کار هم شروع کړو . او په لږه موده کښې ئې په ورومۍ ځل ډير ناياب ديوانونه د خپلو تحقيقي مقدمو سره چاپ کړل .

په ملک کښې د ورومۍ مارشل لاء لگېدلو او ځنو خلقو د گرفتارولو سره همېش خليل هم په ۱۶ اکتوبر اووه پنځوسم کښې گرفتار کړی شو - او هغه وخت د پندۍ په مرکزي جيل کښې نظر بند کړی شو - تقريباً د څلورو مياشتو د قيد و بند په دوران کښې همېش خليل يو ځل بيا په دويم وار د لاهور شاهي قلا ته وليږل شو . قلا کښې د يوې هفتې تېرولو نه پس يوه ورځ سحر د لاهور ډسټرکټ جيل ته وليږلی شو- ولې هم په دغه ورځ مابښام د کاکاجي صنوبر حسين سره رها کړی شو -

اوه ورځني دوران " باندي د حکومت له خوا بنديز لگيدلی وو - ولې همېش خليل يو ځل بيا د دارالتصنيف نه د پښتو د عالي ادب په تحقيق او اشاعت لاس پورې کړو- هم په دغه کال موصوف " پښتانه ليکوال او ورکه خزانه دوه جلدونو کښې وليکل او هم يې شائع کړل - چې ډېر گمنام خو معياري شاعران يې پکښې په ورومۍ ځل متعارف کړل-

څه وخت چې باچا خان د مارشل لا، خلاف د سول نافرمانۍ تحريک شروع کړو، همېش خليل هم د ځنو ادبي ملگرو سره د مۍ د مياشتې په اخيري ورځ گرفتار کړی شو . دغه وار د حکومت له خوا د ضمانت ورکولو او سياست نه د کناره کشۍ د پيشکش په انکار درې کاله قيد کړی شو او خپلو نورو ادبي او سياسي ملگرو سره په ۲۶ جولايي دوه شپېتم کښې سنټرل جيل مچ ته وليږل شو . دلته د يو کال قيد تېرولو نه پس ډسټرکټ جيل جهلم ته چالان کړی شو. د څو مياشتو تېرولو نه پس سنټرل جيل ډيره اسمعيل خان او دلته هم نژدې د نهو مياشتو تېرولو نه پس سنټرل جيل هري پور ته ورسولی شو او اخير هم دلته د قيد پوره کولو نه پس په شپږم نومبر کال درې شپېتم آزاد کړی شو. دغه دوران کښې يې واده وکړو - همدغه دوران کښې د عامو انتخاباتو نه پس دورځپاني شهباز د اشتهارونو د څانگې د سربراه په حيث مقرر کړی شو. د شهباز" د بنديز نه پس د حکومت خلاف د پمفلټونو په ليکلو او اشاعت کال پس ونيولی شو. مقدمه ورباندې وچلولی شوه ولې باعزته رها کړی شو . دغه نه يو کال وړاندې يې د شعرونو دويمه مجموعه "زما سندري او د افسانو ورومۍ مجموعه چار گل چاپ شول .

دغه دوران کښې یو ځل بیا گرفتار شو . څو میاشتې د هرې پور په زندان کښې د تېرولو نه پس آخر هم آزاد کړی شو . څه موده پس اردو ورځپاڼه انقلاب پېښور کښې د مدیر په حیث شامل شو تقریبا څلور کاله پس ترې مستعفی شو او هم په دغه کال په افغانستان کښې د روسي جارحیت په وجه د پارټۍ پالیسی سره د اختلاف له کبله د سیاست نه کناره کش شو - د افغاني مهاجرو او مجاهدینو سره یې په هر قدم ، فم او قلم د مرستې علاوه خپل څو کورونه هم مهاجرو ته د وسپدلو د پاره مفت او څو کورونه یې په برانۍ نام کرایه ورکړل ، د افغان جهاد په حقله د جهاد په ډیره کلکه مرسته کښې یې خپل یو اخبار د "باگرام" په نامه شورو کړو. ولې د مالي مشکلاتو په وجه د روسي فوځونو له افغانستان نه د وتلو او جهاد ختمېدلو سره دا اخبار همېش خلیل خپل دوست ته ورکړو . دا خبره هم د هېرولو نه ده چې د افغان مهاجرینو په مرسته او اعانت ورته په کور کښې بم کښېښودل شو - ولې بم د چودلو نه وړاندې ولیدلی شو چې پولیس د رپورټ سره قبضه کښې واخستو .

همېش صیب ته د یو سرکاري تعلیمي ادارې نه د ریسرچ سپیشلسټ د عهدي پیشکش هم اوشو خو همېش خلیل معذرت اوکړو - کال درې نوي کښې یې د شعرونو دریمه مجموعه خاپونه او خالونه " شائع شوه .

وخت په وخت د پښتو د عالي ادب د نادر و نسخو په تحقیقي مقالو هغو د اشاعت او خصوصا په دغو نسخو کښې د ځنو ورکو او گمنامو نسخو په انکشاف او اشاعت چې د پښتو ادبي تاریخ د سلسلې تاریخ سازي کارنامې دي خصوصا د دیوان بیدل دیوان سعید، دیوان حسین دیوان قنبر علي خان د خوشحال خان خټک اخلاق نامه د افضل خان خټک بازنامه د اشرف خان هجري د فارسي اشعارو دیوان او ځنو نورو هغو قلمي نسخو لکه د صاحبزاد محمدی د مستغاث " په نامه منظومه مجموعه او طلب شاه دیوان ، چې دا وروستي دواړه نسخې لا چاپ شوې نه دي، په انکشاف که همېش خلیل صیب ته د پښتو ادب کولمبس وویل شي نو مبالغه به نه وي . یاده دې وي چې مستغاث بیا وروستو د حنیف خلیل د مقدمې او ادبي زیار سره پښتو اکیدمی کوپټه چاپ کړو-- وروستی شعري مجموعه یې د سوغات په نوم اوس اوس چاپ شوې ده-- په همعصرو شخصیاتو مقالې یې شیر احمد خلیل او په خوشحالیاتو خوري مقالې یې جوهر خلیل په کال دوه زره درې ویشتم کښې چاپ کړې--دغسې په همیش خلیل ژوند او گارونو هم د شیر احمد خلیل جوهر خلیل حنیف خلیل گوهر رحمان راز او جاوید اقبال خټک بیل بیل کتابونه هم چاپ دي چې وروستی یې د دوکتورا مقاله ده--

عشرتِ قتل گم اہل تمنا، مت پوچھ
عیدِ نظارہ ہے شمشیر کا عریان ہونا
مرزا غالب

ما د غالب دغه شعر پښتو کښې داسې ترجمه کړی وو--

چې کوم سرور به وي دې قتل کښې بس چپ شه کنه
بربنده توره د اختر د میاشت په شان ښکاره شي

دلته زه د دې شعر په ترجمه خبره نه کوم بلکې د غالب په شعري تکنیک او د دغه شعر په هنري خوند خبره کول غواړم--- غالب د هندي مکتب شاعر دی او دغه هنري نزاکتونه د دغه مکتب د ټولو شاعرانو ځانګړتیا ده--- حسین محبوب چې د حسن سینګار له هرې زاوېې وکړي نو دغه د حسن ادا یې مبین نه زړه اوړي او د حسن په ادا یې قتلوي-- خو مبین د قتل کیدلو دغه لمحو کښې هم سرور او لذت محسوسوي-- غالب دغه سرور او لذت ته د داسې زاوېې نه ګوري چې د هغه قتلولو له محبوب توره د تیکي نه راوباسي یا خپلې لیچې برېښې کړي ګویا قتل کولو ته لستوني ونغاړي نو د تورې غونډې اوږدې برېښې لیچې یې هم د حسن یوه ادا ده--- نو بس په غالب اختر شي-- او په دغه موقع غالب هغه سرور محسوس کړي کوم چې د اختر د شپې په نړۍ سپوږمۍ لیدلو محسوسېږي-- د سرور دغه منظر غالب ځکه یاد کړی دی چې د برېښې تورې شکل هم د اختر د شپې د نړۍ سپوږمۍ په شان وي--- نو هر څو که دغه توره د غالب قتلولو له رابنکاره شوې ده خو چې د محبوب له خوا ده نو غالب ته د اختر د شپې د سپوږمۍ غونډې ښکاره شوې ده -- د ویبرې په ځای یې پرې خوند اخستی دی-- نو ځکه یې ویلي دي چې --- بس چپ شه-- د دغه قتل سرور به څومره زیات وي چې د قتل کوونکي تورې شکل راته د قتل په وخت د اختر د شپې د سپوږمۍ په شان ښکاري--- هغه د حمزه بابا خبره چې--
 مړ د خوشحالی نه نه شم خدایه زه
 مړ به دې کړم نن راته اشنا ویل
 د برېښې تورې په اصطلاح شیدا هم یو شمیر شعرونه ویلي دي چې د دغه یو شعر وضاحت به په مناسبه موقع کوم--
 هیڅ برش یې عریان تیغ له لاسه نه کا
 چې په طور د هلال سایه پرور دی

بناګوش یې هله ساز کړو صورت ګرو
 چې مخلوط شو په رنگ آب د ملغرو

وضاحت-----

ګوش په فارسي کښې غوړ ته وايي او -بناګوش-- د غوړ لاندینی نرمې برخې ته وايي چې حسینان پکښې والی ښی یا کالي پتري د سینګار د پاره اچوي-دغه والی چې ډیرې قیمتي وي نو د ملغرو والی هم په غوړونو کښې اچولی شي---صورت ګر مصور ته وايي- مصور چې د چا صورت یا تصویر سازوي نو ورته رنگ او اوبه ګډ کړي یعنې مخلوط یې کړي-او بیا په برش تصویر سازوي- اوس شیدا څه وايي - ورته غوړ وکړئ-یعنې مصور چې کله د هغه د حسین محبوب تصویر جوړولو نو بناګوش یعنې د غوړ لاندینی نرمه برخه یې ورله هله سازه کړه چې خپل رنگ یې د عام اوبو په ځای د ملغرو اوبو سره ګډ کړو-او چې داسې یې وکړل نو اوس د حسین محبوب د تصویر سینګار ته وګورئ چې په غوړونو یې د ملغرو د والیو اچولو هډو ضرورت نشته ځکه چې د هغه بناګوش سازولو ته خو هسې هم مصور د رنگ سره د ملغرو اوبه ګډې کړې وې-د داسې حسین محبوب تصویر به څومره سینګار شوی ښکاري چې په ساز شوي تصویر کښې یې د غوړونو د کالو

برخه د ملغرو په اوبو رنگ او برش جوړه شوي وي نو بيا په غوړونو کښي د ملغرو د عام واليو د سينگار څه حاجت دی؟

---اب د ملغرو--- هسي هم د ملغو قدر وقيمت د پاره وييلی شي--- اب د حيا په معنا هم دی چې بيا قدر وقيمت او اهميت ته اشاره ده--- ملغري جوړيږي هم په اب کښي يعني د درياب په اوبو کښي د سپي يا کنجکي په خله کښي د باران څاڅکي ملغره شي او څاڅکي پخپله هم اب يعني اوبه وي--- ملغري چې تراشلي شي هم ترې اضافي اوبه لري کولی شي--- او تراشلي ملغره چې بيا د چا حسين د غوړونو سينگار شي نو ورسره د حسين حسن يعني اب حيا او قدر وقيمت نور هم زيات شي--- گويا ملغري نه چې د تراش خراش په وخت کومې اضافي اوبه لري کړی شوې وي اوس د تراش خراش نه پس د حسين د حسن اب و حيا جوړه شوه- په حسن کښي يې ورله اضافه وکړه--- او صورت گر يا مصور ته هم د تصوير جوړولو په وخت د خپل رنگ او برش د پاره د اب يعني اوبو ضرورت وي--- نو چې دغه اوبه د ملغرو شي نو تصوير به څومره ښکلی جوړيږي--- د تصوير اب و حيا يا قدر وقيمت به څومره زيات وي---

دلته يوه نکته بله هم نظر کښي ساتل پکار دي هغه دا چې شيدا د صورت گرو جمع صيغه راوړي ده گويا د حسين محبوب په تصوير سازولو صورت گرو بار بار کوشش کړی دی -- صورت گرو دغه هڅه په اجتماعي صورت او مشاورت سره کړې ده -- خو کامياب هله شو چې تصوير سازولو د پاره يې رنگ سره اوبه د ملغرو گډې کړې -- گويا دغه ښاغوش سازولو ته يې د ملغرو دايمي چمک وروښخېلو نو هله تصوير ساز شو--- اوس د حسين محبوب په غوړونو د سينگار د پاره د ملغرو د واليو اچولو ضرورت پاتې نه شو---

بس نو محبوب چې دومره حسين وي نو بيا تصوير سازولو ته خو يې دغه اهتمام پکار دی نو---دې ته وايي شاعرانه مصوري چې شيدا پرې کمال کوي.

صاف دلانو لره لږ نصيحت بس دی

د گوهر و پيوستون په نري تار شي

رحمان بابا

وضاحت----

د رحمان بابا دا شعر داسې گران نه دی چې تشریح او وضاحت ته يې ضرورت پېښ شي خو تغزل او هنري نزاکت يې د کمال دی ځکه پرې خوند اخلو--- صاف دلان هغه خلق وي چې زړه کښي کرکه نفرت بد نيتي او حسد نه ساتي--- د دغسې خلقو زړه کښي که کومه غلط فهمي پيدا شي نو بس په لږ شان نصيحت يې زړه صفا شي--- داسې صفا لکه ملغره--- لکه لعل او گوهر--- گويا دغسې صفا زړه د گوهر و غوندي قيمتي وي--- لعل او گوهر د رنگه سور وي او زړه هم د سري ويني مرکز وي--- د لعل او گوهر و شکل هم د زړه په شکل جوړولی شي--- گويا د لعل او گوهر غوندي صفا او قيمتي زړه که خور او پریشان هم شي خو په لږ نصيحت يا يوه خوږه خبره راغوندي شي -- پریشان په وړه شان اشاره خاطر جمع شي--- دغه لږ نصيحت -- يوه خوږه خبره -- يا وړه شان اشاره رحمان بابا د نري تار سره مشابه کوي او وايي چې خور او پریشان زړه په وړه شان اشاره داسې راغوندي شي لکه گوهر يا خوړي ملغري چې په نري او نازک تار کښي راغوندي شي او قيمتي اميل ترې جوړ شي--- پيوستون کلیمه هم څومره معنا خيز ده---يعني يوځای کول او

راغونډول-- نو بس چې د گوهرو پيوستون په نري تار كيږي-- نو صفا زړونه خو هم لعل و گوهر دي نو د دې راغونډيدلو او مطمئن كيدلو د پاره خو هم د نري تار غونډې لږ شان نصيحت يا يوه وړه شان خوږه خبره بس ده---

شيدا بيا صاف دلالتو ته په خپله زاويه گوري او وايي چې--

د مرات غونډې جوهر په اير وركا

كله فعل د صاف دل وي بي حكمته

زما د باقاعده لوستونكي گران او خوږ رشيد احمد دغه كمنټ كښي مي يوه داسي عجيبه مينه محسوس كړه چې په خپل وال شريكولو ته مي زړه وشو--- په دې وجه هم چې يو خويي زما د ليك په اسلوب خبره كړې ده چې اسان او قابل فهم دي او بل يې د خپلې صادقانه مينې څرگندونه هم كړې ده--- زما ځني مخالفين هم شته -- څه مشران او څه كشران-- څه خو داسي هم شته چې بس په هيڅ شان دې عزت وقار او مقام زغملی نه شي-- خو دغو كښي څوك خو علمي اختلاف كوي او پوره احترام سره يې كوي-- دغه لوستي او درانه خلق دي او زه يې تل اختلاف ته هر كلي وایم بلكې د ډيرو اختلاف سره متفق هم شم--- خو ځني پكښي داسي هم شته چې په ذات حمله كوي او هيڅ بي هيڅه -- دغو ته نه خو جواب وایم او نه پرې خپل وخت خرابوم--- بس دغو خلقو ته جواب وييل يو خو د دوي نظر انداز كول مناسب گڼم او بل دغه د گران رشيد احمد غونډې درنو خلقو كمنټ يې هم كافي او شافي جواب گڼم--- نور زه خبر يم چې زه يو ډير وړوكی بنده او د هغې نه هم وړوكی د خپلې ژبې او ادب ليكونکی يم--- په هيڅ قسمه نفسياتي ناروغی او غلط فهمی كښي اخته نه يم---

هر مطرب چې غوږی تاو کا د رباب

په دا تاو كښي زما زړه كاندي كباب

رحمان بابا

مطرب ربابي يا رباب غږوونكي ته وايي- د رحمان بابا دغه اسان او ساده شعر د دوو ځانگړو لفظونو د تكنيكي راوړني د پاره ملگرو سره شريكول غواړم--- يو لفظ -- غوږی-- او دويم -- تاو-- غوږی د غوږ اسم تصغير دی--يعني وړوكي غوږ ته غوږی وييلی شي--- په غوږ اواز هم اوریدی شي او د غوږ تاوول د سزا په توگه هم وي--- څوك چې غلطې بي تکه او اپوټه خبرې كوي نو وييلی شي چې دا غوږ ورله تاو كړه پخپله به بيا ځله سمه خوزوي--- سمې خبرې به كوي--- رباب هم چې غږیږي نو گویا چې خبرې كوي--- خو رباب چې ډير وغږیږي نو تارونه يې سست شي او اواز بي تکه او بي سوره شي ځكه رباب له هم غوږ تاوول پكار وي چې خبرې او اواز يې سم او برابر شي يعني رباب بيا سور كړی شي--- د رباب په يو سر كښي چې تارونه كومو وړو پېچونو پورې تړلي وي هغې ته غوږي وييلی شي- او چې دغو غوږو لاندې نور كوم واړه پېچونه وي هغې ته بچي وييلی شي- يعني د رباب تارونه چې سست شي او اواز يې بي وزنه او خراب شي نو بيا دغه غوږي تاوولی شي چې ورسره د رباب تارونه رابنكلی شي او اواز يې پخپله سم شي---بل خوا اواز اوریدلی هم په غوږ شي-- گویا د رباب د غوږي تاوولو سره د انسان په غوږو هم بيا د رباب اواز ښه لگي-- ټوله خبره د رباب غوږي او د انسان غوږ سره تعلق لري--- خو يوه نكته بله هم ده--- هغه د -- تاو-- لفظ سره تړلي ده--- يعني يو خوا خو د رباب غوږی---

تاو-- کړی شي--- خو بلخوا د غوړي دغه تاو سره د رباب په اواز کښې هغه سوز پیدا شي چې په اوریدو یې زړونه لکه د کباب -- تاو -- وکړي--- زړونه د مینې او بیلتون اور او سوی واخلي--- لکه کباب چې تلپړي سوزپړي او تاو کوي--- گویا د رباب د غوړي تاوولو سره د رباب اواز کښې هغه درد او سوز پیدا شي چې دغه د غوړي تاو کښې د زړونو تاو هم لکه د کباب د تاو راڅرگند شي--- ځکه رحمان بابا د رباب د غوړي تاو کښې د خپل زړه اور ورین تاو ویني---بس د تاوولو نه تاو پیدا شو--- د یو تاو یعنی تاوولو سره بل تاو یعنی سوز و گداژ پیدا شو--- بس اوس به د رباب نغمه د درد نه پک کیف پیدا کوي---

دغه وو د غوړ یا غوړي سره د تاو د لفظ راوړنه چې دواړو نه دوه دوه معنی اخستی شوې دي او هغه هم پوره شعري تکنیک سره--- اسان شعر ته د تغزل رنگ ورکول داسې وي لکه رحمان بابا چې کړي دي---

شیدا زده کړه د افتاب گرم روي

لار به طے د خپل مقصد په یوه گام کړي

وضاحت----

دلته د ..گرم روي.. دوه مفهومه نظر کښې ساتل پکار دي...یو دا چې روي د روان نه دی یعنی رفتار یا مزل...نو د گرم روي مطلب شو گرم رفتار یا تیز مزل...دویم ..روي.. که.. رويي.. واخلو نو ..رو.. په فارسي کښې مخ ته وایي او دغسې به د گرم رويي مطلب شي سرخرويي یعنی کامیابي...اوس چې شیدا د افتاب ذکر کړی دی نو دغه دواړه مفهومه د نمر سره کلک نسبت لري...نمر گرم هم دی او گرم رفتار هم... یعنی په تیز رفتار سره مزل کوي او زغلي...بلخوا د نمر شکل ته هم وگورئ چې د شفق او افق په حالت کښې تک سور وي نو دغه یی سرخرويي .. ده..

اوس به د شعر ساده مفهوم ته راشو شیدا خان ته یا هر انسان ته وایي چې لکه د افتاب ..گرم روي...یعنی تیز مزل زده کړي...نو خپل مقصد او مرام ته رسیدو کښې به په یوه قدم سرخرویه شي یعنی کامیاب به شي...لږ نور غور وکړئ چې د نمر ..گرم روي...یا تیز رفتاري څه شی دی...په عام تهذیبي مفهوم کښې نمر چې د مشرق نه د شفق په وخت راڅیږي نو تک سور وي یا سرخرویه وي او چې مغرب ته د افق په وخت پریوځي نو بیا سرخرویه وي...دا ځکه چې نمر د خپل مقصد په لور دغه سفر ډیر په تیزی یا گرم روی سره مسلسل کړی وي...لاره کښې یی هیڅ دمه هم نه وي کړي ځکه دغه سفر یی د مشرق نه تر مغربه یو قدم یا یو گام گڼلی شي...په همدغه یوه گام کښې د مشرق نه مغرب ته رسیدل یی مقصد وي چې د سرخرویی سره یی قدم پورته کړی وي او د هم هغسې سرخرویی سره یی قدم ایښودی وي...

اوس یی ساینسي زاويي ته غور وکړئ...نمر د ملکي وی کهکشان یو ستوری دی چې د خپل مرکز نه یی فاصله درې لکه نوري کاله ده...په دغه فاصله کښې نمر د یو لک څلوېښت زره میله په یو سکینډ کښې رفتار سره زغلي او خپل مقام ته ځان رسوي چې دا یی ساینسي گرم روي یا تیز رفتاري ده...او ساینسي ..گرم رويي...یې هم وگورئ... د نمر ټمپریچر په مرکز کښې درې سوه شپيته لکه سنټي گریډ دی او د نمر په سطح یعمې د نمر په مخ دغه ټمپریچر شپيته زره سنټي گریډ دی...نو د نمر رفتار او گرمي دواړه زموږ مخي ته راځي...نمر په دغه انداز د خپل منزل او مقصد په لور روان دی چې شیدا ورته یوه گام وایي...یوه گام ځکه چې دمه او اودریدل پکښې نه وي...

اوس که په انساني ټولنه کېنې انسان هم د نمر دغه.. گرم روى --- يعنې تيز رفتارى نه سبق واخلې نو د خپل مقصد په حصول کېنې به لکه د نمر ..سرخرويه...يعنې کامياب هم وي.. دې ته وايي د شيدا فني تکنیک او کایناتي مشاهده... او ورسره د خپل مفهوم او مدعا شعري اظهار ---بل چرته مو دغه انداز ليدلى دى بغير د شيدا نه----

په استان يې لاچار سر کيښو راستانو
چې کجي د خپل نهاد کمان پيدا کړي
وضاحت---

استان ---په استان د ژونديو کور او استوگن ځاي ته وايي او د وفات شوو مزار ته--- دلته ترې مراد دى د ژونديو کور --در --يا --درشل---
لاچار--- يعنې د مجبورۍ نه--
راستان --- يعنې راست خلق---د صفا او صالح فطرت خلق-- ايغ نيغ او رښتوني خلق--
کجي --- کوږوالي ته وايي او نهاد روش جبلت يا فطرت ته وايي-- دغسې کج نهاده خلق هغه وي چې کجي کوږوالى او رذالت يې په جبلت کېنې شامل وي-- په کلتوري اصطلاح کېنې ورته بد ذاته بد نسله او بد تهذيبه هم وييلی شو--

کمان --- يعنې لينده چې دواړه سرونه يې د غشي ويشتو په وخت رانزدې او راکاږه کړى شي--
اوس د شيدا په شعر غور وکړئ--- کمان راکوږ وي يعنې کجي لري-- کج نهاده وي---او غشى نيغ وي يعنې راستي لري او په راستانو کېنې شامل وي---ځکه د دغه راست غشي د کج نهاده کمان سره گذران نه کيږي--- غشى ترې ځان په ډډه او لرې ساتل غواړي--- فرار ترې کول غواړي---
خو دغه فرار د پاره هم غشى مجبور دى-- لاچار دى-- چې يو سر يې په کمان کېنې کيښودلى شي--- او کمان چې راتاو شي نو يو خوا خو خپله کجي راواخلي خو بل خوا يې شکل د يو کور يا استاني غونډې جوړ شي -- نو بس غشى د لاچارۍ نه خپل سر د دغه کج نهاده کمان په استانه کيږدي چې فرار يې ممکن شي-- د دغه کج نهاده کمان نه لرې لار شي--
په انساني ټولنه کېنې هم ډير راستان صفا او صالح خلق چې د کج نهادو او کم ذاتو نه راتنگ شي نو بيا د دغو کج نهادو نه د دايمي خلاصې د پاره په وختي توگه د دوى په استان سر کيږدي يعنې د څه وخت د پاره يې کج نهادي برداشت کړي خو ځان ترې په دايمي توگه په ډډه کړي او لرې ترې لار شي--- لکه راست او نيغ غشى چې د کوږ او کج نهاده کمان نه لرې تېنډي--- بس دغه د راست غشي او کوږ کمان مشاهده ده چې شيدا د يو اخلاقي ټولنيز مفهوم د پاره راوړي ده---خو څومره په کمال يې راوړي ده-- بنده حيران شي---

د ابرو څلے مې وران نه کړې ورو تير شه
باده زه هم د اشنا د عشق يادگار يم

نن د همایون همدرد د وفات څلور کاله پوره شول--- ما په خپل ژوند کېنې بل همایون ونه لیدو---
بویه چې دومره خوږ انسان بیا چرته پیدا شي--- ډیر نادر یادونه یې زما د ژوند برخه ده---چې د ادب نړۍ ته راغلې يم نو د ورومبۍ ورځې نه مې د دغه خوږ انسان رفاقت په برخه شوی وو---
ډیرې شپې مو سره یو ځای روني کړې دي-- او ډیرې ورځې مو په ادبي بحثونو د سحر نه تر

مابنامه د رڼا نه تر تييرو مشغولي کړې دي--- يو وار مو ورسره د رسالپور په لوکوموتو فيکټري کښې شپه وه--- نور شاعران يې هم راغونډتي وو--- عبدالروف زاهد مرحوم مو په ادبي بحث کښې سم تر پوزې راوستی وو- مونږ هم زلمي وو په خپله ادبي نشه کښې وو لږ بدتميزه هم وو--- همدرد راته په زړه کښې سم غصه وو خو د همدرد غصه هم د هغه د شخصيت غوندې خوږه او مقدسه وه--- د شرافت نه يې څه وييلې نه شو---چې ناڅاپه د شپې يوه بجه په مصطفى سالک څه چل وشو--- همدرد يې په توره شپه په موټر سايکل په اسپتالونو گرځول شروع کړل او دلته زاهد مرحوم لږ په اطمینان شو چې بحث تمام شو---گويا په بې خبرۍ کښې هم کله کله خير وي--- شل کاله اگاهو مې ورته يوه ورځ ووي چې هلکه قلندر صيب سره مې يوه مرکه وکړه لا چاپ نه ده--- خو په زلمو شاعرانو کښې يې راته ستا نامه واخسته چې خوښ مې دے---نو همدرد راته په جواب کښې د حمزه بابا دا شعر ووي چې--

مړ د خوشالي نه نه شم خدايه زه

وژنمه دې نن راته اشنا وييل

د مردان په کميونتي هال کښې يې د گلگون کتاب مخ کتنه کيدله --ما ته يې وې تا ته حکم درکولې شي چې مقاله به ليکې او که انکار کوي نو د زبير حسرت په عدالت کښې دې پيش کوم--- ما وې ستا په کتاب ليک خو به ما په خلقو وپيژني--- زه کوم داسې برنات شا يم--- سړي وځانډل وې د زبير عدالت نه د وييرې خو به يې نه ليکې--- ځان به نه خلاصوي سم ليک به کوي او بيا مې ليک وکړو--- د همدرد غزل--چې پښتو مجله کښې هغو ورځو کښې چاپ هم شو---

په ما يې يو نظم ليکلې وو نو چې کله په ما د شير احمد خليل مرتبه کتاب چاپ کيدو نو پکښې د همدرد دغه نظم هم شامل وو--- شير احمد صيب ته مې مشوره ورکړه چې که د کتاب نوم د همدرد دغه نظم نه راوځلي نو زه به داسې وگڼم چې په ما ستا او د همدرد دوه کتابونه چاپ شول--- شير احمد صيب ومنله او د همدرد د نظم دغه شعر نه يې --- قداور حنيف خليل-- نوم راواخستو چې-- په ظاهره که په قد قامت مندرے دے

حقيقت کښې قداور حنيف خليل دے

د پي ايچ دي د مقالي ممتحن يې هم زه وم--- ورته مې وې اشنا رپورټ مې درله ډير عالي ليکلې دے -- بس څو ورځې پس به درته بيا ډاکټر صيب وايو--- وې يې نو زه خو به درته بيا استاذ جي وایم--- که په گپ کښې يې هم وييل خو سپيره مرگي د دغه ټکو وييلو موقع هم ورنه کړه--- د ډيفنس نه څو ورځې مخکښې وفات شو---

کومه کومه خاطره به راوړم-- بس خاطر مې دروند شان شي---دغه سړي نيمگري نيمه خوا پريښودي يو--- مونږ ته څه پته وه چې د خوږ رفاقت ورځې مو پوره شوې دي---سړے رانه روان دے-- بس اوس خو دغه محسوسولې شو چې همدرد راته د حمزه بابا په لفظونو کښې اواز کوي چې -----

موده پس اشنا راغلے دے رقيبہ

شمع بله نن زما په مزار پريوده

روح يې شاد اوسه

--خوشحال او شیدا--- د يو بل په تنقيدي تله کښې

خوشحال بابا ته بنده حيران شي چې په هغه دور کښې يې يو خو د تقابلي تنقيد عجيبه نمونه پريښي ده او بيا يوه ډيره عجيبه پيشين گويي يې هم کړې ده---- د خپل دور د شاعرانو تول يې داسې کړی دی----

چې لاف وهي د شعر
نن په دا دور دي ډير
څوک پاوی څوک نيم پاوی دی
قلندر پکښې نيم سير
بل فقير دولت درې پاره
زه ترې څو شرشاهي تير
چې زمونږه په حساب دي
هيڅ مې نه دی واصل هير

گويا د شعر لافي خو ډير خلق وهي---- دغه نه علاوه هم ځني شاعران شته چې څوک پاو وزن لري او څوک نيم پاو---- البته قلندر پکښې نيم سير دی يعنې ښه شاعر دی---- او بيا دولت لوانی د هغه نه هم لږ ښه شاعر دی ځکه چې درې پاره دی---- خوشال بابا ځان د دولت نه لږ شان ښه يادوي ---- بس څو شيرشاهي زيات---- شير شاهي د چيتاکي څلورمه حصه او د پاو شپاړسمه برخه وي---- يو سير کښې شپاړس چيتاکي او څلور شپيته شيرشاهي وي---- دغه لږ کښې خوشال بابا واصل روښاني په خپل حساب يعنې خپل برابر يادوي-- خو دغه وزن محض د غزل په حواله دی ځکه چې دغه نور شاعران په عمومي ډول د غزل شاعران دي گڼي هسې خو خوشال بابا دغو ټولو نه په ---منونو زيات وزن لري

زړه رابښکونکې خبره دا ده چې خوشال بابا دغو شعرونو کښې يوه پيشين گويي هم کړې ده او --وييلي يې دي چې
پس له قرنه به پيدا شي
بيا په سراي کښې پوره سير

دغه پوره سير څوک کيدی شي چې خوشال بابا د ځان نه هم لوی شاعر ياد کړی دی---- بې له کاظم خان شيدا خو بل څوک نه شي کيدی---- چې پيدا شوی هم په سراي اکوري کښې دی او خوشال بابا سره يې فاصله هم پوره يو قرن يعنې يوه صدي ده---- خوشال بابا ۱۰۲۲ کښې پيدا دی او شيدا ۱۱۲۵ خواوشا کښې---- خوشال بابا ۱۱۰۰ کښې وفات دی او شيدا ۱۱۹۴ کښې---- نوره زړه رابښکونکې خبره دا ده چې شيدا پخپله هم خوشال بابا ته ډير لوی شاعر تر دې چې د شعر نمر وايي خو چې ځان سره يې موازنه کوي نو د ادب او احترام له مخه خو يې په خپل ځان د شرف او --درناوي قايل دی خو شاعرانه مقام يې ځان نه بالا نه گڼي----شيدا وايي

د افغان له شعرا په شيدا باندې

د ادب په مقتضا د ځان شرف دی

او که هم هغه د خوشال بابا تله او ميزان راواخلي نو بيا هم شيدا وايي چې بابا به د شاعرانو مير

--کاروان ما جوړوي که مزار ته يې هم خپله شاعري واوروم

شيدا ځان به دې کا مير د شاعرانو

که مزار وته يې عرض دتا انشا شي

ياده دي وي چي دغه تبصره محض د شاعرانه حيثيت او غزليز مقام په اړه ده--- په مجموعي توگه
 ---خوشال بابا دومره لوي سړی وو چي
 ---نه يې سيال په هند کښي شته دی نه ثاني په بنگاله کښي
 ---څه د کمال او لوي خلق وو په پښتنو کښي-- ستر خوشحال او شيدا

چي بدل يې په کچکول د مهتاب خوان کړ
 اعتماد د زماني په کمال نشته
 وضاحت.....

مهتاب دڅوارلسمي شپي پوره سپوږمۍ ته وايي چي پوره په آب و تاب وي لکه د ډوډۍ گول وي او
 پوره کمال ته رسيدلي وي.خوان هم فارسي کښي خوراک يعني ډوډۍ ته وايي.کچکول فقيران د
 ډوډۍ ټکرو راغونډولو د پاره استعمالوي گويا پوره گول ډوډۍ لرل کمال دی او د فقير کچکول ته
 رارسيدل زوال دی.دا کمال او زوال د زماني يعني وخت د چکر او بدلون سره راځي.ځکه په زمانه
 هيڅ اعتماد نه دی پکار -- کله انسان بادشاه کړي او کمال ته يې ورسوي او کله يې فقير کړي
 کچکول ورپغاړه کړي. د دغه مفهوم د ادا کولو د پاره اوس د شيدا کايinati مشاهدي او تشبیهاتو ته
 ځير شئ.سپوږمۍ چي کمال ته ورسې نو د گول ډوډۍ غونډې وي -- خو زمانه يعني وخت ورسره
 څه کوي چي نيمه مياشت تيره شي نو سپوږمۍ په وړوکي کيدو شي يعني د زوال سره مخ شي او
 دغسې بيا د وروستو شپو سپوږمۍ داسي نرۍ گول کرښه جوړه شي چي شکل يې د فقير د کچکول
 شي -راتاو غونډې کرښه چي د کاسي غونډې شکل واخلي-- کمال يې د زوال سره مخ شي.هر کله
 چي په کايينات او فطرت کښي کښي دغه کمال او زوال د زماني مزاج دی نو بيا په انساني ټولنه
 کښي به د زماني په کمال او زوال څنگه اعتماد کيدی شي. او هغه مغروره خلق دي هم نه
 خوشحاليږي چي خان کامل او په کمال گڼي--- زمانه هر کمال د زوال سره مخ کوي--- په زمانه
 هيڅ اعتماد نه شي کيدی---ځکه د زماني د هر قسمه حالاتو سره تلل پکار دي او په خپل عارضي
 ---او وقتي کمال غره کيدل نه دي پکار--- البته د شيدا شعري کمال ته تحسين ضرور وييل پکار دي

گران او قدرمند سيدالامين خويشکي زما د ادبي ژوند او هڅو په حقله دغه لنډه شان خاکه په
 --انگريزي ژبه ليکلي ده -- ملگرو سره يې شريکول غواړم چي خوندي هم شي

Dr Hanif Khalil: The Leading Light

By: Said Ul Amin Ahsan Khesghi

**Khalils have everlasting and ineffaceable imprints on culture,
 literature and history of our part of the land. Like other Pashtun
 tribes they produced greatest sons of the soil, who burnt their
 midnight oil to make their presence felt by contributing richly to all
 spheres of life.**

**In modern literature, after late Major Younas Khalil; an unmatched
 poet of romanticism, and Hamesh Khalil, an encyclopedic compiler
 and short-story writer, et al, Dr Hanif Khalil stands apart of his**

contemporaries due to his scholarly works. The multi-dimensional man of letters has many feathers in his cap.

Starting his career as a journalist at a local newspaper, and teaching for a short span of time at Government College Dera Ismail Khan, Dr Khalil, contributed magnificently by authoring countless books in nearly all literary discipline in Pashto, Urdu and English, as states Dr Shahab Aziz Arman. Extensively penning down commentaries on classical Pashto literature, criticism, history of Pashto literature, Pashto film, music, contemporary literary movements, manuscripts and poetry, Dr Khalil restlessly moving ahead towards the desired and targeted direction.

One of his magnificent scholarly works is his commentary on Kazim Khan Shaida's poetry. Shaida; a scion of great Khushhal Khan Khattak's family, settled at the then Rohilla Sate of Rampur, was very visibly influenced in his Pashto poetry by great Persian poets of Indian Style i.e. Sabk-i-Hindi. Shaida like his contemporary Persian Poets, were famous for theme-discovering, theme-creating, exemplification, and preferring selectivity over simplicity. But Shaida, though a non-native yet touched new heights in that diction. Dr Hanif Khalil is among the pioneering commentators of Shaida in current time, the forgotten and ignored Pashto poet of a unique style, perhaps due to the poet's complex and logical diction.

While elucidating and interpreting Shaida, sometimes Dr Khalil seems at sixes and sevens, and confused in accomplishing his daunting task.

His PhD thesis titled 'Progressive Literature Movement in Khyber Pakhtunkhwa and Pashto Poetry' did pave the way for providing a strong footing to the current research trends in Pashto literature.

The hard-boiled Hanif had equal opportunities to learn from the experiences of towering literary figures like Hamza Baba, Qalandar Momand, Taqweem Ul Haq Kaka Khel, Dr Iqbal Nasim Khattak, Major Younas Khalil, Hamesh Khalil, Dr Sher Zaman Taizai and others. Of Urdu literature, he was loved and patronized by Professor Muhsin Ihsan, Khatir Ghaznawi, and Dr Ashraf Adeel. Even he had regular interactions with the literary giants of Hindko language as well.

Initially, he remained associated with both electronic and print media for years, wrote columns on literature, aesthetics, and on social and cultural issues.

During their stay here at Peshawar, Dr Hanif Khalil had consistent literary sessions with veteran Afghan researchers Muhammad Asif Samim, Habibullah Rafi, Dr Mujawar Ahmed Zyar, Noorul Habib Nisar, Muhammad Daud Wafa, and Pir Muhammad Karwan. Those frequent interactions have enabled Hanif to think out of box about contemporary literary debates taking place then. It polished Hanif to think more deeply, conclude more analytically, and interpret more patiently.

The author of more than 72 books on various genres still writes in Pashto and Urdu. His book about Pashto films explores new horizons. 'A Short History of Pashto Literature' covers the literary history; the book about Pashto novel narrates the story very precisely, now needs to be reviewed though. His discussions with visionary prominent literary figures in his book 'Makh pah Makh' rewrites the history.

Dr Hanif, now working as Director National Institute Pakistan Studies Department at Quaid-e-Azam University, Islamabad, taught for years at primary and college levels. He is a beacon of light for the young writers because not only he represents an era of literary movements but has rubbed shoulders with greatest literary giants. Besides his contribution he supervises his students in carrying out their PhD level research works.

#dr_hanif_khalil

#Pashto_Sketch_Writing

ډاکټر_حنيف_خليل

پښتو_شخصيات_نکاري

د اسمان په شاني تيز د فتنو تيغ کړي
صبح و شام گرځي ښکاره په سرو منگولو

وضاحت....

د شيدا په دغه ساده شان شعر کښي څومره خبرې دي...کوم تکنیک دی...غور پرې وکړئ...د محبوب د ښايست په ستاينه کښي وييل دا غواړي چې دغه حسين د خپلو سرو منگولو په ادا سحر ماښام د مينو قتل کوي او لکه د اسمان دغه فتنې يې مشغله ده....د غور وړ نکتې يې دادي چې

اسمان يا فلک د مقدر په معنا فتنه گر گڼلی شي...اسمان د خپل گردش او چکر په مناسبت چالباز هم گڼلی شي...او اسمان کښې د نمر او سيارو په گردش شپه او ورځ يعنې سحر او ماښام هم راځي...بلخوا تيغ تورې ته وايي چې قتلونه پرې کيږي...او چې په توره قتل وشي نو توره په وینو هم سره وي...اوس په اسمان کښې د نمر د گردش په وجه د سحر او ماښام ننداره هم وکړئ...سحر چې نمر راخيږي نو د غره په سر د يوې نرۍ سرې کرښې غونډې ښکاري لکه په وینو سره شوي تيره توره...او ماښام چې نمر پريوځي نو بيا يې ننداره د هم هغه تيرې او په وینو سره شوي تورې په شان وي...اوس د شيدا د محبوب سرو منگولو تصور وکړئ...منگولي نغاړل او ښکاره کول هسې هم د فتنې او جنگ نڅېنه ده ښکاري منگولي لکه د نيام نه راوتې تورې منظر هم وړاندې کوي او بيا چې منگولي سرې هم وي نو گويا چې تورې په وینو هم سرې شوي دي...نو د شيدا د محبوب ادا دغه ده چې لکه د نمر د صبح و شام د منظر غونډې محبوب هم صبح وشام دغه فتنې برپا کوي...د مینو قتلونه کوي...

د دې شعر په يوه بله زاويه غور وکړئ...محبوب چې صبح وشام منگولي په نکريزو سرې کوي او دغو سرو منگولو سره گرځي نو دا يې لا بله فتنه ده په دغه ادا به د مینو قتل خو کوي...گويا دغه چې نرې ښايسته منگولي يې په نکريزو سرې ښکاري نو دا داسې ده لکه چې تيرې تورې د نيام نه راوتې دي او په وینو سرې شوي دي...او بيا د خونريزۍ دغه فتنه يې صبح وشام جاري وي...څنگه چې اسمان کښې نمر د سحر او ماښام په وخت خپل دغه فطرت نه بدلوي دغسې محبوب هم د فتنو خپل دغه فطرت نه بدلوي...

غور وکړئ چې کوم شعر په ورومې نظر ساده روان او اسان ښکاري په هغې کښې هم څومره معنوي جهان او شعري نسبتونه او تلازمات پټ پراته دي...همدغه خو د شيدا کمال دی چې مونږ ته په دوو مصرعو کښې پوره معنوي جهان پيش کوي او د خوند اخستلو موقع راکوي...

د پښتو اکيډمۍ --- پښتو ليکدود او املا --- پټه خزانه -- د قلندر مومند د في الميزان -- پښتو تحقيق -- کلاسيکي ادب -- او خوشحالياتو په حقله هميش خلیل صيب څه راي لري -- په دې مرکه --- کښې يې وگورئ وگورئ

هميش خليل سره مرکه
مرکه کوونکۍ --- حنيف خليل

د پښتو ادب شلمې صدۍ چې کوم انتهائي اهم کسان ادب ته ورکړي دي په هغو کښې يوه نامه د هميش خليل ده. پښتو ادب نه که د هميش خليل خدمات منفي کړو نو گويا چې په گڼو شعبو کښې به د پښتو د بنياد نه مضبوطې تيرې وباسو هميش خليل په يو وخت شاعر، نقاد، محقق، صحافي، مترجم، افسانه نگار او نور ډبرڅه دی. د کتابونو شمير يې تقريباً پنځوسو ته رسيدلی دی (اوس دغه شمير سلو ته رسيدلی دی) چې غير اهم او کم اهم کتاب پکښې يو هم نشته --- زيات مشهور کتابونه ئې دادي --- پښتانه ليکوال (تذکره) ورکه خزانه دوه توکه تذکره تول پارسنگ (تحقيق) حقيقت دادی (تحقيق) چار گل (افسانې) طب نامه' نام حق بازنامه، فراق نامه، سوات نامه اخلاق نامه و غيره خوشحاليات د شاعرۍ درې مجموعې اوس څلورمه هم چاپ ده -- او نور ډير - د شاعر په حيث حقيقت پسند او مقصدي شاعر دے. افسانې ئې هم د ترقي پسند ادب د ژوندو مسئلو هنداره

دي د حضرت عثمان رض بحقله ليکلی شوی یو کتاب ترجمه يي هم اردو نه پښتو ته کړي ده. خو د تحقیق میدان له ده سره زیات منسوب شو. دا حقیقت يي مخالفین هم مني چي کوم کار اداري سره د وسائلو نه شي کولے - دے يي په یوازې ځان بغیر د وسائلو وکړي-- زما په خیال ورته د پښتو ادب کولمبس وئیل پکار دي ځکه چي د نادر و کتابونو څومره انکشافات ده په یوازې ځان کړي دي ځينو ادارو په شریکه هم نه دي کړي د دوی په شخصیت او ادبي خدماتو دوه کتابونه ژوند او فن او د انځر گل په نامه ليکلی شوي دي-- دي نه علاوه دریم کتاب پري هم چاپ کیدونکی دی.(دغه کتابونه هم اوس زیات شوي دي چي پکښي د جوهر خلیل او شیر احمد خلیل کتابونه هم شامل دي) ورسره د جر نلیزم ډیپارټمنټ پېښور یونیورسټی یو طالب علم د دوی په شخصیت او ادبي کارنامو تحقیق وکړو او بل طالب علم د دوی په ادبي مجله دوران تحقیق کوي-- دوران نه علاوه ئي پخوانی مجله جمهوریت هم چلولي ده. با گرام يي خپل اخبار وو او د اردو په انقلاب کښي ئي ملازمت کړے دے. د پښتو ادب تاریخ به د دوی خدمات تل په خپله لمن کښي محفوظ لري او قدردان پښتانه به ئي په خدماتو تل ویاړ کوی

س

همیش صیب دلته تقریباً څلویښت کاله وړاندې د پښتو ژبي او ادب د ترویج او ترقی لپاره یوه حکومتي اداره قائمه کړے شوې وه د دغه ادارې د ادبي فعالیتونو په حقله ستاسو څه خیال دے؟

ج:

دا اداره د افغانستان د پخواني حکومت په لره پښتونخوا د پښتو ژبي ادب او پښتنو لیکوالو د استحصال خلاف د هغه پروپیگنډي نتیجه ده چي د ریډیو نه کولی شوه-- د دغې ادارې پیل خو ډیر ښه و او ابتدا کښي چي د پښتو ژبي او ادب ترویج او ترقی لپاره کوم کار شوے دے، د ډیر اطمینان وړ دے خصوصاً د مولانا عبد القادر خان کردار ډیر اهم دی

س

همیش صیب د نوي املا په باب ستاسو اطمینان تر کومه حده دی؟

ج

دا تاسوچي کومی املا ته نوي املا د پښتو وا یئ دا قطعاً نوي نه ده سیوا د یو الفبت نیم په بدلولو را بدلولو دا املا کټ مټ په افغانستان کښي د ډیرو کلونو راسي رائج ده هر کله چي کوزه پښتونخوا کښي او بره پښتونخوا په املا کښي خصوصاً د--ي-- گانو په لیکلو کښي فرق و اوس د دغی املا په رائج کیدلو د دواړو اړخونو ترمینځه د املا فرق ختم شو او دا د پښتو ادب په پرمختګ کښي یوه ډیره ښه او ګټوره ابتدا ده. په کار ده چي د ادب د ترقی په خاطر -- ټول پښتانه دا عملي کړي

س :

تاسو د « پټه خزانه في المیزان نومی کتاب جواب ولي وکړو؟ او بیا که ستاسو د جواب په جواب کښي هم څوک کتاب ولیکي نو ستاسو رد عمل به څه دی؟

ج

څوک چې زما د ژبې بنيادونه نړوي او د هغې قدامت ته محض د ذاتي مفادو لپاره نقصان رسوي نو په داسې حالاتو کېنې آخر زه څنگه خاموش پاتې کېدې شوم؟ د يوې غلطې نظريې خورولو د اصلاح او مخنيوي لپاره دا زما ادبي فرض و چې خلق د گمراهۍ نه وساتم او حقيقت ورته وړاندې کړم دا اوس د لوستونکو خوښه ده چې دواړه کتابونه په غور ولولي او بيا خپله فيصله وکړي چې حقيقت څه دی، که زما د جواب څوک جواب وکړي نو د جواب جذبي ته به غورم که دا جذبه انتقامي وه نو بيا مرد يم، انتقام به اخلم او که جذبه د اصلاح وه نو بيا به ئې هم که ضروري وه هم د اصلاح په جذبه کېنې جواب وکړم.

س

د پښتو ادب په پرمختګ کېنې د کلاسيک ادب څومره لاس دے؟

ج

هر کلاسيک ادب د خپلې ژبې بنياد گڼلی شي ځکه نو کلاسيک ادب هم زمونږ د ژبې بنياد دے د دغه بنيادي کردار په وجه زمونږ د نوي ادب ترقي هم د کلاسيک ادب منت باره ده او هر څومره چې ادب بنيادي وي عظمت او تمکنت به ئې حقيقت مومي

س

هميش صيب ستاسو د کتاب تول پارسنگ» متعلق که دا ونيلى شى چې په هيواد د بحث به دوران د نظم به برخه کېنې ستاسو دلائل ډير قوي دي ولي د هيواد د نثر د برخې په ضمن کېنې تاسو د نثر مثالونه نه دي راوړي ولي

ج

حنيف خانه زما په خيال تاسو کتاب په غور نه دی لوستى - او يا مو دا خبره د چانه اوريدلى ده خو بيا مو ورپسې د کتاب لوستلو زحمت نه دی کړے ، زه ستاسو د جذبي سره اتفاق نه شم کولى ځکه چې په متلونو کېنې د هيواد د «وطن» به معنى لپاره ما ډير ضرب الامثال پيش کړي دي. نه شم ونيلى چې تاسو ضرب الامثال يعنې متلونه څه گتلي دي. نظم او که نثر؟ اوس هم يو څو پکېنې ماته يادېږى چې دادى. د يو هيواد اوبه د بل هيواد اوبه وي--او د يهودو په هيواد گټه حرامه ده

س

د پخوانى مجلې پښتون د ژبې او ادب د خدمت په باب ستاسوڅه خيال دے؟

ج:

اگر که « پښتون مجله د يو سياسي تحريک ترجمانه وه، دغه تحريک يو پيغام لرلو او دغه پيغام رهبرانو قوم ته رسول غوښتل بيا يو داسې قوم ته چې پښتو نه بغير په بله ژبه نه پوهيدو ځکه نو په پښتو ژبه د دغې مجلې د اجرا ضرورت هم و او مجبورى هم خو د خپل سياسى کردار سره سره دغه د پښتو ورومبى مجلې چې د پښتو ژبې او ادب کوم خدمت کړے دے، زما په خيال پښتو کېنې لا بلې کومې مجلې دا فخر نه دی تر لاسه کړے ملى بيدارى ده که ادبى بيدارى هم د دغې مجلې له برکته مينځته راغلى په پښتو ادب د سکوت درنې پردې ئې لرې کړى. نوى نوى ليکوال پيدا شول او د پښتو ادب په تپه ولاړه بيړى يو ځل بيا د منزل په لور خرامانه خرامانه روانه شوه

س

د پښتو ادب د تحقيق او مستقبل متعلق ستاسوڅه رايې ده؟ ج

پښتو ادب کښې د باقاعده او اصولي تحقيق د رجحان موده ډيره کمه ده چې ډېر زور شي دغه څلوېښتو پينځو څلوېښتو کلونو راسي تحقيق ته توجه شوي وه --کامل صيب حبيبي صيب رښتين صيب او بينوا صيب په دغه لړ کښې ډير مفيد او درانه ادبي تحقيقونه کړي دي. موجوده وخت کښې هم د ادبي تنقيد کوششونه روان دي چې ډيري ښي او سود مني نتيجي ئي زيرولي دي او که د تحقيق دا رفتار هم دغه شان روان پاتي شو نو بيا د پښتو ادب د نورو صنفونو غوندې د تحقيق مستقبل هم روښانه ليدلی شي.

س

هميش صيب تاسو خپله دغه دعوي چې اشرف خان هجري څوارلس کاله قيد و ځنکه ثابتولی شي؟

ج

حنيف جانه د اشرف خان هجري به گواليار کښې د بنديدو ذکر خو د هغه زوي افضل خان خټک په تاريخ مرصع کښې هم کړي دي البته څه وخت چې د گواليار له قلا نه دکن بيجا پور ته وليږلی شو نو د ځينو خلکو خيال دي چې بيجاپور کښې هغه قيدي نه و بلکې آزاد و حالانکې هم په دکن بيجا پور کښې ليکلی د هغه ډير داسې د پښتو او فارسي شعرونه دا گواهي ورکوي چې اشرف خان هجري په بيجا پور کښې آزاد نه و بلکې قيد و بيا که هغه آزاد و نو خپل وطن ته ولي نه راتلو او بيا په تيره تيره هغه د خپل پلار خوشحال خان د ناروغتيا نه خوضرور خبر و او د خوشحال خان خټک د ناروغتيا په دوران کښې اشرف خان هجري په دکن کښې و نو که هغه آزاد وي نو د خپل پلار په ناروغتيا با مرگ ولي نه راتلو، چونکې هجري په قيد کښې و، ځکه خو د پلار په ناروغتيا او مرگ د هغه نه راتله د هغه مجبوري وه يا د بهرام خان سره د اقتدار لپاره د جنگونو نه پس هجري دا ځنکه برداشت کولی شوه چې بهرام خان دي اوس هم د هغه د سرداري لپاره د هغه د زوي افضل خان سره جنگونه وکړي اودي دي په دکن کښې بي غمه خوبونه کوي يا بندي دي نه وي آزاد دي وي او د بهرام خان به مقابله کښې دي د خپل زوي افضل خان امداد له نه راځي- په گواليار کښې د کال نيم قيد نه پس دکن بيجا پور ته ليږلې شوي وي- له هجري د خپلو شعرونو نه واضحه ده چې لس لس نيم کاله په زندان کښې و او دا شعرونه هغه هم د بيجا پور په زندان کښې ليکلي دي

: مثلاً

ده سال و چند ماه شده کز عتاب شاه محبوس گشته ايم درين دار عاصيان تسع بگذشت که در نا رعتاب هستيم

سال عاشر شده بر عمر عذابم آغاز چو بنشيد به کان خویش مرور

بياد آورد زبنديوان مهجور من از فرقت به کيش ذبح ماتم دکن برجان ما چون نار تنور اوس هم که څوک ووانی چې اشرف خان هجري به دکن بيجاپور کښې آزاد و نو دا به د هغه سر زوری وي

س

هميش صيب د نثر هغه بازنامه چې تاسو د افضل خان خټک په نامه ياده کړي ده ځيني خلق دا د خوشحال خان خټک گني تاسو په کوم دليل دا د افضل خان ثابتوي؟

ج

گوره خانه! دا خو هر چاته معلومه ده چی خوشحال خان خټک په خپله کورنۍ کښې په خان هم :ياديدو او چونکې دغه بازنامه کښې يو ځانۍ کښې داسې ليکلې شوی دی چې لوی خان په خپله منظومه بازنامه کښې وئيلی دی بيا د هغه يعنې خوشحال بابا د بازنامې يو شعر ئې هم راوړی دی نو که دا بازنامه د خوشحال خان وی نو هغه پخپله به داسې ولي وئيل : نو دې نه معلومېږی چې دا د خوشحال خان خټک خو بلکل نه ده اوس سوال دا پيدا کېږی چې اخر نو د افضل خان خټک څنگه شوه؟ د افضل خان په دې شوه چې افضل خان خټک په دغه بازنامه او تاريخ مرصع دواړو کښې د بهادر شاه د زوی رفيع القدر ذکر کړی دی او د شهزاده سره د ښکار او ملاقاتونو احوال هم بيانوي ځکه نو دا امکان ډير قوي دی چې دا بازنامه د افضل خان خټک ده

د مرکې نيټه 10-7-95

---نوبت----- د املا د غلطيو راته بڅښنه وکړئ

تل يې بيم کوی شيدا له دوه رنگيه
خپل ليمه که د عالم ليل و نهار کا

وضاحت-----

بیم -- فارسی ده یعنی وییره.

دوه رنگی -- یعنی دوه مخي مطلب منافقت.

ليمه --- یعنی سترگي.

عالم -- یعنی دنيا .

ليل و نهار -- عربي ده یعنی شپه او ورځ.

اوس راشئ د شيدا شعر ته وايي چې شيدا تل د هغو خلقو د دوه رنگی يعنې منافقت نه ويیره کوي چې دنيا ته خپلې سترگي داسې بدلوي څنگه چې شپه او ورځ بدلېږی را بدلېږي. د شيدا فن ته هم خير شئ --عالم يعنې د دنيا ظاهري حالت هم د شپې او ورځې په تلو او راتلو بدلېږي او دنيا ته سترگي بدلول هم د منافقت د پاره محاوره ده. د شپې رنگ تور او د ورځې رنگ سپين وي يعنې د شپې او ورځې دغه تله راتله يا بدلون دوه رنگه وي گویا دوه رنگي کوي او د سترگو رنگ هم تور او سپين وي يعنې دوه رنگي لري--شپه او ورځ هم دوه دي او سترگي هم دوه دي-- شپې او ورځې بدلېدو سره هم زمانه تيرېږي او منافقان هم په زمانه کښې ژوند کوي او خپلې سترگي بدلوي- اوس چې په مادي توگه دغه دوه رنگه سترگي په معنوي توگه هم دوه رنگي يعنې منافقت کوي او د محاورې تر مخه عالم ته يعنې دنيا ته څوک خپلې سترگي بدلوي نو ځکه خو شيدا د داسې منافقو دوه مخو خلقو نه تل ويیره کوی-----

په دې عالم کښې د منافقو دوه رنگو او دوه مخو نه بلکل ويیره پکار ده چې په تور او سپين به يې ---پوهه نه شي-- دغسې خلق د شيدا په وخت کښې هم وو

ستا کردار لکه پستي اوبه په غره کښې
لاره وباسي په کاني کاني زړه کښې
صلی الله عليه واله وسلم

که کوم زړه د کاني نه هم بد تر وي هغه بيا د انسان زړه نه شي کيدی بلکې د ځناور هم نه شي کيدی--- د انسانيت د بقا خير او امن سپيڅلي دين تشریح او دفاع چې څوک کوي نو دغه ځيني فيشنې او ديسي ملحدان ورته بيا انتها پسند او متشدد وايي--- اوس چرته دي هغه نام نهاد فلسفيان ملحدان چې دغه پښتون بونيري ته به کوم نوم ورکوي--- چې د ميني امن او انساني وقار پيغام راوړونکي ستر سالار ته څوک دغسې لفظونه راوړي-- هغه بيا څه شی دی-- هغه په کومه درجه ---کښی دی-- د دغو لبرل ملحدانو په عکس العمل څه پوهه نه شوم

د وينو جام ډرامه د اسلم خټک ده که د بهادر شاه ظفر کاکاخيل او يا د مظلوم --- د قلندر مومند لغت درياب کښي يې ظفراللغات هم ور لاهو کړی دی--- د سعدالله جان برق د پښتنو تاريخ د کاکاخيل مرحوم نه څومره اخسته کړې ده--- او د پريشان خټک پښتون کون کښي کاکاخيل صيب نه څومره ---اخسته شوي ده او نورې خبرې هم-- د کاکاخيل صيب دغه مرکه کي يې وگورئ

سيد بهادر شاه ظفر کاکاخيل سره مرکه
مرکه کوونکی --- حنيف خليل

کاکاخيل صاحب يو ډير عالم فاضل شخصيت دے، اتياو نه زيات کتابونه يې په اردو او پښتو کښي ليکلي دي. د پښتو لوي مورخ ، محقق، نقاد او لغت دان دی. پښتانه د تاريخ په رڼا کښي او ظفر اللغات (لغت) يې د سنگ ميل حيثيت لري د دوي تاريخ نه وروستو چا هم مستند تاريخ و نه ليکلی شو او لغتونه که چا وليکل نو هم ئي د دوي د ظفر اللغات په اډانه وليکل. کاکاخيل صاحب به د خپلو دغو دوو کارنامو په ذريعه تر هغې ژوندی وي ترڅو چې دپښتو ژبه او ادب تحقيق، تاريخ او لغت ژوندی وي

--- س

دوينو جام ډرامه چې د اسلم خټک ليکلی شوي ياديری په دې ډرامه دا شکونه شوی دی چی دا اسلم خټک نه ده ليکلي يومدعی ئې عبد الکریم مظلوم ياديری او معلومه شوي ده چې تاسو هم د دې ډرامې دليکونکی دعوی کوئ-- په دې حقله ستاسوڅه خيال دی؟

--- ج

داخبره به زه لږه تفصيل سره و کړم-- قيصه داسي ده چې په کال ۱۹۳۳ ۶۱ کښي زه استاذ وم دغو ورځو کښي زه د ايس وی تريننگ دپاره منتخب شوم- دې ورځو کښي خان بها در قلی خات تعلقات عامه کښي افسر وو -- قلی خان زمونږ پرنسپل ته ووي چې ستا شاگردانو کښي څوک داسي شته چې د پښتنو په قاميت او دود دستور يوه ډرامه وليکي چې مونږ يې ستيج کړو -- دغه وخت کښي زمونږ کالج کښي دوه پښتانه استاذان وو چې کرامت الله او سرور خان يې نومونه وو. کرامت الله زما نوم وړاندې کړو. ما کله ډرامه نه وه ليکلي او نه مي ليدلې وه -- دغه وخت کښي به خاموش فلمونه وو --رهغه مي کتلی وو -- دغه وخت کښي مي د پنجاب يونيورستي دامتحن لپاره ځنی --کتابونه لوستی وو چې يو پکښي ناتيک ساگر نوميدو

دغه کتاب کښې د ايران يونان او قديم سنده تاريخ نه علاوه نورې قيصې هم وې چې مالوستي وې-- زمونږ کلاس کښې ځنې هندوان وو چې هغويي د موسيقي ډېر تکړه وو او در مسال کښې به ئې سندرې هم وئيلې هغويي را ته ووي چې ته دې ډرامې له کوم شعرونه ليکي هغه به په وزن او اصولو مونږ برابر کړو. خير ډرامه مې وليکله-- د کلو بنائست-- نامه ئې وه. يوه هفته پس تا کال کښې دنواب عبد الصمد خان حجره کښې ستيچ شوه. ډرامه ډيره خوښه کړې شوه بيا دا ډرامه پرنسپل سره وه -- هغوني وې چې حکومت ته به ئې ليزم ما ترې ځنې ضروري نوټونه واخستل او ډرامه پرنسپل سره پاتې شوه -- په ۳۱ مارچ زما امتحان وشو او اپريل ۱۹۵۳ع کښې واپس کلي ته راغلم -- بيا پيښور کښې ريډيو ستيشن جوړ شو-- قلي خان دا ډرامه پرنسپل نه اخستي وه دغو ورځو کښې اسلم خټک د ريډيو ستيشن دائريکټر وو -- ماته خط راغلو چې ستا ډرامه به ريډيو نه نشریږي-- د اوریدو نه پس پرې خپل تاثرات را کړه --ما سره ريډيو نه وو ډرامه مې وانه وریدله . زه بې غمه شوم په ۱۹۳۵ع کښې يواجو کيشن انسپکټر وو -- هغه راته ووي چې تانه ۵۲ کسان سينير دی چې سرکاری سکولونو کښې ځاني پيدا شي نو دويي نه پس به ته هم ورشي . زه په ۱۹۳۶ع کښې کرک کښې داستاذ په حيث سکول ته لارم دغه د ۵۲ کسانو کشمکش کښې مانه ډرامه هيره وه. او بيا کرک کښې د خلقو لهجه او ژبه اوریدو سره را ته د لغت ليکلو دلچسپي پيدا شوه نو ډرامه را نه بيخي هيره شوه-- بيا په ۱۹۸۶ع کښې ډاکټر اعظم د پښتو ډرامې په فن پښتو رساله کښې يو مضمون وليکلو هغه دوينو جام په نامه ډرامه داسلم خټک ليکلي شوي دريډيو نه نشر کړي ياده کړې وه -- ما اعظم ته خط وليکلوجي ورومې ډرامه ما ليکلي ده بيا زما يو اشنا سليم شاه ووي چې دا خبره نيمگري نه پريږدو- ته د کرامت الله هغه خط او ډرامه پيدا کړه چې موازنه ئې وکړو ما هغه نيمگري ډرامه پيدا کړه هغه مو چې دوينو جام سره موازنه کړه نو ټول په ټوله د پلاټونو متلونو او نومونو پورې دوينو جام زما د ډرامې نقل وو-- يو کس نيم د هغه په حمايت کښې مضمون دوه هم وليکل خو اسلم خټک په خپله سريزه کښې ليکلي دی چې يوه مختصره ډرامه وه او بله « خونی منظر وو هغه ډرامه لويه وه چې زه ئې متاثره کړی يم-- د هغه . مختصري ډرامې نوم ئې ونه ليکلو-د دغه زما ډرامه وه

تر کومه حده چې د عبد الکريم مظلوم تعلق دی نو هغه ريډيو کښې ملازم وو او اسلم خټک به خپل ټول کار په هغه کولو --کيدی شي چې هغه پکښې هم څه نه څه اضافه کړي وي خو هغه صرف ..اسلم خټک لپاره نقل کړی ده

س:

تاسو لغت ليکلو ته څنگه متوجه شوي؟

ج:

کله چې ما خوشحال بابا ولوستو نو هغه کښې راته داسې مشکلات پيدا شول چې د هغه په ځنو لغتونو پوهيدل ډير گران وو -- اوس خو دوست محمد کامل ډير اسان کړے دے خو وړاندې داسې نه وو- او بله خبره دا ده چې کله زه کرک کښې استاذ وم نو د هغه خلقو لهجي هم دې ته وهڅولوم .چې پښتو کښې يو لغت وليکم

س:

تاسو نه وړاندې چې د لغت په لړ کېنې کوم کار شوی وو- هغې نه تاسو مطمئن یئ؟ او ایا تاسو نه وروستو د پښتو لغت په لیکنه کېنې څه اضافه وشوه که نه؟

-- ج

د پادري خير الله لغت په لغت نه دی حساب-- هغه ډیر وړوکی دے د راوړتۍ او ځنې نور لغتونه هم ماته مخکېنې وو او ما کتلې هم وو-- خو د اطمینان وړ نه وو- پښتنو کېنې زما په خیال لغت ما نه چا مخکېنې نه دی لیکلی-- او له ما وروستو که چا لیکلی هم دی نو هم زما لغت نی هضم کړے دے-- حکومت قلندر مومند ته لوی پراجیکټ او لکونه روپی ورکړې خو چې لغت نی ولیکلو نو هم زما لغت نی هضم کړے و او ما خو په داسې حال کېنې لیکلی وو چې هیڅ قسمه وسائل او اسانۍ را سره نه وې- دقلندر د لغت په حقله چا وئیلی وو چې «ظفر اللغات» نی په «دریاب» لا هو کړو

:س

تاسو ته د پښتو لغت لیکلو کېنې څه مشکلات مخې ته راغلي وو؟

--- ج

ماته حکومت هیڅ قسمه سهولت نه وو راکړی --زه به د مختلفو سیمو لهجې لپاره هغه سیمې ته تلم هوټلونو کېنې به مې چاې څښلې او د خلقو خبرو ته به مې غور ایښی وو او دغسې به مې د هغوی د خلې نه لغتونه لیکل او بیا به مې د هغې معنی معلومولې او دا هر څه په خپلو محدودو وسائلو کېنې-- ځنو خو ډیر شور جوړ کړی وو چې په څلورو ژبو کېنې به لغت لیکو وسائل ورسره وو خوڅه نی ونه کړل-- قلندر سره د وسائلو زما لغت په دریاب لا هو کړو ما که څه کړی دی نو صرف په خپله دلچسپۍ او محدود و وسائلو کېنې مې هغه وخت کړی دی چې د پښتنو خیال لا لغت ته نه و

--- س

تاسو په خپل تاریخ پښتانه د تاریخ په رڼا کېنې دا نظریه بنودلې ده چې پښتانه ارین دی-- دی نظریې سره کومو مورخینو اختلاف کړے دے او ستاسو نه وړاندې دا نظریه چا بنودلې وه ؟

: ج

دې لړ کې ډیرې نظریې بنودلې شوی دی څوک وائی پښتانه اسرائیلی دی، سلطان محمد صابر وئیل چې مخلوط قوم دے، غنی خان وائی دیونانیانو کړه وړه لری او مولانا عبد القادر وائی دا یو ځانته نسل دی. ټولو نه ورومې سید جمال الدین افغانی وئیلی وو چې پښتانه اریه دی-- حبیبی صاحب هم دا نظریه لرله. بیا ما خپل دلایل پیش کړل چې پښتانه «آرین» دی -- دی لړ کېنې نور هم ډیر کار شوی دی-- لکه د روشن خان تاریخ --داحمد علی کهزاد دوه تاریخونه فارسی کېنې او نور ډیر . ما د ټولو حوالې ورکړی دی خو اخره کېنې مې د خپلې نظریې دپاره دلایل پیش کړی دی. ماته وروستو هم په دې میدان کېنې کار شوی دی خو زه ډیر لوستی نه شم -- البته پریشان خټک نومی یو پروفیسر دی چې په خپل کتاب پښتون کون ؟ کېنې نی هر څه زما تاریخ نه اخستی دی او زما حواله نی نه ده ورکړې-- دی نه علاوه یو ډاکټر دی چې سعد الله جان برق نوم نی دی- هغه د پښتو رساله کېنې قسطوار خپل تحقیق د پښتنو تاریخ ، تریخ تاریخ « چاپ کړی دی هغه هم هر څه زمانه

اخستی دی او زما نوم ئې ډیر په تحقیر سره اخستی دی -- لکه داچې زمونږ د کلی بهادر شاه ظفر ...هم پرې څه کار کړی دی وغیره

---س

د پښتنو د اصل نسل تاریخ نه علاوه د پښتو ادب یو تاریخ لیکلو ضرورت مو ولې محسوس نه کړو؟
ج،---

ماسره یو خو زیات وخت نشته بله خبره داده چې زه اوس نه ډیر لیک کولی شم او نه لوست نظر می هم خراب دی البته ذهن می ښه صحیح کار کوی -- دغه مشکلات وو چې د ادب تاریخ می ونه لیکلی شو

س:

ستاسو په خیال پښتو به څنگه ترقی و کړی؟

ج:

زما نظریه داده چې پښتو هله ترقی کولی شی چې غیر پښتانه ئې زده کړی

س

د لغت او تاریخ د بنیادی کارونو نه علاوه ستاسو علمی او ادبی خدمات کوم دی؟

ج:

ما ټول اته او یا کتابونه لیکلي دي چې دیرش پکښې درسي دي -- درسي کتابونو کښې د اول نه تر اتمه پورې مې اته کتابونه د عبد الخالق خلیق صاحب په مشوره لیکلي دي -- په ۱۹۶۱ ۶ کښې د صدر ایوب په زمانه کښې مې درروغ لیونی په مرسته دولس کتابونه نور نصاب لپاره لیکلي دي -- لس کتابونه ما او اجمل خټک په شریکه لیکلي دي - پینځه دیرش کتابونه مې د مقامی جماعت اسلامی په مشوره په اسلامی موضوع اردو نه ترجمه کړی دي چې معاوضه ئې هم را کړی شوې ده -- درې کتابونه مې په اخلاقی موضوعا تو ماشومانو لپاره لیکلي دي - دې نه علاوه د کاکا صاحب سوانح د شیخ رحیمکار صاحب په نامه - رهنمائی پښتو او ورسره هغه کتابونه چې زه ئې ژوندی کړم پښتانه د تاریخ په رڼا کښې او ظفر اللغات -- پښتون اپنی نسل کے آئینے میں اردو کښې د پښتنو تاریخ دے

س:

ستاسو کتابونه د ملک نه بهر خوښ کړی شوي او رسیدلي دي که نه ؟

---ج

روس کښې زما په تاریخ ترجمه کولو د پی ایچ ډی سند ور کړے شوے دی . افغانستان کښې زما کتابونه ډیر زیات خوښ کړے شوي دي -- یو ځل را ته اجمل خټک ویلي وو چې زه بهر ملک ته تلے وم او رستا کتابونه مې هم خان سره وړی وو خو هغه را نه په لاره کښې خلو ټول واخستل . چې داخو ډیر اهمیت لری . نو دغسې زما کتابونه بهر هم خوښ کړی شوي دي

---د مرکي نيټه

27-3-98

دويمه برخه

د کاظم خان شيدا د جمال په نظريه--- علويت--- او تنقيدي شعور مي بيلي بيلي مقالې په خپله هلکوانه کښې ليکلي او چاپ کړي وي--- په ۲۰۰۵ کښې مي بيا د شيدا ديوان د خپلي مقدمې نوټونو او فرهنگ سره تدوين او چاپ کړو--- په کال ۲۰۱۷ کښې مي د شيدا د ديوان شرح ورومبي برخه چاپ کړه او خپلو لوستونکيو سره مي ژمنه وکړه چې د دغه شرحي به دوه برخي نورې هم چاپ کوم--- گران جوهر خليل او په سوونو مينه والو به راته په فون سوشل ميډيا او مخ په مخ يادونه کوله چې دويمه برخه به کله راځي--- ما به پرې شروع کړه او د کومي نوي منصوبي په وجه به پاتي شوه--- اوس خپلو مينه والو سره د خپل مسرت خبره شريکول غواړم چې د شرحي دويمه برخه مي تکميل ته نژدې شوه--- د شيدا د غزل برخه به دې دويمه برخه کښې مکمله شي او نظمونه قطعات او رباعيات به دريمي برخي ته پاتي شي--- دغسي به د پوره ديوان شرح وشي--- انشاء الله دويمه برخه به يوه مياشت کښې پريس ته وسپارم--- يوه خبره بله د مسرت او اطمينان چې--- هر چا نه به مي اوريدل چې شيدا مشکل پسند دی خو اوس دا هم اورم چې شيدا اسان دی خو غور ذوق او توجه غواړي--- زما مينه ناک لوستونکي او د شيدا عقيدت مند دي راسره د --- شرحي دويمې برخي ته بس مياشت دوه انتظار وکړي--- په مينه او درناوي

په مزار به دې تياره وي پس له مرغه

په انوار چې لکه شمع مستعيري

---نوبت

د شيدا د تفصيلي شرحي په دويمه برخه کښې کار کوم نو دا شعر يې مخي له راغلو -- ورته لږ -- اودرېدم او زړه مي وغوښتل چې خپلو مينه والو سره پرې هم څو خبرې وکړم

---وضاحت

په دې شعر کښې د توجه مرکز --- مستعيري --- کلمه ده --- چې اصل کښې -- مستعير يي -- ده يعنې مخاطبه ده --- مستعير عربي ده --- پور اخستونکي ته وايي --- مستعار قرض يا پور ته وايي --- استعاره توري هم له دغې مستعار نه جوړ دی چې هلته ورته -- مستعار له -- وايي يعنې چا --- د پاره قرض شوی نوم شيدا وايي چې د شمعي نور انوار يا رڼا هم مستعار ده --- يعنې کله چې محفل راجوړ شي نو شمع بله شي گڼي هسې يې رڼا نه وي --- بل دا چې رڼا صرف د شمعي په سر وي --- د شمعي لاندې د وجود برخه تياره وي --- لکه د ډيوې د پاره چې محاوره ده چې -- د ډيوې لاندې تياره --- يا اردو کښې وايي چې -- چراغ تلے اندھيرا --- گویا شمع چې ولاړه وي نو مثال يې د کوم مزار د گنبد غونډې وي --- او په مزار کښې هم پورته خو شمعي بلې وي او رڼا وي خو لاندې پکښې تياره وي --- او دا

هم چي په بد نصيبه مزار کښې پورته هم څوک شمعي نه بلوي نو ځکه تياره وي--- دا هر څه ولي-- دا ځکه چي شمع پخپله ځان رڼا کولی نه شي--- رڼا کيدل يې محفل ته محتاج وي يا نورو خلقو ته محتاج وي -- يعنې رڼا يې مستعار وي ځکه شمع مستعيره وي--بل خوا د شمعي مثال د هغه مزار وي چي پورته خو رڼا وي خو لاندې برخه يې بيا هم تياره وي---گويا شمع په خپله رڼا --کښې مستعيره وي

دغه مشاهده شيدا انسان د پاره هم راوړي او وايي چي پس له مرگه به دي په مزار تياره وي که لکه د شمعي مستعير يې يعنې خپل فطري صلاحيت او د حسن اخلاق رڼا نه لرې--په دنيا کښې په ژوند هم هيڅ جوهر نه لرې -- د بل په اډانو ژوند کوي او د دروغو د خپل اهميت لاپې کوي نو بيا خو ته هم په انوار کښې لکه د شمعي مستعير شوي ځکه د مرگ نه پس به دي په --مزار کښې ښکته هم تياره وي او پورته هم

دي ته هم غور وکړئ چي د مرگ او مزار کلمي شيدا څومره په کمال راوړې دي--- د مستعيري شمعي مړه کيدل او ورسره تياره کيدل--- بل خوا د بي صلاحيته انسان مړه کيدل او په مزار کښې يې تياره کيدل---بيا دا هم چي د مزار او شمعي نسبت هسي هم د ټولنيز دود برخه ده--- نو شيدا ---دغه دوه تکلمي مزار او شمع څومره په نزاکت او شعري تکنیک کارولي دي --هسي د خوند د پاره به د مزار او شمعي په مناسبت د حمزه بابا شعر هم راوړو موده پس اشنا راغلی دی رقيبېه شمع بله نن زما په مزار پرېږده

اته ويشت کاله مخکښي په مارچ ۱۹۹۶ کښې زما د واده په مشاعره کښې د پښتو غزل خوش نوا بلبل ارواښاد اکرام الله گران ما ته څو دعاگانې کړې وې او دغه څو شعرونه يې راته ډالۍ کړي وو ---چي زما د ژوند اثاثه ده---ملگرو سره يې شريکول غواړم

په دلو د خوشالو کښې دې راگير شي
محبت د هر يو زړه دې ترې چاپير شي

چي طالع يې لکه نمر هسي ځليږي
نحوست که زورور وي ده ته زير شي

لاس په لاس د خپل محبوب سره روان وي
د ژوندون په لوي سفر کښې ورته خير شي

چي غونچې غونچې د سرو گلونو ټل شي
دا دوه ډکي د گلاب دې هومره ډير شي

يو ساعت د جانان زړه نه بهر مه شه
که په سترگو کښې يې ورک شي تيروبير شي

د حنیف غوندي یاران خو نه هیریري
خداي دي نه کا چي یاران د ده نه هیر شي

کله نا کله ست د جام کوه
په تا ميين يم په ما پام کوه

سیف الرحمان سلیم سره مرکه
مرکه کوونکی--- حنیف خلیل

نوبت--- سلیم صاحب به زمونږ د نوي نسل ډیر زلمي ادیبان سم نه پیژني ځکه چي دوی نن سبا څه بل قسمه شاعران پیژني---خو ما خپلو ځنو نورو لیکونو کښي هم سلیم صاحب د اردو د فیض احمد فیض او ساحر لدهیانوي سیال گڼلی دی او دلته هم د خپل دغه موقف تکرار کوم---هغه سره شوي ---پنځه ویشته کاله پخوا یوه مرکه خپلو مینه والو سره نن شریکوم

سلیم صاحب د پښتو د ترقی پسندی ډلي شاعر دی شاعری ئي دانسانې درد، رشتو او تقدس ترجمانه ده د مظلوم مرسته او سرمایه دار خلاف اواز پورته کول دده د شاعرۍ بنیادي موضوع ده. دغه قسمه شاعري که به نظم کښي اجمل خټک عروج ته رسولي ده نو په غزل کښي دغه خصوصیت د سلیم صاحب په برخه دی زما په خیال که مونږ د اجمل خټک او سلیم شاعرۍ بوځای کړو نو د اسلوب د انفرادیت سره سره به د اردو د فیض احمد فیض کمی پښتو کښي هم پوره شي سلیم صاحب ډیرې لږې خبرې کوي او ډیره کمه شاعرۍ ئي کړې ده خو په معیار پوره ده. د ترقی پسند فکر نمائندگی یی ډیره به فنی انداز کړې ده شعرۍ مجموعه ئي د «سندريزه شفقونه په نامه افغانستان کښي چاپ شوې ده چي افراسیاب خټک پرې بوه علمی تبصره هم لیکلي ده. سلیم صاحب سره څه لږه ډیره ناچاپ شاعری شته خوچاپ کولو ته ئي ډیره سنجیده اراده نه لري گوشه نشین سړی دی خو په دې خبره یي یقین دی چي که یو شعر ئي هم ژوندی پاتې شي نو کافی ده د اولسي ادبي جرگي د ادبي میدان لوبغاړی دی د شلمې صدی په ډیرو اهو شاعرانو کښي ئي شمار پکار دی.

--پوښتنه

--سلیم صاحب ورومې سوال روایتی غوندي دی چي شاعر څنگه شوی

---جواب

دا پوښتنه عموماً به مرکو کښي کيږي خو زما په خیال ددې مثال خو داسي دی چي یو ماشوم پیداشي او څوک ترې پوښتنه وکړي چي ته ولې پیدا شوی یا څنگه پیدا شوی نو ما سره ددې خبرې جواز او جواب هم نشته چي ولې یا څنگه شاعر شوم او که خامخا ورله جواز لټوو نو دا به ووايم چي بو خو زما د وړوکوالي نه ادب سره مینه وه بل زما والد صاحب په فارسي ډیر ښه پوهیدو هغوی به د فارسي گلستان بوستان را ته په کور کښي ویل--- څه دغه اثر وو او بیا . چي لږ

نور هم لونی شوم نو ادبی رسالې وغیره به مې هم کتلي شاید چې د هغې اثر هم وي خو دا بیا هم نه شم ویلی---چې زه ولې او څنگه شاعر شوم

س

دومره گوشه نشین او ادبی دائرې نه یو خواته ولې یی؟

ج:

زما خپلی کمزوری دی یو خو زما هغه ملگری هم څه وفات شول او څه کمزوري شول وړاندې به ما هم دملگرو او ماحول د اثر په وجه لیکل کول او په ما به هم لیکل کیدل خو اوس راته ماحول او حالات څه بدل غوندي بنکاري نوي څه ماسره نه وي او زاړه را ته وئیل مناسب نه بنکاري --بله دا چې چرته ادبي محفل ته لارشم نو رانه د شاعرۍ اورولو تقاضه کیږي- مشکل را ته پېښیږي -- خواهش مې ډیر وي ځان هم خبروم خو د خپلوخو کمزورو چې جسماني کمزوری هم پکښې شاملې دي له وجې ادبي محفلونو ته نه شم رسیدلی

س

ادبی محفلونو نه علاوه کتاب رساله یا اخبار کښې هم ستاسو د ادبي سرگرمیو پته نه لکی؟

ج

دې څیزونو نه ځان پخپله پټ ساتم-- پخوا مې هم دا خواهش نه وو چې زما کلام دې خامخا چاپ شي او اوس مې هم نه دی. پخوا به کله کله اسلم، رساله کښې زما څه کلام چاپ شو خو اوس بلکل دا نه غواړم چې رسالو او

اخبارونو کښې دې هر وخت شاعري چاپوم. ځکه چې زه په موجوده حالت کښې ځان د دې جوگه نه گڼم-- زه د خپل معیار نه مطمئن نه یم دې کښې هیڅ قسمه مبالغه نشته. زه څه بڼه معیار ته ځان رسول غواړم چې لا تر اوسه نه یم وررسیدلی په دې وجه به کتاب رساله وغیره کښې ډیر نه یم -چاپ شوی

س: دومره کم ولې لیکئ؟

ج : ما کله هم په اراده او کوشش څه نه دي لیکلي-- دا څه مې چې لیکلی دي نو دا هم هله چې زه ئې ډیر تنگ کړم یم نو لیکلي مې دي . بل زه ډیر نا راسته غوندي هم یم . خو خیر لږ مې هم لیکلي دي او مطمئن هم ترې نه یم که بیا هم زما شاعري د چا خوښه وي نو خدای دې ئې خوشحاله ساتی

س

به شاعرۍ کښې د امد او آورد د نظریو بحقله موڅه خیال دے؟

ج :ساده خبره داده چې ما شاعرۍ په توکل شروع کړې ده بې ارادې او بې کوششه . چې امد ورته ویلی شو زما په خیال شاعري یو قدرتی شی دی او امد سره تعلق لري

س :

د بڼه شعر تعريف به څنگه کوي؟

ج

بڼه شاعري هغه ده چې بي ارادې وشي او په لوستونکو يا اوريدونکو هم هغه کيفيت قائم کړي --کوم چې د تخليق په وخت د شاعر وي

--س

اولسي ادبي جرگې ادب ته عموماً او تنقيد ته خصوصاً څه فائده
(ورکړه) د پښتو ادب په تناظر کښي

ج:

د دې جرگې قيام نه وړاندې اگرچې ما د شاعري شروع کړې وه خو د هغه وخت د تنقيد انداز نه خبر نه وم. البته کله چې دا جرگه نه وه نو دغه وخت کښي به عموماً تنقيد صرف ستايني او خالص غندنې پورې محدود وو-- دې جرگې د معياري تنقيد بنياد کيښود. د فني پارې د جاج اخستلو طريقه ئې وروښودله او خصوصاً دا چې ادبياتو کښي ئې د برداشت ماده پيدا کړه. وروستو خلکو د تنقيد کولو چل خو زده کړو ولي د برداشت ماده ئې بيا هم پيدا نه کړه - پکار خو داده چې تخليق کار د نقاد شکريه ادا کړي چې د هغه په تخليق ئې غورو وکړو او د هغې اصلاح لپاره مشوره ئې ورکړه خو نن خلق خپلو خاميو او غلطيو له جوازونه پيدا کوي او دا زما په خيال صحت مند تنقيد ته نقصان ورکوي

س:

اولسي ادبي جرگه کښي د مختلفو نظريو خلق په اتفاق سره راجمع وو د دوي ترمينځه د اختلاف نه راتلو وجه څه کيدی شي؟

ج

غټه وجه داده چې دټولو مشترکه مقصد د پښتو ادب ترويج و او بله خبره دا ده چې ټولو کښي د برداشت قوت زيات و. يو بل يې زغمل او د يو بل احترام ئې کولو --رد کامل مومند، حمزه شينواري او کا کاجي صنوبر حسين مومند دسيوري لاندې هغه زمکه تياره شوي وه چې هر تخم بکښي زرغونيدی شو -- نن سبا خو څوک يوربل بيخي نه برداشت کوي جمهوريت هم هسي د نامي پاتي دی

س

داولسي ادبي جرگې د وړانيدو پس منظر ستاسو په خيال څه دی؟

ج

کامل صاحب به هميشه د جرگې جنرل سکريټري وو، ځکه چې هغه ډير پوهه او زيرک سړی وو -- به قانون هم پوهه وو او په ادب هم - رابطه يي هم ډيره بڼه وه-- يوځل په گپ شپ کښي چا ووي چې زړه کابينه ختموو او نوي کابينه راولو -- حمزه صاحب خوجا هم اخوا کول نه غوښتل د کامل صاحب په مقابله کښي چا دروهمی صيب نوم د جنرل سکريټري عهدی د پاره تجويز کړو کامل صاحب خپل نوم واپس کړو په دغه کال وهمی صيب سکريټري شو. خو بيا د جرگې هغه خوند پاتي نه شو--ځکه چې په کا کاجي حمزه او کامل کښي که يوسړی هم اخوا شوی وی نو جرگه نه چلیده

او بيا ثابته هم شوه چې كامل صېب تري كابينې نه ووتو نو جر كه ونه چليده او ختمه شوه. خو
كامل صېب دومره لوي سړی وو چې چاته ئي هم د خفگان احساس نه دی ورکړی. زما خيال دا دی
چې په دې طريقه د جرگې د وړانولو او كامل صېب د كابينې نه ويستلو سازش شوی و او دې
سازش لپاره چا و همی صېب تيار کړی و خو سازش چاکړی و دا معلومه نه ده بس دومره معلومه
شوه چې د كامل صېب د تلو نه پس جرگه دانه وانه شوه
س:

ستاسو په وخت کښې د پښتو خبره کول يا د پښتو شعر و ادب سره تعلق لرل خو لوی جرم وو-
حکومت ستاسو خلاف خو په دغه جرم څه کاروايي نه ده کړې؟

ج :

د حکومت په نظر کښې زه ډير خراب سړی وم ما پسې یی سی ایې دډي والا کړي وو چې وروستو
می هغوئ هم خپل دوستان جوړ کړل. خوزه حيران په دې یم چې حکومت ما غوندې بي ازاره سړي
باندي ولی دومره توانائی خرچ کوله. زه خو د تخریب او انسان ته د تکلیف ورکولو ډير سخت
مخالف یم. ما نه حکومت ته څه خطره کیدی شوه؟ خو بيا هم زما خلاف یی کارروائی کوله

س

په عملي با نظریاتي توگه مو سیاست سره څه رشته پاتې شوې ده؟

ج

زه خدائي خدمتکار یم او وم --خو نظریاتي طور سره-- ممبر شپ می د یوې سیاسي پارټی هم نه
-دی کړی

س

ادب او سیاست څه رشته لري؟

ج:

ادب په سیاست کښې د تریفک دسپاهي کار کوي- د ادب کار نگراني ده. ادب صرف اشاره کوي
خورد خیلې اشارې د عملي کولو طاقت نه لري-- بل خوا سیاسي پارټي تنقید نه برداشت کوي نو په
-دې وجه ادب نه ئي هم فاصله زیاتیري

س

ادب د پروپیگنډې لپاره استعمالیدی شي او که نه؟

ج

استعمالیدی شی --کوم دردونه چې په ادب کښې ښودلی شي که هغه په حقیقت کښې موجود وي نو
که درهغی ترجماني به استعارو او علامتونو کښې په فنی پیرا په کښې وشي نو دا ادب دی او
پروپیگنډې لپاره استعمال شو او که همدغه حقیقی دردونه نیغ په نیغه او برېند شکل کښې
راوړاندې کړی شي نو بيا ادب نه دی صرف پروپیگنډه ده. ما خپل ځانی چرته هم د کومې سیاسي
پارټی د نظریې وړاندې کولو کوشش نه دی کړی البته خپله یوه نظریه ضرور لرم چې په ادب کښې

ئې وړاندې کوم او هغه نظريه دانسانيت د بڼيگري ، ميني او ورورولۍ او امن پيغام وړاندې کول دي.

س

تاسو ترقي پسند تحريک سره ترلي پاتي شوي يئ که نه؟

--ج

زما شاعري ترقي پسند ده او که نه خو دغه تحريک مي خوښ وو-- زه خان هم د دغه ترقي پسند قافلي يو کمزوری ملگری گنم. ځکه چې ترقي پسندو ليکوالو سره قامي درد وو او هغه نې په ادب کښې را وړاندې کول غوښتل او د کمزوري د مرستې قائل وو خو دی اثراتو نه مذهب هم خالي نه دی. هر د مظلوم د مرستې او ظالم خلاف د اواز پورته کولو او اوریدلو چې د کمزوري د مرستې خبره کوی نو ترقي پسند دی-- نن خو قاضي حسين احمد د جماعت اسلامي مشر هم دا خبره کوي چې سرمايه دارو نه خپل حق واخلي. نو دې رويي ته که څوک د ترقي پسندی نوم ورکوي او که نورڅه خو دا روڼيه پښتنو کښې د پخوانه په يو جدا شکل کښې موجوده وه - لکه رحمان بابا چې --وئيلي دي

په سبب د ظالمانو حاکمانو

--کور او اور او پېښور درې واړه يو دي

ترقي پسندو مزدورانو کسان ته د شوکمارونه د خلاصې طريقه ښودله دا ډېري اهمې مسئلې دي او شاعر ادیب ډير حساس وي -- هغه دی مسئلو ته د هرچا نه وړاندې متوجه کيږي خو د مسئلو :بيانونو په وخت انداز بيان برېند نه بلکې شاعرانه پکار دی لکه فيض چې ييلي دي

هم نې جو طرز فغان کی بې قفس ميں ايجاد

فيض گلشن ميں وبی طرز بيان ټھری بے

س

ترقي پسند ادب پښتو ادب متاثره کړو که نه-- که وينو په کومو ذريعو؟

ج

د ترقي پسند ادب اثرات اردو نه هم پښتو ته راغلل او تعليم يافته خلقو انگریزي نه هم اثرات و اخستل که د خلقو به اردو يا انگریزی سره دلچسپي نه وه هم نو دغه موضوع او مسئلو لپاره به ئې لوستل - کوم چې د ترقي پسند ادب منشاء ده او لکه چې وړاندې مي ووي دا اثرات په يوجدا شکل کښې وړاندې هم پښتنو کښې موجود وو د باچا خان تحريک ټول په ترقي پسند بنياد ولاړ وو او بيا د تقسيم نه پس خو ټول برصغير کښې خلق بيدار شول او غور و فکر ئې شروع کړو سياسي شعوريي هم تيز شو او سماجي هم-- کامل صاحب به وئيل چې خلق د ازادۍ غوښتو چل حالاتو نه زده کوي خو پښتون بچي يی د مور غېږي نه زده کوي پښتنه مور ماشوم ته بالخت لاندې چاره چاقو دي د پاره ږدي چې بيريان ئې ونه ويروي بيا چې لوي شي نو د خپل حق غوښتلو لپاره ئې استعمال کښې راولي نو په دې بنيادپښتون په فطري توگه سياسي شعور لري

--س

ستاسو به خیال پښتو کښی روماني شاعري څومره ده او د کوم معیار ده ؟

--- ج

روماني شاعري ښه ده خو دغه قسمه شاعرۍ باندې هر سړی نه پوهیږي -- غنی خان ډیر ا یوانس سړی وو خورهر وخت به ملا سره به جنگ وو -- دغه شان اشرف مفتون سره هم آزادي شته خو ښه خبره داده چې دواړوڅه وئيلي دي نو کاواکه شوي نه دي او انداز ئې هم خپل منفرد -ساتلی دی

س

تاسو روماني شاعري ښه گڼئ که مقصدي او ترقي پسنده؟

--- ج

خبره داده چې فرض کړه دلته مونږ لس کسان یو او د هر چا شکل بدل دی خو بدرنگ چا ته هم نه شو وئيلي -- د هر چا خپله ښکلا ده رومانویت پخپله یو مقصدیت دے خو مقصدیت داسې پکار دی چې څوک گمراه نه کړي شاعري ډیره زورداره ذریعه ده -ددې نه څه مقصدي کار اخستل پکار دی :

ځنې خلق ستاسو او د حمزه بابا د شاعرانه چشمک یا مقابلي خبره کوي -- دې کښې څومره صداقت شته؟

ج:

دا خبره بلکل غلطه ده چې زه به د حمزه بابا غوندې عظیم شاعر سره د مقابلي یا چشمک تصور هم وکړم -- ما ټول عمر د حمزه بابا احترام کړی دی . ټول عمر کښې مې ورسره څه هم اختلاف نه دی راغلی - ما یو شی هم د هغه د مقابلي دپاره نه دی لیکلی زمونږ د شاعرۍ میدانونه جدا دي . هغه بل څه وائي او زه بل څه -- هغه ډیر همه گیر دی او زه محدود - زه د هیچا عظمت نه هم انکار نه کوم بلکې زما نظریه داده چې چرې هم ځان ته دروند او بل ته سیک نظر ونه شی او بیا د حمزه بابا غوندې ستر شخصیت سره د مقابلي په سوچ کولو به هم زه ځان گناهگار وگڼم. که څوک خامخا زما شاعري د هغوئ په مقابله کښې پیش کوي نو دا د هغوئ خپله ذمه ده

س

تحقیق ، تنقید او نثر وغیره مو ولي ونه لیکل ؟

--- ج

دې لږ کښی زه هیڅ جواز نه لرم چې ما ولي دا کار ونه کړی شو خو دا به ووایم چې زه ناراسته انسان یم. اکثر خلق راته په کتاب د دیباچې وغیره د لیکلو وایي خو نه شم لیکلی پخوا مې د اولسي ادبي جرگې رودادونه لیکل خو په صحیح طریقه مې نثر خصوصا تحقیق او تنقید وغیره په لیکلي شکل ونه کړی شول چې ماته یې یقینا افسوس دی

: س

ستاسو په خیال په موجوده شکل کښې پښتو ادب د عالمي ادب سره سیالي کولی شي؟

ج:

زمونر اصلي مقابله اړدو سره ده او اردو قابضه ژبه ده. زمونږ د پښتو ادب معيار اوچت دی خو ددې د مقبوليدو ذريعي نشته بله خبره داده چې د اردودانو آزادانه مزاج هم مونږ نه شو خپلولی چې د ترقی لپاره مدد ورکوي. د پښتو د خپل مزاج ثقافت او تقاضو مطابق زمونږ د ادب معيار ډير ښه دی. نن سبا چې څوک څه ليکي نو د موجود ماحول او ژوند د ترجماني مطابق يې ډير ښه ليکي. کيدی شي د موجوده ادب د تقاضې نه وي. دغسې ادب په پخوانی تله هم نه دی تلل پکار زمونږ په ادب که درمعيار اعتراض کيږي نو هغه پاپندو او حالاتو ته هم کتل پکار دی چې ددې ادب د معيار په لاره کښي نې بنديز راوستی دی. او دې سره سره خپل کلچر او ماحول ته هم کتل پکار دي. د موجوده ادب معيار نه زه مطمئن یم

س

عالمي ادب کښي چا نه مطمئن او متاثر یی؟

ج

د چا انفرادي تاثر را باندي نشته د هر چا هر څه نه متاثر نه یم خو د ځنو عالمي اشخاصو د ځنو ليکونو د مجموعي اثر نه متاثر یم

--س

ستاسو په خيال د ادب مقصد څه پکار دی؟

--- ج

د ادب د تخليق په وخت د تخليق کار په مخکښي مقصد نه وي -سړی اول شاعر شي بيا وروستو د مقصد تعين کوي- زما په خيال بې مقصده هيڅ شی او هيڅ ادب نه وي- زه خو دا هم وایم چې د ادب برائے ادب، او ادب برائے زندگی نظريې هم بې ځايه جوړې شوې دي-- که ادب برائے مرگ وی او د خود کشی تلقين پکښی شامل وی نو بيا جواز جوړيدی شو خو هر کله چې ژوندی سړی ادب تخليق کوي نو د ژوند لپاره يې کوي نو زما نظريه دا ده چې هر ادب چې تخليق کيږي د يو مقصد لپاره کيږی

س

- د ازاد نظم هائيکو وغيره رواج پښتو ته وده ورکولی شي که نه

ج

ضرور وده ورکولی شي- زه د هرې ښائسته خبرې په حق کښي یم د ښائسته خبری د هر انداز قائل یم نو که څوک ښه خبرې د ازاد نظم يا هائيکو په شکل کښي وکړي نو ضرور به پښتو ادب ته وده ورکوي-- زما په خيال خو دا نوي صنفونه د پښتو ادب په چمن کښي نوي گلونه دي-- د دې نوو او --ښائسته گلونو چې څومره اضافه وشي د چمن ښائست به پرې زيا تپيږي

: س

صحافت سره مو رشته پاتي شوې که نه؟

ج

پاتي شوې ده د رسالې نوم رانه هير دی خو يو درېمياشتني رساله مو ويستي وه -- دا مجله به وړاندې يو اپريدي چلوله، زه ورته يوسف خان اورکزی مجبور کړی وم- ريډيو له مې ډيره موده

سکرپټ لیکلی دی - شهباز اخبار له مې کالم لیکلو-- ریدو ته هم د شهباز اخبار په وجه راغلی وم

س:

ایبڼده موڅه اراده ده چې خپلو ادبي سرگرمو ته به وده ورکوي که نه ؟

--- ج

ما سره څه گډې وډې غزلې شته که مې را غونډې کړی شوي نو چاپ به یې کړم-- گنی که یو شعر مې هم ژوندی پاتې شو نو کافی ده
س نوو لیکونکیو ته به څه مشوره ورکوي؟

---ج

نوي لیکونکي چې هر څه لیکي نو مطمئن کیدل پرې نه دي پکار گني بڼه تخلیق به ونه کړی شي
د ماضی او نن رابطه هم پکار ده --د ماضی د ادب مطالعه او د نن د حالاتو مشاهده ډیر ضروري
څیز دی-- نوو لیکوالو ته پکار دي چې په معاشرتي تبدیلو او رجحاناتو هم نظر ساتي او په زده
کړه هیڅ شرم محسوس نه کړي-- که داسې وکړي نو زما په خیال به معیاري ادب تخلیق کړی

---د مرکې نیټه--کتاب مخ په مخ ---18-3-99

خپل صورت کړه گل و خشت قصر یې گوره
رسیدلی ورته څوک په کمند نه دی

--وضاحت

دا شعر د شیدا په اسانو شعرونو کښې دی شاید چې ملګري پرې بغیر تشریح هم په اسانه پوهه
--شي خو په تشریح کښې یې د شعري تکنیک نه خوند اخلو
گل و خشت--- یعنی خټه او خښته--گل د گ په زیر دی--فارسی کښې خټې ته وایي -- او خشت
--فارسی او پښتو دواړو کښې خښتې ته وایي
--قصر--- اوچتې ماڼۍ یا دنگ محل ته وایي
کمند--- د اوسپنې یا فولادو نه جوړه هغه پنجه چې اوږد پری ورپورې تړلی وي او خلق پرې پاس
--محلونو او قلاگانو ته څیږي
--شعر کښې پیغام خو د عاجزی او انکساری خپلولو ورکړی شوی دی خو انداز ته یې وگورئ چې
خپل صورت یعنی خپل خان خټه او خښته کړه نو بیا د خپل شخصیت عمارت ته گوره چې څومره
دنگ دی--- دومره اوچت چې څوک ورته په هیڅ شان نه شي رسیدی--- که څوک په دغه عمارت
---د کمند اچولو هڅه هم وکړي خو بیا به هم څوک ور ونه رسي
خټه او خښته دواړه د خاورې نه جوړیږي او خاوره د عاجزی علامت دی--- بیا همدغه خټې
خاورې نه قصر او دنگ عمارت جوړیږي چې د اوچتوالي--لوې والي-- عظمت او وقار علامت
دی--- گویا د دغه عظمت او اوچتوالي اصلي بنیاد په خټه او خښته یعنی خاوره ولاړ دی---یا دا چې
د شخصیت لوې والی او دنگ والی په عاجزی او انکساری ولاړ دی--- نو که خپل صورت دې خټه

خښته او خاوره کړو نو بيا د خپل شخصيت عمارت ته هم وگوره چې اخر څوک به ستا قد ته در ورسې--بې شکه کمند دې هم په دغه عمارت واچوي--يعنې د دولت شهرت طاقت مکر او فريب پنځې دې هم په دغه عمارت ښځې کړې خو بيا به هم څوک در ونه رسي-- په عاجزۍ کښې د لوي والي او عظمت راز ښودلو د پاره رحمان بابا په خپل انداز کښې وييلې دي چې ژوندی ځان په زمکه ښځ کړه لکه تخم که لويي غواړي د خاورو په مقام شه علامه اقبال سره په غلطی منسوب شوی شعر دی چې اصلي شاعر يې سيد محمد مست کلکتوي --دی-- هغه هم وييلې دي چې مټا دے اپنی هستی کو اگر کچه مرتبه چاهے که دانه خاک مين ملکر گل و گلزار هوتا هے بس دغه د عاجزۍ طاقت او قوت دی چې مختلفو شاعرانو په خپل خپل انداز ښودلی دی او د شيدا ---پکښې خپل انداز دی زما مغروره او کبرژن ملگري دي خپل ژوند کښې چرته په عاجزۍ تجربه وکړي او دغه سکون او ---مسرت دي محسوس کړي نو د شيدا د شعر په مفهوم به په درسته او کامله معنا پوهه شي

کله نا کله ست د جام کوه
په تا ميین يم په ما پام کوه

سيف الرحمان سليم سره مرکه
مرکه کوونکۍ --- حنيف خليل

نوټ--- سليم صاحب به زمونږ د نوي نسل ډير زلمي ادیبان سم نه پيژني ځکه چې دوی نن سبا څه بل قسمه شاعران پيژني---خو ما خپلو ځنو نورو ليکونو کښې هم سليم صاحب د اردو د فيض احمد فيض او ساحر لدهياتوي سيال گڼلی دی او دلته هم د خپل دغه موقف تکرار کوم---هغه سره شوې ---پنځه ويشت کاله پخوا يوه مرکه خپلو مينه والو سره نن شريکوم

سليم صاحب د پښتو د ترقي پسندې ډلې شاعر دی شاعری يې دانساني درد، رشتو او تقدس ترجمانه ده د مظلوم مرسته او سرمايه دار خلاف اواز پورته کول دده د شاعرۍ بنيادي موضوع ده. دغه قسمه شاعري که به نظم کښې اجمل خټک عروج ته رسولي ده نو په غزل کښې دغه خصوصيت د سليم صاحب په برخه دی زما په خيال که مونږ د اجمل خټک او سليم شاعرۍ بوځای کړو نو د اسلوب د انفراديت سره سره به د اردو د فيض احمد فيض کمی پښتو کښې هم پوره شي سليم صاحب ډېرې لږې خبرې کوي او ډيره کمه شاعرۍ يې کړې ده خو په معيار پوره ده. د ترقي پسند فکر نمائندگۍ يې ډيره به فنی انداز کړې ده شعرۍ مجموعه يې د «سندريزه شفقونه په نامه افغانستان کښې چاپ شوې ده چې افراسياب خټک پرې بوه علمی تبصره هم ليکلي ده. سليم صاحب سره څه لږه ډيره ناچاپ شاعری شته خوچاپ کولو ته يې ډيره سنجيده اراده نه لري گوشه نشين سړی دی خو په دې خبره يې يقين دی چې که يو شعر يې هم ژوندی پاتې شي نو کافی ده د اولسي

ادبي جرگي د ادبي ميدان لوبغاړی دی د شلمې صدۍ په ډيرو اهمو شاعرانو کښې ئې شمار پکار دی.

--پوښتنه

--سليم صاحب ورومې سوال روايتي غونډې دی چې شاعر څنگه شوئ

---جواب

دا پوښتنه عموماً به مرکو کښې کيږي خو زما په خيال ددې مثال خو داسې دی چې يو ماشوم پيداشي او څوک ترې پوښتنه وکړي چې ته ولې پيدا شوې يا څنگه پيدا شوې نو ما سره ددې خبرې جواز او جواب هم نشته چې ولې يا څنگه شاعر شوم او که خامخا ورله جواز لټوو نو دا به ووايم چې يو خو زما د وړوکوالي نه ادب سره مينه وه بل زما والد صاحب په فارسي ډير ښه پوهيدو هغوئ به د فارسي گلستان بوستان را ته په کور کښې وييل-- څه دغه اثر وو او بيا . چې لږ نور هم لوئې شوم نو ادبي رسالي وغيره به مې هم کتلې شايد چې د هغې اثر هم وي خو دا بيا هم نه شم وييلی---چې زه ولې او څنگه شاعر شوم

س

دومره گوشه نشين او ادبي دائرې نه يو خواته ولې يئ؟

ج:

زما خپلې کمزورۍ دی يو خو زما هغه ملگری هم څه وفات شول او څه کمزوري شول وړاندې به ما هم دملگرو او ماحول د اثر په وجه ليکل کول او په ما به هم ليکل کيدل خو اوس راته ماحول او حالات څه بدل غونډي ښکاري نوي څه ماسره نه وي او زاړه را ته وئيل مناسب نه ښکاري --بله دا چې چرته ادبي محفل ته لارشم نو رانه د شاعرۍ اورولو تقاضه کيږي- مشکل را ته پيښيږي -- خواهش مې ډير وي ځان هم خبروم خو د خپلوخو کمزورو چې جسماني کمزورۍ هم پکښې شاملې دي له وجې ادبي محفلونو ته نه شم رسيدلی

س

ادبي محفلونو نه علاوه کتاب رساله يا اخبار کښې هم ستاسو د ادبي سرگرميو پته نه لکۍ؟

ج

دې څيزونو نه ځان پخپله پټ ساتم-- پخوا مې هم دا خواهش نه وو چې زما کلام دې خامخا چاپ شي او اوس مې هم نه دی. پخوا به کله کله اسلم، رساله کښې زما څه کلام چاپ شو خو اوس بلکل دا نه غواړم چې رسالو او

اخبارونو کښې دې هر وخت شاعري چاپوم. ځکه چې زه په موجوده حالت کښې ځان د دې جوگه نه گڼم-- زه د خپل معيار نه مطمئن نه يم دې کښې هيڅ قسمه مبالغه نشته. زه څه ښه معيار ته ځان رسول غواړم چې لا تر اوسه نه يم ورسيدلی په دې وجه به کتاب رساله وغيره کښې ډير نه يم چاپ شوی

س: دومره کم ولي ليکي؟

ج: ما کله هم په اراده او کوشش څه نه دي ليکلي-- دا څه مي چي ليکلی دي نو دا هم هله چي زه ئي ډير تنگ کړي يم نو ليکلي مي دي. بل زه ډير نا راسنه غوندي هم يم. خو خير لږ مي هم ليکلي دي او مطمئن هم ترې نه يم که بيا هم زما شاعري د چا خوښه وي نو خدای دي ئي خوشحاله ساتي.

س

به شاعري کښي د امد او آورد د نظريو بحقله موڅه خيال دے؟

ج: ساده خبره داده چي ما شاعري په توکل شروع کړې ده بي ارادي او بي کوششه. چي امد ورته ويلي شو زما په خيال شاعري بو قدرتي شي دی او امد سره تعلق لري

س:

د ښه شعر تعريف به څنگه کوي؟

ج

ښه شاعري هغه ده چي بي ارادي وشي او په لوستونکو يا اوريدونکو هم هغه کيفيت قائم کړي --کوم چي د تخليق په وخت د شاعر وي

--س

اولسي ادبي جرگي ادب ته عموماً او تنقيد ته خصوصاً څه فائده (ورکړه) د پښتو ادب په تناظر کښي

ج:

د دې جرگي قيام نه وړاندې اگرچي ما د شاعري شروع کړې وه خو د هغه وخت د تنقيد انداز نه خبر نه وم. البته کله چي دا جرگه نه وه نو دغه وخت کښي به عموماً تنقيد صرف ستاني او خالص غندنې پورې محدود وو-- دې جرگي د معياري تنقيد بنياد کيښود. د فنياري د جاج اخستلو طريقه ئي وروښودله او خصوصاً دا چي ادبياتو کښي ئي د برداشت ماده پيدا کړه. وروستو خلقو د تنقيد کولو چل خو زده کړو ولي د برداشت ماده ئي بيا هم پيدا نه کړه - پکار خو داده چي تخليق کار د نقاد شکريه ادا کړي چي د هغه په تخليق ئي غورو وکړو او د هغی اصلاح لپاره مشوره ئي ورکړه خو نن خلق خپلو خاميو او غلطيو له جوازونه پيدا کوي او دا زما په خيال صحت مند تنقيد ته نقصان ورکوي

س:

اولسي ادبي جرگه کښي د مختلفو نظريو خلق په اتفاق سره راجمع وو د دوي ترمينځه د اختلاف نه راتلو وجه څه کيدی شي؟

ج

غټه وجه داده چي دټولو مشترکه مقصد د پښتو ادب ترويج و او بله خبره دا ده چي ټولو کښي د برداشت قوت زيات و. يو بل بي زغمل او د يو بل

احترام ئې كولو --رد كامل مومند، حمزه شينواري او كا كاجي صنوبر حسين مومند دسيوري لاندې هغه زمكه تياره شوې وه چې هر تخم بكنې زرغونيدى شو -- نن سبا خو څوك يوربل بيخي نه برداشت كوى جمهوريت هم هسې د نامې پاتې دى

س

داولسي ادبي جرگې د وړانيدو پس منظر ستاسو په خيال څه دى؟

ج

كامل صاحب به هميشه د جرگې جنرل سكرتري وو، ځكه چې هغه ډير پوهه او زيرك سړى وو -- به قانون هم پوهه وو او په ادب هم - رابطه يي هم ډيره بڼه وه-- يوځل په گپ شپ كښې چا ووي چې زړه كابينه ختموو او نوي كابينه راولو -- حمزه صاحب خوجا هم اخوا كول نه غوښتل د كامل صاحب په مقابله كښې چا دروهمى صيب نوم د جنرل سكرتري عهدى د پاره تجويز كړو كامل صاحب خپل نوم واپس كړو په دغه كال وهمى صيب سكرتري شو. خو بيا د جرگې هغه خوند پاتې نه شو--ځكه چې په كا كاجي حمزه او كامل كښې كه يوسړى هم اخوا شوى وي نو جرگه نه چليده او بيا ثابته هم شوه چې كامل صيب ترې كابينې نه ووتو نو جر كه ونه چليده او ختمه شوه. خو كامل صيب دومره لوي سړى وو چې چاته ئې هم د خفگان احساس نه دى وركړى. زما خيال دا دى چې په دې طريقه د جرگې د وړانولو او كامل صيب د كابينې نه ويستلو سازش شوى و او دې سازش لپاره چا وهمى صيب تيار كړى و خو سازش چاكړى و دا معلومه نه ده بس دومره معلومه شوه چې د كامل صيب د تلو نه پس جرگه دانه وانه شوه

س:

ستاسو په وخت كښې د پښتو خبره كول يا د پښتو شعر و ادب سره تعلق لرل خو لوى جرم وو- حكومت ستاسو خلاف خو په دغه جرم څه كاروايي نه ده كړي؟

ج :

د حكومت په نظر كښې زه ډير خراب سړى وم ما پسې يى سى ايي ډډي والا كړي وو چې وروستو مى هغوئ هم خپل دوستان جوړ كړل. خوزه حيران په دې يم چې حكومت ما غوندې بې ازاره سړي باندي ولې دومره توانائى خرچ كوله. زه خو د تخريب او انسان ته د تكليف وركولو ډير سخت مخالف ېم. ما نه حكومت ته څه خطره كيدى شوه؟ خو بيا هم زما خلاف يى كارروائى كوله

س

په عملي با نظرياتي توگه مو سياست سره څه رشته پاتې شوې ده؟

ج

زه خدائي خدمتكار يم او وم --خو نظرياتي طور سره-- ممبر شپ مي د يوې سياسي پارټى هم نه -دى كړى

س

ادب او سياست څه رشته لري؟

ج:

ادب په سیاست کښې د تریفک دسپاهي کار کوي- د ادب کار نگراني ده. ادب صرف اشاره کوي خورډ خپلې اشارې د عملي کولو طاقت نه لري-- بل خوا سیاسي پارتي تنقید نه برداشت کوي نو په -دې وجه ادب نه ئې هم فاصله زیاتوي

س

ادب د پروپیګنډې لپاره استعمالیدی شي او که نه؟

ج

استعمالیدی شي --کوم دردونه چې په ادب کښې ښودلی شي که هغه په حقیقت کښې موجود وي نو که درهغې ترجماني به استعارو او علامتونو کښې په فنی پیرا په کښې وشي نو دا ادب دی او پروپیګنډې لپاره استعمال شو او که همدغه حقیقی دردونه نیغ په نیغه او برېند شکل کښې راوړاندې کړي شي نو بیا ادب نه دی صرف پروپیګنډه ده. ما خپل ځانی چرته هم د کومې سیاسي پارتي د نظریې وړاندې کولو کوشش نه دی کړی البته خپله یوه نظریه ضرور لرم چې په ادب کښې ئې وړاندې کوم او هغه نظریه دانسانیت د ښیګړي ، مینې او ورورولۍ او امن پیغام وړاندې کول دی.

س

تاسو ترقی پسند تحریک سره تړلي پاتې شوي یئ که نه؟

--ج

زما شاعري ترقی پسند ده او که نه خو دغه تحریک می خوښ وو-- زه ځان هم د دغه ترقی پسند قافلي یو کمزوری ملګری ګنم. ځکه چې ترقی پسندو لیکوالو سره قامي درد وو او هغه ئې په ادب کښې را وړاندې کول غوښتل او د کمزوري د مرستې قائل وو خو دی اثراتو نه مذهب هم خالي نه دی. هر د مظلوم د مرستې او ظالم خلاف د اواز پورته کولو او اوریدلو چې د کمزوري د مرستې خبره کوی نو ترقی پسند دی-- نن خو قاضی حسین احمد د جماعت اسلامي مشر هم دا خبره کوي چې سرمایه دارو نه خپل حق واخلي. نو دې رویې ته که څوک د ترقی پسندی نوم ورکوي او که نورڅه خو دا رویه پښتنو کښې د پخوانه په یو جدا شکل کښې موجوده وه -لکه رحمان بابا چې --وئيلي دي

په سبب د ظالمانو حاکمانو

--کور او اور او پېښور درې واړه یو دي

ترقي پسندو مزدورانو کسان ته د شوکمارونه د خلاصې طريقه ښودله دا ډېري اهمې مسئلې دي او شاعر ادیب ډیر حساس وي -- هغه دی مسئلو ته د هرچا نه وړاندې متوجه کیږي خو د مسئلو :بیانولو په وخت انداز بیان برېند نه بلکې شاعرانه پکار دی لکه فیض چې یيلي دي

هم نه جو طرز فغان کی بے قفس میں ایجاد
فیض گلشن میں وہی طرز بیان ٹھہری بے

س

ترقي پسند ادب پښتو ادب متاثره کړو که نه-- که وینو په کومو ذریعو؟

ج

د ترقي پسند ادب اثرات اردو نه هم پښتو ته راغلل او تعلیم یافته خلقو انگریزي نه هم اثرات و اخستل که د خلقو به اردو یا انگریزي سره دلچسپي نه وه هم نو دغه موضوع او مسئلو لپاره به ئی لوستل - کوم چې د ترقي پسند ادب منشاء ده او لکه چې وړاندې می ووی دا اثرات په یو جدا شکل کښي وړاندې هم پښتنو کښي موجود وو د باچا خان تحریک ټول په ترقي پسند بنیاد ولاړ وو او بیا د تقسیم نه پس خو ټول برصغیر کښي خلق بیدار شول او غور و فکر ئی شروع کړو سیاسي شعور یی هم تیز شو او سماجي هم-- کامل صاحب به وئیل چې خلق د ازادی غوښتنو چل حالاتو نه زده کوي خو پښتون بچي یی د مور غیږي نه زده کوي پښتنه مور ماشوم ته بالخت لاندې چاره چاقو دی د پاره ږدي چې بیریان ئی ونه ویروي بیا چې لوی شي نو د خپل حق غوښتلو لپاره ئی استعمال کښي راولي نو په دې بنیادپښتون په فطري توگه سیاسي شعور لري

--س

ستاسو به خیال پښتو کښي روماني شاعري څومره ده او د کوم معیار ده ؟

--- ج

روماني شاعري ښه ده خو دغه قسمه شاعري باندې هر سری نه پوهیږی-- غنی خان ډیرا یډوانس سری وو خورهر وخت به ملا سره به جنگ وو --دغه شان اشرف مفتون سره هم آزادي شته خو ښه خبره داده چې دواړورځه وئيلي دي نو کاواکه شوي نه دي او انداز ئی هم خپل منفرد -ساتلی دی

س

تاسو روماني شاعري ښه گڼئ که مقصدي او ترقي پسنده؟

--- ج

خبره داده چې فرض کړه دلته مونږ لس کسان یو او د هر چا شکل بدل دی خو بدرنگ چا ته هم نه شو وئیلی-- د هر چا خپله ښکلا ده رومانویت پخپله یو مقصدیت دے خو مقصدیت داسې پکار دی چې څوک گمراه نه کړي شاعري ډیره زورداره ذریعه ده -ددي نه څه مقصدی کار اخستل پکار دی :

ځني خلق ستاسو او د حمزه بابا د شاعرانه چشمک یا مقابلي خبره کوي -- دي کښي څومره صداقت شته؟

ج:

دا خبره بلکل غلطه ده چې زه به د حمزه بابا غوندې عظیم شاعر سره د مقابلي یا چشمک تصور هم وکړم-- ما ټول عمر د حمزه بابا احترام کړی دی . ټول عمر کښي می ورسره څه هم اختلاف نه دی راغلی- ما یو شی هم د هغه د مقابلي دپاره نه دی لیکلی زمونږ د شاعري میدانونه جدا دي. هغه بل څه وائي او زه بل څه-- هغه ډیر همه گیر دی او زه محدود - زه د هیچا عظمت نه هم انکار نه کوم بلکې زما نظریه داده چې چرې هم ځان ته دروند او بل ته سیک نظر ونه شی او بیا د حمزه بابا غوندې ستر شخصیت سره د مقابلي په سوچ کولو به هم زه ځان گناهگار وگڼم. که څوک خامخا زما شاعري د هغوی په مقابله کښي پیش کوي نو دا د هغوی خپله ذمه ده

س

تحقيق ، تنقيد او نثر وغيره مو ولي ونه ليكل ؟

ج---

دې لړ کښې زه هيڅ جواز نه لرم چې ما ولي دا کار ونه کړی شو خو دا به ووايم چې زه ناراسته انسان یم. اکثر خلق راته په کتاب د ديپاچې وغيره د ليکلو وايي خو نه شم ليکلی پخوا مې د اولسي ادبي جرگې رودادونه ليکل خو په صحيح طريقه مې نثر خصوصا تحقيق او تنقيد وغيره په ليکلي شکل ونه کړی شول چې ماته يې يقينا افسوس دی

: س

ستاسو په خيال په موجوده شکل کښې پښتو ادب د عالمي ادب سره سيالي کولی شي؟

ج:

زمونږ اصلي مقابله اردو سره ده او اردو قابضه ژبه ده. زمونږ د پښتو ادب معيار اوچت دی خو ددې د مقبوليدو ذريعي نشته بله خبره داده چې د اردودانو آزادانه مزاج هم مونږ نه شو خپلولی چې د ترقي لپاره مدد ورکوي-- د پښتو د خپل مزاج ثقافت او تقاضو مطابق زمونږ د ادب معيار ډير ښه دی. نن سبا چې څوک څه ليکي نو د موجود ماحول او ژوند د ترجماني مطابق يې ډير ښه ليکي-- کيدی شي د موجوده ادب . دا تقاضې نه وي-- دغسې ادب په پخوانی تله هم نه دی تلل پکار زمونږ په ادب که درمعارض کيږي نو هغه پايښو او حالاتو ته هم کتل پکار دی چې ددې ادب د معيار په لاره کښې نې بنديز راوستی دی. او دې سره سره خپل کلچر او ماحول ته هم کتل پکار دي-- د موجوده ادب معيار نه زه مطمئن یم

س

عالمي ادب کښې چا نه مطمئن او متاثر یی؟

ج

د چا انفرادي تاثر را باندې نشته د هر چا هر څه نه متاثر نه یم خو د ځنو عالمي اشخاصو د ځنو ليکونو د مجموعي اثر نه متاثر یم

--س

ستاسو په خيال د ادب مقصد څه پکار دی؟

ج ---

د ادب د تخليق په وخت د تخليق کاررپه مخکښې مقصد نه وي -سړی اول شاعر شي بيا وروستو د مقصد تعين کوي- زما په خيال بې مقصده هيڅ شی او هيڅ ادب نه وي- زه خو دا هم وایم چې د ادب برائے ادب، او ادب برائے زندگی نظريې هم بې خايه جوړې شوې دي-- که ادب برائے مرگ وی او د خود کشی تلقين پکښې شامل وی نو بيا جواز جوړيدی شو خو هر کله چې ژوندی سړی ادب تخليق کوي نو د ژوند لپاره يې کوي نو زما نظريه دا ده چې هر ادب چې تخليق کيږي د يو مقصد لپاره کيږی

س

- د ازاد نظم هائيکو وغيره رواج پښتو ته وده ورکولی شي که نه

ج

ضرور وده ورکولی شي- زه د هرې بنائسته خبرې په حق کېنې يم د بنائسته خبرې د هر انداز قائل يم نو که څوک بڼه خبرې دازاد نظم يا هائیکو په شکل کېنې وکړي نو ضرور به پښتو ادب ته وده ورکوي-- زما په خیال خو دا نوي صنفونه د پښتو ادب په چمن کېنې نوي گلونه دي-- د دې نوو او --بنائسته گلونو چې څومره اضافه وشي د چمن بنائست به پرې زیا تیري

س:

صحافت سره مو رشته پاتې شوې که نه؟

ج

پاتې شوې ده د رسالې نوم رانه هیر دی خو یو درېمیاشتني رساله مو ویستې وه -- دا مجله به وړاندې یو اپریدي چلوله، زه ورته یوسف خان اورکزی مجبور کړی وم- ریډیو له مې ډیره موده سکرپټ لیکلی دی - شهباز اخبار له مې کالم لیکلو-- ریډیو ته هم د شهباز اخبار په وجه راغلی وم .

س:

ایبڼده موڅه اراده ده چې خپلو ادبي سرگرمو ته به وده ورکوي که نه ؟

ج ---

ما سره څه گډې وډې غزلې شته که مې را غونډې کړی شوي نو چاپ به یې کړم-- گنی که یو شعر مې هم ژوندی پاتې شو نو کافی ده .
س نوو لیکونکیو ته به څه مشوره ورکوي؟

ج---

نوي لیکونکي چې هر څه لیکي نو مطمئن کیدل پرې نه دي پکار گنی بڼه تخلیق به ونه کړی شي د ماضی او نن رابطه هم پکار ده --د ماضی د ادب مطالعه او د نن د حالاتو مشاهده ډیر ضروري څیز دی-- نوو لیکوالو ته پکار دي چې په معاشرتي تبدیلو او رجحاناتو هم نظر ساتي او په زده ---کړه هیڅ شرم محسوس نه کړي-- که داسې وکړي نو زما په خیال به معیاري ادب تخلیق کړی

---د مرکې نیټه--کتاب مخ په مخ ----18-3-99

خپل صورت کړه گل و خشت قصر یې گوره
رسیدلی ورته څوک په کمند نه دی

--وضاحت

دا شعر د شیدا په اسانو شعرونو کېنې دی شاید چې ملگري پرې بغیر تشریح هم په اسانه پوهه --شي خو په تشریح کېنې یې د شعري تکنیک نه خوند اخلو
گل و خشت--- یعنی خټه او خښته--گل د گ په زیر دی--فارسی کېنې خټې ته وایي -- او خشت --فارسی او پښتو دواړو کېنې خښتې ته وایي

--قصر--- اوچتي ماني يا دنگ محل ته وايي
 کمند--- د اوسپني يا فولادو نه جوړه هغه پنجه چې اوږد پری ورپورې تړلی وي او خلق پرې پاس
 --محلونو او قلاگانو ته څیږي
 --شعر کبني پیغام خو د عاجزی او انکساری خپلولو ورکړی شوی دی خو انداز ته یې وگورئ چې
 خپل صورت یعنی خپل ځان خټه او خښته کړه نو بیا د خپل شخصیت عمارت ته گوره چې څومره
 دنگ دی--- دومره اوچت چې څوک ورته په هیڅ شان نه شي رسیدی--- که څوک په دغه عمارت
 ---د کمند اچولو هڅه هم وکړي خو بیا به هم څوک ور ونه رسي
 خټه او خښته دواړه د خاورې نه جوړیږي او خاوره د عاجزی علامت دی--- بیا همدغه خټې
 خاورې نه قصر او دنگ عمارت جوړیږي چې د اوچتوالي--لوې والي-- عظمت او وقار علامت
 دی--- گویا د دغه عظمت او اوچتوالي اصلي بنیاد په خټه او خښته یعنی خاوره ولاړ دی--- یا دا چې
 د شخصیت لوې والی او دنگ والی په عاجزی او انکساری ولاړ دی--- نو که خپل صورت دې خټه
 خښته او خاوره کړو نو بیا د خپل شخصیت عمارت ته هم وگوره چې اخر څوک به ستا قد ته در
 ورسې--بې شکه کمند دې هم په دغه عمارت واچوي--یعني د دولت شهرت طاقت مکر او فریب
 پنجې دې هم په دغه عمارت ښځې کړي خو بیا به هم څوک در ونه رسي-- په عاجزی کبني د لوې
 والي او عظمت راز ښودلو د پاره رحمان بابا په خپل انداز کبني ویلي دي چې
 ژوندی ځان په زمکه ښځ کړه لکه تخم
 که لویی غواړي د خاورو په مقام شه
 علامه اقبال سره په غلطی منسوب شوی شعر دی چې اصلي شاعر یې سید محمد مست کلکتوي
 --دی-- هغه هم ویلي دي چې
 مټا دے اپنی هستی کو اگر کچھ مرتبه چاہے
 کہ دانہ خاک میں ملکر گل و گلزار ہوتا ہے
 بس دغه د عاجزی طاقت او قوت دی چې مختلفو شاعرانو په خپل خپل انداز ښودلی دی او د شیدا
 ---پکبني خپل انداز دی
 زما مغروره او کبرژن ملگري دې خپل ژوند کبني چرته په عاجزی تجربه وکړي او دغه سکون او
 ---مسرت دې محسوس کړي نو د شیدا د شعر په مفهوم به په درسته او کامله معنا پوهه شي

شعر څه وي او ښه شعر څنگه وي--- ښه شعر د پاره پوهه پکار ده که نه دا فطری شی دی-- د
 شعري تکرار نه به ځان څنگه ساتو -- نثري شاعري څنگه وي او ځني نورې خبرې مې زلمي
 --- طارق وزیر سره په دې مرکه کبني کړې دي-- د مینه والو په خدمت کبني

حنیف خلیل سره د شعر په اړه مرکه
 مرکه کوونکی--- طارق وزیر

په دې مرکه کې مې د شعر اړوند ځینو مهمو مسایلو په اړه پروفیسر ډاکټر حنیف خلیل صیب
 لري او فی الحال د اسلام اباد قائداعظم پوهنتون ډایرېکټر phd پوښتنلی، خلیل صیب په ادبیاتو کې
 دی.

طارق وزیر: ځینې شاعران په دې نظر دي چې د شعر لپاره مطالعه اړینه نه ده، ځکه داسې بڼه شاعران هم لرو چې حتی لیک او لوست یې هم زده نه دي؛ څه فکر کوئ چې د اوسني دور د غوښتنو مطابق شاعر باید علمي او فلسفي پوهه ولري او که خپلې تجربې یې کافي دي؟ حنیف خلیل: دا پوښتنه باید په دوو برخو ووېشل شي، یوه دا چې شاعران باید مطالعه ولري او کنه؟ یعنې مطالعه ضرور ده که له مطالعې بهر هم شاعري کیدلای شي؟ ځکه ځینې شاعران لرو چې بهر له مطالعې هم بڼه شاعري کوي

ددې برخې په جواب کې به دومره ووايم چې د شاعرۍ هم دوه برخې دي؛ یوه برخه یې د خیال، فکر، مضمون او محتوا برخه ده، چې هغه د مطالعې سره زیاته اړه نه لري، خو مطالعه پکې وسعت او پراختیا راوستی شي

دوهمه برخه یې بیخي مطالعې ته محتاجه ده، دوهمه برخه یې د جوړښت او د شاعرۍ د هنر ده، نو کوم شاعر چې د شعر د تکنیک مطالعه نه لري، نو هغه یوازې په خپل خیال او فکر شاعري نه شي کولی، باید دا ولري

مطلب دادی چې د شاعرۍ په دواړو برخو کې د مطالعې ضرورت دی. دغه ځینې شاعران چې له مطالعې بهر بڼه شاعري کوي، نو که غور وکړئ د هغوی شاعري به د فن، هنر او تکنیک له مخې بڼه شاعري نه وي، په هغې کې به فني خامی او کمزوری وي؛ ځکه دی به د شعر په تکنیک نه پوهیږي چې په یو شعر کې صنعت څنگه راځي، تلازمه څنگه راځي، نوي تشبیه، استعاره او علامت څنگه پیدا کیدلای شي، نو ددې نه به یې تعلیمه شاعر عاري وي ځکه زه فکر کوم چې د شعر دپاره په دواړو برخو کې مطالعه پکار ده

باید یو شاعر دا معلومات ولري چې زما نه مخکې دور کې کوم خیالونه، فکرونه او مضامین بیان شوي دي او کوم نوي دي، نو له تکرار به بچ کیږي. د هنر په حواله بیخي ضرور ده، که موږ د غزل شاعري کوو نو د غزل په تکنیک پوهه پکار ده، که نظم لیکو، آزاد لیکو، معرا لیکو، یا بل کوم صنف لیکو چې د هغه صنف غوښتنې مو نه وي لوستي نو په هغه صنف کې به شاعري څنگه کوو؟

بیا خصوصاً غزل خو د ډېرو فني باریکیو غوښتنه کوي، کوم شاعران چې په نن دور کې رحمان بابا لولي، کاظم خان شیدا لولي، یا حمزه بابا لولي نو تاسې ته به اندازه وشي چې د هغوی د غزل تکنیک ډېر مضبوط دی

خو کوم شاعران چې دغه استاد شاعران نه لولي نو د هغه د غزل فني خواوې به کمزوري وي. د پوښتنې دوهمه برخه داده چې شاعرانو ته فقط خپلې تجربې کافي دي، کنه فلسفي او علمي لوسته هم ضروري ده؟

د فلسفي لپاره د مطالعې نه زیات د مشاهدې ضرورت وي او دا یوازې د شعر لپاره اړتیا نه ده چې موږ ووايو چې دا د شاعر خپلې تجربې دي، نو دا فلسفي تجربې دي او باید په شعر کې راشي، فلسفيانه سوچ له شاعرۍ بهر هم کیدلای شي چې مشاهده ورته پکار ده. څوک چې فلسفه مطالعه کوي هغه فلسفي نه جوړیږي، بلکې د علم الکلام استاد او ماهر جوړیږي. علم الکلام دې ته وايي چې کوم خلک خپل تخلیقي غور نه کوي یا تخلیق نه شي کولی او په زړو فلسفو خان پوهوي، نو دا فلسفي نه دي؛ فلسفي هغه سړی وي چې په خالي ذهن سره د خپلې مشاهدې په رڼا کې نتيجې ترلاسه کړي او بیا یې بیان کړي

مهمه داده چې شاعر دې ټولنیزه مشاهده ولري، جامعي تجربې دې ولري، د ټولنې درد دې حس کړي، خو دغه احساس چې کله په بڼه شعر کې وړاندې کوي نو بیا ورته د شاعري مطالعې، ضرورت دی، بیا ورته د شاعري چوکاټونو او نژاکتونو باندې د پوهې اړتیا ده.

خلاصه دا چې بغیر د مطالعې نه، د شعري تکنیک د پوهې نه، د شعر د ژانرونو، صنفونو او د شاعرۍ د فني نژاکتونو نه د لوړ معیار شاعري نه شي کیدلې؛ وجه داده چې د شعر په پوره ارتقايي سفر یو نظر پکار دی، هله به شعر په دواړو حوالو مضبوط وي، هم به فکر و خیال نوی او نادر وي او هم به د بیان انداز هنري او تکنیکي وي.

طارق وزیر: موږ ځینو شعرونو ته فلسفي وایو، تصوفي وایو؛ غني خان ته فلسفي شاعر وایو یا استاد غضنفر دغه اصطلاح د اشرف مفتون لپاره مناسبه بللې؛ نو د هغه شاعرانو شعرونه چې سیاسي اړخ لري ولې یې سیاسي شاعر نه بولو او که د فلسفي او صوفي شاعرانو اصطلاحوې غلطې دي، خو که وکارول شي کومې ستونزې پېښوي؟

حنیف خلیل: ستاسې دویمه پوښتنه ډېره زیاته ښکلی او اهمه ده، چې موږ د شاعرانو لپاره ځینې اصطلاحات راوړو لکه فلسفي شاعر او صوفي شاعر، ماته دا اصطلاحات ډېر مناسب نه ښکاري. لکه تاسې چې پوښتنه کې ويلي چې بیا موږ ولې سیاسي شاعر، مذهبي شاعر، ساینسي شاعر او نور اصطلاحات نه کاروو.

دا فلسفي او صوفي شاعر هم باید ونه کارول شي؛ موږه چې د شاعرۍ کوم معروف اصطلاحات لرو، هغه داسې دي چې: کلاسیکي شاعر، رومانوي شاعر، مقصدي شاعر.

که دغه شان د هرې موضوع دپاره یو اصطلاح وضع کوو، نو بیا به د محتوا، فکر و خیال په حواله په لسگونو نورو اصطلاحاتو ته اړتیا ولرو.

ډېر داسې اصطلاحات به وي چې هغه به بیا خان ته نوم غواړي.

نو زما خیال دی چې موږ باید همدغه مروج اصطلاحات راوخلو، چې هغه له ادبي او شعري تحریکونو سره اړه ولري؛ یعنې کلاسیک یو دور ؤ او دا یو کلاسیکي تحریک تېر شوی دی، رومانوي تحریک د ادب یوه برخه ده، مقصدیت تحریک د ادب برخه ده، ترقي پسند تصور د یو فکري تحریک نوم دی؛ نو که دې سره موږ د یو شاعر پېژندگلو وکړو نو ماته زیاته مناسبه ښکاري.

پاتې شوه دا چې شاعر فلسفي یا تصوفي دی، گوره دا فلسفه او تصوف یوازې د شعر دپاره نه دي، بغیر له شاعرۍ هم کیدی شي.

که بیا کوم لیکوال نثر لیکي نو موږ به ووايو چې فلسفي یا تصوفي نثر یې لیکلی دی، خو بیا به راته لس، شل نور نومونه پکار وي، چې دا سیاسي که مذهبي یا بل ډول؛ نو دا به مشکل پیدا کړي او په دغه اصطلاحاتو کې دوه زیات معروف دي، فلسفي او تصوفي شاعر؛ له دې دواړو هم باید تېر شو او د کلاسیکي شاعر، رومانوي، مقصدي او ترقي پسند شاعر اصطلاحات ووايو نو شاید مشکل پیدا نه کړي.

دا ځکه مشکل نه پیدا کوي چې هغه د رجحاناتو او تحریکونو نومونه دي او یوازې په پښتو کې نه بلکې په نړۍ دغسې ده، یعنې په یونان کې خپل کلاسیک دی نو د هغوی کلاسیکي شاعران دي، په مغرب کې د انگریزۍ، فرانس، جرمن ... خپل کلاسیک دی، هغوی هم په کلاسیک پېژندی شي، رومانوي په رومانویت پېژندی شي، ریالېست یعنې حقیقت نگارۍ ولا شاعران هم په ریالېست پېژندی شي.

ستاسي پوښتنې کې دا خواب موجود دی چې د فلسفي او تصوفي شاعر اصطلاحات ستونزې پېښوي.

طارق وزیر: ځینې شاعران فکر کوي چې که د نورو شاعري مطالعه کړو، نو تاثیر یې راباندې لویږي او زموږ شعر د هغوی رنگ اخلي، نو ځکه یې نه لولي؛ خو دلته مهمه مسئله داده چې که مطالعه یې نه کړي نو زده کړه له څه شي کوي او بل له دود هم قطعاً بېلیدلی نه شي؛ نو داسې لاره شته چې شاعر له نورو زده کړه وکړي او هم یې شاعري د چا تر اغېزې لاندې نه شي؟ حنیف خلیل: دا پوښتنه هم له رومبو سره لږ ډېر نزدېکت لري چې ځینې شاعران داسې رایه لري، چې هغوی مطالعه دې دپاره نه کوي چې د هغوی په شعر د نورو اثرات را نه شي زما وایم چې دا درسته خبره او مناسب سوچ نه دی، دا هېڅ امکان نه لري چې یو شاعر دې د هیچا شاعري ونه گوري او دی دې خپله شاعري بلکل ځانگړي وکړي او بیا هم پرې د چا تاثیر نه وي، په چوکاټ به هم پوره وي، په فني لوازماتو به هم پوره وي، دا ممکنه نه ده شاعر باید مطالعه او شعري شعور ولري، شاعر باید پوهه وي چې کومې خبرې زما څخه مخکې شوي دي او ماته کومې خبرې کول پکار دي.

که یو شاعر بېخي نور شاعران نه گوري، نو له هغه خو په نه کتلو کې هم ډېرې خبرې تکرارېږي، هغه به د نورو د نه مطالعه کولو باوجود ۵۰ فیصده داسې خبرې کوي، چې نورو شاعرانو کړي وي، نو دا خو اپوټه عمل شو.

کوم شاعر چې د ځان نه مخکې شاعران لوستي وي، هغه د تکرار نه ځان بچ کولی شي، نوي او خالصې خبرې راوړلی شي، د نوو خبرو لپاره تخیل پکار راوستلی شي، ځکه د هغه په تېرو خبرو نظر دی.

که خبرې نوي نه وي نو انداز نوی ورکولی شي، خو چې کوم شاعر د شعري بهیر هېڅ مطالعه نه لري نو هغه به د تکرار نه څنگه ځان بچ کوي؟ ځکه ده ته خو پته نه شته چې دا خبره شوې ده او که نه ده شوې؟

زه که شعر لیکم او ما حمزه بابا نه وي لوستی، نو زه په خپل چورت کې روان یم او ما د پښتونوالی، رومانویت، جمال او فلسفې هغه شعرونه ولیکل، زما خیال به دا وي چې دا زما خپل سوچ دی خو که دا ۱۰۰ فیصده له حمزه بابا سره یو رنگ راغلل بیا به څه کوم؟ خو که ما حمزه بابا لوستی وي نو زما په ذهن کې به دا خبره پرته وي، چې دا خبره زه په شعر کې ولې ځای کړم چې حمزه بابا کړې ده؛ زه ولې هغه څه تکرار کړم چې رحمان بابا، خوشال بابا او ځینو نورو کلاسیکو او د خپل دور شاعرانو زما نه مخکې دا خبرې کړي دي.

دا چې څوک سوچ کوي چې زه مطالعه نه کوم او نوي خبرې به وکړی شم، د اغېز او اثر نه به بچ شم دا غلط سوچ دی، بلکې دا ځان پخپله تکرار ته اړ کول دي.

له داسې شاعر سره شعور نه وي چې کومې خبرې یې زړې او کومې نوي دي، ده ته خپلې ټولې خبرې نوي ښکاري خو امکان لري چې ۸۰ فیصده زړې وشي.

کوم شاعر چې د شعري بهیر، سفر او د تاریخ مطالعه لري، هغه ځان په ډېده ساتلی شي، ځکه نوي او زړې خبرې پېژني.

بله خبره داده چې د کوم شاعر په شاعرۍ د نورو شاعرانو اثر وي هم، نو هغه به یا د خیال او یا به د جوړښت وي؛ د خیال او فکر اثر بده خبره نه ده، ځکه دا اثر فطري دی، یو خیال د بل نه پیدا کیږي او یو خیال د بل سره توپیر هم کوي.

خو د تکنیک، جوړښت او د پېشکش چي کوم انداز دی هغه ځانګړی پکار دی، باید نوي ترکیبونه پیدا کړو، نادري استعاري پیدا کړو؛ اگر چي نوي استعاري او تشبیهات پیدا کول ډېر ګران کار دی خو که موږ کوم نوی کار په جوړښت کې کولی شو، هغه د ترکیبونو کارول دي، ځکه موږ سره مفردات او ټکي موجود دي خو که د هغو ټکو نه مرکب جوړوو، نو کولی شو نوی ترکیب جوړ کړو؛ دوه داسي ټکي راواخلو چي له موږ مخکې نه وي شوي، نو بیا د مطالعي ضرورت دی او خپل انداز او بیان کې نویوالی هم راوستی شو.

زما مطلب دادی چي کومې خبرې شاعران کوي، هغه خبرې که ټولې شوي وي، اصل شاعري داده چي زړې خبرې په نوي انداز وکړی شي او ډېر شاعران شته چي انداز او اسلوب یې نوی دی: د اردو د یو شاعر حواله درکومه، سیف الدین سیف د اردو شاعر دی؛ هغه یو شعر ویلی چي سیف انداز بیان رنگ بدل دیتا هی وړنا دنیا می کوی بات نهی بات نهی

مانا یې داده چي: سیف انداز بیان رنگ بدلوي، ګني دنیا کې نوي خبره اېو شته نه مطلب دا شو چي خبرې خو زړې دي خو انداز نوی پکار دی او دغه خبره حمزه بابا هم یو شعر کې کړې ده، مطلب یې دادی چي خیال و فکر دې زوړ وي خو لباس دې نوی وي شاعري خپل انفرادیت په پرېنټېشن، جوړښت او تکنیک ترلاسه کوي کوم شاعران چي دا سوچ لري چي زه نور ځکه نه مطالعه کوم چي نوي خبره کول غواړم، دا غلط فهمی کې دي او تېروتي دي

تاسې تجربه وکړئ چي کومو شاعرانو د نورو شاعرانو ژوره مطالعه کړې ده، نو هغه په خپل شعر کې د پېشکش او جوړښت په نوي اسلوب اختیارولو کې کمیاب شوی دی کوم شاعران چي بې مهاره ور ګډ وي نو غلط فهمی کې وي او فکر کوي چي زه څه وایم دا زما دي، خو د هغه نه مخکې شلو کسانو دا خبره کړې وي

نو اخري جمله داده چي که څوک د خیال او جوړښت دواړو په لحاظ نوی شعر ویل او نوی انداز غواړي، نو د زړو خبرو نه خبرتیا، د زړو تراکیبو انداز، له تشبیهاتو او نورو تکنیکي لوازماتو نه خبرتیا ورله ضروري ده، ځکه چي دې نه په ډډه وي نو نوی انداز به خپل کړي طارق وزیر: زموږ ډېره شاعري خاصیت د ځوانانو شاعري د موضوعاتو او د بیان د طرز له مخې تکرار ده، خو که څوک انتقاد وکړي ځيني یې ځواب دا وایي چي ژوند ټول تکرار دی او شاعري هم د ژوند له مسایلو سره تړلې ده

ستاسې په نظر تکرار او بې نوبته شاعري شعر وژنه ده او که مشکل نه لري؟ حنیف خلیل: دا څلورمه پوښتنه هم د ځینو اجزاوو وضاحت غواړي، یعنې چي څوک وایي چي ټول ژوند تکرار دی نو په شاعرۍ کې به هم تکرار راځي؛ دغه فکر او رسایي مناسبه نه ده که ټول ژوند تکرار دی هم، خو په دې ژوند کې تنوع څومره ده

ژوند په ټاکلي حد کې راګېر نه دی، یو ماشین نه دی او نه په یو دور کې ولاړ دی؛ ژوند د اوبو تلاب نه دی سمندر دی، روانې اوبه دي او روانو اوبو کې حرکت او حرارت وي، ولاړو اوبو کې خبره ولاړه وي

وګورئ! چي په دې ژوند کې څومره اړخونه دي، څومره ټولنیز علوم دي، چېرته نفسیات، چېرته جمالیات، چېرته سماجیات، چېرته مذهبیات، چېرته فلسفه، چېرته ساینس او چېرته نورې بلا خبرې دي؛ ژوند ډېر پراخ دی

که دا رایه ولرو چې ژوند تکرار دی، ددې مطلب به دا وي چې په ټوله دنیا کې دې شعر ودرېږي،
 ځکه ژوند کې چې څه ؤ، هغه وویلی شو بس نور به تکرار ته کېنو
 خبره داسې نه ده، تخیل دې ته وایي چې د یوې خبرې نه بله پیدا کړی شي، د کایناتي اجزاوو نه
 نوی تصویر پېش کړی شي، نوی تصویر پېش کول د تخیل کار دی
 د شاعرۍ تکرار په دې ختمیدی شي چې زړې خبرې په نوي انداز وشي
 جام دې نوی وي زړه صهبا پکار ده» لکه د حمزه خبره مو چې مخکې وکړه»
 ځینو ځایونو کې ممکن انداز هم بدل نه شي لکه زموږ په کلاسیک کې بلا شعرونه داسې دي چې د
 خوشال بابا، رحمان بابا، علي خان، حمید، کاظم خان، حافظ الپوری او نور کلاسیکو شاعرانو خیال بلکل
 نږدې کېږي او له خیال سره کله کله اسلوب، انداز یا ډېکشن، لفظیات او یا جوړښت سره ورته والی
 لري.

که د یو شاعر ټوله شاعري تکراري ووینو، دغه شاعري ارزښت نه لري، خو که په یو دیوان
 لس، شل یا یو څو شعرونه له نورو شاعرانو سره سمون وڅوري، نو دا خو څه خبره نه ده ځکه
 انسانان ځینې مشترکه خبرې کولی شي، البته ډېر شاعران داسې هم شته چې نوی رنگ ورکوي
 یو دوه مثالونه پېش کوم چې یو شاعر د بل شاعر له زور خیال نه نوی څنگه پیدا کوي، اثر یې
 اخلي خو د بیان انداز کې انفرادیت راولي

کاظم خان شیدا وایي چې

ستا چشمان به څه نگاه کا په خاکسارو

چې له کبره دې بانه گوري اسمان ته

بنکلی خیال دی چې د محبوب بانه چې اسمان ته دي، دا له ډېره کبره دي او د ځمکې په خلکو به
 څه نظر وکړي؟

اوس د حمزه بابا یوه نقطه خوښه شوي ده چې بانه چې د اسمان په لور کاږه دي نو دا کبر کوي،
 دا خبره یې له شیدا اخیستي او بیا یې خپل نوی رنگ اختیار کړی یا اضافه یې کړي ده، چې تخیل
 یې پکار راوستی او شعر کې یې ساده گي هم شته

یاره چې اسمان ته دې بانه گوري

سترگي دي زما په مخ کې څه گوري

که حمزه بابا شیدا نه وای لوستی نو هغه به د بابو اسمان د کتو استعاره څنگه پیدا کوله او نوي
 اضافه یې څنگه کوله؟

هغه شاعر چې وایي چې ژوند تکرار دی او موږ به تکرار شاعري کوو، نو دا شاعر دې شاعري
 پرېږدي، ځکه چې موږ ته د دغسې تکرار ضرورت نه دی چې فکر هم تکرار کړه او جوړښت هم
 تکرار کړه، بیا یې د شعر ضرورت څه دی؟ ځکه دا خبرې مخکې شوي او له ده نه په بڼه انداز
 شوي.

که ته انداز بدلولی شي او یا زور خیال ته نوی رنگ ورکولی شي، نو تا خان له تکرار نه په ډډه
 وساتلو یا تکراري خیال ته نوی انداز ورکړ، جوړښت، ترانم، تراکیب، استعاره یا بل څه کې دې نوی
 بدلون راوست، نو بیا دې ته موږ تکرار نه وایو

خلاصه دا که هغه شاعر چې نه نوی خیال لري او نه نوی انداز، شعري بهیر ورته ضرورت نه
 لري؛ خو که زور خیال ته نوی رنگ ورکوي یا انداز بدلولی شي بیا سمه ده

داسې هم کيږي چې يو شاعر خپل خيال دوباره تکراروي، کاظم خان شیدا نه داسې شوي، چې يو خيال يې په بل شعر کې هم وي، خو انداز، استعارې، علامت او تراکيب يې د دواړو شعرونو بدل وي، نو بيا ويلی شو چې استاد شاعر دې ته وايي، ځکه د لومړي او دوهم شعر خيالونه يو دي خو بيا هم بدل ښکاري.

نو که شاعر له تکرار ځان بچ کول غواړي، نو تېز تخیل او نوی انداز ورته پکار دی. طارق وزیر: که يو شعر د اصولو په تله پوره وڅېړي، خو کوم فکر پکې نه وي او فقط د خوند لپاره وي؛ دا ښه شعر کيدلی شي؟

حنيف خليل: دا پنځمه پوښتنه کې ډېرې ښې خبرې ته اشاره شوي او دا بايد راوسپړلی شي. زموږ ځينې شاعران د غلط فهميو ښکار دي، يعنې هغوی دا وايي چې شعر چې په شعري اصولو برابر وي نو دا شعر دی او ښه شعر دی.

خو زه بلکل ورسره متفق نه يم، له شعري اصولو د دوی مراد شعري پېمانه ده، شعري پېمانه خو متعين ده مثلاً غزل لیکو د هغه شعرونه وي، مطلع او مقطع وي، هر شعر بحر وزن لري، ردیف او قافیه ده، نو که موږ يوازې دا شاعري گڼو نو غلط فهمی کې يو.

شاعري يوازې په چوکاټونو کې د بې ځايه او بې مقصده خبرو اچولو نوم نه دی، شاعري د فکر نوبت او رفعت نوم دی او داده چې ستا په شعر کې تخليقي زور څومره دی که موږ صرف اصولو ته راشو چې مثلاً د شعر اصول بحر، وزن دي دا به يا غزل وي يا نظم ازاد يا معرا نظم وي او معرا خو صرف وزن پکار دی؛ که داسې وي نو موږ پاکستاني مکتبونو کې پارې ويلې، بيا خو پارې هم شعر دی: اېک دوني دوني، دو دوني چهار، تين دوني چه، چهار دوني ات هره مسره وزن لري نو دی ته به هم معرا نظم وايو؟

که غزل داسې ووايو چې په ټولو اصولو برابر وي، قافیه، ردیف، وزن او د پېمانې غوښتنې ټولې درستې وي نو موږ به بيا هم ورته شعر وايو چې هغه فکر نه لري؟ نه دا شاعري نه ده مثلاً که زه ووايم چې: د لرگي کټوی کې څيز کله پخيري_چې څيزونه اور نه مخکې وسوخيږي قافیه پکې راغله (پخيږي او سوخيږي) وزن هم لري، دې ته اوس څوک شاعري وايي؟ شعر په وزن او پېمانه شعر نه دی بلکې په تخیل، تفکر، نوبت او په هنري چوکاټ شعر دی که شعر په شعري اصولو او پېمانه برابر وي خو چې تخیل، مشاهده او نوبت پکې نه وي، پاروونکی فکر او احساس نه لري، نو بيا شاعري نه شي کیدی.

اصول ښکاري ده، ښکار دا کوي چې کومه څښتنه چېرته کيږدي، ديوال به څنگه مستقيم وي، بحر وزن به څنگه وي؛ که داسې شي نو بيا شعر نه دی ځکه شعر فکر، تخیل، جذبې، احساس او نوبت ته ضرورت لري.

کوم څيز ته چې موږ شاعري وايو، دا په نثر کې هم کیدی شي، شاعري صرف منظومات نه دي، د منظوماتو مثالونه مي درکړل چې هغسې منظومه ده خو شعر نه دی.

ځينې خيالات او تفکرات به منظوم نه وي خو شعر به وي، يعنې په نثر کې داسې خبرې کولی شو چې فکر، خيال، جذبې او احساس لري او د نورو احساس راپارولی شي، دا نثري شاعري ده، مشران ورته سپين شعر وايي.

نو شعر او منظومه بېل دي، شعر په تخیل او تفکر ولاړ دی، خو منظومه په وزن، بحر، قافیه او ردیف ولاړه ده.

طارق وزیر: په شعر کې هنري ابهام ته ضرورت شته، که واضح بيان پکار دی؟

حنيف خليل: د شعري ابهام په نوعيت بايد پوه شو، كله كله موږ ابهام دې ته وايو چې شعر دومره پېچلی كړو، چې په هېڅ طور ترې مانا نه راوځي او مانا د شاعر په خېټه كې پاتې شي لکه عرب چې وايي (المعناء فی بطن الشاعر) مانا د شاعر په خېټه كې ده، نو دا بيا ولې وليكلې شو او د چا دپاره شو؟ دغه ابهام غير ضروري، غير افادي او بي مقصده دی او له دغسې ابهام نه واضح شعر غوره دی.

که ابهام په ابهام بدل شي نو ابهام پخپله يو شعري صنعت او تکنیک دی او ابهام دې ته وايي چې ابهام ښکلی کړی شي. دغه ډول ابهام خپل لوستونکی په ژور فکر مجبوروي، چې غوټې پرانيزي په علامتونو او استعارو پوه شي، نو بيا د ابهام د غوټې د پرانيستلو نه پس د شعر خوند يو په لس شي؛ دغه ابهام د شعر حسن دی او پرته له ابهام شاعري پروپاگنده جوړيږي سيپده ساده خبرې خو سياست دان، ملا او ژورنالېست هم کوي چې استعاري، علامتونو او تلازمې پکې نه وي دا خو بيا شعر نه دی.

شاعري د علامت، تکنیک، استعارو، تشبیهاتو، بدايعو ژبه ده مثلاً که سياست دان خبره کوي هغه به داسې وي چې په کشمير د هندوانو قبضه پکار نه ده ځکه دلته مسلمانان زيات دي؛ خو يو شاعر علامت او استعاره راوړي همدا خبره حمزه بابا په شعر کې کوي:

خير دې يم زلفو ته د مخ په تمه
زه د هندوانو نه کشمير غواړم

اوس غور وکړئ چې د هندوانو او کشمير دپاره يې د زلفو او د مخ استعاري راوړي او دا د شاعر کار دی، يعنې مخ سپين دی د کشمير له ښکلا سره تشبيه دی، زلفې تورې دي تشبيه يې له تورو هندوانو سره ده؛ نو چې تورې زلفې په سپين مخ راخوړي وي مطلب يې دادی چې هندوانو کشمير قبضه کړی.

ابهام درجې لري چې بيا د لوستونکو د ذوق درجې غواړي، مثلاً که ددې لږ زيات ابهام راواخلو نو بيا به د کاظم خان شيدا شعر وايو چې شگفته کړه لکه لمر جبين هر چاته چې په تله دې سياه پوش تمام جهان شي خبره په ابهام کې شوي خو غوټې يې پرانيستلې کيږي او ابهام ابلاغ ته رسيږي نو لوستونکی د شعر په خوند پوهيدلی شي.

شيدا ويلي دي چې خپله تنده د لمر غوندي روښانه کړه، ځکه چې ستا د مرګ او پرېوتو نه پس ټول جهان تاپسي خپه وي، که لمر پرېوزي جهان تياره شي ټول جهان تور لباس اغوندي او لمر پسي خپه وي؛ ددې علامت مطلب دادی چې که ستا تنده روښانه وه نو ستا له مرګ وروسته به هم ټول جهان تورې جامې اغوندي.

دا ښکلی ابهام دی پرانيستلی کيږي او ابهام د ابهام او ابلاغ مقام ته رسيږي ابهام تر دې هم اوچتې درجې لري په خپله رحمان بابا کې گران شعرونه شته او شيدا خو داسې شعرونه لري چې هغه ډېر فني نزاکت غواړي، عام او سطحي ذوق لرونکي ته به يې هر شعر ابهام ښکاري.

شيدا وايي چې

ما لباس ورپسي رنگ د گل په شان کړو

لکه بوی هسی می ووت له اغوشه

دا بیت عام لوستونکي ته ابهام ښکاري، خو پوه او با ذوقه یې غوتې پرانیزي او ابلاغ ته رسیږي.
نو هلته معلومیږي چې شعر څنگه وي

:شیدا بل خای وایي چې

چې سرور په مستعار کا شیدا واوره

د دهقان په دانه رقص د اسيا کا

اوس د عام ذوق لرونکي ته شیدا مشکل پسند او شعر مبهم ښکاري، خو د لوړ ذوق لوستونکي یې غوتې پرانیزي

سرور په رقص کې دی او ځینې رقصونه داسې وي چې په خپل مزاج نه کیږي، په مستعار طبیعت کیږي او مستعار طبیعت دپاره شیدا مثال ورکړی چې "د دهقان په دانه رقص د اسيا کا" اسيا یعني د ژرندي پل هم چورلي خو هله رقص کوي چې دهقان داني ورته راوړي، شیدا د انساني ټولنې خبره کوي چې مستعار رقص مه کوه، څوک چې مستعار سرور حاصلوي یعني د مفتو شراب څښي او مفت رقص کوي؛ په رقص کې هم چورلک وي، په میکه کې چې ساقی جام گرځوي نو هغې کې هم گردش وي او د ژرندي پل کې هم گردش وي؛ دا ټول گردشونه په یو بیت کې راغونډول د استاد شاعر کار دی او دا هغه ابهام دی چې ابهام او ابلاغ ته رسي او د لوړ ذوقه لوستونکو لپاره وي څوک چې په نظم کې ساده خبره کوي ده سره شعر نه شته، خو څوک چې په منظوماتو کې تکنیک راوړي، نو دغه تکنیک که څه هم د مبتدي لوستونکي دپاره به ابهام وي، خو د لوړ ذوق لرونکي دپاره به شعري تکنیک وي

البته د مشکلي ژبې نه ځان په ډډه ساتل پکار دي، یعني د ژبې مشکل دا چې موږ سره پښتو ساده او سوچه ټکي شته؛ نو ژبه کې گنجلک، ټکي په زور راوړل، له نورو ژبو د هغو ټکو راوړل چې خپله ژبه کې بدیل لري، پکار نه دي

حمزه بابا یوه مسره داسې ده چې: ستا به جوهر د سخن دا وي چې ساده کړه ژبه

!په ساده ژبه کې پوره تکنیک راوړئ، علامتونه، تلازمې او استعارې راوړئ

:د حمزه دې شعر کې ژبه ساده خو شعري تکنیک لري

گوره سترگې چې مې ډکې ډکې کیږي

نوم د تگ په خوله وانخلي باران راغی

ژبه یې اسانه ده خو دوه تصویرونه پکې دي، یو دادی چې چې محبوب د تگ اجازت غواړي خو مین ورته وایي چې ته مه ځه! دوه قسمه باران راغلو؛ یو خو چې ته رخصتیږي نو د ډکو سترگو باران رادرومي، بل خوا بهر هم باران وریږي او باران کې څوک نه ځي

:حمزه بابا وایي چې

اشنا چې راشي خطا وار شي زما

حمزه! تر څو به خطا وار اوسمه؟

د لومړي خطا وار هدف وارخطايي ده او دوهم خطا وار د غلطې کوونکي ماتا لري؛ یو خطا وار یې په دوو ماناوو کې استعمال کړ او ژبه ساده ده

اخي دا چې ژبه دې ساده وي خو تکنیک دې موجود وي، شعر دې نېغ په نېغه نه وي، شعر باید د سیاست دان، ملا او خبریال خبره نه وي، بلکې باید د شاعر خبره وي او شاعر خبره په علامتونو، رمز او کنایه کې کوي

---چرته غور مو پرې کړی دی

دا چې په ترکونو-- ویځنونو-- ډاټسنو-- رکشو-- او نورو گادو یې لیکلي وي چې-- برې سرکار---
برې لږچال-- دمام مست قلندر-- مولا علي-- خیر نال ا خیر نال جا-- مان کی دعا جنت کی هوا-- راځه
--راپسی د سترگو توره--- پام کوه اشنا
په اورتيک می خفه نه شي
--په ما ناوخت دی د خپل یار دیدن له ځمه

ځنې سیاسي نعرې--- او ځنې شعرونه--رحمان بابا ته منسوب د خانه جوړ شوي شعرونه--- او
--داسې نور ډیر لیکونه او خبرې---چې مونږ یې په دغو گادو لیکونو کښې وینو
دغه ترانسپورتي ادب ته له کومو کومو زاویو نه کتلی کیدی شي او په کومو کومو ټولنیزو علومو
--کښې یې تحلیل او تجزیه کیدی شي-- زما فکر خو دا وایي
نفسیات

دغه ترانسپورتي ټولنه څه رنگه سوچ کوي---خواهشات یې څه وي--- د خواهشاتو په پوره کیدو
او نه پوره کیدو یې ردعمل څه وي-- اطمینان او محرومی یې څه وي - وغیره
کلتور

دغه خلق د کوم قسمه ټولنیز ژوند ترجماني کوي-- د ژوند مشغلي یې څه وي--د کار دوران کښې
وخت څنگه تیروي--- خوراک جامه پېزار یې څنگه وي-- وغیره
اقتصاد

دغه خلق په کومه طریقه خلق خان ته مایل کوي چې ګټه وټه او مزدوري وکړي-- په گادو دغه
لیکونه یې په ګټه وټه څنگه اثر غورزوي- د ابادۍ کمی یا زیاتوالی پرې څه اثر غورزوي-- ملکي
او حکومتي حالات پرې څه اثر غورزوي --په زیاتو غریبو او کمو غریبو سیمو کښې یې صورت
حال څه وي --وغیره
ژبه

په دغو گادو لیکونه په څنگه ژبه او لهجه کښې وي--- پښتو نه علاوه نورې کومې ژبې کاروي---
-او په کومو سیمو کښې یې کاروي
ادب

په دغو گادو لیکونو کښې نثر او نظم په کوم تناسب وي- ټپو نه علاوه څنگه او څومره شعرونه
راوړي-- د کومو ژبو شعرونه راوړي-- شعري ذوق یې څومره وي رحمان بابا او احمد فراز پورې
هسي جوړ شوي شعرونه تری او په رښتیا د کومو ادبي او اولسي شاعرانو شعرونه راوړي-د پښتو
--نه علاوه د کومو ژبو شعرونه راوړي او په کومو سیمو کښې یې راوړي
هنر او خطاطي

--په دغو گادو لیکونه په کوم کوم ډیزاین او د خطاطۍ په کومو قسمونو کښې شوي وي
تقابل

د پښتني سیمې نه علاوه په نورو ملکي سیمو کښې د دغه ترانسپورتي ادب صورت حال څه دی او
ایا د ملک نه بهر په یورپ امریکه وغیره کښې هم داسې شته-- که شته نو تناسب یې څه دی-- او
--محركات یې څه دي

نور ټولنيز علوم

دغه ليکونو کښې د مذهب -- سياست--جغرافيه--تاريخ --ټولن پوهنې-- وغيره برخه څومره --وي--څنگه وي-- او ولي وي
زما خيال دی دغه لور ته هم سنجيده توجو پکار ده--څيرني پرې پکار دي--تحليل او تجزيه يې --پکار ده
د نورو ملگرو د رای سوچ او فکر نه خبر نه يم چې هغوی به څه وايي--- ما صرف خپل خيال --ملگرو سره شريک کړو

نوموړی رومانوي او باغي شاعر اشرف مفتون د کوم مذهب منونکی وو-- د پارون د ارتقا په نظريه يې څه رای وه-- د غني خان د شاعرۍ په حقله يې څه نظر وو-- پخپله د چا نه متاثر وو-- سياسي نظريه يې څه وه -- د فن تصور يې څه وو-- د حسن تصور يې څه وو-- او ځنې نورې ادبي ---او تاريخي خبرې يې په دې مرکه کښې کتلې شئ--- شپږ ويشت کاله پخوا د مفتون خبرې

اشرف مفتون سره مرکه
مرکه کوونکی--- حنيف خليل

اشرف مفتون د پښتو شاعرۍ د روماني مکتب تر ټولو لوی نماينده دی لوستی سړی دی ، مغربي روماني تحريک نه هم خبر دی او فطرت يې هم رومانيت او ښکلا خوښونې ته مایل دی ، د دې هر څه انعکاس يې په شاعرۍ کښې ښه واضح ښکاري ، درې څلور شعري مجموعې يې چاپ کړې دي چې د دې ټولو نه د کليات په شکل يوه مجموعه يې د سکوندارۍ په نوم چاپ کړې ده . د سکونداري مجموعې شاعري يې د فکري بغاوت ، فطرت پالني او جمالياتي اقدارو د شوخو رنگونو امتزاج وړاندې کوي او همدغه څيز يې دپښتو په روماني شاعرانو کښې تر هر چا ممتاز کوي ، ريډيو کښې پروډيوسر هم پاتې شوی دی ، ځنې ډرامې او افسانې يې هم ليکلي دي ، خو خپله ټوله توجه يې شاعرۍ ته وقف کړې ده او هم د شاعرۍ په حواله يې ډېر لوی نوم گټلی دی ، زما په خيال د روماني شاعرۍ په حواله دپښتو شاعران خو څه چې د اردو ځنې شاعران يې هم سيالي نه شي کولی ، د شاعرۍ ابتدا يې په اسلاميه کالج کښې د طالب علمي په دوران کښې کړې ده او لومړنۍ شعري مجموعه د شاعر دنيا « يې په هغه وخت کښې چاپ کړې وه چې پښتو کښې د نوي شاعرۍ دگوتو په شمېر مجموعې موجودې وې

: پوښتنه

په ادبي سرگرمو شروع موڅنگه وکړه ؟

: خواب

زه ورومې کالجيت سکول کښې داخل شوم ، بيا اسلاميه کالج ته لارم ، هلته مي څو کاله سبق ووي ، د سکول په وخت کښې مي شاعرۍ کوله او تقريبا يو کتاب مي هم تيار کړی و. دا غالباً د کال ۱۹۴۴ خبره ده . بيا چې کالج ته راغلم نو د کتاب چاپ کولو شوق می نور هم زيات شو . په کال ۱۹۴۵ کښې مي يو خواخوږي له پيسې ورکړې چې زما کتاب چاپ کړي ، خو بيا مي نه کتاب

ولیدو او نه پیسې په اسلامیه کالج کېنې په دغه زمانه کېنې خیبر میگزین کېنې زما نظمونه او غزلې چاپ کیدلې ، زما د دغه وخت ملگری سید رسول رسا ، یونس خلیل او سمندر خان سمندر وو ، دوی ته به چې ما خپله شاعري واوروله نو ورته به څه نوی غوندي څیز ښکاره شو او ما ته به یې ویل چې ته څه عجیبه شاعري کوي-- هر څو که ما دخپل تعلیم ابتدا په جماعت او اسلامی او قرآنی تعلیم نه کړې وه خو شاعري مې د پخوا نه د ملا او اسلام پورې محدوده نه ده ساتلې ، بیا په کال ۱۹۴۷ کې زما ورومې کتاب د شاعر دنیا « چاپ شو ، کتاب کېنې د کتابت و غیره پیرې غلطې هم وې . یونس خلیل زما کتاب سره یوه غلطنامه هم تیاره کړې وه خو د هغې باوجود پکېنې غلطیاتي پیرې وې ، زما شاعري به چې زما ملگرو کتله نو هغوی به ویل چې داسې شاعري مخکېنې پښتو کېنې نه ده شوې ، یونس به دا هم ویل چې پښتو سانت او معری نظم د مفتون نه مخکېنې نه و ، خو ماته دا اندازه نه وه شوې چې زه معری نظم لیکم که سانت. خو بس د خپلو خیالاً تو اظهار به مې کولو ، آزاد نظمونه مې هم لیکلي دي چې یونس خلیل او رسا به یې ستاینه کوله . د رسا پیره زیاته مطالعه وه ، د غنی خان شاعرۍ کېنې هم پیر څه شته خو درهغه مطالعه نه وه ، بلکې په دغه وخت کې بغیر د رسا نه د چا هم خصوصي مطالعه نه وه . اکثر دیني او مذهبي غوندي مطالعه لرله . غنی د علامه اقبال د بانگ درا نه پیره استفاده کړې ده ، د غنی دا شعرونه چې پکېنې بې ويلي

! دی

حسن له زوال شته ، مینه نه لری زوال « د علامه اقبال د بانگ درا نه یو نظم ترجمه شوی دی ، زما خیال دی چې علامه اقبال هم دبانگ درا نه پس ښه شاعري نه ده کړې او غنی خان هم د ورومې شاعرۍ نه پس یې تبلیغ شروع کړو ، اقبال د اسلام تبلیغ شروع کړو او اصل شاعري ترې پاتې شوه او غنی خان هم د اسلام او پښتون تبلیغات کړي دي او ترانې یې لیکلي دي خو شاعري پکېنې پیره کمه ده ، زما په خیال چې چا ته افایي شاعر ویل پکار دي هغه غالب دی . د غالب شعرونه د متل به طور استعمالیږي هر ښه شعر د متل خای نیسی ، غنی خان د اقبال نه علاوه د عمر خیام وغیره نه هم متاثره وو ، نو ما به دغه رنگ شاعري کوله ، د تعلیم نه پس ریډیو ته د ملازم په حیثیت را غلم دلته مې هم د شعر و شاعرۍ شغل جاری وو ، تقریباً دوه ویش کاله مې ریډیو کېنې ملازمت وکړو خو دلته مې هم دا محسوس کړه چې مونږ آزاد نه یو ، انسان غلام دی او زما درغلامی ماحول کېنې سا ډوبیږي ، بس ریډیو نه مې هم استعفی ورکړه ځکه چې دغه ماحول کېنې څوک د خپلو هیروگانو قدر نه شي کولی . د خپل قام لوی شخصیتونه ستایلی نه شي او زما خو دا نظریه ده چې هر قام آزاد پیدا دی نو ځکه مې د دغه پابند ماحول نه ځان آزاد ماحول ته راوستو . زه چې څنگه پښتون آزاد غواړم . دغه شان پنجابی ، سندھی او بلوچی هم آزاد غواړم زه د انسان د پابند ساتلو قایل نه یم ، ریډیو نه مې چې کله استعفی ورکړې ده هغې نه پس مې دریډیو مخه نه ده کړې ، کلي کې مې هم ژوند تیروول خوښ نه وو ، ځکه چې ماته د خلقو له خوا دې خان خان ویلو مزه نه راکوله بس د کلي نه هم را ووتم او د ښار ماحول کېنې مې یو خواته ځان میشته کړو. ریډیو نه د استعفی کیدو نه پس مې بل څه کار نه دی کړی ، بس خپل د شعر و شاعرۍ شغل سره مشغول یم او زما په خیال هم دې کېنې ما ته سکون دی ، هم دې دپاره مې تنهایی هم پیره .

خوبښه ده

: پوښتنه

د فن پحقله ستاسو څه تصور دی ؟

: ځواب

فن کبني د ازم قائل نه يم ، فن آزاد او افافي پکار دی ، زما په خيال فن تبليغ نه منی په تیچنگ او پرمختگ کبني فرق دی فن يو پيغام خو درکوی ولی تبليغ پکبني نه ځاييږي ، مثلا د اقبال دبانگ درا نه پس شاعري د اسلام تبليغ دی ، فن یکبني ډير کم لیدی شی ، وروستو اقبال د نیچي او نورو مغربي فلسفيانو نه متاثر شو او ایگو ، خودی او اسلام یی خپل کرل خو فن ترې پاتې شو ، دغه شان فیض احمد فیض چې په « نقش فریادي کبني کوم فن پیش کړی دی وروستو ترې پاتې شوی دی او د کمیونیزم وغیره نه متاثر شوی دی او د هغې تبليغ یی کړی دی. که څوک حمد لیکي با نعت لیکي نو په مسلمانانو کبني به د خلقو خوښ وي ، که مرثیه لیکي د شيعه گانو به خوښ وي او که دبلي کومي فرقي يا گروپ نمایندگي کوی نو هغوی کبني به محبوب وي خو ښه فن د دې هر څه نه آزاد وي او د ټول انسانيت علمبردار وي که هغوی هر مذهب او فرقي سره تعلق لري خو ښه . فن یی ترجماني کوي ، لکه د غالب شاعري

: پوښتنه

فن او ژوند څه نسبت لري ؟

: ځواب

فن او ژوند هيڅکله هم بيلیدی نه شی ، فن به خامخا د ژوند ترجمان وي ، د ترقی پسند ادب اصطلاح هم زما خوښه نه ده ، ولي فیض ترقی پسند وو او غالب نه و ، د هر چانه زیات خو غالب . ترقی پسند وو نوزه وایم چې فن خامخا د ژوند عکاس پکار دی گني ښه فن نه دی

: پوښتنه

تاسو خپله شاعري يا فن د چا نه متاثر گنئ؟

: ځواب

زما د شاعری پحقله چې تا لیکلي دي چې د بایرن نه متاثره ده نو په دې خبره زه خوشحاله شوم خو بایرن په دې نقطه نظر ما تر اوسه نه دی لوستی او نه ترې زما شاعري متاثره ده -- زما انگریزي هم کتابي ده ، زه دومره زیات په انگریزي پوهیږم هم نه -- دغه شان را ته یو ځل ولی خان ويلي وو چې ستا شاعریرملتن نه متاثره ده خو زما په خيال د ولی خان دومره ادبی مطالعه . نشته نوځکه زه ستا او د ولي خان دواړو سره اتفاق نه لرم

: پوښتنه

په عالمي ادب کبني ستاسو د چا فن خوښ دی ؟

: ځواب

زما د اردو او پښتو مطالعه کمه ده خو چې څه می لوستي دي په هغې کبني مي غالب ډير خوښ دی. په نثر کی می منټو خوښ دی او دانگریزی څه مخصوص شاعر می نه دی خوښ کړی ، هر . چا چې خوند راکړی دی خوشبشوی می دی

--- پوښتنه

تاسو په فن کبني د کومي عقیدي خورونه کوئ ؟

: ځواب

په فن کبني د عقیدي د تبليغ قایل نه يم . البته پخپله د بده مت او انسان شاعريم . مینه پسند او امن پسند انسان يم؛ انسان پرست يم ، حسن پرست يم ، د ذهني مساواتو قایل نه يم ، انسان صرف په

خیال اوچت گڼم . دنیچر مطالعه کول می خوښ دي، زما په خیال مذهب د ثقافت برخه ده. ثقافت د مذهب برخه نه ده، خو زه خپله شاعري د دې قسمه هر سوچ نه آزاده کوم-- انسان می هغه خوښ دی چې په انسان احسان وکړي د انسان د تعمیر دپاره څه کار وکړي که هغه د هر مذهب سره تعلق لري . ډاکټر فیمن می په دې خوښ دی چې د انټی بیاتیک موجد دی : نهرو او مهاتما گاندهي می هم د انساني خیر خواه په حیث ډیر خوښ دي او بیا خصوصاً باچا خان د انسان د بقا دپاره چې کومی قربانی ورکړي دي د هغې ډیر زیات قایل یم

: پوښتنه

سیاست سره مو تر کومه حده تعلق پاتی شوی دی؟

: ځواب

زه صرف د نظریې تر حده سیاست سره تعلق لرم او نظریه می د باچاخان ډیره خوښه وه . باچاخان به هر انسان ته په یو نظر کتل . په خپل فوج کښي یې د معمولي نسل خلکو ته غټي عهدې ورکولې چې دوی د احساس کمتری ښکار نه شي. باچاخان مسلمان وو خو تنگ نظره نه وو ، هغه به دا هم ویل چې زه د پاکستان مخالف نه یم ، بلکې زه خو دا وایم چې دومره کمه رقبه کښي دومره زیات مسلمانان نه شي ځای کیدی ، باچاخان د سیاسي لیډر نه علاوه روحاني مشر هم وو او خلکو به ورته ډیر په درنه سترگه کتل ، زما هم د باچاخان دغه رویه خوښه وه چې هر انسان ته یې خپل حق ورکولو ، باقی که ما له څوک غټه سزا را کول غواړي نو ماته دې سیاسي عهده راکړي ، د وزیر اعظم گورنر او نوري سیاسي عهدې ما دپاره یوه سزا ده ، یو قید دی ، دغه قسمه سیاست نه . زما خوښ دی او نه خپل ژوند ورکولی شم

: پوښتنه

: ستاسو په خیال یوه ژبه او ادب څنگه ترقي کولی شی ؟ ځواب

زه خو وایم چې ژبه په زور او زر ترقي کوي -- کومی ژبې ته چې د زرو سرپرستي حاصله وي او یا ورسره د زور سرپرستي وي نو هغه ضرور ترقي کولی شي- فارسي ژبی سره دا دواړه څیزونه وو . ځکه هغې ډیره زیاته ترقي وکړه مونږ چې متل وایو چې مړه خپته فارسي وایي ، نو مطلب یې دا دی چې فارسيوان په خپته مړه خلق دي-- مغلو هم فارسي ته ډیره وده ورکړې ده ، دغه شان دانگریز ثقافت او ادب هم و منلی شو ځکه چې زور او زر ورسره وو خو پښتو ژبې ته نه پخوانو بادشاهانو توجه کړې ده او نه ورته اوس سرپرستي حاصله ده . په ادب کښي نن خلق دانگریزي او فارسي د شاعرانو مثالونه ورکوي خو د خوشحال ، رحمان او شیدا مثال څوک هم نه ورکوي . داځکه چې دې ژبې سره زر او زور نه پخوا وو او نه اوس شته

: پوښتنه

د پښتو د موسیقۍ په حقله مو څه خیال دی ؟

: ځواب

د پښتو شاعري او موسیقي دواړه یو څیز دی ، دواړه د نورو ژبو د موسیقۍ او شاعرۍ نه بیخي جلا دي ، مثلاً د پښتو تپه چې کومه موسیقي او وزن لري دیوې ژبې موسیقي هم ورسره سیالي نه شي کولی ، دغسې بدله نیمکی ، چاربیته وغیره هم خپله خاص موسیقي لري . د رحمان بابا کلام ته چې خلق رباعي وایي نو دا خو رباعي نه دي ځکه چې رباعي خو د ربع نه ده او څلور مصرعو

ته وايي خو د رحمان بابا غزلو ته چې رباعي ويلی شي دا د رباعي د خاص موسيقي به وجه-- نو . زه وایم چې د پښتو د شاعري غوندي يې موسيقي هم ځانله رنگ لري

: پوښتنه

سرکاري ادارې تر کومه حده د پښتو خدمت کوي ؟

: ځواب

پښتو اکيډمۍ ته زه په ټول عمر کېنې دوه درې ځله تلې يم . د کار نه يې خبر نه يم خیر خو دوی کېنې به سيد انوار الحق کاکاخيل د پښتو لغت ليکلو نو ما يو ورځ مولانا عبدالقادر ته هم ووي چې تاسو په اکيډمۍ کېنې په ناسته څنگه د پښتو لغت ليکئ ، ټکي خو د هرې سيمې جدا جدا وي ، تاسو ورپسې خومره وگرځيدئ -- بله خبره دا ده چې دا دومره بوډا ستاف به په مختلفو علاقه لغت دپاره څنگه وگرځي ، دې د پاره خو ځوان زلمي خلق پکار دي او يو کس دوه نه ، بلکې پوره ټيم پکار دی ؛ هله به لغت ليکل صحيح وي . داسې په اکيډمۍ کېنې په ارام ناستي سره تاسو د مختلفو سيمو د خلقو نمايندگي څنگه کولی شئ ، دغه شان د نورو ادارو حال هم دی-- نو زما خيال دی چې پښتو ته

.هيڅوک توجه نه کوي

: پوښتنه

: تاسو نثر ته ډيره کمه توجه کړې ده ، څه وجه کيدی شي ؟ ځواب

نثر ليکلو سره زما فطري شوق نشته ، پخوا مي څو ډرامې ليکلي وې خو په هغې مي هم هسي ځان مشغولولو دغه ډرامې چاپ هم شوي خو بيا مي لوستي هم نه دي البته يو بل څيز مي اوس په نثر کې ليکلی دی چې په هغې کېنې مي کوشش کړی دی چې په فيکشن کېنې د فلسفي درس ورکړی شي ، بلکې دا ويل پکار دي چې دا کتاب د « ټو ټيچ فلاسفي ان فيکشن مصداق دی . دغه فيکشن کتاب کېنې کردار نگاري هم شته او د ، **To teach Philosophy in Fection** ډرامې او افسانې يو گډون غوندي دی . کتابت يې شوی دی خو لا چاپ نه دی- دې نه علاوه د نثر . نورو قسمونو ليکلو ته می زړه نه کيږي . دا مي هم د فلسفي د تدريس لپاره ليکلی دی

: پوښتنه

ستاسو په خيال د انسان او نورو مخلوقاتو د تخليق مقصد شه دی ؟

: ځواب

زما خيال دی چې دا څومره مخلوقات دي دنيا کېنې تخليق شوي دي ، د دوی د تخليق مقصد راته څه عجيبه غوندي ښکاري ، ځکه چې کله کله زه ووينم چې يو زورور او غټ ځناور وړوکی او کمزوری ځناور وځوري نو زه فکر کوم چې د وړوکی ځناور د تخليق مقصد دا وو ؟ دغه شان چې انسان هم بل انسان وژني نو حيران شم چې د مقتول انسان د تخليق مقصد د وو چې په هغه دې ژوند تنگ شي ، د تخليق مقصد چې هر څه دی خو زه د زورور ظلم په کمزوري زياتی گنم او دا نه شم لیدی -- هر تخليق ته د خپل ژوند نه تسکين

. او مزه اخيستل پکار دي

: پوښتنه

د حسن په حقله ستاسو څه تصور دی ؟

: ځواب

د حسن په حقله دهر چا تصور جدا وي ، د افريقي د خلقو د حسن تصور سپين نه دی ، هغوی ته چې د حضرت عیسی او مریم مجسمې وښودلې شوې چې دا پیغمبر دی او تاسو عیسایان شئ نو هغوی ووی چې دا مجسمې خو سپینې دي مونږ دا پیغمبر نه منو . خو کله چې دغه مجسمو ته تور رنگ ورکړی شو نو د افريقي خلقو پیغمبر ومنلو او عیسایان شول ، دا ځکه چې دهغوی د حسن تصور په تور رنگ کښی وو د ښځې خربیلې سر او غټی شونډې هم د هغوی دحسن تصور دی ، نو ځکه زه وایم چې د هرې سیمې او هر قوم د خلقو د حسن معیار جدا وي ، زه خپله هم د حسن یو تصور لرم ، روحاني حسن مې ډیر خوښیږي ، کله چې ځان روحاني طور محتاج محسوس کړم نو عبادت ته مې ډیر زړه کیږي چې د حسن عبادت و کړم ، دښځې حسن نه ډیر زیات متاثره یم ، ډارون چې د انسان پحقله ویلي دي چې دی د بیزو یا شادو ترقی یافته شکل دی نوزده ورسره اتفاق نه کوم زما په خیال که هر څوک د بیزو اولاد وي خو دومره ښکلې ښځې د بیزو اولاد هیڅکله نه شي کیدی . حسن زما په خیال د روح غذا ده --دې نه علاوه د فطرت په مطالعه او مشاهده کښې هم یو حسن او تسکین پروت دی ، موسیقۍ اوریدو کښې یو خپل خوند دی او بیا ما د پاره خو د بده مت با مهاتما بده پحقله تصور او مطالعه او مشاهده کښې چې کوم تسکین دی بل څه . کښې نشته نو ځکه زه ځانته حسن پرست او انسان پرست وایم

29-4-98

د همت په مخکښې کوم کارونه لوی شي

پیاده د دي بساط اخر فرزین دی

-نوبت--- پیاده به درې چپو کښې ویيل غواړي-- پي-- یا-- ده

---وضاحت

دې شعر نه به زیات خوند هغه ملګري اخستی شي چې یو خو د شطرنج په لوبه پوهه وي--او بل یې د عامر خان فلم --لګان-- کتلی وي-- ساده مفهوم خو یې دا دی چې د همت په مخکښې یو کار هم لوی یا ګران نه دی-- همت کوونکی که کمزوری هم وي خو لوی کارونه بیا هم تر سره کولی شي--- اوس د شیدا هنري نزاکت او مشاهدې ته ځیر شئ--پیاده هسې هم کمزوری او سور طاقتور وي-- خو دلته خبره د شطرنج د بساط شوې ده--- د شطرنج په میدان دوه قسمه ګیتی یا مهرې وي-- یو ته پیاده وایي دا په شمار اته ګیتی وي--او بل ته فرزین وایي---پیاده کمزورې ګیتی وي--مخالف لوبغاړی یې زر یوسي -- خو فرزین طاقتوره ګیتی وي چې وړل یې هم ګران وي او فرزین د خپلو پیاده ګیتو حفاظت هم کوي-- تر دې چې لوبه ګټونکې ګیتی هم دغه فرزین وي-- کله کله داسې وشي چې کومه پیاده ګیتی د خپل فرزین په مرسته او تحفظ د لوبې تر اخره ژوندۍ پاتې شي او ټوله لوبه دغه پیاده ګیتی وګټي-- ګویا پیاده ګیتی د کمزورې کیدلو باوجود همت نه بایللو نو پیاده اخر هم فرزین شوه او ټوله بازي یې وګټله-- ګویا په انساني ټولنه کښې هم ګټه د هغه چا --وي چې همت ناک وي--لویه حوصله او برداشت لري او د هر قسمه حالاتو د مقابلي توان لري اوس د عامر خان فلم لګان رایاد کړئ--- انګریزانو سره د غریبو هنديانو کسانانو د کرکټ میچ وي چې د حکومتی لګان معاف کول د دغه میچ ګټلو سره مشروط وي-- دغه میچ کښې ټولو نه تکره لوبغاړی عامر خان وي او ټولو نه کمزوری یو معذوره وي چې هلته یې نوم --کچره --وي---عامر خان ګویا د شطرنج فرزین وي چې د خپلو نورو لوبغاړو حوصله پورته کوي او کچره ګویا د

شطنرج پياده وي چې د ټولو نه کمزوری لوبغاړی وي خو همت نه بایلي-- او دغسې میچ په اخري بال د کچره په ذریعه وگتلی شي
اوس موازنه وکړئ د شطنرج د لوبې او لگان فلم-- او بیا د شیدا پیغام او شعري تکنیک ته هم غور وکړئ چې کمزورو خلقو ته د همت ورکولو د پاره یې کوم اسلوب خپل کړی دی-- گني خبره --هم هغه د خوشال بابا ده چې
که اسمان دی د زمري په خله کښې ورکړي
د زمري په خله کښې مه پرېږده همت

نن نه پنځه ویشته کاله مخکښې مې ارواښاد اجمل خټک سره یوه مرکه کړې وه چې نن یې د ---فیسبک ملگرو سره هم شریکول غواړم

اجمل خټک سره مرکه
مرکه کوونکی ---حنیف خلیل

اجمل خټک د پښتو با شعوره شاعر، زیرک محقق، سپیڅلی نقاد، سنجیده صحافی او پوهه سیاستدان دی. د اولسي ادبي جرگې د سیوري لاندې ئې د کا کاجی صنوبر حسین مومند، حمزه شینواری، او دوست محمد کامل په ادبي صحبت کښې ناسته کړې ده چې له دغو دریو شخصیتونو نه د ډېرڅه زده کولو پخپله هم معترف دی. هسې خو د دوی شخصیت کن اړخیز دی- څه ئې چې لیکلي دي ډیر معیاري ئې لیکلي دي خو بنیادي طور دوی د یو زیرک شاعر په حیث ډیره لویه نامه گتلي ده. گل پرهر، تکلونه او د غیرت چغه ئې د پښتو شعري مجموعې دي او جلا وطن کی شاعری یې د اردو شاعری مجموعه ده. په شاعری کښې ئې د پښتون اولس د درد د مظلوم مرسته او ظالم خلاف د احتجاج غږ په غورځنگونو دی. په بنیادي توگه یو حقیقت پسند او ترقي پسند شاعر دی. د ژوند نغمه ډیره په فني پیرایه کښې د وئیلو قدرت لري. د پښتو ډیر شاعران د دغه ترقي پسند فکر را وړاندې کولو کوشش کوي خو په دغه فکر راوړاندې کولو کښې ترې شاعري تبلیغ او پروپیگنده جوړه شي او جمالیاتي اقدار او فن ترې په خاي پاتې شي. اجمل صاحب د خپل حقیقت پسند فکر اظهار په انتهائی فنی او جمالیاتي پیرایه کښې کړی دی چې زما په خیال پښتو شاعری کښې په صحیح معنو کښې هم د ده امتیاز دی (خصوصاً د نظم په حواله)-- اجمل صاحب نن سبا ادب نه یو ډډې ته دی او د ځنو مصلحتونو په وجه د خپل فطري مزاج خلاف ئې ټوله توجه سیاست ته ورکړې ده.

پوښتنه

د ځنو خلقو دا خیال دی چې ستاسو سیاست، ستاسو ادبي سرگرمو ته زیان رسولی دی یا دا چې ستاسو سیاست د ادب په لاره کښې خنډ جوړ شوی دی، ستاسو دې رای سره څومره اتفاق شته؟

جواب:

زمونږ مجموعي سیاست د خپل تاریخ، ثقافت، ادب، ژبې او ملي حقیقي حق او ساتنې لپاره دی
زمونږ په مخالفت کښې چې څوک کوششونه کوي هغوی د ژوند په هر اړخ کښې زمونږ د ملي اهدافو خلاف په هره سطح تش د وروستو کولو نه بلکې زمونږ د ورکولو او هیرولو کوشش کوي. د دې مقابله که په سیاست ونه شي نو په حکومتي اقتصادي او ثقافتي سطح زمونږ کوششونه به

ځای نه نیسي - ځکه چې د ژوند په هر اړخ دغه مخالفین قابض دي-- مونږ په ذاتي ډلېز او جماعتي کوششونو ځان ستړی کړو خو چې څومره مو کوشش وکړو هغه هومره په میدان کېنې عملاً زموږ د ملي تشخص حق لا نتیجه نه ده بنودلې اوس ضرورت ددې خبرې دی چې د ژوند په نورو میدانونو کېنې اختلافاتو باندې تیزه کيږدو او به اتفاق سره د ملي تشخص ژبې، تاریخ، ثقافت، ادب، فن او روایاتو لپاره واقعي خدمت وکړو. د افغانستان د ګډ وې کیدو سره زموږ حالت کېنې هم فرق راغی نو دا مو نوره هم دغه خدمت کېنې بد قسمتی شوه زه به دا ووايم چې زموږ د ژوند ملي تشخص او د ژوند د هر اړخ بقا لپاره زموږ ژبه ثقافت او خپل حیثیت ضروري دی او ورسره په دې نتیجه هم رسو چې ددې علاج د دې د ساتنې او روزنې سره سره بنيادي ضرورت په هغه سیاسي قدرت قبضه یا حق اخستل دي کوم چې زموږ نقصان یا تباهی ته متوجه دی. په دې حقله مونږ په سیاسي سطح کوششونه وکړل خو مونږ کېنې کورنی نفاق هم زموږ مخالفینو پیدا کړو او زموږ غوندې نورو مظلومو قومونو چې د احساس او شعور په بنیاد د مشترک کوشش کومي ارادې لرلې په هغې هم تیره موده کېنې حملې وشوې دغسې مونږ د خپل مرام په لور بیا هم مخکېنې نه شو. بلکې نن چې څومره محروم او تباه یو او مستقبل او بقا ته مو خطر ده دومره هیچرې نه وه. د سیاسي جدوجهد په لړ کېنې ما تر خپله وسه د ملک نه بهر او دننه چې څه کولی شول هغه مې وکړل زه چې هر چرته وم هلته مې د ادب او ثقافت تجربې حاصلیدې د دغو تجربو په نتیجه کېنې په دې نتیجه ورسیدم چې که زموږ د ژوند او مستقبل لپاره دغه خدمت وشي نو په دې کېنې به نننۍ پاکستان او موجوده حالاتو کېنې مونږ له خپل مرام په لور کامیابی حاصلولو لپاره زموږ غوندې د نورو مظلومو قومونو سره قدم او اواز یو کول پکار دی-- نو اوس مو د محرومو قومونو د تحریک په نوم د پښتنو، بلوچو، سندھیانو سرانیکیانو او د پنجاب با شعوره او محکومو خلقو سره د قومونو د حقوقو لپاره یو تحریک جوړ کړی دی. دا مونږ د خپلې ملي تجربې، شعور، احساس او ملي اهدافو د حصول لپاره د شراکت لار غوره کړې ده کوشش مو دی چې نه خپل حق بل چاته پرېږدو او نه د بل چا حق وخورو د دې جدوجهد دمخکېنې تګ سره سره ماته دا احساس او افسوس دی د هغه میدان او ملګرو نه بیل شوم چې د هیچا نه کم نه بلکې زیات زموږ د ملي تشخص ژبې، ثقافت، تاریخ ادب فن او روایاتو لپاره لګیا دي په سختو او نازکو حالاتو کېنې هر ډول جدوجهد کوي او د حالاتو په سیلې کېنې دا د ملي مرام دیوه د فکر او قلم به زور بله ساتلې ده--زه دغه ملګرو سره د شریک جدوجهد په میدان کېنې هغه هومره برخه نه شم اخستی څومره چې حق دی. ولې ملي شعور وینه غیرت درد او خپل ژوند راته هر وخت دې طرفته د خدمت زورونه را کوي په دې حالاتو کېنې زما ضمیر ذهن او هڅې په دې اطمینان سستی نه کوي. چې د ملي--تشخص کامیابی او مستقبل لپاره دې زما هیڅ قسم قرباني پاتې رانه شي

ټس:

ستاسو په خیال ادب او سیاست یوځای تلې شي او که نه؟ ج
ادب او سیاست پکار ده چې یوځای روان شي او تلې شي خو زموږ پښتنه معاشره د خپلو ملي او تاریخي بنیادونو په ځای دبیروني او اخوا دیخوا اثراتو لاندې چې څنګه پکار وه په هغسې سوچه بنسټونو چا پرې نه بڼوه- حالات داسې جوړ شو چې دملی ژوند ټولو اړخونو او تقاضو باندې د یو مرکز نه او په یو رفتار عملي کیدو په ځای هر څه تس نس او ځان ځاني شوه-- ځکه چې دلته څنګه د ادب میدان کېنې کار کيږي ورسره د سیاست میدان کېنې هم جدوجهد روان دی او په ظاهره

بیل بیل ښکاری خو زما یقین دی چې لا تر اوسه دواړو کښې ژور احساس موجود دی او زموږ کوشش دی چې ادبي او ثقافتي خدمت او سیاست خپل لازمی فرض و ګڼو-- دواړو کښې تر نن ورځې ملي قوت متحرکه هم یو دی سره د دې چې په هر اړخ زموږ د مخالفت کوششونه کیږي او کامیابیدي نه شي زه به دا ووايم چې اوس خو خبره دې ته راغلي ده چې په تور سورنگ کښې سپینه رڼا ښکاری.

س :

ختک صاحب تاسو د سیاسي پلټ فارم نه په حکومتي سطح تر اوسه د پښتو ژبې ، ادب او ثقافت د روزنې او پالنې لپاره څومره عملی کوششونه کړي دي؟

ج

زموږ په صوبه کښې چې د نیپ او اسلامي جمعیت علماء (مفتی محمود صاحب) شریک صوبائي حکومت جوړ شو نو پښتنو لیکوالو او ادیبانو په یوه شریکه اجتماع کښې د حکومت نه د ژبې ادب د خدمت مطالبه وکړه دا د دې لیکوالو یو ډیر ګټه وړ قدم وو- موږ او زموږ حکومت هغه مطالبه وستایله او دلته مو د پښتو د ساتنې او پالنې لپاره یوه اداره جوړه کړه خو زموږ حکومت زر ختم شو او اداره هم و نه چلیده بیا حالات ډیر بدل شول اوس نوو حالاتو کښې په اسمبلو کښې موږ په دغه لړ کښې کوششونه کوو خو افسوس دا دی چې څومره پکار ده هغه هومره کامیابي را ته نه حاصلیږي. دې لړ کښې صرف مخالف مرکزي حکومت باندې الزامونه لګول کافي نه دی. ښه به دا وي چې که زموږ ملګري یا زه په دې لړ کښې څه خدمت کول غواړو نو باید چې خپله توجه زیاته دې طرفته وګرځوو. او بیا زموږ لیکوال هم باید چې زموږ توجه را ګرځولو لپاره ډیر څه وکړي.

س:

اجمل صاحب د پښتو ژبې او ادب د بقا دپاره چې د پښتنو لیکونکو یو مرکزی تنظیم د پښتانه لیکوال په شکل کښې موجود وو داسې حالاتو کښې ستاسو دملګري لیکوال د جوړولو څه ضرورت وو؟

ج:

زه چې کله کابل نه راغلم نو زما د ژوند د مطالعې او تجربې نچور دا وو چې بنيادي ضرورت او خدمت د ادب او ثقافت په میدان کې پکار دی ما د پښتنو ټولنو او شخصیتونو سره د رابطې کوشش و کړو خو زه ګڼم چې زما په سیاسي میدان کښې مصروفیت ما ته د کامیابیو موقع را نه کړه څه موده پس د ملګري لیکوالو تجویز پیش شو ما ورسره په دې بنیاد اتفاق وکړو چې د ادبي ټولنو او شخصیتونو په مشوره یو داسې ادبي تحریک جوړ کړو چې هغه زموږ دملی مستقبل د تقاضو مطابق خدمت وکړي او په دغه بنیاد زموږ پارټی د ملګري لیکوالو یو تنظیم جوړ کړو زما به کوشش وي چې دا په ملي سطح د ټولو پښتنو لیکوالو شریک شکل اختیار کړي.

---س

تاسو په ابتدا کښې د تحقیق او تنقید په میدان کښې هم کار کړی دی خو وروستو مو په دغه میدان کښې څه خاص اضافه و نه کړی شوه ددې څه وجه کیدی شي؟

ج:

زما ادبي سرگرميو نه باشعوره ليکوال ښه خبر دي او ډير ادبي ملگري مي اوس هم ژوندي دي خو زما د سياسي ژوند خصوصاً افغانستان ته د تگ نه پس داسي فضا جوړه شوه چې زه دلته په ادبي فضا کېنې ياد پاتي نه شوم او زما څه قلمي ادبي او ثقافتي هغه زيار او منډې چې مونږ کولي نه هغه چا يادي کړي نو ځکه زه اوس وایم چې ددې میدان نوو زلمو ته به دا نوی خبرې ښکاري-- په دې خوځه نه وایم خو دا يقين لرم چې فضا بدله شي هرڅه به مخې ته راشي دا هم وایم چې زه کابل ته نه وم تلې نو هيڅ ادبي او ثقافتي محفل داسې نه وو چې په هغې کېنې زما خدمت او رول زما د لیونټوب مطابق، روښانه وړاندې او موثر نه وو او غټه خبره زه دا گنم چې مونږ د ژبې ادب، ثقافت او ملي تشخص کوم رخ روان کړی وو هغه شان و نه ساتلی شو او په هر اړخ نوی دور غالب -- شونو ماته ځان ډير گرم ښکاري چې هغه قلم او میدان نه زه یو اړخ ته ولې شوم

س:

ستاسو پحقله د ځنو ناقدانو دا رائي ده چې د غیرت چغه» نه پس ستاسو د شاعرۍ معیار هغه پاتي نه شو کوم چې مخکېنې و --ستاسو څه خیال دے؟

ج:

د غیرت د چغې ماحول او زمونږ د جدوجهد لپاره زما د ژوند لارې هغه شان پاتي نه شوې او زه په عملي سياسي ژوند کېنې زیات ورننوتم نو که په زړه ذهن او وینه کېنې مي جذباتو احساساتو او شعور طوفانونه جوړول خو زه هغه شان لیکلو ته موقع او وخت نه شم پیدا کولی

--س

ترق پسند ادب لکه د اردو پښتو ته هغسې وده وړنه کړی شوه څومره چې توقع وه. ستاسو څه رائي ده؟

--ج

د ترقی پسند ادب په نوم چې کوم تحریک متحده هندوستان کېنې شروع شوی و هغه د هغه وخت یو ډیر بنيادي او حقيقي ضرورت وو د هندوستان د تقسیم نه پس مغربي پاکستان کېنې هغه تحریک هغه شان پاتي نه شو بلکې دلته سیاست به نشته حساب وو صرف پښتنو کېنې سیاست وو-- په دې ملک کېنې ژوند او سیاست څه عجیبه غوندې روان شو هرڅه د ملک د تاریخي جغرافیایي ثقافتي او روایتی تقاضو مطابق روان نه وو بلکې بلخوا روان شو چونکې دغه تحریک زیات اثرات د سیاست نه اخستي وو ځکه ترقی پسند تحریک هم ددغه مرض ښکار شو او د ترقی پسند تحریک په نوم لکه چې د دې تحریک بنیادونه ایښی شوی وو چې د ټولو قومونو، ژبو او ثقافتونو د خدمت لپاره ئې ملاتړلی وه د هغې په ځای ادب هم د حکمرانانو د مصلحتونو نه قربان شو چونکې پښتنو کېنې سیاسي شعور وو لکه یو وخت پښتو ته دغه تحریک خپل اثرات ننویستی وو ترقی پسند تحریک د ټولو ژبو او ثقافتونو سره سره د پښتو ژبې او ثقافت ته هم ددې د سوچه والي او اهمیت په وجه ډیره توجه ورکوله او بیا داسیمه خو د دغه تحریک لپاره دومره زرخیزه وه چې د فیض احمد فیض غوندې ترقی پسند لیکوال به هم ونیل چې زه پېښور ته راشم نو زما د شعر چینه تانده شی خو ولې وروستو بیا دغه شان حالت پاتي نه شو او ترقی پسند ادب هم د مخصوصو مصلحتونو د پاره د قربانی د ګډوري شان حلالیدل شروع شول

د مرکي نيټه-----19-1-99

رقاصي په مشټ خاک لکه گردباد کړي
که په زمکه يي مسرور صاحب سريره

وضاحت-----

رقاصي --- يعني رقص او اتڼ کبني د ډيري مستي نه چورلک وهلي شي.
مشټ خاک -- مطلب موټي خاورې يعني معمولي او حقير څيز .
گردباد-- ته مونږ د پير يانو ډولي وايو چې موټي خاورې د باد په وجه په زمکه په خپل ځای
چورلک خوري .

دشيدا دې شعر کبني په سرور او سرير هم غور پکار دی. سرور خوند لذت او مستي ده چې د
رقص او اتڼ په وخت محسوس کولی شي. او سرير تخت بادشاهت او اختيار ته وايي چې پخپله د
خوند لذت او مستي احساس ورکوي. په زمکه گرد هم چې چورلي گویا رقص کوي-- مستي کوي.
زمکه پخپله هم چورلي گویا رقص کوي -- مستي کوي-- د زمکې دغه چورلک سره زمانه حرکت
کوي شپې او ورځې اوړي راوړي چې صاحب سرير خلق يعني د اختيار او تخت خاوندان ورسره
شپه ورځ مست وي. دغه شان په ميخانه کبني د ميخوارو مستي او سرور هم د جام گردش او پخپله
د ميخوارو رقص سره تړلي وي.

--دري گردشونه څومره په مهارت ياد شوي دي
د زمکې چورلک او د اسمان گردش يعني زمانه تيريدل
د گرد گردش يعني گردباد يا د پيريانو ډولي
ميخانه کبني د جام گردش
او دغه درې واړه گردشونه د رقص يا اتڼ سره نسبت کبني ياد شوي دي او خپل مفهوم يي بنودلی
--دی

شيدا دغه پس منظر کبني د تخت او اختيار خاوندانو ته وايي چې دا د تخت او بادشاهت په نشه
کبني ته د مستي په کوم رقص او چکر کبني يي دا ډير معمولي حقير او عارضي سرور دی. دومره
معمولي لکه موټي خاورې ځکه چې گردباد څو هم په دې زمکه چورلي رقص کوي مستي کوي
سرور اخلي -- څو ورته پته نه وي چې دغه سرور د څو لمحو دی. دغسې په هم دې چکر وهونکي
زمکه د سرير يعني تخت د خاوندانو د بادشاهي سرور هم د څو لمحو دی. ځکه چې د زمکې چکر
يعني زمانه به يي دغه سرور ډير زر انجام ته ورسوي -- نو اسان مطلب دا شو چې د تخت خاوندان
په خپل اختيار مست دي او که نه لکه د گرد باد دغه عارضي مستي يي د څو لمحو او لکه د موټي
--خاورې معمولي څيز دی. څرگنده ده چې دغه رقص او مستي د څو لمحو ده
خبره اسانه ده خو د شيدا د بيان انداز بيا هم د غور وړ دی.

نورالامين يوسفزے صيب راته د پخوا راسي ډير گران دے-- د هغوئ د دروند او مينه ناک
شخصيت په وجه هم او د هغوئ د علم او حلم په وجه هم- د ټولو نه څرگنده حواله خو يي د افسانه
نگارۍ ده چې زه يي د تيرو ډيرشو کالو نه لوستونکي او ستاينوکي يم-- خو دې سري کبني نورې
ډيرې زړه راښکونکي ځانگړتياوې دي -- تحقيق تنقيد تبصره او تجزيه هم په داسې انداز کوي چې

په غیر معمولي ډول د خلقو توجو ځان ته راکاږي--په لیک کښې هم او په وینا کښې هم--تیره یوه میاشت کښې یې دوه داسې کتابونه په چاپ صورت کښې مخې ته راغلل چې دواړه ځانګړي دي--- پښتون دانش دویمه برخه او اقبال او افغان--- ما یې د پښتون دانش ورومبې برخه هم کتلي وه -- په دواړو برخو کښې یې د پښتني کلتور او فوک لور په اړه ډیرې نوې خبرې کړې دي - د خپلې پراخه مطالعې نه علاوه ډیره اوریجنل مشاهده یې هم وړاندې کړې ده-- اوس می د هغوی نوه کتاب اقبال او افغان وکتو--- په همدغه عنوان می د پروفیسر فتح محمد ملک اردو کتاب هم یو وخت کښې کتلی وو--- نورالامین صیب د دغه کتاب په موجودګۍ کښې هم نوې خبرې په ډیر زړه راښکونکي ډول کړې دي--- هر څو که دا سره راته دومره ګران دے چې د زړه نه ورته احترام لرم خو د فن او فکر په حقله یې بغیر د کومې مبالغې وایم چې نورالامین صیب زمونږ د عصر یو بې بدله لیکونکی او عالم فاضل شخصیت دے--الله پاک د کمال حافظه او فصیحه ژبه ورکړې ده-- چې یو وار په سټیج اودریږي نو په ګھنټو ګھنټو به د پوره حوالو سره خبرې کوي او څوک به سترتیا ته هم نه ورکوي--- زه خو یې د خپلې درنې پښتو د پاره نعمت او غنیمت ګڼم--- او تل به ورته زړه کښې احترام او درناوے لرم-- د الله کریم نه ورته روغ صورت او سوکاله ژوند غواړم-- پښتون دانش دواړه برخې او اقبال او افغان یې ضرور ولولئ چې دا یې تازه علمي هڅې دي---

نوت----

نن نه دیرش کاله مخکښې می قلندر مومند سره د هغوی د ژوند او ادبي خدماتو په اړه یوه مرکه کړې وه چې په هم هغه ورځو کښې په جرس مجله کښې چاپ شوې وه -- بیا زما د مرکو کتاب --مخ په مخ-- کښې چاپ شوه-- ښاغلي شپون مومند په خپل فیسبک وال دغه مرکه په قسطونو کښې خوره کړې ده چې دوه قسطونه یې ما وموندل او دلته یې خپلو ملګرو سره په نیمګړي شکل شریکوم---

د قلندر مومند سره مرکه

مرکه کونکے ډاکټر حنیف خلیل

د مرکې نیټه ۲۱ فروری کال ۱۹۹۴

حنیف خلیل؟

د محمدی صاحبزاده د شاعرۍ نه علاوه د هغوی په ادبي خدماتو هم خلق خاموش دے د دی څه وجه کیدے شی؟

قلندر --

ځکه چې د بدقسمتی سره ما دهغه دیوان چاپ کړے دے -

دوئ دا وانی چې که مثلاً په هغه څوک لیک کوی نویوه کرښه کښې خو به دا هم راځی چې دا کتاب قلندرمومند دریافت کړے دے

حنیف خلیل؟

د باره ګلی املا زمونږه املانی مسنلی حل کوی که نه؟

قلندر - بلکل نه -- مسنلی زیاتوی - دا املا چې چا جوړه کړی ده بغیر د تقویم صیب نه ټول جاهلان

دی جاهلان خو ځکه دی چې په ټواو معدوله باندی نه پوهیږی

حنیف خلیل؟

د پښتو اکيډمۍ نه تاسو څومره مطمئن یئ ؟

قلندر -

پښتو اکيډمۍ نه زما هيڅکله هم دا اُميد نه وو ، چي دا سردار رشيد مرحوم جوړه کړی وه هغه چي وفات شو نو ما ليکلی وو چي د هغه يوه کارنامه دا هم چي پښتو اکيډمي ئې جوړه کړی ده مونږه ته دا سياسي تحريک ښکاريډو ځکه چي په هغه وخت کښي په افغانستان کښي دا کار شروع وو چي د پښتو کتابونه ئې چاپ کول نو دوي هم خپل افضل کولو د پاره دا اداره جوړه کړه دوي له خداي پاک مولانا عبدالقادر ورکړي وو چي په حکومتی ادارو کښي معروف وگڼي نو ادبي لحاظ سره د هغه څه خاص **contribution** نه وو . يوځل ماته صاحبزاده اديس ونيلی وو يو ځل د سينډيکيټ يو ممبر اوونيل چي دا د پښتو اکيډمي به کار کوي خلغو ونيل چي بلکل - بيا ئ ونيل چي که مولانا عبدالقادر پکښي وي نو هغه خو د کار سره نه دے گپ شپ د پاره ډير ښه دے حنيف ؟

د پښتو غزل په عروج کښي د تصوف عموماً او د وحدت الوجود خصوصاً څومره لاس دے

قلندر ---

صرف پښتو غزل کښي نه بلکي هر غزل کښي داسي وي ځکه چي د غزل يو خصوصيت د دي ايم ده تصوف په هره ښه شاعري کښي ضروري څيز دے او دا د غزل نه علاوه په نظمونو کښي هم کيدے شي لکه محمسات وغيره حنيف ؟

قلندر صيب حمزه بابا دوه ورځي مخکښي مونږه نه جدا شو ستاسو په خيال هغوي په خپل تقريباً اووه اتيا کاله عمر کښي پښتو غزل ته څه ورکړل ؟
قلندر -

حمزه صيب پښتو غزل ته وسعت ورکړو ، د هغه هومره غزلونه چا نه دي ليکلي زما په خيال په مشرانو کښي د ټولو نه زيات غزلونه محمدی صاحبزاده ليکلي دي . د حمزه صيب سره يو ډير لوی ناچاپ مجموعه کلام وو ، دا اوس ئ چي څومره غزلي چاپ کړي دي د دي په څلور هومره ورسره نوري هم وي هغوي خپلي دغه غزلي کامل صيب مرحوم له انتخاب د پاره ورکړي وې-
چونکي هغوي سره وخت نه وو نو ځکه ماته راکړي د هغوي دا غزوني زما انتخاب دے بلکي داسي مي هم کړي دي چي په يو غزل کښي نه شعرونه نو دوه مي ترينه ويستي دي او اووه پاتي شوي دي حمزه صيب له دا په کار وو چي په خپل ژوند ئ دا وضاحت کړي وے حنيف ؟

آخون درويزه چي په مخزن کښي د بايزيد متعلق څه وائي دغه ټول رښتيا کيدے شي ؟
قلندر -

ټولي خبري بغير د پيغمبر نه د هيا رښتيا نه شي کيدے ، بد قسمتي سره تا به زما کتاب د خيرالبيان تنقيدي مطالعه - نه وي لوستي ، ما په هغي کښي ونيلی دي چي دي کښي ځني خبري داسي دي چي د اخون درويزه د شان سره نه ښائي

دويمه برخه

حنيف خليل--

د اولسي ادبي جرگې متعلق اکثره دا خبره کيږي چې پښتنو ادیبانو کښې تنقیدي شعور بيدار کړو،
ایا د دې جرگې نه وړاندې پښتنو کښې تنقیدي شعور نه وو؟
قلندر--

زما خیال دا دے چې په داسې صورت کښې نه وو - زمونږه څه خاص رساله هم نه وه نو تنقید به
مو په څه کښې کولو ځنې خلق خفه شوی هم وو لکه زه چې اوس په مرکه کښې وایم چې څوک
زمونږ د تنقیدي انداز نه خبر نه وی هغوی دی فی الحال څه نه راوړی--
کاکاجی اوږوره؟ یو ځل ما په رحمان بابا تنقید اوکړو نو کاکا جی دا خبره په زړه کښې ساتلې وه
چې په یوه بله موقع وائی چې دے خو زما په رحمان تنقید کوی. ما ورته ونیل کاکاجی. دا رحمان
بابا ستا څنگه شو، کلے خو ورسره زما نزدې دے زما پتی او د هغه خپلو کښې یو ځای دی نو
رحمان بابا زما شو که ستا شو،
حنیف؟

تاسو د ساهو لیکونکو مرکې ته دومره وخت ورکړے دے ستاسو په دې مرکه باندې د اولسي ادبي
جرگې تنده ماتيږي که نه؟
قلندر

زما خیال دے چې مرکه په ډیرو لحاظونو د اولسي ادبي جرگې نه ډیره وړاندې ده. رومبی خبره
خو دا ده چې ما بل چا ته لانه دی ونیلی چې په اولسي ادبي جرگه یو ډیر منظم کوشش دا کیدو چې
د دی جرگې آئین دې جوړ نه کړے شي
چې ما به ونیل د دی جرگې دې یو داسې آئین وی چې د هغې ماتحت انتخابات وشي نو کاکاجی کامل
صیب حمزه صیب دری واورو مرحومینو به ونیل نه. بلکې کله کله به ما نه خفه هم شو چې ته ولې
هر وخت د آئین خبره کوي

د مرکې برتری خو دا ده چې آئین لری - دویمه خبره دا ده چې هغه وخت کښې زه د شلو کالو وم
اوس زه د شپیتو کالو یم نو دی څلویښتو کالو کښې ما هیڅ ترقی نه ده کړی، هغه وخت کښې چې
ما کوم تنقید کولو هغی نه اوس ښه تنقید کوم دویم دا چې اوس ما سره کوم ملگری دی چې په
اولسي ادبي جرگه کښې نه وو او دوئ سره د خپل علمه راغلی وی، سره د خپلې تنقیدي سرمائی
راغلی دی نو خامخه به ښه تنقید کيږي
حنیف؟

تاسو د آئین خبره وکړه نو دا آئین د حکومت د ویرې خو به پاتي نه وو؟
قلندر -

د حکومت نه یو هم نه ویریدو خو د دی نه ویریدل چې خپلو کښې به وران شی ځکه چې د جرگې
په ممبرانو کښې د جماعت اسلامی کیمونسټ پارټی او د خدائی خدمت گار ټولو خلق شامل وو - د
ممبرانو دا خیال وو چې دے قلندر مومند کوم آئین جوړوی نو خامخه به ځنو کسانو ته قابل قبول نه
وی
حنیف؟

د ټول پارسنگ نه تاسو څومره مطمئن یی؟
قلندر -

زه تری بلکل مطمئن نه یم ځکه چې دا کتاب هغه پخپله لیکلے نه دے -
حنیف؟

دا خو جدا بحث دے چې کتاب چا ليکله دے خو اوس چې کتاب په کوم شکل کښې دے هغه څنگه دے ؟
قلندر -

گوره کتاب يې محض د دې د پاره ليکله دے چې زما کردارکشی اوشی د دې د پاره يې نه دے ليکله چې زما د تنقيدونو جواب دې وکړی -
گوره زه يې درته يو ثبوت ښایم - کوم ټکی چې د خانه جوړ شوی دی په هغې کښې رومښې ټکې هيواد دے ، هيواد باندی ده بحث کړے دے خو يو څو شعرونه يې پيش کړی دی او ما چې په نثر کښې دومره اوږد بحث کړے دے هغه يې په ځای پرېښې دے که يوه صفحه وے نو سرے غلطيدے شی ، په هغې خو ما ډير اوږد بحث کړے دے
حنيف ؟

لکه تاسو وائی چې د کوم څيز جواب نه شو کيدے هغه به پرېښې دے
قلندر - بلکل
حنيف ؟

هغوی چې کوم څلور بابونه پرېښي دی هغه خو جدا خبره ده ؟
قلندر -

هغه پريږده په دی موجوده کتاب کښې يې دا کار کړے دے
حنيف ؟

تاسو په کوم بنياد دا وئيلے شی چې دا کتاب يواځې هميش صيب نه دے ليکله ؟
قلندر -

هغه ځکه چې يوه صفحه وگوري نو ډيره ترڅه ژبه وی او ماته به ئ کنځل ليکلی وی او بله صفحه چې وگوري نو شريفانه لهجه وی يو هغه سرے دے چې ماسره نفرت لری او دويم هغه سرے دے چې صرف خپل **veiw point** څرگندوی خو ماته خرابه لهجه کښې څه نه ليکی بله خبره داده چې په دې کتاب کښې د عربی کار شوے دے اوس هميش صيب په عربی څه پوهيږی دې کښې فارسي شته نو هميش صيب په فارسي څه پوهيږی - خاص طور عربی او فارسي کړی دی کيدے شی چې زه غلط یم
حنيف ؟

ځنئی ادیبان دا دعوه لری چې کامل صيب مرحوم هغه ته په يوه مرکه کښې وئیلی وو چې پټه خزانه جعلی کتاب نه شی کيدے ستاسو څه خيال دے ؟
قلندر -

ما خو په دې موضوع ډير غټ مضمون ليکله دے - مرکه کښې مې تنقيد ته هم پيش کړے وو.ته جوړی په هغه ورځ نه وی راغلے ته داسې کار وکړه چې د مانه هغه روداد يا مقاله واخله هغه مقاله کامل مرحوم او پټه خزانه چاپ شوی هم ده - کامل صيب خو ابتدا کړی وه چې د رحمان بابا د وفات تاريخ ۱۱۱۸ هجري ځکه غلط دے چې هغه د شاه عالم ذکر کوی نو معلوميږی چې هغه مر دے او هغه په ۱۱۱۹ کښې ژوند کولو - د هغې نه پس د گل خان او جمال د واقعي ذکر په تاريخ مرصع کښې ۱۱۲۳ هجري راغلے دے نو د پټی خزاني د غلطو نه به دوئ څنگه انکار کوی ځکه چې ټول دلائل د هغوی برخلاف ځی

د رحمان بابا د وفات تاريخ باندې زما اعتراض دادې چې په ۱۱۱۹ کښې ميرويس نيکه واقعہ په پټه خزانه کښې بيان شوی ده چې هغوی وائی چې رحمان بابا قدس سره رحمان بابا د پاره د دی لفظ مطلب دادې چې د هغه گور دی مقدس شی مطلب دا شو چې د هغه گور موجود وو یعنی هغه وفات شوی وو

حنيف ؟

ستاسو متعلق دا خبره کيږي چې تاسو افغانانو ليکونکو سره کينه لرئ دا خبره په کوم بنياد کيږي ؟
قلندر -

دا خبره صرف [بريالی] کړی ده هغه وائی چونکی زه احمدي یم او د افغانستان حکومت احمديان سنگسار کړی وو نو اوس زه ترې هغه بدل اخلم - زه خو پيداشي احمدي یم او بله دا چې زما په افغانستان کښې ملگرو سره دوستی وي او اوس هم شته د افغانستان نه راغلی یو ليکونکې [د افغانستان خلق ليکونکې ته ليکوال وائی خو زه ليکوال لفظ غلط ښم هم دا نه شی ثابتولې چې ما ورسره جنګ کړی وی یا مې د ښه اخلاقو مظاهره نه وی کړې خدای دې نه کړی چې زه هغو سپک وکنیم

نوره به انشاءالله بيا کخير وي--شپون مومند

خو نوره برخه په کمپوز شکل په فيسبک په لاس رانغله--دغه ټوله مرکه به کمپوزوم--
انشالله--حنيف خليل--

راست بازان کوي گريز له کج طبعانو
د کمان له شسته غشې په فرار دے
وضاحت---

د شيدا د يو اسان خو ډير معنا خيز شعر نه به خوند واخلو--

راست بازان----- یعنی رښتوني خلق-- په نيغه لاره-صادقان-سوچه او ساهو خلق--
کج طبعان----- کج کوږ ته وايي او طبعان یعنی طبيعت لرونکي-دغسې کج طبعان هغه خلق وي چې طبيعت کښې يې کج وي-- کج فطرته-- کاږه-- بد خويه چې هيڅ قسمه خبره پرې اثر نه کوي او په خپل کوږ فطرت روان وي--

اوس شيدا وايي چې راست بازان خلق- صفا سوچه او ايغ نيغ صادقان خلق- د کج فطرته خلقو نه ځان ساتي--گريز ترې کوي-- په ډډه ترې اوسي بلکې لرې ترې تښتي- فرار ترې کوي- دغه مفهوم بيانولو د پاره د شيدا مشاهدې- استعارو او فني تکنیک ته غور وکړئ-- کمان ليندې ته وايي چې غشې پرې لرې ویشتلې شي--او شست د کمان هغه حلقې يا پټارې ته وييلې شي چې د غشي ویشتلو په وخت پکښې د غشي يو سر ايښودلې شي او غشې بلکل نيغ وي یعنی راست باز وي-- دغسې په کمان غور وکړئ چې راتاو شان کوږ وي-- یعنی کج فطرته او کوږ طبيعته وي-- او د غشي ویشتلو په وخت خو کمان نور هم راکوږ شي تر دې چې دواړه سرونه يې يو بل ته نژدې شي-- اوس چې کمان کښې څومره کجی یعنی کوږوالې راځي نو غشې ترې هغه هومره په تيزی زغلي او فرار کوي-- یعنی غشې گريز کوي--ځان ترې په ډډه ساتي-- کمان سره نه پاتې کيږي-- دا ولې-- دا ځکه چې غشې نيغ دے نو راست باز دے او کمان چې کوږ دے نو کج فطرته دے-- نو بس راست بازان خو بيا کج فطرتو نه گريز کوي لرې ترې تښتي-- انساني ټولنه کښې هم داسې

مذهب یو منونکی هم موجود وي چې کله کله د هغه په لفظونو او اظهار کبني ځان ښکاره کوي---
لکه چې د -- الستو بربکم--- غږ یې روح کبني ازانگي کوي--

هسي مي په زړه کبني کله کله یوه ارزو راپورته شي چې کاش دا کاظم خان شیدا خو زمونږ په
عصر کبني ژوندۍ وۍ او ما ورته د هغه د شعرونو دغه خپلي شرحي او تشریحات اورولۍ
وۍ--- هغه نه مي پکبني اصلاح هم اخستۍ وۍ او د هغه رای مي هم پوښتلۍ وۍ چې هغه به
څه ویل--- بس روح یې ښاد اوسه--- که جنت کبني مو یو ځای کیدل نصیب کبني وو--- ضرور به
ترې پوښتنه کوم او تازه غزلې به ترې هم اورم---

هسي زیب کا په بیاض د رحمان شعر
لکه زلفي د خوبانو په رخسار
هسي خو خلقو رحمان بابا نه هغه صوفي شاعر جوړ کړی دی چې بیخي یو مجذوب او دنیا نه غافل
سړی یې ښایي او د حسن و جمال تصور ته یې غور نه کوي --د رحمان بابا یو نیم اسان شعر هم
عجیبه خوند لري چې یو زړه راښکونکی تصویر او تخیل پکبني ښکاري یا د شعري محاکات ښکلي
نمونه ورته ویلی شو-- لکه دغه شعر ته یې فکر وکړئ- هسي زیب کا-- نه مراد دی --داسي
ښایسته ښکاري--- اصل نکته پکبني داده چې په عربي کبني چې تور رنگ ته اسود وایي نو دغسي
سپین رنگ ته ---ابیض--وایي او د دغه ابیض په مناسبت سپین کاغذ ته --بیاض--وایي---نو د محبوب
سپین مخ د سپین کاغذ سره تشبیه کوي --او د دغه ابیض په مناسبت په سپین کاغذ لیکلي مصرعي
چې په توره سیاھی لیکلي شي نو د محبوب توري زلفي ورسره مشابه کوي-- د شعر مصرعي په
توره سیاھی لیکلو نه علاوه لکه د تورو زلفو اوږدې غزیدلي هم وي او لکه د شعر د فکري
باریکۍ نړۍ او باریکۍ هم وي-اوس په سپین کاغذ د رحمان بابا د شعر په توره سیاھی لیکلو
مصرعو ته---او د محبوب په سپین مخ تورو غوړیدلو زلفو ته غور وکړئ او تصویر په تصور کبني
راولئ نو رحمان بابا ته به ضرور تحسین وړاندې کوئ---مست او د جمال نماینده رحمان ته
درناوی-- روح یې شاد--

څو رشته وینم په دوک د چرخ له جوړه
چې په شان د گهر در د گنبد باز کړم

وضاحت----

دا شعر په رښتیا هم گران دی بار بار غور غواړي --خو چې د شعر غوتي پرانستی شي نو د شیدا
تکنیک ته سړی گوته په خله پاتې شي- ورومبی د ټکو په معنو غور وکړئ-
رشته --- یعنی تار-

دوک--- هغه لرگی چې تار ترې تاوولی شي-

چرخ ---څرخي ته هم وایی چې تار پرې جوړولی شي او اسمان ته هم وایی،څرخه هم تاویری او
چکر وهي او د اسمان گردش یعنی د زماني د چکر په وجه اسمان ته هم چرخ وایی-
گهر--- یعنی گهر یا ملغره-
گنبد--- یعنی د اسمان بره سر-

باز -- يعني واز مطلب بيرته كول يا پرانستل.

در ---- يعني ور يا دروازه.

جور --- يعني جور و ستم ظلم زياتی.

اوس راځو د شعر مفهوم ته څرخه چې تاويزی نو دغه چکر سره تار جوړيزي او د يو لرگي نه تاويزي گويا په دغه لرگي ظلم او جور و ستم کيږي چې لرگي په دغه تار تيزندی کولی شي. اسمان هم چې گردش کښي وي يعني زمانه هم خپل چکر کښي وي نو گويا اسمان هم خپل گردش او چکر سره په مظلومانو ظلم او جوړو ستم کوي. گويا اسمان د مقدر په شکل ملگرتيا نه کوي -- خو کله چې مظلوم د بي انتها جور و ستم زغملو نه پس اسمان يعني خالق ته د خپل درد او اه د پاره خله پرانيزي نو د اسمان گنبد هم ورته واز شي -- گويا د مظلوم فرياد د اسمان دروازه پرانستی شي --- د اسمان زړه کښي هم لاره اوشي او د مظلوم د زړه اه نيغ خالق ته ورسې. شيدا دغه مظلوم زړه د سپی او کنجکي سره تشبيه کوي او دغه زړه کښي پروت اه د ملغري سره څنگه چې کنجکه يا صدف اسمان ته خله وازه کړی نو اسمان پرې ور حميرې او څاڅکی يی خله کي ور گوزار کړی چې ملغره ترې جوړه شي --- گويا د صدف فرياد د اسمان گنبد کښي لاره پيدا کړی. دغه پس منظر کښي شيدا وایی چې تر څو په لرگي د څرخي د چکر په وجه د تار د تيزندی جور او په ما د اسمان د گردش يعني زمانې د چکر جور و ستم جاري وي نو اخر به خبره دې ته رسي چې بيا به لکه د صدف خله فرياد ته پرانيزم او بيا به ضرور د اسمان گنبد هم په خپل فرياد وازوم. دې ته هم غور وکړئ چې د تار او ملغري هم خپلو کښي دا نسبت دی چې د ملغرو اميل هم د تار نه جوړولی شي. په دغو نسبتونو يی نور هم بحث کیدی شي خو دغه لږه فنی تنده يی لوستونکو ته پريږدم او د شيدا په پوهه او فن افرين وایم.

ستا محل خو مي په خپلو اوږو جوړ کړو

که پخپله زه خليل خانه بدوش یم

نن د مزدورانو نړيواله ورځ نمانځلې شي -- ماته په ټولو انسانانو کښي مزدوران او خواري کښ د ټولو نه عظيمه طبقه ښکاري --- که مزدور نه و نو نړی کښي به نه دغه ښکلا وه او نه تهذيب او ترقي -- په دې ورځ زه د خپلي ماضي په دريچو کښي په زيات شدت سره غورم ځکه چې زه هم يو مزدور وم او د مزدور پلار بچې یم --- خپلو اوقاتو نه چرې نه اوځم او خپل مزدورانه حيثيت چرې نه شم هيرولې --- نن که زه په اسلام اباد کښي د ملک د ټولو نه اوچتي قايد اعظم يونيورسټي کښي د پروفيسر او د يوې څانگې د سربراه په توگه خپله وظيفه تر سره کوم نو يو وخت کښي په شل روپۍ ورځ ديارې مار مزدور هم وم --- دومره سختي ورځې مي ليدلې دي چې د غربت په وجه به مو په خشکه روتي او بغير پيو چاي سره ناشته کوله --- پلار مي چې بټی کښي خښتې اچولې نو ما به ورسره ږلولې جوړولې -- چې کله يې د خاورو خټو کچه ديوالونه وهل نو ما به خټه ورکوله -- چې کله يې ټانگه چلوله نو ما به دمه ورکوله -- چې کله يې کلي کښي اتی شروع کړه نو زه هم اتيوال شوم -- چې په درې مياشتو چټيانو کښي خپله ديارې مي شروع کړه نو سحر وختي به د مزدورانو قطار کښي د سپين جمات چوک کښي ناست وم چې چرته مو تر والا به زمونږ خوا کښي ودرېدو نو ورمنډه به مو کړه چې گوره که ځان سره مو ديارۍ له بوځي --- څه وخت مي د چتونو شيترنک والا سره ديارۍ وکړې --- يو وخت کښي ما او زما کليوال شاعر ملگري مصطفى

سالک په شریکه د بورډ دفتر مخی ته اخبارونه خرڅول شروع کړل خو کامیاب نه شو. کالجیت سکول او اسلامیہ کالج کښې به راته فیس معاف وو او د ماښام به مې ماشومانو ته په سل روپۍ میاشت ټیویشن کولو. په ټول ژوند کښې مو نه څوک د سفارش وو او نه مو د رشوتونو وس وو. زما په کورنۍ کښې د تعلیمي لارښودنې هم څوک نه وو. زه د خپلې کورنۍ ورومبه تعلیم یافته فرد وم او بیا زما کشر ورور یوسف چې نن انجینیر ډاکټر یوسف خلیل دے او د یو ساینسدان په حیث یې ساینسي تحقیق په یورپ امریکه چین او نوره مغربي نړۍ کښې خور دے. نو زه به خپله ماضي څنگه هیږه کړم. که د کوم نفسیاتي مرض ښکار وے او د افسرانو اداکاری مې کولے نو دغه مصنوعي ژوند کښې به څومره په عذاب وم. خپل خان او ضمیر نه به مې خپل حیثیت څنگه پټولو. نو ښه نه ده چې فطري ژوند تیر کړم او په خپل محنت او مزدورۍ فخر وکړم. خپل خان ته زه دغه ایینه په یو بل شکل هم ږدم. اوس هم کله کله هم هغه سپین جملات چوک ته لار شم. یو شیبه مزدورانو سره په زمکه پرلت ووهم. هسې گپ شپ ورسره شروع کړم او په دغه بهانه د خپلې ماضي ایینه کښې گورم. د کوم مزدور په څېره کښې راته د خپل پلار تصویر ښکاري او کوم کښې خپل عکس وینم. بس ما ته په دې کښې سکون دے چې زما مزدورانه احساس دې تل ما سره وي. ځکه چې زه نن هم مزدور یم خو په جدا انداز او اسوده حال کښې.

کنځل

مونږ کنځلو ته یواځې د غیر سنجیده زاویې نه گورو. زما خیال دے چې دې اړخ ته سنجیده توجو هم کیدے شي. دريو غټو زایو نه د کنځلو تحقیقي جاج اخستلے کیدے شي. نفسیاتي. کلتوري. او ادبي. دغو دریو زایو نه علاوه هم تاریخي تناظر. تعلیمي پس منظر او معاشي صورت حال. درې نورې زاویې دي چې د کنځلو سره څه نا څه تړون لري. که داسې یوه څیرنه یا زیاتي څیرنې اوشي چې په مغربي نړۍ کښې د کنځلو شرح څومره ده او مشرقي نړۍ سره یې موازنه وشي. او وجوهات یې وښودلے شي. بیا په مشرقي نړۍ کښې هم مختلفو تهذیبونو کښې د کنځلو جرړې تاریخي پس منظر او محرکات ولټولے شي او خپلو کښې یې موازنه هم وشي. او بیا پښتو کښې د کنځلو په دغو ټولو زایو څیرنه اوشي چې ما ورته اشارې وکړې نو زما خیال دے چې په ځانگړي ډول به هغه. نفسیاتي. کلتوري. او ادبي اړخونه جوتول ډیرې گټورې نتیجې رامنځ ته کړي. کمزوري ولې کنځل زیات کوي. د ماشومانو. ځوانانو. او بوداگانو کنځلو کښې څه فرق وي او ولې وي. د ښځینه له خوا کنځل څنگه وي او د ښځینه نه نارینه ولې کنځل زیات کوي. دغه ټولې زاویې نفسیاتي دي. نارینه چې کنځل کوي نو ښځه ولې تارگټ کوي. طلاقه شوې ښځه وي او. طلاق. سړي د پاره کنځل شي. په شهري او کلیوالو سیمو کښې د کنځلو نوعیت کښې فرق هم وي او تناسب یې هم کلیوالو او قبایلي سیمو کښې زیات وي چې دا ولې. د نورو ټولنو په مقابله کښې پښتنو کښې د کنځلو تناسب زیات ښکاري چې دا ولې. او داسې نورې نکټې هم شته. دغه یې کلتوري اړخ دے چې د انتهرپالوجي موضوع هم ده او فوک لور سره هم اړه لري.

د ڪنڌو ڙبه او الفاظ ڇه وي--- په ڪنڌو ڪبني منظوم هم شته او منثور هم--- تر دي چي ماشومان هم ڇني ڪنڌل په شاعري ڪبني کوي--- د ڪنڌو په لفظونو ڪبني پوره معنوي نظام هم موجود وي او نومعني مفاهيم هم--- او داسي نوري نڪتي هم شته--- دغه يي ڙبنيز او ادبي اړخ دے--- او مونڊ ته دا هم پته ده چي کومه ٽولنه په معاشي توڳه وړاندي وي يا يي تعليمي شرحه بره وي نو هلته هم د ڪنڌو شرحه ڪمه وي--- گويا معاشيات او تعليم هم د ڪنڌو د موضوع سره د بحث موضوع جوڙيدے شي--- خڪه زه وایم چي په ڪنڌو تڪلونه خو ڊير ليکله ڪيدے شي خو سنجيده څيرنه پري هم پکار ده چي زمونڊ پښتنه ٽولنه ڪبني ورته شايد په ٻنه نظر ونه کٽلے شي -- خو په خصوصي حواله د نفسيات---سماجيات---عمرانيات--- ڪلتور او فوک لور---تاريخ او ادب سره تڙلي ڊير موضوعات د ڪنڌو---په اڙه څيرني رامخي ته کولے شي---

زه د خپل فلاخن سنگ په ڊير هراس ڪرم

چي پيالو مي لکه چرخ مينايي شوه

فلاخن--- مچو غنه---چي کانے پڪبني لري ويشتلے شي

سنگ---کانے

هراس--- خوف- وييره

چرخ--- اسمان--- د استعاري په توڳه مقدر

مينايي پيالو--- د شرابو پيالو---

نوت---

پرون ملگرو د شيدا دا شعر تشريح د پاره وړاندي ڪرے وو--- گران ڊاڪٽر جهان عالم يي تشريح

ڪري هم ده--- زه ورته نن سم شوم---

وضاحت---

شيدا وايي چي اسمان يعني مقدر ته هڏو زما فرياد رسي نه--- دا ځل مي خپل فرياد نه کانے جوڙ

ڪرو چي مچو غنه ڪبني يي واچوم او مچو غني له ٻنه تيز تاو او چڪر ورڪرم چي فرياد مي تر

اسمانه وڙسي---دغه عمل نه مخڪبني مي مينايي پيالو هم راواخته يعني د روحانيت شراب مي هم

هم وڇڻل--- خو مينايي پيالو هم راته لکه د چرخ جوڙه شوه يعني پيالو مي هم لکه د اسمان شوه

او په ما يي زما د يو ڪاني په بدل ڪبني په زرگونو ڪانو راوڙولو ته نيت وڪرو ---گويا مقدر راته بيا

نيت خراب ڪرو --نو بس زه په مچو غنه ڪبني خپل دغه د فرياد ڪاني ايڻودلو په هراس ڪرم يعني د

وييري سره يي مخ ڪرم---

اوس غور وڪري---مچو غنه ڪبني چي کانے ويشتلے شي نو په لاس ڪبني مچو غني له تاو او چڪر

ورکولے شي--- گويا مچو غنه په گردش ڪبني شي---بل خوا په ميڪده ڪبني مينايي پيالو هم گردش

ڪبني وي چي ساقي يي په خپل وار ميخوارو ته رسوي---او بيا دا هم وگوري چي اسمان هم په

گردش ڪبني وي يعني وخت روان وي او اسمان خپل گردش سره ڊير خلق له خان سره اوڙي يعني

هر چا ته خپل مقدر رسي---دري گردشونه--- د مچو غني--- مينايي پيالي---او اسمان گردش---

اوس يو بلي زاويي ته فکر وڪري--- د مچو غني پتاره چي کانے پڪبني ايڻودلے شي--- د

پيالي---او د اسمان --دري وارو شڪل هم يو رنگ راڳول او لڙ شان ژور وي---يو بل اړخ ته يي

غور وڪري چي د مچو غني پتاره ڪبني خو يو کانے ايڻودلے شي خو د اسمان پتاره ڪبني خو په

زرگونو ڪاني دي د ستورو په شڪل چي اسمان پري خلق اولي--- يو بل رخ يي وگوري چي اسمان

خو د مقدر استعاره ده خو ستورو کښې د قسمت ستوري هم وي چې نسبت يې بيا مقدر سره دے--
 نو بس شيدا هم چې مينايي پيالې څښې نو د پيالې دغه گردش ورته سم لکه د اسمان گردش جوړ
 شي--- او اسمان خو د مقدر په شکل د مینو یاري نه کوي--ځکه شيدا چې خپل فلاخن يعنې
 مچوڅه کښې کانه ايردي نو ورسره په هراس شي چې زما د يو کاني په جواب کښې راباندې
 اسمان په زرگونو کاني وروي--- ځکه چې د اسمان پتاره خو هم خالي نه ده--دا چې په زرگونو
 ستوري يې د کانو په مثال دي--- بس شيدا يو وار بيا مقدر نه شکست وځوري--- او خپل فلاخن
 کښې د کاني ویشتل يې همدغه خوف و هراس سره مخ ساتي---

بار محیط د ریزه سنگ په سر وانه خست

له سخت رویه سره وایه انسان څه کا

بار ---وزن یا بوج-

محیط--- یعنی احاطه کوونکی مطلب لوی سمندر-

ریزه سنگ ---یعنی ذره کانه-

وضاحت---

دا ټول توری فارسی دی- د شیدا شعر ته د دغو تورو معنوي تناظر کښې غور وکړئ -وايي چې د
 سمندر سینه ډیره لویه وی هر څه زغملې شی او کانه که یوه ذره هم وي خو سخت وی ځکه د
 سمندر تل کښې وي--- د سمندر سر ته نه شی راتلے-- یعنی سمندر د خپلې لویې سینې لرلو
 باوجود یو ذره د کاني بوج په خپل سر نه اخلي--- نو کوم انسان چې لکه د کاني سخت رویه وي
 --رو-- په فارسی کښې مخ ته وایي-مطلب د مخ نه یې سختي او نحوست څرگندېږي --یعنی په
 کامله توګه بد اخلاقه وي بد تمیزه وي--بد تهذیبه وي--لچک او نرمي پکښې نه وي---خپله کوي او
 د بل نه اوري-- خپله ورته درنه ښکاري او د بل نه--- سخت دریزه وي -- په خپل د جهل او سخت
 رویې بوج باندې ولاړ پاتې کیږي او د نورو د سمندر غوندې لوی زړه او پراخ نظر نه ویني--- نو
 د هغه د بد اخلاقي بوج به اخر څوک په سر واخلي او څنګه به یې په سر واخلي-- داسې سخت
 رویه سره به وایه انسان څه کا.

دې شعر کښې د شیدا کمال خو هم د کتو دے خو ورسره دا هم چې د شیدا په عصر کښې هم دغسې
 سخت رویه او سخت دریزه بد اخلاقه خلق وو---

کتاب---قانون او قاعده--

نن د کتاب نړیواله ورځ ده نو ملګرو سره د کتاب په اړه څو خبرې شریکول غواړم- د کتاب د پاره
 دوه توري په ټوله نړۍ کښې زیات مستعمل دي---په مغربي نړۍ کښې book او په مشرقي نړۍ
 کښې --کتاب---ورومبې د انگریزی تورے دے او دویم د عربی-- د انگریزی book د پاره ګڼ
 شمیر مخففات ښودلے شي چې د کتاب معنا او مفهوم ترې څرګند شي- لکه b o o k

bio optical organized knowledge

bundle of outstanding knowledge

big ocean of knowledge

bolit on organized knowledge

bank of oppurtunistic knowledge binary on off keying

د دغو شپږو مخففاتو خپلې معنې دي چې د کتاب مفهوم څرگندوي -- لکه د ورومې مخفف تر مخه-- ساینسي او تکنیکي منظمه پوهه--- د دویم تر مخه---د عالي پوهې مجموعه--- د دریم تر مخه-- د پوهې لوی سمندر--- دڅلورم تر مخه---په منظمه پوهه کېنې د گولۍ په شان تيزي---د پنځم تر مخه-- د موقعي مناسبت سره د پوهې خانه يا بېنک-- او د شپږم تر مخه--- د دوو متضاد نظریو د تړلو او پرانستلو چاڼي---

دغه ټول وضاحتونه خپل خپل مفهوم لري خو دا وروستو جوړ شوي تعبیرونه دي چې مختلفو دانشورو جوړ کړي دي او یوه ستونزه دا هم پېښوي چې د انگرزی **book**-- د جرمن ژبې نه انگریزی ته راغلې دے او هلته **buch** دے چې صرف د **b** په مناسبت **bibliography** یعني کتابیات ته ویلې شي -- نو ځکه د انگریزی ټولې معنې وروستو او د خانه جوړې شوې ښکاري-- البته د کتاب مشرقي مفهوم ته چې راشو نو خبره معنوي لحاظ سره زیاته مناسبه ښکاري--- کتاب د عربی تورے دے خو په نورو مشرقي ژبو کېنې هم مستعمل دے--- په عربی کېنې یې مفهوم د کتابت یعني لیکلو سره تړلې بیانېږي--مطلب کتابت شوه او لیکلے دستاويز--- خو دا باید نظر کېنې وساتو چې دا په عربی کېنې ورومې او لغوي معنا ده--- اصلي او اصطلاحی معنا یې ده--- قانون-- روش ضابطه--طریقه--- چې د قران ځنو ایتونو نه یې دغه اصلي مفهوم څرگندیږي --- چرته چې ویلې شي-- کتب علیکم الصیام--- یا --کتب علیکم الصلواہ--- نو دغلته مفهوم د کتابت یا لیکلو نه وي--- بلکې دا وي چې تاسو د پاره صیام یا صلواہ یعني روژه یا مونځ د یو قانون -- روش-- ضابطې--په حیث لازم کړے شو--- نو ځکه د ذالک الکتاب--- مفهوم کېنې هم د لیک او کتابت نه علاوه دغه مفهوم پروت دے چې ---دې کتاب یعني دې قانون قاعدې روش او اصول کېنې هیڅ شک نشته--- خدای دې وکړي چې مونږ د کتاب تش لیکلي عبارت او تلاوت پورې محدود نه شو بلکې د یو قانون او ضابطې په توگه یې په خپل ژوند عملي اطلاق وکړو--- او دا به هله کیږي چې د کتاب په لیکلي عبارت پوهه هم شو--- ورسره زما د ذاتي کتابتون دغه عکس هم وکړئ--- ژوند کتاب کتاب--- په مینه او درناوي--

نن د علامه اقبال د وفات په ورځ به مینه والو ملگرو سره د اقبال هغه نظم خپلې پښتو ترجمې سره شریک کړم چې د خوشحال بابا په وصیت یې لیکلے وو----

د خوشحال خان وصیت

قبیلې دي واړه یو موتی شي قام شي
چې اوچت د افغانانو ننگ و نام شي

مینه هغه سازلمو سره کوومه
چې کمند یې پاس د ستورو په مقام شي

د مغلو نه په څه به وايه کم وي
که د غرونو بچی پورته شامدام شي

گرانه واوره ځايي هغه به يې خوبنيزي
د خوشحال چي ابدې پکښې ارام شي

د پښو دوره يې چې باد چرې رانه وړي
د مغل د اسپو چرته چې خرام شي

اردو نظم---

خوشحال خان کی وصیت ----علامه اقبال

قبائل ہوں ملت کی وحدت میں گم
کہ ہو نام افغانیوں کا بلند

محبت مجھے اُن جوانوں سے ہے
ستاروں پہ جو ڈالتے ہیں کمند

مغل سے کسی طرح کمتر نہیں
قہستان کا یہ بچہ ارجمند

کہوں تجھ سے اے ہم نشین دل کی بات
وہ مدفن ہے خوشحال خان کو پسند

اُڑا کر نہ لائے جہاں بادِ کوہ
مغل شہسواروں کی گردِ سمند

پښتونخوا

د کال ۲۰۱۰ ننی ورځ وه يعني ۱۹ اپريل وو چې دې وطن کښې د پښتنو صوبه د-- اين ډبليو ايف پي-- غونډې مجهول نوم نه د --خيبر پښتونخوا-- په نوم ونومولې شوه--دې سره داسې دعوي هم رامنځ ته شوې چې صوبې ته مو خپل نوم ورکړو خو دې ته يې نه کتل چې پښتونخوا خو د پښتنې سيمې تاريخي نوم دے چې څلور زره کاله زړه ريښه لري-- په رڼو کښې چې د پښتنو سيمې ته --پکھت-- وييلې شوي دي نو ريښه خو يې همدغه پښتنه ده-- په ايراني نوشتو او اوستا کښې-- بخد-- په يوناني ليکونو کښې-- پکتويک-- هم دغه پښتنه ريښه لري-- چې وروستو ترې د پکتیکا او پکتيا نومونه هم راوتي دي-- بيا سليمان ماکو چې کال ۶۱۲ هجري کښې خپل کتاب تذکره

الاوليا کښي دغه سيمي ته --پښتنخوا-- ووييل نو دا خو نيغ په نيغه همدغه پښتونخوا نامه وه خو په څرگند ډول د-- پښتونخوا-- تورے په ورومبي ځل د اخون درويزه په مخزن کښي راغلے دے-- بيا خوشال بابا هم وييلي دي چې--
نوره واره پښتونخوا په ځاي ميشته ده
خو يو زه دي زماني پکښي منصور کرم
احمد شاه بابا هم ووييل چې--
د ډيلي تخت هيرومه چې رايا د کرم
زما د ښکلي پښتونخوا د غرو سرونه
نو دغه نامه د دي وطن سياستدانانو څنگه صوبي ته ورکړه--- البته دغه نامه يې چې بحال کړه دا
يې هم د قدر وړ کارنامه گڼم --- خو عجيبه خبره دا ده چې په صوبه کښي ډير وړوکی اقليت
هندکيانو په هره موقع د پښتونخوا د نوم مخالفت ولي کړے دے--- جواز يې څه وو--- د وطن د
هرې صوبي په نوم کښي د اکثريتي ابادي پيژندگلو شتون لرلو لکه پنجاب سند او بلوچستان -- خو
په هغې اعتراض نه وو--- هندکيانو ته په خپله هزاره کښي د سر اييت په نوم اييت اباد قبول وو---
د مان سنگه په نوم ورته مانسهره قبوله وه--- د هري سنگه نلوه په نوم ورته هري پور قبول
وو--- خو د پښتون په نوم ورته پښتونخوا نه وه قبوله--- خو بيا هم چې د پښتنو دا سيمه په نهم
نومبر ۱۹۰۱ کښي د پنجاب صوبي نه رابيله شوه نو يوه کمله صوبه بيا هم نه وه--- صوبايي
حيثيت ورته پيرنگي په کال ۱۹۳۵ کښي ورکړو چې د مجهول اين ډبليو ايف پي په نوم به
ياديدله--- ښه شوه چې په نولسم اپريل ۲۰۱۰ خو--- خيبر پښتونخوا-- شوه - خيبر هم د پښتنو
تاريخي پيژندگلو ده - خو مونږ ورته صرف پښتونخوا وايو ځکه چې دا يې خپل نوم دے او دا يې
تاريخي نوم دے--- که پي که ورته وييل هم درست نه دي--- يو خو دا د دوو تورو مرکب دے---
خيبر او پښتونخوا--- نو بيا خو -- که پي-- شو-- خو د که پي -- هم ضرورت نشته--- زمونږ
پښتونخوا--- د رگويد -- پکښت-- د اوستا -- بخد-- د يونانيانو-- پکتويک-- نه راوتي نامه ده چې د
سليمان ماکو -- پښتنخوا-- ده او د اخون درويزه-- خوشال بابا او احمد شاه بابا پښتونخوا ده--- او تل
به وي--

نوبت--- دا پوست مي څو کاله مخکښي په خپله هغه زړه ايي دي کړی وو چې اوس راته گران
رفيق الوت راولپړلو نو خپلي دي اوسنی ايي دي نه يې هم د څو جملو د اضافي سره خپروم ---

د غزل مقدمه

نه پوهيرم چې زمونږ ځني جدت پسند زلمي پښتو کښي د غزل مخالفت ولي کوي او د غزل په
مخالفت کښي د نوو صنفونو د رواج لاري لټوي- نوي صنفونه راځي او چې زور پکښي وي نو
مقبوليت هم ترلاسه کوي خو د زور صنف سره يې د مقابلي ضرورت نه وي-- ايا مونږ پښتو کښي
په غزل د بحث او تبصرې حق ادا کړو - ايا مونږ د خوشال بابا او رحمان بابا د غزل دمقام تعين
وکړی شو او نور يې په ځايي پرېږدو- ايا مونږ دحميد علي خان کامگار کاظم خان او داسي په
شلگونو کلاسيکي شاعرانو د غزل فني باريکيو ته ورسيدو- ايا دا حقيقت نه دی چې مونږ درې سوه
کاله پس هم دشيدا د شعر په فني تکنیک او فکري ژورتيا نه پوهيږو-- د غزل په يو شعر کښي چې
کوم څه په څومره تکنیک او فني باريکيو بيانيزي په اوږدو نظمونو کښي هم هغه په هغسي خوند

نه شي بيانیدی--- شاعري نه خو صحافت دی او نه خبرنامه یا سیاسي تقرير -- شاعري خپل فني نزاكتونه لري چې تر هر صنف زیات په غزل کښې لیدی شي. د غزل داسې سرمایه لرو او قدر یې نه کوو. نوي دور ته به راشو د حمزه بابا نه علاوه چا د سيف الرحمان سليم فيضي قلندر گران صيب سايل صيب پسرلي صيب درد صيب او بي شميره نورو د غزل فني او فکري څیره نه کړې ده چې د غزل مقام یې جوت شي. منم چې غزل د فارسي نه راغلی دی خو د فارسي نه مخکښي هم تللی دی. دومره مخکښي چې غزل اوس زموږ خپل صنف دی. زما دعوا ده چې د غزل د فن په معیار لوی شاعر دی څوک د کاظم خان شیدا غوندي د ټولې نړۍ په ادب کښې وښایي. ډیر کم امکان لري. داسې قیمتي اثاره لرو اوچې حق یې ادا کولی نه شو نو مخالفت یې کوو. حق یې که ادا نه هم شي خیر دی نوي صنفونه دي بیا هم راځي خو د غزل مخالفت راته بهي تکه ښکاري--

نوي صنفونه په سر سترگو خو چې مثال یې د چرگو د مشیني بچو غوندي نه وي چې نه یې مور معلومه وي نه پلار. د روایت سره تړون داصلیت او فطرت نخښې ښایي او ترې انکار شناخت ختموي. د گران شاهد قماش خبره مونږ دیورپ په کباري کوټونو سر ماتوو چې هلته ردي شي مونږ ته نوی شي. دکبار کوټ که ډیر چمک دمک ولري خو د پښتون څادر بیا هم څادر وي د روایاتو امین.

بس دومره عرض دي چې دجدت په نوم هر څه کوي خو د روایت سپکاوی نه دی پکار. غزل زموږ د روایاتو امین دی. باید چې خپل د غزل استاذان درانه کړو. استاذان خو یو خوا که غزل کښې جدت هم کتل غواړئ نو کاروان ولولئ شاه سعود وگورئ ممتاز اورکزی راواخلئ. او داسې نور-- مینه او احترام.

نوت--- د پښتنو سیمه د قبل مسیح دور نه د علم و فن ادب او فکرو دانش مرکز پاتې شوی دی چې ډیرې نخښې یې اوس د ارکیالوجي او جیالوجي په مرسته لاس ته راځي--- تر دې چې د ساینس او په ځانگړې توگه د ریاضی او فطري علومو نخښې دلته شتون لري--- د صوابی د پانیني د ژبیزو او تهذيبی علمونو نه علاوه هم په قبل مسیح دور کښې د علم و فن نخښې تر لاسه شوې دي چې یوه پکښې دغه بخشالي قلمي نسخه ده-- د دغه نسخې په اړه مې دغه مختصر لیک کړی وو چې زما زړې ايي ډي سره ورک شوی وو او گران رفیق الوت را پیدا کړو نو ملگرو سره شریکول مې ضروري وگڼل---

"تیره ورځ راته گران او محترم افراسیاب خټک یوه ویډیو راولیږله، ماچې واوریده نو ورپسې مې نوره پلټنه وکړه- په انټرنټ راته دغه ویډیو سره سره ځنې نور تفصیلات هم مخې ته راغلل ورپسې مې چې یو نیم کتاب هم وکتو نو مناسبه مې وگڼله چې دغه معلومات خپلو مینه والو لوستونکیو سره هم شریک کړم-

بخشالی زموږ د پښتونخوا د مردان ضلعي یوه علاقه ده چې د دغه علاقې نه په کال ۱۸۸۱ کښې یو انتهایی قیمتي قلمي نسخه تر لاسه شوې ده-- دومره قیمتي او نادره نسخه چې اوس د اکسفورډ یونیورسټی په بودلین کتابتون کښې د بخشالي مینو سکریټ په نوم ساتلی شي- په دغه نسخه بنیادي څیره خو جرمن دانشور ډاکټر رودالف کړې ده چې په کال ۱۸۸۷ کښې یې چاپ کړې ده- بیا وروستو په کال ۱۹۲۷ کښې د اکسفورډ یونیورسټی له خوا د انگریز محقق هارنل د تحقیق سره هم

چاپ شوه-- د دغو څيرونكيو تر مخه د دې نسخې زمانه ۳۸۳ تا ۲۲۴ قبل مسيح ده---د نسخې ژبه سنسکرت ده--او په اويا صفحو مشتمله ده-

هسي خو دا نسخه په بنيادي توگه د رياضي الجبرا او جيوميټري په علم او اصولو مشتمله ده خو دې نه علاوه هم غير معمولي اهميت لري چې مونږ يې د دريو ځانگړو زاويو نه وضاحت کولی شو-

۱- د دې نسخې تاريخ او قدامت--چې د حضرت مسيح نه تقريبن درې سوه کاله مخکېنې زمانې سره تعلق لري---او د حضرت مسيح نه شپږ سوه کاله اگاهو د راماین زمانې---تيکسلا پوهنتون او د پشکلاوتي ابادۍ ته هم اشارې کوي

۲- دويم د دې نسخې ليکدود يا سکريپټ دی چې د همدغه نسخې تر مخه پکېنې د ليکدود پنځه شکلونه راوړلی شوي دي-ټولو نه زور براهمي بيا شاهراډه بيا سدماټريکا بيا ديوناگري او بيا سوترا چې نوی شکل يې گورمکهي ليکدود دی-په دغو ليکدودونو کېنې هغه زمانه کېنې شاهراډه ليکدود په کشمير کېنې او سدماټريکا ليکدود په پخواني کابل کېنې رواج وو-

۳-دريمه زاويه يې د مضمون او موادو ده چې د ټولو نه اهمه ده-اصل کېنې دې نسخه کېنې د رياضي اصول د الجبرا فارمولې او د جيوميټري قوانين بيان شوي دي چې په هغه دور کېنې ورسره د هندسو يعنې شمير استعمال او د صفر تصور هم پيش شوی دی---دې نه علاوه ځنې نور ساينسي قوانين هم بنودلی شوي دي---د رياضي مسلو ته پنځه ځانگړي مقامات يا سټپونه هم ورکړی شوي دي چې د سوترم--تاده--ستاتيم--کرانم-- او پراتايم په نومونو ياد شوي دي-دا داسې اصول او سټپونه دي چې وروستو ترې نامور ساينسدان گليليو هم استفاده کړې ده-په دغه اهمه بخشالي نسخه وروستی څيرنه په اکسفورډ يونيورسټي کېنې په کال ۲۰۱۷ کېنې شوی ده او لا پرې څيړنې روانې دي، په دغه موضوع په ليکلو اثارو کېنې دا نسخه د نړۍ قديم ترينه نسخه ده-زما خيال دی چې د پښتنو څيرونكيو له خوا په دغه نسخه د تفصيلي څيړنې ضرورت دی---

حنيف خليل

چې سرور په مستعار کا شيدا واوره

د دهقان په دانه رقص د اسيا کا

وضاحت-----

سرور -- مستی خوند او لذت ته وایی چې د رقص او اتڼ په وخت چورلک کېنې محسوسیږی

مستعار-- یعنی قرض-- مطلب بل ته محتاجی او خپل جوهر نه لرل .

اسيا -- فارسی کېنې د ژرندې پل ته وایی--

اوس د شيدا شعر ته څير شئ -- وایی چې چورلک خو د ژرندې پل هم وهی-- یعنی رقص کوی--

مستی کوی-- خو دغه چورلک رقص او مستی یی هله وی چې دهقان ژرندې ته دانی راوړی او

اسيا یا د ژرندې پل پرې وچورلی او رقص وکړي-- گویا د څو لمحو دغه رقص یی د دهقان دانو ته

احتیاج لری او بس-- نو دغه رقص او سرور خو مستعار شو -- قرض شو -- د دهقان دانو ته

محتاج شو -- گویا د ژرندې پل پخپله رقص نه شي کولی ځکه خپل سرور او مستی نه لري-- دغه

شان کوم انسان چې خپل صلاحیت نه لری خپله مستی نه لري-- په خپله مرضی رقص نه شي کولی

او سرور اخستلو کېنې هم نورو ته محتاج وی -- په هر کار کېنې ورته د نورو عارضی او وقتی

ادانو ضرورت وی -- نو بس دا خو د اسيا يعنی د ژرندي د پل رقص او چورلک دی چې يو بي احساسه بي جذبي کانی دی خپله هيڅ مستی ژوند حرکت او حرارت نه لری---بس داسې ده لکه چې-- د دهقان په دانه رقص د اسيا کا-- غور وکړي د شيدا مشاهده ته او د هغه شعري تکنیک او انداز ته-- نادره مشاهده او بي مثله اسلوب--

چين-- او--چنگ-- د شيدا په شعر کښي---

يوه ورځ ما د شيدا د دغه شعر تشریح کړې وه چې پکښي --چنگ--توری راغلی وو--

په شفق يی د حنا آتش زني کړه

هغه شوخ لکه افتاب نگارين چنگ وو-

د لوړ ذوق ملگرو په دغه تشریح ډيرې ښکلې او قيمتي رایې ورکړې وې- ما چې --چنگ-- د چيني

مصور-- ماني-- د شاهکار تصويرونو مجموعه ياده کړې وه نو ورسره ځنو ملگرو دغه چنگ د

موسيقی په لور بوتلی وو او ځنو ترې نور تعبيرونه اخستي وو-- ځنو دا خدشه هم څرگنده کړې وه

چې د شيدا په دور کښي د چين تذکره يا د چين د مصوری روايت ته اشاره هم ناممکنه شان

ښکاري چې د ابلاغ ذريعي لکه د نن تيزي نه وې --ځکه ما دې لړ کښي مزيد وضاحت ضروري

وگڼلو--

يو خو د چين اوسنی تصور نه بلکې د چيني تهذيب زرگونه کاله زوړ روايت که نظر کښي وساتو نو

بيا به عقل ومني چې څنگه ټوله نړی دغه چيني روايت نه د سوونو کالو راسې خبر ده دغسې ترې

شيدا هم خبر وو--ځکه خو د هغه په يو شمير نورو شعرونو کښي هم دغه چيني روايت او بيا د

چين د مصوری او خطاطی روايت او بيا په خصوصي توگه د چيني مصور --ماني-- هنر ته گڼي

اشارې شوي دي--او مختلف شعري رعايتونه او نسبتونه ورسره راوړلی شوي دي--لکه د چين

بادشاه د پاره چې په عمومي توگه د --خاقان--نوم مشهور وو نو شيدا وييلي دي چې--

دا صحرا په نقش پا کړه گل زمين چا

سربلند کړه له خاقانه هر گل چين چا

يا دا چې--

شگفته به دې جبين وي تل بي چينه

حواله کړه دا غمونه و خاقان ته

اوس به راشو نيغ په نيغه د چين مصور --ماني--ته--چې ځنو ليکونکيو ايراني هم گڼلی دی--

شيدا يوه رباعي کښي د سبک هندي نازکخيال شاعر غني کشميري د شعر په ستاينه کښي وايي--

اثر جوشي يی د مضامين ده

خطه يی گوره چې گل زمين ده

قلم غني ته ماني عطا کړ

که په کشمير کښي قطعه د چين ده

او دا شعر يی هم وگورئ

که دهند آب و رنگ ستا په صورت شه

خپل قلم ورته ماني راوړو له چينه

اوس به يو څو خبرې په ..چنگ .هم وکړم...ليکونکيو د چنگ مختلفي معني کړي دي...زمونږ د خليلو سيمه کښې ...چنگ د پنکې يا جمعي د پاره هم استعماليري لکه چې چا سره ډير مال يا پيسې وي نو وييلی شي چې ..چنگ ورسره دی...چنگ یی یورو...يا چنگ یی ووهلو... مونږ به چې ماشوموالي کښې ښه ډيرې کانچې وگتلي نو هم به مو وييل ..چنگ...مي ووهلو...خو د شيدا شعر کښې د چنگ دغه مفهوم قرينه نه لري...دغه شان ...چنگ.. د موسيقي يوه آله هم ده چې د شپيلی غوندي په پوکي وهلو غږولی شي او وروستی سر یی راکوږ شان وي...ډيره زړه آله ده ځکه د رباب يا شپيلی سره پو ځای يادولی شي...چنگ رباب...يا ...چنگ ونی...علامه اقبال یی داسې يادوي...

رنگ هو يا خشت و سڼک

چنگ هو يا حرف و صوت

معجزه فن کی هی

خون جگر سی نمود

مونږ پښتو کښې چې د زیاتو پیسو بی ځایه خرچ کولو د پاره محاوره استعماليري نو وايو...پيسې

یی ..چنگ رباب کړی...دشيدا په شعر کښې د چنگ دغه معنا هم قرينه نه لري.

اوس که د شيدا شعري مزاج او پورتنی پس منظر ته وگورو نو ذوق په اسانه دا مني چې د شيدا

شعر کښې...چنگ...هم هغه د چيني مصور د کتاب يادونه ده چې په فارسي او ترکي ژبو کښې

ورته...ارژنگ...او.. ارجنگ...هم وایی...مينه او مننه...

زما څو پخواني شعرونه د ملگرو په خدمت کښې...په مينه...

هغه چې نشته دی سپرلی هم په نظر نه راځي

هغه چې نه راځي ملگرو نو اکثر نه راځي

دا د کوم تور دی سزاوار یم چې بایه دی نیغ شول

میر می که خیر دی خو یو قتل له لښکر نه راځي

مانه رڼا د عاجزی په بادشهی اځلي

ښه ده چې سیوری د هما زما په سر نه راځي

چې د ماشومو تلوسو می تنده ماته نه شوه

چا وې چې بیا به یزید نه راځي شمر نه راځي

دلته لاسونه د یو بل په وینو سره دي غم دی

،،نکړيزې مه راوړه دي کلي ته اختر نه راځي،،

خدای دی مبین ډیر کړي چې ښیرې کوي

ماله خو نور چل د دعا نه راځي... حمزه بابا

دا پوست د خپل وال نه د دوو داسې مینه والو د رایو په احترام کښې خپروم چې ما سره په ډیرو
موقعو د رای اختلاف لري خو ما سره مینه هم لري--- گران خالد خان خالد او گران زرک مدیخیل
دوه داسې درانه مهذب او لوستي لیکونکي دي چې د رای اختلاف یې تل خوشحالي راکړې ده---
ځکه چې روغ نیته او مثبت فکر لري--- او ډیره د چا پروا هم نه کوي-- دغسې یو مینه وال د
---همه تن گوش--- په قلمي نوم بل هم لرم--- داسې د رای اختلاف لرونکي دي خدای ډیر کړي--- په
دغه پوست کښې د دواړو رای شاملې دي چې دلته اختلافي نه دي-- زه یې درناوی او قدرداني
کوم---

تر هلک نوخط غرور لري حنانه
تر غزال د چین اهو زغلي بالا
حنان بارکزی

نوبت ---- حنان بارکزی په نازکخیالو شاعرانو کښې ډیر اهم شاعر دی چې د هندي سبک نه یې اثر
اخستی دی---- د هغه په دغه شعر به خوند واخلو چې د فني نزاکت غوره نمونه ده---
وضاحت ----

د حنان دي شعر کښې د معنوي نزاکت سره سره د تورو د استعمال نزاکت هم غور غواړي. ورومبې
مصرعه کښې د بنایست دوه مثالونه پیش شوي دي---هلک---او نوخط---هلک هغه چا ته وایی چې د
تنکي عمر په داسې مرحله کښې وي چې په مخ یې لا تور خط نه وي زرغون شوی---او نوخط د
عمر هغه مرحله وي چې عمر لږ زیات شي نو په مخ تور نوی خط زرغون شي. نوخط یعنې نوی
خط زرغونیدل. هسې خو بې خطه صفا مخ بنایسته وي ځکه غرور او نخره یې هم زیاته پکار وي
خو حنان وایی چې په سپین مخ تور خط راشي نو بنایست لا زیات شي ځکه د ښکلو غرور لا زیات
شي. د بنایست دغو دوو مرحلو د پاره حنان د غزال او اهو د رفتار مثالونه ورکوي. غزال په عربي
کښې د اهو یعنې هوسۍ بچي ته وایی گویا د کم عمر په مرحله کښې غزال وي او چې عمر یې لږ
زیات شي نو اهو شي او بیا منډه یې هم تیزه شي. اوبیا دغه غزال او اهو دحسن سره سره د خوشبو
علامتونه هم دي چې دختن...خطا او چین سیمې د اهو او غزال د بنایست سره سره د خوشبو د
پاره هم شهرت لري ځکه حنان ورسره د چین تخصیص هم کړی دی. گویا حنان دا وایی چې څنگه د
کم عمره غزال نه د زیات عمره اهو منډه تیزه ده او غرور پرې کوي دغسې د کم عمره هلک نه د
نوخط یعنې زیات عمره محبوب بنایست زیات دی ځکه غرور پرې پکار دی. هر څو که په عام توګه
د صفا مخ کم عمره هلک زیات حسین ګڼلی شي خو د مینانو په قانون کښې حقیقت د دې اپوټه دی.
او دې ته هم غور وکړئ چې په مخ خط راوچتیري نو ورسره د چین اهو د بالا زغل نسبت هم
راوړی شوی دی یعنې په مخ خط بالا کیدل او د اهو په زغل کښې بالا تلل. او بیا دې ته هم غور
وکړئ چې غزال یا اهو منډه وهي نو ورپسې شاته د تور گرد یوه کرښه شان هم جوړه شي نو دغه
د گرد توره کرښه حنان د محبوب په مخ تور خط سره تشبیه کړې ده--- دغه فني نزاکتونه زمونږ د
کلاسیکي شاعرۍ خاصه ده --- چې حنان بارکزي یې هم څرګندوته کړې ده---

چې هلال ته لکه ستوري

ډير په غټو سترگو گوري
په رویت يې مسرور تر شي
په عجلت يې زر اختر شي

وضاحت-----

شيدا دغه مشاهده د شعر نه د معنا راويستلو او ترې خوند اخستلو د پاره بيان كړې ده. هلال د سپوږمۍ د نړۍ كړبنۍ په شكل هغه حالت وي چې په اسانه په نظر نه راځي. ليدل يې ډير دقت غور او توجه غواړي گويا په غټو سترگو ورته د كتلو ضرورت وي. ستوري غټ وي لكه د غټو سترگو -- او رڼا هم كوي لكه د غټو سترگو نظر. خو د دغو غټو سترگو خلا هله زياتيږي چې تياره راخوريږي او چې تياره راخوريږي نو ورسره هلال هم ورو ورو رابښكاره كيږي. دا داسې ده لكه ستورو چې په ډير دقت او توجه په غټو سترگو هلال ته كتل او چې هلال يې تر نظره شو د هلال رویت يې وکړو نو سرور او مسرت يې محسوس كړو او بيا نور هم وپرقيدل بلكل همداسې لكه چې د اختر په شپه انسانان په غټو سترگو كتلو سره د هلال رویت وكړي يعنې د اختر د شپې سپوږمۍ وويني نو مسرور شي خوشاله شي او پرې اختر شي-- او بيا د اختر په موقع پاكو نوو جامو كبنې لكه د ستورو وځليږي. پخوا به خلقو د اختر په موقع جامې هم سپينې او د بوسكي اغوستلې چې لكه د ستورو به پرقيدل-- دغه د اختر غوندي سرور به د شعر نه هم هله اخستلی شي چې شعر كبنې پټ پروت د هلال غوندي نازك او رنگين مفهوم ته رسايي ممكنه شي. دا رسايي به هم هله ممكنه كيږي چې دشعر مفهوم ته په غټو سترگو كتلی شي يعنې په غور دقت او توجه د معنا او مفهوم خلا ته رسايي وشي. نو بس همدغه د لوستونكي يا نقاد سرور هم دی او د عجلت يعنې تيزۍ او تلوار اختر هم دی.

اختر هم راروان دی خو چې د هلال رویت ته لكه د ستورو په غټو سترگو متوجه شو.

زمونږ کلاسیک او زمونږ د عصر دانشور.

زه چې د پښتو کلاسیکي غزل په فني باریکیو تکنیکي نزاکتونو رمز و اشاریت صنعت او رفعت تلازمه اونسبت او د تغزل په نورو رنگونو غور کوم. د خوشال بابا رحمان بابا حمید کاظم خان علي خان کامگار او نورو کلاسیکي شاعرانو یو یو شعر ته څیر کیږم نو په بار بار لوستو راته نوې نوې معنې راکوي. د شاعرۍ دغه تکنیک په مغربي ادب کښې خو هسې هم نشته چې غزل ورسره نشته -- خو په مشرقي ژبو کښې هم د غزل دغه معیار خصوصاً د شیدا معیار خو راته په یو شعري ادب کښې هم نه ښکاري خو د عربي دانشورو خپل شعري معیار په ټوله نړۍ منلی دی. فارسیبانو د خپل هر یو کلاسیکي شاعر سره سره په یو بیدل دهلوي په گڼو جلدونو کښې نقد بیدل لیکلی دی -- تر دې چې پرونی ژبه اردو کښې د غالب دیارلس شرحې خو ما کتلې دي. او بلخوا چې خپلو پښتنو دانشورو ته گورم نو فکر مې یوسي چې د غزل د خوند نزاکت تکنیک معیار تغزل او لوړ شان سره سره د فکري تنوع معنوي پراختیا او تخیلي رفعت ترجمان کلاسیک په حواله زمونږ عصر د څیړنې او کره کتنې په میدان کښې څومره د جمود ښکار دی. په دغه حواله زمونږ ذوق څومره شنډ دی. څلور سوه کاله خو اوشو چې خوشحال بابا به د خپل معنویت او تنوع سره کله دریافت کوو-- د رحمان بابا حمید کاظم خان او نورو په شلگونو کلاسیکي شاعرانو فني امتیاز او

مقام به د خپلو تفصیلي او فني تجزیو سره کله په نړۍ ورپیژنو --- څومره موده به نور هم د دغو شاعرانو دغه تکراري شعرونه په خپلو مقالو کېني اړوو را اړوو--- نوې خبرې او تجزیې به کله رامنځ ته کوو--- د دغه کلاسیک تفصیلي شرحې به کله کوو -- ما ته خو خپله دانشوره طبقه داسې ملامته غافله او بې حسه شان ښکاري او یا بې صلاحیته او نا امله --چې دغسې د لوړ معیار کلاسیک مو څلور سوه کاله پس هم را ونه سپردلی شو--- پته نشته چې په کومو کڼدو کېرو سر یو--- خزانه لرو او په استعمال یې نه پوهیږو--- دا چې تر اوسه مو د کلاسیک په حواله د تحقیق او تنقید په نوم څه کړي دي ما ته خو بیخي هیڅ ښکاري--- په بڅېنې سره---

خدایي خدمتگار تحریک او پښتو ادب

کله چې باچا خان په ۱۹۲۱ کېني انجمن اصلاح الافاڅنه تنظیم جوړ کړو او بیا په ۱۹۲۹ کېني خدایي خدمتگار تحریک ته بدل شو نو چا ته پته وه چې--- پښتو ته به ډرامه دا تحریک ورکوي--- پښتو ته به رپورتاژ د باچا خان د خپل رپورتاژ --د شلمې پېړۍ تهذيب او زموږ جیلخاني-- په شکل دا تحریک ورکوي--- پښتو کېني د تاریخي افسانه نگارۍ روایت به دا تحریک جوړوي--- پښتو ته به ترقي پسند ادب د هندوستان د انجمن ترقي پسند مصنفین د قیام ۱۹۳۵ نه هم مخکېني دا تحریک ورکوي--- پښتو ته به د تنظیم سازۍ او ادبي ټولنو روایت دا تحریک ورکوي--- پښتو ته به د ادبي صحافت ورکړه د پښتون مجلې په شکل دا تحریک کوي--- پښتو کېني به د انگریزۍ نه علاوه د هند بنگال او ترکی ادب د پښتو ترجمو په صورت کېني دا تحریک راوړي او ورسره به د ترجمه نگارۍ روایت هم عام کوي--- پښتو کېني به د مکتوب نگارۍ روایت ته وده دا تحریک ورکوي--- پښتو ته به د حقیقت نگارۍ ادبي روایت دا تحریک ورکوي--- پښتو کېني د ښځینه لیکوالو تربیت به دا تحریک کوي--- پښتو کېني د انعامي مشاعرو اغاز به دا تحریک کوي--- پښتو کېني د ادب نه علاوه د نورو فنون لطیفه یا ښکلو هنرونو لکه موسیقي اداکاري مصوري سټیج وغیره روزنه به دا تحریک کوي--- پښتو ادب کېني د سیاسي شعور بیداري به دا تحریک راوړي--- د پښتو ژبې د ودې او بقا عملي هڅې او نصابي هڅونه به دا تحریک کوي--- پښتو ته د مقصدي شاعرانو او ادیبانو یو لښکر به دا تحریک ورکوي--- دا فهرست خو ډیر اوږد دی خو هغه کوم علمي او ادبي میدان دی چې د خدایي خدمتگار تحریک کردار پکېني اساسي نه دی--- خو بیا هم چې د پښتو د ادبي تحریکونو ذکر کيږي نو خدایي خدمتگار تحریک پکېني نه وي--- هر څو که څو سندی مقالې پرې لیکلې شوي دي خو زما خیال دی د دې تحریک په ادبي خدماتو انگریزۍ او نورو نړیوالو ژبو کېني کار پکار دی چې نړۍ خبر شي چې دا یواځې سیاسي تحریک نه وو بلکې یو لوی ادبي تحریک هم وو چې هر میدان کېني د اولیت څهره یې هم په سر ده---

خپلو مینه والو سره خپل څو شعرونه شریکوم--- د هغو ملگرو نه بڅېنې سره چې چا مخکېني اوریدلي وي ځکه چې شعرونه پخواني دي----

ښه ده رهبري ستاسو کولی شم
خپله قافله خپله لوتلی شم

وخته زه څه کانی خو دسیند نه یم
داسې چې په شور او شر کښې غلی شم

کله شم یوسف کله قابیل شمه
ورور مې وژني زه هم ورور وژلی شم

خیر دی که یی نه اوري تورغوري دي
لا خو سپینې سپینې زه ویلی شم

سر ته مې نشه د خودی وخته
اوس د زورور په سر ختلی شم

سپکو ورکو ځان کښې راپیدا کړی زور
لا خو مو درانه نور هم زغملی شم

ته کره اورونه دخلیل په لار
زه په خپل مسلک کلک اودریدلی شم

ترجمه او تخلیق

په سړسري نظر خو داسې ښکاري چې ترجمه د تخلیق سره څه اړه نه لري ځکه چې ترجمه کښې د نورو خلقو اولسونو او ملتونو علم او فکر وړاندې کولی شي--- خو په ژور نظر کتلو سره بیا داسې نه ده--- ترجمه د تخلیق سره ډیر نژدې تړون لري--- یو دا چې د ترجمې په لاره د نړیوال ادب نه خبرتیا تر لاسه شي نو په خپله ژبه کښې بیا هغه ادب په تخلیق کښې نه تکرارېږي--- تخلیق کار مجبور وي چې خپل تخیل نوو راوړنو ته اماده کړي--- دویم دا چې د نورو فکرونو او تخیلاتو نه په اثر اخستلو هم تخیل د نوو موضوعاتو په لور تللی شي-- دریم دا چې د ترجمې په لاره د نړیوال ادب نه خبرتیا په تخیل کښې پراختیا هم راولي چې تخيلي قوت ورسره وده مومي او نوي مضامین پیدا کولو کښې مرسته ترلاسه کوي---

دغه خبرې که نظر کښې وساتو نو ترجمه نه یواځې علمي پنگه زیاتوي بلکې نوو نکتو ته لاره هم خلاصوي -- ترجمه علمي او ادبي تنوع او رنګارنګي هم ځان سره راوړي-- د علومو او فنونو ګڼ اړخونه هم روښانه کوي--- د نړیوالو تهذيبونو خپلو کښې د نژدې کولو وظیفه هم تر سره کوي--او بیا چې تخيلي قوت جلا ومومي نو کله کله مترجم خپله ترجمه کښې د تخلیق نه هم زیات تاثیر پیدا کولی شي--- گویا اصلي تخلیق وروستو پاتې شي او ترجمه د تخلیق په بام نوره هم بره لاره شي---د نړیوال علم او ادب تاریخي شالید هم دا ښایي چې کومو ژبو کښې ترجمې زیاتي او د لوړ معیار شوی وي د هغه ژبې د ادب تخليقي معیار هم اوچت وي--- عربي چې د یونان ترجمې وکړې--فارسی چې د ټول مغربي او مشرقي ادب ترجمې وکړې او انګریزی چې د نړۍ د غټو ژبو سره سره د وړو ژبو ترجمې هم وکړې نو خپل تخليقي معیار یې هم په ټوله نړۍ ومنلو--- دغسې

فرنچ جرمن روسي او خني نوري ژبي هم واخلئ--- پښتو چې زرگونه کاله زړه ده--- لور کلاسيک هم لري خو په ترجمه کېنې لا په دغه لار نه ده نو نړۍ يې د ډير غني ادب نه هم ناخبره ده ---
 ځکه چې ورومې به نړيوال ادب خپلې ژبې ته راوړل وي چې ورسره تخليقي معيار هم اوچت شي
 نو بيا به نړۍ ستا په ژبه کېنې علم او ادب ته په هغه لوړه پيمانه توجه کوي--- زما خو دغه خيال
 دی نورو ملگرو نه نه يم خبر-----

ستا په ملا کېنې دی کمند د زړونو ټيگه
 که دې راغلي توري زلفي تر کمره
 وضاحت----

د شيدا دا شعر ساده او اسان دی خو فني بنياست يې بي مثله دی. په شعري نسبتونو يې خصوصي توجه وکړئ. ملا باريکه هم وی اوپکېنې خم او لچک هم وي چې ورسره نسبت کېنې شيدا د کمند ذکر کړی دی. د کمند غاښي هم نري او راتاو وي لکه نړۍ ملا کمند غله او ټگان د غلا په وخت استعمالوی چې د اوچتو عمارتونو بره سر ته يې ور اچوی او پاس پرې خيژي. غلا د شپې کپړي او شپه توره وي نو ورسره شيدا د تورو زلفو نسبت راوړی دی. او زلفي چې اوږدې وي نو کمند سره تړلې اوږدې رسۍ سره يې هم نسبت دی. اوس تصور اوکړئ چې حسين محبوب خپلې اوږدې توري زلفي خپلې نړۍ لچکدارې ملا ته رازوړند کړي نو بنياست خو به يې دا کاني کوی چې د ميينانو زړونه ځان سره يوسي گويا په دغه ډول او سينگار خو د زړونو غلا کوي ځکه ورته شيدا د زړونو ټيگ وايي. او چې د محبوب د حسن عمارت د هغه رخسار دی نو رخسار خو بره وي گويا د ملا نه تر رخسار پوري توري زلفي د کمند هغه رسۍ دي چې ټگان پرې د عمارت سر ته ځان رسوي. او ميينان خو هم د زلفو په لار د رخسار ديدار ته خپل نظر رسوي. رسۍ او توري زلفي. توري زلفي او توره شپه. توره شپه او د ټگانو غلا. د رسۍ اوږدوالی او د زلفو اوږدوالی او بيا د دې ټولو علامتونو او پس منظر سره د حسينانو ډول سينگار سره د ميينانو د زړونو غلا کول. غور وکړئ چې د محبوب د حسن تعريف به په دوو مصرعو کېنې بغير د شيدا نه څوک داسې وکړی شي. د محاکات يعنې لفظي تصوير کشی او رومانويت څومره ښکلي نمونه ده دا شعر او صرف دوو مصرعو کېنې څومره لوی معنوي جهان راگير کړی دی شيدا ----

د جرمني معروف شاعر او دانشور 1749...1832 Johann wolfgang von goethe په جرمنۍ ژبه کېنې يو نظم د حضرت محمد صلی الله عليه و آله وسلم په حقله د Mohamets gessang په نوم ليکلی وو jones jolle په دغه نظم انگریزی کېنې تفصيلي ليک هم وکړو او انگریزي ترجمه يې هم د Song for Mohammad په نوم وکړه ..
 ما دغه انگریزي نظم پښتو کېنې ترجمه کړی دی--- د ملگرو په خدمت کېنې په مینه-- د انگریزي متن سره---- مخکېنې مې د علامه اقبال فارسي نظم-- جوۍ اب-- سره شریک کړی وو--

د ژوند چینه ---

د ژوند چينې ته غوره
 څومره ژورو کېنې هم

ځي او په مخکېنې درومي
 په ميدانونو کېنې هم
 يا په ټولي کېنې ستورۍ
 چې ځان له لار اوباسي
 ځان په تلوار اوباسي

د اسماني اوريځو
 زانگو کېنې پروت اوده وو
 ژوند به جوتي خورلي
 چې يې له شوقه سترگي
 له خوبه وغړيدې
 په غير د غرونو کېنې وو
 په گردشونو کېنې وو

ژوند شو سرور کېنې روان
 د لارې کانيو نه هم
 يو موسيقي زيږوي
 تنډه يې هم روبښانه
 پرې ملغلرې سپينې
 لکه رڼه هنداره
 ته يې په لاره څاره

دغه د ژوند چينه خو
 د يو پراخ سمندر
 په لوري درومي زغلي
 په خپل وجود کېنې فنا
 خبر له ځانه نه وي
 د خپل منزل په لوري
 درومي بهيري شوري

دغه چيني ته په لار
 سپرلي فضا جوړه کړه
 د ښاپيرو د وطن
 نرگس او نور گلونه
 دي هرکلي ته ولاړ
 سلام له لرې وايي
 سپرلې سندرې وايي

گلاب رامخکېني شولو
 وايي زما سره شه
 د څو لمحو د پاره
 غوتې هم شوله مسکې
 زما خواني ده تنکې
 سپرلې يې راوستلو
 څادر يې واغوستلو

د شين لباس د بڼکلا
 د جلوه گرو نه هم
 ده ناخبره چينه
 پروا د چانه کوي
 درومي په مخکېني درومي
 دشتو ته لاره کوي
 غرونو د پاره کوي

بس د پراخ سمندر
 په لوري درومي زغلي
 په خپل وجود کېني فنا
 په خپل منزل يې نظر
 وروستو په شانه گوري
 درومي بهيري چينه
 زر به رسيږي چينه

شنو ميدانونو نه هم
 د سردرو نه چې هم
 دا په سوونو چيني
 يې ملگرتيا له راځي
 نو ورته داسې وايي
 تاته راغلي زمکه
 ده غوړيدلي زمکه

اوبه هم نشته دلته
 شاره پرته ده دشته
 چې په هر لور دي شکې
 په مونږ نظر ولره

يو خوږ د ميني نظر
د رڼا څرک نشته دے
چرته درک نشته دے

چيني سينه پرانسته
د شرق او غرب هوا ته
ستري ستومان لاروي
بي راتر غاړه ويستل
لکه د گوري ونې
سيورے بي خور کړو ورته
زرگے بي کور کړو ورته

د خپل منزل په لوري
د سمندر په لوري
که درداني ورسره
سل زړه نورې هم وي
ټولي يوي ته گوري
څه مستانه خو درومي
دغه دانه خو درومي

ته سمندر ته گوره
هم بي سفر ته گوره
دے په غورزنگ چې روان
ورته خنډونه هيڅ دي
کاني او غرونه هيڅ دي
بنه بي مهاره درومي
په خپله لاره درومي

لکه سيلاب په غورزنگ
لوري ژوري ورته
دواړه هوارې پرته
دا د شاهانو ماتي
هم قلاکاني دنګي
هر څه کړي زير او درومي
په بن شي تير او درومي

يو ولوله بي تابه

سو ځيگر ناقرار
د جوش نه ډکه جذبہ
ډيره چابکه جذبہ
درومي په مخکښي درومي
زور تصور بدلوي
خپل مقدر بدلوي

د لوي درياب په لوري
څه مستانه خو درومي
په خپل ايمان او يقين
په يو وجود انجمن
بڼه په شدت حرارت
درومي او درومي درومي
ځکه منزل ومومي

Stream of life.... Goethe

**?Behold how deeply engrossed the stream of life moves onward
!Slashing through meadows, it moves like the Milky Way galaxy**

**;It was sound asleep in the cradle of the heavenly clouds
!And it opened its curious eyes in the lap of the mountains**

**;Its graceful motion strikes music from pebbles on its way
!Its forehead shining like white pearl and spotless mirror**

**;Towards the infinite ocean how fully engrossed it steadily flows
.Absorbed unto itself and completely focused on its goal, it flows**

**;In its path, spring created a heavenly fairyland to entice it
.Narcissus, tulip, and jasmine bloomed to attract its attention**

**;The rose tempted it and said: Stay with us here for a while
.And the rosebud laughed and pulled its cover amorously**

**,Completely unmindful of green-robed beauty merchants
.It passed through desert; and it rent asunder mountains**

**;Towards the infinite ocean how fully engrossed it steadily flows
.Absorbed unto itself and completely focused on its goal, it flows**

**;A hundred brooks from plains and meadows, from vales and dales
!Joining it, and said: "O thou for whom the earth is a wide expanse**

**;Stricken with drought, we have fallen by the way"
"!Protect us from the pillage of the sandy waste**

**;It opened its breast to the winds of the East and the West
!Pulling the weak and wailing fellow-travelers, on its way**

**;Towards the infinite ocean how fully engrossed it flows
.Carrying a hundred thousand unique shining pearls, it flows**

**;The surging river flowed with vigor, over dams and barriers
.It pushed through the narrow gorges of valleys, hills, and dales**

**;Whether low or high, it levelled all in its path by its powerful force
!Flattening king's palaces and ramparts; fields, and orchards alike**

**Passionate and fierce, eager and heart-warming; it boldly journeys
;onward
Creating fresh new human period of glory, bypassing old decadent
!world**

**;Towards the infinite ocean how fully engrossed it steadily flows
.Absorbed unto itself and completely focused on its goal, it flows**

ساینس او الحاد

خبر شوم چې نن د الحاد نړیواله ورځ ده--- پته نشته چې د دې به څه مقصد وي خو په دې ورځ
مي دغه څو خبرې خپلو مینه والو سره شریکول وغوښتل---
زمونږ زیات دانشوران صاحبان ساینس د دین په ضد کېني اودروي او د الحاد په لور یی بیایي خو
دې ته نه گوري چې د ساینسدانانو هم مختلفې ډلې او درجې دي---

۱... یوه ډله داسې ده چې د ساینس په نړۍ کې د الحاد سره مخ دي... او یا بیا په الحاد کلک ولاړ هم دي...

۲... ډله ډله وایی چې خدای عقیده او مذهب د ساینس موضوع نه ده... ساینس د مشاهدې او تجربې نه پس خپله نتیجه ښایی...

۳... دریمه ډله داسې ده چې د خپلو ساینسي تجربو او مشاهدو په بنیاد د خدای .. دین او عقیدې په لور راغلي دي... دا هغه ډله ده چې په عمومي ډول لوی ساینسدانان دغه حقیقت ته د پیر محنت ریاضت او تحقیق نه پس رسیدلي دي... ما ځنو دغسې ساینسدانانو ته مخکېني هم اشارې کړې دي... زمونږ پیر پاکستاني --لوکل-- یا د کور کلي دانشوران صاحبان بیا په دغسې د عالمي معیار په منلی شوو ساینسدانانو هم اعتراض کوي تر دې چې ساینسي خدمات یې هم ناقص ګڼي یا پرې رنگ رنگ طنزونه کوي... خو زه وایم چې د کشش ثقل دریافت کوونکي او د ساینسي نړۍ لوی نوم آیزک نیوټن ۱۶۴۲... ۱۷۲۷ څه د کلو کوڅو ساینسدان نه وو ... د نیوټن شاهکار کتاب The mathematical principles of natural philosophy که چا کتلی وي او پرې لږ هم پوهه شوي وي نو ورته به د کتاب په وروستی برخه کې د نتیجې په توګه دا هم مخې ته راغلي وي چې نیوټن کاینات ..ستورو ..سیارو.. کهکشانونو... نیبولاز... کلسټرز... سپر کلسټرز وغیره د ریاضیاتي توازن او حساب کتاب نه پس دا وایی چې..... په دغه هر څه د خدای حکمراني ده... چې یواځې د نړۍ روح نه بلکې د هر څه بادشاه یې خالق او مالک دی... او په خپل دغه سلطنت کې باید چې هغه ذات مالک خدای یا ابدی او افاقي حکمران وګڼلی شي... دغه له هر څه طاقتور خدای ابدی لامحدود او په کامله توګه اګل دی...

د نیوټن د ۵۸۰ صفحو په دغه کتاب کې په صفحه ۵۰۴ د هغه خپل الفاظ هم کتلي شې...

This being governs all things not as the soul of the world but as Lord over all and on account of his dominion he is wont to be called Lord God or universal ruler, the supreme God is a being eternal infinite absolutely perfect

دا منم چې د نیوټن نه پس هم ساینس پوره ترقي کړې ده خو دا هم حقیقت دی چې د نیوټن نه پس هم پیر ساینسدانان د الحاد نه د عقیدې په لور راغلي دي... هر څو که ساینس او عقیده بلکل بیل بیل څیزونه هم دي...

۲۳ مارچ او بهت سنگهه

نن دروېشتم مارچ دی... په دې ورځ کال ۱۹۳۱ کې د پیرنګي د ظلم او جبر په نتیجه کې د ازادۍ پتنګ بهت سنگهه او د هغه دوو ملګرو سکډیو او راج ګورو ته د پهانسی سزا ورکړې شوې وه... دا وخت بهت د څلور ویش کالو زلمی وو- بهت او د هغه یادو شوو دوو ملګرو نه علاوه جیتن داس --اجهی کمار ګهوش-- او --دت-- درې نور د ازادۍ داسې پتنګان وو چې پښتنو سرتیرو سره یې یو ځای د پیرنګي خلاف مبارزه کوله... کاکاجي صنوبر چې په کال ۱۹۲۴ کې کوم انجمن زمینداران جوړ کړی وو او بیا د عبدالرحیم پوپلزی او څو نورو پښتنو سرتیرو په مرسته د نوجوان بهارت سبا په نوم بدل شو نو پنجاب کې یې نمایندګي دغو هندو او سکھانو سرتیرو کوله -- جیتن داس په کال ۱۹۲۹ کې په جیل کې د -- بهوک هرتال-- له مخه سترګې پټې کړې او دت وروستو د بهت په ملګرتیا کې د پیرنګي د ظلم ښکار شو -- دغه ورځو کې

لږ مخکېني پښتون اشفاق الله خان هم د پيرنگي د جبر بنکار شوی وو. پښتنو سره په ملگرتيا کښې د نيتهاجي سبهاش چنډر بوس بهگت رام او څو نورو هندوانو قرباني هم د تاريخ برخه ده چې گور چرن سنگهه يی خپل کتاب---وه بهي دن سن--- کښې ذکر کړی دی خو جتن داس دت او بهگت زمونږ پښتنو شاعرانو په خپلو شعرونو کښې هم ياد کړي دي-- د ۱۹۲۹ د پښتون مجلي يوه گڼه کښې سمندر خان سمندر جتن داس او غازي علم دين شهيد ته په يو ځایي خراج وړاندې کوي-
 دخپل قوم په غم شه داس چې مشهور شي
 علم دين شه ننگيالی شه چې مغفور شي
 او د همدغه کال د پښتون مجلي يو بل نظم کښې د سوات صادق نومي شاعر دت او بهگت قرباني د ازادي خوښو د ايمان برخه گڼي او ورته داسې خراج وړاندې کوي-
 چې دت بهگت ايمان ځان کښې پيدا کړي
 پس له هغې ځان ته وايه مسلمان
 او سيد رسول رسا هم وييلي دي چې-
 معشوقه د ازادۍ به دي نصيب شي
 چې پيدا شي درکښې دت او بهگتونه
 يو خوا د پيرنگي خلاف د هغه وخت د هندوانو او سکهانو د ازادۍ او قرباني جذبه وه او بل خوا زمونږ اوسنی حالت دی چې پټ او پنا نه دی---برصغير که ازادي موندلې ده نو پکښې د داسې سرتيرو ويني شاملې دي---
 د بهگت سنگهه د مړينې په ورځ يوه لنډه يادونه د ملگرو په خدمت کښې--- دغه سربازان د هيرولو نه دي---

ځني ملگري رانه د شعرونو شريکولو غوښتنه هم کوي نو دغه يو زوړ غزل په مينه د ملگرو په خدمت کښې-- ودان مومند ته دې ډالی وي---

جنگ چې کړي د سترگو اثر پيژنم
 امن راولي دغه شر پيژنم
 کله د کوم لوري بام ته څيژي ته
 زه خو نمرخاته د سحر پيژنم
 گرانه د دوستۍ په معنا نه رسم
 بس قربانول مي د سر پيژنم
 څومره چې ستم په حافظه مي کړي
 بيا به هم حسين او شمر پيژنم
 بيا يې باڼه نيغ شول لگوي څه تور
 بيا په ما حمله کړي لښکر پيژنم
 مه وژنه غريب د خپل ستم په باد
 لا به راژوندی شي شرر پيژنم
 دواړه د صنم د لاسه اور کښې دي
 دومره بس خليل او اذر پيژنم

چې په گنج يې مدام مار وی لکه شمع
اور يې اولگه شيدا په سرو او سپينو

وضاحت----

شمعي سره د سرو او سپينو زرو خزانه ده خکه چې په سر يې بله شوي شعله سره ده او موم يې سپين دي---خو په دغه خزانه د تور مار قبضه ده خکه چې د شمعي منځ کښې کوم اوږد تار دی د هغې څوکه توره ده-- نو تور مار شو چې د شمعي په سرو سپينو مسلط دی--
شيدا وييل خو دا غواړی چې چا سره مال مال دولت يعنې سره او سپين زر زيات وی او ورسره د دولت خزانه وی خو چې خرچ کوی يې نه شومتيا کوی نو د داسې دولت مند په دولت دي اور پورې شی . خو شيدا دا مضمون څنگه بيانوی غور ورته اوکړئ.

په خزانه مار کښينا ستل محاوره ده يعنې مال دولت بل چا ته نه پريښودل-اور دې اولگی -- هم محاوره ده يعنې-- ورک دي شی-- نه مې دی پکار د شمعي په سر اور بل وی چې سور رنگ لری نو شيدا يې تشبيه سرو زرو سره ورکوي . د شمعي موم سپن وی نو تشبيه يې سپينو زرو سره ورکوی -- سره او سپين يعنې مال دولت-او د شمعي په منځ کښې کښې چې کوم تار وی او په سر يې اور بل وی نو د تار سر هم تور وی چې تشبيه يې د تور مار يا توري بلا سره ورکوی- اوس غور وکړئ چې شمعي سره مال دولت يعنې سره او سپين ډير وی -- گویا د دولت خزانه ورسره وی خو د تور اوږد تار په شکل پرې تور مار مسلط وی او په شمع چې اور بل وی نو د شمعي اور سره په مناسبت کښې شيدا وايي چې په داسې دولت دي هم اور ولگی چې مدام پرې تور مار مسلط وي-گویا دولت چې په هر شکل وی د ضرورت مند پکار دي راشي گڼي اور دي پرې پورې شی- يوه ساده او اخلاقي خبره په دومره هنر کول د شيدا فني کمال دی چې د هغه په شعر کښې يې خوند پيدا کړی دی خو دغه فني نزاکت تشبيهات او شعري مناسبتونه يې درک کول ډير ضروري دي---

دا احساس دی د خودی کمر زما
دی په ښکته که شته پورته پر زما
حمزه بابا

وضاحت----

خدای خبر چې د دي شعر ليکلو په وخت به حمزه بابا د کوم احساس سره مخ وو--- خو ما چې ترې کوم مفهوم اخستی دی ملگرو سره يې شریکوم--
کمر لوري ډپکي ته وايي---حمزه بابا وايي چې زه د خودی داسې احساس کوم چې خان راته د خودی په لور کمر محسوس شي يا گویا د خودی په دنگ غر ولاړ یم-- خو چې لاندې وگورم نو د خپل اصلیت په لور راشم--- زما اصلیت خو زمکه دی --- زه خو خاوره یم---گرد یم يا باد یم--- او خاوره گرد يا باد چې ډير هم پورته والوخي نو اخر هم لاندې زمکې له راځي--- د خپل اصل په لور--- د عاجزی په لور ---نو ځکه دویمه مصرعه کښې مخي سره ووايي چې زه هر څو که د پورته پرواز وړ لرم خو د پرواز نتيجه مې بيا هم په ښکته راتلل وي---

یوې بلې نکتې ته هم غور وکړئ چې مارغه د پورته لوري نه لاندې راځي نو وزرې یې حرکت کښې هم نه وي او د خپل جسم نه یې وزرې پورته هم وي--- گویا وزرې یې پورته وي خو پرواز په ښکته---یعنې پرواز یې هم د دغه مصري تصویر وړاندې کوي چې---
---دی په ښکته که شته پورته پر زما--

حمزه بابا صوفي هم وو---- د تصوف په اصطلاح کښې دې ته --تنزلات سته-- وايي--- یعنې د خالق شپږ درجې لاندې راتلل--- مطلب ناسوتي مخلوق او خپلو بندگانو ته په شپږ درجې زیات متوجه کیدل--- او دا په هغه وخت کیږي چې بنده هم د عاجزۍ په انتهایي درجه راغلی وي--- لکه حمزه بابا چې یو بل شعر کښې ویلي دي چې--

بنده فاعل د بندګۍ ته وايي
ما بندګۍ کښې سر بلند ونه لید
په شاعرۍ کښې د بندګۍ او عاجزۍ دغه مقام نورو شاعرانو هم بیان کړی دی-- شیدا وايي--
تواضع د بلندی پایه داري ده
لکه سر د کوه قاف شه بی دماغه
او رحمان بابا بیا داسې وايي
ژوندی ځان په زمکه ښخ کړه لکه تخم
که لويي غواړي د خاورو په مقام شه

گران واجد ځلاند او گران بلال احمد زما د دغه غزل غوښتنه کړې ده او گران ودان مومند یې یو بیت شریک کړی وو نو نن د هغوئ د مینې په احترام کښې خپل غزل ملګرو سره شریکوم--- زما د زلمیتوب د وخت غزل دی--

که مستي د پیغلو نه وی په ګودر کښې
هیڅ مزه به پاتې نه وه مازیګر کښې

د وصال په شپه قیدونه په ما مه ږده
ګناهګار وي چې روژه نیسي اختر کښې

مخ او زلفي علامې د خیر او شر دي
نه مې خیر کښې څه حاصل کړه نه په شر کښې

مینه وي به زوروره خو ټیټ نه شوم
دومره اوس هم زه نشه لرمه سر کښې

په پرده کښې حسن وینم حسن بین شوم
عقابي تاب مې پیدا شولو نظر کښې

اعتراف یې ښه ډاډه وکړه خلیله

سخن ور شوي په صحبت د قلندر کښی

قوم

خیل یا قبيله نسل امت او قوم ټول بیل بیل دي-- ډیر خلق خیل یا قبیلې ته هم قوم وایي او نسل یا امت ته هم--- د قوم تعریفونه هم په سیاسي مذهبي او ټولنیزو علومو کښی بیل بیل دي--- چرته د مذهب او عقیدې په بنسټ--چرته د جغرافیې -- چرته د ژبې او چرته د وینې په بنیاد--- خو دغه ټول تعریفونه په څه نا څه حواله بیا هم نیمگړي پاتې شي-- ما ته پخپله د روسي لیکونکي ستالن تعریف د نورو په نسبت زیات عقلي او مناسب ښکاري--- هغه شپږ داسې بنیادي نکتې په گوته کړې دي چې د انسانانو د یوې ډلې نه قوم جوړوي--- ورومبی دا چې دغه انساني ډله د یو تاریخي تسلسل نه راتیره وي--- دویم دا چې دغه تاریخي تسلسل یو اوږد دوام هم ولري-- دریم دا چې دغه ډله یوه شریکه ژبه هم ولري-- څلورم دا چې دغه ډله شریکه او ترلې سیمه یا جغرافیه هم ولري--- پنځم دا چې دغه ډله مشترکه معاشي نظام او شریک مفادات یا شریکې ګټې هم ولري-- او شپږم دا چې دغه ډله یوه شریکه نفسیاتي رغاونه هم ولري چې د اولس د کلتوري او تهذیبی ژوند نه یې وجود موندلی وي---

دغو نکتو سره اختلاف هم کیدی شي خو په یوه انساني ډله کښی که دغه ټولې نکتې شتون ولري نو قوم بللی کیدی شي--که یوه نکته هم پکښی کمه وي نو بیا قوم نه دی--په دغه پیمانته مونږ پښتانه په کوم مقام یو -- دا مونږ پخپله غور کولی شو--- البته خوشال بابا دغو کښی څو نکتو ته ډیره پخوا اشاره کړې وه چې خنې یې په دې یو شعر کښی هم درک کولی شو--
درست پښتون له کندهاره تر اټکه
سره یو د ننگ په کار پټ او اشکار

د شیدا نازک مضمون کودن ته لولي

د هلال رویت دې وسپاره شبکور ته

نازک مضمون ---- یعنی د نازک خیال شاعری.

کودن---- فارسی ده یعنی ناپوهه جاهل چې د شعر په خوند نه پوهیږی.

هلال ----یعنی د ورومبی شپې نړی او نازکه سپوږمۍ.

شبکور ---- فارسی ده چې د شپې د چا نظر نه لگی نو شبکور ورته وایي -- شمکور هم ورته وییلی شي.

وضاحت ----

شیدا وایی چې زما شاعرانه خیال او مضمون خو لکه د هلال یا د ورومبی شپې د نړی او باریکې سپوږمۍ نازک او باریک دی--- کودن او نا پوهه ته زما د شاعرۍ لوستل او بیا ترې هغه نازک خیال راویستل او درک کول خو داسې ده لکه چې شبکور ته وویلی شي چې د ورومبی شپې نړی او نازکه سپوږمۍ راته په نخښه کړه..... غور وکړئ سپوږمۍ د شپې راخیژی او د شبکور د شپې نظر نه لگی نو دومره باریکه سپوږمۍ چې تیز نظره انسان یی هم په مشکله درک کوی نو شبکور به یی څنگه درک کړی. د شیدا د شعر نازک مضمون درک کول هم دغه حیثیت لری چې پوهه

لرونکی سړی هم په مشکله د شعر هغه باریک خیال ته رسیدی شي نو ناپوهه او کودن به بیا دغه باریکی څنگه درک کړی شي. گویا شیدا یواځې د بادوقه او سخن شناسو خلقو شاعر دی د بد ذوقه او ناپوهه خلقو نه. ځان پرې پوهول ضروری دی-- د شیدا د تخیل مقام ته رسیدل ضروري دي-- د هغه د شعر غوتي سپردل پکار دي او فني باریکیو ته یې د رسیدلو صلاحیت پیدا کول پکار دي -- په دې کار نه کیږي چې پوهه پرې نه شو نو وایو شیدا ډیر مشکل پسند شاعر دی--

ازاده لکه افتاب په تنهایی کښې

په فقدان د مشتری گرم بازار کا

ازاده ---مطلب ازادی سره . یواځې . تن تنها.

فقدان -- یعنی کمی نشت یا لرې والی-

مشتری--- دملغرو خریدار ته هم وایی او د نمر نه چورلیدونکي یوې سیارې نوم هم دی.

وضاحت----

راځو د شعر وضاحت ته شیدا وایی چې زما محبوب نمر دی چې ښایسته او روښانه دی او نمر چې گرم دی نو په تنهایی کښې یې هم د حسن بازار گرم وي - ځکه چې مشتری سیاره هر څو که د نمر نه ډیره لرې ده خو بیا هم د نمر نه چاپیره چورلی طوافونه یې کوی-- گویا منت زاری او چاپلوسی یې کوی او ورسره نوري سیارې خو هم نمر نه چاپیره چورلي --دغسې د نمر د حسن بازار هر وخت گرم وی لکه څنگه چې د نمر غونډې چمکدارې ملغلرې نه مشتریان یعنی خریداران چاپیره چورلی او د ملغلرې د اخستونکو بازار هم گرم وی. گویا د شیدا محبوب لکه د نمر هم ښایسته دی چې مشتری سیاره ترې چاپیره چورلی--- او دغه د نمر غونډې ښایسته سپین پرقنده محبوب ملغره هم ده چې د مشتریانو بازار یې گرم دی او چا پیره ترې چورلی-- خو په دغه گرم بازاری کښې هم محبوب ازاده یعنی لرې یواځې او لکه د نمر او ملغلرې له هر چا بې پروا دی. غور وکړئ--- چې د نمر گرمی سره د گرم بازاری اصطلاح راوړل--- د مشتری سیارې نمر نه چاپیره چورلیدلو سره د زار قربان او منت زاری تصور راوړاندې کول--- د نمر ازاده او د تنهایی ذکر سره د حسینانو په خپل حسن ناز کول او د خپلو مینانو پروا نه کول--- او همدغه مشتری سره د ملغرو د خریدار تصور هم راوړاندې کول--- څومره د کمال ښودنه کوي--

او بیا دې ته هم غور وکړئ چې مشتری سیاره هر څو که په ساینسي تحقیق کښې د گلیلیو تحقیقاتو سره په ۱۶۱۰ کښې دریافت شوې وه خو د نمر نه چکر سره نور تفصیلات یې د فلکیاتو ماهر سیموویل هنرچ سچاوبی په ۱۸۳۱ کښې عام کړې وو--- د شیدا د وفات کال ۱۷۸۰ عیسوي دی--- نو هغه د مشتری د نمر نه چکر او نمر نه لرې والي ته ډیره مخکښې اشاره کړې ده--- مونږ ته پته ده چې مشتری د شمسي نظام ټولو نه غټه سیاره ده چې زمکې نه دیارلس سوه واره غټه ده--- او نمر نه د لرې والي په وجه یخه سیاره هم ده -- دغه دغه د لرې والي او یخ والي په لور یې هم یوه پټه اشاره د شیدا شعر کښې محسوسیدې شي ځکه چې د نمر د گرمی په مقابله کښې او د نمر د ازاده --لرې-- او تنهایی خبره هم شیدا کړې ده--- خو د شیدا کمال دا دی چې دغه ساینسي تصور یې ټولنیز تصور ته غاړه ویستی دی او د مشتری سیارې چکر او گردش یې په ټولنه کښې د ملغرو اخستونکي مشتری سره نسبت کښې راوړی دی چې سوچه او قیمتي پرقنده ملغلرې نه تاویري راتاویري چې څنگه به یې واخلم--- هغه زمونږ حمزه بابا هم ویلي دي کنه---

يو ته يې چې قدر هيڅ زما د اوبښكو نه كړي
وايه كنه څومره مشتري درله پيدا كړم

دا تصوير مي مخكېني هم خپل هغه زور فيسبك وال نه شريك كړی وو--- دا ځل ورسره ترلي څو يادونه هم شريكوم --- د ۱۹۹۰ زمانه وه -- اسلاميه كالج كېني د دويم كال لوستونكي وم--- د پښتون ستودنټس فيډريشن سكرتېر هم وم--- لږ وران او جنگيالي هم وم--- كلاس كېني به هم هر وخت غېر حاضر وم--- كله كله به د ارواښاد ولي خان ليدو له ولي باغ ته هم راتلو--- زمونږ پرنسپل ارواښاد ارباب سكندر حيات وو چې كلك پېپلی وو او پخپله ډير تريخ شان سړی وو--- زما په دغه سرگرمو يې زه نظر كېني اخستی وم--- يوه ورځ يې راته ووي چې دغه سرگرمی دې پرېږده نو د خيبر مجلي مدير به دې وټاكم خو ما پرې غوږ ونه گرولو--- دغو ورځو كېني چې د كالج مجله خيبر چاپ شوه نو فرنتيير پوست اخبار ته مي يو ليك وليږلو چې دا څومره غېر معياري مجله ده چې ټول ليكونه پكېني راغلا شوي دي او په خپلو نومونو پردي ليكونه پكېني چاپ دي--- د مجلي د پښتو برخې پروفيسر مدير فرمان الدين بخشالي صيب وو--- ورپسې كال د پاره مجلي د پاره مي هم ليكونه وركړي وو چې هغه به د كالج سپرنټنډنټ مقيش ملاگوري كتل او منتخب كول--- ملاگوري صيب به مرسته زمونږ اديب او محقق اسلم تاتير صيب نه اخسته--- يو ورځ راته تاتير صيب وويل چې هلكه ليكونه دې خيبر مجلي د پاره راغلي دي خو ته بدنام يې وايي چې دا هلک درنه مجله كېني را نه شي--- او بيا هغه زما د فرنتيير پوست اخبار ليك هم فرمان الدين صيب پرنسپل ته ورسولو او هغه يې راته نور هم غصه كړو--- چې --ايف ای --نه ووتم نو بس په --بي ای --كېني يې كالج كېني داخله نه راكوله---

چې ماته پته ولگيده چې فرمان صيب خو سخت باچاخانی دی نو ورته مي ووي چې سر ستاسو باچاخاني به زما كله پكار راځي--- هن دا تصويرونه وگوره چې زه ولي خان سره څومره مينه لرم--- بس پروفيسر صيب مخې سره لارې ته راغلو--- وې هلكه ته خو ډير په سمه لار روان يې--- بس پرنسپل ته يې زما تعريفونه او سفارشونه شروع كړل--- بي ای --كېني يې داخله هم راكړه--- بيا يې د هم هغه خيبر مجلي د پښتو برخې مدير هم كړم كومه كېني چې زما ليك هم چاپ كيدی نه شو--- كلونه پس راسره فرمان صيب بيا كابل ته يو سيمينار له يو ځايي تلی وو--- ريتارډ شوی هم وو--- ورته مي وې فرمان صيب كالج كېني درنه سخت تنگ وم--- شكر چې بيا قيصه روغه شوه --- وې د ولي خان سر ته دعا كوه گني دا اوسنی دانشوري به دې هم نه وه او اوس به ما سره كابل ته داسې علمي سيمينار له هم نه وې روان--- ارباب سكندر حيات--- فرمان صيب---مقيش ملاگوري--- ټول وفات دي--- الله دې ټول وبخښي او اسلم تاتير صيب دې راته الله لري---

ستا په مخ باندې ښكاره خط سپاه شة
كه غبار دی مگر سور د نيمروز شاه شة
خط سپاه ---- تور خط --په سپين مخ تور ويښته زرغونيدل-
غبار--- گرد--- توره شان دوره يا د تور گرد نری كړښه---
نيمروز-- د يو وطن نوم هم دی--- او نيمروز نيمې ورځې يعني د غرمې وخت ته هم وايي چې نمر پكېني تك سپين هم وي او پوره جلال هم لري---

وضاحت.....په اسانو ټکو کښې خو په دې شعر کښې شیدا د محبوب په سپین مخ د تورو وینښتو
یعنې خط زرغونیدلو سره د هغه حسن ستایل غواړی چې د کلاسیکې شاعرۍ عام مضمون دی. خو
د دې شعر په خوند پوهیدلو د پاره په څو اهو نکتو پوهیدل ضروری دی. نیمروز یو وطن دی چې
سیستان هم ورته وایی -- د نیمروز شاه یعنې د سیستان بادشاه به ډیر طاقتور وو او چې په اس به
سور شو او پوره قوت سره به یې اس زغلولو نو په اس پسې به یې د الوتونکي تور گرد یو نری
کرښه جوړه شوه. شیدا د گرد دغه نری کرښې ته د محبوب په مخ تور خط سره تشبیه ورکوی--
نیمروز نیمې ورځې ته هم وایی یعنې د ورځې دولس بجې چې نمر پکښې په پوره قوت اوتک
سپین وی شیدا د محبوب مخ ته د نیمې ورځې دغه سپین نمر سره تشبیه ورکوی چې د حسن پوره
جلال او قوت سره خپله جلوه ښایی -- په دغه پس منظر کښې شیدا وایی چې دا ستا په سپین
چمکدار او قوت ناک مخ تور خط زرغون شو که نه د نیمروز وطن طاقتور بادشاه په خپل تیز او
طاقتور اس سور شو چې د تیز زغل سره ورپسې د تور گرد نری لیکه جوړه شوه. گویا د محبوب
حسن کښې دومره جلال پیدا شو لکه د نیمې ورځې جلالی نمر کښې او د نیمروز وطن د بادشاه په
رعب او دبدبه کښې چې څومره جلال وو-- د محبوب د سپین مخ جلالی حسن د پاره د نیمې ورځې
د جلالی نمر او نیمروز وطن د جلالی بادشاه د سورلۍ په وخت جلال لرل مشابهت کښې راوړل---
او بیا د سپین مخ تور خط د پاره زغلیدونکي جلالی اس پسې الوتونکي تور گرد په تشبیه کښې
راوړل څومره نادره مشاهده ده چې شیدا وړاندې کړې ده-- ورسره د شیدا تاریخي شعور هم د
ستایلو دی--- په داسې حال کښې چې محبوب خو هم د تازه ځوانۍ په عمر کښې د خپل جلالی حسن
په مست اس سورلۍ کوي----

زه منم چې د هرې ژبې خپل مزاج قانون قاعده گرامر او اصول وي او په دغه قانون قاعده کښې
کله کله څه استثنايي خبرې هم وي--- خو دغه استثنا چې د کامن سنس یا عقل عام نه بیخي اپوټه
شي نو بنده حیران شي--- د اردو ژبې دغسې یوه نیمه استثنا مې د حیرت سره مخ کوي--- اردو
ډیره خوږه او زما خوښه ژبه ده--- دومره خوښه چې ما د خپل ژوند ورومبې کتاب اردو کښې
لیکلی وو او ورپسې مې نور څوارلس کتابونه هم اردو کښې ولیکل خو دغه اپوټه مزاج یې راته
عجیبه ښکاري--- د مثال په توگه چې مونږ پښتو کښې وایو چې راغلم نو اردو کښې وایو چې
اگیا--- خو چې د دې متضاد مونږ وایو چې درغلم نو اردو کښې ورتلو د پاره هم وایو -- اگیا---په
جمله کښې خو به یې معنا سمه کړو چې-- اپ کی طرف اگیا--- یعنې ستا په لور درغلم--- خو
یواځې --درغلم-- د پاره به څه کوو--- نو تله او راتله خو خپلو کښې متضاد دي--- خو اردو کښې
تله له هم--اگیا-- او راتله له هم--اگیا---

اوس د عربی توری دی---مشکور-- نو عربی کښې خو یې معنا معلومه ده چې هغه څوک چې
شکریه یې ادا کيږي--- بلکل همداسې چې ظالم ظلم کوونکی او مظلوم چې ظلم پرې کيږي--قاتل قتل
کوونکی او مقتول چې قتل کيږي--عابد عبادت کوونکی او معبود چې عبادت یې کيږي--او داسې
نور--- نو د دې قاعدې تر مخه خو شاکر شکر کوونکی یا شکریه ادا کوونکی او مشکور چې
شکریه یې ادا کيږي--- خو اردو کښې خبره اپوټه ده--- څوک چې ما سره نیکي وکړي نو باید چې
ورته ووايم چې زه دې شاکر یم او ته مې مشکور یې یعنې زه شکریه ادا کوونکی یم او ته هغه
څوک یې چې زه دې شکریه ادا کوم--- خو اردو کښې چې چا سره نیکي وکړې نو هغه به درته
وايي--- مین اپ کا مشکور رهونگا--- مونږ به سکول کښې د رخصت درخواست کښې هم دا لیکل

چې ماته رخصت راکړه --- مین بهت مشکور رهون گا--- نو دا خو داسې شوه چې ما ته رخصت هم راکړه نیکي هم راسره وکړه او زما شکریه هم ادا کړه یعنې ما خپل مشکور هم ومنه---پکار خو دا ده چې که د فارسی انداز کښې وایو نو چې ووايو --مین اپ کا شکر گذار رهونگا--- او که د عربی اصلي معنا کښې توری راوړو نو چې ووايو-- مین اپ کا شاکر رهونگا--- یا اپ میری مشکور رهینگی--- خو اردو کښې بیخي اپوته ویلی شي--- پته نشته چې زما دماغ الته دي که د اردو مزاج الته دی--- خو زه بیا هم وایم او د زړه نه وایم چې اردو ډیره خوږه او پسته ژبه ده--

احاطه د نوی خط ده بنکلیه مخه

که په خله کړه اژدها ماهِ نخشبه

وضاحت-----

د دې شعر په مفهوم پوهیدل به هله اسان شی چې د--- ماهِ نخشبه--- اصطلاح واضحه شی. نخشب د ترکستان د یو ښار نوم دی. حکیم ابن عطا په دې ښار کښې د پارې او نورو اجزاو د ګډون نه یوه مصنوعي سپوږمۍ جوړه کړې وه. د نخشب ښار کښې د صیام په نوم یو غر دی چې دغه سپوږمۍ به د دغه غر نه رابنکاره کیده. سپوږمۍ تکه سپینه او غر تور هیبتناک--- غر سره د پیریانو دیوانو او اژدها تصور هم ترلی وی. شیدا دغه ټول پس منظر د شعر په دوو مصرعو کښې د تلمیح په توګه څنګه رابند کړی دی غور وکړئ. شاعری کښې په سپین مخ دتور خط یعنې تازه ویښتو زرغونیدلو مضمون به ډیرو شاعرانو بیان کړی وی خو شیدا ته هم غور شئ. غر هم تور او هیبت ناک--- تور مار یا اژدها هم توره او ویبرونکې--- بل خوا سپوږمۍ تکه سپینه د نوی تازه تور خط تشبیه د تور هیبتناک غر شا ته توري تیرې سره او د سپینې سپوږمۍ تشبیه د سپین مخ سره ورکوی خو په داسې انداز چې دا د محبوب په سپین مخ نوی تور خط راغلو که توري بلا یا اژدها په خله کښې د نخشب سپینه سپوږمۍ نیولې ده -- ځکه چې د سپین مخ نه تور خط راتاو دی لکه د تور مار-- د نخشب سپینې سپوږمۍ نه چې د صیام د غر شا ته خوره توره تیاره چاپیره وی او دغه انداز سره سپوږمۍ سر بنکاره کوی نو منظر به هم دغه جوړپړی کوم چې شیدا په دوو مصرعو کښې بیان کړی دی او څومره بنکلی یې بیان کړی دی. د کمال تصویر کشي او محاکات او د کمال نادره مشاهده په دوو مصرعو کښې--- جار د شیدا له فني نزاکتونو---

د کال ۱۹۸۱ نننۍ ورځ وه چې دغه ستر انسان له مونږ جدا شو خو مونږ ته یې د خپل فکر او علم دومره څه پریښول چې په ویښ ژوندي او باضمیره اولس کښې به تر ابدې ژوندی وي---البته زمونږ یو غفلت بیا هم شته چې مونږ د هغه فکر او علم نه هغسې ګټه هم وانه خستې شوه او هغسې درناوی مو هم ور نه کړی شو څنګه یې چې حق وو--- تر دې چې نوی نسل د هغه د شخصیت او کارنامو د اهمیت نه سم خبر هم نه دی---

ارواښاد دوست محمد خان کامل هغه انسان دی چې په کال ۱۹۳۸ کښې چا لسم هم نه شو پاس کولی نو کامل پکښې د علي ګر پوهنتون نه قانون او فلسفه کښې د ماسټر سندونه راوړل--- کامل هغه محقق او عالم دی چې په خوشحال بابا او رحمان بابا یې مونږ ته د کره څیړنې لارې خلاصې کړې ---

کامل مرحوم په تاریخ مرصع د شپږ نیم سوه صفحو مقدمه او د تاریخ مرصع د اصلي متن نه هم زیات تشریحات ولیکل چې دغه کار شاید د کامل صیب نه علاوه بل یو پښتون هم نه وی کړی---

کامل هغه محقق دی چې په خوشحال بابا د مستشرقینو د اعتراضاتو غاښ ماتوونکی جواب یې د خپل انگریزي کتاب--ان ای فارن اپروچ تو خوشحال--کښې ورکړو--

کامل هغه محقق دی چې مونږ د هغه په شوي تحقیق تر اوسه د یوې نکتې هم اضافه ونه کړی شوه--- د هغه تحقیقات تکراروو او په خپلو نومونو یې وړاندې کوو--

کامل هغه خود داره انسان دی چې د صدر ضیالحق په لاس یې د صدارتي ایوارډ او اعزاز نه هم ځکه انکار وکړو چې ویل یې زه د ډیکتېټر د لاس اعزاز اعزاز نه ګڼم---

کامل صیب د ریاکاری او شهرت پسندی نه دومره لرې وو چې د ریډیو او ټي وي پروګرامونو کښې د ګډون نه یې په کامله توګه ځان په ډډه ساتلی وو او ټول ژوند یې لیک او تحقیق ته ورکړی وو---

کامل صیب د کاکاجي صنوبر او حمزه بابا په ملګرتیا نه یواځې د اولسي ادبي جرګې جوړول ممکن کړل بلکې پښتنو ته یې د تنقید او تحقیق هنر هم وروښودلو--

کامل هغه سړی وو چې په پښتو اردو انگریزي او فارسي ژبو کښې خو یې کتابونه چاپ دي خو ورسره په عربي سنسکرت هندي او پنجابي ژبو یې هم عبور لرلو--

په سیاسي توګه د مسلم لیک سره وو خو د هغه هومره پښتون قامپاله به ډیر کم ولیدی شي--داسې به یې ویل --

زما خاوره پښتنه پښتو مې خوی دی
د وفا خوی مې اخلی ځان و تن کښې
اوس دغه لوی انسان ته د خپل عصر لویو خلکو خو خراج تحسین پیش کړی دی خو زمونږ غفلت هم هغسې دی--د کاکاجي صنوبر غونډې مشر وایي چې--

تا خو صنوبره هېڅ غزل نه وي
دا خو د کامل او حمزه چارې دي
د حمزه بابا غونډې لوی شخصیت ورته په نثر کښې ځای په ځای درناوی وړاندې کړی دی--

قلندر مومند په ګڼو شعرونو کښې د کامل نه د تاثر اخستلو--زدکړې --او استفادې اعتراف کړی دی--یو شعر کښې وایي--

د کامل همنشینې برکتی کرم
تجربې مې په غزل کښې روایات شي
دهمیش خلیل غونډې محقق یې خپل استاد ګڼي او په شلګونو لیکونه یې پرې کړي دي چې د هغه د وفات په موقع یې دا هم ویلي دي

یو انسان وي چې کامل وي
خیر رسانو کښې شامل وي
اوس به مونږ د خپل ځان او خپل نوي نسل نه پوښتنه وکړو چې مونږ او تاسو کامل صیب څومره پیژنو--- د هغه کار و زیار نه څومره خبر یو --هغوي ته مو څومره خراج تحسین وړاندې کړی دی--- مونږ پرې څومره کار کړی دی--- او د کامل مرحوم په پښتو ژبه او پښتون اولس د کوم احسان بدله مو ورکړې ده--- زما خیال دی چې د غفلت او ملامت نه سیوا به هېڅ ونه ویلی شو--- روح یې ښاد---

توسن د فلک-- درحمان بابا او شیدا په شعر کښې--

چې توسن د فلک زین کاندې له نازه

دا هلال يې په ځای راشي د رکاب

رحمان بابا

چې توسن د فلک ګرځي بې لګامه

شهسوار به يې څه حظ واخلي له ګامه

شیدا

هلال -- د ورومبو شپو سپوږمۍ -- چې د رڼا یوه نرۍ راتاو شوې کرښه لیدی شي --

توسن او فلک -- فلک خو اسمان ته وایي او توسن د اس هغه زلمي بچي ته وایي چې مست وي --

څوک يې قابو کولی نه شي او تیز زغلي --

زین -- د سورلۍ د پاره د اس په ملا د څرمنې ګدی -- یا

اس سورلۍ ته تیارول -- پښتو کښې تیار او تابعدار سړي د پاره محاوره هم شته -- زین کړی اس --

یا کته کړی خر --

رکاب -- په اس د سورلۍ د پاره د ورختلو وخت کښې چې پښه کوم څیز کښې ایښودلی شي دغه

رکاب وي چې د اوسپنې نه جوړ وي او نرۍ راتاو شان شکل لري --

وضاحت --

رحمان بابا چې د ښایسته محبوب حسن ښایي نو سپوږمۍ هر څو که د ښایست علامت دی خو د

خپل محبوب د حسن نه يې ډیره کمه ګڼي -- فلک چې د اوچت والي کبر او غرور او جلال علامت دی

نو رحمان بابا وایي چې زما حسین او په خپل حسن غره محبوب خو هسې هم ښایسته دی خو کله

چې ډول سینګار هم وکړي او نور تیاری کوي نو دا داسې ده چې گویا د جلالي مست او ګرځیدونکي

یا زغلیدونکي اسمان اس سورلۍ د پاره تیاروي -- او چې د کبرو غرور په دغه اسمان سوریږي

نو د حسن علامت سپوږمۍ هم د پښو لاندې کوي -- سپوږمۍ يې د رکاب حیثیت اختیاروي -- دومره

په خپل حسن غره وي او دومره يې ناز وي -- شعري کمال يې هم وګورئ چې د نرۍ سپوږمۍ او

رکاب شکل هم یو شان وي - یو بل شعر کښې سپوږمۍ سره د حسن بل څرګند علامت نمر هم د

خپل محبوب د حسن نه سپک او کمتر ګڼي -- وایي -

ما چې ستا ښایست او نمر سپوږمۍ سره په ټول کړه

تللي تر اسمانه په میزان کښې سپوږمۍ نمر دي --

غالب هم وایي چې --

حسن ماه ګرچه به هنگام کمال اچها هی

اس سی میرا مه خورشید جمال اچها هی

اوس شیدا ته هم غور وکړئ چې د -- توسن د فلک -- ذکر څنګه کوي --

چې توسن د فلک ګرځي بې لګامه

شهسوار به يې څه حظ واخلي له ګامه

د اسمان ګرځیدل درې څرګندې معنې لري -- یوه شعري -- چې اسمان پکښې د جلالي حسن کبر

غرور او عظمت علامت وګڼلې شي -- دویمه کلتوري او ټولنیزه معنا -- چې د اسمان گردش یا

ګرځیدل د زمانې تیریدلو د پاره راوړلی شي -- چې دغه د اسمان گردش د وخت تیریدو سره په چا

رحم کوي او په چا ظلم -- د تقدیر یا مقدر اصطلاح هم دغو معنو کښې راوړلی شي -- دریمه ساینسي

معنا چې په فضا کښې ټولې کرې ستوري او سیاري په حرکت چکر او گردش کښې دي -- شیدا

شعر کښې دغو درې واړو معنو ته توجو پکار ده---دلته هغه --توسن د فلک--پخپله د اسمان مستی چکر او زغل په معنو یادوي-- بېخي د مست اس غوندي بې لگامه او بې قابو---اوس حسین محبوب خو هم د خپل حسن په نیلي سور دی---سورلي کوي او شهسوارې کوي-- خو کله چې ورته احساس وشي چې د اسمان اس هم بې لگامه دی--د قابو نه بهر دی---ډیر حسینان مغروران او شهسواران یې هم د خپلې ملا نه وغورزول--او د مرگ په خوب یې اوده کړل--- نو دغه حسین محبوب هم وییریږي--- د خپل حسن په اس سور ښایسته محبوب دغه د اس د گام نه هډو حظ یا خوند اخستلی نه شي--- د اس گام یې خپله دغه د حسن ادا ده خو محبوب ترې ځکه محظوظ کیدی نه شي چې د فلک توسن هم بې لگامه ویني--- گویا په حسن غرور هم نابود دی ځکه چې حسن له هم یوه ورځ خو زوال شته--- د غني په وینا--
حسن له زوال شته مینه نه لري زوال

نن د خوشحال بابا د وفات ورځ ده--- پښتانه بویه چې بیا چرته خوشحال پیدا کړي--- بلکې په نړیوالو شخصیاتو کښې بویه چې خوشحال پیدا شي--- په یو وخت--- جنگجو ---سپه سالار--- سیاستدان--- سردار--- ښکاری---د طب ماهر---مفکر ---د مذهب او فقهې مسلو ماهر--- فلسفي--- نفسیات دان--- تاریخ دان--- جغرافیه دان ---مترجم او ادیب--- گویا ادب د بابا د ژوند یو جز وو---خو دغه جز یې هم د کل حیثیت لرلو---نثر لیکونکی او شاعر دواړه---په شاعرۍ کښې بیا نه یواځې د خپل دور هره موضوع بلکې د راروان وخت موضوعاتو ته هم اشارې---گویا د خپل وخت نه په سوونو کاله مخکښې پیدا شوی شخصیت--- چې نړۍ نن هم د هغه فکر ته نه ده رسیدلې---په هر څه کښې اول---خوشحال بابا نه مخکښې د پښتو شعري کتابونو او دیوانونو کښې صرف یوه موضوع وه---تصوف او وحدت الوجود---خوشحال بابا پښتو د هر نوي مضمون او صنف سره مخ کړه--- په هر څه کښې ورومبی---سوات نامه ورومبی سفرنامه لیکونکی او ورومبی جغرافیه دان---هندوکوه نامه ورومبی رپورتاژ لیکونکی---تاریخ مرصع کښې د هغه د بیاض برخه ورومبی تاریخدان--- دستارنامه---ورومبی نقاد او محقق--- او په شاعرۍ کښې هره ټولنیزه موضوع او صنف پښتو کښې په ورومبي ځل د بابا بڅښنه--- بنده حیران شي چې په یو وجود د سلو شخصیاتو کار څنګه ممکن شو---د نړۍ په ادب د هغه فکري اثرات دي خو مونږ پښتنو لا دریافت کړی نه دی--- هغه د رحمان بابا خبره چې---
زه په واړو کښې اول یم دویم نه یم
روح یې شاد---

خدایي زده چې څه راز دی په بابا او په ماما کښې
ورد وي د ماشوم دغه الفاظ په ابتدا کښې
ښکاري راته دا چې فطرتي ژبه پښتو ده
گویا د ازل نه انساني ژبه پښتو ده
حمزه بابا

نن د حمزه بابا د تلین د ورځې په مناسبت د پښتو ژبې په اړه د هغوی یو زړه راښکونکي تصور ته د ملګرو توجه را اړول غواړم---حمزه بابا د --بابا--- او --ماما---الفاظ په بنيادي توګه د پښتو ګڼي

او بيا وايي چې د نړۍ د هر تهذيب او سيمې د ماشوم په خله ابتدا کيښي همدغه د پښتو الفاظ راځي چې دې کيښي به څه راز وي بغير د دې نه چې پښتو د ازل نه فطرتي او انساني ژبه وگڼلې شي--- په ورومبي نظر خو د بابا دغه تصور جذباتي او پښتو سره د ميني نتيجه ښکاري خو که د دغه تصور علمي تجزيه وکړي شي نو دې تصور ته د دوو اډانو مرسته هم حاصله ده---يوه ژبنيزه اډانه او دويمه ټولنيزه نفسياتي اډانه---راځي چې غور پرې وکړو- ژبنيزه اډانه--

دا خو تجربې نه جوته ده چې د نړۍ د هر تهذيب د ماشوم په خله ورومبي هغه مختصر ترين اواز راتلې شي چې شوندي پرې رايوځايي شي او هغه په څرگند ډول---با--او --ما-- کيدی شي---بيا د څه وخت د رياضت نه پس ماشوم دغه با او ما---غبرگ هم وييل شروع کړي لکه-- بابا--او ماما--هر څو که دغه مرحله کيښي ماشوم سره د دغو لفظونو د معنا شعور نه وي--- اوس که وگورو---په عربي کيښي د مختلفو رشتو د نومونو ابتدا د---ب--په ځايي--الف نه کيږي---لکه مور د پاره---ام--پلار د پاره---اب--ورور د پاره --اخ---نو ځکه دا بابا او ماما د عربي توري خو نه دي---په فارسي کيښي د بابا ماده ---باب--دی چې --پاپ--هم تلفظ کيږي---چې اردو او هندي کيښي---باپ--دی--او په يوناني کيښي---پاپاس--دی --همدغه--پاپا---بنگالي کيښي ماشوم يا زلمي ته هم وايي چې انگریزي کيښي بيا ماشوم ته---بيبي---وايي---غرض دا چې په--بابا-- او --ماما--کيښي د پلار نيکه يا مشر بزرگ په معنا دغه تلفظ په کامل ډول بغير د پښتو نه يوه ژبه کيښي هم نشته نو بيا دې مونږ د دغو تورو موند او جرړه د پښتو ولي ونه گڼو---او که مونږ يې د پښتو وي نو د هر تهذيب د ماشوم په خله په فطري ډول ابتدا کيښي دغه الفاظ راتلل خو بيا همدا ښايي چې پښتو فطرتي ژبه هم ده او انساني ژبه هم--- ټولنيزه نفسياتي اډانه---

ما د معروف نفسيات دان جی ایف سټورټ په کتاب --گرينډ ورک اف سايکالوجي---اردو ترجمه --علم النفس--کيښي يوه حواله کتلې وه چې د ماشوم په ابتدايي ژبنيزه سايکالوجي تجربه کوي---هغه ماشوم ته د ابتدايي شعور په مرحله کيښي وايي چې د---بابا--پوزه کومه ده---نو بابا يا بيبي خو مغربي ټولنه کيښي ماشوم ته وايي پکار ده چې ماشوم خپلې پوزې ته اشاره کړي وي---خو ماشوم په جواب کيښي د پلار پوزې ته اشاره کوي گویا د ماشوم په جبلت کيښي --بابا--پلار د پاره تصور لري---او پښتو کيښي هم داسې ده-- نو ځکه زه وایم چې د ژبنيزې او نفسياتي دواړو حوالو نه پس د حمزه بابا په دغه تصور غور پکار دی چې ایا په رښتیا هم د انسان جبلي او فطري ژبه پښتو خو نه ده---

نن د مرزا اسدالله خان غالب د وفات ورځ ده د هغه د مشهور اردو غزل پښتو ترجمه د مينه والو په خدمت کيښي چې ځايي په ځايي پکيښي مرگ ته اشارې شوې دي--- د هغه د مړينې د ورځې په مناسبت----

يه نه تهی بماري قسمت که وصال يار بوتا
اگر اور جيتے ربتے، يہی انتظار بوتا

ترے وعدے پر جئے ہم، تو یہ جان، جُھوٹ جانا

ڪه خوشي سے مرنه جاتے، اگراعتبار هوتا

تري نازڪي سے جانا ڪه بندھا تھا عہد بُودا
ڪبھی تو نہ توڑ سکتا، اگراستوار هوتا

ڪوئي ميرے دل سے پوچھے ترے تيرِ نيمڪش ڪو
يہ خلش ڪهاں سے هوتي، جو جگر ڪے پار هوتا

يہ ڪهاں ڪي دوستي بے ڪه، بنے بين دوست ناصح
ڪوئي چاره ساز هوتا، ڪوئي غم گسار هوتا

رگ سنگ سے ٽپڪتا وه لہوڪه، پھر نہ تهمتا
جسے غم سمجھ رہے هو، يہ اگرا شرار هوتا

غم اگرحه جاں گسل بے، په ڪهاں بچين ڪه دل بے
غم عشق گر نہ هوتا، غم روزگار هوتا

ڪهوں ڪس سے مين ڪه ڪيا بے، شب غم بُري بلا بے
مجھے ڪيا بُرا تھا مرنا، اگرايڪ بار هوتا

هوئے مرڪے ہم جو رُسوا، هوئے ڪيون نہ غرق دريا
نہ ڪبھی جنازه اٿهتا، نہ ڪهين مزار هوتا

اسے ڪون دیکھ سکتا ڪه يگانه بے وه يڪتا
جو دوئي ڪي بُو بهي هوتي توڪهين دوچار هوتا

يہ مسائلِ تصوف، يہ ترا بيان، غالب
تجھے ہم ولي سمجھتے، جو نہ بادہ خوار هوتا

پڻتو ترجمہ

زما دومره نصيب چرتہ --- چي ديدن به ديار وڪرم
ڪه ژوندي يم تر ابده --- تل عمري انتظار وڪرم

په لوظونو به دي پايم---گله ڇه ٻنڪلي دروغ دي
مر چي نه شم خوشالي نه --- ڪه په تا اعتبار وڪرم

نزاكت دي د مزاج دی --- چې وعدې کوي نازکي
داسې کلکه وعده وکړه--- لکه زه چې اقرار وکړم

چې لينده کښې غشي سم کړې ---د زړه حال نه مي خبر شه
دغه درد له کومه راغی --- چې ځيگر ته پرې لار وکړم

دا لا څنگه رفاقت دی --- چې ملگری مي ناصح شو
په مرستيال به تسله کړم --- په دردمند به قرار وکړم

په رگونو کښې د کانو --- به هم ويني بهيدلي
که دي غم ته هم نسبت زه ---د بخري د نار وکړم

غم له تنه سا وباسي--- خو دی زړه سره څه وکړم
غم د مينې که ونه کړم ---نو به غم د روزگار وکړم

چا ته څه ووايم څه ده ---د غم شپه بده بلا ده
بس که يو ځلي مرگی وي ---زه به هم ورته وار وکړم

چې په مرگ باندې رسوا شوم ---کاش لاهو په سمندر وی
نه به شور د جنازي او --- نه چرچه په مزار وکړم

هغه څوک چرته لیدی شي ---چې خانگری او یکتا دی
د دویي که څرک درک وی ---زه يي څه سروکار وکړم

باریکي د تصوف چې ---ستا په خله راشي غالبه
سم ولي يي; تغافل که ---ستا له خوئ د څمار وکړم

سکون او رفتار--- د مادیت او روحانیت استعاره--

رحمان بابا د کمال شاعر او د تغزل بادشاه دی--- ټکو تورو سره لوبي کوي--- د مادي ژوند د پاره
يې د --سکون-- توری او روحاني پرواز د پاره يې د --رفتار-- توری څومره په هنر راوړی
دی--په مادي ژوند کښې د خودداری درس چې ورکوي نو وايي---
نه مي ښکته ملک لیدلی دی نه پورته
خبر نه يم په يمین او په یسار
اب و خور لکه اسيا په ځايي رارسي
په خپل کور کښې مي سکون دی هم رفتار

یمین او یسار یعنی ښي او گس لوري نه ناخبره یم او دغه وجه ده چې نه می ښکته ملک لیدلی دی او نه پورته---گویا په هیچا پسې نه گرځم---له هیچا څه نه غواړم--- رزق خدای پاک په خپل کور رارسوي -- بس هم دغه په کور ناسته او سکون زما حرکت او رفتار هم دی---بیخي هم داسې لکه چې اسيا یعنی د ژرندي پل په خپل ځای چورلي نو گویا دغه چورلیدل یې رفتار هم دی-- چې له خپله ځایه چرته هم نه ځي او اب و خور یعنی اوبه او خوراک په خپل ځایي ور رسي---غور وکړئ د ژرندي پل کښې ژوند او حرکت د همدغو اوبو او دانو په وجه وي چې دواړه ورته په خپل ځایي رارسي-- خو دا د --توکلت علی الله-- خبره ده او د خود داری درس دی-- د محنت او جدوجهد نه فرار نه دی---گني محنت د پاره خو رحمان بابا په څرگند ډول ویلي دي چې -- ماته ملا په مشقت په محنت ښه ده

نه حرامه همیانی د چا تر ملا

دغه د رحمان بابا په کلام کښې د مادي ژوند تصویر دی---- اوس یې د روحانیت تصور ته غور وکړئ--- د روحاني تصور د پاره د زړه او روح اصطلاحات راوړي او وایي چې په مادي وجود خو په خپل کور کښې ساکن هم یم --نه می ښکته ملک لیدلی دی نه پورته --خو زړه او روح می د هندوستان او خراسان سیل او سفر کوي چې یو ښکته ملک دی او یو پورته--- او بیا دې کمال ته یې وگورئ چې د هندوستان ښکلي توربخن او سکان دي نو رحمان بابا یې د یار تورو زلفو د پاره علامت کوي---او خراسان چې د سپین بخن حسن د پاره مشهور دی نو رحمان بابا یې د یار مخ د پاره علامت کوي--- دغه پس منظر کښې یې د مادي وجود د سکون او خلوت سره د زړه د دنیا سیل او سفر ته څیر شئ---

چې د یار زلفي رخسار می په زړه نقش شو

خپل خلوت می خراسان او هندوستان شو

د یار د دغو تورو زلفو او سپین رخسار د پاره یې د هندوستان او خراسان استعاره یواځې د زړه په مملکت نه ده خوره-- بلکې روح یې ورته هم ناقراړه کړی دی- - دومره ناقراړه چې په مادي توگه په خپل کور کښې ناست رحمان په روحاني توگه د هندوستان او خراسان سفرونه کوي--غور وکړئ---

ستا په زلفو په رخسار پسې رحمان یم بې وطنه

مسافر د هندوستان او خراسان دی زما روح

بس دغه شعري کمال دی زموږ د کلاسک او بیا د رحمان بابا چې زموږ نقادان او دانشوره طبقه یې باید په ښایسته توگه راوسپړي

سکون او رفتار--- د مادیت او روحانیت استعاره--

رحمان بابا د کمال شاعر او د تغزل بادشاه دی--- ټکو تورو سره لوبې کوي--- د مادي ژوند د پاره یې د --سکون-- توری او روحاني پرواز د پاره یې د --رفتار-- توری څومره په هنر راوړی دی--په مادي ژوند کښې د خودداری درس چې ورکوي نو وایي--- نه می ښکته ملک لیدلی دی نه پورته خبر نه یم په یمین او په یسار اب و خور لکه اسيا په ځایي رارسي

په خپل کور کښې مې سکون دی هم رفتار
 یمین او یسار یعنی ښې او گس لوري نه ناخبره یم او دغه وجه ده چې نه مې ښکته ملک لیدلې دی
 او نه پورته---گویا په هیچا پسې نه گرځم---له هیچا څه نه غواړم--- رزق خدای پاک په خپل کور
 رارسوي -- بس هم دغه په کور ناسته او سکون زما حرکت او رفتار هم دی---بیخي هم داسې لکه
 چې اسیا یعنی د ژرندي پل په خپل ځای چورلي نو گویا دغه چورلیدل یې رفتار هم دی--- چې له
 خپله ځایه چرته هم نه ځي او اب و خور یعنی اوبه او خوراک په خپل ځایې ور رسي---غور وکړئ
 د ژرندي پل کښې ژوند او حرکت د همدغو اوبو او دانو په وجه وي چې دواړه ورته په خپل ځایې
 رارسي--- خو دا د --توکلن علی الله-- خبره ده او د خود داری درس دی-- د محنت او جدوجهد نه
 فرار نه دی---گني محنت د پاره خو رحمان بابا په څرگند ډول ویلي دي چې --
 ماته ملا په مشقت په محنت ښه ده
 نه حرامه همیانی د چا تر ملا

دغه د رحمان بابا په کلام کښې د مادي ژوند تصویر دی--- اوس یې د روحانیت تصور ته غور
 وکړئ--- د روحاني تصور د پاره د زړه او روح اصطلاحات راوړي او وایي چې په مادي وجود خو
 په خپل کور کښې ساکن هم یم --نه مې ښکته ملک لیدلې دی نه پورته --خو زړه او روح مې د
 هندوستان او خراسان سیل او سفر کوي چې یو ښکته ملک دی او یو پورته--- او بیا دې کمال ته
 یې وگورئ چې د هندوستان ښکلي توربخن او سکان دي نو رحمان بابا یې د یار تورو زلفو د پاره
 علامت کوي---او خراسان چې د سپین بخن حسن د پاره مشهور دی نو رحمان بابا یې د یار مخ د
 پاره علامت کوي--- دغه پس منظر کښې یې د مادي وجود د سکون او خلوت سره د زړه د دنیا
 سیل او سفر ته خیر شی---
 چې د یار زلفي رخسار مې په زړه نقش شو
 خپل خلوت مې خراسان او هندوستان شو
 د یار د دغو تورو زلفو او سپین رخسار د پاره یې د هندوستان او خراسان استعاره یواځې د زړه په
 مملکت نه ده خوره--- بلکې روح یې ورته هم ناقراړه کړی دی- - دومره ناقراړه چې په مادي توگه
 په خپل کور کښې ناست رحمان په روحاني توگه د هندوستان او خراسان سفرونه کوي---غور
 وکړئ---

ستا په زلفو په رخسار پسې رحمان یم بې وطنه
 مسافر د هندوستان او خراسان دی زما روح
 بس دغه شعري کمال دی زمونږ د کلاسک او بیا د رحمان بابا چې زمونږ نقادان او دانشوره طبقه
 یې باید په ښایسته توگه راوسپړي

نن د لوی ترقي پسند شاعر فیض احمد فیض د زیږون ورځ ده--- په دغه مناسبت به د هغه یو
 اردو غزل د خپلې پښتو ترجمې سره خپلو ملگرو سره شریک کړم--- روح یې شاد---

دونوں جہاں تیری محبت میں ہار کے
 وہ جا رہا ہے کوئی شب غم گزار کے

ویراں ہے مے کدہ خم و ساغر اداس ہیں

تم کیا گئے کہ روٹھ گئے دن بہار کے

دنیا نے تیری یاد سے بیگانہ کر دیا
تجھ سے بھی دلفریب ہیں غم روزگار کے

اک فرصتِ گناہ ملی وہ بھی چار دن
دیکھے ہیں ہم نے حوصلے پروردگار کے

بھولے سے مسکرا تو دیے تھے وہ آج فیض
مت پوچھ ولولے دلِ نا کردہ کار کے

پښتو ترجمہ

ستا په مينه يی لوگی دين او دنيا کړه
يو سړي زړه چاودې توره شپه سبا کړه

میکده وړانه ساغر او خم خفه دي
د سپرلي ورځو هم تا پسې ژړا کړه

ستا د یاد نه دنيا داسې نا اشنا کړم
ستا نه هم د روزگار غم زیاته خلا کړه

د گناه موقع یی راکړه خو دوه ورځې
د خالق په حوصله هم سترگې وا کړه

بي خیالی کښې خو مسکې شوله نن فیضه
چپ شه زړه مې ورپسې جوړه غوغا کړه

یادونه-----د څلورم شعر د اردو ---چار دن-- مې پښتو کښې په---دوه ورځې---ځکه اړولی دی
چې پښتو کښې راته دغه معنی خیز ښکاریدو---

د ارتقا نظریه او غلط فهمی--نن د ډارون د زیږون ورځ هم ده

د ارتقا نظریه معروف حیاتیاتي ماهر او ساینسدان چارلس ډارون د نوم سره زیات شهرت لري---هر
څو که د دغه نظریې جرړې په قبل مسیح دور کښې د یوناني مفکرینو خصوصاً د انیکسي ماندر
او امپیدوکلیز په افکارو کښې تر نظره کیږي او بیا په اتمه عیسوي صدی کښې د مسلمانانو
ساینسدانانو خصوصاً ابو عثمان جاحظ او ابن مسکویه او څو نورو مفکرینو په افکارو کښې تر

نظره کيږي خو په زيات ساينسي او تجرباتي انداز دغه نظريه د مغربي دانشور ليمارک د تحقيق سره رامي ته شوه چې د حيواناتو په فلسفه يې په ۱۸۰۹ کښې خپل کتاب رامي ته کړو. بيا په کال ۱۸۵۹ کښې چې د ډارون کتاب ...اوريجن آف سپيشيز باي ميئنز آف نيچرل سليکشن...مخې ته راغلو نو بس دغه نظريه د ډارون سره داسې منسوب شوه چې تر ننه منسوب ده او د ډارونزم په نوم ياديږي چې د مزيد تحقيق نه پس پکښې د نيو ډارونزم مکتب هم مخې ته راغلو....

ډارون د دغه کتاب نه پس هم درويشت کاله ژوندی ووپه دغه موضوع يې يو بل کتاب ..ډيسنټ آف آپم.. هم ليکلی دی. د هغه په ژوند هم د هغه په نظريه د ساينس په تناظر کښې اعتراضونه وشول چې ډارون يې جوابونه هم کړي دي او وروستو هم د تنقيد او اعتراض دغه لړۍ روانه پاتې شوه. په کال ۱۹۰۱ کښې چې د فرانسيسي دانشور هيوگودي ورايز د ...ميوتيشن تهپوري...مخې ته راغله چې د جينز او کروموسومز د بنيادي يونټ نه د نوي ژوندي نسل په لور د فطري قوانينو د تنوع څيرنه پکښې شوې وه نو دا د ډارون په نظريه يو غټ علمي تنقيد وو چې د ...قانون وراثت...ساينسي ماهر جان مينډل د تحقيق نه يې نور هم تاييد کيدلو..

زه دلته د ډارون په نظريه بحث او تجزيه خو نه شم کولی البته دې لړ کښې د لوستونکيو څو غلط فهميو ته اشاره کول مې مقصد دی...

۱...يو دا چې ډيرو کسانو بس تش د ډارون او ارتقا نوم اوريدلی دی نور يې پخپله هيڅ نه دي کتلي او په ډارون اعتراض کوي چې هغه وييلي دي چې انسان د بيزو اولاد دی...نو خبره داسې نه ده...ډارون د ورومبې خليي نه شروع کړې ده...د يوني سيلولر مادي نه د ملتي سيلولر مادي په لور د ارتقا خبره يې کړې ده او بيا يې د انواع يا نسلونو د ورايتي يا رنکارنگۍ خبره کړې ده چې لړۍ يې انسان ته رسولې ده ..او دغه څيرنې د پاره هغه پنځه کاله په بحري جهاز يا کشتي کښې نوکري او سفرونه کړي دي...سمندري سالترونکي يې د خپلو تجربو بنياد جوړ کړی دی او بيا د خشکۍ سالترونکيو د ارتقا په لور تللی دی..

۲....دغو خلقو کښې داسې هم شته چې د ډارون د کتاب نوم هم نه ورځي يا يې نوم غلط اخلي خو په ډارون به بحثونه او تبصرې کوي..

۳...يو شمير داسې دي چې د ترجمو او ثانوي حوالو په لاره يې دغه نظريه کتلي ده او خپلې عالمانه تبصرې پرې کوي...او که څوک ترې پوښتنه وکړي نو د خپلو تبصرو نه هم سم نه وي خبر..

۴...يو شمير داسې دي چې په ډارون شوی علمي او ساينسي تنقيد يې نه دی لوستی او د ډارون نظريې ته يې يا خو حرف اخر وييلي دي او يا يې د عقيدې درجه ورکړې ده..

۵...داسې هم شته چې د ډارون کتاب يې انگرېزي کښې هم کتلی خو وي خو د خپلې مذهب ويزاری د پاره يې ډارون ډهال جوړ کړی دی او د ساينس په نشه کښې د خالق د قانون تخليق نه انکار کوي...حال دا چې ډارون پخپله چرته هم د خدای د قانون تخليق نه انکار نه دی کړی..

۶...وروستې خبره دا ده چې ډارون پخپله د ابتدایي تخليق کرشمې خدای پاک ته منسوبوي خو زمونږ دغو دانشورو صاحبانو ته ښکاري نه...دا اقتباس يې وگورئ چې ښکاره يې وييلي دي او د کتاب وروستی پيراگراف او نتيجه يې همدغه ده چې...

---د ژوند په تصور کښې يو داسې کمال مخې ته راځي چې گڼ شمير تخليقي قوتونه چې ورومبې بنيادي سا يې اخستي ده يعنې ژوند يې موندلی دی نو د خالق له مخه...په گڼو شکلونو کښې يا په يو شکل کښې...

د ډارون په الفاظو...

There is grandeur in this view of life, with its several powers, having been originally breathed by the creator into a few forms or into one.

زر به رسوا شي د مضمون دزده
جامه غمازه د جامه دز ده
کله پتيروي له مبصره
متاع په بلخ کبني چي د قندز ده

دزده----- دزد غل ته وايي---يعني د مضمون فکروخيال غله
غمازه--- غمازي کوونکي---خبر ورکوونکي---حال ويونکي---
مبصر--- تبصره کوونکي---نقاد---
متاع--- مال---دولت---جنس يا څه څيز---
جامه دز--- جامه جوړونکي--- درزي---خياط---
وضاحت-----

مضمون نه مراد شاعرانه خيال فکر او شعري تکنیک دی. دزد--- فارسي کبني غل ته وايي. جامه دز---
يعني د جامي کپري جوړونکي درزي يا خياط بلخ او قندز د افغانستان د دوو ښارونو يا سيمو
نومونه دي. دې شعر کبني دغه دوه ښارونه يا سيمي يادول يو تاريخي پس منظر لري. بلخ د
ازبکستان په سرحد پروت دی او قندز د تاجکستان قندز يخ اوسرسبزه ښار دی چې سبزي او ميوې
زياتي پيدا کوي او ورسره د جامي کپري دپاره هم مشهور دی. په يو وخت کبني به د سبزي او
ميوې نه پرته د اعلي قسم جامه کپړه هم د قندز نه بلخ ته تله چې بلخيانو به وييل چې دا زمونږ د
بلخ خپل پيداوار دی خو چې جامه به جوړه شوه او وا به غوستي شوه نو د ډير ښه معيار په وجه
به پرې خلقو تبصره کوله چې دا خو دومره اعلي ده لکه د قندز نه چې راغلي وي. يعني د جامي
معيار به پخپله غمازي کوله چې دا د بلخ نه بلکې د قندز ده. دې پس منظر کبني شيدا غل شاعر ته
وايي چې ته د مضمون فکر خيال او تکنیک غلا خو کوي خو لکه د بلخيانو به ډير زر رسوا شي
ځکه چې د شاعري اسلوب او انداز خو هم د شعر جامه اولباس دی. دا جامه يعني شعري اسلوب خو
پخپله حل وايي او غمازي کوي چې اصلي خيال او مضمون د چا دی او چا غلا کړی دی. لکه د بلخ
د مبصر د شاعري نقاد نه هم دغه غلا شوی مال متاع يعني مضمون پتيدی نه شی. صفا پته لگي
چې د قندز مال بلخ ته رسيدلی دی. نو ضرور به د شعر دغه غله هم ډير زر رسوا کيږي لکه خوشال
بابا چې دستارنامه کي هم وييلی دی چې ---څوک چې غلا کا ځان به رسوا کا--- خو کاظم خان شيدا
په کومه سليقه وييلی دی غور پرې وکړئ.

اردو کبني د تذکیر او تانيث قاعده او پښتانه---

اردو ويونکي اکثر د پښتنو په اردو وييلو اعتراض کوي چې پښتانه اردو کبني مذکر مونث غلط
وايي---- خو دغو اردودانو نه زما هم څو پوښتني دي----

هره ژبه کښې د تذکیر او تانیث یوه قاعده وي--- اردو کښې هم شته-- د اردو د قاعدې او قانون تر مخه چې کوم توري په لیکلو کښې په -- ت-- ختم شي نو مونث وي-- لکه غیرت-- طاقت-- شجاعت-- دولت حکومت وغیره--- نو بیا ---شربت-- ولې مذكر دی--- دغسې کوم توري چې په لیکلو کې په غونډه --ي-- ختم شي هغه هم مونث وي-- لکه چهوتي--بري--لري-- کهاني--پراني وغیره--- نو بیا--پاني-- ولې مذكر دی--- تر دې چې ---ادمي -- خو هم بیا مونث پکار وو--- گني د ادمي په ځایي--- ادما-- پکار وو---

مطلب دا چې د اردو دغه قاعده ناقصه ده--- خیر دی ناقصه دې وي خو بیا کامن سنس comen sense خو یې سم پکار وو--- چې کومو څیزونو کښې رعب جلال او عظمت وي هغه مذكر--- او کومو کښې چې بنایست-- نرمي او نزاکت وي نو هغه مونث پکار وو--- ځکه چې په عمومي ډول د مذكر او مونث خصوصیات همدغه دي--- خو د اردو نازک او بنایسته-- چاند-- هم مذكر دی--- عجیبه دا ده چې-- غیرت-- او --طاقت --یې مونث دي--- خو --ډر-- او --خوف-- یې مذكر دي--- غټ --بس -- یې مونث ده او وره-- رکشه-- یې مذكر دی--- پگري -- چې سړی په سر ږدي نو مونث ده-- او --دوپټه-- چې ښځه په سر ږدي نو مذكر دی--- نوره عجیبه دا ده چې د پردو ژبو تورو او څیزونو له هم پخپله خوبه جنس بدلوي--- کتاب-- چې د عربی توری دی نو هلته مذكر دی خو اردو ته چې راشي نو مونث شي--- پولیس-- چې د انگریزی توری دی--- په خپله ژبه کښې مذكر دی خو اردو ته چې راشي نو مونث شي--- نو عجیبه نه ده چې نه خپله قاعده درسته--- نه کامن سنس مناسب--- نه نورو ژبو نه اخستی شوو تورو سره روا رویه--- بیا اعتراض هم د پښتنو په اردو ویيلو چې مذكر مونث غلط وایي--- نو چې د اردو ټوله معامله الیه ده نو پښتون خو مجبور دی چې ووايي --

شکيله اگيا--- او سمندر خان چلي گي--- ځکه چې اردو په خپله الیه معامله د پښتنو سایيکي هم الیه کړې ده--- بلکې د پښتنو مازغه یې خراب کړي دي چې دې اردو کښې خو هر څه اېوته دي--- بس شاعری کښې به هم اوس نازکې محبوبا ته سپورمی نه وایو--- دا خو مذكر وختو---

دې څو ورځو کښې زما تفصیلي سريزو سره څلور داسې کتابونه چاپ شو چې په سريزو لیکلو یې ما ډیر مسرت محسوس کړی دی --- دغو کښې یو کتاب د گران نورالاسلام سنگر---امتزاج-- دی چې د نړیوال ادب نه منظومي ترجمې دي---دویم د گران جاوید احساس شعري مجموعه --ایینه--- دریم د گران حیدر بنگش شعري مجموعه-- دولابي یون -- او څلورم کتاب د گران رشتین خټک --- د خیال رڼا--دی- چې دغو ټولو کښې گران رشتین داسې شخص او شاعر دی چې هغه او د هغه باباجان ارواښاد ډاکټر راج ولي شاه خټک ته د ډیر نژدیکت باوجود زه تر ډیرې مودې نه وم خبر چې ښاغلی رښتین په کم عمر کښې دومره د پوخ فکرو فن ترجمانه سنجیده او ساهاو شاعري کوي چې فني او فکري بلوغت به یې ما د ډیر خوشگوار حیرت سره مخ کوي--- د خیال رڼا-- چاپ شو--- ښاغلیو ډاکټر اباسین یوسفزي --نورالاسلام سنگر-- او هنرمند شاکر زيب پرې هم لنډ تاثرات لیکلي دي او زما تفصیلي رایې به لوستونکي زما سريزه کښې ولولي--- دلته بس دومره وایم چې د رومانویت نه د مقصدیت په لور قدم--- د داخلیت نه د خارجیت په لور سفر --- او د نفسیاتو نه تر عمرانیاتو پورې حرکت او حرارت که څوک د شعر په خوږه ژبه--- زړه راښکونکي اسلوب--- او خوږ ترنم کښې کتل او محسوسول غواړي نو د خیال رڼا دې ضرور ولولي--- ما چرته د کوم کتاب

سفارش او وکالت نه دی کړی او نه می کوم داسې ځانگړی پوست کړی دی خو --- د خیال رڼا---
ته می زړه اوشو---- گران رښتین ته دې مبارک وي---

تهیه د اسپ و فیل ده بی حاصله

یو بساط دی د شطرنج میدان زما

وضاحت-----

اسپ او فیل د شطرنج د لوبې دوه داسې مهرې دی چې عمومن پرې د شطرنج د لوبې میدان گټلی شی. خو لوبه بیا هم لوبه وی چې قسمت دې یاری نه کوی نو د دغو مهرې د لرلو باوجود هم د شطرنج بازی گټل گران شی. بل خوا اسپ اس ته او فیل هاتی ته وایی چې د جنگ میدان پرې گټلی شی خو دغه د جنگ میدان گټلو د پاره د اسونو او هاتیانو تیارول یعنی طاقت کښې ساتل ضروری وی. تهیه په فارسی کښې تیاری او امدگی ته وایی.

اوس شیدا دغه پس منظر کښې د خپلې مینې کشمکش ته د دواړو میدانونو پس منظر کښې گوری او وایی چې لکه د جنگ د میدان گټلو ما د خپلې مینې د میدان گټلو پوره هڅې وکړې په دغه میدان کښې می د وفا صداقت او ایثار ټول اسونه او هاتیان بڼه تیار کړل او اومې زغلول بار بار ناکام شوم. بس نور ددغو اسونو او هاتیانو تهیه او تیاری بی حاصله دي. اوس خو خبره د شطرنج مهرې والا اسپ او فیل ته پاتی ده. اوس زما د مینې میدان هم د شطرنج میدان یا بساط دی. که قسمت یاری وکړه نو د شطرنج اسپ و فیل به زما جانان زما کړی او دا میدان به وگټم او که مقدر می ملگرتیا نه کوی نو د شطرنج اسپ و فیل هم زما دا بازی نه شی گټلی.

دې بیت کښې د شیدا د فن ځنې نکتي نظر کښې ساتل ضروري دي. --- د شطرنج بساط هم لکه د

میدان غوړیدلی وي او د جنگ یا مقابلې میدان هم غوړیدلی وي.---

د شطرنج میدان کښې هم گټه د اسپ او فیل مهرې په وجه کولی شي او د جنگ میدان کښې هم د

گټې زوروره وسیله د اسونو او هاتیانو استعمال وي.---

په جنگونو کښې هم کله چې مقدر یاری وکړي نو د گټې مادي اسباب برابر شي او لږ خلق په ډیرو طاقتورو فتح ترلاسه کړي او د مینې میدان کښې هم گټه د بختورو وي. --کله کله طاقتور هم ماتي وځوري---

او بیا دغه دومره پراخ پس منظر صرف په دوو مصرعو کښې راگیږول. --- نو دا هم بیا یواځې د

شیدا کمال کیدی شي.----

د غزل تکنیک او زمونږ کلاسک---

په ټولنه کښې نورو انسانانو ته خوشالی ورکولو د پاره پخپل ځان سخته تیږول او خپل صلاحیت د انسانیت پکار راوستل د کلاسیکي شاعرۍ یو اهم اخلاقي مضمون دی چې هر استاذ او د شعري تکنیک ماهر شاعر ورته د خپلې خپلې زاویې نه گوري او خپلې خپلې مشاهدې ته د هنر خواږه وربخښي.--- خوشال بابا د بڼه سري د پاره د میوه داري ونې مثال ورکوي.---

په بارداره ونه تل وریږي کائي

ورته گوره چې بارداره ونه څه کا..

خبره د نیکۍ د تلقین ده خو په ساده اسلوب کښې...که اسلوب لږ شان تکنیکي شي نو د رحمان بابا مشاهدې ته به خیر شو...سمندر کښې چې طوفان راځي نو تشې او سپکې کشتي لاهو کوي خو د بوج نه ډکې درنې کشتي نه شي اړولې...نو د انسان زړه هم که لکه د دغه درنې کشتي د نورو دردمندو انسانانو بوج په خپل وجود کښې ځای کړي نو د زماني د طوفانونو نه به په امان پاتې شي...دغه مشاهده رحمان بابا داسې شعر کوي-

هغه زړه به له طوفانه په امان وي
چې کشتي غوندې د خلقو باربردار شي
او که په ټولنه کښې څوک غواړي چې د هغه د شخصي وقار له مخه دې هر وخت نور خلق په هغه قربانېږي او ترې دې چاپېره چورلي نو هغه دې په محفل کښې خوږې خبرې کوي...خوږ مجلس دې کوي...دغه مشاهده بیا حمید بابا داسې شعر کوي--

په هغه لکه مچان خلق ښیږي
چې په خله کښې غروي نباته ژبه
د دغو درې واړو استاذانو اسلوب ساده او عام فهم دی...د همدغه قسمه اخلاقي مضمون په بیان کښې به اوس شیدا ته غوږ شو...

افروخته یی وي محفل په شان د شمعی
چې سوخته د بل په کار کښې خپل دماغ کا
د شمعی محفل تل روښانه او اباد وي...پتنگان هم ترې چاپېره چورلي...وجه یی داده چې شمعی اور په خپل سر بل کړی وي او رڼا نورو ته ورکوي...دغه رڼا ویشل د شمعی جوهر دی چې نورو د پاره یی استعمالوي او هغه هم په خپل سر د اور بلولو په نتیجه کښې...په انساني ټولنه کښې داسې انسان چې په سر کښې عقل او دماغ لري یعنې جوهر او صلاحیت لري خو هغه دغه صلاحیت د بل په کار راوړي یعنې دماغ سوزي خپله کوي او لکه د شمعی د رڼا فیض یی نورو ته رسي نو بیا د داسې فرد محفل خو به هم افروخته یعنې اباد او ودان وي...خلق به ترې لکه د شمعی د پتنگانو تاوېږي...یعنې ترینه به زارېږي قربانېږي...

اوس غور وکړئ چې یو عام اخلاقي مضمون د تغزل رنګ څنګه اخلي او هغه هم د جدا جدا زاویو نه د جدا جدا مشاهدې سره...د ملګرو د ذوق له پاره...په مینه...

له چا مه غواړئ قران تهې دستانو
په بدن د حباب کوم پیراهن تنګ شه
قران---- په ایران او افغانستان کې ورته --غیران --وایی یعنې یوه پیسه یا ټکه ---
تهې دستان --- تهې خالي ته وایی او دستان د دست جمع ده چې فارسی کښې لاس ته وایی--یعنې خالی لاسونه - مطلب غریب مفلس-
پیراهن --- جامه یا لباس
وضاحت -----

حباب یعنې بربوکی په سمندر کښې وي ---گویا ښه ډیرې اوبه ورسره څنګ کښې وي خو بیا هم خالی لاس وی - ځکه چې دننه تشه وی او شکل یی هم لکه د تش تلی وی بیا نری جلی یی د حباب لباس وی چې فارسی کښې پیراهن دی -- گویا حباب په دومره ډیرو اوبو کښې هم سمندر نه یو څاڅکی اوبه نه غواړي او تل خالي لاس وي --- په دغه خالي لاس هم پرې خپله جامه او لباس

برابر وي--- خپل دغه نازک او عارضی لباس کښي يې ژوند ډیر کم وي خو ژوند يې د خو داری وي --- د سمندر نه هېڅ نه غواړي---

نو اوس پرې غور وکړئ چې ددې دنیا مثال خو هم لکه د حباب د څو لمحو دی --- خودداره غریبو خلقو ته شیدا وایی چې چا نه یوه تکه هم مه غواړئ حباب خو هم خالی لاس دی خو په بدن يې خپل عارضی لباس هم برابر دی-- په تش لاس د څو لمحو عارضی ژوند تیروي خو د پک سمندر نه اوبه نه غواړی -- په تش لاس د څو لمحو عارضی ژوند يې قبول دی خو د خودداری--- دلته دا هم نظر کښي ساتل پکار دي چې سمندر د پاره څاڅکي اوبه چې څومره معمولي خبره ده دغسې دولت مندو سره هم که د دولت سمندر وي خو ---قيران-- يا غيران-- هم په دولت کښي د ټولو نه وړه او کمه پیمانه ده چې دولت مند د پاره د سمندر د څاڅکي حیثیت لري---- خو خود داره انسان ته شیدا وایی چې دغه یو قیران هم له چا مه غواړئ--- ستاسو په بدن به هم کوم لباس تنگ نه شي لکه د حباب په بدن چې هم کوم لباس تنگ نه شو----

د افغان ټي وي مشر عدنان شوکت--- او مینجنگ ډایریکټر سید عدنان شاه د خپل پوره تکنیکي او علمي ټیم سره د پښتو په تاریخ کښي نوی باب رقم کوي چې د بریښنايي خپرونو سره سره يې د علمي او ادبي کتابونو د چاپولو لړۍ هم پیل کړې ده--- زما په خیال د پښتو په ټي وي چینلونو کښي دغسې په تسلسل دا امتیاز یواځې د افغان ټي وي برخه ده چې په دې توگه يې د یو علمي او اشاعتي ادارې شکل هم واخستو -- دا لړۍ يې زما کتاب---- ژوند کتاب کتاب-- نه رانښلولي وه او اوس هر کال درې علمي او ادبي کتابونه مخې ته راوړي--- د دې کال درې کتابونه يې بازار ته راوړسیدل چې پکښي یو د عدنان شاه کتاب --- د پښتو نوميالي--- د روان عصر نوميالو ادبي شخصیاتو سره مرکي دي--- دویم زما او د ډاکټر شهاب عزیز ارمان شریک کتاب--- ادب کور دویمه برخه --- چې د پښتو په جدید ادب او د سرکرده شخصیاتو په کار او زیار تبصره او تجزیه ده--- دریم کتاب--- ادب شناس حنیف خلیل --- زما په هلو ځلو د ډاکټر شهاب عزیز ارمان تالیف دی چې د گولډن جوبلي په مناسبت تقریب د شپیتو لیکوالو راغونډ شوي لیکونه او نظمونه دي---درې واړه کتابونه د افغان ټي وي دفتر او --- د کتابونو هر لوی دکان کښي دستیاب دي خو فلحال صرف پیښور کښي---افغان ټي وي به په دغه علمي او ادبي اشاعتي کار د ادبي تاریخ برخه وي--- دا لړۍ دې دوامداره اوسي-

د معروف هندو شاعر او ادیب جگن نات ازاد دغه اردو نعت مي له مخه تیر شو او ډیر مي خوښ شو-- زړه مي وغوښتل چې پښتو کښي يې ترجمه کړم او خپلو ملگرو سره يې شریک کړم ---

سلام په هغه ذات' هغه چې فخر د دوران دی
راغلی په زر واره يې احسان لاندې جهان دی

په مرسته کښي ولاړ لکه د غر' د کم بختانو
اسره د مفلسانو' د سر سیوری د خوارانو

مرستيال د غريبانو او کمزورو عاجزانو
زرو له اډانه او ستر محسن د صادقانو

سلام وایم هغه ته چې رحمت د عالمین دی
راوړی یې پیغام لکه صادق او د امین دی

سلام چې په خپل نور یې نړی هم رڼا کړه
سلام چې د بیان سحر کښې گیره یې دنیا کړه

سلام چې یې خاموشه ژبې هم واړه گويا کړې
سلام چې حوصلې یې ناتوانانو ته عطا کړې

چې زړونو کښې یې بل د معرفت کرل مشالونه
د حق سجدو د پاره یې لیواله کرل سرونه

سلام چې یې د حق غوښتونکي واړه مستانه کرل
راغونډ یې د حکمت په میو مسته پیمانه کرل

چې ذوق د ورورولۍ یې لوی وړوکی کښې پیدا کړو
نړی نه د اقا او د بنده فرق یې فنا کړو

سلام چې بادشاهي په ملنګۍ کښې یې کوله
چې تل یې خاقاني دبدبه پښو کښې رغړیدله

سلام چې د خضرا گنبد د لاندې یې ارام دی
نن هم یې در' ته تیت د وخت تندۍ په احترام دی

سلام چې د ظلمونو په زغملو یې رضا وه
په سپکو اوریدو' کابو خوړلو یې دعا وه

سلام په هغه ذات خو دي ټول عمر جاودان وي
سلام دي د ازاد او د هغه شیرین بیان وي
صلی الله علیه و اله وسلم

اردو نعتیه کلام ---- جګن نات ازاد

سلام اس ذات اقدس پر، سلام اس فخر دوران پر

ہزاروں جس کے احسانات ہیں دنیائے امکاں پر

سلام اس پر جو حامی بن کے آیا غم نصیبوں کا
رہا جو بیکسوں کا آسرا، مشفق غریبوں کا

مددگار و معاون بے بسوں کا، زبردستوں کا
ضعیفوں کا سہارا اور محسن حق پرستوں کا

سلام اس پر جو آیا رحمۃ للعالمین بن کر
پیام دوست لے کر، صادق الوعد و امین بن کر

سلام اس پر کہ جس کے نور سے پر نور ہے دنیا
سلام اس پر کہ جس کے نطق سے مسحور ہے دنیا

سلام اس پر کہ جس نے بے زبانوں کو زباں بخشی
سلام اس پر کہ جس نے ناتوانوں کو توان بخشی

سلام اس پر جلانی شمع عرفاں جس نے سینوں میں
کیا حق کے لینے بیتاب سجدوں کو جبینوں میں

سلام اس پر بنایا جس نے دیوانوں کو فرزانہ
مئے حکمت کا چھلکایا جہاں میں جس نے پیمانہ

بڑے چھوٹے میں جس نے اک اخوت کی بنا ڈالی
زمانے سے تمیز بندہ و آقا مٹا ڈالی

سلام اس پر فقیری میں نہاں تھی جس کی سلطانی
رہا زیر قدم جس کے شکوہ و شان خاقانی

سلام اس پر جو ہے آسودہ زیر گنبد خضری
زمانہ آج بھی ہے جس کے در پر ناصیہ فرسا

سلام اس پر کہ جس نے ظلم سہہ سہہ کر دعائیں دیں
وہ جس نے کھائے پتھر، گالیاں، اس پر دعائیں دیں

سلام اس ذات اقدس پر حیات جاودانی کا
سلام آزاد کا، آزاد کی شیریں بیانی کا

(مجموعه کلام : بیکران)

د دې لوي انسان خان عبدالغفار خان د سياسي اصلاحي او تعليمي ژوند او هڅو قيصه چي څومره سبق اموز ده هغه يو خوا -- په ځانگړي ډول د پښتو ژبي او ادب د پاره جدوجهد يي لا زيات په پښتون اولس احسان دی----

د انگريزي نظام په موجودگي کښي په خپلو ازادو مدرسو کښي پښتو د تعليم او تدريس ژبه گرځول د دې سري کارنامه ده----

د انگريز سرکار سره هر وخت د پښتو ژبي د پاره په عملي ميدان کښي اوږدېدل د دې لوي سري رويه وه--

د انجمن اصلاح الافاغنه د سيوري لاندې د پښتو شاعري په کلي توگه د مقصديت ټولنيز شعور او ترقي پسند تصور سره مخ کول د دې سري ورکړه ده----

د مقصدي او ترقي پسند سوچ نماينده شاعرانو يو پوره نسل تيارول او پښتو ته ورکول د دې لوي انسان بخښنه ده--

پښتو د پاره د انجمن په صورت کښي د تنظيمي سرگرميو باقاعده اغاز کول د دې سري د فکر نتيجه ده----

پښتو ته ورومبي ډرامه او بيا د ستيج ډرامو يو بهير ورکول د دې ستر شخصيت د محرکي جذبي ورکړه ده--

پښتو کښي د ستيج ډرامې د اداکاري--- هدايت کاري--- او نورو هنري صلاحيتونو ته لاري خلاصول د دې سري بخښنه ده

پښتو کښي د يوې مکملې مجلې --پښتون --په شکل د باقاعده مجلاتي او ادبي صحافت د اغاز څهره د دې سري په سر ده----

د پښتون مجلې په ذريعه د ترکي د خالده اديب خانم--- د بنگال د رکهشيت رايې غونډې ليکونکي تر دې چې پيرنگي ليکونکي پښتو او پښتنو ته متوجه کول د دغه لوي سري کمال دی---

په هغه سختو حالاتو کښي پښتني تور سري مقصدي شاعري او نثر ته اماده کول--حوصله افزايي يي کول-- او د تحريک برخه يي جوړول د دې سري د ذات کمال دی---

پښتو ته ورومبي باقاعده رپور تاژ د خپل تاريخي ليک --- د شلمې پيړۍ تهذيب او جيل خاني--- په شکل وربخښل د دې لوي انسان کارنامه ده----

پښتو کښي د خپل معروف کتاب زما ژوند او جدوجهد --- نه علاوه--- د گڼ شمير مقالو او د پښتون مجلې د اداريو په شکل د روان او مقصدي نثر ليکل د دې سري د صلاحيتونو نتيجه ده----

گويا د بابا يواځي پښتو ژبي او ادب د پاره د هڅو دا قيصه دومره اوږده ده چې نورې حوالې يي راوړل خبره اوږدوي نو د سياسي جدوجهد قيصه خو يي بيا يو پوره عهد او عصر ته اشاره کوي---- خکه زه وایم چې د بابا سياسي نظريې او سوچ سره که څوک اختلاف هم لري خو پښتو ژبي او ادب د پاره عملي او قلمي جدوجهد کښي خو يي بي له قدروني مننې او ستاينې بله لار نشته----روح يي شاد--

علامه اقبال په ځنو نظمونو کښې خپل خالق سره هم شوخي کړې ده --- دا یو فارسي نظم یې هم دغو کښې شامل دی--- د خدای او انسان په مکالمه کښې د انسان په حیث خدای ته هم په شوخي سره مخاطب کيږي چې خدای به هم د -- فی احسن تقویم -- دغه شوخي یا ناز څنگه اخلي --- د دغه نظم بحر هم ډیر جلالي دی--- ما یې پښتو کښې د ترجمې هڅه هم دغه بحر ته نږدې انداز کښې وکړه چې زما راروان د ترجمو کتاب کښې یې شامل کړم---

د خدای او انسان تر مینځه مکالمه

خدای

ما د خاورو اوبو' څه جهان کړلو جوړ
تا ترې زنگ او تاتار' او ایران کړلو جوړ
ما له خاورو پیدا' کړو فولاد په څه شان
تا تفنگ او شمشیر' او سنان کړلو جوړ
تبر جوړ کړلو تا' چې پرې بڼ کړې تالا
دا د مستو مارغانو' قفس جوړ کړو چا

انسان

تا که شپه کړه پیدا' ما کړه سازه ډیوه
تا کړه خاوره پیدا' ما کړه جوړه پیاله
تا خو شاره میدان' بیابان کړل پیدا
ما په بڼ کښې د گل' کړه ترې جوړه وږمه
جوړوي چې له کاني' هنداره ' یم زه
زهر هم د شربت' کړي په لاره' یم زه

نوبت-----په دویمه مصرعه کښې زنگ نه مراد زنگیان یا حبشي نسل دی-----او د څلورمې مصرعې --شمشیر و سنان--- د اقبال د یو بل نظم یوې مصرعې نه اخستی شوی دی-----
شمشیر و سنان اول طاوس و رباب اخر

محاوره مابین خدا و انسان

خدا

جهان را ز یک آب و گل آفریدم
تو ایران و تاتار و زنگ آفریدی
من از خاک پولاد ناب آفریدم
تو شمشیر و تیر و تفنگ آفریدی

تبر آفریدی نهال چمن را
قفس ساختی طایر نغمه زن را

انسان

تو شب آفریدی چراغ آفریدم
سفال آفریدی ایاغ آفریدم
بیابان و کسار و راغ آفریدی
خیابان و گلزار و باغ آفریدم
من آنم که از سنگ آئینه سازم
من آنم که از زبر نوشینه سازم

زما نوی کتاب ---- کامل په تصور کښې--- پریس ته ورسیدو-- انشالله یوه هفته کښې به دوکانونو ته راشي---- دې کتاب کښې زما او د محترم همیش خلیل صیب منثور او منظوم لیکونه شامل دي چې د ارواښاد دوست محمد خان کامل صیب د ژوند او کار په مختلفو اړخونو شوي دي---- ملګرو ته دا هم باید ووايم چې په ارواښاد کامل صیب دې نه مخکښې هم زما دوه کتابونه چاپ دي یو --ماه کامل-- پښتو کښې او دویم --خطوط کامل-- اردو او انگریزی کښې---- زما یقین دی چې دغه درې واړه کتابونه به د کامل صیب عقیدت مندو د ادب زده کونکیو او د تحقیق ذوق لرونکیو د پاره ګټور وي---نوی کتاب --- کامل په تصور کښې--- به ډیر زر انشالله د مینه والو په لاسو کښې وي--- د یونیورسټي پبلشرز ---ګران مراد علي کتوزی---او ګران صهیب گل د چاپ په زیار ممنون یم----

د زړه حال مې لکه شمع ظاهر نه شه
پیچیده مکتوب مې سوی په مضمون دی
وضاحت----

د شیدا د شعر بنيادي مفهوم ته رسيدل تر هغې ګران وي چې تر څو د هغه د شعري مزاج او اسلوب سره سم د هغه اشارو کنايو استعارو او تشبیهاتو استعمال ته رسایی ونه شي--
دې شعر کښې د دویمې مصرعې دوه توري --پیچیده-- او --مضمون-- راسپړدل ډیر ضروري دي--مکتوب خو خط ته وایی یعنې چا ته خط لیرول او هغې کښې خپله مدعا رسول--پیچیده په دوو معنو دی---یو دا چې خط لوستلو کښې ګران وي-او په اسانه څوک مفهوم ته نه رسي--دویم پیچیده خط رابند شوي او فولد شوي خط ته وایی--پخوا به چې خط ولیکلی شو نو ګول شکل کښې به راتاو شو او د سپین کاغذ په وجه به دغه راتاو شوي خط د سپینې شمعي غونډې شکل اختیار کړو---
مضمون د عربی توری دی چې معنا یی ده --په ضمن کښې--یعنې په منځ منځ کښې--اوس هم چې مونږ لیک کوو نو وایو چې مضمون یی څه دی یعنې د لفظونو په منځ منځ کښې یا د لفظونو دننه معنا او مدعا څه بیان شوې ده--په سپین کاغذ لیک یا مدعا په توره سیاهی لیکلی شي او لکه د شمعي په شکل فولد کولی شي---او اصلي شمعي ته غور وکړئ--شمع لکه د سپین کاغذ سپینه وي او په منځ منځ کښې یی تار د تور رنګ وي--تار سوزي او سپینه شمع د موم په شکل اوبښکي

څڅوي... او شمع په دغه دومره سوزیدو کښې او دغه دومره اوبښکو کښې هم دا څرگنده نه کړی شي چې دا سوزي ولې او اوبښکې ولې څڅوي گویا ټوله وسوزي خو د زړه حال یې جوت نه شي... اوس شیدا څه وایی... وایی چې زما د زړه حال زما مدعا او بنيادي مضمون هم یو پیچیده خط کښې په توره سیاځی درج دي خو دغه مضمون مي داسې سوزیدلی دی لکه د شمعي تور تار... نو تار خو هم د شمعي په منځ کښې وي او زما سوزیدلی مضمون هم په توره سیاځی لیکلی شوی پیچیده خط یعنې د فولې شوي خط منځ کښې دی... خو نه د شمعي مدعا ظاهره شوه او نه زما مدعا تر محبوب ورسیده... گویا زما ژړا فریاد وفا ایثار سوزیدل اوبښکې څڅول هیڅ هم په محبوب اثر نه کوي... او دویمه معنا دا هم ده چې زما د شعر مضمون او مفهوم هم په لفظونو کښې مقید پاتې شو... معنویت یې چا ته ونه رسیدو... او بیا دا هم نظر کښې ساتل پکار دي چې شیدا خپل مضمون او مدعا ته سوی په دې وجه هم وایی چې هغه د خپل سوي زړه فریاد لیکلی دی --- او دغه مضمون یې په دې وجه هم پیچیده دی او لوستلو کښې گران دی چې د مکتوب لیکلو په وخت یې د سترگو نه د شمعي د سپینو مومو د څاڅکو په شان سپینې اوبښکې څڅیدلې نو په مکتوب پریوتلي او هغه لیک یې هم داسې اوبه اوبه کړو چې لوستلو کښې گران شو او پیچیده شو ځکه نو د شیدا د پیچیده خط او شمعي یو حال دی... دواړه ژاړي او سوزي خو مدعا او مضمون یې په چا ظاهرېږي نه... دغسې د شیدا مضمون سوی شو او مکتوب یې پیچیده شو نو بس د زړه حال یې هم لکه د شمعي ظاهر نه شو... چې څه یې په زړه وو په زړه پاتې شو... دغه حال د هر مین وي---

زما د ترجمو راروان کتاب د پاره مي د احمد فراز د دي اردو غزل ترجمه کول هم ضروري وگڼل -- د قافيي د قدغن له مخه يي ترجمه گرانه هم وه خو بس ترجمه مي کړو او ملگرو سره يي شریکول هم غواړم----

ته چې محفل کښې یې او بیا هم چې رڼا کړي ډیوي
څه ساده خلق دي چې نمر ته هم نما کړي ډیوي

د محرومی دغه احساس سره کچه پیکه وي
خپلې لري نه "نوري" هم گل کړي بې سا کړي ډیوي

چې کلی کور مو لري کيږي له یو بله ورو ورو
هره لمحې به مو له سترگو نه فنا کړي ډیوي

خبر خو نه دي چې لمنې هم لمبې اخلي
که د وختونو د سیلو نه څوک په شا کړي ډیوي

که قسمتونه مو دي تور خو ضمیرونه رانه
مونږ خو هغه یو چې تیرو کښې هویدا کړي ډیوي

څه که کورونه مو په ستورو او سپوږمۍ جوړ کړي

په مخ د زمکه درنه تنه چي خلا کړي ډيوې

داسې بي درده شو اوس کله هم زمونږ په چمن
شرق چي راپړيوځي نو زندان کښي مو پړقا کړي ډيوې

تيري مو سترگو کښي ميشته شوي څه دا رنگي فراز
شپه خو لا شپه ده چي د ورځي تمنا کړي ډيوې

اردو غزل ---- احمد فراز

تيرے ہوتے ہوئے محفل میں جلاتے ہیں چراغ
لوگ کیا سادہ ہیں سورج کو دکھاتے ہیں چراغ

اپنی محرومی کے احساس سے شرمندہ ہیں
خود نہیں رکھتے تو اوروں کے بجھاتے ہیں چراغ

بستیاں دور ہوئی جاتی ہیں رفتہ رفتہ
دم بہ دم آنکھوں سے چھپتے چلے جاتے ہیں چراغ

کیا خبر ان کو کہ دامن بھی بھڑک اٹھتے ہیں
جو زمانے کی بواؤں سے بچاتے ہیں چراغ

گو سیہ بخت ہیں ہم لوگ پہ روشن بے ضمیر
خود اندھیرے میں ہیں دنیا کو دکھاتے ہیں چراغ

بستیاں چاند ستاروں کی بسانے والو
کرۂ ارض پہ بجھتے چلے جاتے ہیں چراغ

ایسے بے درد ہوئے ہم بھی کہ اب گلشن پر
برق گرتی ہے تو زنداں میں جلاتے ہیں چراغ

ایسی تاریکیاں آنکھوں میں بسی ہیں کہ فراز
رات تو رات ہے ہم دن کو جلاتے ہیں چراغ

کا اثر د درد ناله په سختو زړونو
تل د دف په وهل چغې جلاجل کا

وضاحت----

ناله --- فارسي ده--- اواز --شور او فرياد ته وايي

د ف --- تمبل

جلجل--- گنگروگان

د يو دردمند زړه اواز څومره زړ اثر کوي --په دې موضوع ډيرو شاعرانو شعرونه وييلي دي----

شيدا دغه پورتنې شعر نه علاوه هم په يو بل شعر کښې وييلي دي --

چې نفس زما د آه سرکشي وکا

فلک لاندې خپله شمع تر دامن کا

خو په دغه سر کښې راوړلی شوي شعر کښې يې په بيل انداز د نوو استعارو سره کمال کړی دی او

بيخي ځانگړې مشاهده يې وړاندې کړې ده--- غور ورته وکړئ--

د ف تمبل ته وايي او جلجل هغو گنگروگانو ته چې د اوسپنې او فولادو نه جوړ وي او د ډول

سينگار د پاره د تمبل غاړو ته لگيدلی وی کله چې د تمبل پستي څرمنې ته ډب ورکولی شی نو تمبل

نه د سوز او درده ډک اواز خيژي-- خو ورسره چې د تمبل په غاړو کوم سخت گنگروگان لگيدلي

وي هغو گنگروگانو ته هم اواز خيژی -- گویا د تمبل د نرمې پردې د درد نه ډک اواز سره د اوسپنې

سخت گنگروگان هم شور کوی لکه چې په گنگروگانو هم د تمبل د نرمې پردې د دردناک او سوز نه

ډک اواز اثر وشو --ځکه شيدا وايي چې د درد ناله په سختو زړونو هم اثر کوی --- دغسې په

انساني ټولنه کښې هم د يو دردمند زړه فرياد د کانی زړه هم نرموی ----- بس د شيدا

مشاهدې---استعارو-- او شعري باريکيو ته سری گوته په خله شي نو-----

ناسوت ملکوت او الهام

هر سحر ملک د شعر کړي حمزه ته الهامونه

کيف پکښې ملکوتي وي ناسوتي سوز په سخن کښې

دحمزه بابا دغه شعر کښې ځنې داسې اصطلاحات استعمال شوي دي چې ډير لوستونکي پرې د

مغالطې ښکار کيدی هم شي.اصل خبره خو د شاعرانه الهام ده خو مخکښې ترې د ملکوت او

ناسوت د متصوفانه اصطلاحاتو وضاحت هم ضروري دی.په صوفيانه مباحثو کښې ملکوت هغه

کيفيت يا تاثر ته وييلی شي چې انساني معلومات د فکري رنگ اخستلو نه مخکښې مطلق وجود

ولري چې صوفيان ورته ---عين--وايي چې جمع يې--عيان-- ده .دغه عيان چې د فکر شعور يا حافظي

برخه جوړيږي او بيا معنوي کيفيت ته راځي نو صوفيان ورته د... عالم ملکوت. نوم ورکوي.---دغه

ملکوتي کيف چې الفاظو ته راځي نو گویا چې معنويت د ماديت لباس اغوندي نو دغه مادي جهان د

.....عالم ناسوت ---په نوم ياديږي . په اسانو ټکو کښې ملکوتي فکر معنويت دی او د الفاظو او

ډکشن مادي لباس يې ناسوت يا شکل او هيئت دی---نور په اسانو ټکو کښې فکر او معنويت چې

ملکوتي دی نو گویا ملک ملايک يا فرشته يې راوړي.دغه تعبير ته شاعران او صوفيان الهام وايي

يعني شاعر ته خيال فکر مضمون او معنويت د شعر فرشتې د خالق له خوا راوړی دی.دغه د الهام

تصور گڼو شاعرانو وړاندې کړی دی.غالب هم وييلي دي چې-

آتی هين غيب سی يه مضامين خيال مين

غالب صرير خامه نوایی سروش هی-

دغه تصور د یونانیانو افلاطون او ارسطو هم وو. دغه ټول اصطلاحات که محض علامتونه وگنلې شي او د شاعرانه مود او کیفیت سره یی نسبت وگنلې شي نو څه مسئله نه پیدا کوي -- خو که الهام ملک او فرشته هم هغو د عربی اصلي معنو کبني واخستلی شي نو خلق د مغالطې ښکار کوي-ورومبی خو د الهام مطلب د خیر د صلاحیت سره سره دشر صلاحیت هم دی. د تقوا سره سره د فجور صلاحیت هم د الهام برخه ده چې قران حکیم یی داسي وضاحت کړی دی...فالمها فجورها و تقواها...یعنی بیا می الهام کرل فجور او تقوی یا د بدی او نیکی صلاحیت---او بیا دغه صلاحیت یواځې شاعر او فنکار د پاره نه دی بلکې د ټول انسانیت د پاره دی...نو بیا شاعر ته د شعر د فرشتې د راتلو او د خدایي الهام کیدلو څه معنا؟...ځکه د شعر جوهر لرلو ته یو تخلیقي صلاحیت داخلي رجحان ذوق او وجداني قوت وییل پکار دي چې د الهام سره یی هیڅ نسبت نشته.دغه تخلیقي قوت او صلاحیت هم د خالق ورکړه ده خو ورسره ډیر څه د ټولنیزې مشاهدې ماحول او زدکړې نه هم اخستلی شي --- الهام په خپلو بنیادي معنو کبني نه شاعر ته کیدی شي او نه صوفیانو بزرگانو او اولیای کرامو ته--ځکه چې الهام خو د تقوا نه علاوه د فجور یعنی شر قوت هم دی نو بیا پیرانو فقیرانو صوفیانو او شاعرانو ولیانو پورې یې چې مخصوص کوو نو هغه د فجور او بدی الهام به هم دغو نیکو خلقو سره منسوب کول غواړي---ځکه چې قران حکیم خو د بدی صلاحیت هم الهام یاد کړی دی او د نیکی یا تقوی نه یې مخکښی یاد کړی دی----- گویا د شاعرانو الهام په عام مروجو معنو کبني اخستل پکار دي---اصل کبني دغه شاعرانه صلاحیت او جوهر دی چې د وخت سره سره زیاتیدی هم شي او لا زیات ځلاند کیدی هم شي----

مونږ خپل کاکاجي ونه پیژندو

کوم کاکاجي چې د بی پنا صلاحیت او قابلیت سره هم خپلې زدکړې د لسم صنف نه پس د غربت په وجه دوامدارې ونه ساتلې شوې--- خپله د تدریس سرکاري وظیفه یې د خپل انقلابي فکر له مخه قربان کړه او د عملي جدوجهد او سیاست میدان ته په کچه زلمیتوب کبني راغلو چې خپل غلام اولس د پیرنګي د غلامی نه خلاص کړي...هغه کاکاجي مونږ ونه پیژندو...

کوم کاکاجي چې د خپل کلي کړې ولې یوې پښتنې سره کوژدن کړې وه... او هم د دغه کلي یوه هندوه جینی هم د هغه په مینه کبني زړه بایللې وو خو کاکاجي دغو کبني یوې سره هم واده ونه کړې شو چې وییل به یې زما ژوند د ازادی جدوجهد ته وقف دے...تر څو چې مې وطن د پیرنګي د غلامی نه ازاد شوے نه وي زه واده نه شم کولے او دغسې زه د غلامانو په شمیر کبني اضافه نه شم کولے. ځکه یې تر مرګه واده ونه کړو...دغه کاکاجي مونږ ونه پیژندو....

کوم کاکاجي چې د خپلې ځوانی اتلس کاله په جلاوطنی کبني د باجوړ په سوال قلا کبني د فرار په ژوند کبني تیر کړل ...خو هلته یې هم د سیلاب... شعله... او سرفروش غوندې انقلابي مجلې د پښتون اولس د بقا او ازادی د اواز پورته کولو په خاطر چاپ کولې...مونږ دغه کاکاجي ونه پیژندو....

کوم کاکاجي چې د حاجي صاحب ترنګزئ ښے لاس او د اعتبار وړ مشاور وو... د گنداو او نورو مهماتو عملي مجاهد وو... د صاحبزاده اسلم او نورو وفادارو ملګرو د شهادتونو قرباني

ورکونکے وو... هر وخت خپل سر په تلي کښې ايښودونکے وو... د پښتنو او خوار اولس د بقا او ازادۍ د پاره... دغه کاکاجي مونږ ونه پيژندو...

کوم کاکاجي چې د لوي هندي مبارز سبهاش چندر بوس مرستيال او د بوس په فرار او حفاظت کښې لوي مشاور وو... هغه کاکاجي مونږ ونه پيژندو...

کوم کاکاجي چې د روس جرمني او هند سياسي ليډرانو او حکمرانانو د خپلې مبارزې په سبب پيژندو... مونږ هغه کاکاجي ونه پيژندو...

د کوم کاکاجي د ليدو خواهش چې په هند کښې د ترقي پسند تحريک باني سيد سجاد ظهير لرلو... کوم کاکاجي چې هندي دانشورو او سرفروشانو رام سرن نځينه... گرچرن سنگه... بهکت رام... او لوي دانشور او اديب احمد نديم قاسمي خپل مربي او لارښود گڼلو... مونږ خپل دغه کاکاجي ونه پيژندو...

د کوم کاکاجي په وجه چې سوال قلعه د ماسکو او هند نه پس د کامريډانو دريم اهم مرکز گرځيدلے وو... او په هره مرحله به د کاکاجي نه لارښودنه او مشوره غوښتلے شوه... مونږ دغه کاکاجي ونه پيژندو...

کوم کاکاجي چې د پارټۍ په لکونو روپو فنډ کښې د يوې روپۍ لرے برے ونه کړے شو... تر دې چې د دمي د مرض لرلو باوجود يې خپل علاج هم ونه کړے شو... مونږ دغه کاکاجي ونه پيژندو...

کوم کاکاجي چې د اولسي ادبي جرگې په قيام د مختلفو او متضادو سياسي نظريو لرونکي پښتانه ليکونکي راغونډ کړل او د نوي تنقيدي روش بنيادونه يې کيښودل ... او پښتو ژبې او ادب ته يې يو لوستے او باشعوره نسل ور وبخښلو... مونږ دغه کاکاجي ونه پيژندو...

کوم کاکاجي چې د ...اسلم .. مجلې په شکل د پښتو ادبي صحافت کښې سا پوک وهله او د يو پوره علمي او ادبي نسل روزنه يې وکړه ... مونږ دغه کاکاجي ونه پيژندو...

کوم کاکاجي چې ديارلس علمي ادبي تاريخي اقتصادي تخليقي ترجمه شوي او تحقيقي کتابونه پښتو ته ورکړل خو مونږ اتيا کاله پس هم د دغو کتابونو د چاپ کولو جوگه نه شو ... نه مونږ په کاکاجي د کومي پي ايچ ډي يا لور معيار د تحقيقي کار جوگه شو سيوا د څو ايم فل مقالو نه... نو څرگنده ده چې مونږ خپل کاکاجي ونه پيژندو...

د کاکاجي صنوبر حسين مومند په اړه زمونږ د غفلت دغه قيصه ډيره اوږده ده... دغه نکتي او حوالې ډيرې زياتي دي... ځکه زه د دغو نکاتو رابرخيره کولو په ځايي د خپل ځان او خپل اولس د ناقابل معافي غفلت اعتراف کوم... د عظيم کاکاجي د روح نه د بخښنې خواستگار يم... او ورته دا هم وایم چې تا د کوم اولس د ازادۍ د پاره خپله ځواني لوکے کړې وه ... ستا هغه اولس نه يواځې هم هغسې غلام دے بلکې غافل او احسان فراموش هم دے... ستا اولس ستا د دغو قربانو نه منکر هم دے... ستا په نيت او نظريه شکونه او اعتراضونه هم کوي... او ډير خو داسې دي چې تا هډو پيژني هم نه... ستا د وفات په ورځ دريمه جنورۍ به يې که کال په کال يادولې اوس هغه هم نه کوي ... نو د نړۍ نور ډير لوي خلق که تا پيژني او تا مني هم ... خو خپل اولس ته مونږ نن هم په دې وييلو مجبور يو چې...

مونږ خپل کاکاجي ونه پيژندو...

صفر له کومه راغلو او څه د پاره...

صفر د پاره په زړه سپینش..اطالوي او فرنچ ژبو کېږي د --زیرو--توری کارولی شي چې انگریزی هم خپل کړی دی...د خالي ځایي..هیڅ نه..یا د انگریزی **Nothingness** په معنو کېږي دغه توری ډیر زوړ تاریخ لري چې د یو مخصوص علامت په توګه استعمال کېږي راروان دی... مغربي دانشور رابرت کیپلن د

The nothing that is: the natural history of zero په نوم یو کتاب لیکلی دی چې کال دوه زرم کېږي اکسفورډ چاپ کړی دی...کیپلن نه وروستو د...چارلس سیف یو کتاب هم د...
Zero: The biography of a dangerous idea

په نوم چاپ شو...د دغو محققینو تر مخه د صفر ورومې نڅېښه تقریباً څلور زره کاله پخوا په میسوپوټامیا..سومیري تهذیب کېږي لیدل شي خو هلته زیږو د حسابي شمیر کوم علامت نه وو بلکې د...خالي ځایي یا هندسو کېږي د فاصلې یو علامت وو... بیا په بابلي تهذیب کېږي په دریمه قبل مسیح پیړۍ کېږي هم د صفر استعمال د کوم عدد یا شمیر په حیث نه کیدو... صفر چې هندي تهذیب ته راوړسیدو نو د یو عدد شکل یې واخستو او بیا دغه عددي مفهوم سره عربو هم خپل کړو چې بیا په هند کېږي ورسره د حسابي نظام نورې اضافې هم وشوې لکه د منفي نظام کېږي چې کومه شمیره د خپل ځان نه منفي شي نو حاصل به صفر وي او ورسره د عربو په پیړۍ کېږي د...اکایي...دهایي...سینکره...نظام هم مروج شو...په عربي نړۍ کېږي دا اضافي الخوارزمي او څو نورو ریاضي دانو په اتمه عیسوي صدۍ کېږي وکړي او په هند کېږي دغه نظام ته براهم ګپتا د عربي نړۍ نه هم مخکېږي تقویت ورکړی وو...په قدیم سومیر او بابل کېږي به د شمیر د هرې درجې د پاره جدا جدا علامت وو چې غټ شمیر لیکل به پکېږي ګران وو...دغه ګرانوالی څه خو په رومن علامتونو کېږي اسان شو خو نوره اساني پکېږي هندي حساب دانانو د صفر په عددي استعمال پیدا کړه...گویا مخکېږي چې کوم عشري نظام وو یعنې یو علامت به داسې کارولی شو چې ورومې به اکایي وه نو ورپسې هم هغه علامت به لاس شو بیا هم هغه علامت سل بیا زر... یعنې داسې...۲۲۲...ورومې ۲ دوه اکایي...دویم ۲ دوه دهایی...دریم ۲ دوه سینکري او داسې ورپسې مخکېږي څه...هندي حساب دانانو دغه د یو عدد تکرار ختم کړو او د صفر استعمال یې شروع کړو او اوس...اکایي...دهایي...سینکره...داسې شو... ۱۰۰۰ ... د صفر دغه نوی استعمال او د یو ځانله عدد حیثیت مغرب ته په دولسمه عیسوي پیړۍ کېږي اطالوي دانشور فیبوناډي متعارف کړو... او اوس نژدې نژدې په ټوله نړۍ کېږي رواج لري...مغرب کېږي د زیاتو ژبو خصوصاً انگریزی سکرېټ یعنې لیکدود د ګس نه ښي طرف ته لیکلی شي خو د...اکایي دهایی سینکره...نظام یې نن هم د مشرقي او عربي نړۍ په پیړۍ کېږي د ښي نه ګس طرف ته دی...گویا د صفر د یو جدا عدد په حیث راتلل او د اکایي دهایی سینکره نظام کېږي د صفر استعمال مغربي نړۍ ته د مشرقي او عربي نړۍ بڅېښه ده... او دغه بڅېښه بیا د هند نه چین بیا میل ایست او دغسې په ټوله نړۍ خوره شوې ده چې نن په ټوله نړۍ کېږي دغه نظام د نورو حسابي مساواتو او الجبرا قوانینو سره رایج دی او د فزکس او کمپټري محققین ترې هم مرسته اخلي... گویا د صفر په شکل د... نشته... دا سفر دومره اهم مقام ته راوړسیدو چې اوس د دغه صفر نه بغیر ډیر علوم هډو پرمخ تګ نه شي کولی... تر دې چې د فزکس ماهرین وایي چې د کاینات ټوله توانایي هم پوره نیمه مثبت او پوره نیمه منفي ده او دغسې بنیادي نکته یا د تړون نکته یې صفر ده...
ده....

د فيسبک يو گروپ کښې پوښتنه شوې وه چې ژبې څنگه پيدا شوې او انسانانو څنگه زده کړي...
 ... ما مناسبه دا وگڼله چې د ژبپوهنې د علمي او دقيقو نظريو او بحثونو په ځايي که لنډه او اسانه
 خبره وشي نو شايد زيات خلق پرې پوهه شي نو دغه کمښت مي وکړو چې گروپ کښې به ډيرو
 خلقو کتلې وي خو دلته يې خپلو ملگرو سره هم شريکول غواړم....

.....د ژبې د پيدا کيدو په اړه نظريې ډيرې دي خو دوه پکښې غټې او جوتي نظريې دي.... يوه
 الهامي يا مذهبي چې ژبه د انسان پيدا کيدو سره سمه پيدا شوې ده او ورومبي انسان ته د خالق له
 خوا ورکړې شوې يا الهام شوې ده... او دويمه نظريه ساينسي ده چې انسان په ارتقايي شکل د
 حيوانيت نه د انسانيت په لور سفر کړې دې او دغه ارتقايي سفر کښې يې ژبه هم تدريج سره د
 ټولنيزې مشاهدې نه زده کړې صفا کړې او خوره کړې ده... ورومبي اوازونه يې چې د يو څيز په
 ليدو له خلې وتي دي هغه يې پاڅه علامتونه جوړ کړي دي... دغسې يې د وخت تيريدو سره د
 لفظونو ذخيره زياته شوې ده... جملې يې جوړې کړې اوږدې کړې او صفا کړې دي او د يوې بليغې
 ژبې مقام ته رسولې دي چې زرگونه کلونه پرې لکيدلي دي... شروع کښې چې انسانان شمير کښې
 کم او محدوده جغرافيه کښې وو نو ژبه هم يوه وه... انسانان چې زياتيدل او جغرافيه يې خوريدله او
 بدليدله نو يوې ژبې نه لهجې وتلې او بيا ځانله ژبې جوړيدلې او خبره تر دې راغله چې اوس په
 اربونو انسانان دي او په زرگونو ژبې دي.....

چې پريوځي يې هر دم د خوناښاخکي
 عجب برق لکه سحاب په زړه کباب کړم
 خوناښاخ...فارسي ده...اصل کښې د خون او اب مجموعه ده چې خوناښاخ ترې جوړ شي...يعنې وينې
 او اوبه چې سره گډې شي...مطلب د وينو اوښکې څڅول...يعنې ډير لوی درد او غم نه ژړا کول او
 اوښکې څڅول...
 سحاب...عربي کښې اوريځ ته وايي...
 برق...يعنې بجلي...اسماني پرق يا اور...
 وضاحت.....

اسان مفهوم يې دا دی چې د عشق اور راله زړه لکه د کباب سوزولی دی ځکه هر دم د وينو
 اوښکې څڅوم...گويا د خپل چاودلي درديدلي او سوزيدلي زړه درد او بوج په خپلو اوښکو څڅولو
 سپکوم...خو دا مفهوم شيدا په کوم تکنیک او کایناتي مشاهدې سره بيانوي...غور ورته وکړئ...
 اور او اوبه د يو بل ضد دي...خپلو کښې دښمنان دي...اوبه د اور د مرگ ذريعه ده...يعنې په اور
 چې اوبه واچولې شي نو اور مړ شي...نو پکار ده چې اور هم د اوبو د مرگ ذريعه وي...خو شيدا
 وايي چې عجب کار دا دی چې اور اوبو ته ژوند ورکوي...هغه څنگه...هغه داسې چې يو د کاینات
 په قانون او فطرت کښې اور اوبو ته ژوند ورکوي...او بل په انساني ټولنه کښې هم د مينې په
 قانون او فطرت کښې اور اوبو ته ژوند ورکوي...کایناتي قانون کښې داسې ژوند ورکوي چې
 اوريځ هغه وخت کښې د باران څاڅکو کښې بدله شي چې کله ورسره اسماني برق ټکر
 وځوري...او اسماني برق خو اور دی نو گويا چې د اسماني برق دغه اور کله د اوريځو زړه
 وچوي نو د وريځو په زړه اور بل کړي...او بيا اوريځ هم له ډيره سوخته د باران د څاڅکو شکل
 واخلي...يعنې د اوريځو سوزيدلی او درديدلی زړه د اوښکو غونډې د څاڅکو په شکل خپل درد غم

او بوج سپک کري ---خکه نو دا عجبہ ده چي اور اوبو ته ژوند ورکړو---انساني ټولنه کښي د ميني قانون هم دغسي اپوته دی---د محبوب جوړ جفا ظلم ناکردې چي لکه د اسماني بجلي د شرق د ميين په زړه راپريوخي نو لکه چي د ميين په زړه اور بل شي---په نتيجه کښي يي څه کيږي---ميين هم دغه بوج د غم درد د اوبښکو څڅولو په شکل سپکوي---گويا دلته هم اور اوبو ته ژوند ورکړو---نو بيا عجب کار وشو---بس د ميني قانون دغسي عجب دی چي شيدا ورله مثال په کايئات کښي هم پيدا کړی دی---د اسماني برق په اور د اوريځو نه څاڅکي پيدا کيدل---او د عشق په اور د سوزيدلي زړه له تاثيره اوبښکي پيدا کيدل دواړه داسي دي چي اور اوبو ته ژوند ورکوي گني اوبه خو اور ته مرگ ورکوي نو ځکه دا عجب کار کيږي چي په داسي حال کښي د خوناښ څاڅکي پرووخي ځکه خو شيدا دغسي عجب برق په زړه کباب کړی دی---بس څه به وايو د شيدا د کايئاتي مشاهدې---کمال کوي خو چي د فکر سپردنه يي وشي---د رحمان بابا په ژبه به په اسانو ټکو کښي ووايم چي---
په نرمي لکه اوبه د اور سزا يم---

د کارلايل شپږ ليکچرونه---

کارلايل (1795...1881) د سکات لينډ نړيوال شهرت لرونکي تاريخدان مفکر او دانشور دے چي د گڼ شمير خدماتو سره يي يوه کارنامه د هغه په شپږو ليکچرو اډانه انگرېزي کتاب ---آن هيروز --- دے--- هغه د نړۍ په تاريخ کښي شپږ داسي شخصيات چوڼ کري دي چي د ډير معمولي طاقت نه يي خپل کمال او طاقت هغه مقام ته رسولي دے چي په نړۍ کښي يي په خپل خپل ميدان کښي په ډيره لږه موده کښي ډير لوي انقلابات راوستي دي--- دغه ټول ليکچرونه هغه د می په مياشت کال ۱۸۴۰ کښي ورکړي دي او بيا کال ۱۸۴۱ کښي کتابي صورت کښي چاپ شوي دي--- دغو ليکچرو کښي ورومې د ---اوډين--- په حقله دے چي په جرمن ميتهالوجي کښي د يو ديوتا نوم دے او جوړه ديوي يي فريگ نومیده--- دغه اساطيري کردار کارلايل د عام انسان په شکل پيش کړے دے--- دريم ليکچر کښي يي د شاعرانو نه د ډانټي انتخاب کړے دے --- څلورم ليکچر کښي يي د جان ناکس انتخاب کړے دے څوک چي د سکات لينډ لوي مذهبي دانشور مصلح او پادري وو--- پنځم ليکچر کښي يي د لوي اديب او ليکونکي جانسن روسو انتخاب کړے دے--- شپږم ليکچر کښي يي د انگلستان لوي جنگيالي او حکمران اوليورکروم ويل انتخاب کړے دے--- او په دويم ليکچر کښي يي د يو عظيم انسان په حيث د حضرت محمد صلی الله عليه وسلم انتخاب کړے دے---
د حضور ص سیرت پاک او د ژوند کارنامي ډيرو خلقو په گڼو ژبو کښي ليکلي دي خو عيسايي کارلايل چي دغه عظيم انسان څومره په عقيدت او احترام په انگرېزي ژبه کښي پيش کړے دے او د ځنو مستشرقينو د تنقيدونو جوابونه يي په کوم رسا استدلال سره کړي دي شايد ډيرو کمو ليکونکيو دغسي کړي وي---

کارلايل په خلاصه کښي دا هم وييلي دي چي ---يو انسان په خالي لاسونو څنگه په دي وتوانيدو چي د يو بشر په حيث يي د عربو جنگي قبيلو او لوفرو بدوانو نه د شلو کالو نه هم کمه موده کښي يو ډير طاقتور او مذهب قوم جوړ کړو--- د کارلايل په ټکو---

How one man single handedly could weld warring tribes and wandering bedouins into a most civilized nation in less than two decades.

د کارلایل د دغو شپږو لیکچرو پښتو ترجمې ته هم اراده لرم خو دې وخت کېنې مې خپلو لوستونکیو سره دغه لنډ شان معلومات شریکول غوښتل چې د گټې نه به خالي نه وي.... د کتاب د ورومې چاپ عکس هم درسره وگورئ---

هر چې مات د زنگ لېنکر کا سکندر شي
د خاطر جوهر صفا د سجنجل کا

وضاحت---

زنگ...په دې شعر کېنې په دوو معنو راغلی دی...زنگ یعنې توروالی...او زنگ...یعنې زنگیان یا تور نسلونه...

سکندر نه مراد لوي فاتح سکندر اعظم دی---

خاطر زړه یا طبیعت ته وایی..

جوهر یعنې صلاحیت---

سجنجل عربي کېنې ایينې یا هنداري ته وایی---

اوس دوه خبرې نظر کېنې ساتل ضروري دي...يو د ایينې په مخ زنگ او گرد و غبار....دويم

زنگیان یعنې تور نسلونه..

د شعر اسان مطلب دادی چې څوک زنگیانو یعنې تورو نسلونو ته ماتي ورکولی شي نو هم هغه سکندر جوړیدی شي...او بیا دغه فتحې سره یی زړه یا طبیعت د غصې د گردو غبار نه داسې صفا شي لکه د ایينې د مخ نه چې گرد صفا شي او دغسې د ایينې جوهر یا د عکس بنودلو په صلاحیت کېنې اضافه وشي---

دا شعر د خپل تکنیک له مخه لږ نور هم غور غواري...د زړه نه زنگ لرې کیدل.. د زړه سپکولو او غصې لرې کیدلو مفهوم لري نو داسې ویلی شي چې طبع یی صفا شوه..دغه کیفیت د پاره شیدا د ایينې د مخ صفا کیدل اصطلاح راوړې ده...بیا دې ته هم غور وکړئ چې د ایينې مخ څومره صفا وي او اپوټه اړخ یی څومره د زنگ نه تور وي هومره دایينې طبع صفا وي او عکس هم صفا ښایی...او دغه زنگ چې په اپوټه اړخ وي نو گویا چې زنگ په شا تللی دي او ماتي یی خوړلي ده ځکه خو د ایينې طبع صفا ده زړه یی سپک شوی دی نو ورسره د زنگیانو یعنې تورو نسلونو د ماتي او شکست خبره شوې ده...په دغه تناظر کېنې شیدا د سکندر اعظم زنگیانو ته د ماتي ورکولو تاریخي واقعه بیان کړې ده چې زنگیان یی په شا تمبولي وو.. دغه فتح په ډیره گرانه تر لاسه شوې وه نو ځکه پرې د سکندر زړه یخ شوی یعنې طبع یی هم صفا شوې وه او په جنګي جوهر او صلاحیت کېنې یی نوره هم اضافه شوې وه لکه د ایينې چې تور زنگ شاته اوړلو سره طبع صفا شي او د عکس بنودلو جوهر کېنې یی اضافه وشي---

مجموعي پیغام دادی چې دنیا کېنې هر مشکل کار تر سره کیدی شي او هم هغه سړی لکه د سکندر کامیاب دی چې مشکل نه مشکل کار تر سره کړي---

نوبت...۱...جوهر په صوفیانه اصطلاح کېنې د عرض متضاد هم دی...چې مفهوم یی ما پریښی دی

۲۔۔۔ آييني او سکندر سره د۔۔۔ آيينه سکندري۔۔۔ روايت هم ترلي دی چي زه تري راتير شوم۔۔۔

د پښتو قبيلو يو موټي کولو او يو ملت جوړولو تصور خوشحال بابا وړاندې کړی وو چي علامه اقبال ورته خپل نظم ... خوشحال خان کی وصیت ... کښي اشاره کړي وه او ما دغه نظم پښتو کښي ترجمه کړی هم دے چي زما مينه والو لوستے دے۔۔۔ د خوشحال بابا نه هم مخکښي د پښتون قاميت تصور وړاندې کول د لوي پښتون حکمران شیر شاه سوري سره ترلے شي۔۔۔ روايت په توگه خو وييلے شي چي دغه تصور شیر شاه په خپل دربار کښي د يو چا د پوښتنې په جواب کښي وړاندې کړی وو خو په تاريخي بنياد يې په ليک کښي ماته کومه حواله نه ده معلومه ... البته اقبال د شیر شاه سوري دغه د پښتون نیشنلزم۔۔۔ په تصور هم نظم ليکلے دے چي ما پښتو کښي ترجمه کړو او خپلو مينه والو سره يې شريکوم۔۔۔

دا خبره د شیر شاه په گل بدله

په نفاق خواره وي ډله او ټپله

د وزير او د محسود نامه خوږه ده

خو جامه به د افغان اغوندي کله

دا د غره مسلمانې خو زر ټوټي شوه

خپل خپل بت پسي چي هره ډله تلله

حرم هاغه لات منات پکښي هغه دي

خو څوک نشته چي يې توره شرنگوله

اردو کلام ۔۔۔ علامه اقبال

په نکته خوب کھا شیر شاه سوری نے

که امتیاز قبائل تمام تر خواری

عزیز ہے انھیں نام وزیری و محسود

ابھی یہ خلعت افغانیت سے ہیں عاری

ہزار پارہ ہے کہسار کی مسلمانی

کہ ہر قبیلہ ہے اپنے بتوں کا زناری

وہی حرم ہے، وہی اعتبار لات و منات

خدا نصیب کرے تجھ کو ضربت کاری

په صورت يی لگي اور له خپله تنه
چې ظالم ځي لکه برق تحت الثرا ته
وضاحت-----

د شيدا د دغه شعر ساده مطلب خو دادی چې ظالم ظلم کوي او دغه ظلم يی له حده تیر شي نو يوه
ورځ پخپله هم د ظلم ښکار شي گویا په صورت يی له خپله تنه اور ولگي...خو د شيدا انداز بیان
ته غور وکړئ...تحت الثرا د زمکې تل يعني اخري ژور حد ته وایی...زمکه چې گول ده نو گویا دغه
ژور ترین تل په اصل کېنې د زمکې دننه مینځ دی...او مونږ ته دا هم پته ده چې زمکه د خپل کشش
په زور هر څه خائنه راکاږي...د ساینس د تحقیق تر مخه د کشش ثقل بنيادي مرکز همدغه د زمکې
مرکز دی چې د راښکون د ټول قوت محرک دی...بل خوا ظلم هم زیاتي ته وایی يعني ظالم د خپل
زور او طاقت استعمال په زیات شدت سره کوي...

په برق هم غور وکړئ...برق د اسمان د لوري يعني پورته فضا نه راځي ځکه ورته اسماني بجلي
وایی...دغه بجلي جوړېږي ځنګه...پاس فضا کېنې د گیسونو په شکل د زیات قوت توانایی نیمه منفي
اونیمه مثبت وي...د توانایی د دغه منفي او مثبت قوت د ټکراو نه بجلي جوړېږي او په تیزی سره
د زمکې په لور راځي...دغه بجلي هم ماده ده او ماده نه ختمیږي او نه فنا کیږي...نو بیا دغه ماده
چرته ځي...دا ماده د زمکې کشش ځان ته راکاږي او په زمکه کېنې جذب کیږي گویا د زمکې تل ته
رسی...

اوس د شيدا شعر ته غور وکړي چې وایی د ظالم د ظلم قوت او طاقت کېنې چې اضافه وشي لکه د
برق قوت او طاقت کېنې چې اضافه کیږي نو بیا ځنګه چې برق له خپله تنه اور اخلي يعني د مثبت
او منفي د ټکر نه لمبه کیږي نو ظالم به هم دغسې د خپل ظلم د قوت نه اور اخلي او سوزي به...بیا
ځنګه چې د برق ټول طاقت او شدت د زمکې تل ته رسیدو سره سور شي دغسې به د ظالم د ظلم
شدت هم تحت الثرا ته رسیدلو سره سور شي...ځکه چې د مرګ په خوب اوډه شو...بل خو دا اشاره
هم د غور وړ ده چې ظالم د مرګ نه پس هسې هم د زمکې لاندې کیږي خو د دوزخ په شکل به بیا
د اور سره هم مخ کیږي چې گویا دغه اور يی هم لکه د برق له خپله تنه اخستی دی يعني دا یی د
خپل ظلم انجام دی...بس داسې وګڼئ چې رحمان بابا کومه خبره ساده کوي چې
ته چې بل په غشو ولې هسې پوهه شه
چې همدا غشی به ستا په لور گذار شي
نو شيدا دغه خبره د خپل ځانګړي تکنیک له مخه لږه په ګران انداز کوي او بیا دغه مشاهده یی په
حیرت انګیز ډول د ساینسي تحقیق نتیجو سره هم سمون خوري.

د پښتو ژبي څو حیرانوونکي ځانګړتیاوې---

پښتو د ژبي په حیث څو حیرانوونکي ځانګړتیاوې لري چې شاید د نړۍ په نورو ژبو کېنې شاذ و
نادر ولیدل شي...یو دا چې د پښتنو سیمه د دوو لرغونو هندي او ایراني تهذیبونو سره لګیدلې ده
نو یو خوا که د ژند یا اوستا ټول غږونه ادا کولې شي نو ورسره د هندي مدنیت سنسکرت غږونه
ټټ...او...او...هم ادا کولې شي...تر دې چې د سامي ژبو د غږونو ادا کولو او بیا د مغربي
اوزونو ادا کولو صلاحیت هم لري...چې پکښې فرنچ غږ...ژ...هم شامل دے...نورې ژبې د غږونو د
دغه قسمه پراختیا نه محرومي دي...تر دې چې د عربي او فارسي غونډې غني ژبي هم دغه

صلاحيت نه لري.... دې سره سره د پښتو خپل غږونه د ...خ...څ...ږ... او ښ... داسې غږونه دي چې د جنوبي پښتونخوا اولس يا د قندهارۍ لهجې ويونکي يې د خپلې وينا تر مخه سم ادا کوي او نور پښتانه پخپله هم پکښې ستونزه لري.... بيا د لهجو څومره پراختيا چې پښتو کښې ده شايد دا هم نورو ژبو کښې نه وي د دوو غټو لهجو قندهارۍ او پيښورۍ يا يوسفزۍ چې نورې ويشلې شوې څومره لهجې دي شميره يې د سلو نه هم اوږې .. يوه بله حيرانوونکې ځانگړتيا يې دا ده چې پښتو کښې د تورو پيل د ساکنو يا خاموشه او بي حرکت اوازونو نه هم کيدې شي چې دغه صلاحيت په مغربي ژبو کښې انگريزي لري او په مشرقي ژبو کښې يې پښتو نه بغير بله يوه ژبه نه لري...تر دې چې د يو ساکن حرف نه واخله تر څلورو ساکنو پورې توري لرل يواځې د پښتو ځانگړتيا ده...لکه...مړه...کښې يو ساکن ...م...دې او په پيل کښې دے...مړمه...کښې ورومبي دوه حرفونه ...م...او...ر... ساکن دي او پيل کښې دي...مړسته...کښې ورومبي درې ساکن ...م...ر... او...س... ساکن دي او پيل کښې دي...بړند يا ژمټخ...کښې څلور توري دي او څلور واړه ساکن يا غير متحرک دي... دغه صلاحيت خو ما د نړۍ يوه ژبه کښې نه دے ليدلې په کومو چې زه خبر يم... ځکه زه يې د پښتو حيرانوونکې ځانگړتيا گڼم

زه د پښتو کومه جذباتي برتري ثابتول نه غواړم ... پښتو به ځنې کمې هم لري خو د دغو څو ځانگړو صلاحيتونو په بنياد يې د نړۍ ډيره ځانگړې ژبه ضرور گڼم ... او ورسره يې د نړۍ ډيره غني او غټه ژبه هم گڼم ... تر دې چې بغير د کومې حکمرانې سرپرستۍ د زرگونو کلونو راسي ژوندۍ او غني ژبه ده.....

د مبارز مينه

د مومندو پټ مني خاورې د ايمل خان مومند نه راواخله تر مبارز مومند پورې داسې مبارزين زيږولي دي چې د خپلې عملي مبارزې او يا قلعي مبارزې په وسيله يې د تاريخ په پاڼو کښې هم ځاي نيولې دے او د اولس په زرونو کښې هم گران مبارز مومند مي په زړه کښې ځايي نيولې دے او په ځانگړي ډول مي ځکه ياد کړو چې د مينې انداز يې هم ځانگړې دے.... د څه مودې نه يې راته وييل چې زما حجره کښې به زما ميلمه کيږي او شپه به راوړې... ما وې په سر سترگو...تيره هفته يې وييل چې بس نزدې نيټه ته راکړه او ستا راوستلو له به درپسې اسلام اباد ته زه درځم... ما وې نه پخپله به درځم او ستاسو په وينا به د غره سر ته هم درځم... پروڼ د خپلو ملگرو ډاکټر شهاب عزيز ارمان او کشر عباس خليل په بدرگه کښې غلنۍ گندف ته ورغلم او په رښتيا د غره سر ته ورغلم ... څه عجيبه خوږ او دروند سر دے.... د ميلمستيا نه علاوه يې راته د شاعرانو بهير راغونډ کړے وو.... د داسې خوږو خلکو تر منځه يې کښېنولم چې ډير مي لا ليدلي هم نه وو خو ليدل يې زما خواهش وو... دغه خو يو خوا...غونډه يې زما په درناوي کښې راجوړه کړې وه او زه ترې خبر هم نه زما د پنځوس کلن جشن په وياړ گڼ شمير دستورې وشوې خو په يوه مي هم کوم ځانگړې پوست نه دے کړے... دا ځل د مبارز مينه څه داسې وه چې زه يې دغه لنډ د مننې تاثر ته اړ کړم... د وصال مومند...علي مومند...غزل مومند...شباب مومند... حيران مومند... افتاب بدر... ډاکټر شهاب عزيز ارمان... ليکونو او تاثراتو او بيا د اقبال کوثر ليکلي ځاکي او پخپله د مبارز مومند خبرو او زما د مودو اشنا روښان يوسفزي صدارتي وينا کښې د صادقانه مينې اظهار داسې پوروړے کړم چې د مينې پور به يې په مودو مودو خلاص نه کړے شم.... د دغه رنگيني شپې

خواره او د گران مبارز مومند د مینې یادونه مې له ځانه سره راوړل چې زړه ذهن او روح مې پرې سرشار دے....زما ملگري جوهر خلیل او شیر احمد خلیل مو هم په هره لمحہ یاد ساتل چې د څه مجبورو په وجه راسره نه وو تلې....مومند ادبي ټولنه... د مومندو پټ منہ خاوره او د مومندو هر وگرې دې سر بالا وي.... زما د ژوند د ټولو نه غټه سرمایه همدغه د مینہ ناکو ملگرو مینہ ده چې ورسره وخت په وخت مخ کیږم.... خو بس د مبارز د مینې انداز بیا بل رنگ دے....

شیدا کوۀ به تمام آب لکه دریا شي
که تفهیم د معنا وکا په صدا کښې
وضاحت....

د شیدا په ساینسي شعور مونږ مخکښې هم خبره کړې ده ..نن یی د جغرافیې د علم په رڼا کښې دغه شعر ته نظر کوو...او ورسره څو نورو زاویو ته هم خیر کیږو...
کوه... غر ته وایی..تفهیم.. د فهم په بنیاد پوهیدلو ته او صدا اواز ته وایی... د اواز او غر نسبت په څو حوالو جوت دی...په هر اواز کښې یوه معنا پټه وي خو اډانه یی د دغه معنا په تفهیم یا پوهه وي... غر د کاني وي او په کوم انسان چې خبره اثر نه کوي نو ویلی شي چې سم کانی دی خبره پرې اثر نه کوي...ځکه چې کاني ته د خبرې یا اواز د معنا تفهیم نه کیږي...دغه روایت د غر سره هم تړلی دی...یعنې څنگه چې د کاني غوندې بي حسه انسان په خبره نه پوهیږي دغسې د کاني غر هم نه پوهیږي... څنگه چې د دغه بي حسه انسان په حقله ویلی شي چې خبره په یو غور اوري په بل یی وباسي... دغسې غر هم د معنا د تفهیم نه کیدلو په وجه هر اواز په شا تمبوي ..اواز بغیر د تفهیم نه واپس کوي او د اواز د گونج یو منظر د غریزې سیمې خاصه جوړیږي..
خو شیدا څه وایی...هغه وایی چې که د اواز په معنا کښې زور وي نو بیا د کاني غوندې بي حسه انسان زړه هم نرموي او د غر غوندې سخت مخلوق کښې د تفهیم صلاحیت هم پیدا کوي...غور وکړئ...قران حکیم د غر په حواله هم ویلي دي چې دا قران که په غر نازل شوی وی نو غر به هم له خوف او ویږي ریزه ریزه شوی وو...گویا غر هم د خپل مزاج او معیار تر مخه د تفهیم صلاحیت لري...خالق چې د انسان نه علاوه کاینات او نور مادي مخلوق ته کوم قوانین ورکړي دي نو ورسره یی ..د طوعاً و کرهاً...الفاظ راوړي دي ..یعنې د دغه مخلوقاتو که خوښه وي او که نه خو د خالق د حکم تعمیم به کوي... گویا خالق چې کوم قوانین ورکړي دي نو د دغو قوانینو مطابق به چلیږي...مطلب دا چې د دغو مخلوقاتو او بیا غر هم د خپل مزاج او جبلت تر مخه د تفهیم صلاحیت شته... یا قوانین لري..

اوس راځو اصل خبرې ته شیدا وایی چې زما شاعرۍ یا اواز کښې د پټې معنا تفهیم که کوه یعنې غر ته هم وشو نو دغه غر به هم لکه د دریاب اوبه اوبه شي...دغه مفهوم کښې یو نکته خو ژبني اړخ سره تعلق لري یعنې اوبه اوبه کیدل چې د ډیرې حیا نه کیږي...یا په اردو کښې محاوره...شرم سی پاني پاني هونا...او اوبه یا آب هسی هم د شرم و حیا د پاره استعاره ده...گویا د شیدا په اواز یا شاعرۍ کښې به داسې نادره او ژوره معنا وي چې غر به هم د حیا نه اوبه اوبه شي...نو انسان خو لا پریږده...که د اواز تفهیم یی وشي نو بیا به غر هم د شیدا اواز لکه د بي حسه انسان واپس کوي نه بلکې حیا به ورځي چې دومره شیرینه او حسینې معنا ده د شیدا په اواز کښې...او بیا جغرافیایي پوهې ته یی هم خیر شی...دا چرته چرته چې غرونه دي په دغو مقاماتو د سمندرونو دور تیر شوی دی... یعنې دا غرونه د سمندرونو نه راوتي دي او دا بیا هم سمندري دور سره مخ کیدی شي...گویا

دغه د غرونو اوبه کيدل دي... بيا دا هم وگورئ چې دا موجوده دريابونه هم د غرونو د سرونو واورې ويلې کيږي او چې لاندې راځي نو دريابونه ترې جوړيږي... نو شيدا په خپل شعر يا اواز کبني پروت ژور مفهوم له جواز دا جوړوي چې دا غرونه هم چې اوبه راپريږدي گويا اوبنکي څڅوي او زما د اواز په تفهيم کبني د اوبنکو دريابونه بهوي ځکه چې زما اواز صدا يا فرياد کبني د پروت درد تفهيم ورته وشو... نو اوس غور وکړئ چې شيدا په کوم انداز او د کومو زاويو نه دخپلې شاعرۍ د معنويت خبره کوي او د کاینات نه کوم کوم مثالونه راخلي چې دغه خاصه د هندي سبک د شاعرانو ده... خو خبره هم هغه د شيدا د معنويت د تفهيم ده... خوند به ترې هغه څوک اخستلی شي چې چاته يې د صدا د معنويت تفهيم کيږي...

ځيني ناقدین د شعر د شرحو او تشریحاتو په حق کبني نه وی... وایی چې شعر د لوستونکیو خپل مزاج او ذوق ته پریښودل پکار دي... ځني وایی چې تشریح سره د شعر خوند پیکه شي... د کاظم خان شيدا په حقله خو مې دا هم تر نظره شوي دي چې بس په شيدا کار مکمل شو... نور کار پرې نه دے پکار... شاید دوی به هم درست وایی خو زه داسې محسوسوم چې په خصوصي توگه د کاظم خان شيدا شعر چې تر څو تشریح شوی نه وي نو ډیر کم خلق ترې خوند اخستی شي... البته تشریح چې داسې وشي چې زیاتې فني غوټې یې پوره جمالیاتي خوند او فني مهارت سره پرانستی شي نو ايله د شيدا د شعر خواږه او د هغه فني کمال جوت شي... خو شيدا د بد ذوقه کودن او حاسد نقاد نه ډډه کول غواړي... وایی.

گیله من یم له حاسده

بڼه متاع کاندې کاسده

او نقاد چې د لوړ ذوق وي نو د شيدا غوندي د فن پیر کامل بیا خپل شعر کبني د اصلاح اجازت هم ورکوي...

د شيدا رنگین اشعار د گل خرمن دی

په اصلاح یې کړه تازه دهقان پیره

د اصلاح غوښتنه خو د شيدا خاکساري ده یا د هغه فني لوی والی... څوک هم دغه مقام ته لا نه دي

رسیدلي خو د هغه د شعر شرح او تشریحات زه د وخت یوه اهمه غوښتنه ګڼم او داسې ګڼم چې د

هغه د شعر خوند د تشریح سره یو په دوه شي... نو بس زه خو د اعتراض کوونکیو یا نقادانو

صاحبانو د اعتراض او تنقید باوجود د شيدا د شرحو او وضاحتونو نه منع کیدی نه شم... ځکه چې

ما خو د تیرو لسو کالو راسې خلق برداشت کوي او د شيدا شرحو ته مې هرکلی وایی... چې تر څو

زما لوستونکي دغه لیکونه لوستل غواړي او خپله مینه پکبني څرګندوي نو بس زما او د شيدا

دوستانه به دوامداره وي.....

د اشفاق طمع به څه کړي له اخوانه

نتیجه یې ورکیده وي له کنعانه

وضاحت....

په دې شعر د خبرو نه مخکې باید یو وضاحت وکړم چې شيدا په هلکوالي کبني د خپل وطن سراي

اکوړي نه د هند په لور تللی وو... ټول ژوند یې د هند په رامپور کبني تیر کړی وو او هم هلته دفن

شوی دی.

د شیدا د دغه شعر نه زما ذهن ځنو داسې خبرو ته ځي چې زموږ د محققینو نه لږ فرق لري... زموږ محققین وایی چې د شیدا خپل پلار افضل خان خټک سره ناچاقي راغله نو د خپلي برخي جايداد یی هم ورپریښو او هند ته مرور لاړو... زه وایم چې ورومبی خو افضل خان د شیدا پلار نه دی... دې خبرې د پاره هیڅ سند نشته... راوړتي هم دا خبره بې سنده کړې ده او زموږ محققینو یی پیروي کړې ده... بل دا چې دلته شیدا خپل نسبت د حضرت یوسف علیه السلام سره راوړي او په ښکاره گیله د... اخوان... یعنی ورونو نه کوي... نو ښکاري داسې چې یو خو د شیدا پلار سره کومه شخړه نه وه ځکه چې یوسف هم د پلار د سترگو تور وو... بل دې شعر کښې چې د... اشفاق... یعنی شفقت توری راغلی دی نو د شفقت طمع د مشرانو نه کیږي... گویا څنگه چې یوسف نه وروڼه مشران وو دغسې شیدا نه هم وروڼه مشران وو... بل دا اندازه کیږي چې شیدا له کوره پخپله مرور نه دی تللی بلکې څنگه چې مشرانو وروڼو یوسف په سازش او پلار ته په دھوکه ورکولو د خپل وطن... کنعان... نه ورک کړی دی بیخي همدغسې خبره شیدا هم کوي چې... نتیجه یی ورکیده وي له کنعانه...

گویا شیدا هم د کشرې بچي په حیث لکه د یوسف په خپل پلار گران وو خو د ورونو په سازش د خپل وطن... سرایی... نه ورک کړی شوی دی... چې پلار به ورپسې ضرور خفه وو لکه د حضرت یعقوب چې یوسف پسې خفگان وو... بله زړه رابښکونکې خبره داده چې د شیدا د وفات نه دوه کاله پس چې هندوستانی تذکره نگار قدرت الله شوق رامپوري د شیدا په شخصیت څه لیکلي دي هغې کښې یی د شیدا اخلاقي حسن سره سره دهغه د شکل و صورت د حسن هم پریمانه ستاینه کړې ده او رامپوري د شیدا همعصر هم وو چې دا د شیدا د یوسفی حسن سره یو بل مناسبت دی... نو نتیجه دا راوځي چې...

- ۱... د شیدا پلار چې هر څوک وو خو د شیدا ورسره اختلاف نه وو...
 - ۲... د شیدا ټوله لانجه وروڼو سره وه او وروڼه ترې مشران وو...
 - ۳... شیدا د وطن نه پخپله مرور نه وو تللی بلکې د ورونو د ظلم او سازش ښکار شوی وو...
 - ۴... شیدا د اخلاقي حسن سره سره په شکل و صورت هم ډیر حسین وو...
 - ۵... او دا هم چې د شیدا مشران وروڼه به هم لکه د یوسف د ورونو میرني وو...
- او داسې ځني نور مناسبتونه هم د حضرت یوسف سره... چې عام انساني مناسبتونه ورته ویلی شو...

د جرمني معروف شاعر او دانشور Johann wolfgang von goethe 1749...1832 په جرمني ژبه کښې یو نظم د حضرت محمد صلی الله علیه و آله وسلم په حقله د Mohamets gessang په نوم لیکلې وو jones jolle په دغه نظم انگریزی کښې تفصیلي لیک هم وکړو او انگریزي ترجمه یی هم د Song for Mohammad په نوم وکړه... علامه اقبال د دغه نظم په تاثر کښې فارسي کتاب... پیام مشرق... ولیکلو او د دغه نظم یوه فارسي ترجمه یی هم د... جوے آب... په نوم په شپاړسو بیتونو کښې وکړه چې اقبال ورته تخلیقي یا ازاده ترجمه وایی... ما د اقبال د شپاړسو بیتونو پښتو ترجمه د معرا نظم په شپاړسو بندونو کښې وکړه چې د هر بند اوډه اوډه مصرعې دي او د هر بند وروستی دوه مصرعې رانه پخپله قافیه لرونکې هم شوې... خو ورسره می انگریزي ترجمه هم نظر کښې ساتلې وه نو ځکه زما پښتو ترجمې هم د تخلیقي ترجمې شکل واخستو... د گویته دغه نظم د عجیبه زړه رابښکونکیو استعارو او علامتونو په مرسته لیکلې

شوی دے چي حضور اکرم ص او د هغو انقلاب ته يي --- د اوبو چينه --وييلي ده او ځنو نورو
مفاهيمو د پاره يي نوري استعاري راوري دي---خپله پښتو ترجمه او د اقبال فارسي ترجمه ملگرو
سره شريکوم----

د اوبو چينه ---

د ژوند چيني ته گوره
څومره ژورو کښي هم
ځي او په مخکښي درومي
په ميدانونو کښي هم
يا په ټولي کښي ستورے
چي ځان له لار اوباسي
ځان په تلوار اوباسي

د اسماني اوريځو
زانگو کښي پروت اوده وو
ژوند به جوتي خورلي
چي يي له شوقه سترگي
له خوبه وغړيدي
په غير د غرونو کښي وو
په گردشونو کښي وو

ژوند شو سرور کښي روان
د لاري کابو نه هم
يو موسيقي زيروي
تڼده يي هم روښانه
پرې ملغلري سپيني
لکه رڼه هنداره
ته يي په لاره څاره

دغه د ژوند چينه خو
د يو پراخ سمندر
په لوري درومي زغلي
په خپل وجود کښي فنا
خبر له ځانه نه وي
د خپل منزل په لوري
درومي بهيري شوري

دغه چيني ته په لار
 سپرلي فضا جوړه كړه
 د بڼاپيرو د وطن
 نرگس او نور گلونه
 دي هركلي ته ولاړ
 سلام له لري وايي
 سپرلې سندرې وايي

گلاب رامخكېني شولو
 وايي زما سره شه
 د څو لمحو د پاره
 غوټي هم شوله مسكي
 زما ځواني ده تنكي
 سپرلې يي راوستلو
 څادر يي واغوستلو

د شين لباس د بڼكلا
 د جلوه گرو نه هم
 ده ناخبره چينه
 پروا د چانه كوي
 درومي په مخكېني درومي
 دشتو ته لاره كوي
 غرونو د پاره كوي

بس د پراخ سمندر
 په لوري درومي زغلي
 په خپل وجود كېني فنا
 په خپل منزل يي نظر
 وروستو په شانه گوري
 درومي بهيري چينه
 زر به رسيږي چينه

شنو ميدانونو نه هم
 د سردرو نه چې هم
 دا په سوونو چيني
 يي ملگرتيا له راځي

نو ورته داسې وايي
تا ته راغلي زمکه
ده غوریدلي زمکه

اوبه هم نشته دلته
شاره پرته ده دشته
چې په هر لور دي شگې
په مونږ نظر ولره
يو خوږ د ميني نظر
د رڼا څرک نشته دے
چرته درک نشته دے

چيني سینه پرانسته
د شرق او غرب هوا ته
ستړي ستومان لاروي
بي راتر غاړه ويستل
لکه د گورې ونې
سيورے بي خور کړو ورته
زرگے بي کور کړو ورته

د خپل منزل په لوري
د سمندر په لوري
که درداني ورسره
سل زره نورې هم وي
ټولې يوې ته گوري
څه مستانه خو درومي
دغه دانه خو درومي

ته سمندر ته گوره
هم بي سفر ته گوره
دے په غورزنگ چې روان
ورته خنډونه هيڅ دي
کاني او غرونه هيڅ دي
بڼه بي مهاره درومي
په خپله لاره درومي

لکه سيلاب په غورزنگ

لوري ژوري ورته
دواړه هوارې پرته
دا د شاهانو ماتي
هم قلاکاني دنګي
هر څه کړي زير او درومي
په بڼ شي تير او درومي

يو ولوله بي تابه
سوه خيگر ناقرار
د جوش نه ډکه جذبه
پيره چابکه جذبه
درومي په مخکيني درومي
زور تصور بدلوي
خپل مقدر بدلوي

د لوي درياب په لوري
څه مستانه خو درومي
په خپل ايمان او يقين
په يو وجود انجمن
بڼه په شدت حرارت
درومي او درومي درومي
ځکه منزل ومومي

جوه آب..فارسي.....علامه اقبال

بنگر که جوئے آب چه مستانه می رود
مانند کهکشان بگریبان مرغزار

در خواب ناز بود به گهواره سحاب
وا کرد چشم شوق باغوش کهسار

از سنگریزه نغمه کشاید خرام او
سیمای او چو آئینه بے رنگ و بے غبار

زی بحر بیکرانه چه مستانه می رود
در خود یگانه از همه بیگانه می رود

در راه او بهار پریخانه آفرید
نرگس و دمید و لاله و دمید و سمن دمید

گل عشوه داد و گفت یکے پیش ما بایست
خندید غنچه و سر دامن او کشید

نا آشناے جلوه فروشان سبز پوش
صحرا برید و سینه کوه و کمر درید

زی بحر بیکرانه چه مستانه میرود
در خود یگانه از همه بیگانه میرود

صد جوئے دشت و مرغ و کهستان و باغ و راغ
گفتند اے بسیط زمین با تو سازگار

ما را که راه از تنک آبی نه برده ایم
از دستبرد ریگ بیابان نگاه دار

وا کرده سینه را به هوا بے شرق و غرب
در بر گرفته بمسفران زبون و زار

زی بحر بیکرانه چه مستانه میرود
با صد هزار گوهر یک دانه میرود

دریائے پر خروش ز بند و شکن گزشت
از تنگناے وادی و کوه و دمن گزشت

یکساں چو سیل کرده نشیب و فراز را
از کاخ شاه و باره و کشت و چمن گزشت

بیتاب و تند و تیز و جگر سوز و بیقرار
در بر زمان بتازه رسید از کهن گزشت

زی بحر بیکرانه چه مستانه میرود
در خود یگانه از همه بیگانه میرود

ما چي ستا بنایست او نمر سپورمی سره په تول کره

تللي تر اسمانه په میزان کښې سپوږمۍ نمر دي.

شرح----

نن به د رحمان بابا د يو شعر په راسپړدنه خوند واخلو. دکلاسيکي شاعرۍ يو خاصيت دا دی چې پکښې شاعر د خپل محبوب د ښايست تصوير کولو د پاره د کاینات مشاهده کوي او د تشبيه استعارې په توگه د کاینات نه مثالونه راخلي لکه په زمکه کشمير.. بخارا ..سمرقند.. کوه قاف.. ختن وغيره او په اسمان کښې نمر سپوږمۍ وغيره.د مبالغې انداز يی داسې وي چې نور شاعران ترې عاجز پاتې شي لکه د فارسي حافظ شیرازي چې د سمرقند او بخارا د ښايست مثال ورکوي او د محبوب د زني په يو تور خال يی قربانوي نو وايي چې---

اگر ان ترک شیرازي بدست آورد دل ما را

بخال هندوش بخشم سمرقند و بخارا را

او بيا خوشال بابا د دې نه هم زياته حسن مبالغه کوي او وايی---

سمرقند و بخارا څه هغه زه یم

چې جهان بخنم د ښکلي مخ په خال.

اوس رحمان بابا ته غور وکړئ چې هغه د محبوب د حسن تصوير کشی د پاره د کاینات مشاهده او بيا تمثيل نگاري د حسن مبالغې په کوم انداز وړاندې کوي.هر شاعر نمر او سپوږمۍ د حسن علامت گڼي خو رحمان بابا يی دمحبوب د حسن په مقابله کښې دومره حقير او سپک گڼي چې د میزان يعنې تلې په يو چاپري کښې يی دمحبوب ښايست اچولی دی او بل کښې د ښايست علامتونه نمر او سپوږمۍ او بيا جواز دا پيش کوي چې دا نمر او سپوږمۍ چې دومره اوچت دي او پاس اسمان کښې دي نو دا ځکه چې د تلې مخالف چاپري کښې ورسره زما د محبوب حسن پروت دی. يو چاپري دومره دروند چې په زمکه يعنې زما محبوب او بل چاپري خپل حسن کښې دومره سپک چې اسمان ته ورسيدونو بس نمر او سپوږمۍ دغه سپک چاپري کښې اسمان ته ورسيدل.. دا انداز دی د رحمان بابا د خپل محبوب د حسن د ستايلو.. زما په خيال چې هر شاعر به دغه انداز نه عاجز وي ځکه خو رحمان بابا وايی---

چې منکر پرې اعتراض کولی نه شي

دا دې شعر دی رحمانه که اعجاز.

زما ملگرو او لوستونکیو ته پته ده چې ما خپله د ترجمو لړۍ اودرولې ده خو تيره ورځ زلمي ظفران خان غوښتنه وکړه چې د علامه اقبال هغه درې فارسي شعرونه هم ترجمه کړه چې د خوشال بابا په ستاينه کښې يې ليکلي دي نو بس ترجمه مې کړل او ملگرو سره يې شريکوم هم....په مينه.

د خوشال خان خټک په حقله.... دا عنوان ما ورکړے دے.

هغه سندريز شاعر افغان ښۀ پيژندلو

څۀ يې چې ليدل نو باک يې نه وو په وييلو

هاغه د افغان ملت حکيم د حکمتونو

هاغه يو طبيب د افغانانو د رنځونو

تل به راز د قوم بيانولو كېنې بې باک وو
بس خو په رېښتيا وينا به مست وو په زړه پاک وو

فارسي كلام علامه اقبال

خوش سرود آن شاعر افغان شناس
آن که بيند باز گوید بے براس

آن حکيم ملت افغانياں
آن طبيب علت افغانياں

راز قومه ديد و بے باکانه گفت
حرف حق با شوخی رندانه گفت
(جاويد نامه)

چې له زخمه يې مرهم د کافور ريږي
بيکسي د کهکشان په تيمار کس شي

وضاحت....

هسې خو دې شعر کېنې د زخم..مرهم..او تيمار توري يو تصور ضرور مخې ته راولي خو چې کله ورسره د کایناتي مشاهدې په حواله د کهکشان نسبت وتړلی شي نو شعر نه معنا راويستل ستونزه پيښوي...له هر څه زياته ستونزه د دويمې مصرعې ..کس..توري پيدا کړې ده چې د همدغه مصرعې د ورومبي توري ..بيکسي..سره په مناسبت د خلکو توجه دې ته راولي چې ..کس.. نه به مراد سړی ..فرد يا انسان وي ..او که دغه مراد واخلو نو دغه يو توری د شعر ټول معنويت په بل لور بوځي...کس..اصل کېنې د ک.. په زېر نه بلکې په غړوندي دی...او مطلب يې فرد يا سړی نه بلکې کسل يا کتل دی...لکه مونږ چې وايو ..کسه ورته...يعنې گوره ورته.. د ..کس.. نه علاوه چې د نورو ټکو معنی هم نظر کېنې وساتو نو خبره به اسانه شي...

کافور هم هغه د سپين رنگ مواد دي چې خوشبويه وي ..يخ وي..او په زخم د پټي په حيث ايښودلی شي ..گويا د زخم د پاره د مرهم کار ورکوي..تيمار هم هغه تيمار دارۍ ته وايي يعنې د زخم دوا دارو کول...بيکسي يعنې بې يارو مددگار...اوس به راشو د شيدا شعر ته...ساده مفهوم خو يې داسې دی چې..

د کهکشان بیکسي هغه وخت د کتو وي چې د زخم نه يې د کافور مرهم يا پټی رږيږي...غورزيرې يا پريوځي...

خو دغه ساده مفهوم نور هم غور غواړي...کهکشان د ستورو انجمن يا ټولې ته وايي او دغسې د کهکشان دوه حالتونه وي...يو دا چې ستوري د خلا او پرقا نه بغير سوروالی لري او د زخم رنگ هم

سور وي.. دويم دا چې ستوري كله ځلنده وي يعنې سپينې شغلې ترې چاپېره وي نو د ستورو هغه سوروالی پټ وي او سپين رنگ پرې غالب وي..نو ورسره د کافورو رنگ هم سپين وي...گويا دغه سپينې شغلې د کافورو مرهم يا پټي ده چې د ستورو په سور او تازه زخم لگيدلې ده...اوس دې ته غور وکړئ چې مرهم يا پټی خو په زخم انښلي او زخم دغه پټی نه د دوا يا دارو اثر ځان ته راکاږي خو د کهکشان زخم سره اپوټه عمل کيږي ..خپلې سپينې شغلې ترې لرې تېنښتي لکه د کافور هم چې خاصيت دی لري تېنښتل يا الوتل...هر څو که کهکشان دومره طاقتور وي چې هر څه ځان ته راکاږي خو په زخمي حالت کېنې يې دغه بيکسي د کتو ده چې د کافور په رنگ خپلې سپينې شغلې هم ځان ته نه شي راښکلی چې د کافور غونډې يې د زخم د تيمار يا دوا دارو سبب شي.

که ساينسي توجيه ته يې غور وکړو نو د کهکشان ټول ستوري د يو بل په راښکون يعنې گريويټي قايم وي او ټول کهکشان د خپل بليک هول په گريويټي قايم و دوام لري خو د دغه راښکون باوجود د ستورو رڼا په يو سيکنډ کېنې د يو لاک شپږ اتيا زره ميله په رفتار له ستورو نه زغلي او لري تېنښتي...او دغه رڼا په خپل تيز رفتار کېنې د گيسونو شکل هم اختياروي...بلخوا کافور هم چې د رڼا غونډې سپين رنگ هم لري خو ورسره د الوتلو او لري تېنښتلو خاصيت هم لري او د گيس صورت هم اختياروي .. نو دلته د ستورو د رڼا سره تشبيه شوي دي...حال دا چې د ستورو رڼا د ستورو د وجود برخه ده خو په زخمي حالت کېنې ورسره دغه رڼا هم وفا نه کوي او لري ترې تېنښتي لکه کافور چې د زخم نه رږيږي او لري تېنښتي..

دغه حال په انساني ټولنه کېنې هم د هغو زخمي افرادو وي چې د زخمي حالت نه مخکېنې د کهکشان غونډې طاقت رعب او جلال هم ولري خو د ژور زخم په حالت کېنې يې بيکسي د کتو وي چې د کافورو مرهم دوا او دارو هم ورسره مرسته نه کوي..لري ترې تېنښتي...داسې حالت کېنې يې ټول طاقت او جلال په بيکسي بدل شي....

د شيدا دوه مصرعي او دومره لوي جهان راگيرول.. کمال کوي شيدا...په ايمان....

پښتو د فارسي مور که لور....

د ژبو زيات ماهرين وايي چې پښتو د فارسي نه راوتلي ژبه ده خو زما فکر د دې اپوټه ده... زه وایم چې فارسي د پښتو نه راوتلي ژبه کيدې شي د دې فکر مرسته د تاريخي او لساني دواړو حوالو نه کيدې شي...په تاريخي حواله د پکھتین اولس او د هغوئ د ژبې پکھتي يا پکھتو ذکر په ويدي ادب کېنې شتون لري چې څلور زره کاله زوړ ادب ده.. دغه دور کېنې نه خو د فارسي ذکر شته او نه يې د زرو نومونو پهلوي يا ژند نوم او نشان شته په لساني حواله هم که تجزيه وشي نو فارسي چې څومره زوړ او پخواني دور ته ځي نو پښتو ته نژدې کيږي گويا په قديم ترين دور کېنې پښتو کېنې ورگډيږي د مثال په توگه د فارسي په کلاسيکي ادب کېنې ځنې ټکي خو داسې راغلي دي چې فارسي کېنې که اوس هم نه دي بدل شوي خو په اصلي بڼه د پښتو ټکي دي..لکه دعاگو يم...کېنې د ...يم...تورے حافظ شیرازي داسې راوړې ده..

اگر دشنام فرمایي وگر نفرین دعا گو یم

جواب تلخ می زبید لب لعل شکر خا را

دغه شان ده... ته يې... توري په فارسي کېنې شمس تبريز د تویی...په شکل داسې راوړي دي

ادم با صفا تویی یوسف مالقا تویی

خضر راه خدا تویی دم دمه دم علي علي
 خو دغو مثالونو نه زياته د خوند خبره داده چې د فارسي ځني توري په اوسني فارسي کبني بدل
 شوي دي او په زړه فارسي کبني يې شکل هم هغه د پښتو والا پاتي دے... لکه اوسني فارسي کبني
 چې ... ختم شد .. دے نو زړه فارسي کبني دغه ... شد ... شو .. دے... او اوسني فارسي کبني ... نه
 شد... په زړه فارسي کبني هم د پښتو غوندي ... مة شو... دے
 د فارسي مصرعه ده چې
 اے عقل تو ز شوق پراگنده گوی شو
 يواځې دغه نه بلکې... د اوسني فارسي ... شد... په زړه فارسي کبني
 ... شوم... دے... اوسنۍ... شدی... په زړه فارسي کبني... د پښتو غوندي ... شوی ... دے... او داسې نور
 ټکي...
 يوه خبره بله ورزياتوم چې د فارسي په کلاسيک ادب کبني د بلخ د مولانا روم غوندي خلق د
 افغانستان يعنې د پښتون وطن پيداوار دے... د هند فارسي کلاسيک هم د هغه سيمي پيداوار دے
 چرته چې پښتو حکمراني کړې دي... نو ايران که د طنز نه دغه فارسي ته دري وايي خو اصلي
 کلاسيک يې په همدغه ژبه کبني دے چې د افغانستان يا توران يا ماورالنهر فارسي پاتي شوي
 ده... او چې د کلاسيک نه هم پخواني دور ته لار شي نو فارسي به پښتو ته نوره هم نژدې کيږي
 چې په يو مقام به په پښتو ورگډيږي... ځکه زه وایم چې فارسي د پښتو لور کيدے شي خو مور
 نه... گني کشره خور به يې وگڼو خو مور يې نه شي کيدے....

راشه گوره د کاکل سیه مستی ته
 یو قدم په لاره تللی نه شي بې دوشه

وضاحت... د حسيناو د زلفو درې مخصوص اندازونه وي... يو دا چې د سر د ورومبي برخې
 ويښته چې مخامخ په خپل رخسار راوړوي... دغه وخت کبني ويښته خواره وي يعنې زلفي پریشاني
 وي... نو د محبوب د ښکلا عکس خو پيش کوي خو زلفو سره پریشاني هم ملگري وي... د زلفو دغه
 تصور او تصوير ته کاکل وايي... دويم صورت يې دا وي چې کله همدغه د سر د ورومبي برخې
 ويښته په شا وړولی شي نو شاته د اړولو په مناسبت ورته پيچک يا پيچکی وييلی شي يعنې اردو
 کبني ... پيچهي هټانا... يا د څټ په لور د ويښتو اړولو همدغه تصور او تصوير ته څټوکی هم وييلی
 شي... دې تصور کبني زلفي پریشاني خو نه وي زړه يې جمع وي خو د ښکلا درجه يې کمه شي... يو
 منځنی صورت دی چې د محبوب د ښکلا انتها پکبني ليدی شي... يعنې زلفي په اوږو اچول... دوش په
 فارسي کبني اوږو ته وايي... دا هغه مقام دی چې زلفي پکبني مستي هم کوي ... څنگه مستي... دا به د
 شرابي د کيفيت نه څرگند کړو چې شيدا هم ورته اشاره کړې ده...

د شراب خور هم درې کيفيتونه وي... يو مستي ده... چې شراب خور دخپل سرور په ورومبي درجه
 کبني وي او په هوش او حواس کبني وي... دويم سیه مستي ده... چې شراب خور د سرور په اوچت
 کيفيت کبني وي... هوش او حواس يې هم کار کوي خو په لاره تللی نه شي... تالی يا جوتي وهي نو د
 تلو په وخت د نورو په اوږو چې لاسونه واچوي هله قدم اخستی شي... يعنې دواړه لاسونه يې د
 دوو کسانو په اوږه اچولي وي او قدم اخلي... دا دويم کيفيت دی چې د سرور د تولو نه اعلا کيفيت
 دی... دريم کيفيت ته يې بدمستي وايي ... دې کيفيت ته فارسي وان ... خراب... وايي چې شرابخور د

څښلو انتها کړې وي نو هوش او حواس يې هم لار شي او سرور يې هم گډ وډ شي...د زلفو د دريو تصويرونو... او د شرابخور د دريو کيفيتونو د وضاحت نه پس اوس راځو د شيدا شعر ته... شيدا وايي چې د حسين محبوب د زلفو يعني کاکل هم لکه د شرابخور دويم او منځنی کيفيت دی... د سیه مستی کيفيت... څنگه چې شرابي د سیه مستی په کيفيت کېني د سرور د ټولو نه اعلا مقام کېني وي... دغسې د محبوب کاکل هم د حسن په اعلا درجه کېني ليدی شي... څنگه چې شرابخور د سیه مستی کيفيت کېني په لاره يو قدم پخپله نه شي اخستی او د نورو په اوږو اډانه وي... دغسې د محبوب کاکل هم د هغه په اوږو پراته يعني اډانه دي... څنگه چې شرابي په دغه کيفيت کېني په لاره د قدم اخستو کېني ټالی وهي يا جوتي خوري... دغسې د محبوب کاکل هم په اوږو ټالی وهي... دې ته هم غور وکړئ چې کاکل د سیه مستی دغه کيفيت سره ولې مخ دي... ځکه چې دغه کاکل د حسين محبوب د رخسار نه را اوچت کړی شوي دي نو رخسار خو د ټول سرور مرکز دی گویا ميخانه ده... نو کاکل به سیه مستي خو کوي چې د ميخاني نه راتير شوي دي... او بيا دې ته هم غور وکړئ چې د سیه مستی اصطلاح کېني... د سیه... معنا ده تور او زلفي هم توري دي... نو دغه مناسبت يې اضافي شعري نزاکت دی... ورسره يو بل اضافي نزاکت ته غور وکړئ چې شرابي د سیه مستی په حالت کېني دواړه لاسونه د دوه کسانو په اوږو اچولي وي نو تورو زلفو هم ځان په دوو اوږو اډانه کړی وي ځکه چې شرابي هم د ميخاني نه راتير شوی وي او زلفي هم د ښکلي مخ د سرور نه راتيري وي... او بيا دا اضافي نزاکت يې لا زيات د کتو دی چې ميخانه کېني شراب هم سور رنگ لري او د ښکلي مخ اننگي هم سور رنگ لري... بس اوس خبره صفا شوه چې توري زلفي چې د محبوب د رخسار د ميخاني نه راتيري شوې نو د سیه مستی کيفيت ته يې اوس گوره چې... بې دوشه... يعني د اوږو د اډانې نه بغير يو قدم هم په لاره تللی نه شي او لکه د سیه مست زانگي هم ټالی هم وهي... همدغه د محبوب د حسن لاتاني تصوير دی او د حسن او ادا انتها ده چې شيدا په دوو مصرعو کېني دا هر څه راگير کړي دي او مونږ ته يې پيش کړي دي خو چې مونږ ترې هم دغه سرور واخستی شو... ما د شيدا د شعر نه دغه مفهوم واخستو... نور ملگري يې د نورو زاويو نه وضاحت کولی شي...

روح او روحانيت

د روح مطلب معنا او مفهوم په عمومي ډول ډير پېچلې دے. عموماً د ماديت او قالب په متضاد معنو کېني راوړلې شي او ورسره د مادي او روحاني اصطلاحات يا د ماديت او روحانيت اصطلاحات هم راوړلې شي خو د عربي دغه... روح... ته چې د قراني مفهوم تر مخه غور وکړو نو معني به يې د دغه مروج مفهوم نه بدلې گڼي او متنوع ښکاره شي. قران حکيم ورومبی خو د سوره بني اسرائيل په اولسم ايت کېني وييلي دي چې... اے نبي دا خلق به تا نه د روح په حقله پوښتنه کوي دوی ته وایه چې روح زما د رب د امر نه دے او تاسو ته ډير لږ علم درکړے شوے دے... دغې نه علاوه قران حکيم ملايکو ته هم روح وييلے دے... جبرائيل ته هم... وحی ته هم... حضرت عیسی علیه السلام ته هم... د روح الامين او روح القدس اصطلاحات هم راغلي دي او ملايکو سره بيل د روح توره هم راغلی دی. قران انسان د پاره د... نفخت من روحی... اصطلاح هم راوړې ده چې انسان کېني مو روح پوک وهلو... عربي کېني د روح لغوي معنا ده... باريکه نړی او لطيفه هوا... په دغه پس منظر که غور کوو نو د باريکي او لطيفي هوا په معنو کېني د عربي روح د خدايي قوت او طاقت مفهوم ادا

کوي چي کله د ملايک په شکل د دغه قوت اظهار کيږي کله د جبرائيل په شکل کله د روح الامين او روح القدس په شکل او کله د لطيف باد پوک وهلو په شکل.. اصل کبني د روح دغه مفهوم خالق د آيات متشابهات يعني تشبیهاتو په ذریعہ انسان ته بنودل غواړي چي اصلي حقيقت ته رسيدلو د پاره يی انساني علم احاطه نه شي کولے...روح د ژوند سا يا لايف د پاره هم استعمالیږي او د انساني ذات د پاره هم چي دغه يی بنيادي مفهوم نه دے بلکي عمومي مفهوم دے...ژوند او سا خو نباتاتو او حيواناتو کبني هم شته خو دغه روح نه دے..انسان هم چي د حيواني يا محض حياتياتي وجود نه بيلیږي او د انسان درجې ته رسي نو د روح په وجه...گويا نباتاتي او حيواني ژوند ته هم روح وييل درست نه دي...دغسې يوه اصطلاح د نفس هم ده چي دا هم هغه انساني ذات دے خو د روح د بنيادي مفهوم تر مخه روح سره فرق لري...په همدغه مناسبت د نفس علم ته نفسيات يا سايکالوجي خو وييلے شي خو...روحيات...ورته نه شي وييلے ځکه چي د روح مطالعه هيڅ امکان نه لري. په سايکالوجي کبني...سايکي...د يوناني ميتھالوجي د خدايي نوم دے...په لاطيني کومه اصلاح مستعمل ده د هغې مطلب هم نړۍ هوا ده...او د انگریزي د soul کبني چي د...سول...مطلب هم دغه لطيفه هوا ده... spirit

د دې بحث مطلب دا شو چي روح په خپلو اصلي معنو کبني نه شي تشریح کيدلے او په متشابهات کبني ورته نفس ژوند سا انساني ذات انساني انا د انسان داخلي جهان وغيره وييلے شو خو دغه ټولې معني يی د انساني تفهيم د پاره عمومي معني دي اصلي او بنيادي نه...او دغسې د روحانيت اصطلاح هم مونږ په خپلو اصلي معنو کبني نه بلکي په عام مروجہ مفهوم کبني استعمالوو... البته په قران حکيم کبني د سوره السجده په اووم اتم او نهم ايت کبني د مفهوم نه زه دې نتيجې ته مايل يم چي روح په ټولو مخلوقاتو کبني يواځي انسانيت سره تعلق لري د جناتو بحث دلته پرېږدو... او بيا د انسانيت هغه درجې سره تعلق لري کله چي د انسان داخلي شعوري نظام يعني د غوږونو سترگو او قلبي يا شعوري صلاحيت کار شروع کړے دے نو گويا په دغه مرحله کبني ورسره روح ملگرے شوے دے...دغه مرحلې نه مخکې چي کوم حالتونه دي هغه روح نه دے...نور څه دي...د ايتونو مفهوم داسي دے....

هغه ذات هر څه احسن پيدا کړي دي...او د لوندې خټې نه يي د انسان تخليق وکړو...بيا يي دغه تخليق د معمولي څاڅکي اوبو په ذریعہ په نسلي توگه وړاندې بوتلو... بيا يي هغه برابر يا سم کړو...او خپل روح نه يي پوک وکړو...او هغه ته يي د اوريدو ليدو او پوهې ورکړه وکړه...تاسو ډير لږ شکر کوئ....

غور وکړئ دلته د روح پوک وهل په هغه درجه کبني شوي دي چي انسانيت ورومبے د خټې نه پيدا دے... بيا د نر او مادې د ملاپ يا انټرکورس نه...بيا چي برابر شوے دے نو د روح پوک وهلو خبره شوې ده...او همدغه روح راتللو نه پس يي د داخلي او پوهې د نظام د فعاليت خبره شوې ده....

دغه زما سوچ دے چي دغو قراني ايتونو نه مي اخستے دے...نور والله اعلم....

مينه والو ته درناوے

په فيسبک زما درنو لوستونکيو او خوږو مينه والو... زما د ترجمو منصوبه تکميل ته ورسيدده...ما څو مياشتي مخکې د خوند د پاره د ترجمو يوه لړۍ د غالب فارسي غزل او اقبال د اردو کلام

پښتو ترجمي نه را شروع کړې وه چې زما مينه والو پکښې ډيره مينه څرگنده کړې وه او د کتاب مرحلې ته رارسولو مشوره يې هم راکړې وه....دغه ترجمي پنځوسو ته ورسيدې چې پکښې د اردو فارسي عربي او انگريزي نه نيغ په نيغه پښتو کښې منظومي ترجمي او د پښتو نه فارسي او اردو کښې منظومي ترجمي شاملې دي...اوس ورسره اصلي متن هم ملگرې کوم او د ملگرو چوڼ کمنونه او رايې ورسره هم شاملوم چې د يو نيم سلو صفحو کتاب به ترې جوړ شي... ما د ترجمو دغه رياضت نه ډير خوند واخستو او ورسره مې د مينه والو پريمانه صادقانه مينه هم وليده... د دغه خوند او مينې سره مې دغه لړۍ سر ته ورسیده...چې دلته خپلو مينه والو ته درناوې وړاندې کول په ځان لازم گڼم... د ترجمو کتاب ته به لنډ شان انتظار کوو او په فېسبک د ترجمو خورولو او شريکولو نه نور د خدايي په امان.... ټول راته بناد اباد او بريالي اوسئ او ما ته د دومره وخت راکولو...لوستلو...مينې او درناوي رابخښلو مو يو جهان مننه او درناوې....

د هندوستاني شاعر سدرشن فاخر گڼ شمير کلامونه جگجيت او ملکه اختر د لازوالي موسيقي سره وييلې دي...شعري کتاب يې هم چاپ دے...ځنو هندي فلمونو له يې د سندرو سره سره قيصي او مکالمې هم ليکلي دي چې پکښې يلغار فلم زيات جوت دے... خو بيا هم ډير خلق يې د شاعر په حيث نه پيژني ... ما يې د دغه يو کلام پښتو ترجمه کړې ده چې جگجيت او چترا وييلے دے...ملگرو ته يې وړاندې کوم....

راځه چې کړو شروع له هغه ځايه زندگي
هر څه چې راته ښکلي وو مونږ خپلو کښې پردي

هر څو که مو راوړي وو خوبونه د جنت
خوبونه د گلانو ولولي د محبت
اوس چرته ده په هر څه کښې هم هاغه رنگيني

سرشار به اوسيدلو د خيالونو په دنيا
راگير يو مونږه نن چې د سوالونو په دنيا
لمحې راته ياديري نن هم هاغه جنتي

ښکاريږي چې خورلے مو دے تير د زماني
رنگونه د وفا چې شولو ډير د زماني
د اوښکو دې پړقا نه خو وه بڼه هغه گرمي

اردو کلام سدرشن فاخر

اس موږ سے شروع کرے پھر یہ زندگی
ہر شے جہاں حسین تھی ہم تم تھے اجنبی

رہتے تھے ہم حسین خیالوں کی بھیڑ میں
الجھے ہوئے ہیں آج سوالوں کے بھیڑ میں
انے لگی ہے یاد وہ فرصت کی ہر گھڑی

شاید یہ وقت ہم سے کوئی چال چل گیا
رشتہ وفا کا اور ہی رنگوں میں ڈھل گیا
اشکوں کی چاندنی سے تھی بہتر وہ دھوپ ہی

که بنکاره لکه شعاع د رخسار خط کا
په فلک به معطل کښینی دبیره

د- رخسار خط- په سپين مخ تور ويښته
د فلک دبیر- دبیر په عربی کښی کاتب- خطاط- محرر یا منشی ته وایي- او د فلک دبیر نه
مراد دی - عطارد ستوری یا سیاره- چي د خپل حرکت او فضا کښی سفر دوران کښی ورپسې د
-سپینی رڼا یوه کرښه جوړه شوی وي- گویا په فلک کښی یی خطاطي کړی وي

وضاحت-----د شيدا په دغه شعر كېنې ساده مفهوم خو دا دى چې هغه د خپل محبوب د بڼاىست په ستاينه كېنې وييل غواړي چې زما حسين محبوب كه د خپل رخسار د خط پړقيدونكې كړبڼه يا شعاع ښكاره كړي نو په اسمان كېنې عطار د يا د اسمان دبير به هم له شرمه اودرېږي او خپلې شعاكاني به نه ښكاره كوي-----خو د دغه ساده مفهوم تشرېح هم له څو ځانگړو زاويو نه كيدى شي-----غور
-ورته وكړئ

عطارد---په ساینسي علومو کېنې سیاره ده---او په علم نجوم کېنې ستوری دی--- د شیدا په دغو دواړو زاویو نظر دی---په ساینسي علومو کېنې عطارد نمر ته د ټولونو نه نژدې او د ټولونو نه وړه سیاره ده چې د نمر نه خپل چکر د زمکې په حساب اته اتیا ورځو کېنې پوره کوي---لکه د نورو سیارو عطارد هم رڼا د نمر نه اخلي---د زمکې نه دا سیاره ډیره کمه ښکاره کیږي ځکه چې ډیره وړه ده خو چې کله ښکاره شي نو ډیره پریقیدونکې د رڼا کرښه ورپسې ښکاري چې دغه کرښه د ---عطارد خط او شعاع گڼلې شي

په علم نجوم کښې عطارد يو ستوری دی چې د اسمان په دریم برج کښې دی---دا ستوری که د برج ثور یا سنبله یا جوزا په خوا کښې وي او د کوم فرد د پیدایش په زایچه کښې شتون ولري نو دغه ---فرد سره دا روایت منسوب شي چې دی به لیکونکی خطاط شاعر او دانشور جوړیږي اوس یو بل اړخ ته هم متوجه شئ---شعاعي خط د یو رسم الخط نوم هم دی چې لیک پکښې د --اوردو کرښو یا شعاکانو غوندې ښکاري

دې نه علاوه --خط-- او ---شعاع--- د جیومیټري اصطلاحات هم دي--- چې خط په ځایی ولاړ او ---محدود وي او شعاع مخ په وړاندې ځي او لامحدوده وي

دغه ټولې زاويې چې په نظر کېني وساتو نو د شیدا په شعر به پوهه شو--- څنگه چې د ساینسي علم تر مخه عطارد خپله رڼايي کرښه یا جلوه کمه ښايي نو گویا نایاب یا کمیاب جلوه ده او اهمیت یی زیات دی نو دغسې د محبوب د رخسار خط هم چې جلوه ښايي نو کمیاب وي او اهمیت یی زیات وي--- عطارد سیاره چې توره ده او رڼا د نمر نه اخلي او د همدغې رڼا په طفیل خان پسې د رڼا یوه پریقیدونکې کرښه یا شعاع پریږدي نو د محبوب خط یا زلفې هم توري دي او لکه د نمر غونډې سپین رخسار نه خلا اخلي او پرقا کوي--- د عطارد د رڼا کرښه چې اوږده شعاعي بڼه لري نو د ---محبوب زلفې هم اوږدې شعاعي رنګ لري

نو اوس عطارد که هر څو په خپل شعاعي خط غره وي خو د حسین محبوب په سپین رخسار چمکدارې شعاعي زلفې چې خپله کمیابه جلوه ښکاره کړي نو بس عطارد هم د حیرت نه اودرېږي--- د حیا نه معطل شي--- او د حسین محبوب د شعاعي خط د ښکلا سره سیالي نه شي کولی--- گویا توره ډال د لاسه وغورزوي--- څنگه چې د عطارد دغه پس منظر سره د خط وکتاېت روایت تړلی دی--- او خط وکتاېت هم لکه د تورو زلفو په توره سیاځی کولی شي--- نو ستر خوشال بابا هم دغه روایت ته د هغه د زوی بهرام خان د دغه هنر په اعتراف کېني اشاره کړې ده چې---

عطارد دې نور قلم له لاسه کیږدي
چې په دا خوبې بهرام املا انشا کړه
شیدا ته مو پام دی چې څومره کمال کوي

د زړه حال مې لکه شمع ظاهر نه شۀ
پیچیده مکتوب مې سوی په مضمون دی

د شیدا د شعر بنيادي مفهوم ته رسيدل تر هغې گران وي چې تر څو د هغه د شعري مزاج او اسلوب سره سم د هغه اشارو کنايو استعارو او تشبیهاتو استعمال ته رسایي ونه شي--

دې شعر کېني د دویمې مصرعې --پیچیده-- او ---مضمون--توري راسپړدل ډیر ضروري دي---مکتوب خو خط ته وایی یعنې چا ته لیکلی خط لیږل او هغې کېني خپله مدعا رسول---پیچیده په دوو معنو دی---یو دا چې خط لوستلو کېني گران وي-او په اسانه څوک مفهوم ته نه رسي---دویم پیچیده خط رابند شوي او فولد شوي خط ته وایی---پخوا به چې خط ولیکلی شو نو گول شکل کېني به راتاو شو او د سپین کاغذ په وجه به دغه راتاو شوي خط د سپینې شمعي غونډې شکل اختیار کړو---مضمون د عربی توری دی چې معنا یی ده --په ضمن کېني-یعنې په منځ منځ کېني---اوس هم چې مونږ لیک کوو نو وایو چې مضمون یی څه دی یعنې د لفظونو دننه معنا او مدعا څه بیان شوې ده---په سپین کاغذ لیک یا مدعا په توره سیاځی لیکلی شي او لکه د شمعي په شکل فولد کولی شي---او اصلي شمعي ته غور وکړئ---شمع لکه د سپین کاغذ سپینه وي او په منځ منځ کېني یی تار د تور رنګ وي---تار سوزي او سپینه شمع د موم په شکل اوښکې څڅوي--- گویا شمع خپل صلاحیت او کمال بل د پاره وقف کړی وي خو په بې حسه اولس شمع په دغه دومره سوزیدو کېني او دغه دومره اوښکو کېني هم دا څرگنده نه کړی شي چې دا سوزي ولې او اوښکې ولې څڅوي-- گویا ټوله وسوزي خو د زړه حال یی جوت نه شي---اوس شیدا څه وایی---واایی چې زما د زړه حال زما مدعا

او بنيادي مضمون هم يو پيچيده خط کښي په توره سياهی درج دي خو دغه مضمون مي داسي سوزيدلی دی لکه د شمعي تور تار...نو تار خو هم د شمعي په منځ کښي وي او زما سوزيدلی مضمون هم په توره سياهی ليکلی شوی د سپين کاغذ پيچيده خط يعني فولد شوي خط کښي دی...خو نه د شمعي مدعا ظاهره شوه او نه زما مدعا تر محبوب ورسیده...گويا زما ژړا فرياد وفا ايثار سوزيدل او ښکي څڅول هيڅ هم په محبوب اثر نه کوي...ځکه چې بي حسه دی...او دويمه معنا دا هم ده چې زما د شعر مضمون او مفهوم هم په لفظونو کښي مقيد پاتي شو...معنويت يی چا ته ونه رسيدو...ځکه نو د شيدا د پيچيده خط او شمعي يو حال دی...دواړه ژاري او سوزي خو مدعا او مضمون يی په چا ظاهر يوي نه....

زما خيال دی چې شعر راوسپړدی شي نو ورسره د شيدا شعري کمال هم په ښه شان څرگند شي....

د مولانا جلال الدين رومي د يو فارسي غزل ترجمه ملگرو سره شريکوم

عبث نه ده چې کوڅو او، په بازار تکرې خورم
په جذبه زما د مينې، او ديدار تکرې خورم

خدایه رحم په ما وکړي، يم بي شانه پریشان
خطاکار او گناه گار يم، خواروزار تکرې خورم

زه گوتم شراب د مينې، طوافونه کړم د يار
که سندرې وایم مستي، خو هوښيار تکرې خورم

دې پراخه سمندر کښي، غوږي زر خله وهم
ملغلرو د معنو پسي بار بار تکرې خورم

کله خاندنم کله ژاړم، پريوتل او پاسيدل
زما زړه کښي مسيحا دے، خو بيمار تکرې خورم

راشه جانۀ مهربان شه، ته د روم په مولانا
د تبريز د غلامانو، چې په لار تکرې خورم

فارسي غزل مولانا روم

نه من بيهوده گرد کوچه و بازار می گردهم
مذاق عاشقی دارم پیۀ ديدار می گردهم

خدایا رحم کن بر من پریشان وار می گردهم
خطا کارم گنه گارم به حال زار می گردهم

شراب شوق می نوشم بگرد یار می گردم
سخن مستانه می گویم ولے بشیار می گردم

بزاراں غوطه با خوردم دریں دریائے بے پایاں
برائے گوهر معنی به دریا قعر می گردم

گهے خندم گهے گریم گهے افتم گهے خیزم
مسیحا در دلم پیدا و من بیمار می گردم

بیا جانان عنایت کن تو مولانائے رومی را
غلام شمس تبریزم قلندر وار می گردم

په دولت کبني راحت نشته رشته گوره
په گوهر کبني یی ورک کله پیچ و تاب شه
وضاحت... ډیرې ورځې پس د شیدا د شعر نه خوند اخلو... رشته... تار ته وایی... فارسي ده...
گوهر یعنی ملغري...

پیچ و تاب... فارسي ده... پیچ یعنی تار راتاو... تاب یعنی گرمي... چي پښتو کبني ورته مونږ... تارو... هم
وايو... او... تارو... تارولو ته هم وایی... گویا... پیچ و تاب... تار راتاو او... تارو یعنی گرمي لرونکی... خکه د
فارسي پیچ و تاب د غصې پریشانی او د مزاج د گرمي له مخه به ارامی ته وایی... او دې ته هم
غور وکړئ چي د جنگ یا مقابله په وخت د چا خټ یا مری تاوولی شي نو گویا دغه سړی د ډیرې
غصې د مزاج د گرمي او به ارامی د حالت نه تیریري... بل خوا د... راحت... توری د سکون اطمینان
او خوشالی د پاره راوړلی شي...

د شیدا شعر ته راځو... گوهر ملغري ته وایی چي د بیش بها قیمت له مخه د دولت نخبه ده او چي
چا سره وي هغه په ظاهره سکون او اطمینان کبني گڼلی شي... شیدا وایی چي دغه دولت کبني
سکون او اطمینان یا راحت نشته... مثال ته یی وگورئ... د دولت علامت ملغري وي... ملغرو نه چي
امیل جوړولی شي نو تار کبني پیللی شي... خو تار کبني چي د ملغرو یوه دانه اچولی شي نو
هرې داني د پاره د تار څوکه گوتو کبني مروړلی شي چي د تار څوکه نیغه شي او د ملغري دانه
پکبني اچول اسان شي گویا دغه عمل د پاره د تار مری تاوولی شي یعنی تار د پیچ د مرحلې نه
تیریري او دغه تاوولو سره تار گرم هم شي گویا د تاب د مرحلې نه هم تیریري... څومره ځله چي
تار کبني ملغري اچولی شي هومره ځله تار د پیچ و تاب د مرحلې نه تیریري... یعنی څومره چي تار
سره د ملغرو دولت زیاتیري هومره یی... پیچ و تاب... یعنی غم و غصه او به ارامی کبني اضافه
کيږي... دغسې په ظاهره خو د تار نه گیر چاپیره د ملغرو دولت وي خو په حقیقت کبني یی دغه
دولت پیچ و تاب او پریشاني ختمولی نه شي... نو بس د دولت مند سړي حال هم دغسې وي چي د هغه
دولت د هغه به ارامی ختمولی نه شي... بلکې هم دغه دولت یی د سکون او راحت دشمن وي... تر
دې چي یوه ورځ یی د همدغه دولت د پاره څوک مری راتاو کړي څنگه چي د گوهر و د پاره د تار
مری تاوولی شي... د یو اخلاقي مضمون بیانولو د پاره د شیدا انداز ته د هغه شعري تکنیک ته او د

هغه تغزل ته فکر وکړئ---همدغه دی د شیدا کمال---چې د شعر راسپړدلو نه پس یې سمه اندازه
کیدۍ شي---

د شیخ سعدي شیرازي د یو مست فارسي غزل پښتو منظومه ترجمه به ملگرو سره شریکه کړم ---

وینمه صوفیان هم په محفل کښې د میخوار مست
گوره مینان تش په وعده وي د دیدار مست

مست وي مینان او محبوبان د خپل خپل راز سره
پیر مست وي او میر مست وي هم شیخ په خپل اسرار مست

ما خو محتسب هم میکه کښې مست لیدلې دے
مست وي انګن خلق مست وي بس خو ټول بازار مست

هر چا ته چې باغ کښې گورم مست وي بی خبره وي
دا د غره لمنه ده که باغ گل و گلزار مست

مست په خپل خپل حال کښې چې شاهان هم غریبان وینم
بڼکلي په نازونو مست مین دي په دیدار مست

یار مې په مستۍ راغلو سرې وینې یې له شونډو ځي
زلفې مستې خال مست او په سر چې وي دستار مست

یه سعدي شراب د مینې پاتې چرته نشته نور
ورځې شپې هم مستې دي د میاشت او کال رفتار مست

فارسي غزل ---سعدي شیرازی

خوش بدیدم صوفیان را صحبت خمار مست
عاشقان با صدق مانده وعده دیدار مست

مست عاشق مست معشوق هم باندر راز خود
پیر مست و میر مست و شیخ و اسرار مست

محتسب را مست دیدم درمیان مے کده
صحن مست و خلق مست و جملگی بازار مست

بر که را در باغ دیدم مست بود و بے خبر
راغ مست و باغ مست و غنچه و گلزار مست

پادشاهان مال مست و ما غریبان حال مست
خوب رویان ناز مست و عاشقان دیدار مست

یار بر من مست آمد خوں ز لب با می چکید
زلف مست و خال مست و طره و طرار مست

سعدیاً باقی نمانده از شراب عشق فضل
سال مست و ماه مست و روز و شب بموار مست

د گران جوهر خلیل په غوبننه می د عربی دغه معروف نعت پښتو کښي ترجمه کړو چي گڼ شمیر
نعت خوانانو په ښکلي انداز وپیله هم دے ... نیغ په نیغه می د عربی نه ترجمه کړي ده ..که څه
کمي کوتاهي پکښي شوې وي نو د عربی د عالمانو نه بڅښنه د مخکښي نه غواړم ... ما د قران
حکیم ترجمه او تفسیر وپیله دے او د عربی ژبي کومه باقاعده زدکړه می نه ده کړي...دغه ترجمه
ملگرو سره شریکوم ...

که سحر دے غوریدلے په جلوت له هغه مخه
شپه له زلفو خلا اخلي په قیمت له هغه مخه

سربالا په رسولانو، دے افضل د مرسلانو
دا چي لاري دي روښانه ، دلالت له هغه مخه

خزانہ، کرم يي عام دے، چي څښتن د هر انعام دے
دے لارښود د امتونو، شریعت له هغه مخه

څومره پاک يي چي نسب دے، هومره پورته په حسب دے
ټول عرب چي يي ولاړ دي، په خدمت له هغه مخه

وني بوټي لاس په نام دي، کاني لوتي چي گويان دي
دا سپوږمۍ چي دوه ټکري شوه، اشارت له هغه مخه

جبرائیل يي راغے خوا ته، وي د شپي سفر مولا ته
دا چي رب يي ځان ته غواړي، حلاوت له هغه مخه

چي وقار يي دے موندلے، الله شرف دے وربځښلے

خطاگانی یی چي معاف شوي د امت له هغه مخه

محمد نبي سردار دے، هم هغه خو مو سالار دے
دا زمونږه چي پريمانه، دے عزت له هغه مخه
صلی الله عليه و آله وسلم

عربي متن شرف الدين بوصيري

الصبح بدا من طلعت
والليل دجا من وفرته

فاق الرسلا فضلا و علا
اهدى السبلا لدالته

كنز الكرم مولي النعم
هادي الامم لشريعتنه

اذكى النسب اعلى الحساب
كل العرب في خدمته

سعت الشجر نطق الحجر
شق القمر باشارته

جبريل اتي ليلة اسرى
والرب دعي لحضرته

نال الشرفا والله عفا
عن ما سلفا من امته

فمحمدا هو سيدنا
والعز لنا لاجابته

د اقبال د شپږو ليکچرو خاکه او پښتانه

د اسلامي تعليماتو د نوي تعبير په اړه د علامه اقبال د معروف انگريزي کتاب ورومبي نوم
...سيکس ليکچرز آن ريکنسټرکشن اف ريليجيوس تهاتس ان اسلام ...وو...بيا ترې د سيکس ليکچر

سابقه ختم کړی شوه...خو زه دغه انگریزي کتاب نه یادوم...زه د پښتنو په اړه د اقبال د شپږو لیکچرو ځاکی ته اشاره کوم چې اقبال دغه ځاکه په پښتنو د څیرنې د پاره تیاره کړې وه... مونږ ته پته ده چې په کال نولس سوه درې دیرشم کښې اقبال په افغانستان کښې افغان حکومت ته او افغان څیرونکي عبدالحی حبیبی صیب ته د پښتو او پښتنو په اړه ډیرې ګټورې مشورې ورکړې وې...خو د دې نه هم اووه کاله مخکښې یې د ترکي حکومت ته ځنې مشورې ورکړې وې چې پکښې یې د شپږو لیکچرو دغه منظمه ځاکه هم پیش کړې وه...د ځاکی ترتیب داسې وو... ورومبې لیکچر...په افغان نسل څیرنه دویم لیکچر...اسلام قبلولو نه پس د پښتنو په تاریخ یو نظر دریم لیکچر...د پښتنو د یو موتي کولو هڅې څلورم لیکچر...د پښتنو دودونه...اداري او جرګې مرکې پنځم لیکچر...موجوده افغان کلتور فنون لطیفه...موسیقی مصوري او نور شپږم لیکچر...د پښتنو مستقبل او منصوبه بندي

دغه ځاکه اقبال د خپل یو خط سره په کال نولس سوه شپږ ویشتم کښې په ترکیه کښې د اسلامي علومو او ژبو د ادارې مشر او ترک عالم خلیل خالد بے ته لیرولې وه او د ترکي حکومت نه یې غوښتنه کړې وه چې په دغه ځاکه که کار وشي نو دې سره به د ترکي حکومت په عزت او وقار کښې ډیره اضافه وشي...د اقبال دغه خط محمد حسین خان زبیري په ...ایچوکیشنل کانسپټ اف کریټ مین کښې...چاپ کړی دی چې زمونږ میر عبدالصمد خان ترې هم استفاده کړې ده...کاش چې دغه ځاکه د اقبال په ژوند عملي شکل اخستی وی نو دا به یې د ..ریکنسټرکشن.. نه علاوه یو بله نه هیریدونکې کارنامه وه...

زه چې دغه پس منظر او د اقبال جذبي ته غورم نو حیران شم چې اقبال سره د پښتنو څومره فکر وو...پښتانه یې په نړۍ کښې څلول غوښتل...په خپلو لیکونو کښې یې په انگریزي ..فارسي..او اردو درې وارو ژبو کښې ستایلي دي خو دغه نړیوالې منصوبې یې پښتنو سره د بې مثله مینې او تړون نورې حوالې دي...د پښتنو او پښتو دومره غم خو مونږ پښتنو هم نه دی ژرلی خو په غیر پښتنو کښې ما د پښتنو غمځوار د اقبال نه لوی بل څوک نه دی لیدلی..... نن د اقبال ورځ ده زه یې روح ته دعا کوم ...او ټولو پښتنو ته یې په دغه سپیڅلي جذبه د غور کولو بلنه ورکوم...

د مولانا روم د مثنوي د ورومبې دفتر د ورومبې برخې ترجمه مکمل شوه ..دغه وروستي اته بیتونه یې هم راسره وگورئ ...

عشق هر څو که دی بی نیازه، له هر څه نه بی خطر دی
خو الوت یې گران دی بیا هم، یو مارغه دی بی وزر دی

وړاندې وروستو چې نظر کړم، هوش لرم خو څه به وایم
د رڼا غوندې جانان چې، نه لرم نو بی نوا یم

عشق خو غواړي چې خبره، له زرګي نه رابهر شي

ایینه چرته غمازه، می د زره په حال خبر شي

ولی نه ده ایینه دی، ستا په حال باندې غمازه
چې څهره یې د خپل زنگ نه، چرې نه شوله ممتازه

واوره هغه ایینه چې، له خپل زنگه راجدا ده
د خالق د نور له نمره، بڼه معموره ده رڼا ده

ورشه زنگ خو یې له مخه، بڼه په مینه باندې پاک کړه
بیا یې څیر شه بڼکلي مخ ته، د رڼا یې بڼه ادراک کړه

حقیقت د زره په غوږو، باندې واوره ځان خبر کړه
د اوبو خاوري پیکر نه، ځان په ویینه رابهر کړه

که شعور لري نو روح ته، بڼه څرگنده ورکړه لاره
له دې پسته بڼه په شوق دی، خپله لاره یاره څاره

فارسي متن -- مولانا رومي

چون نباشد عشق را پروای او
او چو مرغی ماند بی پر وای او

من چگونه هوش دارم پیش و پس
چون نباشد نور یارم پیش و پس

عشق خواهد کاین سخن بیرون بود
آینه غماز نبود چون بود

آینه ت دانی چرا غماز نیست
زان که زنگار از رخس ممتاز نیست

اننه کز زنگ و آلاش جداست
پر شعا نور خورشید خداست

رو تو زنگار از رخ او پاک کن
بعد ازاں آن نور را ادراک کن

این حقیقت را شنوا از گوش دل
تا بروی ائی بکلی ز آب گل

فهم گر دارید جان را ره دبید
بعد ازان از شوق پا در ره سنبید

د مولانا رومی د مثنوی نور لیس شعرونه او د هغی ترجمه راسره وگورئ ... دې نه پس به نور اته
شعرونه وړاندې کوم نو د ورومبی دفتر ورومبی برخه ټول اته دیرش شعرونه به مکمل شي ...

حریصانو له د سترگو ، کوزه ډکه چرې نه شوه
خو چې صبر سپی وکړو، هله سايي را په زړه شوه

هر هغه د چا لباس چې، په جذبه د عشق کښې چاک شو
هم هغه سړی په هر رنگ، د حرص له رنځه پاک شو

عشقه تل خوشاله اوسي، تل چې مل مي د جنون يي
ته طبیب مي د رنځونو، ته زما د زړه سکون يي

ته دارو د تکبر يي، ته علاج مي د ناموس يي
عشقه ته مي افلاطون يي، او هم ته مي جالینوس يي

خاکي جسم ستا له مخه، پورته لارو په افلاک شو
غر ته غوره په اتن شو، غوره غر څومره چالاک شو

دا خو عشق دی چې يي طور هم، په يوه جلوه مدهوش کړو
طور چې مست شو نو موسی يي، په يوه لمحہ بيهوش کړو

که له ما سره همڅنګ وي، دا خوږې شونډې شکرې
د شپیلې غونډې به ما هم، کړې خوږې خوږې خبرې

کوم اواز چې خپلې ژبې، او خپل روح نه راجدا شو
بس بې ژبې شو بې روحه، که په سل ژبو گويا شو

هغه گل او گلستان چې، رسیدلی تر انجامه
د بلبل د اوریدلو، قیصه لاره شوه تمامه

دا هر څه که معشوقه ده، نو عاشق یوه پرده ده

معشوقه خو ژوندی گرځي، د عاشق خونه خوره ده

اصلي فارسي متن --- مولانا رومي

کوزه‌ی چشم حریصان پر نشد
تا صدف قانع نشد پر در نشد

هر که را جامه ز عشقی چاک شد
او ز حرص و عیب کلی پاک شد

شاد باش ای عشق خوش سودای ما
ای طبیب جمله علت‌های ما

ای دواى نخوت و ناموس ما
ای تو افلاطون و جالینوس ما

جسم خاک از عشق بر افلاک شد
کوه در رقص آمد و چالاک شد

!عشق، جانِ طور آمد عاشقا
طور، مست و خرّ موسی صاعقا

با لب دمساز خود گر جفتمی
همچو نی من گفتنی‌ها گفتمی

هر که او از هم‌زبانی شد جدا
بی‌زبان شد گرچه دارد صد نوا

چون که گل رفت و گلستان درگذشت
نشنوی زان پس ز بلبل سر گذشت

جمله معشوق است و عاشق پرده‌ای
زنده معشوق است و عاشق مرده‌ای

----- د مولانا رومي د مثنوي د ورومبي دفتر نور لس بيتونه او د هغې ترجمه راسره وگورئ

شپیلی هر هغه سره ده" چې له یاره په بیلتون دی

چې يې واړه پردې وا کړې' په اواز کښې يې سکون دی

نه زما غوندي ليدلي' به چا زهر او ترياق وي
نه ليدلی به چا دوست وي' نه زما غوندي مشتاق وي

دا شپيلی چې په هر وخت کښې' يو بيان د خيگر خون کړي
چې قيصې به راته هر وخت' بس د مينې د مجنون کړي

په دې راز چې پوهه څوک دی' بس نو واوره چې بېهوش دی
د دې ژبې اخستونکي' خو يو غوړ دی هم آغوش دی

زما غم کښې ډيري ورځي' شولې تيرې بيگانه شوي
زما سوز سره ملگري' ډيري ورځي جانانه شوي

ورځې تيرې شوي که ډيري' داسې وايه پروا نشته
ته هغه يې سپيني ورځي' بله پاکه له تا نشته

بي له کبه خو يې واړه' په اوبو باندي ماړه شو
چې روزي يې نه لرله' هغه هسې هم زاړه شو

د هوښيارو حال به څنگه' کړې معلوم چې خيال يې خام وي
لنډه دا چې دغو واړو' ته زما دې هم سلام وي

زولنی ماتې کړه زويه' ازادي واخله که ځوان يې
په پنجره کښې د سرو سپينو' به تر کومي بنديوان يې

سمندر که په کوزه کښې' څوک راگير په ډير حکمت کړي
راته وايه څومره برخه' به د يو ورځ په قسمت کړي

فارسي متن ----- مولانا رومي

نی حریف هر که از یاری برید
پرده‌هایش پرده‌های ما درید

همچو نی زهری و تریاقی که دید
همچو نی دمساز و مشتاقی که دید

نی حدیث راه پر خون می‌کند
قصه‌های عشق مجنون می‌کند

محرم این هوش جز بیهوش نیست
مر زبان را مشتری جز گوش نیست

در غم ما روزها بیگاه شد
روزها با سوزها همراه شد

روزها گر رفت گو رو پاک نیست
تو بمان ای آن که چون تو پاک نیست

هر که جز ماهی ز آبش سیر شد
هرکه بی روزیست روزش دیر شد

در نیابد حال پخته هیچ خام
پس سخن کوتاه باید و السلام

بند بگسل باش آزاد ای پسر
چند باشی بند سیم و بند زر

گر بریزی بحر را در کوزه‌ای
چند گنجد قسمت یک روزه‌ای

نی نامه د مولانا جلال الدین رومی شاهکار او د نړیوال شهرت منځني پېړۍ وړته منځني معنوي هم وپیلې شي --- د نړۍ په شلگونو ژبو کښې د دې منځني ترجمې او شرحې شوي دي --پښتو کښې يې يوه خلاصه عبدالاکبر خان اکبر ليکلي ده چې ورسره يې د ځنو چون کړی شوو بيتونو نثر ---کښې ترجمه هم ورکړې ده

مولانا روم د شمس تبریز مريد او د علامه اقبال روحاني مرشد وو --- هغه گڼ شمير کتابونه ليکلي دي خو د عالمگیر شهرت ذریعه يې دغه منځني جوړه شوي ده -- د دې منځني ټول بيتونه شپږ ويشت زره شپږ سوه شپيته دي چې په اوو برخو يا دفترونو کښې ويش دي دغو کښې شپږ دفترونه ورومبي او بيا اووم دفتر د مولانا د ناروغۍ په وجه څه موده پس ليکلی شوی دی ---- د ورومبي دفتر ورومبي برخه يې اته دیرش بيتونه لري چې ما يې پښتو کښې منظومه ترجمه کړې ده ---دغه ټول اته دیرش بيتونه دلته راوړل به لوستونکیو ته گرانه پيښوي ځکه يې زه هره ورځ لس لس بيتونه ملگرو سره شریکوم چې لوستل يې اسان شي --- ياده دي وي چې مولانا روم په شپږ سوه څلورم هجري کښې بلخ کښې زيږيدلی او په شپږ سوه دوه اويا هجري کښې وفات شوی --- وو چې مزار يې په ترکي کښې دی

راشه غور کړېده شپېلی ته 'حکایت به ترینه واورې
د مینو د بیلتون نه' شکایت به ترینه واورې

چې د کله نه له بڼاخه 'بې زه یمه راریښی
هر سړی مې له فریاده 'هم تورسړې ژریدلې

یوه داسې سینه غواړم 'چې چور چور وي له فراقه
چې قیصه ورته زه وکړم' د ډیر درد له اشتیاقه

هر هغه چې په خپل ژوند کېنې 'لرې شوی وي له اصله
په لټون د هغه وخت وي' چې تر غاړه شي له وصله

زه په هر محفل کېنې هر وخت' په هر حال کېنې په ژړا شوم
که خوشحال وي که خفه وي' زه بې هر وخت همنا شوم

هر سړی به په خپل خیال کېنې' جوړ پخپله زما یار شو
خو زما په زړه کېنې راز نه' ناخبره شو ویزار شو

زړه کېنې راز مې له اواز نه 'لرې نه دی خو آ نشته
اوس په سترگو په غوږونو' کېنې هم هغه خلا نشته

تن له روحه روح له تنه 'چرته پټ او پنا نه دی
خو لیدل لکه د روح چې' بس هیچا ته روا نه دی

د شپېلی دغه اواز خو' لکه اور دی څه باد نه دی
دغه سوز چې چا کېنې نه وي' هغه هیچا ته یاد نه دی

اور د مینې بې چې بل دی 'د شپېلی په ولوله کېنې
جوش د مینې سر اوچت کړو' د شرابو په پیاله کېنې

اصلي فارسي متن---وړومبي لس بیتونه

بشنو از نی چون حکایت می‌کند
از جدایی‌ها شکایت می‌کند

کز نیستان تا مرا ببریده‌اند

در نفیرم مرد و زن نالیده‌اند

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق
تا بگویم شرح درد اشتیاق

هر کسی کو دور ماند از اصل خویش
باز جوید روزگار وصل خویش

من به هر جمعیتی نالان شدم
جفت بدحالان و خوش‌حالان شدم

هر کسی از ظن خود شد یار من
از درون من نجست اسرار من

سر من از ناله من دور نیست
لیک چشم و گوش را آن نور نیست

تن ز جان و جان ز تن مستور نیست
لیک کس را دید جان دستور نیست

آتش است این بانگ نای و نیست باد
هر که این آتش ندارد نیست باد

آتش عشق است کاندلر نی فتاد
جوشش عشق است کاندلر می فتاد

خدای

خو ورخی مخکبني می د -خدای-- د عنوان لاندې یو پوست کړی وو چې د ځنو حوالو په بنیاد می ویلې وو چې دا توری اصل کبني د پښتو دی چې د --خوتایی-- یعنی خو--ته--یی--په شکل تقریبین اته زره کاله زره ریښه لري--- د څو لغتونو حوالې هغه پوست کبني شته---اوس په دغه حقله د ---نوري مطالعې په نتیجه کبني څو نوري خبرې هم کول غواړم چې د هغه تیر پوست تسلسل دی په نړۍ کبني زیات مشهور زاړه تهذیبونه د مصر دي چې ورسره بابل اشور اکاد سومیر وغیره شامل دي--دغسې نور سامي تهذیبونه هم دي --او هند چې ورسره نیپال او چین وغیره شامل دي-- بیا ورسره یونان او ایران هم زمونږ مخې ته دي---دغو ټولو سره مذهبي تصورات شامل دي چې یو بنیادي تصور پکبني د خدایي هم دی---د دغو تهذیبونو د څیړونکیو تر مخه د --الله--نوم د قران د نزول نه مخکبني هم موجود دی---ځکه خو عبدالمطلب په خپل زوی ---عبدالله--نوم ایښی

وو---د الله نه علاوه د --اله--تصور هم د عربو د جاهليت د دور شاعري کښې شته تر دې چې د مکي مشرکينو کښې هم د الله او اله د نوم اصطلاح او تصور شتون لرلو--- عربي نه مخکښې په عبراني ژبه کښې خداي ته---د --يهوا --او ځنو نورو نومونو نه علاوه --ايلوهم-- وييلی شوي دي چې د الله --اله--يا الهي زور شکل دی--په ارامي ژبه کښې هم--اله-- وو--په اشوري کښې--ايلو-- وو په فونيقي کښې--ايلون--وو-- په يوناني کښې د ځنو نورو نومونو سره --ايلي--وو--چې دغه ټولو کښې د عربي د--الله-- ريښه موجوده ده---سنسکرت او بيا هندي کښې ايشور---پرميشور--او --ځني نور نومونه راغلي دي

يوناني کښې يو نوم---اوراتهوس--هم شته چې زمونږ د پښتو --خوتايی---ته نږدېکت لري---اوراتهوس نه --او ته يی-- هم جوړيدی شي-- او د موجوده فارسی-- او را توسـت -- يعنې هغه ته يی-- ترې هم جوړيدی شي-- دغه شان په زړه فارسی يا زرتشتي تهذيب کښې د -- اهورا مزدا --او --يزدان-- نه علاوه يو نوم د --پرورتار---هم شتون لري چې---مونږ يی اوس-- پروردگار--وايو -- دا نوم هم د پرورده يعنې ساتونکي او پالونکي په معنو کښې د عربي -- رب -- سره معنوي نږدېکت لري---ډيره زړه رابښکونکي خبره داده چې په تاومت کښې خدايي د پاره --- تاو -- نوم راوړلی شوی دی چې د پښتو---ته يی--يا --خوتای-- سره ډير نږدېکت لري او يا ترې تا وې --- او ---ته وې --- هم جوړيدی شي ----او بيا په انجيل مقدس کښې چې د ځنو سامي نومونو نه علاوه يو نوم-- تهیوس-- راغلی دی نو دا هم د يوناني---اوراتهوس--او د پښتو--ته يی--يا خوتايی--سره او يا د فارسی----توسـت--- سره ډير نږدېکت لري د دې مطلب دا شو چې د نړۍ په مختلفو ژبو تهذيبونو او مذهبونو کښې د خدايي تعالى نه يواځې تصور يو بل ته ډير نږدې او مشترک دی بلکې نومونه يی هم يو بل ته ډير نږدې دي--- په رښتيا ---چې ټول ښايسته نومونه الله لره دي---له الاسماالحسنی

گران ډاکټر لياقت تابان راته دغه پخوانی عکس راوليږلو ---ما وې چې ورسره ترلې د خپلې ماضي څو ادبي خبرې وليکم---دا د پيښور صدر شفيق مارکيت ته د ننوتو لاره ده چې زمونږ خوږ دوست باز محمد عابد به ورسره د سگريټو کوکه لگولې وه---څه کم دیرش کاله زړه خبره ده--- خوږ پير محمد کاروان هم ځوان زلمی وو چې تازه تازه له برې پښتونخوا راکوچيدلی وو---دلته نږدې د چايو يو هوټل کښې به راغونډيدلو چې په ناستو کښې به مو نورالحبيب نثار او مصطفی سالک هم پاڅه غړي وو ---بيا راسره سيد شاه سعود --راشد خټک --کلي وال خټک ---هم ملگري شول---په افغانانو ملگرو کښې به عبدالاحد پيغام---امان الله ساهو--- اسدالله غضنفر ---عبدالوکيل سوله مل --تاج محمد ياري او بريالی باچوری هم راتلل---لړی مو تر مشرانو هم وغزوله---محمد صديق پسرلی او ډاکټر مجاور احمد زيار هم پيښور صدر کښې وسيدل نو هغوی له به هم ورتلو---حبيب ---الله رفيع اصف صميم---زلمي هيوادمل او محی الدين هاشمي سره مو هم اړيکې وې بس له دغه پيښور صدر له بازاره د چايو هوټل کښې مو د في البديه مشاعرو لړی پيل کړه چې روداد به يې پریشان داودزي وحدت ورځپاڼه کښې چاپولو---دغه لړی مو د افغان ادبي بهير جوړولو ته راورسيده چې د پيښور او نورو سيمو مشرانو ليکونکيو به پکښې گډون کولو---په افغانانو مشرانو کښې به محمد رحيم الهام او شپون صيب هم راتلل---د بهير په نامه مو مجله هم شروع کړه چې پسرلی صيب يې مشر مدير او زه او کاروان صيب يې مرستيالان وو---د بهير دغه لړی پيښور کښې په کلونو وغزیده او چې کله افغانان ملگري او مشران مو افغانستان ته لاړل نو

هلته يې د بهير غونډې شورو کړې چې تر دې دمه دوام لري او اوس د بهير خانگي د افغانستان
 گوټ گوټ کښې شتون او فعاليت لري بلکې اوس بهير د يو غورزنگ شکل اخستې دى---زه د دې
 هر څه محرک گران باز محمد عابد او د هغه د سگريټو دکان گڼم---دغه وو زمونږ عکس او څو
 --خبرې د ماضي

د ساغر صديقي د دغه مشهور غزل په پښتو ترجمه کښې مې رديف--- ياد نه وي--- ځکه وساتلو
 چې اردو رديف ---ياد نهين --- سره يې صوتي اهنک هم برابر راشي -- ترجمه ملگرو سره
 ---شريکوم

دعا مې ياده وي خو حرف د دعا ياد نه وي
 هنر د غږ زما سندرو ته بيا ياد نه وي

د چا د پاره مو چې لاره کښې شيندلې وينې
 وايي چې ما ته هغه لوظ د وفا ياد نه وي

هره لمحې مې د ژوندون لکه سزا تيره کړه
 چې په کوم جرم باندې خورمه سزا ياد نه وي

ما خو يې ور د خپلو سترگو په بڼو ټکوو
 فقير کړي ځنگه اواز ما ته خو دا ياد نه وي

ځنگه راډکې له ماښامه د چا سترگې شولې
 ځنگه د ستورو ريږدله ځلا ياد نه وي

بس خو رڼا به مې لیده د پريوتونکيو ستورو
 څوک شو او کله شو له ما نه خفا ياد نه وي

راشه سجده خو يوه وکړه چې خمار يې کله
 خلق خو وايي چې ساغر ته مولا ياد نه وي

اردو غزل -----ساغر صديقي

بے دعا ياد مگر حرفِ دعا ياد نهين
 ميرے نغمات کو اندازِ نوا ياد نهين

ہم نے جن کے لیے راہوں میں بچھایا تھا لہو
 ہم سے کہتے ہیں وہی عہدِ وفا ياد نهين

زندگی جبرِ مسلسل کی طرح کاٹی ہے
جانے کس جرم کی پائی ہے سزا، یاد نہیں

میں نے پلکوں سے درِ یار پہ دستک دی ہے
میں وہ سائل ہوں جسے کوئی صدا یاد نہیں

کیسے بھر آئیں سرِ شام کسی کی آنکھیں
کیسے تھرائی ستاروں کی ضیا یاد نہیں

صرف دھندلائے ستاروں کی چمک دیکھی ہے
کب ہوا کون ہوا مجھ سے خفا یاد نہیں

آؤ اک سجدہ کریں عالمِ مدبوشی میں
لوگ کہتے ہیں کہ ساغر کو خدا یاد نہیں

دغہ دوه نعتيه شعرونه شيخ سعدي ته هم منسوب گڻلي شي او شاه عبدالحق محدث دهلوي ته هم
---درې مصرعې يې عربي کښې دي او وروستی مصرعہ فارسی کښې ---- زما خیال دی چې دغہ
یوه فارسي مصرعہ به د سعدي وي او نور کلام به د شاه صاحب وي --- زه عربي نه استفاده کولی
شم خو نیغ په نیغه ترې ترجمہ راته گرانہ ده --- بس دغہ څو مصرعې مي پښتو کښې ترجمہ کړي
-- چې ملگرو سره يې شریکوم

یہ خښتنه د جمال او یہ سرداره د بشر
ستا له مخه رڼا اخلي دغہ پیرقنده قمر

ناممکنه دي ستاینه چې پرې حق شي ستا ادا
پس له خدایه خو بس ته يې قیصه لویه یو يې سر

عربي کلام ---.شاه عبدالحق محدث دهلوي

يا صاحب الجمال و يا سيد البشر
من وجهک المنير لقد نور القمر

لا يمكن الثناء كما كان حقہ
بعد از خدا بزرگ توئی قصہ مختصر

صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم

ستر پښتون مبارز " انقلابي او ولوله انگيز شاعر د نظم بادشاه ولي محمد طوفان لکه چي پښتو
هیر کړی دی خو د هیرو لونه دی --- په پښتونخوا د هغه شاهکار پښتو نظم می اردو ته ترجمه
کړی دی ---- زه د اردو په فاعلاتن فاعلات سم نه رسم خو چي څنگه بحر کښي د طوفان مرحوم
پښتو نظم وو هغی ته ورته بحر کښي یی ما اردو کښي د ترجمی هڅه وکړه --- مینه وال ملگری
--- دی یی راسره وگوري او د کمی کوتاهی دی را ته بخښنه هم کوي

-----پختون خوا

تو به فخر وطن، تو به غیرت حیا
پختونخوا، پختونخوا پختونخوا

تیرے پتھر ہیں لعل، تو میرا بدخشاں
تیرے ذروں پہ وار، تو ہی ہے کہکشاں
تیرے بلبل ہیں ہم، تو جو ہے گلستان
چشمہ تو جمال، آئینہ زبیا
پختونخوا پختونخوا، پختونخوا پختونخوا

تیرے دریا ہیں کوثر، پہاڑ تیرے طور
ہیں کہن سال شیر، نوجواں ہیں باتور
تیری غیرت میں دیکھ، طفل بھی ہیں منصور
تو ہے مثل گہوارہ، زیست بقا
پختونخوا پختونخوا، پختونخوا پختونخوا

تیرے کہسار کے سنگ، مثل یمن
گرد تیرے ہوں جسے آہوئے ختن
پر و پرواز مور بھی، ہوں جسے زغن
تیرا کوا بھی شاہیں، جری ہے ہما
پختونخوا پختونخوا، پختونخوا پختونخوا

تیرے دروں میں سب مانگتے ہیں امان
تیرے کھڑ کو سمجھتے جو ہیں قبرستان
بھاگ جاتے ہیں سارے حملہ آوران
یہاں بابر و اورنگ، کو ہے واویلا
پختونخوا پختونخوا، پختونخوا پختونخوا

خار خوشحال خان کے ہاتھوں کے لئے

تیغ خنجر بنے دشمنوں کے لئے
 مثل مقتل ہیں باغ، رہزنوں کے لئے
 ہے ارادہ جہاد اور عمل ہے غزا
 پختونخوا پختونخوا، پختونخوا پختونخوا

صبح یرغل جو ہو، بھاگی تاریکیاں
 پیچھے رہ جائیگے، رات کے کاروان
 زیست گر آگے ہو، پشت پر قبرستان
 بڑھتے ہی جائیگے، سوئے نور و جلا
 پختونخوا پختونخوا، پختونخوا پختونخوا

ہم سدا ہوں فدا دین اسلام ہے
 ساقی یثربی، ہاتھ میں جام ہے
 جاگزیں روح میں، رب کا پیغام ہے
 اسی قرآن ہی نے تو بخشی جلا
 پختونخوا پختونخوا، پختونخوا پختونخوا

منتشر نہ رہیں، کریں عام اتحاد
 تیرے اجداد کا تھا پیام اتحاد
 ملتوں کی بلندی کا نام اتحاد
 پائی کس قوم نے عروج وحدت بنا
 پختونخوا پختونخوا، پختونخوا پختونخوا

اصل پښتو نظم---ولي محمد طوفان

پښتونخوا

یې وطن د ناموس د غیرت د حیا
 پښتونخوا پختونخوا " پښتونخوا پښتونخوا

ستا د کاپو نه څار بدخشان یې زمونږ
 له ذرو دې لوگی کهکشان یې زمونږ
 مونږ یو ستا بلبلان ته بوستان یې زمونږ
 سرچینې د بنایست ایښي د ښکلا
 پښتونخوا پښتونخوا " پښتونخوا پښتونخوا

هر یو سیند دې کوثر هر یو غر دې یو طور

هر بوډا دې زمرې هر زلمی دې باتور
ستا په پت او په ننگ هر بچي دې منصور
ای زمونږه زانگو د ژوندون د بقا
پښتونخوا پښتونخوا" پښتونخوا پښتونخوا

د غره کاني دې خدايگو یمن لتوي
تل غبار دې هوسی د ختن لتوي
طاوسان دې وزر د زغن لتوي
هر یو زاغ دې شاهین توریالی دې هما
پښتونخوا پښتونخوا" پښتونخوا پښتونخوا

سردرو کښی دې سوال کړي غلیم د امان
هر گرنک دې مزار گني تل دښمنان
ځي په تیښته له تا د یرغل په ارمان
هر بابر په فریاد هر اورنگ په ژړا
پښتونخوا پښتونخوا" پښتونخوا پښتونخوا

هر ازغی دې منگول د خوشحال کښی دې شل
هره تیغه دې لاس کښی خنجر د ایمل
د شوکمارو د پاره هر باغ دې مقتل
هر تکل دې جهاد هر عمل دې غزا
پښتونخوا پښتونخوا" پښتونخوا پښتونخوا

گډ ناتار پرې سحر کړه تیرې شا ته ځي
د درني توري شپي قافلي شا ته ځي
د ژوندون په یرغل ادیرې شا ته ځي
مخ په وړاندې روان یو په لار د رڼا
پښتونخوا پښتونخوا" پښتونخوا پښتونخوا

په اسلام یو میین دین اسلام دی زمونږ
د یثرب د ساقی لاس کښی جام دی زمونږ
پوخ ایمان د الله په کلام دی زمونږ
د قران دی هر توری زمونږ سپین سبا
پښتونخوا پښتونخوا" پښتونخوا پښتونخوا

کړی خورو پښتنو خپل مرام اتحاد
د زرو پلرگنو مو پیغام اتحاد

په دنیا غوره بویه د قام اتحاد
کله پایي چې قام کړي یووالي ته شا
پښتونخوا پښتونخوا پښتونخوا پښتونخوا

خدای

خدای -- د پاره عربی کښې قران حکیم -- الله -- توری راوری دی -- دا توری دومره کامل او اکمل دی --
چې هر څومره تجزیه یی وکړی معنا یی په هر صورت کښې کامله وي -- الله -- نه که ورومبی
..الف.. اخوا شي نو ... الله .. به پاتې شي مطلب الله د پاره .. که .. الله .. نه هم ورومبی .. ل.. اخوا کړی نو .. له
.. به پاتې شي نو مطلب یی شي هغه ذات د پاره ... او که .. له .. نه هم ورومبی .. ل.. اخوا کړی نو .. ه .. به
پاتې شي مطلب .. هغه ذات .. د دغه الله توري ریښه په سامي ژبو ارامي عبراني او سریاني کښې هم
شته ...

الله د پاره زموږ په مشرقي ژبو کښې گڼ شمیر توري مستعمل دي چې ټولو نه زور توری یی
.. خدای .. دی .. د ژبو ماهرین وایی چې دا توری نزدې نزدې اته زره کالو راسې مستعمل دی ... په یو
شمیر لغتونو لکه فرهنگ نظام .. غیاث اللغات .. سراج اللغات .. وغیره کښې د .. خدای .. د توري ماده او
زوروالی بنودلی شوی دی .. فرهنگ نظام کښې راځي چې ... ریشه لفظ خدا در اوستا است بمعنی
بخودی خود و در سنسکرت .. سوته .. بهمان معنی است ... گویا اوستا کښې دا توری خدای دی او
سنسکرت کښې ... سوته ... دی ... اوستا د زرکاله قبل مسیح ژبه ده او سنسکرت دوه زره کاله قبل
مسیح .. اوستا ته ... ژند ... هم ویلی شي چې د زرتشت د کتاب نوم هم دی او د دغه ژند تفسیر او
شرح د ... پاژند ... په نوم یادېږي ... چې وروستو بیا دغه ژبی ته د پهلوي او بیا د فارسي نومونه
ورکړی شوي دي ... د خدای دا نوم په پاژند کښې خدای .. پهلوي اشکاني کښې خودهای ... او پهلوي
ساساني کښې .. خوتای .. راغلی دی ... دغه .. خوتای .. په قدیم ژند او پاژند کښې .. خو ته یی ... راغلی
دی ... بلخوا په سنسکرت هم غور پکار دی چې هلته .. سو ته ... راغلی دی ... دې لور ته د چا هم پام نه
دی چې دغه زور ترین نوم ... خو ته یی ... اصل کښې د پښتو توری دی ... د ژند او پهلوي د خدای
معنا .. بخودی خود .. یعنی پخپله یا له خپله ځانه موجود بنودلی شي ... دغسې د خدا معنا ... خود آیی
پخپله راشه بنودلی شي ... او د سنسکرت توری ... سو ته ... چې د دوو تورو نه جوړ دی هم دا معنا
ورکوي چې .. بس ته یا یواځې ته ... خو د دغه لفظ زیاته فصیح معنا پښتو کښې ده ... پښتو کښې دا
توری د دریو تورو مجموعه ده ... خو ته یی ... یعنی ... خوته یی ... مطلب بس ته یی ... بل څوک
نشته ... دغسې د ... خو ته یی ... نه خوتایی او بیا خدای جوړ شوی دی چې د خالق مالک بادشاه قادر
مطلق په معنو کښې تر ننه استعمالېږي ...

دلته یوه اندازه دا هم کيږي چې د پښتو توری ... خوته یی ... یعنی ... خدای ... که اته زره کاله زړه
ریښه لري نو بیا پښتو ژبه هم اندازاً اته زره کاله زړه ده ...

علامه اقبال د مسلمانانو د زوال او تباهی درې غټ اسباب بنودلي دي --- د خلافت نه ملوکیت او
بادشاهت ته راتلل --- د ملا په پنجه کښې راگیریدل --- او د بي عمله پیرانو صوفیانو په لاره تلل
--- دغه تناظر کښې یی خپل یو نظم کښې مسلمانانو ته د یو غیبي اواز په علامتي انداز کښې د
خپلې باوقاره ماضي یاد د پاره ډیر ښکلی نظم په ډیر جلالی انداز کښې لیکلی دی چې ما یی په هم

هغه اسلوب او بحر کښې د گران باچاچي په غوښتنه پښتو کښې د ترجمې هڅه کړې ده ----ملکرو
 ---- سره يې شریکوم

---- غیبي اواز

سحر سبا رادرومي له اسمانه یو اواز
 تا څنگه وبایللو هنر هاغه د ادراک

ستا څنگه شوله پسه هغه توره د تحقیق
 دا ولې له تا نه شولو د ستورو ځیگر چاک

ظاهر او په باطن یې ته څښتن د خلافت
 لمبې هم چرته کړې غلامي ده د خاشاک

دا ستوري نمر سپوږمۍ دې ولې نه دي لاس په نام
 ستا ولې له نظره چې لرزیري نه افلاک

منم چې په رگونو کښې دې وینه ځي راځي
 نه هغه ولوله شته او نه سوچ هغه بي باک

رڼا به لري ډیره خو جهان نه شي لیدی
 پردې د کومو سترگو چې نظر نه لري پاک

دا ځکه خو شوي خلاص له ایینه غونډې ضمیر
 راگیر چې په حلقه شوي د سلطان ملا او پیر

اردو نظم ----اواز غیب ---علامه اقبال

آتي ہے دم صبح صدا عرش بریں سے
 !کھویا گیا کس طرح ترا جوہر ادراک

کس طرح ہوا کند ترا نشتر تحقیق

ہوتے نہیں کیوں تجھ سے ستاروں کے جگر چاک
 تو ظاہر و باطن کی خلافت کا سزاوار

کیا شعلہ بھی ہوتا ہے غلام خس و خاشاک

مہر و مہ و انجم نہیں محکوم ترے کیوں

کیوں تری نگاہوں سے لرزتے نہیں افلاک

اب تک ہے رواں گرچہ لہو تیری رگوں میں

نې گرمي افکار، نه اندیشه بې باک
روشن تو وه ټوتي بې، جېان بېن نهېن ټوتي
جس آنکھ کي پردون مي نهېن بې ننگ پاک
باقي نه رې تيري وه آينه ضميري
اے کشتهء سلطاني و ملاني و پيري

شيدا ولي يې صدف د محيط بولي
غوړ نيولي دي گوهر دتا سخن ته
وضاحت....
محيط.. احاطه کونکي يعني سمندر...
صدف--- ملغره....

تاسو ته پته ده چې ملغري په سمندر کښي د صدف په خله کښي پيدا کيږي... د صدف کنجکي يا
سپي شکل د غوړ غوندي بيضوي انداز کښي گول وي... د صدف خله هم وازه وي او غوړ هم
پرانستي وي... صدف د باران څاڅکي ته خله وازه نيولي وي چې د باران څاڅکي د صدف خله کښي
پرويوي... تل ته يې کوز شي او ملغره شي... او غوړ هم ښکلي اواز ترنم او سخن ته پرانستي منتظر
وي چې دغه اواز نغمه ترنم شعر يا سخن پرې لکه د ملغري ولگي...
شيدا په دغه تناظر کښي وايي چې دا خو د گوهر غوندي قيمتي او باذوقه انسان غوړ ستا سخن
يعني شاعري ته پرانستي منتظر دي او ته وايي چې گني دا صدف د باران څاڅکي ته خله وازه
نيولي ده چې پکښي څاڅکي ملغره شي... ولي ستا شاعري د ملغرو نه کمه ده ځه... د شيدا کمال
ته وگورئ چې د غوړ او خلي په نسبتونو يې د خپل سخن او شعر خبره خو کړې ده خو مونږ ته دا
هم پته ده چې حسينان د خپل سينگار د پاره په غوړونو د سرو سپينو د واليو په ځايي د ملغرو
ميڅکي هم اچوي... گويا د غوړ او ملغرو دغه نسبت هم د شيدا په ذهن کښي وو ځکه يې د خپل
سخن دپاره دومره نادر شعري رعايتونه راوړي دي او يو قسم شاعرانه تعلي يې کړې ده... نو بس
چې د شيدا شاعري سخن يا خبرې ملغري دي نو ځکه خو ورته مونږ غوړ نيولي دي --- او پکار
ده چې حسينان هم په خپلو غوړونو د مادي ملغرو په ځايي د شيدا د سخن معنوي ملغري سينگار
--- کړي يعني د شيدا سخن ته غوړ ونيسي او خپل غوړونه د خوند او مسرت په کاليو سينگار کړي

په انگلستان کښي د -- گرین وډ -- په نوم يو ځنگل وو چې اوس نشته... په دغه ځنگل کښي د پر
امن او شريفو خلقو يو ټولي چې -- ايمي ينټ --- به يې بللو " ژوند تيرولو او د انساني ټولني د شور
و شر نه لرې به يې د فطرت د رنگينيو او ښايسته موسم نه خوند اخستو... هسي گرین وډ په
انگريزي کښي د سپرلي موسم ته هم وييلی کيدل خو دغه سپرلي به هم ډير يخ وو... د انگريزي
ايز -- as you like it --- لوي ډرامه نگار او شاعر ويليم شيکسپير چې خپله مشهوره ډرامه
يو لايک ايټ --- ليکله نو تر منځه يې پکښي شعرونه او سندرې هم ورکړي دي --- دغه يوه سندر
يا نظم يې د دغه ډرامې د دويم ټوک پنځمه ننداره کښي راغلي دي چې انگريزي يې هم د شيکسپير
د زمانې ده -- ما يې ډيرش کاله پخوا ترجمه کړې وه او نن يې ملگرو سره شريکوم چې د لفظي
--- ترجمي نه مي ډډه کړې ده او مرکزي خيال مي خپلو لفظونو کښي ترجمه کړی دی

د شينکي ونې د لاندې

په يوه شين ځنگل کېنې-- له ابادۍ نه لرې
 هم خاموشي خوره ده -- هم د بلبل سندرې
 شنې پيغلې ونې لاندې -- زه زندگي تيروم
 ايله مې شونډه شنه ده -- خپله ځواني تيروم
 داسې څوک شته دى که نه -- چې دا لحظې خوښوي
 چې بلبلانو سره --- وييل نغمې خوښوي
 بې له يخنۍ له موسم --- دوستي له هر څه لرم
 دلته انسان نشته دى -- ځکه دښمن نشته دى

داسې به څوک وي اخر --- چې عيش عشرت نه غواړي
 چې كيف سرور نه غواړي -- ارام راحت نه غواړي
 پلوشو سپينو د نمر --- سره چې کور کوي څوک
 بيا نو پروا د خلقو --- چرته د تور کوي څوک
 دلته يو نوى راحت -- دلته يو نوى سرور
 څوک چې صابر انسان وي -- دلته به ژوند کړي ضرور
 بې له يخنۍ له موسم --- دوستي له هر څه لرم
 دلته انسان نشته دى ---- ځکه دشمن نشته دى

BY WILLIAM SHAKESPEARE

(from As You Like It

Under the greenwood tree

Who loves to lie with me,
 And turn his merry note
 Unto the sweet bird's throat,
 Come hither, come hither, come hither:
 Here shall he see
 No enemy
 But winter and rough weather.

Who doth ambition shun
 And loves to live i' the sun,
 Seeking the food he eats,
 And pleased with what he gets,

**Come hither, come hither, come hither:
Here shall he see
No enemy
But winter and rough weather.**

ستر خوشال بابا دا وصیت کړی وو چې--- زما مزار دی داسې ځایي کښې جوړ کړی شي چرته چې
د مغلو شاهسوارو په اسونو د سورلی په وخت د اسونو د پښو نه پورته شوی گرد هم زما په مزار
نه پریوځي ---- هر څو که دغه وصیت د خوشال بابا په لیکلې شوو اثارو کښې چرته پیدا نه شو
او نه بل چرته یې درک شته --- ځکه زه دغه وصیت د علامه اقبال امیجري یعنی تصویریه گڼم چې د
خوشال بابا د افکارو نه یې اخذ کړې ده --- خو اقبال په دغه وصیت نظم ډیر شاهکار لیکلی دی
---- چې ما یې پښتو کښې ترجمه کول هم ضروري وگڼل -ملگرو ته دې ډالې وي

د خوشحال خان وصیت

قبیلې دې واړه یو موټی شي قام شي
چې اوچت د افغانانو ننگ و نام شي

مینه هغه شازلمو سره کوومه
چې کمند یې پاس د ستورو په مقام شي

د مغلو نه په څه به وایه کم وي
که د غرونو بچی پورته شامدام شي

گرانه واوره ځایي هغه به یې خوښیږي
د خوشحال چې ابدی پکښې ارام شي

د پښو دوره یې چې باد چرې رانه وړي
د مغل د اسپو چرته چې خرام شي

---اردو نظم

خوشحال خان کی وصیت ----علامه اقبال

قبائل ہوں ملت کی وحدت میں گم
کہ ہوں نام افغانیوں کا بلند

محبت مجھے اُن جوانوں سے ہے

ستاروں پہ جو ڈالتے ہیں کمند

مغل سے کسی طرح کمتر نہیں
قہستان کا یہ بچہ ارجمند

کہوں تجھ سے اے ہم نشیں دل کی بات
وہ مدفن ہے خوشحال خاں کو پسند

اُڑا کر نہ لائے جہاں بادِ کوہ
مغل شہسواروں کی گردِ سمند

د اردو دا مشہور غزل د موسیقی سرہ عابدہ پروین او خنو نورو سندر غارو ویلی دی چي خلق یی
د نامتو شاعر ناصر کاظمی غزل گنی خو دا اصل کبني د حکیم ناصر غزل دی چي ما یی د زلمي
---- بلال احمد پہ خواہش پښتو کبني د ترجمي هڅه وکړه ----ملگرو سره یی شریکوم

چي ستا له مخه لیونتوب می مشغولا ساتلي
هر سړي تیره ده په لاسو کبني رسا ساتلي

کوم اذیت به یی د مینې وي تیر شوی په زړه
مینې د پاره یی نامه چي ده سزا ساتلي

کانو نو تاسو ولي نن زما په سر ورپرئ
ستا درجه می وه یو وخت کبني د مولا ساتلي

ټوله دنیا می ننداره کوي چي تا ته غورم
لکه چي زه دې یم د مینې تماشا ساتلي

خیر که د کور دیوی می مړې کرلي بادونو د وخت
ما خو په زړه کبني هم یوه دیوه رڼا ساتلي

ښه په خندا د تورو ورڅو تراخه څښه ناصر
خدای خو په درد کبني هم مزه بی انتها ساتلي

اردو غزل ---- حکیم ناصر

جب سے تو نے مجھے دیوانہ بنا رکھا ہے
سنگ ہر شخص نے ہاتھوں میں اٹھا رکھا ہے

اس کے دل پر بھی کڑی عشق میں گزری ہو گی
نام جس نے بھی محبت کا سزا رکھا ہے

پتھروں آج میرے سر پر برستے کیوں ہو
میں نے تم کو بھی کبھی اپنا خدا رکھا ہے

اب میری دید کی دنیا بھی تماشائی ہے
تو نے کیا مجھ کو محبت میں بنا رکھا ہے

غم نہیں گل جو کیئے گھر کے ہواؤں نے چراغ
ہم نے دل کا بھی دیا ایک جلا رکھا ہے

پی جا ایام کی تلخی کو بھی ہنس کر ناصر
غم کو سہنے میں بھی قدرت نے مزہ رکھا ہے

----- د غالب د مشہور اردو غزل پښتو منظومہ ترجمہ د ملگرو پہ خدمت کښی

په هره اشاره کښی چي لري نشان بدل
که مینه هم کوي زړه ته راځي گمان بدل

یه خدایه نه پوهیږي په ساده سپینه وینا
یا ده له زړه بدل کړي یا می کړي بیان بدل

د وروځو د لیندې د نظر غشي څه تړون
دی غشی خو راوړي خو لري کمان بدل

بیا غم د څه چي ته راته په ښار کښي یې موجود
بازار نه ځان له رابه وړم زړه او ځان بدل

بتانو ماتولو کښی که ډیر شومه ماهر
په لاره کښی پراته راته نور هم خندان بدل

د زړه ویني په جوش دي زړه به سپک وو په ژړا
ای کاش چي می لړلی داسي ډیر چشمان بدل

بس مرمه په اواز دي که می سر له تنه ځي

جلاتہ غر دے پور تہ کرہ لرمہ توان بدل

دیر خلق یی پہ سوز او خریکو تیر اوخوری د نمر
داغونہ چي د زره کریم هرہ ورخ عیان بدل

دا زره کہ می درکری نہ وی وم بہ پہ سکون
خو ورخی بہ می نور کری وو های سوران بدل

اوبہ کہ لارہ نہ مومی نو ہم وباسی لار
طبیعت پہ تپہ اودریزی بیا شی روان بدل

دنیا کبھی خو نور ہم سخنوران شتہ د کمال
خو وایی د غالب انداز بدل بیان بدل

اردو غزل ---- مرزا اسدالله خان غالب

بے بس کہ ہر اک ان کے اشارے میں نشان اور
کرتے ہیں محبت تو گزرتا ہے گماں اور
یا رب وہ نہ سمجھے ہیں نہ سمجھیں گے مری بات
دے اور دل ان کو، جو نہ دے مجھ کو زباں اور
ابرو سے بے کیا اس نگہ ناز کو پیوند
بے تیر مقرر مگر اس کی بے کماں اور
تم شہر میں ہو تو ہمیں کیا غم، جب اٹھیں گے
لے آئیں گے بازار سے جا کر دل و جاں اور
ہر چند سُبک دست ہوئے بت شکنی میں
ہم ہیں، تو ابھی راہ میں ہیں سنگِ گراں اور
بے خونِ جگر جوش میں دل کھول کے روتا
ہوتے جو کئی دیدہ خون بانہ فشاں اور
مرتہا ہوں اس آواز پہ ہر چند سر اڑ جائے
'جلاد کو لیکن وہ کہے جائیں کہ 'ہاں اور
لوگوں کو بے خورشید جہاں تاب کا دھوکا
ہر روز دکھاتا ہوں میں اک داغِ نہاں اور
لیتا، نہ اگر دل تمہیں دیتا، کوئی دم چین
کرتا جو نہ مرتا، کوئی دن آہ و فغاں اور
پاتے نہیں جب راہ تو چڑھ جاتے ہیں نالے
رکتی بے مری طبع تو ہوتی بے رواں اور
ہیں اور بھی دنیا میں سخنور بہت اچھے

کهڼتې ټپې که غالب کا به انداز بيان اور

د جبین ترشي يې نخښه د خامی ده
چې کباب وځوري په زړه تیره سیخونه
وضاحت.....

د شیدا دې شعر کښې د ورومبی مصرعي وروستی توری..خامی..زیات غور غواړي.
خامی..په دوه معنو کښې استعمال شوی دی..یوه خامی د کمی یا نقص او کمزوری په معنا او دویمه
معنا د ...خام..یعنی کچه او ناپخته ده.
ترش جبین یا تریو تندې د غصې په حالت کښې وي..او دا د هغه چا شیوه وي چې فکر یی خام وي
د ژوند د تودو سړو او مختلفو تجربو او مرحلو نه هم نه وي راتیر شوی..دغو مرحلو نه راتیر
شخصیت کښې زغم او برداشت ډیر وي . په هره خبره تندې تریو کوي نه.
بلخوا کباب ته وگورئ چې کچه غوښه یا قیمه وي نو ذایقه کښې یی ترش والی یا تریو والی زیات
وي خو چې تیرو سیخانو کښې د تومبلو نه پس د تیز اور د مرحلو او تودو سړو نه راتیر شي نو
هله کباب شي او هله یی ذایقه هم برابر شي ترش والی یی هم ختم شي..گویا چې په اور پوخ شي
نو خاموالی یعنی کچه والی یی هم ختم شي او د ذایقې خامی یعنی خرابي کمی اونقص یی هم ختم
شي..

دغه مشاهده شیدا د انساني رویو د پاره هم پکاروي او وایی چې ترڅو لکه د کباب د زماني
پلکونه تیره سیخونه تیز اورونه او تکلیفونه ونه زغمی نو لکه د کچه کباب به ترش جبین هم یی
او په خوئ خصلت خام هم....همدغه خو دي د خامی یعنی د کچه فکر یا کمی او نقص نخښه ده.
په دوو مصرعو کښې دومره معنوي پراختیا نادره مشاهده او شعري تکنیک... بس دغه کمال کوي
... شیدا

نوبت....مینځه وال دې یواځې سیخ کباب نظر کښې وساتي چېلي کباب نه ----- پخواني ادب کښې
...چې چرته هم د کباب ذکر دی نو مراد ترې سیخ کباب دی

د اردو د نومیالي کلاسیک شاعر خواجه میر درد دا غزل مې په دې هم ډیر خوښ دی چې د کمال
... رواني او چست بحر سره د تغزل ډیر خواږه هم لري ---پښتو ترجمه یی ملگرو سره شریکوم

څه خو رشته د صنم شته زما د ځانه سره
د زړه درزا مې ده ترلي د جانانه سره

د لیونو غوندې لاسونه زورور لرمه
چې ټوله شپه مې وي پرزولي د گریوانه سره

د جفاکارو زړه به خامخا د کاني خو وي
توره هم کار لري د کاني د سووانه سره

مسیحایی که دې ته وایی نو مطربه ښه ده

ژوند به څو ستا د رباب د هره تانه سره

درده هر څو که په بنکاره یمه کمزوری میږي
خو ولي شخړه می راغلي سلیمان سره

اردو غزل ----خواجہ میر درد

ربط بے ناز بتاں کو تو مری جان کے ساتھ
جی بے وابستہ مرا ان کی ہر اک آن کے ساتھ

اپنے ہاتھوں کے بھی میں زور کا دیوانہ ہوں
رات دن کشتی ہی رہتی ہے گریبان کے ساتھ

جو جفا جو ہیں انہیں سنگ دلی لازم ہے
کام تلوار کو رہتا ہے سدا سان کے ساتھ

گر مسیحا نفسی ہے یہی مطرب تو خیر
جی ہی جاتے ہیں چلے تیری ہر اک تان کے ساتھ

درد ہر چند میں ظاہر میں تو ہوں مور ضعیف
زور نسبت بے ولے مجھ کو سلیمان کے ساتھ

نه خلاصیږي پرگويان له گوشمالیه
رامعلوم شول د رباب له قیل و قاله
وضاحت-----

پرگويان په فارسی کښي په منفي معنو کښي استعمالیږي يعنې هغه څوک چې ډیرې خبرې کوي خو
د پرگو مثبت معنا داده چې هغه څوک چې ثقه خوږې او ښایسته خبرې کوي. شیدا دغه توری د
رباب د قیل و قال په مناسبت مثبت معنو کښي راوړی دی خو د شعر دویمه معنا کښي خپل منفي
مفهوم هم لري. گوشمالي غوړونو تاوولو ته وایی. په منفي معنا کښي شکست ورکولو او خاموش
کولو ته وایی.

اوس د شعر دواړو معنو ته راځو. مثبت مفهوم یی دا دی چې رباب چې غوړیږي گویا ښایسته خبرې
کوي - ښایسته او خوږ قیل و قال کوي او ریدونکیو ته تسکین ورکوي او په بدذوقه ټولنه کښي د
داسې ښایسته هنر او هنر مند مخالفت کولی شي - گویا گوشمالي یی کولی شي. غور وکړئ چې د
رباب د سر او تال برابرولو او ترې ښایسته مترنم اواز ویستلو د پاره د رباب غوړی تاوولی شي
گویا گوشمالي یی کولی شي. څومره چې دغه رباب سور کړی شي هومره یی قیل و قال يعنې اواز
او خبرې زیات اثر کوي. د زیاتي گوشمالي سره رباب زیات پرگو جوړیږي او رحمان بابا هم ویيلي
دي چې

هر مطرب چې غوړی تاو کړي د رباب
په دا تاو کېنې زما زړه کاندې کباب
گویا د شیدا د شعر یو مفهوم دادی چې د هنر او هنرمند په بدذوقه ټولنه کېنې مخالفت کېږي او
غوښمالي یې کېږي.

دویم مفهوم یې دادی چې د ډیرو خبرو کولو والا انسان غوښمالي او مخالفت د هغه د زبان درازی
په وجه کېږي لکه رباب چې ډیرې خبرې یا قیل و قال وکړي نو تارونه یې سست شي او بیا یې د
غوړي د تاوولو او رابښکلو ضرورت وي -گویا د غوښمالي یې ضرورت وي.
زه دغه دواړه معنی د شیدا د نادري مشاهدې او د موسیقۍ د هنر سره د نږدیکت عکاسي ګڼم.

د خيبر په تاریخي دره ډیرو شاعرانو نظمونه لیکلي دي خو د حفيظ جالندهري دغه نظم د کمال
دی----ما یې پښتو کېنې د ترجمې هڅه کړې ده ----زما لوستونکیو او مینه ناکو ملګرو ته یې ډالۍ
کوم-----

د خيبر دره

نه ګیا پکېنې ټوکيږي' نه ګلونه زر غونډيږي
خو دې سیمې ته پام وکړه' اسمانونه راټیټيږي

د اسمان د پرقیدونکي بجلۍ زړه دلته درزېږي
اورېځ هم په ډډه درومي' باد له وپیږي نه رپيږي

دا د تورو زیګو غرونو' دنګې څوکې چې خورې دي
دې کېنې پټې د اسلافو' مو پرته ډیرې قیصې دي

ژوند کېنې نخېنې د رنگونو' خو همدغه کږې لارې
د ملت د نصیب کړېنې' دي هم دا د وینو دارې

دا درې د لارویو' لوړ همت ته په خندا دي
د پروڼ قیصې چې وایي' خو د نن په خله گویا دي

داسې ښکاري دغه کاني' چا په لتو دي وهلي
د چا داسې اور ورینو' د پښو لاندې دي راغلي

په دې ورانه ویرانۍ کېنې' چې د حشر هنگامې دي
په دې شاړه کېنې خو دفن' د دنیا ډیرې قیصې دي

دا له خوف او وپیږي ډکه' یوه داسې ویرانه ده

د بي شميره شور انگيزه' تهذيبونو افسانه ده

يو کاروان د اريينو' په دي سختو لارو تللی
چې د هند په دغه زمکه' يو اسمان هم دی راغلی

دغه سيمه سکندر ته' ايینه ده لا تر اوسه
د هم هغه سيلی دوره' خو پرته ده لا تراوسه

مومنانو په دي لاره' خپلې تورې شرنګولي
تکبيرونو به ډغري' د فولاد سره وهلي

فلک څو واره محمود او' هم جنگونه يې ليدلي
د غوريانو بهادرو' قسمتونه يې ليدلي

دغه خاوره په کلونو' قافلو الوزوله
يو لوگی لکه د اه به' په اسمان کېني خوریدله

تيمور هم کړه د پېنو لاندي' بابر لتي ورکړي لار کېني
يو ذره فرق رانغلو' د دي خاورې په وقار کېني

په دي لاره تيرې شوې' قافلي د بزرگانو
دغه خاورې دي بېکل کړي' قدمونه د شاهانو

اوس نو هغه جلال څه شو' چې نادر ابدال لرلو
سبق' پېنو لاندي راغلو' کابو هم ترې اخستلو

دا هغه د غنو شپول دی' شوي تناکي پکېني ماتې
خو ازغي يې لا تر اوسه' سلامت شولو راپاتي

د اردو نظم-----حفيظ جالندهري

زما ترجمي

څو مياشتې مخکېني مي د خوند د پاره د غالب او علامه اقبال د فارسي او اردو يو يو کلام پښتو
کېني منظومه ترجمه وکړه چې خوند يې هم راپريښو او د مينه ناکو ملګرو پرې ډير د قدر وړ
عکس العمل هم راغلو نو بس لري مي دوامداره وساتله چې ډيرو ملګرو په کتابي شکل د چاپ
کولو مشوره هم راکړه----دي دوران کېني د گران جوهر خليل هخوني او د گران نورالاسلام سنگر

له خوا په نورو پاڼو شریکولو زما حوصله نوره هم اوچته کړه-----گران ساحل دراني گران حبیب
عابد او گران ماثور کرمیوال هم دغه ټولې ترجمې په تسلسل سره خپلو پاڼو نه شریکې کړې-- او
څو نورو مینه والو ترې منتخب ترجمې خپلو پاڼو نه شریکې کړې---- اوس دغه ترجمې څلویښتو
ته رسیدلي دي چې پکښې د فارسي اردو او انگریزي نه پښتو ته --- او د پښتو نه فارسي او اردو
کښې ترجمې شاملې دي ---لس ورسره نورې کوم او کتاب ته یې د اوریجنل کلام سره یو ځایي
تیاروم----دې کتاب سره به د مینه ناکو ملگرو د کمنټونو او فیسبک رایو یو انتخاب هم شاملوم---
دلته د عالي ذوقه ملگرو د مینې هڅونې او ستاینې مننه او درناوی کول ضروري ګڼم او خپل دغه
راتلونکي کتاب به همدغو درنو ملگرو ته ډالی کوم چې په فیسبک یې د خپلو رایو په صورت کښې
---محبت او درناوی راپرزو کړی دی---ټول دې شاد او اباد اوسي

د انگریزي د فطرت نګار رومانوي شاعر ویلیم ورډز ورت دغه معروف نظم مي دیرش کاله
مخکښې د اسلامیه کالج د لوست دوران کښې ترجمه کړی وو -- د فیسبک ملگرو سره یې نن
شریکوم

-----یواځینې لوګرې

ملگرو غوړ شئ ورته
هغه د غرونو جینې
خان له پټو کښې اخته
لو کړي سندرې وایي
په خپل سرور کښې مسته
خبر له ځانه نه ده

ملگرو ورو تیریزئ
چې چرته پوهه نه شي
دغه له درده ډکه
سندرې غور غواړي

لږ شان خو صبر وکړئ
لږه مزه خو واخلي
ګورئ د دې سندرې
شور سردرو کښې خور شو

د یو بلبل سندرې
دومره تاثیر نه لري
دا د عرب په شګه
په خشکه خشکه صحرا

ستري ستومان مسافر
ته 'ستري مشي' وايي

ما د سپرلي موسم کښي
دومره پرسوزه نغمه
د يو خوږ ژبي مارغه
نه هم وانه وريډله

سمندرونو کښي چي
په جزيرو کښي چي هم
دا خاموشي ماته ده
د دې نغمي اثر دى

ملگرو دا مه وايئ
چي دې نغمه کښي څه دي
دا د دردمنو پيښو
دا د زړو واقعو
چي ډير جنگونه شوي
دا د هغو عکسونو
يو ايینه ښکاريزي

يا خو د دې زمانې
د موجوده حالاتو
چي په فطرت کښي گډ دي
د زړه چوونکيو هيلو
چي پخوا هم پيښي وې
او بيا به هم پيښيزي
يوه قيصه ښکاريزي

چي دغه پيغله جيني
نغمه کښي هر څه وايي
خو بس چي ختمه نه شي
د زرگي سود مي وشي
ورته په خير گورمه
لو کړي سندرې وايي

زه چي په غرونو خيژم

ځان سره زړه کښې اورم
د دې نغمې ترنم
د دې نغمې موسیقي
دومره مزه راکوي
چې نور څه نه اورمه
تر ډیره وخته پورې
هم دا نغمه اورمه

-----د انگریزی نظم

The Solitary Reaper.....

William Wordsworth

**Behold her, single in the field,
Yon solitary Highland Lass!
Reaping and singing by herself;
Stop here, or gently pass!
Alone she cuts and binds the grain,
And sings a melancholy strain;
O listen! for the Vale profound
Is overflowing with the sound.**

**No Nightingale did ever chaunt
More welcome notes to weary bands
Of travellers in some shady haunt,
Among Arabian sands:
A voice so thrilling ne'er was heard
In spring-time from the Cuckoo-bird,
Breaking the silence of the seas
Among the farthest Hebrides.**

**Will no one tell me what she sings?—
Perhaps the plaintive numbers flow
For old, unhappy, far-off things,
And battles long ago:
Or is it some more humble lay,**

Familiar matter of to-day?
Some natural sorrow, loss, or pain,
That has been, and may be again?

Whate'er the theme, the Maiden sang
As if her song could have no ending;
I saw her singing at her work,
And o'er the sickle bending;—
I listened, motionless and still;
And, as I mounted up the hill,
The music in my heart I bore,
Long after it was heard no more.

د حضرت علي کرم الله وجهه په مدحه کښې د فارسي د صوفي شاعر شمس تبريز دغه صوفيانه
کلام د قوالۍ په شکل ډير وييلی شوی او مشهور شوی دی ----- ما يې پښتو کښې د ترجمې هڅه هم
--- په داسې انداز کړې ده چې قوالۍ سره وييلی شي

وفادار ساقي زه يم
وايم ځکه په هر دم
علي علي به کوم
صوفي زړه صفا لرم
علي علي به کوم

زه ميين په مرتضا
چې په لاره يم رسا
رباږي يم خوش نوا
علي علي به کوم
وايم ځکه په هر دم

ته ادم غوندي صفا
د يوسف د مخ خلا
لکه خضر رهنما
علي علي به کوم
وايم ځکه په هر دم

ايينه يې د عيسي
يې يو نور د مجتبی

ته چې يې شير خدا
علي علي به کوم
وايم ځکه په هر دم

ته بادشاه د شريعت
ته يې پير د طريقت
حق له تا په حقيقت
علي علي به کوم
وايم ځکه په هر دم

ته خو يې شمس او قمر
ته هم بحر يې هم بر
ته مالک د خشک و تر
علي علي به کوم
وايم ځکه په هر دم

دوست د سيدالبشر
نمر سپوږمۍ نه منور
د حسن حسين پدر
علي علي به کوم
وايم ځکه په هر دم

د نبي دغه وينا
زما زويه د کاکا
ته خو وینه يې زما
علي علي به کوم
وايم ځکه په هر دم

ستا پاكي او صداقت
ته يې تاج د ولايت
دی گواه چې پرې ايت
علي علي به کوم
وايم ځکه په هر دم

ستا خادم چې وو قنبر
شمس غلام د هغه سر
سلامي دا ستا په در

علي علي به کوم
وايم خکه په هر دم

فارسي کلام -----شمس تبريز

ساقی با وفا منم، دم بهم دم علی علی
صوفیء با صفا منم، دم بهم دم علی علی

عاشق مرتضیٰ منم، دم بهم دم علی علی
مطرب خوش نوا منم، دم بهم دم علی علی

آدم با صفا توئ، یوسف مه لقا توئ
خضر راه خدا توئ، دم دم دم علی علی

عیسیٰ مریمی توئ، احمد هاشمی توئ
شیر نر خدا توئ، دم بهم دم علی علی

شاه شریعتم توئ، پیر طریقتم توئ
حق به حقیقتم توئ، دم بهم دم علی علی

شمس توئ قمر توئ، بحر توئ و بر توئ
مالک خشک و تر توئ، دم دم دم علی علی

همدم سید البشر، راجع شمس و القمر
باب شبیر و بهم شبیر، دم بهم دم علی علی

سید سرور کرم، گفته به تو اے ابن عم
لحمک لحمی، دمک دم، دم بهم دم علی علی

آیه انا برت، تاج ز لا فتی سرت
شمس غلام قنبرت، دم بهم دم علی علی

د سختی په پیچ و تاب د مرد نرمي ځي
چې په دوک شي پومبه خان کاندې رشته
وضاحت....

یوه خبره -----داسې نه وي چې زما مینه وال او د شیدا عقیدت مند محسوس کړي چې شیدا مې
----- هیر شو -----شیدا د هیریدو چرته دی د یو عالي شعر په شرحه به یې خوند واخلو

شیدا په دوو مصرعو کښې څه نادره مشاهده او څومره نازک خیال راگیر کړی دی بنده ورته حیران شي -ورومبی به یی گران تکی اسان کړو---
 پیچ و تاب فارسي ده---پیچ غوتې خم یا تاو راتاو ته وایی---
 تاب ---- تاو تپش گرمي قهر غصې او غرور ته وایی---
 دوک ----- فارسي ده څرخه کښې هغه آله چې د تاویدو او چکر په ذریعه د پومبی نه تار جوړوي او دوک هغه لرگي ته هم وایی چې تار ترې تاوولی شي---
 رشته ----- فارسي کښې تار ته ویلی شي---
 اوس په شعر غور وکړئ-- پومبه نرمه او پسته وي-خو چې د څرخې د چکر نه تیره شي یعنې د پیچ و تاب د مرحلې نه تیره شي نو تار ترې جوړ شي او تار بیا هغسې نرم او پوست پاتې نه شي لکه پومبه چې وي-گویا نرمه پومبه چې په کلک تار بدله شي نو نرمي یی ختمه شي-شیدا دغه مشاهده د انسان خوی خصلت رویي او اخلاقو د پاره وړاندې کوي او وایی چې انسان هم چې د پیچ و تاب نه ځان ساتي یعنې دقهر غصې غرور د گرمۍ تاو تريخوالي او گونجې تندي د رویي نه ځان ساتي نو لکه د پومبی به نرم وي خو که د پیچ و تاب مرحلې ته رسي نو همدغسې به یی نرمي ځي لکه د پومبی نرمي چې د څرخې د پیچ و تاب د مرحلې نه پس ختمه شي او بیا دغه کلک تار چې د دوک یعنې لرگي نه تاوولی شي نو د لا زیات پیچ و تاب سره مخ کیږي
 غور وکړئ--د پومبی د څرخې د چکر په ذریعه د پیچ و تاب دمرحلې نه تیریدل د انساني رویو د نرمۍ او سختۍ سره مشابه کول او بیا روییه کښې پیچ و تاب د څرخې د تارونو پیچ و تاب سره مشابه کول یعنې غوتو او د تار سختوالي سره مشابه کول یی څومره نادره مشاهده ده چې پیغام دا وړاندې کول غواړي چې انسان باید روییه نرمه وساتي نو د پیچ و خم او غوتې غوتې سخت ژوند نه به خلاص وي- په ژبني حواله هم پرې غور وکړئ---تندي کښې غوتې هم د غصه ناک او بد اخلاق سري د پاره ویلی شي ---او گونجې تندي هم دغو معنو کښې راوړلی شي چې دغه دواړه د ---پیچ و تاب سره سمون خوري

حسن له زوال شته -----په دې موضوع علامه اقبال ډیر زړه راښکونکی نظم لیکلی دی چې ما یی --- پښتو کښې د ترجمي هڅه کړې ده ----مینه والو ملگرو سره یی شریکوم

د حسن حقیقت

خدایي نه ښایست په یوه ورځ داسې یو سوال وکړو
 دنیا کښې ولې دې زما داسې زوال وکړو

جواب یی دا وو چې دنیا تصویر خانه ده گوره
 د اوږدې شپې د نشت یو داسې افسانه ده گوره

چې د رنگونو په بدلون کښې صداقت ولري
 ښایست هغه وي چې زوال کښې حقیقت ولري

چرتہ نزدی نہ دا خبرہ چي قمر واوریدہ
خوره فلک کبني شوه چي ستوري د سحر واوریدہ

د سحر ستوري نہ خبرہ تر شبنم راغللہ
د راز خبرہ د فلک "زمکي ته هم راغللہ

اوبنکي د گل سترگو کبني راغلي دي پيغامه سره
د غوتي نرم زره اوبه شو د انجامه سره

فضا سپرلي نہ د چمن په انگولا لاره
خواني چي سيل له وه راغلي په ژرا لاره

اردو نظم----حقيقت حسن---اقبال

خدا سے حُسن نے اک روز یہ سوال کیا
جہاں میں کیوں نہ مجھے تُو نے لازوال کیا

مِلا جواب کہ تصویر خانہ ہے دنیا
شبِ درازِ عدم کا فسانہ ہے دنیا

ہوئی ہے رنگِ تغیر سے جب نمود اس کی
وُبی حسین ہے حقیقت زوال ہے جس کی

کہیں قریب تھا، یہ گفتگو قمر نے سُنی
فلک پہ عام ہوئی، اخترِ سحر نے سُنی

سحر نے تارے سے سُن کر سُنائی شبنم کو
فلک کی بات بتا دی زمیں کے محرم کو

بھر آئے پھول کے آنسو پیامِ شبنم سے
کلی کا ننھا سا دل خون ہو گیا غم سے

چمن سے روتا ہوا موسم بہار گیا
شباب سیر کو آیا تھا، سوگوار گیا

حسن اکبر کمال د انگریزی پروفیسر او د اردو بنکلی شاعر وو د هند په اکره کبني ۱۹۴۶ کبني
پیدا شوی وو - پاکستان ته يي هجرت کړی وو او په ۲۰۱۷ کبني وفات شوی دی-- دري څلور

شعري مجموعي يې هم چاپ دي -- هندي او پاکستاني فلمونو له يې گڼ شمير سندرې ليکلي دي خو بيا هم ډير خلق ترې سم خبر نه دي ---- هندي فلم-- نکاح-- د پاره يې دغه غزل د فلمي سندرې په حيث ليکلی وو چې د پاکستان هنرمندې سلمی اغا پرې فلم کښې اداکاري هم کړې وه او اواز هم د سلمی اغا وو--- ياده دي وي چې سلمی اغا د پښتون هنرمند رفيق غزنوي نمسې د اداکاري زرميني لور او د اداکار خيام سرحدي د ترور لور ده ----- ما د حسن کمال دغه اردو غزل پښتو ---- کښې ترجمه کړی دی چې ملگرو سره يې شريکوم

ټول ارمانونه مو په اوښکو کښې روان پاتې شو
که مو وفا وکړه خو بيا هم تش د ځان پاتې شو

زمونږه ژوند دی په مثال د جل وهلي تنده
چې داستانونه مو نيمگړي په ميدان پاتې شو

ما د وروستي ستم په طمع هر ستم زغملو
د ستمگر خو ستمونه جاودان پاتې شو

مونږ خپل وجود پکښې فنا کړو د قربت د پاره
زمونږ تر مينځه سرحدونه هغه شان پاتې شو

اردو غزل ----حسن کمال

دل کے ارمان آنسوؤں میں بہہ گئے
ہم وفا کر کے بھی تنہا رہ گئے

زندگی ایک پیاس بن کہ رہ گئی
پیار کے قصے ادھورے رہ گئے

شاید ان کا آخری ہو یہ ستم
ہر ستم یہ سوچ کہ ہم سبہ گئے

خود کو بھی ہم نے مٹا ڈالا مگر
فاصلے جو درمیاں تھے رہ گئے

اصف خان---جمیل بابر او امان داسي درې اداکاران او فلم ستار دي چې زه يې د پخوا راسې خوښوونکی يم----د دغو درې واړو د فلمونو کتلو د پاره مي د پلار د کريانه دوکان نه د سکول او کالج په زمانه کښې ډيرې پيسې پټې کړې دي---په سوونو فلمونه مي کتلي دي --- د نوبنار اصف خان-- د پيرپايي جمیل بابر او د بنو امان باندې داسي ميین وم چې اخر مي درې واړه خپل دوستان

جوړ کړل-- درې واړه په ورومې ځل په پښتو فلم دره خيبر کښې په ۱۹۷۱ کښې راغلي وو او بيا درې واړو په اردو او پنجابي فلمونو کښې هم يادگار کردارونه وکړل--- زه ورسره د تيرو تقريبن شلو کالو راسې رفاقت او راشه درشه لرم ---الله دې اوږد ژوند ورکړي چې د مينې رشته مي ورسره دغسې دوامداره وي--- د خپلې ماضي د ځنو يادونو او اواره ژوند د خاطرو خوندي ساتلو د پاره مي دغه عکسونه شريک کړل----

د هندي سبک د نوموړي شاعر صايب تبريزي د فارسي کلام د پښتو ترجمې هڅه د ملگرو په خدمت کښې ----

اوبه د خضر او د ميو پيمانه يوه ده
تليپاتي عمر او مستي خو جانانه يوه ده

خوبانو ټولو چې په زړه مي دى نظر لرلى
غشي ويشتونکي سل دي' گوره نشانه يوه ده

د هغو مړو سترگو په وړاندې به نو څه ووايم
بس د ميين د درد قيصه او افسانه يوه ده

يو مرحله کښې که پرې غور وکړي نو پوهه به شي
د درياب څاڅکى او چپه يې باغيانه يوه ده

دغه کثرت د تخليق هم لکه وحدت وگڼه
وړي زرگونه هم که وي پکښې دانه يوه ده

چاپري په تله کښې د کفر او دين دوه که ښکاري
نژدې کوونکي يو ښه يې تر ميانه يوه ده

لاروي هم که چرته ځي په خپله نيغه لاره
بيا نو د ټولو منزل يو دى نشانه يوه ده

که په زرگونو بلبلان دي په دې بڼ کښې گوره
د دغو واړو نغمه يو ده ترانه يوه ده

د نمر رڼا کښې خو نه بره وي نه ښکته نسبت
ما ته خو تخت او د غريبو استانه يوه ده

هغه ميين له' چې غيرت په خپله مينه کوي

د وروځو خم او یوه تیزه تازیانه یوه ده

خوشحالي هم د سترگو او ښکو کښې وي پټه پرته
غم او ښادي خو په موجوده زمانه یوه ده

هغه مارغه ته چي زړې ستړي وزرې لري
صایبه قید او باغ او خپله اشیانه یوه ده

فارسي غزل ---- صایب تبریزی

آب خضر و می شبانه یکی است
مستی و عمر جاودانه یکی است
بر دل ماست چشم، خوبان را
صد کماندار را نشانه یکی است
پیش آن چشمهای خواب آلود
ناله عاشق و فسانه یکی است
در مقامی که غور باید کرد
قطره و بحر بیکرانه یکی است
کثرت خلق، عین توحیدست
خوشه چندین هزار و دانه یکی است
پله دین و کفر چون میزان
دو نماید، ولی زبانه یکی است
رهروانی که راست چون تیرند
همه را مقصد و نشانه یکی است
گر هزارست بلبل این باغ
همه را نغمه و ترانه یکی است
نشود نور مهر پست و بلند
پیش ما صدر و آستانه یکی است
عاشقی را که غیرتی دارد
چین ابرو و تازیانه یکی است
خنده در چشم آب گرداند
ماتم و سور این زمانه یکی است
پیش مرغ شکسته پر صائب
قفص و باغ و آشیانه یکی است

غالب د کمال شاعر دی--- دغه د کمال غزل یې باکماله هنرمند جگجیت سنگهه پوره هنري کمال
سره ویلی دی ---ما یې پښتو کښې د ترجمي هڅه کړې ده چې ملگرو سره یې شریکوم --

د سپوږمۍ حسن خو منم چې په کمال بڼه دی
خو له دې هم مې د نمر مخي ترې جمال بڼه دی

په به نه ورکوي بیا یې هم په زړه وي نظر
زړه کښې به وایي چې د مفتو دی نو مال بڼه دی

بس خو که مات شولو نو بل به له بازاره راوړم
جام د جمشید نه خو مې لوبښی د کولال بڼه دی

څومره به خوند کوي چې ورکړه بې غوښتنې کوي
ملنګ هم هغه چې خوئ نه لري د سوال' بڼه دی

راته چې وگوري د مخ سرخي مې وغوړيږي
ځان سره وایي د رنځور لکه چې حال بڼه دی

گورو چې څومره مبینان له ښکلو ګټه اخلي
یو برهمن خو دي ویلي چې دا کال بڼه دی

د شیرینۍ فرهاد خبرې د تیشۍ برکت
خو چې په هر شکل څوک ولري کمال' بڼه دی

څاڅکی چې لار شي سمندر ته' سمندر شي ترې جوړ
انجام د هر هغه کار بڼه دی چې یې حال بڼه دی

خضر سلطان لري هر وخت تروتازه خالقه
د بادشاه ښ کښې چې تازه بوتی وي نال بڼه دی

بڼه پرې پوهیږمه چې څه دی حقیقت د جنت
زړه به خوشاله کړو غالبه دغه خیال بڼه دی

نوت ----- خضر سلطان د مغل بادشاه بهادرشاه ظفر زوی وو چې د پیرنګي په قید کښې وو ---

اردو غزل ----مرزا غالب

حسنِ مه گرچه به ښګام کمال اچھا ہے
اس سے میرا مہ خورشید جمال اچھا ہے

بوسہ دیتے نہیں اور دل پہ ہے ہر لحظہ نگاہ
جی میں کہتے ہیں کہ مفت آئے تو مال اچھا ہے

اور بازار سے لے آئے اگر ٹوٹ گیا
ساغرِ جم سے مرا جامِ سفال اچھا ہے

بے طلب دیں تو مزہ اس میں سوا ملتا ہے
وہ گدا جس کو نہ ہو خوئے سوال اچھا ہے

ان کے دیکھے سے جو آ جاتی ہے منہ پر رونق
وہ سمجھتے ہیں کہ بیمار کا حال اچھا ہے

دیکھیے پاتے ہیں عشاق بتوں سے کیا فیض
اک برہمن نے کہا ہے کہ یہ سال اچھا ہے

ہم سخن تیشے نے فرہاد کو شیریں سے کیا
جس طرح کا کہ کسی میں ہو کمال اچھا ہے

قطرہ دریا میں جو مل جائے تو دریا ہو جائے
کام اچھا ہے وہ جس کا کہ میل اچھا ہے

خضر سلطان کو رکھے خالق اکبر سر سبز
شاہ کے باغ میں یہ تازہ نہال اچھا ہے

ہم کو معلوم ہے جنت کی حقیقت لیکن
دل کے بہلانے کو غالب یہ خیال اچھا ہے

د اردو د نومیالی غزلگو مومن خان مومن د معروف اردو غزل د پښتو ترجمي هڅه مي کړي ده
چي د هر شعر په وړومبی مصرعه کښي مي برغه قافيه په شعوري توگه ساتلي ده ---ملگرو سره
بي شريکوم ---

هغه قول زما او ستا" تا ته ياد دي او که نه
هغه لوظ دي د وفا" تا ته ياد دي او که نه

تا وي مينه به کوم" زما حال باندې کرم
هر څه ياد مي دي رسا" تا ته ياد دي او که نه

هره ورځ نوي گيلې 'څه د خوند به وي قيصي
چې خفه به شوي له ما' تا ته ياد دي او که نه

په محفل کبني دي نخري 'پتي پتي اشاري
شوه به مينه مو رسوا' تا ته ياد دي او که نه

يو ناڅاپه ملاقات 'د وفا د دعوو زيات
گيله خپلو نه زما' تا ته ياد دي او که نه

که خبره به زما 'خوبنه نه کړه چري تا
ما به هيره کړه پخوا' تا ته ياد دي او که نه

آد ميني زمانه 'زمونږ لاره جانانه
ته زما چې وي اشنا' تا ته ياد دي او که نه

مودې وشوي چې وعده 'کړي تا وه ما سره
درته ياده کړله ما' تا ته ياد دي او که نه

ما به زړه کړلو صفا 'ستا به وه داسې وينا
شه خبر مي تري بلا' تا ته ياد دي او که نه

د وصال په شپه تکرار 'ستا له هر څه نه انکار
ستا په هره لحظه نا' تا ته ياد دي او که نه

هغه تا چې پيژندو 'وفادار دي يادوو
مومن گډ په واويلا' تا ته ياد دي او که نه

اردو غزل ---- مومن خان مومن

وه جو هم ميں تم ميں قرار تھا تمہیں یاد ہو کہ نہ یاد ہو
وہی یعنی وعدہ نباہ کا تمہیں یاد ہو کہ نہ یاد ہو

وه جو لطف مجھ پہ تھے بیشتر وہ کرم کہ تھا مرے حال پر
مجھے سب بے یاد ذرا ذرا تمہیں یاد ہو کہ نہ یاد ہو

وه نئے گلے وه شکایتیں وه مزے مزے کی حکایتیں

وہ ہر ایک بات پہ روٹھنا تمہیں یاد ہو کہ نہ یاد ہو

کبھی بیٹھے سب میں جو روبرو تو اشارتوں ہی سے گفتگو
وہ بیان شوق کا برملا تمہیں یاد ہو کہ نہ یاد ہو

ہوئے اتفاق سے گر بہم تو وفا جتانے کو دم بہ دم
گلہ ملامت اقربا تمہیں یاد ہو کہ نہ یاد ہو

کوئی بات ایسی اگر ہوئی کہ تمہارے جی کو بری لگی
تو بیاں سے پہلے ہی بھولنا تمہیں یاد ہو کہ نہ یاد ہو

کبھی ہم میں تم میں بھی چاہ تھی کبھی ہم سے تم سے بھی راہ تھی
کبھی ہم بھی تم بھی تھے آشنا تمہیں یاد ہو کہ نہ یاد ہو

سنو ذکر ہے کئی سال کا کہ کیا اک آپ نے وعدہ تھا
سو نباہنے کا تو ذکر کیا تمہیں یاد ہو کہ نہ یاد ہو

کہا میں نے بات وہ کوٹھے کی مرے دل سے صاف اتر گئی
تو کہا کہ جانے مری بلا تمہیں یاد ہو کہ نہ یاد ہو

وہ بگڑنا وصل کی رات کا وہ نہ ماننا کسی بات کا
وہ نہیں نہیں کی ہر آن ادا تمہیں یاد ہو کہ نہ یاد ہو

جسے آپ گنتے تھے آشنا جسے آپ کہتے تھے با وفا
میں وہی ہوں مومن مبتلا تمہیں یاد ہو کہ نہ یاد ہو

ترجمہ...ٹرانسلیشن...او ژباړه...

ترجمہ د عربی د...رجم...نه اخستی شوی توری دی چې معنا یی ده...په کاتو ویشتل او بدې ردې
وویل... عربی کښې دا توری همدغه معنو کښې...ترجم...هم راغلی دی خو دا توری که...تُرجم...ولیکلی
شي نو معنا یی شي...گډول او را یوځایی کول...په دې معنو کښې دا د ترجمې مفهوم ادا کوي چې
دغسې دوه ژبې رایو ځایی کولی شي...گډولی شي یا نزدې کولی شي... او بیا همدغه تُرجم نه ترجمه
جوړ شوی دی...د انگریزی...ٹرانسلیشن اصل کښې د لاطینی د ٹرانسلیشوی نه جوړ دی...چې د دوو
تورو مرکب دی...د... ٹرانس...مطلب دی راوړل او د...لیشیو...مطلب دی زور یا پخوانی...لکه د
انگریزی...late یا past...دغسې دا توری هم د ترجمې مفهوم ادا کوي یعنې د وړاندې نه موجوده
یا زړې ژبې نه علم او معلومات موجوده ژبې ته راوړل...اوس پاتې شوه زمونږ د پښتو...ژباړه...په
دې زه پوهه نه شوم چې د دې توري ماده څه ده...دا ترکیب دی که مفرد...د جوړښت قاعده یی څه

ده..که د ژباړه مطلب وي.. د ژبې په اړه..يعنې د ژبې په حقله نو بيا هم د ترجمې مفهوم نه ادا کوي..او که مطلب يې واخلو...ژبه اړول..نو بيا يې د جوړښت قاعده او ماده راته سمه نه ښکاري يا که سمه وي نو زه پرې نه رسم. په پښتو کښې د ..ږه..لاحقې سره نور توري هم شته لکه خراړه..کرواړه..وغیره ..خو دغه توري مفردات دي مرکبات نه دي..او خپلې څرگندې معنې لري..په عربي کښې ..ترجمه يا مترجم د پاره د ..ترجمان اصطلاح هم شته چې په فارسي کښې..تر زبان..دی يعنې لونده ژبه..او مونږ پښتو کښې وايو چې ..لونده ژبه ده په هر لور اوري...نو دغسې ..تر زبان فارسي کښې خو ډيرو خبرو يا تيزو خبرو والا ته وايي خو د ترجمه کوونکي مفهوم پکښې هم پروت دی چې لونده ژبه په هر لور اوري نو ترجمه کښې هم د يوې ژبې مفهوم علم يا معلومات بلې ژبې ته را اوري..دغه تناظر کښې زه وایم چې زمونږ پښتو کښې يا خو د ..ژباړه ..توري..قاعده او جوړښت واضح شي او يا مونږ پښتو کښې هم د عربي نه پرته لکه د نورو مشرقي ژبو همدغه..ترجمه..اصطلاح..وکاروو..دغه تجويز ما خپل کتاب..پښتو ادب او ترجمه نگاري..کښې هم ورکړی دی.. چې شايد د.. ترجمه نگاري ..اصطلاح مې هم نه وی راوړی که دغه ..ژباړه.. باندې سم پوهه شوی وی.. او بيا د عربي په سوونو توري چې هسې هم زمونږ د پښتو برخه جوړه شوې ده..زمونږ کلاسيکي ادب ترې ډک دی نو بيا دغه توري..ترجمه ..راوړلو سره به هم شايد کوم تاوان ونه شي..--- البته زه د ژباړه توري هم مخالف نه يم که څوک يې کاروي او ورته يې د جوړښت ټولې خواوې روښانه وي نو هم سمه ده..دغه زما رايې ده چې د هر چا له خوا منل يې اړين نه دي ---

د ترجمې د نړيوالې ورځې په مناسبت مې دغه څو نکات ملگرو سره شريکول غوښتل--- چې د ټرانسليشن---ترجمه ---او ژباړه--- توري راته جوت شي-

حضور نبي کریم صلی الله عليه وسلم

ستا کردار لکه پستي اوبه په غره کښې
لاره وباسي په کاني کاني زړه کښې

پرون ما د ساحر لدهيانوي د مشهور نظم --تاج محل --- پښتو ترجمه شريکه کړې وه ---- دغه نظم ساحر لدهيانوي د شکل بدایوني د يو نظم په جواب کښې ليکلې وو چې د هغې عنوان هم --تاج محل -- وو- بدایوني په خپل نظم کښې د تاج محل او شاه جهان ډيره ستاينه کړې ده --- نن مينه والو سره د شکل بدایوني د دغه نظم پښتو ترجمه هم شريکوم -----

يو شهنشاه داسې حسين وو تاج محل جوړ کړی
ټولې دنيا ته يې د مينې نشاني ورکړې
د محل سيوري کښې به تل قيصې د مينې کيږي
ختم به نه شي هغه داسې کهاني ورکړې
يو شهنشاه داسې حسين وو تاج محل جوړ کړی

ده يوه شمع د الفت صنم خانه کښې بله

چي پٽنگانو کڻي يي خوار هم شته زردار هم شته
سنگ مرمر و کڻي انغبتي د خوبونو قسم
ډير پراوونه که اسان دي نو دشوار هم شته
زړه ته يي جوش او ارادو ته يي خواني ورکړي
يو شهنشاه داسي حسين وو تاج محل جوړ کړي

د چا شاعر يو تصور دی دغه تاج محل
چي افسانه يي حقيقت نه بغير بل څه نه دي
څوک يي چي هم غيږي ته راشي ورته ښکاري داسي
لکه چي ژوند د محبت نه بغير بل څه نه دي
ده خو چيو د محبت ته رواني ورکړي
يو شهنشاه داسي حسين وو تاج محل جوړ کړي

دا ښکلي شپه او دا خوشبويه شان روښانه فضا
که اجازت وي "زړه د ميني چي اظهار خو وکړي
مينه انسان نه خو انسان به په هر حال جوړوي
حوصله څوک لري" د ميني چي انکار خو وکړي
نن مقدر چي يوه شپه ده نوراني ورکړي
يو شهنشاه داسي حسين وو تاج محل جوړ کړي

اردو نظم---تاج محل---شکيل بدايوني

اک شهنشاه نے بنوا کے حسين تاج محل
ساری دنیا کو محبت کی نشانی دی ہے
اس کے سائے میں سدا پيار کے چرچے ہوں گے
ختم جو ہو نہ سکے گی وہ کہانی دی ہے
اک شهنشاه نے بنوا کے حسين تاج محل

تاج وہ شمع ہے الفت کے صنم خانے کی
جس کے پروانوں میں مفلس بھی ہیں زردار بھی ہیں
سنگ مرمر میں سمائے ہوئے خوابوں کی قسم
مرحلے پيار کے آساں بھی ہیں دشوار بھی ہیں
دل کو اک جوش ارادوں کو جوانی دی ہے
اک شهنشاه نے بنوا کے حسين تاج محل

تاج اک زندہ تصور ہے کسی شاعر کا
اس کا افسانہ حقيقت کے سوا کچھ بھی نہیں

اس کے آغوش میں آ کر یہ گماں ہوتا ہے
زندگی جیسے محبت کے سوا کچھ بھی نہیں
تاج نے پیار کی موجوں کو روانی دی ہے
اک شہنشاہ نے بنوا کے حسیں تاج محل

یہ حسیں رات یہ مہکی ہوئی پر نور فضا
ہو اجازت تو یہ دل عشق کا اظہار کرے
عشق انسان کو انسان بنا دیتا ہے
کس کی ہمت ہے محبت سے جو انکار کرے
آج تقدیر نے یہ رات سہانی دی ہے
اک شہنشاہ نے بنوا کے حسیں تاج محل

د فارسي او اردو غزلو ترجمي مي ڊيري وکري -- دا حل مي د علامه اقبال د معروف اردو نظم
--ستاره --ترجمه وکړه چي موضوع يي ده ---په کاینات کښي جامد هيڅ نشته --هر څه د حرکت
بدلون او يو نوي ژوندون سره مخ دي--- زه دا ترجمه خپل ډيرينه دوست د اسلاميه کالج پوهنتون
د اردو څانگي پروفيسر اقبال شناس سيد عطاالله شاه بنوري ته په مينه او درناوي ډالۍ کوم ---

ستوری

د سپوږمۍ ويیره ده که ويیره د سحر تا ته
که د بنایست د انجام راغلو خبر تا ته

د لوب کیدلو ويیره تا ته د رڼا پیښه ده
لکه بخري ته چي ويیره د فنا پیښه ده

تا ته اسمان زمکي نه لري ښکلی کور درکړو
لکه سپوږمۍ يي زرزي لباس پرې نور درکړو

عجيبه نه ده چي بيا هم سا دي له تنه اوځي
ټوله شپه رپړدې او خوله دي له بدنه اوځي

يه خلیدونکيه مسافره دلته حال دی عجب
د يو عروج چي ويني بل لره زوال دی عجب

ستوري لکونه ورک کړي دا د نمر هستي ده کنه
خوب د فنا غیوه کښي هم يوه مستي ده کنه

غوتی له ژونده که رخصت اخلي نو گل غوړیږي
د نشت هنداره کښې تصویر به درته بل ځلیږي

سکون خو چرته د قدرت په کارخانه کښې نشته
بي له بدلونه خو ثبات په زمانه کښې نشته

اردو نظم -----علامه محمد اقبال

ستاره

قمر کا خوف کہ ہے خطرہ سحر تجھ کو
مآل حسن کی کیا مل گئی خبر تجھ کو؟

متاع نور کے لٹ جانے کا ہے ڈر تجھ کو
ہے کیا ہراس فنا صورت شرر تجھ کو؟

زمین سے دور دیا آسمان نے گھر تجھ کو
مثال ماہ اڑھائی قبائے زر تجھ کو

غضب ہے پھر تری ننھی سی جان ڈرتی ہے!
تمام رات تری کانپتے گزرتی ہے

چمکنے والے مسافر! عجب یہ بستی ہے
جو اوج ایک کا ہے ، دوسرے کی پستی ہے

اجل ہے لاکھوں ستاروں کی اک ولادت مہر
فنا کی نیند مے زندگی کی مستی ہے

وداع غنچہ میں ہے راز آفرینش گل
عدم ، عدم ہے کہ آئینہ دار بستی ہے

سکون محال ہے قدرت کے کارخانے میں
ثبات ایک تغیر کو ہے زمانے میں

د حضرت مولانا عبدالرحمان جامي دغه قبول عام نعتيه كلام ډيرو نعت خوانانو وييلي دی خو ام
حبيبہ په ځانگړي کمال سره وييلي دی----زه يی د ربیع الاول په دې مقدسه مياشت کښې د خپلي

پښتو ترجمې سره ملګرو سره شریکوم چې د ترجمې هڅه یې په هم دغه بحر او انداز کېنې شوې
 ده----

گل واخسته له تا چې څه نازک بدني ده
 بلبل تا نه زده کړی څه شیرین سخني ده

هر چا چې دې غمې شونډې لیدلې شو گویا
 تراشلې په هنر یې دا عقیق یمني ده

درزي د ازل ساز ورله جامه کړه ستا په قد
 له تا د بن بڼکلا ده چې دا شنه رنگیني ده

ستا مینه کېنې یې مات کړل خپل غابڼونه په الفت
 خرکه دې رسیدلې تر اویس قرني ده

زما د خوار جامي هم سلامي خو ورکوه
 ستا هلته حاضري که په دربار مدني ده

د هندي سبک د نوميالي نازکخیال شاعر غني کشميري د یو فارسي غزل پښتو ترجمه د ملګرو د
 ذوق له پاره ----چې دا د غني کشميري د دیوان ورومبی غزل هم دی----

لیونتوبه چرته ورک یې چې له عقله ځان رها کړم
 زولنی د خپلو پښو چې زه لمنه د صحرا کړم

د میخوارو په محفل کېنې درناوی د محتسب وي
 څنگ چې راشي شیشه وایې زه به ځایي ورته صفا کړم

که هوس لرې شهرت ته ځان دې قید په گمنامی کړه
 هغه ورک چې په پرواز دی زه نامه به یې عنقا کړم

هر دیوال چې یې رژیږي زمانې داسې بدحال کړم
 بس د مخ رنگ ته مې گوره حال د خونی به افشا کړم

څو مې تن کېنې سا غږیږي روح اسمان ته ختی نه شي
 کوم مارغه چې له پښو بڼکیل وي هغه څنگه په هوا کړم

توري ورځې د سپین ږیرو په کنعان کېنې تماشه کړه

رڼايي چې وه د سترگو' پيدا چرته زليخا کړم

فارسي غزل -----غني کشميري

جنونی کو که از قیدِ خرد بیرون کشم پا را
کنم زنجیر پای خویشتن دامنِ صحرا را

به بزمِ می پرستان محتسب خوش عزتی دارد
که چون آید به مجلس، شیشه خالی می کند جا را

اگر شهرت بوس داری، اسیرِ دامِ عزلت شو
که در پرواز دارد گوشه گیری نامِ عنقا را

شکست از هر در و دیوار می ریزد، مگر دوران
ز رنگِ چهرهء ما ریخت رنگِ خانهء ما را

ندارد ره به گردون روح، تا باشد نفس در تن
رسائی نیست در پرواز مرغِ رشته بر پا را

غنی روزِ سیاهِ پیرِ کنعان را تماشا کن
که نورِ دیده اش روشن کند چشمِ زلیخا را

د احمد فراز د تغزل نه ډک دغه اردو غزل ترجمه پیره گرانه وه خو ما يوه هڅه وکړه --- ملگرو
سره يې شريکوم---

لږی دې ټولې کرلې ماتې په اسانه گوره
چې تله راتله خو مو تر منځه وی جانانه گوره

د شپې تیږې نه د گیلې نه خو به دا هم بڼه وه
د خپلې برخې که یو شمع کړې روښانه گوره

څومره اسانه وه که ستا په جدایی کښې مړ وی
عمر يې واخستو چې سا وټه له ما نه گوره

د مقتولانو جشن جوړ نه شولو مونږ ته گني
په زولنیو کښې اتن به وو پریمانه گوره

هغه خو پرېږده د وفا لوظ ته گوري که نه
ته خو به نه تلې له دې خپل عهد و پیمانې گوره

اردو غزل ----- احمد فراز ---

سلسلے توڑ گیا، وہ سبھی جاتے جاتے
ورنہ اتنے تو مراسم تھے، کہ آتے جاتے

شکوہِ ظلمتِ شب سے، تو کہیں بہتر تھا
اپنے حصے کی کوئی شمع جلاتے جاتے

کتنا آساں تھا ترے ہجر میں مرنا جاناں
پھر بھی اک عمر لگی، جان سے جاتے جاتے

جشنِ مقتل ہی نہ برپا ہوا، ورنہ ہم بھی
پابجولاں ہی سہی، ناچتے گاتے جاتے

اس کی وہ جانے اُسے پاس وفا تھا کہ نہ تھا
تم فراز! اپنی طرف سے تو، نبھاتے جاتے

د خوشال بابا پيشن گويي او د رحمان بابا کرامت

خوشال بابا چې په کومو شعرونو کښې چا ته پاوی او چاته نیم پاوی وییلی دی هغې کښې یی دولت
لوانې ته درې پاوه وییلی دی او ځان یی ترې څو شرشاهي زیات بللی دی-

بل فقیر دولت درې پاوه

زه ترې څو شرشاهي تیر

په همدغو شعرونو کښې یی پيشن گويي کړې ده چې یو قرن پس به سرايي کښې پوره سیر هم پیدا
شي----

پس له قرنه به پیدا شي

بیا په سرايي کښې پوره سیر

که قرن یعنی یوه پیرۍ یا صدي او سرايي په نظر کښې وساتو نو د خوشال بابا دغه پيشن گويي په
پوره معنا د کاظم خان شیدا په شکل پوره شوې ښکاري چې پیدا شوی هم په سرايي یعنی اکوري

کښې دی او زمانه یی هم د بابا نه یوه سلیزه وروستو ده--او بیا د شیدا شاعرانه وزن ته چې گورو
نو د خوشال بابا په بزرگی مو یقین هم پوخ شي----زړه راښکونکي خبره داده چې شیدا په یوه

موقع هم خوشال بابا د ځان نه لوی شاعر نه دی گڼلی---بابا ته یی د سرايي مطلع هم وییلی ده چې
گویا د پښتو شعر نمر د سرايي نه راڅیږي او په ټول عالم رڼا خوروي

سرايي مطلع د دې افتاب دی

په عالم يی هر ځايي تاب دی
 خو چې خپل ځان سره يي يو ځايی يادوي نو وايي چې خان بابا به هم د شاعرانو مير زه جوړولم
 شيدا خان به دې کا مير د شاعرانو
 که مزار وته يی عرض دتا انشا شي
 او خان بابا که د سرايي زبان اور يادوي نو ورسره د پيښور سلطنت رحمان بابا ته وربخښي
 يو په سرايي زبان اور دی
 دويم ځايی يي پيښور دی
 او دا دې هم نظر کښي ولرو چې شيدا پيښور يا باگرام سره سرايي خو څه چې ټوله پښتونخوا يا
 روه هم نه برابر وي-
 دا د روه قطعه تمامه
 کله رسي تر باگرامه
 د خوشال بابا که په خپل ځان کومه برتري يا شرف مني نو هغه هم د ادب او احترام په حواله -ځکه
 چې نيکه يی دی-
 د افغان له شعرا په شيدا باندې
 د ادب په مقتضا د خان شرف دی
 د خپل فن د ستايني توقع د رحمان بابا او حميد مومند نه هم کوي او د خپل شعر د فهم معيار
 وربخښي
 په دا وقت کښي که شيدا دواړه مومند وی
 ثنا خوان به وو هر دم ستا د وييلو
 خو په داسي صورت حال کښي بيا د دغو دوو مومندو د شعري معيار اعتراف هم تر دې حده کوي
 چې شعر ته يي سحر او جادو وايي--
 چې مومندو قيل و قال کړو
 يعني دوي سحر حلال کړو
 دلته بيا په خصوصي توگه د رحمان بابا د شعر کرامت ته هم غور وکړئ چې په خپل فن غره شيدا
 د رحمان بابا په يوه مصرعه خپل زړه بايلي-
 د رحمان په دا مصرعه د شيدا زړه دی
 ته پري يی که اهو يی که جادو کړي-
 ځکه د شيدا د فکر په رڼا کښي خو زه د خوشال بابا پيشن گوښی ته هم گوته په ځله يم او د رحمان
 بابا د شعر کرامت ته هم--لکه چې معزالله خان مومند درست وييلي وو چې
 که د شعر کرامت د چا نه غواړي
 معزالله د رحمان شعر کرامت دی

د امير خسرو دهلوي د يو فارسي نعتيه کلام پښتو ترجمه د ربیع الاول په مقدسه مياشت کښي د
 مينه والو په خدمت کښي
 خدايي زده څه رنگه فضا وه' تيره شپه چې چرته وم
 د زخمي زړونو نڅا وه' تيره شپه چې چرته وم

بناپيري وو چنار قدي' هغه تڪ سره رخسارونه
زما زړه لره بلا وه' تيره شپه چي چرته وم

رقيبان غور وو هغه ته' زه له وييري رپيدمه
خومره گرانه به وينا وه' تيره شپه چي چرته وم

خدايي پخپله لامکان کښي' وو سالار د هغه بزم
محمد (ص) چي يي رڼا وه' تيره شپه چي چرته وم

سوز د ميني مي لمنه' اي خسروه سوزوله
محمد (ص) چي يي رڼا وه' تيره شپه چي چرته وم

فارسي کلام -----امير خسرو دهلوي

نمی دانم چه منزل بود شب جائے که من بودم
به هر سو رقص بسمل بود شب جائے که من بودم

پری پیکر نگارے سرو قدے لاله رخسارے
سراپا آفت دل بود شب جائے که من بودم

رقيبان گوش بر آواز او در ناز و من ترسان
سخن گفتن چه مشکل بود شب جائے که من بودم

خدا خود مير مجلس بود اندر لا مکان خسرو
محمد شمع محفل بود شب جائے که من بودم

مرا از آتش عشق تو دامن سوخت اے خسرو
محمد شمع محفل بود شب جائے که من بودم

قتيل شفائي د اردو شاعرانو کښي د رومان او ترنم شهزاده شاعر دی-----د هغه د يو اردو غزل
پښتو منظومه ترجمه د ملگرو په خدمت کښي-----

د تن په جام کښي غوريدلي د گلاب غوندي ده
اورم له خلقو چي خواني يي د شراب غوندي ده

گلاب گلاب سر نه تر پښو غزل غزل خهره
بس خو بيخي د يو شاعر د حسين خواب غوندي ده

چې د هر چا د پارسايي نه تييري وټټنوي
هغه بشره خو په رښتيا چې د مهتاب غوندي ده

دڅوارلسمي شپه ' د جام او د پيالي نه بغير
د چا غريب زپلي ژوند او د شېب غوندي ده

نه شاعري نه محبت نه چې وي جام واعظه
ستا هم د ژوند قيصه بيخي د يو عذاب غوندي ده

قتيله ما چې مينه کړې ستمگر سره ده
دغه يوه خطا مي خدايگو د ثواب غوندي ده

اردو غزل-----قتيل شفائي

بدن کے جام میں کھلتے گلاب جیسی ہے
سنا ہے اس کی جوانی شراب جیسی ہے
کنول کنول ہے سراپا، غزل غزل چہرہ
وہ بوبہو کسی شاعر کے خواب جیسی ہے
اندھیرے دور کرے سب کی پارسائی کے
وہ ایک شکل کہ جو مابتاب جیسی ہے
بغير جام و سبو، چاند رات کی حالت
کسی غريب کے عہد شباب جیسی ہے
نہ شاعری، نہ محبت، نہ جام، اے واعظ
یہ زندگی بھی تری اک عذاب جیسی ہے
قتیل میں نے کیا پیار اک ستمگر سے
یہ وہ خطا ہے جو کارِ ثواب جیسی ہے

لکه حرف چې سیه پوش وي په بياض کښي
په بنادۍ کښي ماتميان کا ماتمونه
وضاحت-----

دا شعر گران نه دی خو تکنیک یی غور غواړي- سیه پوش تور لباس اغوستلو ته وایی او تور
لباس اغوستل د ماتم کولو علامت دی--- بياض د عربي توري --ابيض--نه جوړ دی---ابيض سپين
ته وایی چې مقابله کښي یی --اسود--تور ته وایی لکه تور کاني ته چې حجر اسود وایی--- دغسي
د سپين رنگ په مناسبت د ابيض نه بياض جوړ دی چې د سپين کاغذ کاپی ډایري یا نوبت بک ته
ويیلی شي او بيا همدغه تناظر کښي شاعران خپل د شاعرۍ کتاب یا لیکونکي خپل نثري کتاب ته
هم بياض وایی--دې ته هم متوجه کيدل پکار دي چې څنگه تور لباس د ماتم علامت دی دغسي

سپين لباس د خوشالي علامت دی ځکه به په عمومي ډول په واده بنادۍ کښې سپين لباس اغوستلی شي---

اوس راځو شعر ته--- شيدا په گڼو موقعو دا گيله کړې ده چې زما د حرفونو معنويت ته خلق نه ور رسي بس په لفظونو تيرېږي او د معنا تل ته نه ورکوزېږي --دې شعر کښې يې دا خبره په جدا انداز کړې ده---وييلي يې دي چې زما بياض يعنې د سپين کاغذ کتاب کښې په توره سپاهۍ ليکلي حرفونه داسې دي لکه چې تور لباس يې اغوستی وي او ماتم کوي چې په مونږ به خلق کله پوهېږي---د دغو حرفونو تل ته چې څوک نه رسي--د معنوي بنايست نه يې خوند نه شي اخستی نو ضرور به ماتم کوي--- او بياض چې د سپين کاغذ دی نو گويا چې دغه د بنادۍ سپين لباس دی---په توره سپاهۍ ليکلي دغه حرفونه چې د ماتم تور لباس کښې ملبوس دي او د سپين کاغذ بياض ته راغلي دي نو گويا بنادۍ ته راغلي دي خو په دغه بنادۍ کښې هم لکه د ماتميانو په خپل حال ماتم کوي--- لکه شيدا چې په يو بل شعر کښې د سیه پوش توري په راورلو د تور لباس ماتمي رنگ بنودلی دی او وييلي يې دي چې--

شگفته کړه لکه نمر جبين هر چا ته

چې په تله دې سیه پوش تمام جهان شي

دغه شان د خپلو حرفونو معنوي تل ته د نه رسيدلو شکوه يې هم داسې کړې ده--

هر مضمون مې لکه گنج پوشيده پروت دی

د سطور ماران يې کا نگهباني

دې شعر کښې خو خپل مضمون او معنا ته گنج سره او سطور يعنې تورو کرښو يا د شاعرۍ

مصرعو ته تورو مارانو سره تشبيه ورکوي خو پورتنۍ شعر کښې په اسانو ټکو کښې وييل غواړي

چې په سپين کاغذ ليکلي زما په توره سپاهۍ لفظونه د تفهيم نه کيدلو په وجه داسې دي لکه چې

څوک په واده بنادۍ کښې ماتم کوي---

د پښتنو په تاريخي قدامت ښاغلي حمايت يعقوبي څو پوښتنې پورته کړې دي چې پښتانه دومره

زور تاريخ نه لري---هغوئ ته مې يو کمنټ وکړو چې دلته يې ملگرو سره هم شريکول غواړم

گران حمايت د تاريخ ښه مطالعه لري خو دلته يې خبرو سره اختلاف کيدی شي---د يو انساني

ټولني د قدامت د پاره دا خو ضروري نه ده چې هغو کښې دې په هغه زور دور کښې هم کوم

تاريخدان ساينسدان رياضي دان سياستدان وغيره معلوم او مشهور وي---دا هم ضروري نه ده چې

هر زور قوم دې حکمران هم وي---قدامت د پاره سند او حوالې پکار دي---نو سند او حوالې خو

شته---دوه زره قبل مسيح کښې رگويد---زر کاله قبل مسيح کښې اوستا---درې سوه کاله قبل

مسيح کښې يوناني سيلگري او جغرافيه دان وغيره خو تاريخي او دستاويزي حوالې دي---په

همدغه قبل مسيح دور کښې د صوابۍ پاتينې او د هغه گرامر يې لسانی حواله ده---تيکسلا---تخت

بهاي---سوات---اراکوزيا وغيره کښې پيدا شوي اثار کنډرات---مکانات---وغیره يې د ارکيالجي حوالې

دي---گندهار تهذيب يې تهذيبي حواله ده---د سرخ کوتل کتبه او ځنې نورې کتبې يې د جبالوجي او

لسانياتو شريکي حوالې دي---نو زه خو وایم چې دا کافي دي گڼې سندونه او حوالې نورې هم

شته---څه وشو که د قبایلي او غريز ژوند په وجه يې ترقي تيزه نه ده کړې خو په تاريخي قدامت

کښې خو بې څه مسله نه محسوسوم

د ګران حمايت الله متعلقه پوست دا دی چې ما يې ردعمل کښي کمښت کړی دی -----

جو نام نهاد پختون دانشور دعوی کر رہے ہیں کہ پختونوں کی تاریخ 5000 سال پرانی ہے وہ ہمیں بتا دیں کہ اتنی لمبی تاریخ کے ساتھ ہم نے اقوام عالم کو کیا دیا ہے۔ ادب، تاریخ، فن و ثقافت میں ہمارے آباؤ اجداد کی نشانیاں کیوں نہیں ہیں۔ آرکیالوجیکل باقیات میں ہماری نشانیاں کیوں نہیں ہیں۔ کوئی عمارت، کوئی مخطوطہ، کوئی قابل ذکر کارنامہ، کوئی نامی گرامی لیڈر، کوئی نامی گرامی مفکر، تاریخ دان ماہر معیشت یا سائنسدان یا قانون دان یا ریاضی دان کیوں نہیں ہے۔ پکھت، بخد، پکتویس، اباگن وغیرہ کے نام رگ وید، اویستا یا یونانی لکھاریوں کی کتابوں میں ضرور ہوں گے لیکن اس کا ہر گز یہ مطلب نہیں کہ اس وقت ہمارے آباؤ اجداد حکمران تھے یا ہم من حیث القوم موجود تھے۔ پختونوں کی معلوم تاریخ نویں، دسویں صدی عیسوی کے پیچھے نہیں جاتی ہے۔ اور جس دور میں پختونوں نے اپنی تاریخ کو اجاگر کیا اور اپنے لئے ایک الگ شناخت اور مقام پیدا کیا وہ سلاطین دہلی کا زمانہ تھا۔ اس سے پہلے کا دور اندھیرے میں چھپا ہوا ہے۔ پختونولی ایک سماجی نظام کی حیثیت سے سولہویں صدی میں وقوع پذیر ہوا جب مختلف قبائل پختون خوا کے علاقوں میں آکر آباد ہوئے۔ اب بھی پختون قومیت کے ارتقائی مراحل میں ہے۔ ہر اہم واقعہ کی طرف پختونوں کا ردعمل آج کے دور میں بھی اجتماعی نہیں قبائلی ہوتا ہے۔ لہذا یہ کہنا کہ پختون تاریخ 5000 سال پرانی ہے ایک غلط اور بے بنیاد نظریہ ہے۔

پروفیسر حمايت الله

د غالب د لنډ بحر د يو اردو غزل پښتو ترجمہ ملګرو سره شریکوم -----

مینه دي نه وي نو وحشت خو دي وي
زما وحشت دا ستا شهرت خو دي وي

بس خو رشته راسره مه پریکوه
که څه هم نه وي عداوت خو دي وي

زما وجود دي رسوايي څنگه شوه
مړه مجلس نه نو خلوت خو دي وي

زه هم څه ستا دښمن خو نه یم ګله
په تا د غیرو محبت خو دي وي

زما وجود نه دي وي 'هر څه چې وي
شعور که نه وي نو غفلت خو دي وي

عمر که درومي د بجلی په رفتار
زړه چې اوبه کړمه فرصت خو دې وي

ما څه وفا خو پريښودلې نه ده
مينه که نه وي مصيبت خو دې وي

په بې انصاف فلکه څه خو راکړه
فرياد د پاره لږ مهلت خو دې وي

زه د منلو به خصلت خپل کړم
ته يې بې نيازې ستا عادت خو دې وي

بس خو ماښی دې يار نه لار شي اسد
که دیدن نه وي نو حسرت خو دې وي

اردو غزل -----مرزا اسدالله خان غالب ---

عشق مجھ کو نہیں وحشت ہی سہی
میری وحشت تری شہرت ہی سہی

قطع کیجے نہ تعلق ہم سے
کچھ نہیں ہے تو عداوت ہی سہی

میرے ہونے میں ہے کیا رسوائی
اے وہ مجلس نہیں خلوت ہی سہی

ہم بھی دشمن تو نہیں ہیں اپنے
غیر کو تجھ سے محبت ہی سہی

اپنی ہستی ہی سے ہو جو کچھ ہو
آگہی گر نہیں غفلت ہی سہی

عمر ہر چند کہ ہے برق خرام
دل کے خوں کرنے کی فرصت ہی سہی

ہم کوئی ترک وفا کرتے ہیں
نہ سہی عشق مصیبت ہی سہی

ڪڇھ تو دے اے فلڪِ نا انصاف
آه و فرياد کي رخصت هي سهي

هم بهي تسليم کي خو ڏالين گے
به نيازي تري عادت هي سهي

يار سے چهیڑ چلی جائے اسد
گر نهیں وصل تو حسرت هي سهي

د کلاسک نه علاوه د نوي دور شاعري هم خپل رنگ او اهنک لري---معروف نعت خوان او شاعر
مظفر وارثي سره مي ديرش کاله مخکيني څو نشستونه شوي وو --نن يي د يو مشهور اردو غزل
ترجمه ملگرو سره شريکوم -

مونڙ چي دليل سره خبره ڪوو رد وي پيره
د هغه شونڊي چي خاموشه وي سند وي پيره

سا اخستونکي انسانان هم د لاشونو په څير
اوس که درزيږي هم د زيرونو يو لحد وي پيره

مونږه که چغه خپله تيږه ڪړه هم نه ور رسي
د چا د سترگو اشارو کيني هم رسد وي پيره

پري په غاڙه چي د چا وي هغه لوي سري وي
دلته رسي هومره اوږدي څومره چي قد وي پيره

ډير مداريان هم په جامه د خطيبانو کيني وي
خبري جهل ڪري بدنام به پري خرد وي پيره

څوک که څه نه وايي نو هم بايلي هنر د بيان
ز غمل د ظلم هم ظالم سره مدد وي پيره

اردو غزل----- مظفر وارثي

هم ڪريں بات دليلون سے ،تو رد ٻوتي ٻے
اس ڪے ٻونڻون کي خموشي بهي سند ٻوتي ٻے

سانس لیتے ہوئے انساں بھی ہے لاشوں کی طرح
اب دھڑکتے ہوئے دل کی بھی لحد ہوتی ہے

اپنی آواز کے پتھر بھی نہ اس تک پہنچے
اس کی آنکھوں کے اشارے میں بھی زد ہوتی ہے

جس کی گردن میں ہے پھندا وہی انسان بڑا
سولیوں سے یہاں پیمائش قد ہوتی ہے

شعبہ گر بھی پہنتے ہیں خطیبوں کا لباس
بولتا جہل ہے بدنام خرد ہوتی ہے

کچھ نہ کہنے سے بھی چھن جاتا ہے اعزاز سخن
ظلم سہنے سے بھی ظالم کی مدد ہوتی ہے

خیلو ترجمو کبني مي يوه تجربه وکړه -- د ستر غني خان پښتو کلام مي اردو ته ترجمہ کړو ---د
اردو شاعر نه يم که څه غلطی رانه شوې وي د مخکښي نه بخښنه غواړم --- د مينه والو په
خدمت کښي يې پيش کوم ----

کہتا تھا غنی یار ہے انداز جیسے ہو
ادب نہیں تجھ میں زبان دراز جیسے ہو

ویراں تیرے کھیت ہیں پگڈنڈیاں ٹیڑھی
پر کاشت کیے پھول حسن ساز جیسے ہو

کمان ہے بوسیدہ تیرے تیر بھی لاغر
جو وار کیا تو نے تیر انداز جیسے ہو

مال و متاع ستانیش و شہرت سے مستغنی
دامن تہی کے ساتھ ہے نیاز جیسے ہو

استاد کے بغیر یہ رنگ و سخن کا ذوق
اپنے ہی دھن میں مست سخن ساز جیسے ہو

یہ کیا ہوا نہ خان بن سکے نہ تم ظریف
ہاں اسی دو پیازہ میں سہ پیاز جیسے ہو

کيا عشق بے خدا بهی تیرا بے جد و جاناں
تم اس لیے بن تول و بے انداز جیسے ہو

د غني خان پښتو کلام ----

ما وي غني يار څه بي اندازه غوندي يي
ادب دي در کي کم زبان درازه غوندي يي

پتي دي وران ويجاړ دي او کږي وږي دي پولې
کري پکښي گلونه حسن سازه غوندي يي

لينده دي ماته گوډه او شډل مډل دي غشي
خو غزار دي رسا لکي تير اندازه غوندي يي

دولت وي که صفت وي که ناموس وي که شهرت
په وږي خيټه مور او بي نيازه غوندي يي

که رنگ وي که تراش وي که چاربيته که بدله
په خپله لار روان يي بي استازه غوندي يي

قيصه ده گډه وډه نه سم خان شوې نه توقي شوې
خو ته دي دوپيازه کي څه درې پيازه غوندي يي

په مينه يي مڼين او خدای ته پلار او جانان وايي
دا ځکه خو بي ټوله بي اندازه غوندي يي

د امير خسرو دغه فارسي غزل مي ډير خوښ دی ---مايي پښتو کښي د ترجمي هڅه کړي ده ملګرو
ته يي پيش کوم----

ياران مي خبر نه يم 'چي څه شو او د چا شو
يه خدايه کومه ورځ وه' چي زما نه ټول جدا شو

سپرلي که پيښه وکړه 'د يارانو يي پوښتل
نو ووايه اي باده' ټول گلونه وو گيا شو

له زمکي راغلي گل 'هغه څنگه وو گلان

مخونه هغه بنکلي 'چې په خاورو کښې فنا شو

د خلقو د سر تاج چې به وو هغه سرداران
اوس گوره کنه څنگه' هغه واړه خاک پا شو

دنیا خو بس د خلقو خون بها ده نن سبا
بلا پیر د دنیا په سر' ته گوره خون بها شو

د نمر غونډې به وو خو' شو له خاورو لاندې زیر
درې غونډې چې سپک شو' د هوا سره هوا شو

دولت د زماني ده ' یوه لویه د ماشوم
بي عقله سړي واړه په دې لویه مبتلا شو

اوس هغه سړی څه شو' چې مراد ته رسي نه
نو گویا خازنان د فلک واړه بي نوا شو

خسروه خان په څنگ کړه' وفا نشته په دنیا
وگړي د دنیا لکه دنیا بڼه بي وفا شو

فارسي غزل---امیر خسرو دهلوي

یاران که بوده اند ندانم کجا شدند؟
یارب، چه روز بود که از ما جدا شدند؟
گر نوبهار آید و پرسد ز دوستان
گو، ای صبا، که آن همه گلها گیا شدند
ای گل، چو آمدی ز زمین گو چگونه اند؟
آن رویها که در ته گرد فنا شدند
آن سروران که تاج سر خلق بوده اند
اکنون نظاره کن که همه خاک پا شدند
دنیاست خونبهای بسی خلق، وین زمان
بسیار کس که بر سر این خونبها شدند
خورشید بوده اند که رفتند زیر خاک
آن ذره ها که چون همه اندر هوا شدند
بازیچه ایست طفل فریب این متاع دهر
بی عقل مردمان که بدین مبتلا شدند
کس را چه شد که نقد مرادی نمی رسد

مانا که خازنان فلک بینوا شدند
خسرو، گریز کن که وفا نیست در جهان
زاهل جهان که همچو جهان بی وفا شدند

د غالب د معروف اردو غزل پښتو ترجمه مینه والو ته په مینه----

زوی د مریم چې په رښتیا څوک دي
زما د زخم چې دوا څوک دي

شرع دستور که وي موجود دواړه
داسې قاتل له د سزا څوک دي

رفتار د غشي يې د تيزې ليندې
زړه ته چې رامې شي رسا څوک دي

ژبه مې غوڅه کړي په يو خبره
خو تا چې اوري په بيا بيا څوک دي

په لیونتوب کښې خو اړتې وایم
پوهه پرې نه شي خدایه دا څوک دي

مه اوړه څوک که گډې وډې وایي
ستا نو په سپکو د وینا څوک دي

چې په غلطه درومي مه یې پرېږده
چې یې ونه بڅښي خطا څوک دي

څوک دي چې دلته به محتاجه نه وي
دلته د چا حاجت روا څوک دي

څه وکړل خضر سکندر سره
دلته قابل د رهنما څوک دي

امید چې ختم شي غالبه د چا
څه به گيله کړي څوک له چا څوک دي

اردو غزل----مرزا اسدالله خان غالب

ابن مریم ہوا کرے کوئی
میرے دکھ کی دوا کرے کوئی

شرع و آئین پر مدار سہی
ایسے قاتل کا کیا کرے کوئی

چال جیسے کڑی کمان کا تیر
دل میں ایسے کے جا کرے کوئی

بات پر واں زبان کتتی ہے
وہ کہیں اور سنا کرے کوئی

بک رہا ہوں جنوں میں کیا کیا کچھ
کچھ نہ سمجھے خدا کرے کوئی

نہ سنو گر برا کہے کوئی
نہ کہو گر برا کرے کوئی

روک لو گر غلط چلے کوئی
بخش دو گر خطا کرے کوئی

کون ہے جو نہیں ہے حاجت مند
کس کی حاجت روا کرے کوئی

کیا کیا خضر نے سکندر سے
اب کسے رہنما کرے کوئی

جب توقع ہی اٹھ گئی غالب
کیوں کسی کا گلہ کرے کوئی

مذہب " فلسفہ او فلسفیان-----

مذہب د وحی پہ ذریعہ خنو کائناتی حقیقتونو تہ اشارہ کوی او فلسفہ د عقلی استدلال جستجو او
لتون پہ لارہ کائناتی حقیقتونو تہ د رسیدلو هڅه کوي...دیر خلق یا د فلسفې لوستونکي فلسفہ د
مذہب متضاد گني خو زه یی نه گنم..د کائناتی حقیقتونو لتون ساینس هم کوي خکه زه ساینس هم د
مذہب مخالف نه گنم...ساینسي علوم پخپله د فلسفې نه زیریدلي دي..خکه فلسفہ د ساینسي علومو
مور گنلی شي...بلکې زه خو د کائناتی رازونو د لتون په وجه فلسفہ یو مقدس او سپیڅلی مضمون

گڼم...خو مسئله هلته پيدا کيږي چې د فلسفې مبتدي چني چې دوه څلور کتابونه ولولي يا يې نومونه زده کړي نو د مذهب بيزاری په لور مایل شي...دا عمل د ناپوهۍ او جهالت په وجه هم کيږي او د فيشن په توگه هم...وجه يې دا وي چې د فلسفې د څو ابتدایي کتابونو يې تش تلاوت کړی وي په مفهوم او مقصد يې سر نه وي خلاص او بس غټ غټ بیانات جاري کړي...دې شوق کښي هر بې معنا او مبهم ليک يا تصور ته هم د فلسفې نوم ورکوي...بل خوا ځنې لوي لوي پوهه او زيرک فلسفيان د خپل ژوند په وروستي پړاو کښي د الحاد نه د مذهب په لور مایل شوي دي... دا هر څه که زه په خپله حواله ووايم نو شايد چې ډير راته غوږ ونه نيسي بلکې بد رد هم راپسي ووايي چې ته کوم د فلسفې ماهر يې...ځکه زه د دغه خبرو په تاييد کښي د داسې فلسفي رايې وړاندې کول غواړم چې د هغه افکارو نيمه نړۍ د خپل اثر لاندې راوستې ده او د فلسفې سره سره د ادب مذهب قانون او ساينس په ميدان کښي هم لوي نوم وو... نن نه تقريباً څلورنيم سوه کاله مخکښي د انگلينډ معروف فلسفي او ساينسدان فرانسس بيکن 1561-1626 يو داسې مفکر وو چې د حقايقو په لټون کښي د ساينسي طرزفکر د نماينده په حيث يې شهرت گټلی وو...هغه گڼ شمير کتابونه ليکلي دي چې يو پکښي--

The essays or counsels civil and

moral...دې دغه کتاب کښي بيکن د خپل ژوند د يو اوږد تحقيقاتي رياضت نه پس دې نتيجه ته رسيدلی دی چې---

د فلسفې سرسري يا سطحي مطالعه د سړي ذهن الحاد ته مایل کوي خو ژوره مطالعه او پوهه يې انساني ذهن مذهب ته راولي...د هغه څلورنيم سوه کاله زره انگریزي کښي الفاظ دا دي--

A little philosophy inclineth mans mind to Atheism;but depth in philosophy ,bringeth mans mind to religion

داسې مذهب او فلسفه يو بل ته څومره نژدې کيږي...او د فلسفې ناپوهي سړی د مذهب نه څومره لرې کوي...د بيکن دغه قول سره به ډير خلق د اختلاف په موډ کښي هم وي خو داسې حال کښي اختلاف لرونکي ته د خپل خان او د بيکن د معيار او اوقاتو فرق هم نظر کښي ساتل ضروري دي...البته د روغ نيت سره د فلسفې زده کوونکیو او پرې پوهيدونکیو ته د مخکښي نه خراج تحسین وړاندې کوم---

د علامه اقبال د يو فارسي غزل د پښتو ترجمې هڅه د مينه والو په خدمت کښي----
نوبت---- څلورم شعر کښي د --خيبري کرده ---نه اشاره مرحب کافر ته ده چې د خيبر جنگ کښي يې حضرت علي کرم الله وجهه سره مقابلې وه---- او شپږم شعر کښي-- نشترى-- نه مراد دی په نشتر يا چاقو جراحي کول---

نور د ايمان لري خو زړه مې کافري هم کوي
سجده حرم ته' د بتانو چاکري هم کوي

د عبادت گټه چې تل په خپله تله تلي
لکه بازار کښي د قيامت سوداگري هم کوي

زموکه اسمان د خپل خواش په ايینه کښي گوري

د لاري گرد چې له تقديره همسري هم کوي

کله د حق ملگری کله يي خلاف وي ولاړ
که حیدري کوي " لمحہ کبني خيبري هم کوي

دی بی رنگی کبني به هم سحر خپل جوهر خو بنایي
پیغمبري کوي کلیم خو ساحري هم کوي

نظر يي عقل ته هم ذوق د جنون وبخښلو
خو د جنون سره پتنه کبني نشتري هم کوي

خان ته به څنگه رسي دغسي زړه ستړی په لار
چې په زرگونو کاله ناست وي ازري هم کوي

فارسي غزل----- علامه محمد اقبال

دل بی قید من با نور ایمان کافری کرده
حرم را سجده آورده بتان را چاکری کرده
متاع طاقت خود را ترازویی بر افروزد
ببازار قیامت با خدا سوداگری کرده
زمین و آسمان را بر مراد خویش می خوابد
غبار راه و با تقدیر یزدان داوری کرده
گهی با حق درآمیزد گهی با حق درآویزد
زمانی حیدری کرده زمانی خیبری کرده
باین بی رنگی جوهر ازو نیرنگ می ریزد
کلیمی بین که هم پیغمبری هم ساحری کرده
نگاهش عقل دور اندیش را ذوق جنون داده
ولیکن با جنون فتنه سامان نشتری کرده
بخود کی می رسد این راه پیمای تن آسانی
بزاران سال منزل در مقام آزی کرده

چې نفس زما د آه سرکشي وکا
فلک لاندې خپله شمع تر دامان کا
وضاحت.....

دی شعر کبني دامان د فارسي دامن يعني لمن د پاره راغلی دی. نفس يعني سا اخستل اصطلاح کبني
اسويلي کول فرياد کول. د اسمان لمن محاوره هم ده. خو اسمان ښکاري هم داسي غوریدلی لکه

غوریدلي لمن. د اسمان شمع نمر ته اشاره ده. یعنی څنگه چې بله شمع رڼا کوي دغسې سپین نمر هم رڼا کوي. د نمر دغه رڼا د ورځې وي چې شپه شي نو د نمر رڼا ختمه شي .

اوس راځو شیدا ته. شیدا وایی چې زما په زړه هم ډیر بوج دی. ډیر درد دی. دغه درد کمولو دپاره زه آه و فریاد هم کوم. کله کله مې دغه آه و فریاد بیخي سرکشه شي. او آه و فریاد زیات کیږي هم په شپه کېږي.

نو د شپې چې دا تیاره وي دا ځکه چې اسمان په خپله شمع لمن غورلي وي . او دا جوته ده چې نفس یعنی سا اخستلو سره د درد نه ډک ساره اسویلي کولی شي پوکي وهلې شي نو په دغه قسمه پوکو کېږي خو شمع هم بله نه شي پاتې کیدی. ځکه شیدا وایی چې زما د آه فریاد او درد و الم پوکي چې کله سرکشه شي نو دغه آه بیا اسمان ته هم په دومره شدت سره رسي چې اسمان خپله شمع هم د لمن لاندې کړي چې دغه اسویلي یې مړه نه کړي گویا د شپې چې د نمر رڼا نه وي نو دا اسمان خپله شمع د شیدا د اسویلو نه خپله لمن کېږي پته کړې وي چې ورځ شي د دردمند شیدا اسویلي بند شي نو د اسمان شمع یعنی نمر بیا د ورځې رڼا خورول شروع کړي خو د شپې د شیدا د اسویلو سره مخ وي نو اسمان یې بیا د تیاري لمن کېږي پتوي. څومره زور دی د دردمند او مظلوم انسان په سرکشه آه کېږي او څومره زور دی د شیدا په شعري اظهار کېږي.

د مولانا روم د یو اوږد فارسي غزل نه د څو چون شوو شعرونو پښتو ترجمه -- یوه هڅه د مینه والو د ذوق د پاره --

لېان وا کړه خواږه چې " فراوان غواړمه زه
دا مخ دې راڅرگند کړه " گلستان غواړمه زه

چې یو لاس کېږي مې جام وي " په بل لاس زلفې د یار
یو داسې مست اتڼ خو " په میدان غواړمه زه

" ما مه تنکوه درومه " چې له ډیره نازه وایی
دا ټکي خو دې مخکېږي " له خفگان غواړمه زه

ای عقله کله کله خو " له شوقه شه بدحال
ای عشقه ستا بیان خو " پریشان غواړمه زه

دا رزق له اسمانه خو " سیلاب دی بی وفا
چې کب شمه نهنگ شم " هسې خوان غواړمه زه

دا زړه مې ډیر خفه دی " له ستمه د فرعون
نور هاغه د موسی ابن عمران غواړمه زه

بیګا چې شیخ په بنار کېږي " گرځیدو ډیوه په لاس

وي تنگ شوم له چار پايو' بس انسان غواړمه زه

ناراسته لارويو' نه مي زړه شولو راتنگ
ملگري د علي رستم' په شان غواړمه زه

وييل مي هغه نشته' چي يي غواړمه له زړه
وييل يي هغه "نشت" خو' په هر ان غواړمه زه

فارسي غزل-----مولانا روم

بکشاے لب که قند فراوانم آرزوست
بنمای رخ که باغ و گلستانم آرزوست

یک دست جام باده و یک دست زلف یار
رقص چنین میانه میدانم آرزوست

گفتی ز ناز بیش مرنجان مرا برو
آن گفتنت که بیش مرنجانم آرزوست

اے عقل تو ز شوق پراگنده گوے شو
اے عشق نکته بایے پریشانم آرزوست

این آب و نان چرخ چو سیل است بیوفا
من مابیم، نهنگم و عمانم آرزوست

جانم ملول گشت ز فرعون و ظلم او
آن نور جیب موسی عمرانم آرزوست

دی شیخ با چراغ همی گشت گرد شهر
کز دیو و دد ملولم و انسانم آرزوست

زیں ہمربان سست عناصر دلم گرفت
شیر خدا و رستم دستانم آرزوست

گفتم کی یافت می نشود جسته ایم ما
گفت آنکه یافت می نشود آنم آرزوست

د مرزا غالب د يو مشهور اردو غزل پښتو ترجمه د مينه والو په خدمت كېښي ---
 گونجې تندي نه مې پټ غم ورته عيان ښكاره شو
 راز پرې افشان شو چې گډ وډ د خط عنوان ښكاره شو

د ايښي د زنگ الف لا صفا شوی نه دی
 خیرې کوم یی حقیقت چې د گریوان ښکاره شو

د زړه د قید وضاحتونه رانه مه غواړه نور
 زړه مې راتنگ شو دومره " سم راته زندان ښکاره شو

شک مې دا هم نه زغمي " یار که وي مصروف په خرام
 چې هر یو خاڅکی یی په مخ " کسی حیران ښکاره شو

د عاجزی نه مې څرگنده شوه بدخویه به وي
 زه خار و خس " او هغه اور راته سوزان ښکاره شو

د مینې ستړي سفر داسې تن اسانه کړمه
 په هر قدم چې راته سیوری شبستان ښکاره شو

زړه مې تر مرگه بوړنیدو تیرو ښو نه د یار
 د قضا غشی تمبول راته اسان ښکاره شو

چې درته پته وه اسده زړه دې ولي ورکړو
 تا ته کافر په خطا څنگه مسلمان ښکاره شو

اردو غزل مرزا اسدالله خان غالب

وه میری چینِ جبین سے غم پنہاں سمجھا
 رازِ مکتوب بہ بے ربطی عنوان سمجھا
 یک الف بیش نہیں صقیلِ آئینہ ہنوز
 چاک کرتا ہوں میں جب سے کہ گریباں سمجھا
 شرح اسبابِ گرفتاریِ خاطر مت پوچھ
 اس قدر تنگ ہوا دل کہ میں زنداں سمجھا
 بدگمانی نے نہ چاہا اسے سرگرمِ خرام
 رخ پہ ہر قطرہ عرق دیدہ حیراں سمجھا
 عجز سے اپنے یہ جانا کہ وہ بد خو ہو گا
 نبضِ خس سے تپشِ شعلہ سوزاں سمجھا

سفر عشق میں کی ضعف نے راحت طلبی
 ہر قدم سائے کو میں اپنے شبستان سمجھا
 تھا گریزاں مژہ یار سے دل تا دم مرگ
 دفع پیکان قضا اس قدر آسان سمجھا
 دل دیا جان کے کیوں اس کو وفادار، اسد
 غلطی کی کہ جو کافر کو مسلمان سمجھا

ما چي ستا بنياست او نمر سپورمي سره په تول كره
 تللي تر اسمانه په ميزان كښي سپورمي نمر دي.
 رحمان بابا

شرح.....دکلاسیکي شاعرۍ یو خاصیت دادی چې د خپل محبوب د بنایست تمثیل کولو د پاره د کاینات مشاهده کوي او د تشبیه استعارې یا علامت په توګه د کاینات نه مثالونه راخلي لکه په زمکه کشمیر بخارا سمرقند کوه قاف ختن وغیره او په اسمان کښي نمر سپورمي وغیره.د مبالغې انداز یی داسې وي چې نور شاعران ترې عاجز پاتې شي لکه د فارسی حافظ شیرازي چې د سمرقند او بخارا د بنایست مثال ورکوي او دمحبوب د زني په یو تور خال یی قربانوي اگر ان ترک شیرازي بدست اوږد دل ما را بخل هندویش بخشم سمرقند و بخارا را او بیا خوشال بابا د دی نه زیاته حسن مبالغه کوي او وایی سمرقندوبخارا څه هغه زه یم چې جهان بخنم د ښکلي مخ په خال.

اوس رحمان بابا ته غور وکړئ چې هغه د محبوب د حسن تصویر کشی د پاره د کاینات مشاهده او بیا تمثیل نگاري د حسن مبالغې په کوم انداز وړاندې کوي.هر شاعر نمر او سپورمي د حسن علامت ګني خو رحمان بابا یی دمحبوب د حسن په مقابله کښي دومره حقیر او سپک ګني چې د میزان یعنی تلې په یو چابري کښي یی دمحبوب بنایست اچولی دی او بل کښي د بنایست علامتونه نمر او سپورمي او بیا جواز دا پیش کوي چې دا نمر او سپورمي چې دومره اوچت دي او پاس اسمان کښي دي نو دا ځکه چې د تلې مخالف چابري کښي ورسره زما د محبوب حسن پروت دی.یو چابری دومره دروند چې په زمکه یعنی زما د محبوب بنایست او بل چابری خپل بنایست کښي دومره سپک چې اسمان ته ورسیدو یعنی نمر او سپورمي - دا انداز دی د رحمان بابا د خپل محبوب د حسن د ستاییلو چې زما په خیال هر شاعر به ترې عاجز وي ځکه خو رحمان بابا وایی --- چې منکر پرې اعتراض کولی نه شي دا دې شعر دی رحمانه که اعجاز.

ساینس د مذهب خلاف دی که نه---
 دا څرګنده ده چې د ساینس او مذهب اپروج جدا دی--- د تفهیم انداز یی جدا دی او حقیقت ته د رسیدلو لارې یی هم جدا دي خو بیا هم ساینسي تحقیقاتو د خدای او مذهب په تفهیم کښي ډیره لویه مرسته کړې ده او کوي یی .په شلګونو ساینسدانان دي چې د خپلو ساینسي تحقیقاتو په لاره خدایی

او مذهب ته نږدې شوي دي...دغو کښې یو د فزکس ماهر او پروفیسر لارډ کیلوین 1824-1907 هم دی چې په عیسایي مذهب کښې یې سترگې غړولې وې خو ماهر د فزکس کیمیا او ریاضی وو...پلار یې ویلیام تهامسن هم د ریاضی پروفیسر وو چې د انګلینډ نه سکات لینډ ته کوچیدلی وو. کیلوین د ډارون همعصر او د هغه د ارتقا د نظریې مخالف وو-تنقید یې دا وو چې ډارون په خپله نظریه کښې د نیچر ارتقايي توازن او تنظیم نظر انداز کړي دي...د کیلوین بنیادي کار د...لا آف تهرمو ډاینیمکس...په موضوع وو چې توانایی څنګه د تپش نه اخذ کيږي...د خپل دغه ساینسي او کیمیايي تحقیق دوران کښې هغه دې نتیجې ته رسیدلی وو چې خپل کتاب...کیلوین لیکچرز اینډ ماډرن تهپوریتیکل فزکس...کښې یې دا هم وویل..

**If you think strongly enough ,you will be forced by science to the
...belief in God, which is the foundation of all religions**

یعنې ژور سوچ سره به ساینسي پوهه تاسو مجبوروي چې په خدایي عقیده ولرئ کومه چې دتولو مذهبونو بنیاد دی..

دا خبره په هره لمحې نوي ساینسي تحقیقات ثابتوي...د دې ویر کاینات د تولو نه وړه ماده ذره ده بلکې د ذرې تقسیم هم ممکن دی چې په خورډبین یې مشاهده کيږي...او د کاینات ټوله ماده د مالیکیولز او ذراتو مجموعه ده... په هره ذره کښې درې قسمه برقي اجزا د توانایی په شکل حرکت کوي...الیکتران...منفي پروټان...مثبت او نیوټران...د منفي او مثبت مرکب...دغو کښې پروټان او نیوټران د ذرې په مرکز یعنې نیوکلس کښې وي او الیکتران ترې چاپېره چکر وهي چې خپله مناسبه فاصله یې هم ساتلي وي او بیا دغو عناصرو کښې د رابنګون مقناطیسي صلاحیت هم وي...په یوه ذره کښې دا هرڅه همیشه د ټاکلې شوي قانون تر مخه کيږي...دا هر څه څنګه ممکن شو...دغه قوانین په ورومې خپل څنګه متعین شو ساینس سره ددې جواب نشته...د ذرې دغه قوانین د کاینات په وسعتونو هم لاګو دي...هر ستوری او ستورو سره سیارې...د ستورو کهکشانونه...نیبیولا...کلسټر...سپر کلسټر...سپر نووا...او لامحدود کاینات کښې په کهربونو مادي جسمونه د همدغو قوانینو لاندې روان دي...اوس سوال دا دی چې ماده خو بې شعوره ده...د شعور او فهم نه بغیر یې خپل ځان ته دا قوانین...ترتیب...توازن او دوام څنګه ورکړو...بې شعوره ماده خو دا هم نه شي کولی چې که د یو ناچاپ ډکشنري پاڼې د چا د لاسه وغورزیږي او بیا پاڼې راغونډې شي نو پخپله یې ځان ته هم هغسې الفبایي ترتیب ورکړی وي...نو د ذرې نه د کایناتو تر وسعتونو دغه ترتیب او تنظیم به ماده له خپله ځانه څنګه وکړي بې له حکیم او علیم خدایه...ځکه زه وایم چې خبره هم هغه د لارډ کیلوین ده چې ساینسي اګاهي څومره زیاتېږي انسان به خدایي او مذهب ته نږدې کيږي...غور وکړئ ساینس خدایي او مذهب ته څومره مضبوطه اډانه ورکوي...خو خبره د نیت صداقت او دیانت ده او د ساینس د رسا پوهې ده...ځکه زه دا هم وایم چې ساینس د مذهب مخالف نه دی صرف لاره یې جدا ده ----

د رحمان بابا د ځانګړي انداز د مشهور پښتو غزل په فارسي کښې د ترجمې هڅه مې په هم هغسې اسلوب کښې کړې ده-

فارسي ترجمه----

سرِ ما سامانِ ما ____ صدقهٔ جانانِ ما
صدقهٔ جانانِ ما ____ سرِ ما سامانِ ما

زیانِ ما، نقصانِ ما ____ کُل است هجر یارِ من
کُل است هجر یارِ من ____ زیانِ ما، نقصانِ ما

مشکِ ما، زعفرانِ ما ____ خاکِ کوچهٔ شما
خاکِ کوچهٔ شما ____ مشکِ ما، زعفرانِ ما

گلِ ما، ریحانِ ما ____ رخِ تست، زلفانِ تست
رخِ تست، زلفانِ تست ____ گلِ ما، ریحانِ ما

فکرِ ما و توانِ ما ____ نه رسید به غمِ تو
نه رسید به غمِ تو ____ فکرِ ما و توانِ ما

آه من فغانِ ما ____ هیچ بر تو اثر نه کرد
هیچ بر تو اثر نه کرد ____ آه من فغانِ ما

دلِ ما، چشمانِ ما ____ بدونِ حال ندارد
بدونِ حال ندارد ____ دلِ ما، چشمانِ ما

این جمله پیرانِ ما ____ نه رسید به غمِ تو
نه رسید به غمِ تو ____ این جمله پیرانِ ما

باغِ ما، بوستانِ ما ____ بدونِ بے نخل آست
بدونِ بے نخل آست ____ باغِ ما، بوستانِ ما

وصلِ ما هجرانِ ما ____ خیر است عبدالرحمان
خیر است عبدالرحمان ____ وصلِ ما هجرانِ ما

پښتو غزل---- رحمان بابا

سر زما سامان زما--خار شه تر جانان زما
خار شه تر جانان زما--سر زما سامان زما
زیان زما نقصان زما--واره د یار هجر دی
واره د یار هجر دی--زیان زما نقصان زما
مشک زما زعفران زما--ستا د کوڅې خاورې دي

ستا د کوڅې خاوري دي---مشک زما زعفران زما
گل زما ريحان زما---ستا رخسار و زلفي دي
ستا رخسار و زلفي دي---گل زما ريحان زما
فکر زما توان زما---ستا په غم کښې نه رسي
ستا په غم کښې نه رسي---فکر زما توان زما
اه زما فغان زما---هيڅ په تا اثر نه کا
هيڅ په تا اثر نه کا---اه زما فغان زما
زړه زما چشمان زما---بي تا هيڅ حال نه لري
بي تا هيڅ حال نه لري---زړه زما چشمان زما
دا پيران شيخان زما---ستا په غم کښې نه رسي
ستا په غم کښې نه رسي---دا پيران شيخان زما
باغ زما بوستان زما---بي تا ميوه نه نيسي
بي تا ميوه نه نيسي---باغ زما بوستان زما
وصل هم هجران زما---اي رحمانه خير دي
اي رحمانه خير دي---وصل هم هجران زما

د مرزا اسدالله خان غالب دغه اوږد غزل يو عجيبه كيف او ترنم لري ما يې د پښتو ترجمې هڅه
کړې ده ---مينه والو ته يې ډالۍ کوم -----

ټول چرته يو څه د گل په پاڼو کښې عيان شو
څه ښکلي مخونه پټ په خاورو د انسان شو

هغه رنگارنگ چې د يارانو محفلونه وو
هغه ښايستونه مې له ياده گريزان شو

دا د پروين ستوري چې د ورځې په پرده کښې وو
څه يې زړه ته راغلل چې د شپې راته عريان شو

قيد کښې اخستلو نه' يعقوب که د يوسف خبر
کسي يې سوري په ديوالونو د زندان شو

ورک دي رقيبې شي خو بس يو د مصر ښځې نه
ډوب چې نظرونه يې ښايست کښې د کنعان شو

دي د هجر شپه کښې دي د سترگو نه روان وي رود
بس خو گويا دواړه مشالونه چراغان شو

دغو پريزادو نه جنت کښې به بدل اخلو
خداي که هلته حوري کړي او يا چرته غلمان شو

خوب هم د هغه دى 'هم دماغ او هم يې شپې خپلي
هاي په کومو ليچو چې زلفان دې پریشان شو

زه چمن ته څه لارم چې باغ هم تنې پرانستي
واړه بلبلان زما فرياد ته غزلخوان شو

هغه نظرونه خدايه ولي راته زړه څيري
کوم چې له تور بخته راته جوړ لکه مژگان شو

ما منع کول خو راوتل د زړه نه وار په وار
ستنه او تار جوړ مي اسويلي چې د گريوان شو

ورغلم خو څه به يې جواب د زيرو وکړمه
ضايع اثرات چې د دعا مي په دربان شو

ژوند کښې يې سرور وي خو چې جام د چا په لاس کښې وي
دا مي د لاس کښې که رگونه مي د ځان شو

مونږه خدايي پرسته د مسلک رسمونه نه منو
ورک هغه قومونه شو اجزا چې د ايمان شو

غم سره بلد چې شي نو غم له سري لري شي
درد مي دومره وليد تکليفونه مي اسان شو

يه خلقه غالب که داسې هر وخت په ژړا وي نو
گوري دغه کلو ته اباد چې وو خو وران شو

اردو غزل---مرزا غالب

سب کهاں؟ کچھ لاله و گل ميں نماياں بو گنئيں
خاک ميں کيا صورتين بون گي که پنہاں بو گنئيں!

ياد تھيں ہم کو بهي رنگارنگ بزم آرائياں
ليکن اب نقش و نگارِ طاقِ نسياں بو گنئيں

تھیں بنات النعشِ گردوں دن کو پردے میں نہاں
شب کو ان کے جی میں کیا آئی کہ عریاں ہو گئیں

قید میں یعقوب نے لی گو نہ یوسف کی خبر
لیکن آنکھیں روزِ دیوارِ زنداں ہو گئیں

سب رقیبوں سے ہوں ناخوش، پر زنانِ مصر سے
بے زلیخا خوش کہ محوِ ماہِ کنعاں ہو گئیں

جُوئے خوں آنکھوں سے بہنے دو کہ بے شامِ فراق
میں یہ سمجھوں گا کہ شمعیں دو فروزاں ہو گئیں

ان پری زادوں سے لیں گے خلد میں ہم انتقام
قدرتِ حق سے یہی حوریں اگر واں ہو گئیں

نیند اُس کی ہے، دماغ اُس کا ہے، راتیں اُس کی ہیں
تیری زلفیں جس کے بازو پر پریشان ہو گئیں

میں چمن میں کیا گیا گویا دبستان کُھل گیا
بلبلیں سُن کر مرے نالے غزلِ خواں ہو گئیں

وہ نگاہیں کیوں بُوئی جاتی ہیں یارب دل کے پار؟
جو مری کوتاہی قسمت سے مڑگاں ہو گئیں

بس کہ روکا میں نے اور سینے میں اُبھریں پے بہ پے
میری آہیں بخیئہ چاکِ گریباں ہو گئیں

واں گیا بھی میں تو ان کی گالیوں کا کیا جواب؟
یاد تھیں جتنی دعائیں صرفِ درباں ہو گئیں

جاں فزا ہے بادہ جس کے ہاتھ میں جام آ گیا
سب لکیریں ہاتھ کی گویا، رگِ جاں ہو گئیں

ہم موحد ہیں ہمارا کیش ہے ترکِ رسوم
ملتیں جب مٹ گئیں اجزائے ایماں ہو گئیں

رنج سے ڏوگر ٻوڙ انسان تو مٿ جاتا ٻي رنج
مشڪلين مجھ پر پڙين اتني ڪه آسان ٻو گئين

يون ٻي گر روتا رٻا غالب تو اءِ اهل جهاڻ
ديکھنا ان بستيون ڪو تم ڪه ويراڻ ٻو گهين

د حافظ شيرازي د مشهور فارسي غزل پښتو ترجمہ خپلو مينه والو ته وړاندې کوم----په مينه او
درناوي----

نوٽ-----
رکناٻاد----شيراز سره نزدي يوه سيمه چي پکښي يخي خوږي اوبه بهيري او خلق سيل و تفریح
ته ورځي-
مصلا-----ايران کښي يوه عيدگاه چي حسين عمارت لري--

منظومہ ترجمہ---

هغه ترڪي د شيراز نه---به دا خپل زرگي فدا ڪرم
په تور خال به صدقه يي--- سمرقند او بخارا ڪرم
ساقی نور هم شراب راڳرہ--- بيا به نه وي په جنت کښي
چي اوبه د رکناٻاد وي--- سيل سفر د مصلا ڪرم
داسي شور دی شرير ٻنڪلي--- لکه وړان بنار کښي فساد ڪري
صبر داسي د زړه لوٽ ڪري--- دسترخوان لکه تالا ڪرم

د نيمگري ميني حال نه ---- د يار حسن بي نياز دی
څه حاجت دی ٻنڪلی مخ چي--- ڊول سينگار سره اشنا ڪرم

هغه حسن ته هم گوره ---- چي يوسف په مخ لڙلو
عشق پرده د عصمت وا ڪرہ---گرمه څنگه زليخا ڪرم

ڪه خيرې ڪري ڪه بد وايي--- زه به تا ته دعاگو يم
تريخ جواب د خوږو شونڊو---- سره بنيادي ڪه رښتيا ڪرم

نصيحت ته مي غوږ ڪيڙده---- وي له خانه ورته گرانه
بنه خوانانو ته به ياده ---- زه د پير بزرگ وينا ڪرم

د دنيا رازونه جانۀ ---- په مستی کښې به فاش کيږي
چا په عقل خو حل نه کړه --- زه چې ياده معما کړم

غزل وايي که در پيلي ---- راشه ووايه حافظه
فلک وايي چې قربان به --- ستا په نظم ثريا کړم

فارسي غزل-----

اگر آن ترک شیرازی به دست آرد دل ما را
به خال هندویش بخشم سمرقند و بخارا را

بده ساقی می باقی که در جنت نخواهی یافت
کنار آب رکن آباد و گلگشت مصلا را

فغان کاین لولیان شوخ شیرین کار شهر آشوب
چنان بردند صبر از دل که ترکان خوان یغما را

ز عشق ناتمام ما جمال یار مستغنی است
به آب و رنگ و خال و خط چه حاجت روی زیبا را

من از آن حسن روزافزون که یوسف داشت دانستم
که عشق از پرده عصمت برون آرد زلیخا را

اگر دشنام فرمایی و گر نفرین دعا گویم
جواب تلخ می زبید لب لعل شکرخا را

نصیحت گوش کن جانا که از جان دوست تر دارند
جوانان سعادت مند پند پیر دانا را

حدیث از مطرب و می گو و راز دهر کمتر جو
که کس نگشود و نگشاید به حکمت این معما را

غزل گفتی و در سفتی بیا و خوش بخوان حافظ
که بر نظم تو افشاند فلک عقد ثريا را

ستا د زلفو په لور زړونه خرام کاندې
که د روم قافله درومي هندوستان ته

وضاحت----

ساده خبره خو دومره ده چې....دا د مینو زړونه دي چې ستا د زلفو بڼاست او خوشبو یی ځان ته راکاږي او دغسي زړونه ستا د زلفو په لور درومي او که دا د روم قافله ده چې د هندوستان په لور درومي.....خو خبره دومره ساده هم نه ده.دې شعر کښي زلفو ته هندوستان سره تشبیه ورکړی شوی ده او زړونو ته روم سره.هسي خو دا عام تشبیهات بڼکاري خو دا عام تشبیهات نه دي.دې تشبیهاتو شا ته یو لوی تهذیبي او تاریخي روایت پروت دی.په عام اصطلاح کښي زړه ته بادشاه ویللی شي ځکه چې زړه د چا نه مني صرف خپله مني.زړه د ټولو خواهشاتو سوچونو او فکرونو په نړۍ حکمراني کوي نو ځکه یی د روم سره تشبیه ورکړی شوی ده چې روم په یو وخت کښي نژدې نژدې په ټوله نړۍ حکمراني کوله.دغه روم په سوونو کاله د ترکانو په ولقه کښي وو ځکه به ترک بادشاه ته سلطان روم ویللی شو.ترک د پښتو او فارسی په کلاسیکي شاعرۍ کښي د بڼاست علامت هم دی.نو دغسي د مینې په سلطنت هم د بڼاست حکمراني وي.دې نه علاوه د روم خلق سره سپین دي او زړه هم د سري ویني مرکز دی.دغه پس منظر کښي زړه ته روم یا ترک سره نسبت ورکول پخپله دغه تاریخي پس منظر رامنځ ته کوي.بلخوا چې شیدا زلفو ته هندوستان سره تشبیه ورکوي نو زلفي هم توري وي او د هند معنا هم تور ده.یعني تور یا سکان نسلونه.لکه حافظ شیرازي چې د محبوب د مخ تور ځال ته ..هندو.. ځال وایی او ترک د بڼاست علامت گڼي.

اگر آن ترک شیرازی بدست آورد دل ما را

بخال هندوش بخشم سمرقند و بخارا را

زلفي چې د توروالي نه علاوه د بڼاست او خوشبو علامت هم وي نو هندوستان هم زرخیز سرسبز او د بڼاست وطن دی.بیا روم چې کله په ټوله نړۍ حکمراني کوله نو یو دور کښي یی د دغه بڼاسته زرخیز او خوشبویه هندوستان په لور هم پیش قدمي کړې وه.گویا دروم قافله د هندوستان په لور تللي وه.

نو اوس دغه پس منظر کښي د شیدا په شعر غور وکړئ چې د مینو د زړونو د محبوب د خوشبویه زلفو په لور مایل کیدلو ته ولي د روم د قافلي هندوستان ته تللو سره نسبت ورکوي او په دې هنر د خپل محبوب بڼاست ستایی.د زلفو یی بڼکلا څرگندوي او د مینو د زړونو د دغه زلفو په لور خرام یعني په مزه مزه پیش قدمی ته اشاره کوي. په دوه مصرعو کښي دومره لوی جهان قربان.

د علامه اقبال دې شاهکار غزل رانه زړه وری دی.شبم مجید یی موسیقی سره په وییلو کمال کړی دی.--- ما یی پښتو کښي د ترجمي هڅه کړې ده --- گران باچاجي ---زلمي ساجد علي او ما ته گران جوهر خلیل ته یی ډالی کوم -

بیا راوړه هغسي باده او هغه جام ساقی

بیا چې تر لاسه کړمه هغه خپل مقام ساقی

درې سوه کاله اوشو بندې میخانې دي د هند اوس خو لازمه ده چې ورکړه دي وي عام ساقی

دغه څو څاڅکي د غزل په پيمانه کښي پاتي
شيخ راته وايي چي دا هم به وي حرام ساقی

اوس خو زمو نه د لتون هغه ځنګل خالي دی
اوس د صوفي او د ملا شولو غلام ساقی

عشقه چي ستا هغه تيره توره چا يوره له تا
علم ته پاتي دی په لاس کښي تش نيام ساقی

زړه کښي رڼا چي وي هنر کښي ولوله وي د ژوند
بي له رڼا خو هنر مري به شامدام ساقی

زما يوه شپه د مهتاب نه چي محرومه نه کړي
پياله دي ډکه لکه وي ماه تمام ساقی

اردو غزل-----علامه اقبال

لاپهر اک بار وبی باده و جام اے ساقی
ہاتھ آ جائے مجھے میرا مقام اے ساقی
تین سو سال سے ہیں بند کے میخانے بند
اب مناسب ہے ترا فیض ہو عام اے ساقی
مری مینائے غزل میں تھی ذرا سی باقی
شيخ کہتا ہے کہ ہے یہ بھی حرام اے ساقی
شیر مردوں سے ہوا بیشہ تحقیق تہی
رہ گئے صوفی و ملا کے غلام اے ساقی
عشق کی تیغ جگر دار اڑا لی کس نے
علم کے ہاتھ میں خالی ہے نیام اے ساقی
سینہ روشن ہو تو ہے سوز سخن عین حیات
ہو نہ روشن ، تو سخن مرگ دوام اے ساقی
تو مری رات کو مہتاب سے محروم نہ رکھ
ترے پیمانے میں ہے ماہ تمام اے ساقی

د مير تقی مير د دي اسان او روان غزل ترجمہ مي د زلمي يونس شناس په غوښتنه وکړه

سترگو کښي نم کله زما نه راځي

ويني چي ڄاڻي په رښتيا نه راځي

هوش خو مي ڪله هم له تنه نه ځي
خو چي هغه راشي نو بيا نه راځي

هجره يو صبر مي همدرد گڼلو
مودي شوي تيري چي په ما نه راځي

کومي ارزو مي زړه نه ګډه وکړه
ژړا خو هسي خامخا نه راځي

بس خو يو شرط مينه کښي زغم دي گڼي
چا وي سوچه کره وينا نه راځي

ګرانه په زړه مي څه دي څه خبر يي
خو بس په شونډو مي رسا نه راځي

خاوره د تن مي هم ورتلي نه شي مير
بي عشقه دا مقام په چا نه راځي

اردو غزل ----مير تقی میر--

اشک آنکھوں ميں کب نہيں آتا
لہو آتا ہے جب نہيں آتا

ہوش جاتا نہيں رہا لیکن
جب وہ آتا ہے تب نہيں آتا

صبر تھا ایک مونس ہجراں
سو وہ مدت سے اب نہيں آتا

دل سے رخصت ہوئی کوئی خواہش
گریہ کچھ ہے سبب نہيں آتا

عشق کو حوصلہ ہے شرط ورنہ
بات کا کس کو ڈھب نہيں آتا

جي ميں ڪيا ڪيا ٻي ڀيري اڃا به
پر سخن ٿا به لب نهين آتا

دور بيٺا غبار مير اس سے
عشق بن يہ ادب نهين آتا

د غالب د اردو غزل پڻتو منظومه ترجمہ د مينه والو د ذوق نذرانه -----

بيا د لوندو سترگو اثر راياڊ شو
زير ڪيني مي هغه شوروشر راياڊ شو

لا خو قيامت سا هم اخستي نه وه
بيا هغه وخت دي د سفر راياڊ شو

زما ارزو ' او سادگي يي گوره
چي فريبي يي د نظر راياڊ شو

زير مي غوبنتله بنه په زوره ٿرا
خو راته خپل ستري ځيگر راياڊ شو

ژوند هسي هم په خپله لاره تللو
چي بيا دي ولي راهگذر راياڊ شو

څه به رضوان سره جنگونه کوم
جنت ڪيني ستا ڪه بام و در راياڊ شو

اوس د فرياد مي حوصله چرته ده
زير نه راتنگ شومه ځيگر راياڊ شو

ستا د کوڅي په لور مي فکر درومي
ورک شوي زير مي راته زر راياڊ شو

چي چار چاپيره ويراني ته گورم
د خپل مسکن حالت بتر راياڊ شو

په ماشومتوب ڪيني مي مجنون ويشتلو
ڪاني مي پورته ڪرو نو سر راياڊ شو

اردو غزل----مرزا غالب---

پھر مجھے دیدہ تر یاد آیا
دل جگر تشنہ فریاد آیا

دم لیا تھا نہ قیامت نے ہنوز
پھر ترا وقت سفر یاد آیا

سادگی ہائے تمنا یعنی
پھر وہ نیرنگ نظر یاد آیا

عذر واماندگی اے حسرت دل
نالہ کرتا تھا جگر یاد آیا

زندگی یوں بھی گزر ہی جاتی
کیوں ترا راہ گزر یاد آیا

کیا ہی رضواں سے لڑائی ہوگی
گھر ترا خلد میں گر یاد آیا

آہ وہ جرأت فریاد کہاں
دل سے تنگ آ کے جگر یاد آیا

پھر ترے کوچہ کو جاتا ہے خیال
دل گم گشتہ مگر یاد آیا

کوئی ویرانی سی ویرانی ہے
دشت کو دیکھ کے گھر یاد آیا

میں نے مجنوں پہ لڑکپن میں اسد
سنگ اٹھایا تھا کہ سر یاد آیا

د علامہ اقبال د یو اردو غزل د پښتو ترجمې هڅه مې کړې ده - زمونږ د عصر خوږ او پیاوړي
مترجم ښاغلي جوهر خلیل ته یې ډالی کوم----

مینہ کښې ستا چي انتها غواړمه
څومره ساده یم څه له تا غواړمه

که وي ستم او که وعده د دیدار
از میمنت د صبر می اشنا غوارمه

جنت زاهد ته مبارک شه ځله
زه د صحبت دی مشغولا غوارمه

وړوکی زړه کښی می شوخي دومره ده
د لن ترانی غږ دی بیا غوارمه

یارانو زه د څو لحظو میلمه یم
د سحر شمع یم فنا غوارمه

د راز خبره می محفل کښی وکړه
دیر بی ادبه یم سزا غوارمه

اردو غزل ----علامه اقبال -----

ترے عشق کی انتہا چاہتا ہوں
مری سادگی دیکھ کیا چاہتا ہوں

ستم ہو کہ ہو وعدہ بے حجابی
کوئی بات صبر آزما چاہتا ہوں

یہ جنت مبارک رہے زابدوں کو
کہ میں آپ کا سامنا چاہتا ہوں

ذرا سا تو دل ہوں مگر شوخ اتنا
وہی لن ترانی سنا چاہتا ہوں

کوئی دم کا مہمان ہوں اے اہل محفل
چراغ سحر ہوں بجھا چاہتا ہوں

بھری بزم میں راز کی بات کہہ دی
بڑا بے ادب ہوں سزا چاہتا ہوں

چی لویی پہ ارتفاع کښی د جاہ نه کا

دا هنر وينم په وضع د سها کښې

وضاحت----

ارتفاع عربي ده...رفعت اوچتوالی..

جاه...فارسي ده...يعني لوی والی ..کبر..غرور..جاه وجلال...وضع...يعني دود...طريقه..روش..قاعده..آيين و منشور..

په دې شعر پوهيدلو د پاره د دغو پورتنو ټکو په مفهوم پوهيدلو سره سره ..د سها..په معنا پوهيدل ډير ضروري دي...سها اصل کښې د يو ستوري نوم دی چې د بنات النعش برخه ده..اوس.. بنات النعش.. څه شی دی..بنات..عربی کښې د دريو ستورو ټولي ته وايی او نعش د څلور ستورو يو بل ټولي ته وايی...دغه دواړه ټولي چې يوځای شي نو د اوو ستورو ټولی ترې جوړ شي او په بنات النعش يادېږي..چې د اوو ملګرو گروپ هم ورته وايی...سها.. د دغه گروپ دټولو نه وړوکی ستوری دی خو د ټولو د پاسه ښکاري...دغه د نعش څلور ستوري د زمکې مخلوق ته داسې ښکاري لکه د څلورو خپو کټ...او د سها ستوری په داسې زاويه کښې ښکاري لکه د څلورو خپو کټ ته چې خدمتګار ولاړ وي...دا هر څه د زمکې مخلوق د خپل روايتي دود له مخه متعين کړي دي چې د سوونو کالو راسې دغه روايت موجود دی...هسې خو د ساينسي تصور له مخه د ستورو ټولی يا گروپ يا کهکشان په کروړونو ستورو مشتمل وي خو د زمکني مخلوق د تهذيبي روايت تر مخه دغه ټولی د اوو ستورو دی...چې پروين هم ورته وايی...اوس دغه د ستورو گروپ کښې د ..سها ..وضع روش او طريقه دا وي چې د ټولو نه اوچت وي نو دا يی د شيدا په قول ارتفاع ده يعنې رفعت او اوچتوالی ..خو په جسامت کښې چې ټولو نه وړوکی وي نو د شيدا په قول دا يی عاجزي ده چې د ارتفاع او اوچت والی باوجود خان ته غټ نه ګوري..او د څلورو ستورو د کټ شکل ته چې ولاړ ښکاري دا يی د خدمتګارۍ علامت دی...ګويا د اوچت والي باوجود چې ځان وړوکی ګڼي او تابعداري کوي نو دا هنر صرف د..سها.. په وضع روش او طريقه کښې ښکاري...په انساني ټولنه کښې د عاجزۍ خاکسارۍ او خدمتګارۍ مفهوم ډيرو شاعرانو بيان کړی دی خو دغه مفهوم بيانولو د پاره د شيدا کایناتي مشاهده او استعاري يو جدا خوند او رنگ لري چې دغه مشاهده شيدا د همدغه مفهوم د پاره په يو بل شعر کښې داسې بيان کړی ده

ما په وضع د پروين کړه
دلجمعي زما آيين کړه..

د مرزا غالب معروف اردو غزل مي پښتو کښې ترجمه کړی دی ---ملګرو سره يی شريکوم----

عمر به غواړي اسويلی چې مي اثر ته رسي

څوک به ژوندي وي چې قيصه د زلفو سر ته رسي

هره چپه کښې د سيند دام دی نهنګان هم تيار

ګوره په څاڅکي څه تيرېږي چې ګوهر ته رسي

مينه که زغم غواړي ارزو خو ناقراره اوسي

زړه سره څه وکړم چې وينه يی ځيګر ته رسي

دا خو منمه چي غفلت زما په حال نه کوي
خو زه به خاورې يم خبر چي مي ستا در ته رسي

لکه قطري ته چي پيغام د فنا ' نمر ورکوي
زما د ژوند انجام به هم ستا يو نظر ته رسي

که د هستی يوه لمحہ مي هم غافلہ نه ده
خو د محفل گرمي بس يو رقص د شرر ته رسي

د هستی غم خو بي له مرگه بل علاج نه لري
شمع به سوزي په هر حال کبني چي سحر ته رسي

اردو غزل -----

آه کو چاہیے اک عُمر اثر ہونے تک
کون جیتا ہے تری زُلف کے سر ہونے تک

دام ہر موج میں ہے حلقہ صد کام نہنگ
دیکھیں کیا گزرے ہے قطرے پہ گہر ہونے تک

عاشقی صبر طلب ، اور تمنا بیتاب
دل کا کیا رنگ کروں خونِ جگر ہونے تک

ہم نے مانا کہ تغافل نہ کرو گے ، لیکن
خاک ہو جائیں گے ہم، تم کو خبر ہونے تک

پرتو خور سے ، ہے شبِ نیم کو فنا کی تعلیم
میں بھی ہوں ، ایک عنایت کی نظر ہونے تک

یک نظر بیش نہیں فرصتِ ہستی غافل !
گرمی بزم ہے اک رقصِ شرر ہونے تک

غمِ ہستی کا ، اسد ! کس سے ہو جز مرگ ، علاج
شمع ہر رنگ میں جلتی ہے سحر ہونے تک

فلسفہ سائنس او الہیات

په عمومي حواله الهيات هم د فلسفيانه مباحثو برخه ده او د ساينسي تحقيقاتو جرړې هم فلسفي نه رانښلي...په خپل وجود كېنې درې واړه د حقايقو د لټون او نتيجو ته د رسيدلو وظيفه تر سره كوي خو انداز او طريقه يې بيل بيل دي...الهيات د وحي الهام او تنزيل په لاره راغلي حقيقتونه مخي ته راولي...فلسفه يې د امكان تر حده د انساني عقل او پوهې په نتيجه كېنې انكشاف كوي او ساينس دغه عقل او پوهې سره د تجرباتي عمل نه هم تيريري...خو مقصد او منزل د درې واړو يو دى...خني دانشور دغه درې واړه د يو بل تضاد گڼي...او انساني عقل...كل...گڼي چې په نتيجه كېنې يې فلسفه او ساينس د مذهب او دين په مقابله كېنې اودروي اوبيا دغه تناظر كېنې يو شمير فلسفيان او ساينسدانان د الحاد او انكار د مرحلې نه هم راتيريري...

د دې مسلي حل هغو مسلمانانو فلسفيانو په بڼه توگه وړاندې كړي دي څوك چې د ساينس او الهياتو هم ماهران دي او د مغربي الحاد زده فلسفيانو نه ډير پخوا يې خپل افكار او نظريات وړاندې كړي دي...د يوناني او هندي فلسفيانو نه پس الكندي...۱۸۵ هجري تا ۲۶۰ هجري...داسي فلسفي دى چې د ساينس او الهياتو هم ماهر دى...د هغه تقريباً دوه نيم سوه كتابونو كېنې ډيرشو ته نژدې فلسفي سره تعلق لري...او نور يې طب رياضى طبيعاتو فلكياتو منطق نفسياتو سياسياتو هيت نجوم موسيقى او نورو علومو سره تعلق لري...هغه په خپل كتاب...كتاب الفلسفه الداخلة والمسائل المنطقية و ما فوق الطبيعات...كېنې وايي چې عقل په خپل ذات كېنې پخپله اولوهي او الهياتي دى ځكه د حق او حقيقت لټون يې فطري دى البته د نتايجو انكشاف يې محدود او مرحله وار وي ځكه كله كله خپل نتايج پخپله رد كوي هم...دغه د نتايجو د ترديد مرحله هلته اختتام ته رسي چې سمون يې الهياتي نتيجو سره راشي...دغه مرحله كېنې عقل سره هم نور څه نوي نتيجه نه وي...دا كوم فلسفيان چې د الهياتي نتيجو سره متضاد نتيجي بڼايي گويا د دوي د تحقيق لړۍ لا منطقي انجام ته نه وي رسيدلي خو دوي يې انجام او اختتام وگڼي او د مذهب او الهام د ترديد اعلان وكړي...دا عمل ساينسدان هم كوي...د الكندي د دغه فكر تاييد نورو مسلمانانو فلسفيانو الفارابي ابن مسكويه ابن الهيثم ابن سينا ابن باجه ابن رشد ابن طفيل تر دې چې ابن خلدون هم كړى دى البته الغزالي زيات عقليت پسندى ته مايل دى...

كه غور وكړو نو فلسفه او ساينس د وحي الهام او مذهب ډيره مرسته او تاييد كوي چې د الهياتي حقايقو توثيق كوي خو شرط دادى چې مذهب او وحي هم د انساني لاس وهنې نه پاك په خپل اصلي شكل كېنې محفوظ پاتې وي...دغسې فلسفه او ساينس د كفر او الحاد مخه نيسي...بلكې كوم فلسفي او ساينسدان چې د خپل تحقيق په نتيجه كېنې وحي الهام او مذهب قبول كړي هغه د روايتي او موروثي قبوليت نه زيات مضبوط وي...ځكه خو زه فلسفه او ساينس د الحاد او انكار په لاره كېنې غټ خنډ گڼم نه چې د مذهب او وحي مخالف او متضاد...

په رخسار دى جلوه گر شۀ مشكين خط

كه قاصد راوړو و روم ته د چين خط

وضاحت...په ورومېي نظر خو د شيدا دا شعر ډير ساده او اسان ښكاري او مطلب يې هم په اسانو ټكو كېنې دا دى چې دا د ښكلي محبوب په مخ د ويښتو تور خط زرغون شو كه قاصد روم ته د چين خط راوړو...گويا د محبوب په سپين مخ د تور خط زرغونيدلو سره د محبوب د ښايست تذكره د تشبيهاتو په مرسته كول غواړي چې د كلاسيكي شعري روايت برخه ده...خو شيدا چرې هم سرسري او سطحي خبره نه كوي...د هغه د تشبيه تر شا كله كله پوره تاريخي روايت او نادره تلميح

هم شتون لري... دې شعر کښې خط په دريو معنو راغلی دی... خط يعني ليک يا مکتوب ليرل... خط يعني خطاطي يا د خطاطي فن... او خط يعني تور پشم يا ويښته په مخ زرغونيدل... تلميح پکښې داده چې روم د نقاشي او مصوري فن کښې کمال ته رسيدلی وو... بل خوا چين هم د مصوري او خطاطي د فن عروج ته رسيدلی وو... نو چين په دغه تناظر کښې روم ته د مقابلي بلنه ورکړه او دې مقصد دپاره يې د قاصد په ذريعه روم ته خط وليږلو... مقابله مقرر شوه... د مقابلي په وخت د پردې يو خواته د چين خطاطانو خطاطي وکړه او د پردې بل خوا ته د روم نقاشانو نقاشي وکړه... چې پرده له منځه اخوا شوه نو د چين د خطاطانو د خطاطي پرک د روم په نقش و نگار پريوتو چې دغه نقاشي يې لا زياته ښکلې کړه او دغسې گويا د چين خط د خطاطي په شکل هم روم ته ورسيدو... اوس د شيدا شعر ته غور وکړئ... په سپين مخ زرغون شوي ويښته تور وي او خط هم په توره سپاهي ليکلی شي... ويښته خوشبويه وي او چين کښې د ختن او خطا سيمي د مشکو د خوشبو د پاره شهرت لري نو شيدا چين نه راغلي خط ته هم... مشکين خط... وايي... يعني د مشکو غوندي خوشبويه خط... او د روم خلق چې سره سپين دي نو په دغه مناسبت يې د محبوب سور سپين مخ ته د روم سره تشبيه ورکړې ده... بل خوا دې ته هم غور وکړئ... چين نه چې د مقابلي خط يعني مکتوب روم ته راليرلی شوی دی نو شيدا پکښې د خط راليرلو مفهوم ته هم اشاره کړې ده... دچين د خطاطي اثر چې د روم په نقاشي شوی دی نو شيدا دغه روايت ته هم د تلميح په شکل اشاره کړې ده... او بيا د تجاهل عارفانه په انداز کښې وايي چې دا د محبوب په سپين رخسار د خوشبويه ويښتو تور خط زرغون شو او که روم ته د چين نه قاصد خوشبويه خط راوړو... گويا د محبوب د حسن ستاينه په دغه انداز کول غواړي... نو په دوو مصرعو کښې به دومره لوي جهان څوک رابند کړي بغير د شيدا نه....

شاعرانه فطرت جبلت او وجدان

زمونږ زيات لوستونکي د فطرت توري د يو الهامي کيفيت په معنا اخلي او ورسره د جبلت او وجدان اصطلاحات هم نژدې نژدې په دغو معنو کښې استعمالوي... خو د فطرت بنيادي مفهوم د تخليق په معنو کښې دی... هغه تخليق چې بيخي په ورومبي خل وشي او مادي مساله يې هم په ورومبي وار تخليق شوې وي لکه کاینات او د هغې اجزا زمکه اسمانونه غرونه اېشارونه چمنونه وغيره چې تخليق شوي دي... خالق په همدغو معنو کښې فاطر السموات والارض دی... ځکه فطرت په خپل بنيادي مفهوم کښې د هغو څيزونو وي چې عقل شعور اختيار او اراده نه لري لکه حيوانات نباتات او جمادات يې چې نه لري نو ځکه دغه هر څه د خپل تخليقي فطرت تر مخه حرکت کوي... تر دې چې د گډې بچۍ به د پيدايښ سره خپل خوراک ته پخپله ورځي د چرگي بچۍ به پخپله خپل د تحفظ خايي ته رسي او د مرغابۍ بچۍ به پخپله اوبو ته وردانگي... دغه شان نباتات او جمادات به هم بغير د عقل شعور او ارادې نه د خپل تخليقي فطرت تر مخه په حرکت کښې وي او دا روش به بدليري هم نه... ځکه وييلی شي چې فطرت نه بدليري... انسان خو عقل شعور او اراده لري نو د هغه داخل کښې چې کوم بي پنا صلاحيتونه اېښودی شوي دي هغه يې په خپل عقل او اراده استعمالولی هم شي او بدلولی هم شي... گويا دغه انساني صلاحيت فطرت نه دی بلکې مناسب اصطلاحات ورله د جبلت وجدان سرشت خلقت طبيعت مزاج وغيره استعمالول پکار دي چې د دغو بي پنا صلاحيتونو استعمال انسان په خپله اراده کولی هم شي او بدلولی هم شي... نو په دغه بنياد د شاعرانه فطرت

اصطلاح مناسبه نه بنکاري. او دا هم سمه خبره نه بنکاري چې شاعري صرف هغه څوک کولی شي چې په فطرت کښې یې شاعرانه صلاحیت وي. یواځې شاعري نه بلکې د ټولو ټولګو هنرونو زړې د ټولو انسانانو په مزاج او داخل کښې پراته وي خو چې چا ته د خارج نه یعنې د ټولنیزو حادثاتو نه تحریک ملاو شي نو د هغه دغه پټ صلاحیتونه راویښ شي او د فنونو یا شاعرۍ په شکل یې اظهار وشي. د وجدان او جبلت هم دغه معنا ده چې په زور او مصنوعي زدکړه نه بلکې د خارجي تحریک په وسیله د انسان داخلي صلاحیت د کوم فن په شکل خپل نمود وکړي. گویا د شاعرۍ شروع کیدل خو د خارجي حادثې او تحریک په زور پخپله وشي خو د فني معیار او معراج ته رسول یې بیا هم مشق ریاضت مطالعه اختیار او اراده غواړي. نو په داسې حال کښې هم ویل پکار دي چې دغه انسان د شاعرۍ مزاج جبلت یا وجداني قوت لري. نه چې شاعرانه فطرت لري. بس دغو پټو وجداني او جبلي قوتونو ته د خارج یا ټولنې نه د مناسبې موقعې او ټینګړۍ ضرورت وي. حمزه بابا وایی ګنه. انګیزه یې د اشنا د تبسم نه خو په چا کښې چې خپل اور وو اور پرې بل شو.

د ګران جاوید احساس په وینا د ال پاکستان پښتون تهنکر فورم په طرحه می همدا اوس غزل ولیکلو چې ملګرو سره یې هم شریکوم.-----

د خپل هدف په لور په ګرانه به په لاره اوځي
 په دې هجوم کښې چې کوم ستوری له مداره اوځي:
 که د یوسف د اخستو قیمت لري او که نه
 چې ولوله نه لري بیا خو به له شماره اوځي
 زما د درد قیصه هر څو که ژبه نه لري خو
 غوږ ورته اونیسې چې ساندې له ستاره اوځي
 سر به هغه لري سردار به هم هغه سړی وي
 سر په تلي کښې ګرځوي چې څوک تر داره اوځي
 چې د قامي وحدت نه ځان رابیلوي نو مري به
 لکه بڅری چې د اور له سور انګاره اوځي
 هره لمحې د ژوندانه مې شه له قامه لوګی
 ایل به سا رانه ملګرو په قلاړه اوځي
 چې خلیلي جذبه لري او دین یې هم وي حنیف
 سرخرویه ځکه خو د وخت له هره ناره اوځي

شعور لاشعور او حافظه د تخیل په تسلسل کښې.-----

د شعور لاشعور او حافظې په حواله زه خپل مزید وضاحت هم مخې ته ایښودل غواړم. د اروا پوهنې له رویه حافظه د شعور او لاشعور سره د تړون نه بغیر ځانله محکم مقام نه شي لرلې. د مشاهدې او مطالعې نه ترلاسه شوي مواد یا معلومات وخت په وخت د لاشعور برخه جوړیږي یا د

لاشعور په غیر مری یا غیر مادي خانه کښې جمع کیږي. دغه لاشعور نه صرف هغه مواد د شعور سطحې ته راوچتېږي چې شعور یې د خپل غلبیل نه چاڼ کړي گویا شعور د لاشعور په خانه کښې د موجوده موادو د څوکیدار وظیفه تر سره کوي او محض هغه مواد دغه خانه نه بهر راوتی شي چې شعور اجازت ورکړي او بیا د شعور د غلبیل نه راوتی مواد د حافظې په حفاظت کښې ورکوي. دغه ځایي نه د حافظې کار شروع کیږي چې بیا کله فنکار شاعر یا تخلیق کار اظهار کوي نو دغه مواد د حافظې نه راخلي چې حافظې ته پخپله د لاشعور او شعور د تدریجي مرحلو نه رارسیدلي وي. د تخیل کار بیا دې نه پس شروع کیږي یعنې تخیل که قوت او صلاحیت لري نو د اظهار په وخت حافظې نه راخستې مواد د نوي ترتیب او تنظیم سره په نوي تصویر کښې وړاندې کوي خو دا ټول تدریجي عمل محض په څو لمحو کښې کیږي چې د کمپیوټر په اصطلاح کښې ورته د سافټ وییر عمل هم ویلی شو. او حافظې ته د کمپیوټر د ریم-یا میموري سپیس سره تشبیه ورکولی شو. نور پرې خپله غور وکړئ.

تخیل او تفکر

زمونږ زیات پوهان خیال او فکر هم عموماً په یوه معنا کښې کاروي او تخیل او تفکر هم خو خبره داسې نه ده. د سوچ صلاحیت چې د یو ټاکلي حقیقت د لټون هڅه کوي نو دا تفکر دی چې یو حقیقي او جامد تصویر وړاندې کولی شي خو اختراعي او نوی تصویر نه شي پیش کولی. دغه تفکر اصل کښې د تخیل ورومبی پورې ده چې کالرج ورته اولي تخیل وایی او دا د خیال کولو مترادف دی خو تخیل د خیال کولو په ځایي د خیال جوړولو کار کوي. گویا په حافظه کښې موجوده عناصرو او مشاهده کښې راغلو نوو اجزاو ته د تخلیقي قوت په زور نوی ترتیب ورکول نوی شکل ورکول او نوی خیالي تصویر جوړول تخیل دی چې مبالغه هم ولري او د حقیقي تصویر نه هم زیاته ښکلا ولري. که کوم فنکار دا نه شي کولی نو گویا د تخیل قوت نه لري. د تخیل قوت ټول خیالي مواد گډ وډوي او بیا نوی ترتیب او تنظیم ورکوي خو د تفکر قوت دا هر څه نه شي کولی. د نوي خیالي ترتیب او تنظیم نه جوړ شوي تصویر کښې که جدت او تخلیقيت کم وي نو دې ته محاکات وایی او که دغه جدت او تخلیقيت پکښې انتها ته رسیدلي وي نو دا بیا تخیل دی. نتیجه دا شوه چې د سوچ صلاحیت کله د ټاکلي حقیقت لټون کوي نو دا به تفکر وي چې دا عموماً په فلسفه منطق او علم الکلام وغیره کښې په کار راځي او د سوچ صلاحیت چې د ټاکلو حقیقتونو نه ازاد او د نوي سره د نوي ترتیب او تنظیم سره نوی تصویر پیش کوي نو دا به تخیل وي چې په ټولو لطیفو فنونو لکه مصورۍ سنگتراشۍ موسیقۍ او شاعرۍ وغیره کښې پکار راوستلی شي. د تفکر د پاره د ژور تفکر... او تخیل د پاره د... لور تخیل... اصطلاحات زیات مناسب دي چې د تفکر نتیجه حقیقت ته رسیدل وي او د تخیل نتیجه د نوي جهان سیل کول وي... خو د دغو اصطلاحاتو یو منطقي او نفسیاتي ربط هم شته چې حافظه د تحت الشعور او بیا د شعور د خانو نه مواد یا خام مال راخلي د حافظې په حفاظت کښې یې ورکوي واهمه دغه مواد یا خو گډ وډ کړي او یا منظم... اظهار په وخت که دغه مواد گډ وډ نو توهم دی که دغه مواد منظم وو خو تصویر حقیقي وو نو دا تفکر یا د کالرج په قول اولي تخیل او یا خیال کول دي او که دغه مواد د نوي سره نوي تنظیم سره نوي اختراعي تصویر پیش کړي نو تخیل ترې جوړ شي. نو دغسې توهم تفکر او تخیل تدریجي کړی دي.

په ریا مې کړه ښکاره و خاص و عام ته

د غره سر می لکه مهر سجده گاه شه

وضاحت.....

د شعر لفظونه خو اسان دي خو د خيال نزاکت او علويت يی د کمال دی....مهر فارسی کبني نمر ته وایی او سجده گاه د سجدې کولو خایی ته....په اسانو ټکو کبني خو شیدا دا وییل غواري چي سجده یو داسي عبادت دی چي انسان پکبني خپله انا جلال رعب دبدبه تر دي چي خپل ذات هر څه نفي کړي. دغه هر څه د خالق په کبريایی کبني فنا کړي خو د ذات دغه نفي او فنا یی په اصل کبني د بندگی ثبات او بقا وي....او که دغه سجده د ریا وي د ځان بنودنې په نیت وي نو د ذات او جلالي رعب د فنا سره سره یی د بندگی ثبات او بقا هم ځان سره لاهو کړي گویا د ریا سجده هر څه زایل کړي.....اوس د شیدا دخيال علويت مشاهدې او مثال ته غور وکړئ.....نمر د رعب او جلال علامت دی ..بي شانه توانایی طاقت او تپش لري او دومره ربا لري چي ټول عالم ته څرگند او جوت وي....په دغه ښکاره څرگند او جوت وجود د پوره طاقت رعب او جلال سره چي نمر د غروب په وخت د غره سر ته راشي نو ننداره یی وکړئ داسي ښکاري لکه غر ته چي سجده کوي لکه چي دغه د غره سر یی سجده گاه وي او چي نمر ټول عالم ته ښکاره وي نو دغه سجده یی هم د ځان بنودنې شوه د ریا شوه....نو اوس د ریا د سجدې نتیجه هم وگورئ لږه شبیه کبني د نمر پریوتل غرقیدل او فنا کیدل.....بس دغه نتیجه د ریا کار انسان د سجدې هم ده....غرقیدل او فنا کیدل...گویا د ټولو اعمالو زایل کیدل او ضایع کیدل....

شاعرانه الهام

هر سحر ملک د شعر کړي حمزه ته الهامونه

کیف پکبني ملکوتي وي ناسوتي سوز په سخن کبني

دحمزه بابا دغه شعر کبني خني داسي اصطلاحات استعمال شوي دي چي ډیر لوستونکي پرې د مغالطې ښکار کیدی هم شي. اصل خبره خو د شاعرانه الهام ده خو مخکبني ترې د ملکوت او ناسوت د متصوفانه اصطلاحاتو وضاحت هم ضروري دی. په صوفیانه مباحثو کبني ملکوت هغه کیفیت یا تاثیر ته ویلی شي چي انساني معلومات د فکري رنگ اخستلو نه مخکبني مطلق وجود لري چي صوفیان ورته ...عین...جمع...عیان... وایی. دغه عیان چي د فکر برخه جوړیږي او معنوي کیفیت ته راځي نو صوفیان ورته د... عالم ملکوت... نوم ورکوي....دغه ملکوتي کیف چي الفاظو ته راځي نو گویا چي معنویت د مادیت لباس اغوندي نو دغه مادي جهان د عالم ناسوت ...په نوم یادیږي . په اسانو ټکو کبني ملکوتي فکر معنویت دی او د الفاظو او ډکشن مادي لباس ناسوت یا شکل او هیبت دی....نور په اسانو ټکو کبني فکر او معنویت چي ملکوتي دی نو گویا ملک ملایک یا فرشته یی راوړي. دغه تعبیر ته شاعران او صوفیان الهام وایی یعنی شاعر ته خيال فکر مضمون او معنویت د شعر فرشتي د خالق له خوا راوړی دی. دغه د الهام تصور گڼو شاعرانو وړاندې کړی دی. غالب هم ویلي دي چي.

آتی هین غیب سی یه مضامین خيال مین

غالب صریر خامه نوایی سروش هی.

دغه تصور د یونانیانو افلاطون او ارسطو هم وو. دغه ټول اصطلاحات که محض علامتونه وگڼلی شي او د شاعرانه موډ او کیفیت سره یی نسبت وگڼلی شي نو څه مسئله نه پیدا کوي خو که الهام ملک او فرشته هم هغو د عربی اصلي معنو کبني واخستلی شي نو خلق د مغالطې ښکار

کوي-ورومبی خو د الهام مطلب د خیر د صلاحیت سره سره دشر صلاحیت هم دی. د تقوا سره سره د فجور صلاحیت هم د الهام برخه ده چې قران حکیم یی داسې وضاحت کړی دی...فالههمها فجورها و تقواها....او بیا دغه صلاحیت یواځې شاعر او فنکار د پاره نه دی بلکې د ټول انسانیت د پاره دی...نو بیا شاعر ته د شعر د فرشتې د راتللو او د خدای الهام کیدلو څه معنا؟...بس دې ته یو تخلیقي صلاحیت داخلي رجحان ذوق او وجداني قوت وییل پکار دي چې د الهام سره یی هیڅ نسبت نشته.دغه تخلیقي قوت او صلاحیت هم د خالق ورکړه ده خو الهام په مروجه معنو کېنې نه شاعر ته کیدی شي او نه صوفیانو بزرگانو او اولیای کرامو ته.الهام خو د تقوا نه علاوه د فجور یعنی شر قوت هم دی نو بیا پیران فقیران صوفیان شاعران او ولیان پرې ولې بدناموو....قرآني مفهوم ته ولې نه خو.....

اسلوب رومانویت او انقلاب

ډیر ملګري رومانویت هم یو اسلوب ګڼي چې دا درسته نه ده.رومانویت یوه فکري حواله ده.د یو سوچ فکر او رویي نوم دی د یو مکتبه فکر یا سکول اف تهات نوم دی چې په مغرب کېنې د یو تحریک په شکل د کلاسیکي قیدونو په ضد یی د فکري ازادی په تناظر کېنې سر ښکاره کړی وو خو داخليت مبالغه او د تخییل پرواز یی دومره بې مهاره شو چې د زمکې په ځایی یی د اسمان سیلونه شروع کړل نو د رومانویت په ضد کېنې د حقیقت پسندی یعنی ریلزم او مقصدیت تحریک هم په زور او شور کېنې شو.

په ادب کېنې انقلابي رنگ او زمکني حقیقتونه څرګندول د دغه ریلزم موضوع وه چې ترقي پسندو ترې هم استفاده کوله.د رومانیتیزم خیالي دنیا او ریلزم حقیقي دنیا کېنې د تضاد او اختلاف باوجو ...انقلاب .. دواړو کېنې مشترک وو. درومانویت د نورو توکو فطرت نکاري او حسن کاری سره سره یوه حواله فکري ازادي وه چې انقلاب او فکري بغاوت هم دغه عنصر لرلو خو په بغاوت او انقلاب کېنې هم فرق نظر کېنې ساتل ضروري دي.باغي یواځې مروجه نظام ماتول غواړي خو انقلابي ورسره نعم البدل هم پیش کوي.نو دغه ټولې حوالې چې فکري دي نو بیا اسلوب نه دی بلکې د اسلوب د یو جز په حیث د اسلوب برخه جوړیدی شي .او دا هم چې انقلاب د زمکني حقیقت کیدلو باوجود یوه رومانوي روییه ده خو یوتوپیا نه.

Style romanticism and revolution

Many friends also consider romance to be a style that is not correct. Romance is an intellectual reference. The name of a thought or attitude is the name of a school of thought or school of thought that is a movement in the West in classical terms. The antagonism was manifested in the context of intellectual freedom, but the internal exaggeration and the flight of imagination became so uncontrollable that instead of the earth, it began to skyrocket, so did the realism movement against romance. It was loud and noisy

The expression of revolutionary colors and terrestrial realities in literature was the subject of this realism which was also used by the progressives. Both had in common. Romanism, in spite of the

beauty and beauty of other things, was a reference to intellectual freedom. Revolution and intellectual insurrection also had this element, but it is necessary to keep in mind the difference between insurrection and revolution. Insurgents only want to break the conventional system. So all these references that are intellectual are not style but can be part of style as a combination of style. And also that revolution is a romantic attitude despite being a ground reality but not utopia.

د مرزا اسدالله خان غالب د مشهور اردو غزل د پښتو ترجمې هڅه مې کړې ده چې شاید دوه شعرونه پکښې کم دي---

پښتو ترجمه

گرانې ده ډیره چې هر کار درته اسان ښکاره شي
بویه چې زوی د ادم هم درته انسان ښکاره شي

دغه مې شوق د لیونتوب دی چې په هره لمحې
ورځم پخپله او خپل خان راته حیران ښکاره شي

چې کوم سرور به وي دې قتل کښې بس چپ شنه کنه
برېښه توره د اختر د میاشت په شان ښکاره شي

ما تورو خاورو ته په زړه د ارزو داغ یوړلو
ستا به په مخ سرخي په رنگ د گلستان ښکاره شي

ډرې ډرې زخمې زخمې زړه به قرار ومومي
چې په هر زخم یی د مالګې پوخ نشان ښکاره شي

زه یی چې قتل کړم توبه یی له جفا وويسته
خدایه نو څه ووايم اوس که پښیمان ښکاره شي

هغه لباس باندې به هم کوم افسوس غالبه
چې نصیبه یی د مینو د گریوان ښکاره شي

اردو غزل----

بسکه دشوار ہے ہر کام کا آسان ہونا
 آدمی کو بھی میسر نہیں انسان ہونا
 وائے دیوانگی شوق کہ ہر دم مجھ کو
 آپ جانا ادھر اور آپ ہی حیراں ہونا
 عشرتِ قتل گم اہل تمنا، مت پوچھ
 عیدِ نظارہ ہے شمشیر کا عریاں ہونا
 لے گئے خاک میں ہم داغِ تمنائے نشاط
 تو ہو اور آپ بہ صد رنگ گلستاں ہونا
 عشرتِ پارہ دل، زخمِ تمنا کھانا
 لذتِ ریشِ جگر، غرقِ نمک داں ہونا
 کی مرے قتل کے بعد اس نے جفا سے توبہ
 ہائے اس زودِ پشیمان کا پشیمان ہونا
 حیف اُس چار گرہ کپڑے کی قسمت غالب!
 جس کی قسمت میں ہو عاشق کا گریباں ہونا

جاپانی صنف ہایکو او غلط فہمی

د ہایکو پہ حقلہ زمونر دانشور وایی چي په دریو مصرعو کبني لیکلی شوی نظم هایکو وي که
 بحر یی هم هر خنگه وي ---- خو اصلي خبره داسي نه ده---- د هیرالد گولډ هینډرسن د خیرني تر
 مخه هایکو د زور جاپاني صنف رینکا نه رابیل شوی ورومبی بند دی چي ورومبی د هوکو په
 نوم بیا د هایکايي په نوم او بیا د هایکو په نوم یاد شو---هایکو ته نزدی په جاپاني ادب کبني د
 --چوکو-- --تانکا-- او--هایکا-- په نوم صنفونه د هایکو نه مخکبني موجود وو-- او د-- تایکي-- په
 نوم صنف د هایکو نه پس پیدا شوی دی---چي هایکو ته نزدی دی---
 په جاپاني ادب کبني هایکو خپل مخصوص فارمیت او مخصوص بحر لري---فارمیت یی هلته د دریو
 مصرعو نه دی بلکي هلته هایکو یوه مصرعه ده چي په دریو برخو تقسیم ده---بحر یی نه خو لکه
 د اردو فارسی د فاعلاتن فاعلات دی او نه لکه د پښتو او انگریزی د سیلابونو دی---هلته د وزن د
 پارہ د --ان-- او---مورا سستم دی---ان یی اوږدې چپي ته وایی او مورا لنډې چپي ته---نو داسي
 وگڼی چي د یوې اوږدې مصرعي یوه هایکو په دریو برخو کبني د پنځه--اووه--پنځه---په ان یا
 مورا کبني راځي---د دغه فارمیت او بحر نه خارج نظمونه جاپانیان پخپله هم هایکو نه
 گڼي---هغوي ورته بیا-- سینریو-- وایی چي دغه سینریو سره په معنوي حواله د طنز او مزاح
 عنصر هم شریک شي---

هایکو دریو بیلو مصرعو او د خپلي خوبني بحر ته انگریزي ادب راوستی ده چي د جاپاني هییت نه
 یی انحراف کړی دی او بیا د دغه انحراف پیروي زمونږ د پښتو په شمول نورو گڼو ژبو هم کړې ده
 ---جاپانیانو چي هم یوه مصرعه کبني د پنځه اووه پنځه یعنی ټوټل اوولسو چپو یا مورا نه په کم
 بحر کبني کومي هایکو لیکلي دي نو دغې ته یی ازادي هایکو هم ویلې دي خو شمار کړی یی بیا د
 هایکو په ځایی په سینریو کبني دي---
 اردو دانو هم دغه د بحر او فارمیت نه خارخ هایکو ته --ثلاثي-- ویلې ده یا یی نور نومونه ورکړي
 دي---خو مونږ پښتانه ښه په چرت کبني پردی صنف په خپل فارمیت او د خپلي خوبني په بحر

کښې لیکو او نوم ورته هم هغه د جاپاني هايکو ورکوو---نو که نور چا زمونږ تپه د خپلې خوښې په بدل فارمیت جدا مصرعو او جدا بحر کښې وليکله او بیا هم وايي چې دا تپه ده نو دا خو ورسره نه منو---که زمونږ د رباعي مخصوص بحر څوک بدل کړي نو ورسره به يې ونه منو---خو جاپاني هايکو سره په خپله خوښه هر څه روا گڼو او لا د پاسه پرې دا چې د خپلې سرزوری وکالت هم کوو---

شعریت او شاعري

د شعریت توری هر څو که د عربي د شعر په مناسبت اردو او نورو ژبو ته راغلی دی خو دا په عربي کښې مستعمل نه دی ځکه چې دغه توري د شعر د لغوي معني نه د اصطلاحي مفهوم پورې یو اوږد سفر کړي دی. مروجہ معنا خو یی د شعر حسن زړه راښکون او شعري لطافت ده. خو د شعر ابتدایی بنيادي او لغوي معنا ده پوهه او شعور. شعر چې په عربي کښې په زبر. شعر. وليکلی شي نو معنا یی شي. ويښته يا ريښمي کپړه. دا توری که په عربي کښې. شعرا. شي نو مطلب یی شي. روينانه غټ ستوری. او که دا په عربي کښې. شعرا. شي نو مطلب یی شي. علامي. خو په عربي کښې. شعر. په اصطلاحي معنو کښې داسې کلام د پاره استعمال شوی دی چې پکښې مبالغه او دروغ گوئی وي. د قران په سوره الشعرا کښې په هم دغه د مبالغې او دروغ گوئی په معنو کښې راوړلی شوی دی چې دا مبالغه په نظم کښې هم کیدی شي او نثر کښې هم خو مونږ په عمومي توگه صرف منظوم کلام ته شاعري وايو چې دا درسته نه ده. همدغه د مبالغې او دروغ گوئی مفهوم چې د منفي نه د مثبت معنو په لور سفر کړی دی نو ښه شعر هم هغه گڼلی شوی دی چې پکښې مبالغه او دروغ گوئی زیاته وي. فارسي کښې د ښه ښعر وصف دا بیان شوی دی چې... احسن اوست که اکذب اوست... یعني ښایسته شعر هغه دی چې پکښې دروغ زیات وي. دغه د مبالغې او دروغو غیر حقیقي لفظي تصویر ته د فن په ژبه کښې تخیل وایی. نو گویا که په نثر کښې هم لور تخیل او لفظي تصویر پیش کړی شي نو دا به شاعري یا شاعرانه نثر وي او یا به دغه نثر هم شعریت لري. ځکه چې د نثر ضد شاعري نه ده بلکې منظوم کلام دی او هر منظوم کلام شاعري نه وي او نه پکښې شعریت وي. دا عمل د مشرق نه علاوه په مغرب کښې هم دی. مغرب کښې د... پویتري ضد... پروز... یعني نثر نه دی بلکې... ورس... یعني منظومه... دی. ځکه خو هلته پروز پویتري یعني نثري شاعري رواج لري. ځکه خو کالرج ویلي وو چې شاعري د نثر نه بلکې د ساینس ضد ده ځکه چې ساینس کښې مبالغه او دروغ نه وي. مدلتن مری هم ویلي دي چې شاعري د جذبې د شدت نوم دی... نو دا هر څه خو په نثر کښې هم کیدی شي. او بیا په منظوم کلام کښې هم که دا هر څه نه وي نو بیا خو د منظوم کیدلو باوجود شاعري نه ده چې تخیل نه لري یا شعریت نه لري. نو اوس په هر لحاظ پوره دي منظوم کلام ته به څنگه شاعري ووايو چې د لرگي کټوی کښې څیز کله پخیري چې د څیز نه کټوی مخکښې وسوزیږي منظوم کلام خو دا هم دی چې ایک دوني دوني دو دوني چار

په مقابله کېښي یی د همیش خلیل صیب د افسانې-- ډیوه مړه شوه... د اختتام جمله وگورئ چې څومره شعریت لري چې غریبه ښایسته پیغله --ډیوه --چې د یو جاگیردار د هوس ښکار کیږي او هغه یی بالا خاني ته رسوي نو د افسانې وروستی جمله داسې وي---
په دغه حقله زما د ذهن ډیوه لا نه وه بله چې د بالا خاني ډیوه مړه شوه.

اسلوب او ډکشن-----

زمونږ ډیر ادب پوهان دغه دواړه توري د یو مفهوم د پاره کاروي کله اسلوب ته ډکشن وایی او کله ډکشن ته اسلوب وایی. ډکشن د انگریزی توری دی چې په لیک او ادب کېښي یواځې د تورو انتخاب او مناسب استعمال ته وایی یعنې زبان و بیان خو اسلوب د لیک یا فنیارې د دواړو اړخونو احاطه کوي یعنې خیال فکر مضمون موضوع او ماهیت سره سره د ژبې بیان تورو انتخاب او د فنیارې هییت هم نظر کېښي ساتلی شي. گویا اسلوب د هییت او ماهیت ګډون دی او ډکشن یواځې هییت. اسلوب عربي ده چې انگریزی کېښي ستاییل دی. د عربي سبک هم دغه مفهوم ادا کوي چې فارسی ته هم راغلی دی. داسلوب او سبک دواړو لغوي معنا ده اوسپنه یا دهات ویلي کول او نوی شکل ورکول. دغسې چې خیال فکر او مضمون هم ویلي کړی شي او دتخیل په زور نوي شکل کېښي وړاندې کړی شي نو دې ته د لیکونکي اسلوب یا سبک وییلی شي چې انفرادیت هم ولري. دغه اسلوب دپاره د اظهار د طرز انداز روش سلیقي او طریقي نومونه هم مروج دي. په سنسکرت کېښي ورته شیلی وییلی شي چې د --شیل-- نه جوړ دی او شیل هم هغه ویلي کولو او نوي سانچه کېښي اچولو ته وییلی شي. خو ډکشن یواځې د سانچې یا لوبنې نوم دی چې په لیک او ادب کېښي یی محض د الفاظو د انتخاب او مناسب استعمال یا زبان و بیان سره نسبت وي خیال او فکر په دغه سانچه یا لوبنې کېښي پیش کولی شي.... کاظم خان شیدا وایی کنه.

مضمون دشعر لکه پیکر وي

رنگین الفاظ یی رخت و زیور وي

ورته ضرور دي دا دواړه څیزه

پیکر که هر څو دلربا تر وي.

استاد گوهر رحمان گهر مردانوي ډاکټر حنیف خلیل ته منظومه ډالۍ په فارسی ژبه کېښي پیش کړي !! ده، تاسو ئې هم ولولئ

لائق و فائق معلم خاکسار

بنده ئے خاکش یگانه روزگار

مصلح ناقد ، محقق باکمال

صاحب کردار. مرد بیمثال

قابل عزت. برای نونهال

نی یکی ثانی بهم شد برمهال

مقتدر، مخلص، صفات بیشمار

مشفق و مونس عزيزم كار دار

مكتبِ عالی برای تشنگان
بابصيرت، بابنر چون مهربان
عادل و دانا فقط عالم يگان
يك درخت سبزيخمش سائبان

فطرتِ خالص طبيعت بردبار
يك حنيف ابن خليلِ ذی وقار

ديدهء بينا اگر پيدا شود
يا درون سوزِ جگر پيدا شود
جذبها بارِ دگر پيدا شود
باسيانِ خوش نگر پيدا شود

شهرِ عرفان رهنما سينه فگار
در دِلانِ نابغه ای روزگار

من پياده ئے ادب هستم اخير
پيش كردد گرچه نذرانه حقير
نی نوشته نی کلامِ دل پذير
خادم گوهر فقط ادنی سفير

احقر و ناقص فهم من نابکار
گر خطا باشم، حقيرم خواستگار

ختم شد

په کلام د شيدا پوه شو کودن کله

که هر حرف يي په زړه پروت لکه نگين دی

وضاحت.....کلام نه مراد خبرې هم دی خو دلته ترې مراد شاعري ده....

کودن يعنې ناپوهه بد ذوقه غبي د شعر له خونده ناخبره جاهل...

نگين يعنې غمی ملغلره قيمتي څيز....

شيدا خپل شعر ته نگين غمی يا ملغلره وايي. او د داسې قيمتي ملغلرو قدر بدذوقو سره نه وي. نگين
يا غمی چې گوتمه کښې لگولی شي. نو دا عموماً په کاني يا تانبه وغيره کښې ځايي کولی شي لکه
د کاني په زړه چې ايښودلی شي او کاني يا تانبه خو سخت وي جذبات نه لري ځکه ورسره د نگين
قدر هم نه وي. د کودن يا بدذوقه جاهل زړه هم لکه د کاني وي د ملغلرو غوندي قيمتي کلام پرې هم

اثر نه کوي ځکه شیدا د خپل کلام یا شاعرۍ د پاره هم وایی چې دا غمۍ یا ملغلره هم د کودن په کاني زړه داسې پرته ده چې هیڅ اثر پرې نه کوي او نه یی د قدروقیمت نه خبر دی. بیخي همداسې لکه د گوتمي په کاني چې ملغلره یا غمۍ لگیدلی وي خو کاني یی د قدروقیمت نه هډو خبر نه وي. نو په داسې حال کښې که د شیدا د کلام هر حرف د کودن په زړه پروت وي خو هغه یی په خوند او قدروقیمت چرته پوهیږي لکه نغین چې گوتمه کښې د کاني په زړه پروت وي خو د قدر نه یی ناخبره وي ځکه چې کانی وي. -- نه خو جذبات لري او نه ذوق.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library